YAVUZ BÜLENT BÂKİLER

Azerbaycan Yüreğimde BİR ŞAHDAMARDIR

AZERBAYCAN YÜREĞİMDE BİR ŞAHDAMARDIR

Bu kitabımı
Karabağ toprağında
yatan ulu dedelerim
Hacı Ali Murad ile oğlu
Hacı Ali Ferahşad'ın
Karabağ'dan göç ederek
Maraş'a yerleşen ve orada
vefat eden şair dedem
Mehemmed Sabir'in
.....
Sivas'ın Gürün ilçesinde
yatan büyük dedem
Hacı Mahmud el-Karabağî'nin
Erzurum savunmasında
şehit düşen dedem
Cemal Efendi'nin
Sivas'ta vatan toprağına
karışan babam
Cezmi Bâkiler'in
ruhlarına bir fatiha
okunsun diye yazdım.

Yavuz Bülent Bâkiler

YAVUZ BÜLENT BÂKİLER

23 Nisan 1936 tarihinde Sivas'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sivas, Gaziantep ve Malatya'da tamamladı. 1960'ta A.Ü. Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Dört yıl Ankara Radyosunda çalıştı. 1969-1975 yılları arasında Sivas'ta avukatlık mesleğini icra etti. Bir süre Başbakanlık Toprak-Tarım Reformu Müsteşarlığında Hukuk Müşavirliğinde bulundu.

1976-1979 yılları arasında Ankara Televizyonunda görev aldı. Çeşitli kültür programları hazırladı ve sundu. TRT Kurumundan Kültür Bakanlığına Müsteşar Yardımcısı olarak atandı.

12 Eylül 1980 Darbesi'nden bir süre sonra Bakanlık Müşavirliğine alındı. Kültür Bakanlığından Başbakanlık Müşavirliğine atandı. Oradan kendi arzusuyla emekliye ayrıldı (1994).

Çeşitli gazetelerde ve dergilerde fıkralar-makaleler yazdı. Bir süre STV kanalında bütün Türk Cumhuriyetlerini anlatan *"Bizim Türkümüz"* programını hazırladı. Aynı kanalda *"Sözün Doğrusu"* isimli kültür programını ekranlara getirdi.

Kitapları ve tv programları dolayısıyla kendisine otuz beş ödül verildi.

Şiir Kitapları: *Yalnızlık, Duvak, Seninle, Harman.*

Antolojileri: *Şiirimizde Ana, Sivas'a Şiir.*

Nesir Kitapları: *Üsküp'ten Kosova'ya, Türkistan Türkistan, Âşık Veysel, Elçibey, Mehmet Âkif'te Çağdaş Türkiye İdeali, Sözün Doğrusu 1-2, Ârif Nihat Asya'nın Sevgi Mektupları, Gidenlerin Ardından, Ârif Nihat Asya İhtişamı, Muhsin Başkan, Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamardır.*

Azerbaycan Edebiyatından: Hasan Hasanov'un Brüksel Mektupları ile Bahtiyar Vahabzade'nin Feryat, İkinci Ses, Nereye Gidiyor Bu Dünya, Özümüzü Kesen Kılıç (Göktürkler) adlı eserlerini Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine uyguladı.

ᚠᛉᚾᚺ

Faruk53

YAVUZ BÜLENT
BÂKİLER

AZERBAYCAN YÜREĞİMDE
BİR ŞAHDAMARDIR

TÜRK EDEBİYATI
VAKFI

TÜRK EDEBİYATI VAKFI YAYINLARI 130

Kapak
Atilla Ceylan

Mizanpaj-Tashih
Selçuk Karakılıç

Baskı–Cilt
Umut Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Fatih Cad. Yüksel Sk. No: 11
Başak Han Merter / İstanbul
Tel: 0.212 637 04 11

1. Baskı 2009

TÜRK EDEBİYATI VAKFI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Nu: 14
Sultanahmet / İSTANBUL
Tel: (0212) 526 16 15 - 527 50 32
Faks: (0212) 513 77 49

www.turkedebiyati.com.tr
tedev30@gmail.com

ISBN: 978-975-6186-43-5

İÇİNDEKİLER

Yazmakta Neden Geciktim? 7
Marksizm: Bir Büyük Yalan ve Zulüm İmparatorluğudur! 27
Bir Rüya Bir Şiir Bir Resim 46
Azerbaycan'da: Lenin, Leninci, Lenin Düşmanı Olmak 60
Azerbaycan'da Türk Olmak 70
Bir Avuç Karabağ Toprağı veya Moskova'daki Dosyam 83
Nazım Hikmet Üzerine Sohbet 105
"Türkçe Başka Azerbaycanca Başka Bir Dilmiş!" 121
Azerbaycan Gülleri 129
Yaşasın Türk Milleti! Yaşasın Türklük! 133
Can Azerbaycan'da Unutamadığım Günler ve Aldığım Ödüller 142
Ezan Sesi Duyan Toprak 155
Azerbaycan'da Ali Mektepleri-Ömer Mektepleri 167
Bakü'de 10 Muharrem Ayini 173
Rusya'nın Alfabe Siyâseti Yüzünden 186
Namaz 194
Türk'ün Anası 200
Burnunu Bir Dost Yemeğine, Bile Sokan Sosyalizm 207
Kurşuna Dizilen Şair: Mikâil Müşfik 216
Zeynel Abidin Tağıyef'in Çilesi 228
Bakü'de Çorum Yumurtaları 236
Zeytin-Zeytinyağı 245
Bahtiyar Vahapzâde Denilince 248
Rüstemhanlılar: Tenzile Rüstemhanlı, Sabir Rüstemhanlı 268
Memmed Aslan'ın Müthiş Sorusu 283
Azerbaycan'daki Özel Türk Liseleri, Işığın Gülleridirler! 291
Karabağ'da Talan Var, Meni Derde Salan Var" 303
Bakü 310

Gobustan ve Eski Bakü 324
Yaratıcılık Evleri 332
Elçibey 339
Azerbaycan Mankurtları 352
Akrep Etmez Akrabanın Akrabaya Ettiğini 369
Türkiye'de ve Azerbaycan'da Ermeni Vahşeti 379
Nihayet Karabağ ve Ağdam 395
Ağdam'da Xâr-ı Bülbül Çiçeği 426
Alın Size Komünizm 435
Ruslar Beni Bakü'de Zehirleyerek Öldürmek İstemişler 448

YAZMAKTA NEDEN GECİKTİM?

Azerbaycan'a ilk defa 1980 yılında gittim. Sonra her iki yılda bir, yolum yeniden Azerbaycan'a düştü. Aradan şu kadar yıl geçmesine rağmen Azerbaycan intibâlarım kitaplaşmadı. Bunun elbette ciddî bir sebebi olmalı. Benim Azerbaycan sevdâmı bilen yakın dostlarım her zaman sorup durdular:

-Azerbaycan intibâlarını ne zaman yazacaksın?

-Yaz! Yaz! Yaz!

Beri yanda, 1980 yılından itibâren Azerbaycan'da tanıdığım, yüreğimin bir parçası bildiğim, çok sevdiğim, çok saydığım üstadlarım, dostlarım, kardeşlerim de beni uyardılar:

-Azerbaycan yol gayıtlarını sakın yazma!

-Yazma! Yazma! Yazma!

Ben yıllarca bu iki zıt fikrin ortasında kaldım ve çok tabiî olarak "aman yazma!" diyen çileli kişilerin ikazlarını dikkate aldım.

1980 yılı üzerinden 28 yıl geçti. Bu arada Sovyet İmparatorluğu yıkıldı. Yeni gelişmelerle yepyeni güzellikler ortaya çıktı. 1980 yılında bana, "aman yazma!" diyenlerin bir kısmı artık hayatta değil. Yaşayanların da artık bir endişeleri yok. Ben de o günden bu güne gelip geçen hâdiseleri rahatça yazmak imkânına sâhibim.

Azerbaycan'ı ilk defa 1980 yılında gördüm. Kültür Bakanlığında müsteşar yardımcısıydım. Taşkent'te, her iki

yılda bir yapılan Taşkent Film Festivaline devlet olarak dâvetliydik. O bakımdan Kültür Bakanlığından dört kişilik bir hey'etle önce Özbekistan'a gittik. Taşkent Film Festivalinden sonra, Ruslar bizi Bakû'ye götürdüler. Orada ancak dört gün kalabildik. O dört günün hemen hemen hepsi resmî ziyâretlerle geçti. Ancak gördüm ki, Azerbaycan hasreti yüreğimin her hücresindedir. Bu deli divâne hasreti dindirmenin tek yolu, Azerbaycan'a yeniden gitmek ve orada daha uzun süre kalabilmekle mümkündür.

1982 yılında Azerbaycan'a tekrar gittim. 1980 yılında Bakû'de şâir Nebi Hazrî'yle tanışmıştım. Nebi Hazrî, Azerbaycan'da *çantasız bakan* olarak biliniyordu. Azerbaycan'ın Yabancı Ülkelerle Medenî Alâkalar ve Dostluk Cemiyetinin başkanıydı. Onunla nasıl tanıştığımı, hâdiselerin nasıl geliştiğini diğer bölümlerde okuyacaksınız. Nebi Hazrî yanıma bir rehber kattı: Elçin Şıhlı. Altıma bir araba çektirdi. İyi! Hoş! Güzel!

Azerbaycan'da, sâdece Azerbaycan'da değil, bütün Sovyetlerde şâirlere, yazarlara olağanüstü bir ilgi gösteriliyor. Bu, biraz devletin siyâsetiyle biraz da halkın gönül zenginliğiyle ilgili.

1982 yılında, Bakû'de, devletin resmî misâfiri olarak bulunduğum için önce beni basın mensupları önüne çıkardılar. Sonra beni radyo ve televizyon muhâbirleriyle tanıştırdılar. Bakû'de basın mensuplarının önüne çıkmam benim için de onlar için de şaşırtıcı oldu. Çeşitli sorularla karşı karşıya kaldım. O sorulardan bâzılarına verdiğim cevâpları eski notlarımdan çıkararak özetliyorum. İlk soru hayat hikâyemle ilgiliydi. Diğer sorular şöyle geldi:

-Azerbaycan'a niçin geldiniz? Bu gelişinizin maksadı nedir?

-Azerbaycan'a bu ikinci gelişimin hiçbir siyâsî sebebi yok. Buraya, tamâmen dost bir yürekle geldim. Azerbaycan'ı bir Türk gibi gezip görmek, bir Türk gibi yazmak istiyorum.

-Dedelerinizin vakti zamanında Karabağ'dan çıkarak Türkiye'ye göçtüğünü bize söylediler, doğru mu?

-Tamâmen doğru!

-Ulu babalarınız Türkiye'ye neden göçmüşler?

-Çar orduları Azerbaycan'a girdikten bir süre sonra buralarda Şiî-Sünnî gerginliği başlamış. Bu gerginlik zamanla çatışmaya dönüşmüş. Bir kısım Sünnîler Osmanlı İmparatorluğu'na geçmişler. Benim dedelerim de o münâsebetle Azerbaycan'dan ayrılmışlar.

-Dedelerinizin hangi şehirden olduğunu biliyor musunuz?

-Elimizde on bir göbek ötemize kadar uzayan aile şeceremiz var. Dedelerim Karabağ'ın Ağdam köyü'nden Türkiye'ye yürümüşler. Orada yatan iki dedemin ismini biliyorum: Hacı Ali Murad ve Hacı Ali Ferahşad.

-Karabağ'a da gitmek istiyor musunuz?

-Elbette! 1980 yılında Bakû'ye geldiğimin hemen ikinci gününde Karabağ'a gitmek istedim. Fakat maalesef mümkün olmadı. Moskova'dan izin almak gerekiyormuş. Şimdi, daha çok Karabağ'ı görmek üzere geldim. Karabağ'ı görmeden Karabağ için yazdığım şiirler var. "Karabağ Hasreti" isimli şiirimin son kıt'ası şöyle:

Bir gün biterse her şey, Karabağ'ı görmeden
İstemem bandolar, büyük çelenkler...
Allah'ım! Ruhuma biraz huzur ver!
Üstüme okunmuş birkaç avuç mübârek
Karabağ toprağından serpilse yeter!

Karabağ'dan Türkiye'ye iki avuç toprak götürmek istiyorum. O toprağın bir avucunu, şimdi Sivas'ta bulunan babamın mezarına serpeceğim. Vasiyetim var: İkinci avuç Karabağ toprağını da, öldüğüm zaman çocuklarım benim üzerime koyacaklar. Yâni ben, Türkiye toprağıyla berâber ebediyyen Karabağ toprağı altında da yatmak istiyorum. Tekrar söylüyorum: Bu gezimin hiçbir siyâsî

sebebi yok. Azerbaycan'a tamamen dost bir yürekle, bir kardeş yürekle geldim. Azerbaycan'ı bir Türk gibi gezip görmek, bir Türk gibi yazmak istiyorum.

-Türkiye'de Azerbaycan üzerine yazılmış kitap yok mu?

-Var tabii; ama maalesef çok az. O kitapların sayısı 20-25 civarında. Türkiye altmış milyonluk bir ülke. Böyle bir ülkede 20-25 kitap ne ifâde eder? Daha çok kitap yazılmalı. Birbirimizi daha çok yakından tanımalıyız. Bu konuda herkesin üzerine düşen vazifeler vardır. Ben de kendi üzerime düşen vazifeyi, kıyısından köşesinden tutarak yapmak istiyorum.

-Biraz önce, Azerbaycan'ı bir Türk gibi gezip görmek, bir Türk gibi yazmak istiyorum, dediniz. Nasıl yâni?

-Bu sorunun cevâbı çok uzun; ama ben size kısaca açıklayayım: Her millet, kendi kültür değerleriyle ayakta kalır ve yaşar. Kültür, bir milletin konuşmuş olduğu dildir; dinî inanışıdır, târih şuurudur, gelenekleri ve göreneklerîdir. Milletlerin hayatında teknik de çok mühimdir. Ama târih boyunca, kültürlerine sımsıkı bağlı kalan milletler, teknikte ilerleyen; ama kültür değerlerini kaybederek çözülmeye başlayan toplulukları daima mağlûp etmişlerdir.

Ben, 1980 yılına kadar sanıyordum ki Köroğlu, Türkiye'de Çamlıbel Dağı'nda, arkadaşı Ayvaz'la birlikte yaşayan bir halk kahramanıdır. Özbekistan'da gördüm ki, Köroğlu destanları önce Türkistan topraklarında çalınıp söylenmiştir. Ve Köroğlu'nun adı Türkistan'da *Goroğlu*'dur. Arkadaşı *Eyvaz*'la birlikte *Çendibil Dağı*'nda yaşamıştır. O kahramanımıza, Türkmenistan'da *Göroğlu* diye alkış tutulmaktadır. 1980 yılında Azerbaycan'a geldiğimde baktım ki karşımda bir *Koroğlu* var. O da arkadaşı *Eyvaz*'la birlikte burada *Çamlıbel Dağı*'nda yaşamıştır.

Irmaklar denizlerden dağlara doğru akmazlar; dağlardan denizlere doğru inerler. Türkiye, 1071 yılında Türk boyları tarafından fethedildi. Anadolu, o târihten

önce Diyar-ı Rum idi. Kendi kendime, demek ki dedim: Biz, destanlarımızı Türkmenistan, Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya taşımışız.

Türkistan'ın bir *Nasreddin Efendi'si* var, Azerbaycan'ın *Molla Nasreddin*'i, bizim de *Nasreddin Hoca'mız var*. Türkiye'de çok sevilen bir çocuk kahramanını, yâni *Keloğlan*'ı ben, *Daz Bala* olarak Kırgızistan'da buldum.

Sonra gördüm ki, *Dede Korkud* her Türk topluluğunun ortak atası. *Köroğlu, Nasrettin Hoca, Keloğlan, Dede Korkud* neden İngiltere'de, Almanya'da, Fransa'da... yok? Çünkü onlar ayrı milletler. Kültürleri bizden çok farklı. Peki, bizde neden var? Aynı milletin boyları olduğumuz için! Bir Azerbaycan türküsü, Türkiye'yi neden ayağa kaldırıyor? Çünkü zevklerimiz, kederlerimiz bir. Velhâsıl, milletlerin hayatında, kültür ekonomiden de önemli medeniyetten de. Bu, benim şahsî görüşüm değil. İlim adamları bunu böyle söylüyorlar.

Bu tespitle şunu söylemek istemiyorum: Tekniği, medeniyeti bir tarafa bırakarak sâdece kültürümüze sarılalım demiyorum. Hayır! Hem kültürümüze bağlı kalalım hem de tekniğin, medeniyetin nimetlerinden istifâde edelim. İşte Türk gibi düşünmek, yaşamak, yazmak budur!

Şimdi bir örnek daha vermek istiyorum: Azerbaycan'ın nüfusu ne kadar? Yedi buçuk milyon civârında. Bu soruyu size sorsam, bana böyle cevâp verirsiniz. Bana göre ise, Azerbaycan iki yüz milyon nüfuslu dünyâ Türklüğünün, yedi buçuk milyon nüfuslu bir hissesidir. Bu düşünceyi bütün dünyâ Türklüğüne hâkim kılsak ne olur biliyor musunuz? Kimse, bizim bileğimizi bükemez. Çok daha güçlü, çok daha kuvvetli oluruz.

Burada bir ân için düşünelim ki, falan veya filan devlet, Azerbaycan topraklarına saldırmak istiyor. Böyle bir durumda Türkiye derhâl Azerbaycan'ın yanında yer alıyor. Sâdece Türkiye değil, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan da Azerbaycan'la birlikte hareket ediyor.

Uygurlar, Tatarlar, Gagavuzlar, Çuvaşlar da kendi imkânlarıyla Azerbaycan'ın imdadına koşuyorlar. Böyle bir durumda, kim Azerbaycan'a ters bakabilir?

Türkiye, 1974 yılında Kıbrıs Türklerinin imdadına yetişmeseydi, Kıbrıs Türklüğü büyük çapta imhâ edilecekti. On binlerce Kıbrıs Türk'ü katledilecek, yerinden yurdundan olacaktı.

Bilmem siz biliyor musunuz? Biz, Türkiye olarak I. Dünya Harbi'nden sonra Millî Mücadele'ye başladığımızda Türkistan Türkleri, Buhara Hanı Osman Bek, bize külliyatlı miktarda altın yardımında bulundu. Azerbaycan'da da *Gardaş Kömeği* isimli bir dergi çıktı. Bu dergi ancak iki sayı basılabildi. Ama o derginin de gayretiyle Türkiye için elli kilo altın (kızıl) toplandı ve yardımlar Türkiye'ye, Atatürk'e ulaştırıldı. Biz o Türkistan, Azerbaycan yardımlarının çok büyük faydalarını gördük. İşte bu şuur, bu ruh daima canlı tutulmalı. Yarın, başımıza ne belâların geleceği belli olmaz. İşte Türk gibi düşünmek, Türk gibi yaşamak ve yazmak budur. Her Türk aydını, kendi gücü, kuvveti nispetinde bu ışığı büyütmeye çalışmalı. Her Türk topluluğu böyle bir şuurun içinde olmalı.

-Azerbaycan yol gayıtlarını ne zaman yazmayı düşünüyorsunuz?

-Türkiye'ye döner dönmez yazmayı düşünüyorum. Hatta kitabımın ismini bile koydum. Burada gördüklerimi, yaşadıklarımı *Can Azerbaycan* isimli bir kitapta toplayacağım. Benim elimden gelen budur: Yazmak ve anlatmak!

-Son sorumuz şöyle: Size çok tesir eden bir atasözü, bir vecize, bir nasihat oldu mu?

-Oldu tabii. Hz. Muhammed diyor ki: *"Zorlaştırmayın kolaylaştırın. Nefret ettirmeyin sevdirin!"* Ben, insanca yaşamayı bu tavsiyeye uymakta buluyorum.

Basın toplantısından çıktıktan sonra Nebi Hazrî'nin makamına gittim. Orada Prof. Dr. Abbas Zaman ve Prof. Dr. Bahtiyar Vahabzâde ile tanıştım. Bu istek, tamâmen

benden geldi. Abbas Zaman'ın da, Bahtiyar Vahabzâde'nin de yüksek şahsiyetlerini Türkiye'de iken işitmiştim ve onlara derin bir hayranlıkla bağlanmıştım.

Nebi Hazrî'nin makamına girdiğim zaman Vahabzâde'yi de Abbas Zaman'ı da görür görmez tanıdım ve uzanıp ellerinden öptüm. Odada dördümüzden başka kimse yoktu. Anlatılmaz ölçüler içinde heyecanlıydım. Konuşurken sesim titriyordu. Gözyaşlarım süzülmeye hazır gibiydi. Bereket ki beni kendime, Nebi Hazrî'nin öfkeli bir çıkışıyla Abbas Zaman'ın küçük bir kaş işâreti getirdi. Bir ara Nebi Hazrî'ye dedim ki:

-Ankara'da, Azerbaycan Kültür Derneği isimli bir derneğimiz var. Dernek, yıllardan beri ciddî bir faaliyet içerisinde. Azerbaycan'daki çeşitli ilmî çalışmaları, san'at ve edebiyât eserlerini ciddiyetle tâkip ederek Türkiye'deki Azerbaycan sevdâlılarına duyuruyorlar. Meselâ ben sizin, Bahtiyar Vahabzâde'nin şiirlerini, Abbas Zaman Hoca'mızın makalelerini ilk defa Azerbaycan Kültür Merkezinde dinledim!

Ben, böyle söyler söylemez, Nebi Hazrî, gövdesini oturduğu koltuktan, olabildiğince yukarı kaldırarak ve avuç içleriyle masasına vurarak sözümü kesti:

-Biz, Ankara'daki o cemiyetin çalışmalarından kat'iyyen memnun değiliz! Adamlar, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasına düşmanlık sokmaya çalışıyorlar! Değil mi Abbas muallim? Değil mi Bahtiyar muallim?

Abbas Zaman, bu soruya kesin bir şekilde cevâp verdi:

-İşitmemişim! Ankara'da böyle bir cemiyetin varlığını ilk defa burada Yavuz'dan duyuyorum, dedi.

Abbas Zaman, Nebi Hazrî'nin Vahabzâde'ye dönmesinden istifâde ederek bana ikazda bulundu: Kaşlarını kaldırarak, dudaklarını "aman sus! sakın konuşma!" diye yuvarlayarak dikkatimi çekti. Durumu derhâl anladım. Nitekim Bahtiyar Vahabzâde'nin cevâbı da benzer şekildeydi. Vahabzâde de:

-Haberim yoktur. Ankara'da Azerbaycan Kültür Derneği diye bir derneğin faaliyetlerini bilmiyorum! Sizden duyuyorum!

Bu cevâplardan, ben, alacağımı aldım. Konunun rejim bakımından önemli olduğunu ve rejimin çok sadık adamlarından biri olan Nebi Hazrî yanında böyle konuların konuşulmayacağını anladım ve sustum. Bir süre, suya sabuna dokunmadan konuştuk. Sonra ben, Nebi Hazrî'ye, Edebiyât Müzesini görmek istediğimi söyledim. Müzenin yerini biliyordum. Ayrılırken değerli hocalarımın tekrar ellerinden öptüm.

Nebi Hazrî makamında kaldı. Vahabzâde de bir başka tarafa yürüdü. Ben, Edebiyât Müzesine yöneldim. Prof. Abbas Zaman arkamdan geliyordu. Bir ara, yanımdan geçerken hiç durmadan ve yüzüme bakmadan şunları söyleyerek beni uyardı:

-Yavuz! Burada, sana içki içirmek ve seni konuşturmak isterler. Sakın içki içme! Sakın sarhoş olma! Çok dikkatli ol. Rejimin aleyhinde sakın söz söyleme! Her sözüne dikkat et! Her sözüne dikkat et!

Prof. Abbas Zaman bunları söyleyerek yanımdan geçerken başı önündeydi. Yüzüme bakmadan konuşuyordu.

Edebiyât Müzesine yaklaşırken, yâni sokakta yürürken bu defa ben adımlarımı biraz açtım. Ve Abbas Zaman'ın yanından geçerken sanki yere konuşuyormuşum gibi ona cevâp verdim:

-Hocam, ben kat'iyyen içki içmiyorum. Merak etmeyin. Yalnız kapalı yerlerde dinleme cihazları vardır diyorlar, doğru mu bu?

-Her şey olur! Her yerde her şey olur. Aman dikkat! Aman dikkat!

Abbas Zaman, tekrar adımlarını açarak yürüyüp gitti.

Haydi, şimdi siz gelin de tedirgin olmayın bakayım! Kendi öz yurdunuz bilerek gittiğiniz bir ülkede, sağınızda solunuzda, önünüzde arkanızda bubi tuzakları

olduğu size fısıldandıktan sonra rahat rahat oturup kalkın, bakayım! Rahat rahat uyuyup uyanın bakayım!

Doğrusu o gün, Edebiyât Müzesini şöyle bir dolaştım. Aklım fikrim Nebi Hazrî'nin davranışında, Bahtiyar Vahapzâde ile Abbas Zaman'ın takındığı tavırlarda, verdikleri cevâplardaydı.

Yaptığım açıklamalar, bir gün sonraki gazetelerde çıktı. Türkiye'ye dönḍükten sonra, Azerbaycan intibâlarımı *Can Azerbaycan* ismi altında ve yeni bir kitap hacminde yazacağım, Bakû'nün büyük gazetelerinde benim ağzımdan yer almıştı.

Şimdi: "Bunda ne var?" diyeceksiniz! Ben de önceleri sizin gibi düşünüyordum. Kendi kendime: "Beni bağlaması ve teşvik etmesi bakımından iyi oldu! İyi oldu!" diyordum. Sonradan gördüm ki, kazın ayağı benim düşündüğüm gibi değilmiş!

Ben o basın toplantısında kırk defa bindiğim dalı kesmişim. Çok tehlikeli açıklamalarda bulunmuşum. Sen misin *Türk gibi düşünmekten, Türk gibi yaşamaktan* bahseden! Sen misin büyük Türk birliği üzerinde duran ve Azerbaycan'ı da dünyâ Türklüğünün bir parçası olarak gösteren? Şimdi alırsın boyunun ölçüsünü; görürsün Moskova'nın soğuk yüzünü!

Bu konuda ilk ciddî ikaz, yine Prof. Dr. Abbas Zaman'dan geldi. Bakû'deki basın toplantısından iki gün sonra, Azerbaycan Otelinde, kaldığım odanın kapısı, gecenin saat tam on birinde hafifçe vuruldu. Yatağa uzanmıştım ama henüz uyumamıştım. Kalkıp kapıyı açtım. Karşımda, Abbas Zaman duruyordu. İçeri girmedi. Beni, elimden tutarak ışıkları söndürülmüş kat salonunun bir köşesine götürdü. Elinde, basın toplantısında söylediklerimi yazan gazetelerden birkaçı vardı. Onları bana uzatırken fısıltı hâlinde şunları söyledi:

-Yavuz! Gazetelere verdiğin beyanı okudum. "'Can Azerbaycan" isimli bir kitap yazacağını söylüyorsun!

Beni çok iyi dinle: Bu, çok ama çok önemli bir konudur. Bizim felâketimiz olabilir. Bu bakımdan çok dikkatli olmalısın. Sen bu Rusları, bizim kadar bilmezsin. Bunlar çok bînamus adamlardır. Çok canavar ruhlu, çok zâlim kimselerdir. Ruslar, bizimle Türkiye arasında dostâne münâsebetler kurulsun istemiyorlar. O bakımdan, 1917 İnkılâbı'ndan beri Türkiye kapısını bize kapadılar. Türkiye'den buraya, buradan Türkiye'ye gidip gelmeler çok zorlaştı. Şimdi bu Ruslar, 60-70 yıl sonra aramızdaki kapıyı hafifçe araladılar. Birkaç yılda bir, buradan bir kişi çıkıp Türkiye'ye gidiyor veya oradan buraya birkaç yılda birkaç kardeşimiz geliyor. Bu, bizim için çok hayatî bir gelişmedir. Eğer bu kapı yeniden kapanırsa, 60-70 yıl sonra, bir daha ya açılır ya açılmaz. Kapının kapanması, bizim felâketimiz olur. Senin nasıl bir kitap yazacağını biz çok iyi biliyoruz. Burada kimlerle görüşüyorsan hepsi tespit edilmektedir. Yazdıklarından bizi de mes'ul tutarlar ve adamlar bir kitap yüzünden aramızdaki kapıyı kapatabilirler. Bunun acısını en çok biz çekeriz. Beni dinlersen, böyle bir kitabı kat'iyyen yazma. Adamlar bize zulüm ederler. Komünist sistem, noksansız bir zulüm sistemidir. Allah'ı bilmeyen, Allah'tan korkmayan kuldan utanır mı?

Gel bu sevdâdan vazgeç. Gel bu yarı aralık kapıyı kapama! Benim senden en büyük ricâm budur; anladın mı? Eğer senden, bu gece benim buraya niçin geldiğimi sorarlarsa dersin ki, gazetelerde çıkan açıklamalarımı getirmişti. Böyle dersin onlara, sâdece bu gazeteleri gösterirsin. Bu gece ben sana başka hiçbir şey söylemedim; sen de benden bu üç beş cümleden başka hiçbir cümle dinlemedin. Allah amanında olsun!

Prof. Dr. Abbas Zaman'a gerçekten hiçbir şey söylemedim. Onu hep başımı sallayarak ama derin bir hüzünle dinledim. Prof. Dr. Abbas Zaman Azerbaycan'ın en yürekli, en çileli evlâtlarından biri! Azerbaycan sevgisi yü-

zünden üniversiteden atılan, aç kalan, açıkta kalan zaman zaman bir dilim ekmeğe muhtaç yaşayan; ama Azerbaycan'da bir kere yükselen Türklük bayrağını çekildiği serenden indirmeyen idealist ziyâlılardan (aydınlardan) biri! Onun söylediklerine nasıl kayıtsız kalabilirdim?

Benim Azerbaycan'da tanıdığım ve yüreğinin aydınlığına, büyüklüğüne, asâletine hayran olduğum bayrak adamlardan biri de Prof. Dr. Xudu Memmed'dir. Buradaki (x) harfi, Azerbaycan alfabesinde gırtlaktan söylenen hırıltılı (h) harfidir. Ondaki Türkiye sevgisini tartacak bir kantar bu güne kadar yapılmamıştır. Türkiye'yi aşk derecesinde sevdiği hâlde neden Türkiye'ye gelmediğini çok merak ettiğim için kendisine sormuştum. Verdiği cevâbı ebediyyen unutamam:

-Ben noksansız bir Türkiye kara sevdâlısıyım! Ben Türkiye'yi kendimi bildim bileli istediğim gibi düşündüm. Ona istediğim ruh yüceliğini verdim. Benim gönlümdeki Türkiye'nin hiçbir yanlış tarafı yoktur. Noksanlığı yoktur.

Şimdi ben çıkıp Türkiye'ye gelsem, orada, sokaklarda dilenen bir fakir Türk görsem, büyük şehirlerin etrafını çeviren gecekondularla karşılaşsam, Türk dilinin devlet radyolarında, televizyonlarında doğrandığına şâhid olsam, şurada burada Türk musikisinden daha çok Batı musikisinin çalınıp söylendiğini dinlesem, Azerbaycan denilince, Türkistan denilince yüzüme bön bön bakan ve "o da nesi?" diye soran insanlarla tanışsam... hâlim ne olur biliyor musun? Benim için yaşamanın hiçbir mânâsı kalmaz. Yıkılır darmadağın olurum. Bu bakımdan Türkiye'ye gitmek istemiyorum. Türkiye'yi gönlümde istediğim gibi allıyor pulluyorum.

Bir gün Prof. Xudu Memmed'le Hazar'ın kıyısındaki çay bahçesine buluştuk. Çay, masamıza semaverle geldi ve o, âdetâ bir yaylı tambur gibi inleyerek anlatmaya başladı. Söylediklerine kulak kesildim:

-Sana, sonda söyleyeceklerimi en başta söyleyeyim: Komünizm, dünyânın en büyük yalanlarından biridir. Komünizm, keçiboynuzu gibi bir şey. Alırsın ağzına çiğnersin, saatlerce değil, günlerce, yıllarca çiğnersin. Doğru dürüst hiçbir tad alamazsın. "Bu ne biçim bir şey!" dediğinde, onu, senin ağzına verenler: "Çiğne! Çiğne! derler. Tadını mutlaka alacaksın!" Biz, 60 yıldan beri komünizm sakızını çiğniyoruz. Daha onun tadını tuzunu alamadık. Ama idâreciler bize emrediyorlar: "Çiğneyin! Çiğneyin! diyorlar yakında, lezzetinden mest olacaksınız!"

Bu öyle büyük yalan ki, öyle tehlikeli bir oyun ki, bu yalanı, bu oyunu bozmak isteyenlerin sonu, buralarda ölümdür.

Aklından çıkarma: Bu Ruslar, bizim ırkımızın, vatanımızın, dinimizin, dilimizin en büyük düşmanlarıdırlar. Ellerinde komünizm denilen bir canavar var ki, kurtuluşumuz, önce o canavarın ölmesine bağlı.

Atatürk, ne kadar doğru söylemiş. Demiş ki: "Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı komünizmdir. Her görüldüğü yerde başı ezilmelidir!"

Siz, komünizmi gördüğünüz yerde başını ezmezseniz, o, günün birinde güçlenir, kuvvetlenir ve mutlaka sizin başınızı ezmeye kalkar! Bak şimdi bu komünist Ruslar, bizim başımızı nasıl eziyorlar.

Dedim ki bu Ruslar, bizim ırkımızın en büyük düşmanıdırlar. Neden böyle söylüyorum: Allah insanları, çeşitli kavimlerden yaratmış. Ve her kavim, kendisine ayrı bir isim almış. Bizim kavmimizin ismi önceleri Türük idi. Sonra bu iki hece, tek hece hâline getirilerek söylendi. Biz, Türk milletindeniz. Biz Türk'üz! Ama bu komünist Ruslar bize diyorlar ki: Hayır, siz Türk değilsiniz. Siz Azerbaycanlısınız. Veya siz Tatar'sınız! Siz Oğuz'sunuz, siz şusunuz busunuz diyorlar da bize Türk demiyorlar. Sâdece bize değil bütün Türk toplulukları üzerinde aynı oyunu oynuyorlar.

Sonra, askerlik çağına gelen gençlerimizin, Azerbaycan'da askerlik yapmasını istemiyorlar. Buradan 500 km uzakta askere alıyorlar. Niçin? Gençlerimiz orada güzel Rus kızlarıyla tanışıp evlensinler, Ruslaşsınlar maksadıyla böyle yapıyorlar.

Sonra, hani bizde bir söz vardır: "Dam, direk üstünde durur" diyoruz. Bizim damımızı başımızın üstünde tutan dilimizdir. Dil, yâni Türkçe, bizim suyumuz, toprağımız, güneşimizdir. Dil olmadan millet olur mu?

Ruslar, Azerbaycan'da Rusça öğreten üç yüze yakın okul açtılar. 1917 yılında, bu topraklarda, Rusça bilenler, parmakla gösterilecek kadar az idi. %1, %2, %3, haydi en geniş çerçeve ile %5! Bugün ise, nüfusumuzun %60'ı Rusça biliyor. Bu Rusça bilenler içinde, ana dillerinde birkaç cümle söyleyenlere rastlamak çok zor. Acaba bir altmış yıl sonra, bizim durumumuz ne olur? Bunu düşünmek bile beni öldürüyor. Türkçe bilmeyen, ana dilinden kopan bir Azerbaycan'a Azerbaycan dense ne olur, denmese ne olur?

Ruslar, burada, bizim milletimizi yok etmeye çalışıyorlar. Rusların, 1917 İhtilâli'nden beri öldürdükleri, sürgüne gönderdikleri kardeşlerimizin sayısı yüz elli bine çok yakındır. Sonra Ruslar, sistemli bir şekilde bizim değerli şâirlerimizi, yazarlarımızı, fikir, san'at, siyâset adamlarımızı yok ediyorlar. Sâdece bizde değil, bütün Türk topluluklarında aynı zulmü uyguluyorlar. Irkımıza düşman oldukları için böyle yapıyorlar.

Sonra Ruslar bizim dinimizin de en büyük düşmanıdırlar. Ruslar, bütün câmilerimizi, mescitlerimizi yakıp yıktılar. Din adamlarımızı, câmilerimizin önünde darağaçlarına çektiler. Ve cesetlerini günlerce değil, parça parça olup dökülünceye kadar darağaçlarında sallandırdılar.

Ruslar, aynı zamanda vatanımızın da en zâlim düşmanları arasındadırlar; arasında değil başındadırlar.

Moskova, en az bir asırdan beri bizim kanımızı, iliğimizi sömürüp durmaktadır. Bizim kanımız, iliğimiz önce petrolümüzdür. Biliyor musun, Rusya bizim tamı tamına bir milyar ton petrolümüzü alıp götürdü. Bu ne büyük bir soygundur, bu ne dehşetli bir zulümdür biliyor musun? Komünizm canavarının alıp götürdükleri bizim insanımızın refahı için kullanılsaydı, Azerbaycan bölgenin en zengin, en huzurlu, en medenî ülkesi olurdu.

Sonra, Azerbaycan toprağı, bereketli ve renkli bir topraktır. Bizim bağlarımız, bahçelerimiz, bostanlarımız, göllerimiz, meralarımız, yaylalarımız ve zengin tarım alanlarımız vardı. Buralarda renk renk çiçeklerimiz açar, kuşlarımız barınır, ceylânlarımız, marallarımız dolaşırdı. Moskova, Azerbaycan topraklarını kendi ihtiyaçları doğrultusunda plânladı. Bağlarımızın, bahçelerimizin, tarım alanlarımızın yerine pirinç ektirdiler. Güzelim topraklarımız sivrisinek yatağı olan bataklıklar hâline geldi. Sonra, o güzelim çiçeklerimiz de, o cennet bahçelerinden çıkıp gelmiş gibi zarif kuşlarımız da, bakmaya kıyamadığımız ceylânlarımız da başlarını alıp gittiler. Nereye gittiler bilemiyoruz; ama onlara öz evlâtlarımızı kaybetmişiz gibi yanıyoruz.

Bakû'nün dışına çıktığın zaman göreceksin. Etrafta, binlerce petrol kuyusu var. O petrol kuyularının petrolü tükenmeye başlayınca Ruslar, kuyulara tonlarca su sıkıyorlar. Belirli bir zaman sonra kuyulara sıkılan o sular toprağın üzerine çıkıyor ve etrafta küçük çapta gölcükler teşekkül ediyor. Böylece toprağımızın hem altını sömürüyorlar hem de üstünü çirkinleştiriyorlar.

Ruslar, vatanımızın en büyük düşmanıdırlar. Ben çok iyi biliyorum ki, günün birinde topraklarımızın ve Hazar Denizi'nin altında petrolümüz kalmayınca, vatan coğrafyamız daha çok kirlenince, Ruslar defolup gideceklerdir. Çünkü artık sömürülecek bir şey kalmayacaktır. Ama o zaman biz bu topraklar üzerinde nasıl yaşayabi-

liriz? Ruslar, çekip kendi memleketlerine gidecekler; peki, biz nereye gideceğiz? Bizim gidecek hiçbir yerimiz yok. Biz de bu topraklarda ölüme terk edileceğiz!

Bütün bunları sana niye anlatıyorum? Şunun için konuşup duruyorum: Bu Ruslar, çok zâlim adamlardır. Bunlar, komünizm denilen gözü doymaz bir canavarla, vatanımızı sömürüp durmakta, dilimizi, dinimizi, ırkımızı yok etmeye çalışmaktadırlar. Bunların en medenî ölçüler içinde bile tenkide tahammülleri yoktur. Buralarda hak, hukuk, hürriyet, demokrasi... Keloğlan'ın keçel başı gibidir. Rus'un beyninde ne hak var, ne hürriyet, ne demokrasi...

Gazetelerde okudum. Şimdi sen "Can Azerbaycan" isimli bir kitap yazmak istediğini açıklamışsın. Arkadaşlarla aramızda konuştuk. Senin yüreğini çok iyi biliyoruz. Kaleminin farkındayız. "Üsküp'ten Kosova'ya" kitabında dövünen yüreğin, burada bizi de ağlattı. Azerbaycan ki, senin ulu dedelerinin yurdudur. Sen, burada gördüğün haksızlıkları da, Rus'un üzerimizdeki büyük zulmünü de açıkça yazacaksın. Ama bilmelisin ki, bu gerçekleri dile getirmene Moskova'nın tahammülü kat'iyyen olmaz. Moskova, bir noktadan bir dağ çıkarır. Ve sonra biz, burada, Moskova taassubunun, baskısının, zulmünün büyük sıkıntılarını yaşarız. Gel bu işten vazgeç. Gel bu kitabı yazma!

Sen, Aleksandr Soljenitsin'i elbette duymuşsundur.

-Elbette biliyorum. *Gulag Takımadaları* isimli kitabını aldım; ama daha okuyamadım.

-Soljenitsin, bugünkü Rus edebiyâtının en seçkin kalemlerinden biri. Üstelik dünyâ çapında da bir şöhreti var. 1970 yılında Nobel Edebiyât Ödülü'nü alan roman yazarı. Ruslar, bu edebiyâtçılarına karşı nasıl tavır takındılar biliyor musun? Soljenitsin, Stalin devrinde yapılan haksızlıkları, zulümleri, milyonlarca insanın keyfî kararlarla yok edilmelerini yazdı. Peki, doğru mu

yazdı? Yüzde yüz doğru yazdı. Çünkü Stalin, canavar ruhlu idârecilerinden biriydi. Moskova, Stalin devrinde yapılan zulümlerin yazılmasına tahammül edemedi. Soljenitsin'i tutup "Akıl hastasıdır. Çünkü Stalin devrini tenkid ediyor!" diyerek tımarhâneye tıktı. Moskova, Soljenitsin'i öldürmek istiyordu. Ama adam, edebiyât âlemi tarafından bilindiği, sevildiği, okunduğu, tâkip edildiği için yazarını boğamadı. Bu defa, Soljenitsin'in Nobel Edebiyât Ödülü'nü reddetmesi, almaması için akla gelmedik baskılar yaptılar. Sonunda Soljenitsin'i, Sovyetlerden kovdular. Adam, gidip Amerika'ya yerleşti. Yarın o, göreceksin büyük bir kahraman olarak alkışlanacak ve yurduna, şanlı, şerefli bir isim olarak dönecektir.

Şimdi diyeceksin ki, benimle Soljenitsin arasında nasıl bir bağ kuruyorsun? Elbette aranızda hiçbir bağ yok. Soljenitsin başka sen başkasın! Yalnız, eli kalem tutan bütün hür yazarlara karşı Moskova'nın akıllara durgunluk veren taassubu, öfkesi, düşmanlığı aynıdır. Moskova, kendi görüşleri dışında kalan bir şeyin yazılmasına, çizilmesine, konuşulmasına kat'iyyen tahammül edemez.

Nâzım Hikmet, Moskova Havaalanına indiği zaman dedi ki: "Beni, Stalin yarattı! Gözlerimin ışığını ona borçluyum!"

Bu Nâzım Hikmet'in "Zona" başlıklı galiba on sayfalık bir şiiri var. Nâzım Hikmet, Zona isimli bir Rus kızının, II. Dünyâ Savaşı'nda faşist Alman subaylarına karşı başkaldırışını, direnişini, arkadaşlarını ele vermeyişini anlatıyor. Moskova, Nâzım'ın yazdıklarını kâfi görmedi. Sansürcüler, Zona'ya kendiliklerinden 10-15 sayfa daha ilâve ettiler. Zona şiiri oldu 20-25 sayfa. Şimdi biz bilmiyoruz, o şiirde hangi mısralar Nâzım Hikmet'e aittir, hangi mısralar Moskova memurları tarafından yazılmıştır?

-Nâzım Hikmet, Moskova'nın bu tasarrufuna itiraz etmedi mi?

-Edebilir mi? Ruslar, Nâzım Hikmet'i burada adım, adım, adım tâkip ettiler. Yurt dışına çıktığı zaman arkasına KGB ajanları taktılar. Bir kalp krizi geçirerek hastahâneye yattığı zaman aynı odaya kendi adamlarını da uzattılar. Yani Ruslar, Nâzım'ı her yerde, her zaman adım adım tâkip ettiler. Nâzım Hikmet, bir güne bir gün ağzını açarak: "Yahu beni neden böyle tâkip ediyorsunuz. Ayıptır! Bu bana hakarettir, zulümdür!" diyemedi. Nâzım'ın bütün heyheyleri, kabadayılıkları Türkiye'de kaldı. Nâzım, Rusları tanıyınca kedi gibi pıstı kaldı.

Burada sana Moskova'nın büyük taassubunu, zulmünü, vahşetini, dehşetini anlatmak için Soljenitsin ve Nâzım Hikmet örneklerini de verdim. İstiyorum ki "Can Azerbaycan" isimli kitabını yazmayasın! Onun yazılmasını gelecek yıllara bırakasın. Bilmem anlatabildim mi Yavuz Bülent kardeşim?

-Çok iyi anladım aziz hocam! Azerbaycan'ın ve sizlerin huzuru için, benim katlanamayacağım bir fedakârlık yoktur.

-Ay sağ ol! Ay sağ ol! Ay sağ ol!

Xudu Memmed'in bu açıklamalarından bir gün sonra, otele, şâir dostlarımdan Memmed Aslan geldi. Memmed Aslan, bir kadife kumaşı yumuşaklığında bir şiir sultanı. O da noksansız bir Türkiye sevdâlısı. Türkiye'de gördüklerinin, yaşadıklarının bir kısmı, *Erzurum'un Gediğine Varanda* isimli seyahat kitabında bir sevgili yüreği gibi vuruyor. Memmed Aslan da koluma girerek beni sokağa çıkardı. Kalabalıklar arasına karışır karışmaz konuşmaya başladı:

-Efendim! Ayıyı ayağa kaldırma! Gazetelere yaptığın açıklamayı okudum. Efendim asır, siyâset asrıdır! Her doğruyu yazmak olmaz! Zaman, en iyi dermandır! Bırak yaramız zamanla iyi olsun! Şimdi ben senin Azerbaycan intibâlarını nasıl yazacağını çok iyi biliyorum. Çünkü Üsküp'ten Kosova'ya isimli kitabın, bir yürek yangını

gibi içimde. Can Azerbaycan, bizim canımıza, kanımıza göz dikenleri ayağa kaldıracaksa bunun ne faydası olacak? Gel ayıyı ayağa kaldırma. Gel çocukların Aybala'nın, Melikşah'ın başı üzerine yemin et ve kitabının yazılmasını hiç olmazsa beş sene sonraya bırak! Efendim ne olur, gel ayıyı üzerimize kaldırma!

Memmed Aslan'a: "Yahu bu ayı da kim?" diye sormadım. Ayı, bütün heybetiyle karşımızdaydı; önümüzde, arkamızda, yanımızdaydı.

Şâir Abbas Abdullah, Azerbaycan'da tanıdığım en cesur Türkçülerden biri. Moskova'ya ikinci gidişimde, birlikte kaldığımız 5.500 kişilik Moskova Otelinin önünde bana söyledikleri, kelimesi kelimesine aklımda:

"Rusya'da teknik çok önde. Rus Gizli Polis Teşkilâtı, dünyânın en modern cihazlarıyla çalışıyor. Belki de şu ânda, ikimizin konuşmasını filme alıyorlar. Belki de şu ânda ne konuştuğumuzu kelimesi kelimesine tespit ediyorlar. Moskova, Türk'ten, Türklükten çok korkuyor. Moskova, Türklüğümüzü elimizden almak istiyor. Ben, kırk yaşımı geride bıraktım. Yaşasam yaşasam bir kırk yıl daha yaşarım. O kırk yılı, Moskova'nın istediği gibi, şahsiyetsiz ve haysiyetsiz bir şekilde yaşamaktansa, Türklüğümden uzaklaşarak sürünmektense şu ânda Türk olarak ölmeyi tercih ederim. Ben bir Türk anadan, bir Türk babadan dünyâya geldiğim için yaşamayı seviyorum."

Moskova Oteli önünde benimle böyle konuşan Abbas Abdullah, birkaç gün sonra Bakû'de, Bakû Oteli önünde karşıma dikildi:

-Ağabey, dedi. Ben sana kurban olayım, ne olur gel beni dinle ve bu Can Azerbaycan kitabını yazmaktan vazgeç! Biliyorum ki sen, Azerbaycan mes'elelerine, bir komünist Türk gibi bakmayacaksın. Azerbaycan'ı deli gibi seven o şâir yüreğinin alevi, kitabına da aksedince, bizi buralarda kavurabilirler. Gel, kalemini ileriki yıllara sakla. Senin hiç

bilmediğin bâzı mes'eleler var ki, burada bizim ölüm sebebimizdir. Bütün bunları, korkumdan söylemiyorum. Azerbaycan'ın yüksek menfaati için senden ricâ ediyorum:

Yazma! Kalemini ileriki yıllara sakla!"

Türkiye'ye döndükten sonra, Bakû'den bana yazılan mektuplar arasında, iki önemli ikaz, tekrar dikkatimi çekti. Mektuplardan biri şâir Abbas Abdullah'a ait. Şimdi o mektup önümde. Abbas Abdullah diyor ki: *"Azerbaycan gezi notlarını yazarken, fazla dikkatli olmağın gerekiyor. Bizim memleketlerimiz komşu. Bu komşuluğu bize coğrafya vermiş. Peki, biz birbirimize ne veriyoruz? Memleketlerimiz arasında dostluk ilgilerinin iyileşmesi, ilerlemesi üçün seninle ben neler yapmışız? Neler yapabiliriz? Bu konuda düşündün mü, fikirleştin mi? Benim sana öğüt vermeğim yersiz; ama yazdıklarımız, okurlarımızda memleketlerimize nefret yok, sevgiler uyandırmalı!"*

İkinci mektup, aziz üstadım Bahtiyar Vahapzâde'den. Vahapzâde, mektubunun son cümlesini aynen şöyle yazmış: *"Can Azerbaycan kitabını öyle kaleme almalısın ki, biz onu Bakû'de de bastırabilelim!"* Vahapzâde, bu son cümlesinin altını kırmızı bir kalemle de çizerek dikkatimi çekmek istemiş.

Peki, ne demektir bu cümle? Ben, Bakû'de basılacak bir kitap yazabilir miyim? Öyle bir kitap, benim düşüncelerimi, tespitlerimi, yürek ağrımı ortaya koyabilir mi? Marksizmin kabalığına ve Rus devlet adamlarının zulmüne dâir yaşadıklarım ve okuduklarım, duyduklarım pek çok.

Kendi kendime çok düşündüm ve dedim ki: Ben Azerbaycan intibâlarımı yazsam, bu kitabın yayımlanmasından sonra, Abbas Zaman'ın ifâdesiyle Azerbaycan-Türkiye arasındaki aralık kapıyı Moskova başka bir sebepten kapatsa, benim hâlim nice olur? Ben, Azerbaycan'daki ve Türkiye'deki dostlarımın yüzüne nasıl baka-

bilirim? Veya kitabımın yayımlanmasından sonra, Moskova, orada görüşüp konuştuğum bâzı kimseleri sorgu sualden geçirse, işlerine güçlerine son verse, ben ömrüm boyunca nasıl gülebilirim? Nasıl huzur duyabilirim?

Şimdi şu satırları okuduğunuzda, beni vehimle suçlayabilirsiniz, "hadi canım sen de!" diyebilirsiniz. Ama ben yemin ederek dikkatinize sunuyorum ki, yazdıklarımda hiçbir mübalâğa payı yoktur. Ben, neyi gördümse, neyi dinledimse onu dosdoğru kaleme aldım. Yazdıklarımı okuyunca, koskoca Moskova'nın ne kadar basit, ne kadar küçük, ne kadar gülünç mes'eleleri bin misli büyüterek ele aldığını göreceksiniz.

Atalarımız doğru söylemişler: "Korkulu rüyâ görmektense uyanık durmak daha iyidir!" Korkulu rüyâlar görmemek için başımı yastığa koymadım. Azerbaycan'daki soydaşlarımıza hiçbir zarar gelmemesi için uzun süre susmayı tercih ettim.

Siz benim yerimde olsaydınız ne yapardınız? Bu soruma hemen cevâp vermemelisiniz. Kitabımı okuduktan sonra benim gibi düşüneceğinizden eminim.

Neden yazmakta geciktim?

Çünkü mecburdum! Çünkü başka yolum yoktu.

Kitabımı *"Can Azerbaycan"* ismiyle çıkaracağımı açıklamıştım. Bu isim, başkaları tarafından da çok beğenildi ve üç yazarımız Azerbaycan intibâlarını, benim tespitimle kitaplaştırdı. Ben de yazdıklarımı: *"Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamardır"* ismi altında kitaplaştırdım.

Azerbaycan'da gördüklerimi, duyduklarımı, yaşadıklarımı yüreğimin diliyle yazdım.

MARKSİZM: BİR BÜYÜK YALAN VE ZULÜM İMPARATORLUĞUDUR!

Çok yakın arkadaşlarımdandı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde birlikte okumuştuk. İkimiz de milliyetçiydik. Ben, fakülteden mezun olduktan sonra, Ankara Radyosuna girmiştim. O, bir devlet bankasının hukuk müşavirliğine tâyin edilmişti. Zaman zaman ziyâretine gidiyordum; görüyordum ki, masasının bir köşesinde zarif bir bozkurt maketi duruyor.

Sevgili arkadaşım, bankada bir süre çalıştıktan sonra, asistan olarak üniversiteye geçti. Doktorasını Fransa'da yaptı. Doçent oldu. Çok azimli bir kimseydi. Süresi içinde prof. cübbesi de giyindi.

Bir gün Ankara'da, Kızılay'a doğru yürüyordum. Kaldırıma yakın bir otomobil durdu. Birisi arkamdan bana sesleniyordu. Döndüğümde, sevgili arkadaşımı gördüm:

-Nereye gidiyorsun Bülent?

-Kavaklıdere'ye!

-Atla arabaya! Ben de Çankaya'ya çıkıyorum!

Eski yakınlığından hiçbir şey kaybetmemişti. Yol boyunca konuşmaya başladık. Baktım, kullandığı kelimeler arasında, bizim komünistlerimizin dillerinden düşürmedikleri deyimler, isnatlar, iddialar var.

-Bana bak! dedim; yoksa sen Fransa'ya gittikten sonra komünist mi oldun? Çünkü Fransa'ya gidenler umûmiyetle komünist olarak dönüyorlar. Moskova'ya giden-

ler de milliyetçi oluyorlar. Sanki birileri, Fransa'da, senin beynini yıkamış gibi.

Kahkahalarla gülmeye başladı:

-Yahu Bülent! Biz uzun yıllar, hep yanlış yerlerde otlamışız be!

-Ne otlaması oğlum? Ağzından çıkanı kulağın duyuyor mu senin?

-Yani birtakım sahtekâr adamlar, ahlâksız adamlar, alçak adamlar bizi kandırıp durmuşlar; bize yalan söylemişler Bülent!

-Meselâ ne gibi yalan söylemişler bize?

-Meselâ Moskova hakkında, komünizm hakkında bize hep yalanlar uydurmuşlar. Mesele, senin bildiğin gibi değil Bülent! Sen Moskova'ya gittin mi hiç?

-Hayır, gitmedim!

-Ben gittim kardeşim. Orada on beş gün kaldım. Sordum, soruşturdum. Sonra gözlerimle gördüm. Daha Moskova havaalanındayken, birtakım ahlâksız adamların bizi nasıl kandırdıklarına şâhid oldum. Kollarımı havaya doğru kaldırarak derin bir nefes aldım; oh be! dedim. Yalancının mumu, işte buraya kadar! Burada, artık yalancının mumu yanmıyor! Oh be, dedim!

-Seni sevindiren, şaşırtan ne oldu acaba?

-Azizim bir defa, komünizm, kat'iyyen bir baskı, bir zulüm rejimi değil. Adamlar tam bir âdil sistem kurmuşlar. Komünist sistemde, öyle sen ben farkı yok. Herkes birbirine eşit! Bir bakan hangi haklara sâhipse, bir işçi de o haklara sâhip. Bakıyorsun işçi de, bakan da aynı otobüse biniyor. Bakıyorsun işçi de, bakan da aynı lokantada yan yana yemek yiyorlar. Sinemada da, tiyatroda da bakanlarla işçiler, vatandaşlar aynı sırada oturuyorlar. Şaşıracaksın ama gerçek: Adamlar, adam gibi bir sistem kurmuşlar. Ve biliyor musun, rüşveti ortadan kaldırmışlar Bülent! Bak ben Paris'i de gördüm Moskova'yı da. Sovyetlerde rüşvet yoktur. Orada rüşvet, nallarını çoktan havaya dikmiş kardeşim!

-Kusura bakma; ama bu söylediklerine kat'iyyen inanmıyorum. Çünkü benim okuduklarımla, dinlediklerimle, senin anlattıkların birbirine kat'iyyen uymuyor!

-Yahu sen hâlâ okuduklarından, dinlediklerinden bahsediyorsun. Ben sana gördüklerimi anlatıyorum. Rusya'ya gitmeden önce ben de senin gibi düşünüyordum. Sonra gördüm ki, birtakım ahlâksız adamlar bizi kandırıp durmuşlar. Bak, beni iyi dinle: Dünyâda, rüşveti kökünden çürüten tek sistem Marksizmdir vallahi!

-Bireh! Bireh! Bireh! Yahu sen neler söylüyorsun?

-Bir zamanlar ben de senin gibi "bireh! bireh! bireh!" diyordum. Sonra Moskova'yı görünce, anladım ki kazın ayağı öyle değilmiş!

-Peki, nasılmış?

-Şimdi söyle bana, sen sabah kahvaltısında kaç bardak çay içiyorsun?

-Üç!

-Peki, eşin sana her sabah üç bardak çay getirse, sen dördüncü veya beşinci bardak çayı düşünür müsün? Düşünmezsin değil mi? Senin karın, öğlen ve akşam yemeklerinde, önüne doyuncaya kadar yemek koysa, gözün yine tencerede tavada olur mu? Olmaz elbette! İşte Marksist sistem de aynen böyle Bülent! Orada devlet, vatandaşına, ihtiyacı kadar para ve mal veriyor. Kimin ne ihtiyacı varsa devlet, onu yerine getiriyor. Peki, şimdi söyler misin bana, böyle bir sistemde, memurlar, işçiler, köylüler... neden şundan bundan rüşvet alarak veya hırsızlık yaparak kendilerini beş paralık etsinler? Sovyetlerde, rüşvetin ne demek olduğu bilinmiyor. Ben, bu gerçeği bir ilim adamı olarak Moskova'da öğrendiğim zaman kendi kendimden utandım. Birtakım adamlar, bizi ahmak yerine koymuşlar yahu! Bize ne yalanlar uydurmuşlar!

-Sen benim en eski ve en sevgili arkadaşlarımdan birisin. Seni ne kadar çok sevdiğimi de biliyorsun. Ama

kusura bakma kardeşim. Bu, bana anlattıklarına kat'iyyen inanmıyorum!

-İnanmamanı tabiî görüyorum Bülent. Çünkü senin görgüye, bilgiye dayanmayan taş gibi katı düşüncelerin var. Yalnız, aklından çıkarma ki, senin inanmaman gerçeği değiştirmez. Şimdi ben sana yalan mı söylüyorum? Ben, şu üzerimdeki profesör sıfatından utanırım be! Niye yalan söyleyeyim ki? Bak, ben Batı dünyâsını da gördüm Sovyetleri de. Rusya'da, insanlar arasındaki fark sâdece boy pos bakımındandır. Kaş göz bakımındandır. Zayıflık, şişmanlık bakımındandır. Komünizm eşitlik demektir, adâlet demektir, hürriyet demektir. Eşitliğin, adâletin, hürriyetin bulunmadığı yerde komünizm olmaz; inan bana sevgili Bülent!

Arabadan inerken eski arkadaşıma dedim ki:

-Bana bak hoca! Beni de komünist yapmak için epey dil döktün; ama düşüncelerimi kat'iyyen değiştiremedin. Ben, sade bir devlet memuruyum. Sen de üniversitemizde bir iktisat profesörüsün. Anladığım kadarıyla eski fikirlerinden tamâmen uzaklaşmışsın ve komünist olmuşsun. Doğrusu buna üzüldüm. Ama anlattıklarından öğrendim ki, senin bir yazlık bir de kışlık evin var. Çankaya'da da bir dükkân sâhibisin. Ayrıca altına bir de kız gibi bir araba çekmişsin. Böyle komünistliğe can kurban! Bak açık açık söylüyorum: Sâhip olduğun imkânların hepsini bana da sağlarsan veya sağlarsanız; ben de bu çok sade hayatımdan vazgeçerek komünist olabilirim. Yoksa eski düşüncelerimle yaşamaya devâm edip giderim. Yani sen kendi yoluna; ben kendi yoluma arkadaş!

Meşhur kahkahalarından birini daha patlattı, sonra gaza basarak Çankaya'ya doğru savrulup gitti.

Bu konuşma üzerinden tam iki yıl geçti. Sevgili arkadaşımın söyledikleri hep aklımdaydı. 1980 yılında, Taşkent'te yapılacak film festivaline Kültür Bakanlığı olarak biz de dâvetliydik. O târihte ben, Bakanlık müsteşar

yardımcısıydım. Taşkent Film Festivaline, *Almanya Acı Vatan* isimli filmle katıldık. Filmin başrolünde *Hülya Koçyiğit* oynuyordu.

O film festivali dolayısıyla, gördüklerimi *Türkistan Türkistan* isimli kitabımda yazmıştım. Şimdi, burada anlatacaklarım daha farklı.

1980 Taşkent Film Festivaline resmen katılacağımızı, önce Ankara'daki Moskova Büyükelçiliğine bildirdik. Sonra, heyetimizde bulunacak kişilerin isim listesini gönderdik. Benim başkanlığımdaki heyette, Sinema Dâiremizin Başkanı *Ali Yürük,* Rejisör *Yücel Çakmaklı,* kameraman *Çetin Tunca* vardı. *Hülya Koçyiğit*'le eşi, daha sonra yola çıkacaklardı.

Bizim açıklamalarımızdan sonra, Sovyet Rusya Büyükelçiliği de bize hangi gün, hangi uçakla Moskova'ya uçacağımıza dâir bir yazı gönderdi. Belirtilen günde, Rus Hava Yollarına ait bir uçakla İstanbul'dan yola çıktık. Büyükelçiliğin yazısına göre önce Moskova'ya inecek, orada iki gün kaldıktan sonra Taşkent'te uçacaktık.

Uçağımız Moskova'ya inmeden önce, uçsuz bucaksız bir orman ummanı üzerinde süzülmeye başladı. Pencereden aşağılara imrenerek baktım: Orman! Orman! Orman!

En az yarım saat, belki bir saat o güzelim orman yeşilliği üzerinden geçtik. Yüreğim, yeşilin kırk ayrı rengiyle çırpınmaya başladı. Kendi kendime dedim ki: Bizim yeşile ve ağaca âdetâ düşmanca yaşayan 10-15 milyonluk köylümüzün eline, dünyânın en keskin baltalarını verseler ve bu orman okyanusunda ağaç kesmeyi serbest bıraksalar gece gündüz yirmi yıl çalışsalar bile Moskova etrafını çöle çeviremezler!

Beni, dalmış olduğum hayalden, müthiş bir yağmur sağanağı çekip aldı. Ama nasıl bir yağmur ya Rabbim! Bu defa uçağın kanatlarına korkuyla bakmaya başladım: Ya bir de üzerimize veya sağımıza solumuza bir yıldırım isâbet ederse?

Moskova Havaalanına indiğimizde doğrusu çok gergindim. Uçağın kapısına çıktığım zaman gördüm ki, bardaktan boşanırcasına yağan yağmur yüzünden, havaalanı âdetâ sular seller altında kalmış. Üstelik yolcuları almak için uçağın yanında bir otobüs bile yok. Yalnız, merdivenin tam dibinde 15-20 kişilik bir minibüs durmakta. Ben, bu koca uçağın yolcuları, bu minibüse nasıl sığacak diye düşünürken oradan karşıma çıkan 25 yaşlarında, esmer bir delikanlı, elindeki kırmızı bir karanfili bana uzatırken sordu:

-Yavuz Bülent Bâkiler siz misiniz efendim?

-Evet benim!

-İsmim Murat! Özbek asıllıyım. Sizi karşılamakla ve Taşkent'e götürmekle vazifeliyim! Buyurun şu minibüse efendim!

Yağmurdan ıslanmamak için hemen minibüse geçtim. Arkadan, arkadaşlarım da alelacele içeri girdiler. Murat'ın yüzü birdenbire allak bullak oldu:

-Bu arabaya, sâdece siz binebilirsiniz efendim. Arkadaşlarınızı alamam. Lütfen, kendilerine inmelerini söyleyin!

-Nasıl olur Murat Bey? Onlar, buraya benimle birlikte gelen arkadaşlarım. Yani hepimiz, aynı heyete dâhiliz.

-Biliyorum efendim! İsimleri, elimdeki listede var; fakat arabaya, ben sâdece sizi almakla vazifeliyim. Başkalarını alamam!

-Murat Bey! Yağmur sicim gibi yağıyor. Etrafta başka araba da yok. Şimdi bu arkadaşlarım terminal binâsına gidinceye kadar sırılsıklam olacaklar. Lütfen yardımcı olun!

-Bu arabaya sizden başkasını alamam efendim! Aldığım emir böyle. Arkadaşlarınız lütfen insinler!

-Bu araba 15-20 kişilik! Hâlbuki sizinle berâber burada biz, sâdece beş kişiyiz. Siz, şu yolculardan da on beş kişi alabilirsiniz. Bu yağmurlu havada, arkadaşlarım niçin yaya gitsinler?

-Alamam efendim! Lütfen ısrar etmeyin. Arkadaşlarınızı kat'iyyen alamam! Aldığım emrin dışına çıkamam! Onlar, yaya gideceklerdir; diğer yolcular gibi gideceklerdir!

Ben, Murat'la böyle tartışırken, uçak yolcuları da sulara bata çıka terminal binâsına doğru koşuşuyorlardı. Birdenbire arkadaşlarım da, kendiliklerinden karar vererek minibüsten indiler ve birbirleriyle yarışırcasına yolcu salonuna doğru yöneldiler. Arkalarından derin bir hüzünle ve utançla bakakaldım. Aradan tam 28 yıl geçmesine rağmen hâlâ kendimi affedebilmiş değilim. Çok büyük bir yanlış yaptığımı biliyorum. Rehberimizin gayr-i aklî, gayr-i mantıkî, gayr-i medenî davranışı üzerine ben de arabadan inmeliydim ve sırılsıklam olma pahasına onlarla birlikte yürümeliydim. Basiretim bağlandığı için yapamadım. Arabada, profesör arkadaşımı hatırladım:

-Yahu Murat Bey! Burada insanlar birbirlerine eşit değil mi? Burada bir bakanla bir işçi aynı otobüsle gidip gelmiyor mu? Eşitliğin bulunmadığı yerde Marksizm olur mu? Beni, böyle bir arabayla götürüyorsunuz; arkadaşlarım sulara bata çıka koşuyorlar. Olur mu bu? Eşitlik bu işin neresinde?

-.....

-Nereye gidiyoruz şimdi?

-Şeref salonuna. Orada sizi, protokol gereğince bizim Sinema Bakan yardımcımız karşılayacak.

-Peki, arkadaşlarım ne olacak?

-Onlar, ayrı bir otomobille kalacağınız otele götürülecekler!

-Onlar şeref salonuna gelmeyecekler mi?

-Olur mu efendim? Onların şeref salonunda ne işleri var?

-Ama Markisizimde insanlar eşit değil mi? Beni, şeref salonuna alıyorsunuz; arkadaşlarımı dışarıda bırakıyorsunuz. Olur mu bu?

-Sizi anlayamıyorum efendim!

-Ben de sizi anlayamıyorum!

Arabamız, şeref salonunun kapısı önünde durdu. Orada beni, genç bir Rus karşıladı. Sarışın, uzun boylu, saçları çok sık ve kabarık bir adam:

-Ben, Moskova'da, Kültür Bakanı yardımcısıyım. Siz de, Türkiye'de müsteşar yardımcısısınız. Protokol gereğince sizi ben karşılıyorum. Hoş geldiniz!

Yan yana oturarak bir süre sohbet ettik. Tercümanlığımızı Murat yaptı. Adam, bir ara bana sordu:

-Rus edebiyâtından hangi yazarları okudunuz?

-Dostoyevski'yi, Puşkin'i, Tolstoy'u, Çehov'u, Turgenyef'i, Soljenitsin'i zevkle okudum. Suç ve Cezâ romanındaki Radyon Ramanoviç Raskolnikov'u yirmi yıldan beri âdetâ kolumda taşıyorum.

-Niçin?

-Suçlu olmasına rağmen, Dostoyevski, konuyu öyle müthiş bir kudretle ortaya koymuş ki, ben, Komiser Javer'in Raskolnikov'u yakalamasını istemiyorum. Peki, siz Türk edebiyâtından kimleri okudunuz?

-Nazım Hikmet'i okudum!

Adam, Nâzım Hikmet derken Nâzım'ın ilk hecesini: Nasılın, namazın, nasırın ilk hecesindeki (na) gibi okudu. Kısa, küt ve aceleci bir tavırla.

-Başka?

-Başka yok!

-Bizim edebiyâtımız sâdece Nâzım Hikmet'ten ibâret değil ki! Artık Nâzım Hikmet de bizden ziyâde sizin bir şâiriniz. Burada görüyorum ki, ben, size karşı 6-1 galibim!

Adam, konuyu değiştirmek istedi:

-Müsteşar yardımcısı olduğunuz için bavullarınız açılmayacaktır!

Hiç aldırmamış gibi davrandım; ama doğrusu çok da memnun oldum. Çünkü bavulumda on Kur'an-ı Kerim

vardı; bir de baştan sona Kur'an tilâveti. 1980 yılında, Sovyet Rusya'da değil Kur'an-ı Kerimi, *Dede Korkud Destanları*'nı bile okumak yasaktı. Derin bir nefes aldım.

Biraz sonra, yine özel bir araba, beni Moskova Havaalanından kalacağımız otele doğru kanatlandırdı. Geçtiğimiz geniş yolların sağına soluna büyük bir dikkatle bakmaya başladım. Mükemmeldi. Görünürde, bir tek gecekondu bile yoktu. Moskova, âdetâ gerilmiş bir çarşaf gibi dümdüz bir ova üzerinde bağdaş kurup oturmuştu.

Arabamız, geniş, rahat, temiz, güzel bir yoldan geçerek, yeşilin çeşitli tonlarıyla boy veren ağaçlar altından süzülerek yol alıyordu. Ölçülerin çok büyük ve geniş tutulması dikkatimi çekti. Geçtiğimiz yollar, caddeler, meydanlar büyüktü. Parklar, havuzlar, binâlar kocamandı. Heykeller heybetliydi. Moskova, kendisine gelen kimselere, sanki bağıra bağıra şöyle söylüyordu:

-Dikkat et! Bana iyi bak! Beni iyi dinle! Beni çok sev! Beni çok alkışla! Çünkü ben, büyük bir devletin, büyük bir milletin başşehriyim! Bana iyi bak!

Moskova'ya girdiğimiz zaman gördüm ki, caddeleri bir uçağın çok rahat bir şekilde inip kalkacağı kadar geniş açılmış. Trafik çok rahat. Otomobilimiz bir kırmızı ışıkta durduğu zaman yanımızda, önümüzde, arkamızda 15-20 otomobil ya oluyor ya olmuyor. Öyle yüzlerce arabanın peş peşe takılarak gitmesini hiçbir caddede görmedim. Fakat çok önemli bir husus dikkatimi çekmeye başladı: Biz, bir kırmızı ışıkta durduğumuz zaman siyah renkli arabalar, yanımızdan yöremizden saatte belki de yüz km sür'atle geçip gidiyorlardı. O arabalar için, caddelere özel bölümler açılmıştı. Boydan boya uzayan iki beyaz şerit içerisinde yıldırım hızıyla uçuşan arabaları merak ettim. Özbek asıllı rehberime sordum:

-Bu siyah arabalar da neyin nesi Murat Bey? Böyle 100 km sür'atle geçip gitmeleri şaşırtıyor beni! Caddele-

re boydan boya çekilen bu enli beyaz çizgiler, herhâlde bu bölgeye, başka arabaların girmemesi için!

-Bu siyah renkli arabalar Bakanlara, Polit Büro üyelerine ait arabalardır. Onlara durmak olmaz. O bakımdan o iki beyaz çizgi arasına başka hiçbir araba giremez.

-Meselâ, şimdi bizim arabamız o beyaz çizgiler arasına girse, oradan yol almaya başlasa ne olur Murat Bey?

-Önce bu şoförün ehliyetini elinden alırlar. Sonra adamı tutup içeri atarlar!

-Yahu Murat Bey, Moskova'da herkes eşit değil mi? Bir işçiyle bir bakan aynı haklardan istifâde etmiyor mu? Aynı yoldan gidip gelmiyor mu? Şimdi ne demektir bakan arabaları için, Polit Büro üyeleri için ayrı yol ve ayrı trafik kâideleri? Bu eşitsizlik değil mi?

-Efendim bana neden böyle sorular soruyorsunuz? Siz, bana şaka mı yapıyorsunuz?

-Vallahi şaka yapmıyorum. Ankara'da, benim bir profesör arkadaşım var. Onun bana anlattıklarını hatırlayarak soruyorum. Bu beyaz şeritler yeni mi çekildi?

-Ben ilk defa bundan 15 yıl kadar önce Moskova'ya gelmiştim. O zamanlarda da vardı bu bölümler, bu kâideler. Şimdi de var. Niçin olmasın ki efendim?

-Doğru! Ben de sizin gibi düşünüyorum; ama benim profesör arkadaşım bana böyle söylememişti.

-Anladım efendim. O arkadaşınız herhâlde şovenist bir adam! Marksizmi hafife almak için öyle söylemiştir size. Yani dalga geçmiştir sizinle.

-Değil! Değil! Değil! İnanmış bir Marksist olarak öyle söylüyordu.

-.....

Arabamız, Moskova Otelinin önünde durduğu zaman akşamın alaca karanlığı çökmek üzereydi. Arkadaşlarım, bizden önce gitmişlerdi. Bavullarımız, otelin hemen girişinde, beyaz mermer zeminli bir köşede, boynu bükük duruyorlardı. Otel, tam beş bin kişilik bir oteldi.

Murat'la birlikte otel müdürünün odasına çıktık. Genç bir adam, kocaman bir masa başında oturuyordu. Bize hangi ülkelerden, hangi maksatla Moskova'ya geldiğimizi sordu. Gereken bütün cevâpları aldıktan sonra kalın, kocaman bir defterin sahifelerini teker teker çevirmeye başladı. Şahâdet parmağıyla her sayfanın baş tarafına basıyor, sonra söylene söylene belki de aradaki isimleri okuya okuya alt taraflara kadar iniyor; başını esefle sağa sola çeviriyor, sonra başka bir sahifeye geçiyordu. Kaç sahifeyi gözden geçirdiğini tahmin edemedim. Sonunda adam, başını önündeki defterden kaldırarak bizi şaşkına çevirdi:

-Gördüğünüz gibi bütün sahifeleri tek tek kontrol ettim. Otelimizde sizin için maalesef yer ayrılmamış. Bütün odalarımız dolu. Boşalma olursa size yer verebilirim. Ancak şimdilik imkânsız!

Hepimiz müdürün karşısındaydık ve ayaktaydık. Doğrusu öfkelendim:

-Ama nasıl olur bu? Biz, devletinizin resmî dâvetlisi olarak buradayız. Otelinize, geçerken uğramadık. Bugün Moskova'ya geleceğimizi aylarca önce Ankara'daki Büyükelçiliğinize söyledik. Onlar da hangi gün hareket edeceğimizi bize bildirdiler. Şimdi siz yer yok diyorsunuz. Olur mu bu? Ne biçim iş bu? Ne biçim festival bu?

-Üzgünüm ama benim yapabileceğim herhangi bir şey yok. Bekleyeceksiniz!

-Ne kadar bekleyeceğiz?

-Bilemem ki! İki üç gün olabilir.

-Moskova'da kalış süremiz sâdece iki gündür. Burada yer bulmak için iki üç gün bekleyeceğiz öyle mi?

-Benim yapabileceğim bir şey yok. Sizin için yer ayrılmamış ki.

Çetin Tunca yüksek sesle araya girdi:

-Bu adam, açıkça bizden rüşvet istiyor. İpe un sermesi bundandır. Rüşvet istiyor! Rüşvet istiyor!

-Yahu Çetin Bey, Moskova'da da rüşvet alıp vermek oluyor mu?

-Bu benim Moskova'ya ikinci gelişim. Burada rüşvetsiz iş olmaz. Rüşvetin şahı burada efendim! Ben şimdi bu mes'eleyi hallederim! Siz, gelin benimle biraz dışarı.

Hepimiz odadan dışarı çıktık. Rehber Murat, bizden önce davrandı:

-Ben, birileriyle görüşüp geleyim; sâkin olun lütfen!

O, ayrıldıktan sonra Çetin Tunca dedi ki: *"Bu otelin altında zengin bir alışveriş merkezi var. Orada içkilerin kırk ayrı çeşidi satılıyor. Şimdi hepiniz bana birer dolar verin! Bu herife, ben, dört dolara bir şişe içki alır gelirim. Sonrasını görürsünüz!*

Çetin Tunca'ya birer dolar verdik. O, içki almak için otelin alt katına indiğinde, yanımıza Murat geldi. Güler bir yüzle müjdesini verdi:

-Müdüre münâsip bir hediye alırsanız odalarınız hazırdır efendim.

Münâsip bir hediye için Çetin Tunca'nın indiğini söyledik. Biraz sonra Çetin Tunca, elinde bir içki şişesiyle döndü. Heyet olarak tekrar odaya girdik ve şişeyi müdürün masası üzerine koyduk. Adam, çok seri bir hareketle onu masası üzerinden alıp çekmecesine koydu ve ânında, odalarımızın kapı anahtarlarını bize uzattı. Bütün bu işler beş on dakika içinde olup bitti. Bize, *"iki üç gün bekleyeceksiniz!"* diyen adam rüşvet olarak bir şişe içkiyi aldıktan sonra tavrını hemen değiştirdi. Asansöre binerken kulağımda, profesör arkadaşımın iddiaları uğulduyordu:

"Yani birtakım sahtekâr adamlar, ahlâksız adamlar, alçak adamlar bizi kandırıp durmuşlar; bize yalan söylemişler Bülent! Dünyâda rüşveti ortadan kaldıran, kökünden çürüten tek sistem Marksist sistemdir!"

"Canım ne var bunda? Bir şişe içkiden ne çıkar yani?" demeyin sakın! Rüşvetin küçüğü büyüğü olur mu? Koskoca bir otel müdürünün resmî dâvetlilere karşı yalan

söylemesi ve kendisini bir şişe içkiye satması, küçülmesi, ufalması, âdîleşmesi size göre az bir şey midir?

Kaldığımız Moskova Otelinin beş bin kişilik olduğunu söylemiştim. Öğlen ve akşam yemekleri için otel lokantasının kalabalığını düşününüz. Yemekler bir saatten, bâzen iki saatten önce gelmiyordu. Yemek konusundaki sıkıntımızı da tecrübelerine dayanarak Çetin Tunca gideriverdi:

-Yemek ısmarladığınız zaman, kadın garsonların avuçlarına bir iki dolar sıkıştırmazsanız; burada boşu boşuna çırpınıp durursunuz. Yemeğin çabuk gelmesi için bir iki doları gözden çıkarmanız lâzım!

Her yemek sofrasında, biz de öyle yaptık.

O 1980 yılından sonra, bütün Türk Cumhuriyetlerine tekrar on defa gidip geldim. Birkaç defa Moskova'da bulundum. Hayretle ve dehşetle gördüm ki Sovyetler Birliği, baştan sona bir rüşvet imparatorluğudur. Rüşvetsiz iş yapmak, yaptırmak imkânsız gibidir. Dünkü ve bugünkü Türk Cumhuriyetlerinin de en büyük hastalığı, rüşvet kanseridir. Rüşvet, rüşvet, rüşvet! Yeni Türk Cumhuriyetleri, Marksizmin bulaştırdığı, kökleştirdiği, âdetâ kanunlaştırdığı rüşvet hastalığından kurtulmadan hiçbir aydınlığa ulaşamazlar.

Ben, Bahtiyar Vahabzâde'nin dört tiyatro eserini Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine uyguladım. Bu tiyatro eserlerinin hepsi, Kültür Bakanlığımızın yayınları arasından çıktı (1991). Şimdi buraya, konumuzla ilgili olduğu için Vahabzâde'nin *Feryat* isimli manzum eserinden bir bölüm almak istiyorum. Eserin dördüncü sahnesi, bir hapishânede geçer. İçeriye tıkılan, hapsedilen insanlar vardır. Mahkûmlar kendi aralarında konuşarak, hangi suçları yüzünden hüküm giyindiklerini öğrenmek isterler. Karşılıklı konuşmaları ve suçları, Vahabzâde, şöyle açıklıyor:

RAHMAN -*(Yüzünü birinci Nesimi'ye çevirir.)*
Sizin suçunuz nedir?
1. NESİMİ -Düşünmüşüz!
RAHMAN -Düşünün! Düşünmek elbette haktır.
1. NESİMİ -Bir başına düşünmek, diyorlar ki yasaktır.
SÜPHAN -Ya nasıl düşünmeli?
2. NESİMİ -İdrakiniz sönmeli, fikrinizden dönmeli
Hâkimiyet sâhibi nasıl düşünüyorsa
Velhâsıl, onun gibi oturup düşünmeli
RAHMAN -Sizse kendiniz gibi duydunuz, düşündünüz
Aklınızın yüzünden günahkâra döndünüz.
ŞÂİR -Bizimkinden büyüktür demek senin günahın
Sizleri kurtarmaya gücü gerek Allah'ın!
Vicdanıyla düşünen seçebilir her zaman
Hakikati yalandan
Bu da hoşuna gitmez gerçeklerden çekinen
Büyük yalancıların!
Memleketi içinden yıkan talancıların!
(Şâir, bir köşeye çekilip hiç kimseyle konuşmayan tutukluyu gösterir.)
RAHMAN -Bu adam iyi bulmuş demek Hakkın yolunu
Saatlerdir susuyor. Konuşturmak zor onu.
Ne bir ses, ne bir nefes!
Adını söylemiyor. Lâkabı Sükûtîdir
Sükûttur bu dünyâda onun sözü, isteği!
ŞÂİR -Bir yılda konuşma öğrenir insan
Susmayı bir ömür boyu sürdürür
Uykuda konuşmuş: Çilesi zindan
Konuşsa esâret! Konuşmasa hür!
(Keramet, Sükûti'yi göstererek söze başlar)
KERAMET -Bu kasten konuşmaz. Dilsiz değildir.
(Keramet, dilsizi gösterir.)
Bu bedbaht, anadan bir dilsiz doğmuş
Dünyâya gelmeden dilini boğmuş.
RAHMAN -Bedbaht mı? Bir düşün ne diyorsun sen?
O, çok daha şanslı burda herkesten.
Senin dilin varmış, hangi derdini
Rahat söylüyorsun hey koca ahmak?

Sus pus değil misin bir dilsiz gibi?
Dilin varken susmak-konuşamamak
Bir dilsiz doğmaktan hazin değil mi?
(Keramet, Rahmet'e dönerek dilsizi gösterir.)

KERAMET -Gözüm su içmiyor doğrusu bundan
Elim kaşınıyor vursam mı?

RAHMAN -Hayır! Günahı nedir ki?

KERAMET -Günahsızlığı.

RAHMAN -Zâten biz hepimiz, günahsızlarız.

SÜPHAN -Zindanlarda böyle ağlar, sızlarız
Dünyânın bu azgın keşmekeşinde.
Kim bilir şer nerde, hayır nerdedir
Büyük günahkârlar refah içinde
Küçük suçlularsa hapislerdedir.
.....
(Veliaht, tutuklulara yaklaşır. 1. Nesimi, yüzünü yana çevirir. Veliaht, Rahman'a dönerek sorar.)

VELİAHT -Bana bak delikanlı, ne imiş senin suçun?

RAHMAN -Rüşvet aldım!

VELİAHT -Niçin?

RAHMAN -Şükrolsun ki ilk defa (niçin) diye sordular,
Rüşveti alışımın elbet bir sebebi var.

VELİAHT -Sebebi anlatsana!

RAHMAN -Ama yakışmaz bana.

VELİAHT -Yakışmaz filân deme; bilmeliyim bunu ben!

SÜPHAN -Bir gün araştırırsan, düğüm çözülür zâten

VELİAHT -Ben şimdi bilmeliyim!

RAHMAN -Yani açıkça?

VELİAHT -Açık!

RAHMAN -Bak gördün mü balık? Başından kokan balık
O da başından kokar, kimler vermişse salık.
Kuyruğundan soyarlar o zavallı balığı
İşte buradan başlar insanın alıklığı
Suçludur bu dünyâda, vuran da, vurulan da
Benden rüşvet istiyor, başımızda duran da.
O rüşvetten daha az benim aylık gelirim
Almazsam ne veririm?

VELİAHT -Sen de ne al, ne de ver?
RAHMAN -Olmaz!
VELİAHT -Neden?
RAHMAN -Ver diyor!
Onun başındaki de çünkü ondan istiyor.
Beni işe aldı ki rüşvet sağayım ona
O da alıp götürsün ondan üstte durana!
Aldım verdim oyunu... Gizlice yolunan kaz
Eğer alan olmazsa vallahi veren olmaz!
(Veliaht, düşünmeye başlar. Yüzünü Rahman'a çevirir.)
VELİAHT -Sözünden şu çıkıyor, yeni düzen yoludur
Eğrilik de, rüşvet de.
Demek dürüst adam yok, koskoca memlekette!
(Veliaht, Keramet'e yaklaşır.)
KERAMET -Bıktım şu yaşamaktan, bezdim vallah usandım
Benim için hayatın, yok bugünü yarını
Bizim köy ağasının kestim kulaklarını.
VELİAHT -Doğrusu çok şaşırdım. Sebep ne? Anlat niye?
KERAMET -Mahsulümün çoğunu "bu benim hakkım" diye
Silip süpürmesin mi? Biraz merhamet dedim
Çoluk çocuk önünde üstelik dayak yedim.
VELİAHT -Şikâyet etmedin mi?
KERAMET -Kime?
VELİAHT -Yok mu bu ülkede
Bir dinleyecek seni?
KERAMET -Var! Fakat unutma ki kılıç kesmez kendini!

Prof. Dr. Bahtiyar Vahabzâde'nin *Feryat* oyunu böyle uzayıp gidiyor. Vahabzâde, Sovyet İmparatorluğu'nda doğup büyüyen bir mütefekkir şâir. 1945 yılından beri Sovyetler Birliği Yazarlar Kurulu Üyesi. 1950 yılından beri Bakû Devlet Üniversitesinde kürsü sâhibi. Yayınlanmış şiir ve nesir kitaplarının sayısı yetmişe yakın. Bahtiyar Vahabzâde, aynı zamanda milletvekili. Milletinin sıkıntılarını çok iyi bilen ve yazan bir yiğit kalem. Vahabzâde, *Feryat* isimli tiyatro eserinde, Marksist rejimin kimleri tutup zindana attığını açık açık ortaya koyuyor:

"Baştakiler gibi düşünmeyenler tutuklanmış", "Hiç konuşmayanlar tutuklanmış", "Uykuda sayıklayanlar tutuklanmış", "Mahsulünün yarısından fazlası elinden alınan köylü, çoluk çocuğum aç kalacak, bana merhamet edin dediği için tutuklanmış" ve ülke âdetâ bir açık hava cezâevi hâline getirilmiş. Üstelik zulüm karşısında feryat edenlerin sesleri de kesilmiş, kestirilmiş. Azerbaycan'da 1917 Marksist İhtilâli'nden sonra öldürülen, sürülen, yerinden yurdundan edilen kişilerin sayısı yüz kırk dört bindir. Bütün bunları Prof. Dr. Bahtiyar Vahabzâde yazıyor ve söylüyor. Bir de benim, bir eski arkadaşım var. O da, bizim Ankara Üniversitemizin profesörlerinden biri. Benim kırk yıllık arkadaşım. Bana diyor ki:

"Birtakım sahtekâr adamlar, ahlâksız adamlar, alçak adamlar bizi kandırıp durmuşlar. Bize hep yalan söylemişler. Ben Moskova'da on beş gün kaldım. Sordum soruşturdum. Daha Moskova Havaalanındayken birtakım ahlâksız adamların bizi nasıl kandırdıklarına şâhid oldum. Kollarımı havaya doğru kaldırarak oh be! dedim, oh be! Yalancının mumu buraya kadar!

Komünizm, kat'iyyen bir baskı, bir zulüm rejimi değil. Komünist sistemde, öyle sen ben farkı yok. Adamlar, adam gibi bir sistem kurmuşlar ve rüşveti ortadan kaldırmışlar. Sovyetlerde rüşvet yoktur.

Komünizm, eşitlik demektir, hürriyet, adâlet demektir. Rusya'da insanlar arasındaki fark, sâdece boy pos bakımındandır. Ben, sana niye yalan söyleyeyim ki? Önce, şu üzerimdeki profesörlük sıfatından utanırım be!"

İşte size iki profesörümüzün tespitleri. Ortada zehir zıkkım bir yalan var. Benim eski arkadaşım, Moskova'da on beş gün kalarak bu kanaate varmış.

Moskova'ya hiç gitmeyenlerin, Türk Cumhuriyetleri'nin hiçbirinde bir dakika bile bulunmayanların benzer düşünceleri var. Kim, nasıl düşünürse düşünsün deme-

yin! 12 Eylül 1980 Darbesi'nden önce biz, Marksizm sevdâlıları, Moskova hayranları yüzünden beş bin evlâdımızı toprağa gömdük. Binlerce değil, on binlerce insanımıza zindanları bile dar ettik. Üniversitelerimizde bâzı öğrencilerimiz *"Yaşasın Ana Rusya!"* diye bağırıyorlardı. Şimdi bile zaman zaman meydanlarımıza dökülen bâzı kişiler, bâzı kuruluşlar... başkalarının üzerinde, ırkımızın, vatanımızın, mukaddesatımızın en büyük, en kanlı düşmanlarının resimlerini taşıyorlar. Bana eğer, *"niçin?"* diye sorarsanız, size kırk elli yıllık prof. arkadaşımın söylediklerini hatırlatmak isterim.

1980-2008 yılları arasında ben de Moskova'ya dört defa, Türk Cumhuriyetleri'ne on defa gidip geldim. Türk Cumhuriyetleri'yle ilgili olarak 101 Tv programı hazırlayıp sundum. Çeşitli şehirlerimizde konferanslar verdim, makaleler, kitaplar yazdım. Samimiyetle inandım ki, Marksizm yeryüzünün en yalancı, en zâlim, en sömürgeci, en kanlı imparatorluklarından birini kurmuştur. Biliyorum, biliyorum, biliyorum! Şimdi, bizim Lenin sakallı Marksistlerimiz çok öfkeleneceklerdir. Devrimcilik, ilericilik ve lâiklik üzerine gevezelikler edip duracaklardır. Bugüne kadar, Türkiyeli Marksistlerden bir teki olsun şu sorumun cevâbını veremedi: Dünkü Sovyetler Birliği 22 milyon 400 bin km^2lik bir alana yayılmıştı. Nüfusu 292 milyondu. Federal Almanya'nın toprakları ise 357 bin km^2 idi. O topraklarda 80 milyon Alman yaşıyordu. Sosyalist Rus İmparatorluğu, Federal Almanya'dan 66 kere daha büyük bir coğrafya üzerindeydi. Çok zengin bir coğrafyaya sâhipti. Yeraltı ve yerüstü kaynaklar, zenginlikler bakımından Sovyetler Birliği, Federal Almanya'dan en az bin misli daha zengindi. Hâl böyle olmasına rağmen Federal Almanya'nın malî gücü Sovyet Rusya'nın malî gücünden yüz yirmi beş misli daha kuvvetliydi. Peki, sonra ne oldu?

3 Ekim 1990 yılında, Sovyet Rusya, işgal ettiği Doğu Almanya topraklarını Federal Almanya'ya satmak mec-

buriyetinde kaldı. Federal Almanya, aynı zamanda Doğu Almanya'da bulunan 380.000 Sovyet askerinin, Sovyet Rusya'ya dönme ve yerleşme masraflarını da üzerine aldı. Birisi çıksın da cevâp versin bana: Dünyâda hangi devlet işgal ettiği toprakları para karşılığında sattı? Ve bu ilerici, bu devrimci, bu hürriyetçi, bu eşitlikçi Sovyet Sosyalist İmparatorluğu, hiçbir devletin müdâhalesi olmadan, neden, niçin gümbür gümbür yıkılıp gitti? Eşitlik iddiasına da bir örnek vermeliyim: Moskova, dümdüz bir ova üzerinde, mağrur bir şehir. Etrafında göze çarpan dağlar yok. Şehrin bir yerine, yığına bir tepe yapmışlar. Üstü, bir futbol sahasının yarısı kadar geniş. Yeni evli çiftler, nikâh dairesinden sonra yakınlarıyla orada buluşup ayakta kadeh tokuşturuyorlar. Heyetimizi o tepeye, büyükelçiliğimizde çalışan kâtiplerden biri götürdü. Kendimizi, daha gelinliklerini üzerlerinden çıkarmamış yeni evli çiftler arasında bulduk. İçki kadehlerini ağız hizalarına kadar kaldırıp şarkılar söylüyorlar, eğleniyorlardı. Birden dikkatimi çekti: Gelinler, bir masal dünyâsından çıkıp gelmişler gibi çok güzeldiler. Damatlar ise karikatür suratlıydılar. O kadar güzel kızların böyle çerden çöpten delikanlılarla evlenmelerine çok şaşırdığımı, hayıflandığımı söyledim. Elçilik mensubunun anlattıkları, bana yine Ankara'daki profesör arkadaşımı hatırlattı:

-Sovyetlerde 20 milyon kişinin evi yoktur. Bu delikanlıların babalarından kendilerine geçen bir evleri vardır. Kızların aileleri ise evsizlikten perişandırlar. Çok sıkıntıdadırlar. İşte bu güzel kızlar, vakitlerini geçirip evde kalmamak için böyle delikanlılarla evlenmek zorunda kalıyorlar. Zavallı kızlar ne yapsın peki?

Marksizm bir büyük yalan, bir büyük zulüm, bir büyük korku imparatorluğudur. Azerbaycan, bir zamanlar o zulüm, o yalan, o korku imparatorluğunun pençesi altındaydı. Ben bu kitaba, neyi gördümse, neyi duydumsa, neyi yaşadımsa onu yazdım.

BİR RÜYA BİR ŞİİR BİR RESİM

Rüyâya inanır mısınız?

Siz de sâlih rüyâlar gördünüz mü? Yâni rüyânızda yaşadığınız bir hâdiseye, uyandıktan birkaç saat sonra veya birkaç gün sonra, aynen şâhid oldunuz mu?

Ben öyle rüyâlar gördüm ki, uyandıktan bir süre sonra, bâzen de birkaç yıl sonra, o rüyâda şâhid olduğum hâdiselerin bütün çizgilerini, bütün renklerini, bütün kişilerini, konuşmalarına kadar aynen karşımda buldum. Meselâ, Sivas'ta, 1961 yılında kapı komşumuz Gürünlü Ali Efendi hastahâneye yatırılmıştı. Bir gece, rüyâmda, Ali Efendi'yi hastahânedeki odasında ziyârete gidiyorum. Yatırıldığı odanın kapısını açtığımda bakıyorum ki, genç bir hemşire, Ali Efendi'nin üzerine beyaz bir örtü çekiyor. Beni görünce "Vah! Aman! Çok korktum!" diyor. "Hayrola! Ne oldu?" diye soruyorum. "Öldü de oğlu geldi sandım!" diye telâşlanıyor. O esnada kapı tekrar açılıyor. Başımı çevirdiğim zaman bakıyorum ki, Ali Efendi'nin büyük oğlu İhsan, arkamda. Üzerinde gri renkli, kendinden çizgili, uzun bir pardösü var. Fötr şapkasını iki eliyle göğsüne yapıştırıp kalmış. Sonra birden "baba!" diye hıçkırarak yatağa kapanıyor. Ben o kadar üzülüyorum ki, "başınız sağ olsun!" diyemeden odadan ayrılıyorum. Arkamda İhsan'ın boğuk hıçkırıkları... Rüyâm aynen böyle!

Babam da aynı hastahânede yatıyordu. Bir böbrek ameliyatı geçirmişti. Kalktım giyindim. Kendi kendime dedim ki, Gürünlü Ali Efendi'ye bugüne kadar gitmemem çok yanlış oldu. Kendisine uğrayıp bir "geçmiş olsun!" demeliyim! Babam daha uyanmamıştı. Onun uyanmasını bekledim. Bir süre sonra gözlerini açtı. Ona gördüğüm rüyâyı olduğu gibi anlatamazdım. Çünkü zaman zaman komaya giriyor, sonra kendisini zor toparlıyordu. Baba, dedim: "Gürünlü Ali Efendi de bu koridorun dibindeki odalardan birinde yatıyor. Geçen gün hastahâneye yatırdılar. Eğer müsaade ederseniz birkaç dakikalığına ziyâretine gitmek istiyorum!" Babam: "Şu saatlerde hademeler sabah kahvaltısını getiriyorlar. Bekle biraz. Onlar geldikten sonra gidersin!" dedi.

Belki bir yarım saat kadar da sabah kahvaltısının gelmesini bekledim. Babamı doyurduktan sonra odadan çıktım. Ali Efendi koridorun ucundaki koğuşta yatıyordu. Rüyâda gördüklerim aklımda değildi. Ama bin defa hayret! Çünkü Gürünlü Ali Efendi'nin kapısını açtığım zaman, gördüm ki, bir hemşire onun üzerine beyaz bir örtü çekiyor. Beni görür görmez: "Vah! Aman! Çok korktum!" diye doğruldu. "Hayrola! Ne oldu?" diye sordum. "Öldü de oğlu geldi sandım!" diye telâşlandı. O ara tekrar kapı aralandı. Başımı çevirdiğim zaman arkamda Ali Efendi'nin büyük oğlu İhsan'ı görmeyeyim mi? Üzerinde, rüyâmda gördüğüm gibi kendinden çizgili, gri renkli, uzun bir pardösü vardı. Fötr şapkasını göğsünün üzerine yapıştırmış, omzumun üzerinden, babasının karyolasına bakıyordu. İhsan'ın hıçkırıkları arasında duyduğum tek kelime "baba!" oldu. Ona "başınız sağ olsun!" bile diyemeden odadan ayrıldım. Sonra günlerce, aylarca, bu müthiş rüyânın tesirinden kurtulamadım. Çünkü düşündüm ki, ben o rüyâyı gördüğüm zaman Gürünlü Ali Efendi daha ölmemişti. Hemşire ve İhsan daha ortalıkta yoktu. Peki,

nasıl oluyordu bu? Bir ölüm hâdisesini, vukuundan saatlerce önce, milimi milimine nasıl görebiliyordum?

Bu rüyâmı, önce Ankara'da Prof. Recep Doksat'a, sonra İstanbul'da, Prof. Ayhan Songar'a anlattım. Bana dediler ki: "Bu rüyânın ilmen izahı mümkün değildir. Biz böyle rüyâlara "sâlih rüyâlar" diyoruz. Böyle rüyâ gören başka kimseler de var. Onlara da aynı şeyi söylüyoruz. Cenab-ı Hakk, bir ölüm hâdisesini, vukuundan birkaç saat önce sana olduğu gibi göstermiş. Sonra sen o rüyâyı, yeni baştan bütün kareleriyle yaşamaya başlamışsın. Böylesi metafizik olayların kanunlarını bulmak, onları yeniden tekrarlamak ve izahlarını ilmî açıdan yapmak mümkün değildir. Ama bu rüyâları inkâr etmek de yanlıştır. İlim her mes'eleyi aydınlatamıyor ki!"

Hiç rüyâ görmeyenler de veya rüyâya inanmayanlar da varmış. Ben elbette inananlar için yazıyorum: Benim elimde on bir göbek ötemize kadar uzanan bir aile şeceremiz var. Bunu, babamın dedesi olan Hacı Mahmud Efendi tutmuş. Hacı Mahmud dedem, yüz on yıl yaşamış. Mezarı Sivas'ın Gürün ilçesinde, bir tepe üzerindeki eski bir mezarlıkta. Dedem imzasını hep *"Hacı Mahmud El Karabağî"* şeklinde atıyormuş. Yani *Karabağlı Hacı Mahmud!* Karabağ, Azerbaycan'da eski bir Türk beldesi. Şimdi Ermenilerin işgalinde bulunuyor. Hacı Mahmud El Karabağî dedemin tuttuğu notlara göre, on birinci dedem olan Hacı Ali Murad, Karabağ'ın Ağdam köyü'nde doğmuş. Onun oğlu Hacı Ali Ferahşad da öyle. Mezarları, Karabağ'ın Şuşa şehrinde imiş. Ruslar Azerbaycan'ı işgal edince önce katliamlara başlamışlar. Sonra Şiî-Sünnî kavgaları düzenlemişler. Karabağ'dan önemli miktarda Sünnî Türk (Karapapaklar) Osmanlı Devleti'ne sığınmış. İşte o büyük dalgalanmada Hacı Ali Ferahşad'ın oğlu Mehemmed Sabir'de Türkiye'ye göçenler arasına katılmış. Babamın anlattığına göre şâir olan ve naatları, münacatları da bulunan Mehemmed Sabir dedem, çoluk çocuğuy-

la birlikte Kahramanmaraş'a yerleşmiş. Şimdi, sonsuzluk uykusunu Maraş'ta uyumakta. Mehemmed Sabir'in oğlu olan Abdülbaki Karabağî dedem, tekrar Azerbaycan'a dönmek isterken Doğu Beyazıt'tan öteye geçememiş. Yerli halkla aralarında nedense müthiş bir çarpışma olmuş. Devlet, bir grup Karabağ muhâcirini Erzurum'a bağlı Toprakkale'ye yerleştirmiş. Dedelerim Genceli Ali Ağa, Mehmet Ağa, Yusuf Ağa oralarda kalmışlar. Hacı Mahmud dedem ise, kalkıp soyunun lâkabıyla birlikte Sivas/Gürün'e göç etmiş. Bu arada Kars'a yerleşen akrabalarımız da olmuş.

Ben Azerbaycan'ı ve büyük dedelerimi, babamdan yeteri kadar dinleyemedim. Çünkü babam, evvelâ içine kapanık bir adamdı. Sonra "terbiyemin bozulmaması için" beni karşısına oturtup konuşmaz, konuşturmazdı. Çok iyi hatırlıyorum: Bundan 50-60 yıl önce, Bakû Radyosunun yayınları, Sivas'tan rahatlıkla dinlenemezdi. Ama babam, bâzen çok uzun süre radyo başında oturur, durmadan ses ve dalga düğmesiyle oynar; belki kırk ayrı radyo istasyonu üzerinde gidip gelir, sonra aradığını bulur, odamızı birdenbire bir piyano sinyali doldururdu. Arkasından sıcak bir Türkçe dikkatimizi çekerdi: *Danışır Bakû! Danışır Bakû! Danışır Bakû!* Sonra *"pambıx tarlalarında işleyen fehlelerin"* konuşmaları başlardı. Arkasından *"neft guyularındaki çox geyretkeş fehlelerin, fehlebaşıların"* övünmelerini dinlerdik. Anlayamadığım kelimeler olurdu:

-Baba! Fehle ne demek? Neft guyusu ne demek? diye sorardım. Cevâp verirdi:

-Fehle, işçi karşılığında bir kelime! Neft guyusu da petrol kuyusu demek!

Bakû Radyosunun sesi zaman zaman düşerdi. Veya cızırtılara karışırdı. Babam kulağını radyonun hoparlörüne dayardı. Bakû Radyosu müzik yayınına başlar başlamaz babam bana dönerdi:

-Koş git, Hacı Karaçoban amcana haber ver! Hemen Bakû Radyosunu açmasını söyle. Çabuk! Çabuk! Çabuk!

Hacı Karaçoban, babamın çok yakın arkadaşlarındandı. Azerbaycan'dan Türkiye'ye göçmüş güzel bir ailenin örnek isimlerinden biriydi. Babamın emri üzerine, uçar gibi gider Hacıbeylerin kapılarını tokmaklardım. Babam her Bakû programından sonra, radyo başından hüzünle kalkardı. Babamın hüznü, bana da geçerdi. Ben, çocuk yaşlarımda, anamın "ay balam!"lı türküleriyle de büyüdüm. *Anamın Türküleri* isimli şiirimin ilk iki kıt'ası şöyle:

Anam, türkü söylerdi bana masal yerine
Hüzünlü, boynu bükük, hep Azerî türküler.
Yüzüme bakamazdı; acısını anlardım.
Rüzgârlarla savrulur; yağmurlarla yağardım.
Ya yer yatağımda, ya serin sofalarda
Anamı dinlerken ağlardım.

Ben, süt gibi mübarek türkülerle büyüdüm
Bir yanım aydınlık, bir yanım gurbet!
Anamın "ay balam!"lı türkülerinde
Bin yakarış gibiydi baştanbaşa memleket!

Bir yandan anamın "ay balam"lı türküleri, bir yandan babamın hüznü, öte yandan Bakû Radyosunun sazlı sözlü programları, çocuk yüreğimi baştan sona Azerbaycan'la bezerdi. Azerbaycan ve Karabağ konusunu uzun yıllar sonra, yani üniversite öğrencisi olduğumda, hem büyük amcamla hem de babamla konuşmaya başladım. Azerbaycan yüreğimde bir şah damar gibi vurmaya başladı. Galiba 1965 yılıydı. Erzurum'da, Cevad Dursunoğlu ile tanıştım. Cevad Dursunoğlu'nun Erzurum Kongresi'ni adım adım yaşayan, daha sonra Erzurum'dan milletvekili seçilen siyâsetçilerimizden olduğunu elbette biliyorsunuzdur. Kendisine adımı ve soyadımı söyleyince heyecanlandı:

-Dur bakayım hele! Sen bizim İbrahim Bâkiler'in nesi oluyorsun acaba?

-Yeğeniyim efendim!

-Oooo! Ne kadar sevindim bilemezsin! İbrahim, benim çok yakın arkadaşlarımdandır. Adliye Bakanı'yla görüşerek İbrahim'i Büyükada'ya ben tâyin ettirdim. İbrahim de bizim gibi Karabağ asıllıdır. Çok yahşi adamdır haaa!

-Siz de Karabağlı mısınız efendim?

-Elbette! Elbette! Benim dedelerim de Erzurum'a Karabağ'dan çıkıp gelmişler.

-Siz Karabağ'ı gördünüz mü efendim?

-Görmedim; ama orayı dedelerimden çok dinledim!

-Bana da lütfeder misiniz efendim? Karabağ nasıl bir yer acaba?

-Sorulur mu? Sorulur mu? Karabağ cennet gibi bir yer. Diyebilirim ki, dünyânın en güzel köşelerinden biridir orası!

Cevad Dursunoğlu konuşurken, sağ elinin bütün parmak uçlarını bir araya getiriyor ve ağzında sanki çok lezzetli bir yemiş varmış gibi konuşuyordu. Bana, Karabağ'ın bitmez tükenmez güzelliklerini, bağlarını bahçelerini, nar ağaçlarını, dutluklarını, kavun karpuz bostanlarını, billûr sularını, al-baharlı dağlarını, bakmaya kıyılamayan ceylân duruşlu atlarını, eşine ender rastlanacak nispette zarif halılarını, bağlı bahçeli serin evlerini anlatıp durdu. Sonra ayağa kalkarak o meşhur Karabağ şikestesini mırıldandı. Bayıldım! Bayıldım! Bayıldım!

-Karabağ, işte şu bizim Ağrı Dağı'nın hemen ardında. Ama biz ona hep hasret yaşıyoruz. Karabağ'ı bir kere görebilmek için ömrümün bir yılını verebilirdim!

-Ben de öyle efendim! Ben de öyle!

Bu Karabağ sohbeti üzerinde 5-10 gün geçti, geçmedi; Ankara'daki bekâr evimde, çok sıkıntılı bir rüyâ gördüm. O unutulmaz rüyâm aynen şöyle:

Al renkli, uzun bir otobüsün önündeydim. Bir grup gazeteciyle birlikte, Azerbaycan'a gitmek üzere bekleşiyoruz. Derken otobüsümüz hareket etti. Ve bizi âdetâ uçarcasına Azerbaycan'a ulaştırdı. İlk durağımız Karabağ! Otobüsümüz tek katlı bir binâ önünde durdu. Güya o binâ, bir gazetenin idârehânesi imiş. Herkesten önce inip oraya koştum. İçeride 4-5 kişi var. Ayaküstü hoşbeş ederken başımı çevirip caddeye baktım. Hayretle gördüm ki, o al renkli otobüs çekip gitmiş. Heyecanla dışarı fırladım. Görünürde otobüs de yok, içindeki yolcular da! Telâşla, korkuyla sağa sola koşuşturmaya başladım. Yok! Yok! Yok! Derken yanımda bir genç adam belirdi.

-Merak etmeyin! Korkmayın! Ben sizi otobüsünüze götürebilirim. Onun nerede olduğunu biliyorum çünkü!

-Hemen gidelim öyleyse!

-Ama ben size, önce Karabağ'ı şöyle bir gezdireyim diyorum. Şehri görmek ister misiniz?

-Hem de nasıl görmek isterim! Ben yıllarca, hep bu Karabağ hasretiyle yaşayıp durdum. Çünkü Karabağ, benim ulu dedelerimin memleketi!

-Gelin benimle öyleyse!

Genç adam elimden tutarak beni bir bedestene götürdü. Bedestenin loş dükkânlarında rengârenk ipekli kumaşlar ve kadifeler yığılı. Dükkân önünde ise, çuval çuval baharat çeşitleri duruyor. Tezgâhlar, sedef işlemeli zarif kutularla, rahlelerle, tepsilerle ve tespihlerle yüklü. Kendi kendime diyorum ki, "burası tam bir Orta Çağ bedesteni. İnsanların kıyafetleri de eski çağlara ait."

Karşımızda, bedestenin büyük kapısı var. Oraya doğru yürüyerek dışarı çıktık. Gördüm ki, biraz önce yağmur yağmış. Çünkü masmavi gökyüzünü, muhteşem bir ebemkuşağı süslemekte. Ayrıca, dikkatimi çeken bir husus daha var: Bu esrarengiz gökkuşağı altında, bir câmi enkazı duruyor. Câmi tamâmen yıkılmış. Ayakta kalan sâdece iki yarım minâre... Bu hazin manzara karşısında,

sarsıla sarsıla ağlamaya başlıyorum. Yanımdaki genç adam bana dönüyor:

-Niye ağlıyorsunuz; ne var?

-Karabağ'ı ben böyle mi görecektim? Şu yıkılan ve sâdece iki yarım minâresi ayakta kalabilen câminin hâline bak! Kim bilir benim dedelerim bu câmide ne kadar namaz kıldılar? Ağlamamak mümkün mü?

O rüyâdan kan ter içinde uyandım. Bir süre yatakta hareketsiz kaldım. Rüyâmı, kendi kendime yorumlamaya çalıştım. Acaba Cevad Dursunoğlu'nun ballandıra ballandıra anlattığı Karabağ'ın bugünkü hâli böyle midir? Çünkü Lenin diyor ki: "En masum bir Allah fikri, yeryüzünün bütün kanlı cinâyetlerinden, bütün soygunlarından, vurgunlarından daha tehlikelidir!"

Acaba Azerbaycan'da câmiler yine yıkılıyor mu? Yataktan dövülmüş gibi kalktım. Bir süre, odadan odaya dolaşıp durdum. Üzerimde anlatılmaz bir sıkıntı vardı. Bağırıp çağırmak, birisiyle kavga etmek istiyordum. Bir ara, tıraş olduğum duvar aynasına bir yumruk atarak, onu paramparça etmek istedim. Yumruklarım bir süre sıkılı kaldı. Sonra hıncımı bıyıklarımdan aldım. Fakülte ve askerlik yıllarımda bile hiç kesmediğim bıyıklarımı kökünden kazıyıp attım. Sonra oturup "Karabağ Hasreti" isimli şiirimi yazdım:

Şimdi uzaklarda kalan bir şehir vardır
Câmileri yıkılmış, minâreleri yarım...
Bu şehrin çilesini ben çekerim yıllardır
Hasretini ben duyarım.

Şimdi uzaklarda kalan bir şehir vardır
Ki sızlatır yüreğimi yıllardan beri.
Vatan olmasına vatan Anadolu'casına
Ama vatan haritamda yok yeri.

Güzelim türküleri türkülerimiz gibidir
Ve kalpaklı, bindallı oyunlarını balam

Bilenlerimiz bilir.
Bir gün bir selâm gitse Anadolu'mdan
O şehirden sımsıcak bin selâm gelir

II

Balam! Balam! diyerek okşardı beni anam
Anamın dizlerinde, ben Hazar'ı yaşadım.
Hazar'ın diliyle benim dilim bir.
Hazar, şimdi yere inmiş bulutlar mahşeridir
Ve Karabağ, -Karagözlü bir Türkmen kızı gibi-
Hazar'ın karşısına bağdaş kurup oturmuş
Dedem Hacı Murat'ın destan şehridir.

Öz yurduma yıllar yılı hasret duyarak
Mecnun gibi, Ferhat gibi bir gönül verdim.
Bir gelen olsaydı Karabağ'ımdan
Gider ayaklarına gözlerimi sürerdim.

Bir gün biterse her şey, Karabağ'ı görmeden
İstemem bandolar, büyük çelenkler...
Allah'ım! Ruhuma biraz huzur ver!
Üstüme okunmuş birkaç avuç mübarek
Karabağ toprağından serpilse yeter!

Bu rüyâ ve bu şiir üzerinden tam on dört yıl geçti. 1980 yılında, Kültür Bakanlığında müsteşar yardımcısıydım. O yıl, Taşkent'te bir film festivali yapıldı. O festivale, Türkiye olarak biz de dâvetliydik. Resmî bir heyetle Taşkent'e gittik. Heyetimizde Hülya Koçyiğit, Sinema Dâiresi Başkanımız Ali Yürük, yapımcı Yücel Çakmaklı ve kameraman Çetin Tunca vardı.

Taşkent'e giderken, doğrusu aklımda Azerbaycan hiç yoktu. Ama Özbekistan'da hiç beklemediğimiz bir gelişme oldu. Ruslar, Taşkent Film Festivalinden sonra, bizi Azerbaycan'a da götüreceklerini söylediler. Dört gün Bakû'de kalacağımızı bildirdiler. Bakû'yle birlikte, içime yeniden Karabağ cemresi de düştü. Taşkent'te, Azerbaycan Sinema Bakanı Azat Bey'le tanışmıştım. Ayrıca, Azerbaycan sinema dünyâsından çok değerli dostlarla

kucaklaşmıştım. Kendi kendime dedim ki: "Bakû'ye indikten sonra, Sinema Bakanına söylerim. Beni lütfen Karabağ'a götürün! Bütün masraflarımı karşılamaya hazırım!" derim. Bakû-Karabağ arası 250, bilemedin 300 km. Bir gün gider, ertesi gün tekrar Bakû'ye dönebilirim diye düşündüm. Bakû'ye kadar gitmişken Karabağ'ı görmeden Türkiye'ye dönmek olur mu hiç?

Bakû Havaalanında heyetimizi Azat Bey karşıladı. Kendisine niyetimi söylemekte acele ettim:

-Hürmetli Nâzır! Size, Taşkent'te de bahsetmiştim. Benim ulu dedelerim Türkiye'ye Karabağ'dan göçmüşler. İçimde yıllardan beri Azerbaycan ve Karabağ hasreti çiçeklenip duruyor. Bakû'ye gelmişken Karabağ'ı mutlaka görmek istiyorum. Bütün masraflarını karşılamaya hazırım. Bana lütfen yardımcı olur musunuz?

-Bu çok çetin bir iştir Yavuz Bey!

-Niçin?

-Çünkü Moskova icâze (izin) vermeden Karabağ'a gitmek olabilmez!

-Moskova ne karışıyor Azerbaycan içindeki bir seyahate Azat Bey?

-Burada kâide böyledir efendim. İcâze almadan olabilmez.

-Öyleyse icâze için ilgili yerlere başvuralım hemen.

-Bugün başvursak, bize on beş günden önce cevâp gelebilmez.

-Aman ne diyorsunuz Azat Bey? Biz Bakû'de nihayet dört gün kalacağız. Bu süreyi kısaltamaz mıyız acaba?

-Hele sabah olsun, görelim ne yapabiliriz?

Havaalanından Azerbaycan Oteline geldik. Akşam yemeği için otelin lokantasına indik. Bir ara, genç bir garson masamıza kocaman bir meyve tepsisi getirdi: Kavun, karpuz, kiraz, üzüm, erik, incir ve maden suyu. "Bu meyve sinisini, size, karşı masadaki cavan (genç) kişiler gönderdiler!" dedi.

Garsonun gösterdiği masaya bakınca, dört genç adamın ayağa kalkarak bizi selâmladıklarını gördük: *"Türk kardaşlarımız hoş gelipler! Türk kardaşlarımız hoş gelipler!"* Biz de ayağa kalkarak kendilerini selâmladık. Ayrıca ben, onların masalarına kadar giderek kendileriyle teker teker kucaklaştım.

-Yüreğimiz sizinle berâber can kardeşlerimiz! Bize sanki dünyâları bağışladınız! Sağ olun, var olun! Allah Azerbaycan'ı korusun! dedim.

-Türkiye'yle berâber! Türkiye'yle berâber! Türkiye hep yücelerde olsun! Türkiye bereketli olsun! Yahşi olsun! diyerek karşılık verdiler.

İçimde sevincin ve huzurun iri gülleri açıldı. Odama çıktığım zaman, kendimi bir tüy gibi hafif hissediyordum. Odam, büyük Azatlık Meydanı'na bakıyordu. Uykum yoktu. Çıkıp balkona oturdum. Sol ilerimde, göğe çekilmiş gibi duran bakanlık binâları vardı. Bakanlık binâlarının tam ortasında ise kocaman bir Lenin heykeli. Tam karşımda ise modern yapılar, evler, evler, evler!

Bakû'de ilk gecemi, âdetâ gözümü kırpmadan geçirdim. Bir uçak pisti kadar büyük Azatlık Meydanı, gittikçe derin bir sessizliğe gömülüyordu. Ama benim kafamda, bir mahşer kalabalığının uğultusu vardı. Düşünüyordum: Karabağ belki de 200 km kadar uzağımdaydı. Ruh, ebediyyen diri olduğuna ve dünyâdaki hâdiselerden haberdar bulunduğuna göre inanıyordum ki, Azerbaycan toprağında yatan soyum sopum, benim serapa heyecan ve ümit yüklü varlığımdan haberdardırlar ve Azerbaycan Otelinin yedinci kat balkonundan, kendileri için Fatihalar okuduğumu bilmektedirler. O gece, oda balkonundan, tam sekiz saat Bakû'ye baktım ve Karabağ'ı düşündüm. Yüreğimde kopan fırtınaları ah yazabilseydim.

Güneş, büyük Azatlık Meydanı'nı yavaş yavaş aydınlatmaya başladı. Sabahın o alaca karanlığında birkaç kamyon, meydana elleri süpürgeli yaşlı kadınları

getirip indirdi. Yorgun kadınlar çok ağır hareketlerle ve üç beş kişilik gruplar hâlinde, Azatlık Meydanı'nın şurasına burasına dağıldılar. O yaşlı ve yorgun kadınları görmemek için balkondan kalkıp odama geçtim ve yatağıma uzandım.

Bakû'ye indiğimiz o ilk günü tamâmen uykusuz geçirdim. Saat 09.00'da, Azerbaycan Medeniyet Nazırı, yani Kültür Bakanı Zakir Bağir'in makamındaydık. Resmî görüşmelerden sonra, Karabağ'a gitmek istediğimi Bağir'e de açtım. Çok müşkül bir durum karşısında kalmış gibi bir süre düşündü. Ne cevâp vereceğini bilemedi. Sonra utana sıkıla başını kaldırdı:

-Bilirsiz mi Cenap Yavuz, bu, çok mürekkep (zor) bir mes'eledir. Sizin Karabağ'a gitmeniz için, Moskova'dan icâze almak şarttır. Teessüf ki, men bu işe garışabilmerem!

Kültür Bakanından sonra, Azerbaycan'da *"çantasız bakan"* olarak bilinen şâir Nebi Hazrî'yi ziyârete gittik. Onun şiirlerini, Yavuz Akpınar'ın gayretleriyle Türkiye'de iken okumuştum. Bakû'de Nebi Hazrî'yle karşılıklı oturup birbirimize şiirler okuduk. Nebi Hazrî'den izzet ikram da gördük. Ama söz, benim Karabağ hasretime ve ata yurdumu görme arzuma dayanınca, ondan da aynı cevâbı aldım:

-Bu çok çetin bir iştir. Moskova'dan icâze almadan olabilmez!

Bunları ibret için yazıyorum. Sözüm ona bir halk cumhuriyetinde, bir sosyalist rejimde, bir şehirden başka bir şehre gitmenin bile ne kadar zor olduğunu ortaya koymak ve Moskova'nın zulmünü, kabalığını, geriliğini belirtmek için bilhassa ifade ediyorum.

Benim Karabağ sevdâm, Karabağ şiirim, Bakû'deki bazı Karabağlılar tarafından duyulmuş. Kaldığımız otele bir gün, üç-dört Karabağlı geldi. İsminin Aydın olduğunu söyleyen boylu poslu bir delikanlı, ellerimi tuttu. Kırk yıllık bir dost yüreğiyle dedi ki:

-Eşittik ki, siz aslen neslen Karabağlı imişsiniz. Karabağ'a gitmek istiyormuşsunuz! Biz de Karabağlıyız! Eğer Moskova icâze verdiyse, sizi kendi maşınımla (otomobilimle) Karabağ'a aparmaya geldik. Hazırlaşın yola çıkalım!

İşi şakaya vurarak dedim ki:

-Moskova, Karabağ'a gitmeme icâze vermiyor. Çünkü Üçüncü Dünyâ Harbi'nin patlamasından korkuyor. Çin Genelkurmay Başkanı diyormuş ki: *"Yavuz Bülent'i Karabağ'a bırakırsanız yüz milyonluk ordumla Moskova'nın üzerine yürümeye başlarım!"*

Moskova, yok olmayı göze alarak benim Karabağ'a gitmeme nasıl izin verebilir ki?"

Beni Karabağ'a götürmek için gelenler, Moskova'nın bu anlatılmaz zulmü karşısında sövüp sayarak çıkıp gittiler. Onların hemen arkasından Azerbaycan Sinema Dâiresi Başkanı Cemil Bey kaldığım otele geldi. Elinde yeni yapılmış bir tar vardı. Çok üzgün bir sesle yüreğini yüreğime kattı:

-Yavuz Bey, yazıklar olsun ki, sizi Karabağ'a bırakmadılar. Buna, yüreğim çok ezildi. Utancımdan ne söyleyeceğimi bilemiyorum. Kendimi sizin yerinize koyunca dün gece uykularım kaçtı. Bu sabah gidip sizin için işte bu tarı satın aldım. Bu tarı, Karabağlı ustalar Karabağ'da yaptılar. Ben inanıyorum ki, siz bu tarı, yüreğinizin üstüne koyup çaldığınız zaman Karabağ'ı ve bizi düşüneceksiniz. Biz de burada sizi düşünerek bundan şad olacağız!"

Karabağ'a gidemeyeceğim anlaşılınca kaldım. Artık hiç kimseyle görüşmek istemedim. Benimle ilgilenen herkes, büyük acımı anladı. Bir gün sonra, otele genç bir adam geldi.

-Ben, sizi müzelerimize, götürüp gezdirmek için vazifelendirildim. dedi.

-Hiçbir yere gitmek istemiyorum. Dışarıda yağmur var. Yağmurlu havalarda dışarıya çıkmaktan da hoşlanmıyorum. Gelemem! dedim.

Genç adam o kadar ısrar etti, hatta o kadar yalvardı ki, dayanamadım. Kalkıp somurtkan bir yüzle kapıda bekleyen arabaya doğru yürüdüm. Bir süre sonra yağmur dindi. Arabamız bir el san'atları müzesi önünde durdu. Beni önce müze müdürünün odasına aldılar. Bir bardak çay ikram ettiler. Aklıma yine Karabağ düştü. Müze yetkililerine döndüm:

-Ay gardaşlar, ben Karabağ'a gitmeyi çok istiyordum. Beni alıp bu müzeye getirdiler. İstiyorum ki, Türkiye'ye dönmeden önce, hiç olmazsa şu Karabağ'ın bir resmini göreyim. Karabağ nasıl bir yer? Dağlık mı, bağlık mı? Evleri, yolları, meydanları nasıl? Bir Karabağ resmi yok mu müzenizde? dedim.

Birkaç kişi, acele acele odadan çıktı. 5-10 dakika sonra, bir dosya kâğıdı büyüklüğündeki bir resimle geri döndüler:

-İşte size köhne -eski- Karabağ'dan köhne bir şekil (fotoğraf)!" dediler. Uzattıkları resme dikkatle baktım. Bir daha, bir daha, bir daha baktım. Beynim karıncalanmaya başladı. "Allahu ekber! Allahu ekber!" diye mırıldanmaya başladım. Çünkü ben, o resimdeki manzarayı, on altı yıl önce rüyâmda aynen böyle görmüştüm: Tamâmen yıkılmış bir câmi ve yarım kalmış sekizgen köşeli iki minâre. Bir süre gözlerimi yumarak bu müthiş tecelliyi düşündüm. Sonra o fotoğrafı cama doğru kaldırarak bir daha baktım. Gözlerim doldu. Çünkü sabah başlayan yağmur dinmiş, gökyüzünü muhteşem bir ebemkuşağı güzelleştirmişti. Aynen, rüyâmda gördüğüm gibi bir ebemkuşağı altındaydım. Gökyüzü kadar sustum ve şükrettim.

Azerbaycan mâcerâm işte böyle başladı. İçimden, "Karabağ Hasreti" isimli şiirimi mırıldanmaya başladım:

Şimdi uzaklarda kalan bir şehir vardır
Câmileri yıkılmış, minâreleri yarım...
Bu şehrin çilesini ben çekerim yıllardır
Hasretini ben duyarım.

AZERBAYCAN'DA: LENİN, LENİNCİ, LENİN DÜŞMANI OLMAK

Şimdi, nerede okuduğumu hatırlayamıyorum. Batılı bir sosyolog diyor ki:

"İktisaden ve fikren geri kalmış toplumlarda, önemli olan ilim değildir; liderdir. Ve ilmin tespitlerinden önce liderin söyledikleri birinci sıradadır."

Ben, iktisaden ve fikren geri kalmış hangi ülkede bulunduysam; yüzde yüz bu gerçekle karşılaştım. Meselâ, bir Irak seyahatinde gördüm. Her yerde Saddam resimleri ve heykelleri vardı. Karacı, havacı, denizci kıyafetleriyle Saddam Hüseyin! Bir tarlada çift sürerken, bir yaylada koyun otarırken, bir örs başında demir döverken Saddam Hüseyin!

Küçücük kasap dükkânları gördüm. Duvarlarında kocaman kocaman Saddam Hüseyin fotoğrafları asılıydı. Vitrin uzunluğu 50 cm kadar olan saatçiler bile, sergiledikleri 20-25 kol saatlerinin içlerine, Saddam Hüseyin'in resimlerini yerleştirmişlerdi.

İran-Irak Savaşı henüz bitmemişti. Bağdat caddelerinde gezerken, bazı evlerin kapılarına siyah tüller veya satenler asılmış; pencerelerin iç kısımlarına ise Saddam Hüseyin'in çerçeveli kocaman resimleri konulmuştu. Bunun ne mânâya geldiğini rehberime sordum. Dedi ki:

"Bu ev, İran-Irak Savaşı'nda, bir oğlunu şehid vermiş. Kapıya asılan siyah tül, mâtem işâreti. Evin penceresi içine konulan o çerçeveli Saddam resmiyle de, bu şehid

ailesi demek istiyor ki: 'Oğlumuz Saddam Hüseyin'e kurban oldu. Biz oğlumuzu ona kurban vermekten şeref duyuyoruz!"

-Peki, bu gerçekten böyle mi? Anneler-babalar, oğullarını Saddam Hüseyin'e kurban verdikleri için seviniyorlar mı?

Rehberim, bu soruya cevâp veremeden sustu. Yüzüme bakarak acı acı gülümsedi. Sonra, meydanlarda Saddam Hüseyin heykelleri gördüm. Sorunca öğrendim ki, Irak'ta, Saddam Hüseyin Sokağı, Saddam Hüseyin Caddesi, Saddam Hüseyin Meydanı, Saddam Hüseyin İlkokulu, Saddam Hüseyin Lisesi, Saddam Hüseyin Kütüphânesi, Saddam Hüseyin Hastahânesi, Saddam Hüseyin Stadyumu... olmayan bir tek şehir yokmuş. Irak, iktisaden ve fikren geri kalmış bir ülke idi. O bakımdan, orada ilmin, aklın, basiretin... esamisi okunmuyordu. Ülke, bütünüyle Saddam Hüseyin pençesindeydi. Halk, Saddam'ın söylediklerivle yatıp kalkıyordu.

Yedi sekiz bölümlük bir Tv programı yapmak için 15 gün kalmak üzere Suriye'ye gitmiştim. Suriye de iktisaden ve fikren geri kalmış bir ülke idi. Hâfız Esad yeni ölmüş, yerine oğlu Beşar Esad geçmişti. Aman Allah'ım! Sağım, solum, önüm, arkam Hâfız Esad resimleriyle, büstleriyle, heykelleriyle doluydu. Heykeli değil, bir Hâfız Esad büstü bile iki metre boyundaydı. O büstün yanına durup bir resim çektirmiştim. Sonra, şehirler arası yollarda hayretle gördüm ki, her 5-10 km'de kocaman bir Hâfız Esad resmi, altında da kocaman harflerle yazılmış Hâfız Esad cümlesi...

Şam'da, bir gün radyoevine gitmiştik. Bir ara radyoevindeki program yapımcıları bana sormuşlardı:

-Şam'ı, Suriye'yi nasıl buldunuz?

-Doğrusu Şam'ı da, Suriye'yi de tahminlerimden daha iyi buldum. Şam'ın bu kadar büyük ve güzel bir şehir olduğunu düşünmemiştim. Halep şehrini de çok beğen-

dim. Sonra 15 günden beri Suriye'deyiz. Gitmediğimiz şehir kalmadı. Bu süre içerisinde, Suriye'nin bilmem hangi nahiyesinde sâdece iki defa kara çarşaflı iki kadına rastladım. Bir genelleme yaparsak diyebilirim ki, Şam'da, Halep'te yaşayan kadınların kılık kıyafetleri, Türkiye'deki kadınlarımızın kılık kıyafetlerinden daha güzel, daha düzgün. Yalnız dikkatimi çeken bir husus var: Hemen her tarafta, şehirler arası yollarda bile, eski devlet başkanınız Hâfız Esad'ın boy boy, çeşit çeşit resimleri var. Bir jilet reklâmı veya bir meyve suyu reklâmı yapar gibi şehirler arası yolların 5-10 kın'sine merhum devlet başkanınızın resimlerinin konulmasını şahsen doğru bulmadığımı söylemek istiyorum.

Bu cevâbımdan sonra ne onlar bana yeni bir soru sordular ne de ben onlara bir açıklamada bulundum. Akşama doğru otelimize döndük. Arkamızdan, bir Suriyeli yetkili otele gelerek bana dedi ki:

-Aman beyefendi! Siz ne yaptığınızın farkında mısınız? Hepinizi bir iki saat içinde tutup sınır dışına koyabilirler. Çok tehlikeli beyanlarda bulunuyorsunuz!

-Hayrola! Ne oldu? Ne gibi tehlikeli beyanlarda bulunmuşum ben?

-Bugün, radyoevinde dediniz ki: "Merhum devlet başkanınız Hâfız Esad'ın bir jilet reklâmı yapar gibi resimlerinin şehirler arası yollara konulmasını şahsen doğru bulmuyorum."

-Evet, böyle söyledim. Ama ne var bu cümlede? Çok tabiî ve hiçbir hakaret duygusu taşımayan bir cümle.

-Öyle söylemeyin! Burada, böyle bir cümlenin sarf edilmesine kat'iyyen tahammül edemezler ve sizin bütün iyi niyetinize rağmen hepinizi alır, en yakın sınır çizgisine bırakırlar. Aman böyle tehlikeli cümleler söylemeyin. Aman çok dikkatli olun!

O Batılı sosyoloğun sözüne bir kere daha hak verdim. Çünkü Suriye de iktisaden ve fikren geri kalmış bir ülke

idi. Böyle bir ülkede aklın, fikrin, ilmin yeri yoktu. Önemli olan ve bir put hâline getirilen liderdi. Liderin sözleri, resimleri, büstleri ve heykelleriydi.

Azerbaycan'a ilk gidişimizde, yani 1980 yılında dikkatimi çekti: Bütün resmî dairelerde, Lenin'in resimleri, büstleri, vecizeleri vardı. Büyük meydanlarda, gösterişli yerlerde Lenin heykelleri insanları gözetler, dinler gibi duruyordu. Azerbaycan'da da Leninli meydanlar, Leninli caddeler, Leninli müzeler, Leninli kolhozlar, Leninli mektepler, Leninli kütüphâneler, Leninli tiyatro salonları, Leninli hastahâneler, Leninli iş yerleri vardı. Bir gün, ara sokaklardan birinden yürüyerek geçerken kulağıma, kanımı kaynatan tar, akordiyon, darbuka... sesleri geldi. Bana, bir musiki mektebinin yanından geçmekte olduğumuzu söylediler. Birden karar verdim:

-Bu musiki çalışmalarını, sınıflarına girerek dinlemek, görmek istiyorum; mümkün mü?

Talebimi kabul ettiler ve beni derhâl o musiki mektebine aldılar. Mektep müdürüyle tanıştırdılar. Biraz sonra genç müzisyenlerin sınıfına girdik. Dehşetli bir durumla karşılaştım: Sıraların en önünde, kocaman bir Lenin heykeli duruyordu. Bir Lenin büstünü veya heykelini, bir okulun bahçesinde düşünebilirdim. Ama bir sınıfın orta yerinde, kocaman bir Lenin heykeli, bin yıl yaşasam aklıma gelmezdi. Şaşkınlığımı, adını hatırlayamadığım o Batılı ilim adamı giderdi. Kulağıma fısıldayarak dedi ki:

-Niçin hayret ediyorsun? Azerbaycan da senin memleketin gibi iktisaden ve fikren yeteri kadar gelişmemiş bir ülke! Böyle ülkelerde önemli olan ilim değildir. Önemli olan, liderin görüşleridir. Sözleridir, gösterdiği istikâmettir. Burada da ilmin, hür düşüncenin geçerliliği yoktur. Burada Lenin vardır. Lenin'in görüşleri vardır. İşte Moskova da, yüzde yüz Leninci gençler yetiştirmek için sınıfların içine bile, getirip onun heykelini yerleştirmiş.

O gün o sınıfta, kendimi birbirinden güzel Azerbaycan mahnılarına veremedim. Oturduğum sırada, ister istemez düşünmeye başladım: Ben, çeşitli vesilelerle Avrupa'ya da, Amerika'ya da gittim. Meselâ: İngiltere'de, Almanya'da, Belçika'da, Hollanda'da, Fransa'da, Avusturya'da, İspanya'da, İsviçre'de, İskandinavya'da, Avustralya'da bulundum. Okullarına, üniversitelerine, hastahânelerine, iş yerlerine girip çıktım. Caddelerinde yürüdüm; meydanlarında gezdim. Hiçbir Avrupa ülkesinde, o ülke kurucusunun, kurtarıcısının adım başında resmini, büstünü, heykelini görmedim. O ülkelerde yaşayan yazarlar, fikir, san'at, siyâset adamları; devletlerini kuran, vatanlarını kurtaran kişilere yakınlıklarıyla, uzaklıklarıyla tartılmıyorlardı. İlmî ve fikrî yapılarıyla değerlendiriliyorlardı. İktisaden ve fikren geri kalmış ülkelerde ise önemli olan, Saddamcı, Hafız Esadçı, Leninci... olmaktır. Yani kurtarıcı, kahraman, lider kim ise, ona bağlanmak; onun gibi düşünmek devlet siyâsetidir!

Bir sohbetimizde Bahtiyar Vahabzâde bana demişti ki:

-Sovyetlerde rahat yaşamanın tek yolu, Leninci olmaktan geçer. Burada, dünyânın en büyük fikir, san'at, siyâset adamını iki kelime yok eder: "Lenin düşmanı!" Sovyetlerde "Lenin düşmanı" kadar dehşetli bir silâh yoktur. Bırakın Lenin'in herhangi bir yanlış görüşüne itiraz etmeyi, Lenin'i övmemek, Lenin'i yüceltmemek de insanın önünü tıkayan, insanı bitiren suçlardandır. Ben bu çileyi yaşayanlardan biriyim. Meselâ ben, 1976 yılına kadar, Lenin'i alkışlayan bir şiir yazmadım. Bu bakımdan Azerbaycan'daki Leninci yazarçizerler tarafından kıskaca alındım. O yıllarda Haydar Aliyev, Moskova'da Azerbaycan'ı temsilen Polit Büro'da bulunuyordu. Komünist Partisi içinde güçlü kuvvetli bir adamdı. Benim, nasıl çıkmazlarda bunaldığımın farkındaydı. Bakû'ye geldiğinde beni çağırdı. Yanına gittiğimde dedi ki: "Bahtiyar muallim! Bakû'de nasıl sıkıntılar içinde bulunduğunu çok iyi bili-

yorum. Seni rahata kavuşturmak istiyorum. Görüyorum ki, seni bir çember içine almışlar. Bu çemberi kırmadan, san'at hayatında başarılı olman mümkün değildir. Lenin için şiir yazmıyorsun. Lenin'i övmüyorsun. Gel bu inattan vazgeç! Otur, Lenin'i öven bir şiir yaz. Ben de sana Moskova'dan bir Cumhuriyet Lenin Madalyası alıp göndereyim. Herkes seni de Leninci bilsin. O zaman daha huzurla yazabilirsin. Bunun için ben şöyle düşünüyorum: Önümüzdeki sene, kadınlarımızın azatlığı dolayısıyla Bakû'de bir merâsim yapılacak. O merâsime, Moskova'dan gelerek katılacağım. Sen de, Lenin için bir şiir yazarak merâsim salonuna gel. Orada çıkar, Lenin şiirini okursun. Ben de sana, Moskova'dan Lenin Madalyası'nı alır gönderirim. Ondan sonra rahata kavuşursun. Senin için başka bir yol yoktur. Kabul mü Bahtiyar muallim?" dedi. Gerçekten çaresizdim. Kabul, dedim. Bu anlaşma üzerinden aylar geçti. O arada ben de Lenin'le Sohbet ve Muğam manzum hikâyemi yazdım. Aylar sonra Haydar Aliyev, bana Moskova'dan telefon açtı:

-Bahtiyar muallim! Kadınların Azatlık Günü yaklaşıyor. Verdiğin sözde misin? Lenin üzerine şiir yazdın mı? diye sordu.

-Yazdım, dedim.

Belirlenen günde Haydar Aliyev Bakû'ye geldi. Önce kadınlarımızın çarşaftan kurtulmalarını alkışlayan konuşmalar yapıldı. Sonra kürsüye ben dâvet edildim. Adım açıklanınca, dâvetliler beni, coşkun duygularla alkışladılar. Ama ben kürsüden "Lenin'le Sohbet" şiirimi okuyunca, salonda bir hayal kırıklığı oldu. Bunu, kürsüden inerken, alkışların zayıflığından anladım. Öyle veya böyle! Benim için önemli olan Azerbaycan Yazarlar Birliğinin bir korkusuz, bir rahat üyesi olabilmekti.

Haydar Aliyev, verdiği sözde durdu. Moskova'ya döndükten sonra bana Cumhuriyet Madalyası'nı gönderdi. Arkasından, yeni çalışmalarımla; Sovyetler Birliği Dev-

let Ödülü'ne, arkasından Ekim İnkılâbı ve Kızıl Bayrak Madalyası'na lâyık görüldüm. O madalyalar sayesinde gerçekten önüm açıldı. Gerçekten daha huzurlu yazmaya başladım. Çünkü Lenin şiiri yazdığım, Leninci sayıldığım için kimse bana sataşamadı. Sovyetlerde yaşamanın ikinci bir yolu yoktur: Ya Leninci olup ülkede kalacaksın veya vatanından kaçıp başka devletlere sığınacaksın! Nitekim Leninizm yüzünden 1917 yılından bugüne kadar, vatanlarından kaçan insanların sayısı yirmi milyon civarındadır. Ya Leninizme koşup gelenler? İşte Nâzım Hikmet gibi 5-10 kişi. Onun da nasıl pişman olduğunu ben çok iyi biliyorum ya anlatmaya değmez!"

Bahtiyar Vahabzâde'yi dinlerken 1971 yılında şâhid olduğumuz bir firar olayını hatırladım: O yılın mart ayında, bir Sovyet uçağını, iki Rus delikanlısı Sinop ilimize kaçırmışlardı. Mültecilerin bizim gazetecilere verdikleri cevâplar arasında, unutamadığım cümleler şunlar:

"Biz, vatanımızdan kaçmadık; Lenin'den kaçtık! Rusya'da bir Avrupa filmi gösterildiği zaman, bizim gözümüz, gönlümüz o filmin konusundan ziyâde güzel bir abajura, zengin bir yemek sofrasına takılır kalırdı."

Sovyet rejiminden, ölümlerini bile göze alarak Batı'ya kaçanlar bir daha vatanlarına dönmediler. Kaçamayarak Sovyetlerde kalanlar ise, inansalar da inanmasalar da Leninci, Stalinci etiketleriyle yaşamak mecburiyetinde idiler.

Stalin, insanlık târihinin en kanlı diktatörleri arasındadır. Nâzım Hikmet, 1950 yılında Moskova Havaalanına indiğinde, bütün basın mensupları önünde şöyle demişti: *"Beni Stalin yarattı. Gözlerimin ışığını Stalin'e borçluyum!"*

Stalin, 5 Mart 1953 yılında öldüğü zaman Nâzım Hikmet, ağlamaklı bir sesle Budapeşte Radyosundan "Stalin" şiirini okumuştu. Nâzım Hikmet, kayıtsız şartsız mükemmel bir komünistti. Kayıtsız şartsız Marksçıydı! Engelsçiydi! Leninciydi! Stalinciydi. Kruşçev 1958-1964

yılları arasında iktidarı ele geçirince Rusya'da, 20. Kongreden sonra, büyük değişiklikler başladı. Kruşçev, Stalin devrinde yapılan katliamlar, sürgünler, mahkûmiyetler üzerinde durdu. Öldürülen, mahkûm edilen, sürülen birçok fikir, san'at, siyâset adamının itibarlarını iade etti. Bu arada, Sovyet yazarlarından Stalin devrini lânetleyen eserler yazmalarını da emretti. Bu emre ilk uyanlar arasında, Sovyetlerin en büyük komünistlerinden biri olan Nâzım Hikmet de vardı.

1950 yılında, *"Beni Stalin yarattı. Gözlerimin ışığını ona borçluyum!"* diyen, 1953 yılında Stalin'in arkasından gözyaşı döken Nâzım Hikmet, 5 yıl sonra, aldığı yeni emir üzerine Stalin'i yerden yere vuran mükemmel bir şiir yazdı. Gerçekten de Nâzım Hikmet'in yazdığı gibi, 1958 yılıyla birlikte milyonlarca Sovyet vatandaşının, binlerce, on binlerce, Sovyet aydınının göğsünden Stalin ağırlığı kalktı. Gürcistan dışında, ülkenin hemen her yerinde Stalin büstleri, heykelleri paramparça edildi. Stalin resimleri yırtılıp yakıldı. Sovyetler, 1959 yılına Stalinsiz girdiler.

1990 yılında ise, hiçbir devletin müdâhalesi olmadan, Marks'ın ve Lenin'in kurduğu sistem Sovyetlerde kendiliğinden gümbür gümbür yıkılmaya başladı. 22 milyon km²ye yayılan Sovyet Rusya İmparatorluğu paramparça oldu. Bu arada ortaya Azerbaycan gibi, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan gibi yeni Türk Cumhuriyetleri de çıktı.

1958 yılında Stalin'in resimleri, büstleri, heykelleri halk tarafından yok edilmişti. 1990 yılında ise aynı halkın öfkesi bu defa, Lenin'in resimlerini, büstlerini, heykellerini ayaklar altına aldı. Azerbaycan'da bütün Bakû'ye hâkim bir tepe üzerinde, bir zamanlar ülke idâresini elinde bulunduran cellâtlar ordusundan Rus asıllı Kirov'un, on metre yüksekliğinde devâsâ bir heykeli vardı. Azerbaycan, bağımsızlığını ilân eder etmez binlerce kişi, Kirov heykelinin bulunduğu tepeye hücum etti. Yıllarca, bir

Nemrut suratıyla, Bakû'ye yükseklerden bakıp duran Kirov heykelini gençler, yaşlılar, kızlar, kadınlar... paramparça ederek ayakları altına aldılar. Ellerine geçirdikleri, irili ufaklı balyozlarla Kirov diktatörünün heykelini ceviz büyüklüğündeki parçalara ayırıncaya kadar parçaladılar.

Sonra meydanlardaki, okullardaki, fabrikalardaki, otellerdeki, dairelerdeki... Lenin heykellerini, büstlerini, fotoğraflarını büyük bir hınçla ayakları altına aldılar. Başları üstünde, yıllarca kapkara bir sülük gibi duran bazı Lenin heykellerini kamyonların arkalarına zincirleyip, bir köpek ölüsünü sürükler gibi uzaklara taşıdılar. Sonra: Lenin meydanlarının, Lenin caddelerinin, Lenin mekteplerinin, Lenin müzelerinin, Lenin fabrikalarının... isimlerini yok ettiler.

Bakû'de Şaumyan isimli bir Ermeni komitacısının da büstü vardı. Yüksekçe bir kaide üzerinde, beyaz mermerden oyularak oturtulan, bir hain, bir düşman adamın büstü gelene geçene sövüyor gibiydi.

Resmî kayıtlara göre, 1918 yılında Şaumyan başkanlığında Azerbaycan'a giren Rus ve Ermeni kuvvetleri yirmi bin soydaşımızı öldürmüştü. Ben, o katliama şâhid olan, sonra tek başına Türkiye'ye kaçan Mehmed Altunbay dostumdan dinlemiştim. Demişti ki:

"Sokaklar, katledilen insan cesetleriyle doluydu. Çocuktum ama çok iyi hatırlıyorum. O sokaklarda, insan kanına basmadan, ölen insanların cesetleri üzerinden atlamadan yol almak mümkün değildi. Şaumyan çeteleri için insan öldürmek, bir çırpıda binlerce kişinin kanını dökmek, bir bardak su içmek gibi basit ve zevkli bir işti."

Ben, Azerbaycan'a gitmeden, Şaumyan'ın vahşetinden haberdardım. 1980 yılında Azerbaycan'a ilk gidişimde, Şaumyan'ın büstüne de iğrenerek bakmıştım. Düşünebiliyor musunuz? Acaba dünyâda bir devlet var mıdır ki, kendi halkından yirmi bin kişiyi katleden bir barbarın büstünü yaptırıp, hem de başşehrinin meydanlarından birine yerleştirmiş olsun?

Azerbaycan Türklüğünün 1990 yılında, bağımsızlığına kavuşur kavuşmaz; yere vurduğu, parçaladığı, tabanının altında ezdiği, üzerine tükürdüğü büstlerden biri de Şaumyan'ın büstü oldu. Binlerce kişi, Şaumyan canavarının büstünü âdetâ havanlarda döverek, un ufak etmekle kalmadılar; o büstten arta kalan yüksekçe bir mermer kaideye, bir sokak itini tutup bağlayarak yüreklerini birazcık olsun soğutmak istediler. Şimdi Azerbaycan meydanlarında, tanıtım kitâplarında Stalin yoktur! Lenin yoktur! Şaumyan yoktur!

Bakû'de, 26 Bakû komiseri için de gösterişli bir anıt yapılmıştı. Bu 26 Bakû komiseri; Stepan Şaumyan, Meşhedi Azizbeyov, Alyoşa Caparidze, İvan Fioletev... gibi militan Marksistlerdi. 1918 yılında, Azerbaycan'ı komünizme götürmek için yapmadıkları kalmamıştı. 26 Bakû komiseri, İngilizler tarafından Zapasfi kumluklarında kurşuna dizilmişlerdi. Moskova, onlar için Bakû'de gösterişli bir âbide inşâ ettirmişti. 1990 zaferinden sonra, 26 Bakû komiserinin büstü de, mermeri de parçalandı.

Şimdi Azerbaycan'da yeni bir nesil yetişiyor. Bu yeni nesil Azerbaycan'ı daha aydınlık, daha zengin, daha huzurlu... bir ülke hâline getirmek için çalışırken, düşünürken, konuşurken, söze: *"Lenin diyor ki! Lenin demişti ki! Lenin der ki!.."* diye başlamıyor.

Bu yeni nesil: *"Müspet ilme göre! Çağdaş anlayışa göre! Bütün medenî ülkelerde görüldüğü gibi! Son tespitlere göre! Bizim örfümüze, âdetlerimize, geleneklerimize göre..."* diye söze başlıyor. Artık *"Leninci!"* gibi şamatalara, artık *"Lenin düşmanı!"* gibi düzenbazlıklara, ahlâksızlıklara, eski komünistler bile kulak asmıyorlar! Ne güzel! Ne güzel! Ne güzel!

Yalnız bu güzelliklerin bir noksan tarafı var: Kendi kendime diyorum ki: *Keşke Nâzım Hikmet sağ olsaydı da Moskova'nın yeni talimatı üzerine Stalin şiiri gibi, bir de Lenin için yeni bir şiir yazsaydı; ne kadar güzel olurdu.*

AZERBAYCAN'DA TÜRK OLMAK

Şâir dostum Abbas Abdullah, Azerbaycan'da tanıdığım en cesur Türkçülerden biri. Nüfus cüzdanının ve pasaportunun milliyet bölümüne "Türk" yazdırtmak için neler çektiğini yana yakıla anlatırken öfkemin, üzüntümün, şaşkınlığımın ölçüsü yoktu. Abbas Abdullah, Azerbaycan'da Türk ana babadan doğduğunu, Türk olduğunu, Türkçe konuştuğunu biliyor ve söylüyordu; ama Moskova da Türklükten, Türkçülükten, Türkçeden müthiş bir rahatsızlık duyuyordu. Moskova, "Türklerin vatanı" mânâsına gelen "Türkistan" kelimesine bile tahammül edememişti. Bu bakımdan pençesi altına aldığı Türkistan topraklarını Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan diye beşe bölmüştü. O beş ayrı milleti de birbirlerine karşı hasım hâline getirmişti. Şimdi yukarıdaki devletlerin isimlerine bakarak:

-İşte diyeceksiniz, Türkmenistan kelimesinde Türk kökü var ya?

Doğru! Doğru! Doğru! Siz, Türkmenistan kelimesinin ilk hecesini alıyorsunuz. Moskova ise ona ikinci heceyi ekleyerek: Türk*men* diyor. Ve Moskova, bir firavun öfkesiyle iddia ediyor ki: *"Türk başka, Türkmen başkadır. Türkçe başka, Türkmence başkadır. Türkçe, Türkmenceden bir yudum su bile içmemiştir. Esasında Türkler, Türkmenlerin düşmanıdırlar. Türkmenleri, Türklere karşı Kızıl Ordu korumaktadır. Hani Kızıl Ordunun o koruyucu gücü olmasa*

Türkler, Türkmenistan'a saldırmakta gecikmeyeceklerdir. Niçin? Türkmen yurdunu, sanatını, edebiyatını, medeniyetini çalmak için!"

Şimdi yine diyeceksiniz ki:

-Bırakın efendim Allah aşkına. Bu iddialara kim inanır ki?

Ah bilemezsiniz! Ben bu katmerli safsatalara, hem de Türkmenistan'da kaç defa şâhid oldum. İşte sâdece onlardan bir tanesi:

1992 yılında, Türkmenistan'ın Aşgabat şehrinde, bir akşam sofrasında, yeni devletin Kültür ve Millî Eğitim Bakanlarıyla berâberdim. Marksist sistem yeni çökmüştü. Fakat eski Marksist zihniyette bir değişiklik olmamıştı. Bir ara, Türkmen bakanlara dedim ki:

-Azerbaycan toprağının %20'si Ermeniler tarafından işgal edildi. Ermeni zulmünden kaçan bir milyon Azerbaycan Türk'ü, Bakû çevresine sığındı. Azerbaycan Devleti'ne, dünyâ milletleri içerisinde yardımda bulunan tek millet biziz! Siz, bu Ermeni istilâsı karşısında neden sessiz kalıyorsunuz? Biz, Türkmenistan'ın da çeşitli sıkıntılar içerisinde bulunduğundan haberdarız. Ama siz, bir yılda, bir buçuk milyon ton pamuk üretiyorsunuz. Ne olur, sâdece bir avuç pamuk alsanız; yanına da iki karış uzunluğunda bir sargı bezi koyup Azerbaycan'a gönderseniz. Deseniz ki: "Biz de, kırk ayrı sıkıntı içerisindeyiz. Elimizde avucumuzda bir şey yok. Size ancak bir avuç pamuk gönderebiliyoruz. Bu Türkmen pamuğunu, Karabağ Cephesinde çarpışırken yaralanan bir askerinizin koluna veya bacağına Türkmen kardeşlerinizin hayır duâlarıyla birlikte sarınız!"

Böyle bir davranışınız bile, Azerbaycan'da bir büyük sevinç meydana getirecektir. Azerbaycan işgali karşısında neden böyle sessiz kalıyorsunuz? Bu tavrınızı doğrusu anlayamıyorum!

Türkmenistan'ın iki önemli bakanı beni çok şaşırtan bir cevâp verdiler:

-Bize ne Azerbaycan'dan efendim? Onlar Azerbaycanlı, biz de Türkmen'iz!

-Yanlış! Yanlış! Yanlış! Onlar da Türk; siz de Türk'sünüz. Onlar da Müslüman, sizler de Müslümansınız. Aynı ırkın mensuplarısınız.

İki Türkmen bakan, kaşıklarını sofraya bırakmadan öfkeyle ayağa kalktılar:

-Hayır! dediler. *Biz, Türk değiliz; Türkmen'iz! Türk başka, Türkmen başka! Türkmen başka Azerbaycanlı başka. Azerbaycan'dan bize ne?*

-Siz istediğiniz kadar itiraz edin. Türkmen (Müslüman Türk) karşılığında bir kelime. Türkmenler, bal gibi Türk'türler; Azerbaycanlılar da öyle. Onlar da sizinle, bizimle aynı soydandırlar. Bakın şimdi: Ben bildiğiniz gibi Türkiye'den geliyorum ve Türk'üm. Bizim devletimizin adı: Türkiye Cumhuriyeti'dir. Cumhuriyet'imiz bugün 79 yaşında (bugün 86 yaşında). Cumhuriyet'imizden önce Anadolu topraklarında Osmanlı İmparatorluğu vardı. Osmanlılardan önce de Selçuklu Devleti. Osmanlı'yı Selçuklu Devleti doğurdu. Cumhuriyet'i de Osmanlı İmparatorluğu.

Yeryüzünde, bir Selçuklu, bir Osmanlı kavmi yoktur; Türk milleti vardır. Anadolu'da Selçuklu Devleti'ni kuranlar, sizin topraklardan yola çıkan Sultan Alparslan komutasındaki Kınık boyuna mensup Türkmenlerdi. Selçuklu Sultanı Alparslan, şimdi Türkmenistan topraklarında yatıyor. Alparslan'ın oğlu Sultan Melikşah'da, Melikşah'ın oğlu Sultan Sencer'de sizin devletinizin topraklarında sonsuzluk uykusuna uzandılar. Siz, istediğiniz kadar, biz Türk değiliz deyin. Türkiye'de on binlerce: *Alparslan*, *Melikşah*, *Sencer*, *Türkmen* isimli Türk var. Meselâ benim oğlumun ismi: Melikşah'tır. Bir kız kardeşim *Türkmen* ismiyle yaşadı. Siz, istediğiniz kadar, "Biz, Türk değiliz!" deyin. Osmanlı Devleti'ni kuranlar da, yine bu topraklardan yola çıkarak Anadolu'ya ayak basan Türkmenlerin Kayı boyuna mensup akıncılardı.

Selçuk Bey de, Osman Bey de kurdukları beyliklere kendi isimlerini verdikleri ve bu beylikler zamanla büyüyerek imparatorluk hâline geldikleri için bazı kimseler bu kişilerin hangi millete mensup olduklarını araştırmadan konuşuyorlar. Meselâ yanı başınızdaki Özbekler de, Çağatay lehçesiyle konuşan ve Özbek isimli bir kumandan tarafından kurulan bir devletin mensuplarıdırlar. Özbek bir ırkın değil, bir kumandan ismi.

Söylediklerime kat'iyyen inanmadıkları yüz ifâdelerinden anlaşılıyordu. Masalarına misâfirleri olarak oturduğum için fazlaca ısrarlı olmadılar. Türkmenistan'da 1992 yılında bile bakanlık koltuğuna Marksist bir inançla oturanlar bana misilsiz bir acı verdi. Şimdi ben bu satırları 2008 yılında yazıyorum. Aradan 16 yıl geçti. Bu süre içerisinde, Türkmenistan'da büyük değişiklikler oldu. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Sapar Murat Niyaz, bir konuşmasında bu konuyu açıklığa kavuşturdu: *"Biz, Türkiye ile bir milletiz; ama iki ayrı devletiz!"* dedi. Onun bu vecizesini Türkmen idârecileri, kocaman harflerle Aşgabat'ın büyük meydanlarına, geniş caddelerine yazdılar. Sonra başşehirlerine üç yeni heykel diktiler. Bu heykellerden ikisi Yunus Emre'ye aitti. Diğeri tığ gibi bir Karacaoğlan heykeli. Şimdi artık Türkmenistan'da kime sorsanız, size diyecektir ki: *"Yûnus Emre de, Karacaoğlan da Türkmen asıllı şâirlerdir. Buralardan çıkarak Anadolu'ya göçmüşlerdir. Biz, Türkiye ile bir milletiz; ama iki ayrı devletiz!"*

Bu Türkmenistan resmini buraya boşuna çizmedim. Sâdece Türkmenistan'da değil, bütün Türk Cumhuriyetleri'nde, Marksist sistem yıkılınadan önce, ay kuyunun dibine düşmüştü. Kimse başını kaldırıp gökyüzüne bakamıyordu. Kendilerine söylenenleri tekrarlıyordu. Komünist sistem, Türklüğü şiddetle yasakladığı, hatta suç saydığı için komünist idârecilere göre *"Türklerin vatanı olan Türkistan'da Türk yoktu; Türkçe yoktu."*

1980 yılında, Azerbaycan'a ilk gidişimde, hayretle ve dehşetle gördüm ki, orada komünist eğitimden geçen, komünist partisine giren veya devletin çeşitli kademelerinde vazife alan Azerbaycan Türkleri, Türklüğü de, Türkçe konuştuklarını da kabul etmiyorlar! *"Biz, Türk değiliz Azerbaycanlı'yız. Bizim dilimiz Türkçe değildir, Azerbaycancadır!" diyorlar.* Şaşıracaksınız ama gerçek; bazı Azerîler: *"Biz Oğuz boyundanız, Türk değiliz. Türkler başka Oğuzlar başka!"* diyerek ağızlarını açıyorlardı. Bu açıklamayı onlara Moskova yapmıştı. Oğuz boylarından gelen kişilerin Türk olmadıklarını Moskova iddia etmişti. Bu iddianın dışına çıkmak belâ yağmuruna tutulmak demekti. Yakalarında orak çekiçli rozet taşıyanlar böyle söylüyorlardı. Ama sokaktaki adamlar farklıydılar. Nitekim benim Bakû'ye, Türkiye'den geldiğimi öğrenen delikanlılar, orta yaşlılar, ihtiyarlar; kaldığım otelin bir köşesinde veya yürüdüğüm yolun bir noktasında yanıma sokularak şöyle fısıldıyorlardı:

-Sen, Bakû'ye Türkiye'den gelipsen! Hoş gelipsen! Sen menim can gardaşımsan! Gan gardaşımsan! Men de Türk'em! Men de Müselmanam! Men senin gulluğunu görmek istéyirem. De görüm ay gardaş men sene néce kömek eyleyebilerem?

Azerbaycan Türkçesinde "gulluğunu görmek" kul köle olmak, "Kömek eylemek" yardımda bulunmak demektir.

Her ne ise! Benim burada anlatmak istediğim, sokaktaki adamın tavrından ziyâde Marksizm'in Türk düşmanlığıdır. Aya füze gönderen Moskova rejiminin Türk kelimesine bile tahammül edemeyen zavallı kafasıdır. 1982 yılında, Bakû'ye ikinci gidişimde Abbas Abdullah *Edebiyât* ve *İncesanat* gazetesinde yayın yönetmeniydi. *Edebiyât* ve *İncesanat*, Azerbaycan'ın çok itibarlı gazetelerinin başında bulunuyordu. Abbas Abdullah, o gazetenin bir iç sayfasını benim on ayrı şiirimle doldurmuştu. 1982 yılında *Edebiyât* ve *İncesanat* gazetesi, yayınladığı

her şiir için on ruble telif ücreti ödüyordu. Bir ruble, resmî kurda bir Amerikan dolarından daha değerliydi. On şiir için alacağım yüz ruble az para değildi. Abbas Abdullah, sanıyorum ki, mâlî bakımdan bana yardımcı olmak, eşime ve çocuklarıma yüz rublelik öteberi alabilmek için on şiirimi birden yayımlamıştı. Ama benim Türkçü dostum, bu iyi niyetinin başına büyük bir belâ açacağını hiç düşünmemişti. Buraya önce, Abbas'ı çok zor duruma sokan Azerbaycan şiirimin bütününü koymak istiyorum. Sonra Rus Gizli Polis Teşkilâtının tavrını, dikkatini, öfkesini dikkatinize sunacağım:

AZERBAYCAN

Adına el pençe divan durduğum
Bin yıllık kara sevdâmız, ilâhimiz, ülkümüz
Türküler söyleyerek içimde gece gündüz
Bir çalar saat gibi kurduğum:
Azerbaycan.

Bir incecik dalını, bir kuru yaprağını
Gören var mı diyerek soyumun toprağını
Hep içim titreyerek sorduğum:
Azerbaycan.

En verimli topraklara ümitlerimi
Çınar tohumları gibi durmadan savurduğum
Sevdâsını gönüllere bismillâhlarla vurduğum
Dağa taşa, kurda kuşa kendimi bildim bileli
Duyurduğum: Azerbaycan.

II
Anladım çare yok bu büyük derde
Yüreğim sımsıcak Azerî türkülerde
Gözlerimin dalıp dalıp kaldığı yerde
Gördüğüm: Azerbaycan.

Simli bindallılardan, yün papaklardan
Bir çınardan koparak savrulan yapraklardan

Ve sonra üç renkli güzelim bayraklardan
Ördüğüm: Azerbaycan.

Anamın gözyaşında, kuşların kanadında
Bir iftar sofrasında, içtiğim suyun tadında
Kızımın türkü gibi güzel Aybala adında
Yıllar yılı arayıp durduğum: Azerbaycan.

Görüldüğü gibi bu şiir, benim Azerbaycan sevgimi ve hasretimi ortaya koyan bir yürek yangını. "Azerbaycan" şiirimin 1982 yılında, Bakû'de Abbas Abdullah'ın başına ciddî bir iş açacağını kat'iyyen tahmin edemezdim. İnanıyorum ki, siz de merak edeceksiniz ve bunda ne var diyeceksiniz! Bakın neler olmuş: Abbas Abdullah, *Edebiyât* ve *İncesanat* gazetesinin mürettiplerine on şiirimi birden vermiş. O mürettiplerden birisi, şiirimin birinci kıt'asının üçüncü mısraını, her nasılsa bir harfini atlayarak yanlış yazmış. O mısra aynen şöyle:

"Türküler söyleyerek içimde gece gündüz"

Mürettip, *(türküler)* kelimesindeki *(ü)* harfini dalgınlıkla atlayınca ortaya yepyeni bir mânâ çıkmış:

Türkler söyleyerek içimde gece gündüz
Bir çalar saat gibi kurduğum: Azerbaycan.

Ayıklayın bakalım şimdi pirincin taşını. Çünkü Rus Gizli Polis Teşkilâtı Abbas Abdullah'ı karşısına alarak soru üstüne soru sormuş:

-Azerbaycan'a bin yıllık kara sevdâ ile bağlanan Türkler, hangi Türklerdir? Kim Türkleri düşünerek, çağırarak içinde gece gündüz Azerbaycan'ı yeniden kurmaktadır? Böyle faşist bir şiir, Edebiyât ve İncesanat gazetesinde nasıl yayımlanır? Azerbaycan'ın Türklükle nasıl ilgisi olabilir?

Abbas Abdullah, yana yakıla anlatmış ki, mürettipler şiiri dizerlerken yanlış yapmışlardır. Şiirin aslında *(Türkler)* diye bir kelime yoktur. *(türküler)* vardır. *Türküler* ke-

limesindeki *(ü)* harfi yanlışlıkla yazılmayınca, ortaya tamâmen çok farklı bir kelime çıkmıştır. Ayrıca, Türkiye Türkçesinde: (*Türkler* söyleyerek içimde gece gündüz) şeklinde bir ifâde olamaz. Bu mısra, Türkçe açısından da yanlıştır. Meselâ: *"Türkleri düşünerek içimde gece gündüz"* denilse doğru olur veya *"Türklere seslenerek", "Türklerle berâber"* dense *Türkçe bakımından doğru bir ifâde olur. Ama "Türkler söyleyerek içimde gece gündüz" ifâdesi Türkçe bakımından affedilmez bir yanlışlıktır.*

Sonra Abbas Abdullah, *Seninle* isimli şiir kitabımı açarak ilgililere göstermiş:

-İşte demiş, şiirin aslı burada! Gördüğünüz gibi üzerinde durduğunuz mısrada (Türkler) kelimesi yoktur. Sonra aynı şiirde (türküler) kelimesi iki yerde daha geçiyor. Kitaptaki kelimeler doğrudur, gazetedeki kelime yanlıştır.

Abbas Abdullah'ın bana anlattığına göre, polis yetkilileri, bir de üniversiteden Prof. Abbas Zaman'ı bilirkişi olarak dinlemişler de *(Türk-Türklük-Türkler)* dosyasını kapatmışlar.

Bu hazin hâdiseyi, Türkçü dostumdan dinledikten sonra:

-Ay Abbas dedim, iyi ki, dördüncü kıt'anın ikinci mısraında bir harf düşmesi olmamış. Hani o:

"Yüreğim sımsıcak Azerî türkülerde"

mısraı yanlışlıkla:

"Yüreğim sımsıcak Azerî Türklerinde"

şeklinde dizilseymiş belânın büyüğü o zaman kopacakmış! Deveye hendek atlatamayacağımıza göre Moskova, anamızdan emdiğimizi burnumuzdan getirecekmiş!

Anlatmak istediğim şu: Marksist sistemle idâre edilen Sovyet Cumhuriyetleri'nde Türk'ten bahsetmek, Türk olmak kolay değildi. Rahmetli anam derdi ki: *"Bu Urus'un boynu, yeddi yerden gırılsın!"* Çünkü bilirdi ki

Rus, bizim boynumuzu yetmiş yerden kırmıştır. Şimdi soracaksınız: Peki, sonra ne oldu? diyeceksiniz.

1990 yılında Marksist sistem kendiliğinden gümbür gümbür çökünce, Sovyet Rusya İmparatorluğu dağılınca, Türk Cumhuriyetleri'nde de bir öze doğru dönüş başladı. Çiçeklerin usul usul açması gibi, rüzgârların esmesi gibi, bendini yıkan suların kendi ana yatağına doğru akması gibi, güneşin doğması ve bütün kâinatın uyanmaya başlaması gibi, Azerbaycan'da yepyeni bir diriliş hareketi yüreklere su serpti.

Cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey'in emriyle okul kitaplarına, ayın şavkı gibi bir ışık manzumesi düştü. Bir sabah, ders kitaplarını açan kara gözlü çocuklar, orada kendi güzelliklerini gördüler:

BİZ KİMİK

Vetenimiz : Azerbaycan
Milletimiz : Türk
Dinimiz : İslâm
Dilimiz : Azerbaycan Türkçesi
Dinimizin kitabı : Kur'an
Peygamberimiz : Hazret-i Muhammed
Dilimizin kitabı : Dede Korkud'un kitabı
Ozanımız : Dede Korkud
Biz, Azerbaycan Türkleriyik.
Biz, Müselmanık.
Biz, dünyânın en gedim (eski) ve medenî halklarından biriyik!"

Biz, "Arapçadır!" gerekçesiyle "mektep" kelimesini dilimizden çıkarıp attık. Yerine Fransızcanın "ecol"ünden veya İngiliz'in "school"undan "okul" kelimesini yaptık. Azerbaycan ve bütün Türkistan ise bin yıldan beri kullandığımız *mektep* kelimesine sırtını dönmedi. Hiçbir Türk Cumhuriyeti'nde "okul" diye bir kelime yoktur.

Bu bakımdan yeni Azerbaycan'ın ilk mektep kitaplarının ikinci sayfasında: *Biz Kimik* yazısı gülümsüyor. Daha üst sınıfların kitaplarında ise bu metnin altında şöyle bir açıklama da var:

"Biz, dünyânın çeşitli ülkeleriyle möhkem dostluklar kurmuşuk. Bizim en böyük ve en gadim dostlarımız, Türkiye'de yaşayan Türk gardaşlarımızdır!"

1991 yılında, Azerbaycan târihinde yeni bir Rönesans hareketi başladı. Üzerlerinden komünizm zulmü ve baskısı kalkar kalkmaz, oradaki soydaşlarımız, yeniden eski kökleri üzerinde yükseldiler. Bizim Cumhuriyet'imiz 1923 doğumlu. Azerbaycan Cumhuriyet'i ise, bizimkinden daha önce ilân edildi (1918). İlk Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bayrağı da 1991 Cumhuriyeti'nin bayrağı gibi üç renkli: Mavi-yeşil ve kırmızı.

Mavi renk Türklüğü ifâde ediyor. Yeşil İslâm'ı, kırmızı ise medeniyeti. Dünkü Azerbaycan'ın fikir, san'at, siyâset adamlarından Hüseyinzâde Ali Bey, yeni Azerbaycan Devleti'ni üç temel üzerine oturtmak istiyordu. *"Biz; Türk milletindeniz, İslâm ümmetindeniz, Batı medeniyetindeniz!"* diyordu. Düşüncelerini *Fuyuzat* dergisinde açıklıyordu. Hüseyinzâde Ali Bey, Ziyâ Gökalp'e de yol gösteren mütefekkirlerimizden biri. Yâni Azerbaycan, Marksist sistem yıkıldıktan sonra, yeni bir anlayışa doğru yönelmedi. Azerbaycan, 1920'den önceki inancına, imânına döndü. İlk Azerbaycan Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resulzâde'nin ve dâvâ arkadaşlarının yükselttikleri bayrağın altına koştu.

2002 yılında, futbol millî takımımız dünyâ üçüncüsü olduğu zaman Azerbaycan'da idim. Takımımızın dünyâ üçüncülüğü resmen ilân edilince, Bakû, âdetâ bir mahşer yerinden farksızdı. Birdenbire, en az yüz bin kişi meydanları, caddeleri, doldurmaya başladı. Ben, sevgili dostum şâir Sabir Rüstemhanlı'nın bürosundaydım. Caddeleri tıklım tıklım dolduran kalabalıkların haykırışları

beni şaşkına çevirdi. On binlerce Azerbaycan Türk'ü hep bir ağızdan haykırıyordu:

"Türkiye sen bizim her şeyimizsin! Türkiye sen bizim her şeyimizsin! Türkiye sen bizim her şeyimizsin!"

Gözyaşlarımı tutamadım ve birden o kalabalıklara katılmak istedim. Arkadaşlarım beni uyarmak istediler:

-Dışarıya çıkmayın! Kalabalıklar her zaman tehlikeli olabilir. Gösterileri buradan, pencereden seyredin! dediler.

Söylenenlere aldırmadım. Kendimi bir ânda, âdetâ yere göğe sığmayan nümayişçilerin arasında buldum.

Gördüm ki, bâzı gençlerin elinde nizamî Türk bayrakları var. Bazı kimseler de, eni boyu birbirine eşit kırmızı bezler üzerine, beyaz yağlı boyalarla kocaman ay yıldızlar kondurup sokaklara fırlamışlar. Kalabalıklarla birlikte ne kadar yol yürüdüğümün farkında değildim. Bir ara, İran Büyükelçiliğinin önünde kilitlenme oldu. Kalabalık hep bir ağızdan bağırmaya başladı:

-Yaşasın Türkiye! Yaşasın Türklük!

Sefâret mensupları, alelacele açık kalan kapılarını ve pencerelerini kapayarak gözden kayboldular. Yanıma, birkaç gün önce tanıştığım genç bir gazeteci hanım yaklaştı. Daha o söze başlamadan kendisine elimi uzatarak dedim ki:

-Takımınız dünyâ üçüncüsü oldu. Sizi tebrik ederim!

Gülümseyerek cevâp verdi:

-Ben de sizi tebrik ediyorum. Kalabalığın içinden çıksanız çok iyi olacak. Gelin şöyle kenardan yürüyelim. Bakû, bugün târihî günlerinden birini yaşıyor! Yaşasın Türk kardaşlarımız!

Genç gazeteci hanımın isteğine uyarak, bir süre, nümayişçilerin yanında yürüdük. Kızcağız, bize doğru gelen bir kişiyi, çenesinin ucuyla işâret ederek belirli belirsiz bir sesle kulağıma fısıldadı:

-Bu gelen kişi, sizin sefâretinizde çalışıyor.

Adam, bize heyecanla yaklaşıp şakımaya başladı:

-Ah dedi, çok mutluyum! Çok mutluyum! Dünyâ üçüncüsü olduk!

Kılık kıyafetine bakarak adam sandığım o kişiye dedim ki:

-Beyefendi şu muhteşem kalabalığı görüyorsunuz! Devletimiz milyarlarca lira harcasa böylesine büyük ve heyecanlı bir kalabalıkla meydanları dolduramazdı. Şu delikanlıların ellerindeki bayraklarımıza bakın. Bulabildikleri kırmızı bezlerin üzerine beyaz yağlı boyalarla ölçüsüz ay-yıldızlar kondurup sokaklara fırlamışlar. Burada, büyükelçiliğimizin ihmaline üzüldüm doğrusu. Takımımızın dünyâ üçüncüsü olacağı geçen haftadan belliydi. Keşke Türkiye Büyükelçiliği olarak gereken tedbirleri zamanında alsaydınız. Meselâ, Türkiye'den on bin bayrak getirip kardeşlerimize dağıtsaydınız. Bugün, böyle bir manzarayla keşke karşılaşmasaydık.

Adamın yüzü birdenbire değişti. Sanki ben çok yanlış, çok lüzumsuz, çok saçma sapan bir şey söylemişim gibi dudakları gerilmeye başladı:

-Beyefendi dedi, şimdi sırası mı yani burada bayrak mayrak mes'elesini konuşmak?

Karşımdaki elçilik temsilcimizin ruh yapısını, bütün çizgileriyle görmeye başladım. Anladım ki onun taşlaşan beynine, nasırlaşan yüreğine milletimizin ve devletimizin itibarı üzerine söyleyeceğim sözlerin hiçbir tesiri olmayacak. Ona, anlayacağı şekilde konuşmak lâzım:

-Ah! Çok özür dilerim, dedim. Ne kadar doğru söylüyorsunuz. Dediğiniz gibi bayrağın mayrağın sırası mı şimdi? Ben, şu kalabalığın tesiri altında kalarak saçma sapan sözler söyledim. Cehâletimi lütfen hoşgörün beyefendi!

Adam, yanımızdan defolup gitti. Bakû caddelerinde, meydanlarında yüz bin kişilik bir kalabalık yeri göğü dolduran bir sesle haykırarak yürüyordu:

-Yaşasın Türkiye! Yaşasın Türklük!

-Türkiye sen bizim her şeyimizsin! Türkiye sen bizim her şeyimizsin!

Pencerelerden, balkonlardan, yarı bellerine kadar bayraklarımıza doğru uzanarak el sallayan yaşlı kadınlar ve erkekler arasında ağlayanlar vardı. Yanımda yöremde yürüyenler arasında iplik iplik ağlayanlar vardı:

-Yaşasın Türkiye! Yaşasın Türklük! *Türkiye sen bizim her şeyimizsin!*

Ben de gözyaşlarımı tutamadım. Bir ara, sarsıla sarsıla ağlamaya başladım. Kalabalıklar alıp savurdu beni. Benim gözyaşlarım, futbol millî takımımızın dünyâ şampiyonasında üçüncü olmasından değildi. Ben, Türklük ruhunun ve şuurunun Azerbaycan'da yeniden şahlandığını gördüğüm için sevinç gözyaşlarıyla ağlıyordum! Bir ara, Abbas Abdullah'ın başına gelenleri düşündüm. "Azerbaycan" şiirimdeki (türküler) kelimesi (Türkler) şeklinde çıktığı için, Moskova emrindeki Marksist kafalar öfkelenmeye başlamışlardı. İşte aradan sekiz yıl geçtikten sonra, yüz bin Azerbaycan Türk'ünün bestelediği yepyeni bir türkü, artık Moskova'dan bile duyuluyordu:

Yaşasın Türkiye!
Yaşasın Türklük!
Türkiye sen bizim her şeyimizsin!
Türkiye sen bizim her şeyimizsin!

BİR AVUÇ KARABAĞ TOPRAĞI VEYA MOSKOVA'DAKİ DOSYAM

Azerbaycan'a ikinci gidişimde de netice değişmedi. Moskova, Karabağ'a gitmeme yine izin vermedi. Yollar yine kapalı. On dört günden beri hep Bakû'deyim. Bir gün sonra Türkiye'ye döneceğim.

Bahtiyar Vahabzâde kaldığım otele geldi. Kapalı yerlerde dinleme cihazı olduğu için sevgili dostlarım kaş göz ederek benimle hep dışarıda görüşmek istiyorlardı. Vahabzâde de otel odasında konuşmak istemedi.

-Biraz çıkıp gezelim, dedi. Hazar'ın kıyısında oturup birkaç bardak çay içeriz!

Hazar, kaldığım otelin tam karşısında, toprağa serilip kalan bir yorgun denizdi. Yürüyerek gidip bir masaya oturduk. Bahtiyar Vahabzâde'yi bir eziklik içinde gördüm. Karabağ'a gidebilmem için çaldığı bütün kapılar, ona hep aynı cevâbı vermişlerdi: *"Olabilmez Bahtiyar muallim. Bu kişi Karabağ'a gidebilmez!"*

Bahtiyar Vahapzâde, yüzüme bakmadan, bakamadan söze başladı:

-Biz, senin yüzüne bakamayacak kadar utanıyoruz. Hacâlet içindeyiz. Çünkü bütün çırpınmalarımıza rağmen Moskova yine icâze vermedi.

-Moskova niçin icâze vermiyor Bahtiyar Bey? Acaba Bakû-Karabağ arasında askerî birlikler veya çok önemli

fabrikalar mı var? Bu Ruslar beni, casus filân mı sanıyorlar? Elbise düğmelerimde çok gizli fotoğraf makineleri mi vehmediyorlar? Eğer böyle bir durum söz konusu ise gelin şöyle yapalım. Onlara benim adıma söyleyin: Otomobille yola çıkarken gözlerimi sıkıca bağlasınlar. Ben arabanın arka koltuğuna kıvrılıp yatayım. Yol boyunca başımı hiç kaldırmayayım. Yalnız, Karabağ'a girdiğimizde gözlerimi açsınlar. Karabağ'ın nasıl bir yer olduğuna şöyle bir bakayım. Dağlık mı, düzlük mü? Bağlık-bahçelik mi? Çıplak mı? Yolları, caddeleri, meydanları, insanları nasıl? Dünyâ gözüyle Karabağ'ı şöyle bir göreyim. Eğilip bir avuç toprağından alayım. Öpeyim koklayayım! Sonra yine aynı şekilde, gözlerimi bağlayarak beni Bakû'ye getirmelerine razı olayım!

-Hayır! Hayır! Hayır! Karabağ yolu üzerinde hiçbir askerî tesis yok! Fabrika filân da bulunmuyor!

-Peki, nedir öyleyse bu anlaşılmaz inat? Bu nasıl iştir böyle?

-Bak, sana söyleyeyim. Benim KGB Bakû teşkilâtında çalışan bir yakınım var. Bana dedi ki: Yavuz Bülent için, Moskova bir dosya tutmuş. Moskova, Yavuz Bülent için: "Bu adam antisovyettir, antikomünisttir, pantürkisttir, Turancı bir şâir ve yazardır..." diyormuş. Seni, Karabağ'a işte bu dosya yüzünden bırakmıyorlar!

Bahtiyar Vahabzâde, KGB Bakû bölümünde çalışan yakın dostunun bu haberini verdikten sonra devâm etti:

-Bu bakımdan sana izin vermeleri artık imkânsız görünüyor. Boşuna ısrar etme! Kendini yorma! Bak, Türkiye'den Oktay Akbal'da geldi buraya. Onun da soyu sopu Azerbaycan'dan Türkiye'ye göçmüş. Burada Ağballılar var ki onlardandır. Oktay Akbal nereye gitmek istediyse Moskova ona "peki" dedi. Çünkü o, sosyalisttir; hâlbuki sen değilsin. Burada işler böyle!

Birden dağlar kadar, denizler kadar şaşırdım. Duyduklarıma inanamadım. Âdetâ dondum kaldım:

-Nasıl olur Bahtiyar Bey? Benim gibi bir adamın Moskova'da nasıl dosyası bulunur? Olacak iş değildir bu?

-Siz, bu Rusların nasıl çalıştıklarını bilmiyorsunuz. Şimdi sana anlatayım ben. Moskova'da, her ülke için bir haber toplama masası var. Türkiye için de böyle bir masa kurulmuş. Bu masada yedi sekiz kişi çalışıyor. Bunlar, Türkçeyi çok iyi bilen Ruslardır. Türkiye'deki Moskova Büyükelçiliği, orada çıkan bütün büyük gazeteleri ve mecmuaları alarak büraya muntazaman gönderir. Türkiye masasındaki adamlar sizin gazeteleri ve mecmuaları didik didik okurlar. Türkiye'de, kim Rusya'nın ve komünizmin aleyhinde veya lehinde yazmışsa, konuşmuşsa o kişinin adını sanını bilgisayarlara geçirirler. Sizin bundan hiç haberiniz olmaz. Günün birinde çıkıp Rusya'ya gelirsiniz. Gümrük geçişinde pasaportunuzu polise verdiniz mi, adınız bilgisayarlara yazılır ve bütün geçmişiniz şıp diye ekrana çıkar. Adamlar, eğer antisovyet iseniz oradan itibâren sizi tâkibe alırlar. Bunların çalışması işte böyle! Şimdi bu Ruslar, seni de Türkiye'deki yazılarından, konuşmalarından, şiirlerinden tespit etmişler. Karabağ'a gitmene işte bunun için izin vermiyorlar. İşin aslı astarı işte budur kardaşım!

-Karabağ'a gidemediğime elbette çok üzüldüm. Buraya ne hayallerle geldiğimi bilemezsiniz. Ama Rusların, beni bu kadar ciddiye almalarına da sevindim doğrusu. Bizde bir söz vardır. Biz deriz ki: "Yahudi'yi dövmektense, korkutması daha iyidir!" Demek ben de Rusları fena korkutmuşum ki en basit bir mes'elede bile bin bir zorluk çıkarıyorlar. Şimdi ben bu zavallılığı Türkiye'de hiç kimseye kolay kolay anlatamam. Çünkü Türkiye, bir Halk Cumhuriyeti değil. Ankara'ya ve İstanbul'a inen bir yabancı, o gün, bavulunu eline aldı mı istediği şehrimize, kasabamıza, köyümüze gider. Ankara buna karışmaz. Hâlbuki Sovyet rejiminde, Bakû'den 3 km uzağa çıkmak için Moskova'nın izin vermesi lâzım. Bu

korkunç bir iptidaîlik, zavallılık ve diktatörlüktür! Zulümdür! Zulüm! dedim.

Akşamın alaca karanlığı üzerimize hüzünlü bir türkü gibi inmeye başladı. Oyunun son perdesi de artık yavaş yavaş kapanmak üzereydi. Hazar, karşımızda yorgun ve bitkin yatıyordu. Hazar'ın suratı sanki turşu satıyordu. Kalktık.

Bir gün sonra Bakû'den ayrılmalıydım. Ama o akşam iki yere birden dâvetliydim. Otele vurgun yemiş gibi döndüm. Gördüm ki, Haver Aslan'ın kardeşleri, beni akşam yemeğine götürmek için otel girişinde beklemektedirler. Haver Aslan, Bakû'den İran'a, oradan da Türkiye'ye göçen bir edebiyât doktoru. Kendisini Ankara'da tanıdım. Azerbaycan'a ikinci gelişimden önce Haver'le çok konuştuk. Beni vazgeçirmeye çok çalıştı:

-Sakın gitme! dedi. Ruslar seni zehirleyebilirler. Adamların elinde, tesirini uzun zaman sonra gösteren zehirler var. İşte o zehirlerden yemeğine karıştırabilirler. Bu iş, onlar için çok kolay. Çünkü sen, onların gösterdikleri yerde yatıp kalkacaksın, yiyip içeceksin! Seni bir trafik kazasıyla da öldürebilirler. Gel bu sevdâdan vazgeç!"

Haver Aslan'a Nebioğlu Yayınları arasından çıkan *John Barron*'un 448 sayfalık *KGB* isimli kitabını gösterdim.

-Ay Haver dedim. Söylediklerinden daha fazlası, bu kitapta da yazılı. Ben bu kitabı dikkatle okudum. Karabağ'ı görmek için ölüm bile umurumda değil. Bütün tehlikelere rağmen gitmek istiyorum!

Haver Aslan, gitme kararımdan dönmeyeceğimi bilince, ısrar etmekten vazgeçti:

-Madem bu kadar kararlısın, peki öyleyse. Yalnız senden bir ricâm olacak. Bakû'de benim anam babam var. Kız kardeşim Yaver var. Sana telefon numaralarını vereceğim. Bakû'ye indiğinde onlara telefon aç. Gelip seni kaldığın otelden alsınlar, eve götürsünler. Benim altın bileziklerim, küpelerim, gerdanlığım Bakû'de kaldı. Onları sana versin-

ler. Gelirken al bana getir. Bunları kız kardeşime sakın telefonda söyleme. Telefonların dinlenmeye alınmış olabilir. Eve gidince yüz yüze konuş. Evde, bizimkilerden başka kimseler varsa, onların yanında da sakın ağzını açma!

Söylediği gibi yaptım. Haver'in kız kardeşiyle erkek kardeşi beni evlerine götürdüklerinde oturup konuştuk. Haver'in altın takılarını getirip önüme koydular. Peki, bunları gümrükten nasıl geçireceğiz? Ruslar, bir rublelerinin bile Moskova dışına çıkmasına izin vermiyorlar. Girişte, parmağınızdaki altın yüzükleri bile tespit edip kaydediyorlar. Çıkışta tekrar kontrol ediyorlar. Fazladan bir altın halkanın yurt dışına çıkarılması şiddetle yasaktır. İşin sonunda hapishâne bile vardır. Endişelerimi anlatınca, Haver'in erkek kardeşi:

-Sen hiç merak etme, dedi. Yarın ben de Moskova Havaalanında olacağım! Gümrük çıkışına kadar gelirim. Rus polisi altınların farkına varırsa ben öne çıkarım. Altınlar benimdir, bacıma gönderiyorum derim; teslim alırım. Sana hiçbir zararı olmaz!

Artık itiraz edemedim. Altın takıları, birer birer istikânların yani kalın camlı çay bardaklarının içine koyduk. Her bardağı ayrı ayrı kâğıtlara sarıp sarmaladık. Sonra onları bana hediye edilen bir semaverin kömür borusuna veya ateşliğine dikkatlice yerleştirdik. Sonra, zengin bir akşam sofrasına oturduk.

Azerbaycan'da misâfir ağırlama, aynen bizdeki gibi. Sofra, bâzen bir çiçek bahçesidir; bâzen bir kuyumcu vitrini. Çeşit çeşit salatalıklardan, yemeklerden, tatlılardan çatalımı hangisine uzatsam acaba?

Benim için, bir büyük zorluk daha var. Çünkü bu gece ikinci bir yemeğe daha dâvetliyim. Bu, ömrümde ilk defa başıma gelen bir iş. Haverlerin sofrasından kalkıp Nebi Hazrî'nin vedâ yemeğine oturacağım. Bir gün sonra Bakû'den ayrılacağım için Nebi Hazrî de ısrarla beni akşam yemeğine dâvet etti. Gitmemek için ileri sürdü-

ğüm bütün mazeretleri dinlemek istemedi. Haverlere dâvetli olduğumu, o sofradan kalkıp ikinci bir sofraya oturamayacağımı söylediğim hâlde:

-Olabilmez! dedi. Sen, burada önce benim gonağımsın. Seni buraya ben dâvet ettim, başkaları değil. Bu bakımdan önce benim masama oturacaksın, sonra da kalkıp başkalarının masalarına gideceksin. Aklından çıkarma, sen benim yemeğime gelebilmezsen, Bakû'nün dışına bir adım atabilmezsin! Bu, resmî bir yemektir. Böyle bir dâveti reddetmek olabilmez!

Çaresizdim. Nebi Hazrî'nin dâvetini de kabul etmek mecburiyetinde kaldım. Onun neden çok ısrarlı olduğunu, yemek sofrasına oturduğum zaman anladım.

Azerbaycan Otelinin özel misâfirlere açılan bir büyük salonunda, çok zengin bir akşam yemeğine oturduk. Ben yalnızdım. O, iki yardımcısıyla birlikte gelmişti. İrili ufaklı tabaklar, kâseler, bardaklar dışında masada avuç içi kadar olsun boş bir yer yoktu. Bu zengin sofra başında, Nebi Hazrî hüzünlü bir yüzle oturuyordu. Doğrusu, önceleri sandım ki, sözünü yerine getiremediği, beni Karabağ'a götüremediği için mahcuptur. Konuşmaya başlayınca anladım ki, rahatsızlığı, benim fikirlerimden, beyanlarımdan doğmuştur. Sitem yüklü bir sesle, söze ilk defa o başladı:

-Bizim gazeteye verdiğin beyanı okudum. Türkistan ve Azerbaycan üzerine iki ayrı kitap yazacağını söylemişsin.

-Evet! Öyle söyledim. Türkistan hâtıralarımın çok büyük bir bölümünü yazıp bitirdim. Onları *Türkistan Türkistan* isimli bir kitapta bir araya getireceğim. Sonra kısmetse Azerbaycan intibâlarımı yazmaya başlayacağım.

-Ama sen kitabına Türkistan ismini nasıl koyarsın? Sen Özbekistan'a gittin. O topraklarda şimdi Özbekler yaşıyor. Özbekistan yanında Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan var. Bütün bu devletleri bir tarafa itip oralardan Türkistan diye bahsetmen doğru olur mu?

-Olur tabii. Niçin olmasın? Eski Türkistan topraklarında, söylediğin cumhuriyetlerin bulunduğu doğru. Sovyet Rusya'nın Türkistan topraklarını beş ayrı parçaya böldüğünü de biliyorum. Bana göre, Moskova, o toprakları beşe değil de yüz beşe bölse ve o topraklarda yaşayan Türkleri yüz beş ayrı millet olarak gösterse durum değişmez. O topraklar baştan sona Türkistan topraklarıdır ve o topraklarda yaşayan insanlar da Türk soyundan gelmektedirler ve Türkçe konuşmaktadırlar. O topraklar Türkistan topraklarıdır!

-*Yanlıştır!*

-Doğrudur!

-*Yanlıştır! Orada ayrı halklar, ayrı diller vardır.*

-Türkistan'da, Türk milletinin ayrı boyları yaşamaktadırlar ve oradaki Türkler, Türk dilinin ayrı lehçeleriyle konuşmaktadırlar. Meselâ Özbekler, Türkçenin Çağatay lehçesiyle, Kırgızlar, Kazaklar Kıpçak lehçesiyle konuşmaktadırlar. Türkmenler, Azerîler ve biz Türkiye Türkleri de Oğuz boylarından gelmekteyiz ve Oğuz Türkçesiyle konuşmaktayız.

-*Çok yanlış fikirlere saplandığını üzüntüyle görüyorum!*

-Rusya'da, dünyâ çapında Türkologlar var mı yok mu Nebi Bey?

-*Var! Var! Var!*

-Türkolog ne demektir Nebi Bey? Türkolog; Türk dili, Türk edebiyâtı, Türk târihi, Türk güzel san'atları, kısacası Türk kültürü üzerine çalışmalar yapan ilim adamı demektir. Rus Türkologları, Türkistan ve Azerbaycan üzerine çalışarak ortaya güzel eserler koydular. Biz o eserleri Rusçadan Türkçeye çevirdik. Meselâ ben, Rus asıllı bir Türkolog olan *Radloff*'un, "Sibirya'dan" isimli eserini büyük bir zevkle okudum.

-*Olabilir!*

-Peki, ben şimdi sana soruyorum. Başta Radloff olmak üzere Rus Türkologları nerelerde araştırmalar ya-

parak eserlerini yayımlıyorlar? Onlar gelip Türkiye'de çalışmıyorlar. Senin düşüncene göre Türkistan'da Türk yoksa Türk târihi, Türk medeniyeti, Türk dili yoksa Rus Türkologları nasıl var? Rus Türkologları hangi ülkelerde çalışarak eserlerini hazırlıyorlar, acaba?

Nebi Hazrî, bu soruma cevâp vermedi. Yüzü daha çok asılmaya başladı ve tabağındaki eti, elindeki bıçakla hırsla kesmeye koyuldu. Masada ikimizden başka konuşan yoktu. Ben inandım ki Nebi Hazrî, onları iki şâhid olarak alıp getirmiştir. Beni nasıl azarladığını, rejime nasıl bağlı olduğunu ispat için güvenilir insanlar arasından seçip almıştır.

Bir süre sonra, söze yine kendisi başladı:

-Ali Yavuz Akpınar'da senin gibi yanlış düşünüyor!

-Neden yanlış düşünüyor?

-Benim şiirlerimi, Türkiye'de, 1976 yılında Ötüken Yayınları arasında bastırmış. Kapağına da şöyle bir cümle koymuş: "Azerî Türkçesiyle"

-Yavuz Akpınar doğru yazmış.

-Hayır! Yanlış yazmış. Bunu kendisine de söyledim.

-Peki, ne yazmalıydı Yavuz Akpınar?

-Azerbaycan diliyle diye yazmalıydı.

-Yavuz Akpınar çok doğru yazmış. Çünkü Azerbaycan dili diye bir dil yoktur.

-Vardır!

-Yoktur! Azerbaycan Türkçesi vardır da Azerbaycan dili diye bir dil yoktur.

-Vardır! Bizim dilimiz Azerbaycancadır!

-Nebi Bey! Ben on beş günden beri Azerbaycan'dayım. Sokaktaki adamdan üniversitenizdeki profesörünüze kadar herkesle konuştum. Ben, Türkçeden başka hiçbir dil bilmiyorum. Türkçe başka, senin ifâdenle söylüyorum Azerbaycanca başka olsa idi; bana, bir tercüman vermeniz gerekirdi. Ben burada herkesle Türkçe konuştum, Türkçe anlaştım. Nasıl oluyor bu iş?

-Senin ulu babaların, dedelerin Azerbaycan'dan kalkıp Türkiye'ye göçtükleri için zorluk çekmedin!

-Benim ulu babalarımın da, dedelerimin de dilleri Türkçe olduğu için bir zorluk çekmedim. Ben Türkiye'de, radyolarda, televizyonlarda konuşan; dergilerde, gazetelerde yazan bir adamım. Orada da ben, burada konuştuğum gibi konuşup yazıyorum. Türkiye'de bizim resmî dilimiz Türkçe olduğu hâlde, o dil burada nasıl Azerbaycanca oluyor? Nitekim sen de geçen yıl Türkiye'ye geldin. Türkiye'de herkesle Türkçe konuştun. Köylerimizde Türkçe konuştun. Dede Korkud üzerine tebliğini Türkçe yaptın. Biz, araya bir tercüman koymadık. Azerbaycan dili dediğin şu dil, Türkçe değilse Türkiye'de herkesle nasıl konuştun? Nasıl anlaştın? Çünkü sen Türkiye'de hep Türkçe konuştun.

-Hayır! Ben Azerbaycan diliyle konuştum.

-Nebi Bey! Ben, biraz okuyan, araştıran bir adamım. Şimdi bizim aramızdaki münâkaşa nereden kaynaklanıyor biliyor musun? Bizim 1923 yılında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmamızdan kaynaklanıyor. Çünkü biz 1923 yılına kadar Osmanlı idik. Siz de o yıllarda, kendinize Türk diyordunuz. Bizim dilimiz Osmanlıca, sizin diliniz ise Türkçe idi. Biz Osmanlı'yı bıraktık, Türk olduk. Size de o zaman "Azerbaycanlı" dediler. Biz Osmanlıcadan ayrılıp, dilimizin *Türkçe* olduğunu ilân ettik. Bir de baktık ki, siz de Türkçeden ayrılıp Azerbaycancaya yapışmışsınız. Ben, buraya gelmeden önce Azerbaycan edebiyâtının cesur ve namuslu kalemlerinden *Hüseyin Cavid*'i okudum. Bazı makale başlıkları aynen şöyle idi: *"Azerbaycan'da Türk Tiyatrosu, Azerbaycan'da Türk Dili, Azerbaycan'da Türk Şiiri, Azerbaycan'da Türk Târihi, Azerbaycan Türk Medeniyeti..."*

Elimde, 1934 yılında Bakû'de basılan bir kitap var. Kitap, Azerbaycan'ın büyük şâiri *Sabir*'i anlatıyor. Kitabın bir yerinde deniliyor ki: *"Mollahana Şamahı'da açıldı. Bu mektepte esas olarak üç dil okutuluyordu: Türkçe, Fars-*

ça, Rusça! Türkçe ile Farsçayı, Hacı Seyid Ezim okutuyordu. Rusçayı da Helil Bey adında biri okutuyordu."

Peki, bu nasıl bir iş Nebi Bey? Büyük şâir *Sabir*'in okuduğu mektepte niçin Türkçe, Farsça, Rusça okutuluyordu da Azerbaycan dili okutulmuyordu? Bu nasıl bir iştir?

Moskova'da Maksim Gorki Edebiyât Enstitüsünden mezun olan Nebi Hazrî, hiç beklemediği sorular karşısında kalınca, yüzüne bir yumruk yemiş gibi oldu. Ağzındaki lokmayı çiğnemeden bir süre yüzüme baktı. Sonra yine öfkeyle dedi ki:

-1981 yılında Bursa'da yaptığınız Milletlerarası Türk Folklor Kongresine ben de bir tebliğle katıldım. Konuşmamın sonunda Lenin'e ait sözler vardı. Sen o tebliği, Türkiye'de yayımlanan bir dergide bastırdın; ama Lenin yoldaşa ait cümleleri çıkardın. Olur mu?

-Olur tabii. Niçin olmasın? Türkiye'de eli kanlı birtakım Leninciler benim devletime başkaldıracaklar. Benim askerimi, polisimi, vatandaşımı vuracaklar, ben de kalkıp hem de devletimin çıkardığı bir dergiye Lenin'in sözlerini koyacağım öyle mi? Buna aklın yatıyor mu Nebi Bey?

-O sözler benim değildi; Lenin yoldaşındı!

-İyi ya işte. Ben de, Lenin'in sözlerini çıkarıp attım; senin o tebliğinin altından!

-Sen de burada bizim gazetelerimize beyanat verdin. Ne söyledinse biz hepsini yayınladık. Çünkü bizde büyük bir serbestlik var!

-Sizde mi serbestlik var? Bırakın bunları Nebi Bey! Ben gazetecilerinizle konuşurken sizin memurlarınızdan Elçin Şıhlı'da yanımdaydı. Bana sordular, dediler ki: *"İnsanların huzur içinde yaşamaları neye bağlı?" Ben de dedim ki: Hazret-i Muhammed buyuruyor ki: "Zorlaştırmayın kolaylaştırın! Nefret ettirmeyin sevdirin!"* Biz de yakın ve uzak çevremizde bulunan herkese, üzerimize aldığımız her mes'elede işleri zorlaştırmamalıyız, kolaylaştırmalıyız! Neyi yapıyorsak, neyi anlatmak isti-

yorsak insanları nefret ettirmemeliyiz. İnsanlara hep sevgiyle yaklaşmalıyız. Ben böyle söyledim. Sizin gazeteleriniz bu sözlerimi yayımlamadı. Niçin? Çünkü sözler, Hz. Muhammed'e aitti.

-Yavuz Bey! İşte ben, bu yanımdaki arkadaşlarıma da söyledim. Senin Türkiye Büyük Millet Meclisindeki yerini şimdiden görüyor gibiyim. Yarın milletvekili seçileceksin ve milletine, vatanına hizmet edeceksin. Biz, seni buraya çağırdık ki, Azerbaycan'daki bu büyük gelişmeleri görüp sistemden ders alasın. Ve böylece Türkiye'ye faydalı olasın. Ama sen hep başka düşünüyor, başka konuşuyorsun!

-Ben, ömrümün hiçbir devresinde komünist olmadım; komünizme yakınlık duymadım. Burayı gördükten sonra da düşüncelerimde hiçbir değişiklik olmadı.

-Ben de, ömrümün her devresinde komünist oldum; komünist olarak yaşayacağım ve komünist olarak öleceğim.

-Komünizm, sana mübârek olsun Nebi Bey!

Nebi Hazrî öfkelenmeye başladı. Saçlarının dibine kadar kızardı. Sonra homurdana homurdana devâm etti:

-Öyle söyleme Yavuz Bülent! Bak, biz bugünkü duruma komünizm sayesinde geldik. Azerbaycan'daki büyük gelişmeleri görüyorsun. Biz bu seviyeye, Ruslarla el ele vererek yükseldik. Peki, ya siz? Biz komünizm sayesinde, bütün vatandaşlarımıza okuma yazma öğrettik. Türkiye'de yedi milyon kişi okuma yazma bilmiyor. Bizim geniş asfalt yollarımız, büyük binâlarımız, zengin sanayi merkezlerimiz, fabrikalarımız hep komünizm devrinde oldu. Bütün köylerimizde elektrik var, gaz var, mektep var, yol var yol!

Sonra yanındaki adamlarına doğru dönerek ve çok küçümseyen bir yüz takınarak devâm etti:

-Biliyor musunuz, ben geçen yıl Türkiye'ye gittim. Bursa'da oldum. Bunlar beni, Bursa'nın en zengin köylerine götürdüler. O köylerde, en zengin adamların evlerinde beni misâfir ettiler. And olsun ki gözlerimle gör-

düm: Türkiye'nin en zengin köyleri, bizim en fakir köylerimizden daha geri. O köylerin en zenginleri bizim köylerimizdeki fakir kişilerden daha fakir!

Nebi Hazrî, vurucu, öldürücü cümlelerle kendisini temize çıkarmaya çalışıyordu. Kendi kendime diyordum ki: Bu adam, beni Azerbaycan'a resmen dâvet etmekle Moskova tarafından azarlanmıştır. Şimdi iki yakın adamını şâhid göstererek büyüklerine anlatacaktır ki: *"Ben, Yavuz Bülent'le aynı fikirde değilim. Türkiye'ye karşı da hiçbir muhabbetim yok. Nitekim düşüncelerimi açık açık arkadaşlarımın yanında onun yüzüne karşı da söyledim!"*

Yemek salonuna bir süre sessizlik hâkim oldu. Doğrusu, o akşam yemeğinde, ben sanıyordum ki Nebi Hazrî, benden özür dileyecek! Meselâ diyecek ki: *"Seni Karabağ'a ve diğer şehirlerimize götürmek için resmen dâvet ettim. Ama bazı zorluklar yüzünden sözümü yerine getiremedim. Bakû'de bulunduğun on beş gün içinde seninle yeteri kadar ilgilenemedim. Çünkü her gün, sabahtan akşama kadar, çeşitli ülkelerden gelen heyetlerle görüşüyordum. Elbette böyle olsun istemezdim. Gerçekten ben de üzgünüm. Kusurumu hoş gör. Biz kardeş değil miyiz? Kardeş, kardeşe kırılmamalı. İnşallah önümüzdeki yıllarda, böyle bir sofra başına Karabağ'da da otururuz. Üzülme ve bize kırılma!"*

Nebi Hazrî, bu konuda bir tek cümle olsun söylemedi. Karabağ konusunu ağzına bile almadı. Misâfiri olduğum hâlde, beni ve ülkemi kendi aklınca kaldırıp kaldırıp yere vurdu. Artık ok yaydan çıkmıştı. Sussam, içimde kıyâmetler kopacaktı. Yaşadığım müddetçe, kendimi suçlayıp duracaktım. Masada Nebi'yle karşı karşıya oturuyorduk. Yüzümü yanındaki iki efendi kişiye çevirerek dedim ki:

-Nebi Bey'in Bursa köyleri, yani Bursa kentleri hakkında söylediklerinin hepsi doğrudur. Öyle görmüş,

böyle konuşuyor. Hatta kabul edin ki, Türkiye'nin bütün köyleri, bütün şehirleri Nebi Bey'in anlattıkları gibidir. Türkiye'nin fakirliği sizin başınızı göğe mi değdirecek? Biz istiyoruz ki Azerbaycan, bölgesinin en zengin, en kuvvetli devletlerinden biri olsun. Çünkü Azerbaycan'ın zenginliği bize huzur verir. Kardeş kardeşin kötülüğünü ister mi?

Burada keşke böyle bir münâkaşa kapısı açılmasaydı. Ama Nebi Bey beni mecbur etti. Dedi ki: *"Türk köylüsünün yüzde kırkı okuma yazma bilmiyor; câhildir."* Doğru! Doğru! Doğru! Harf İnkılâbı'na siz 1926 yılında girdiniz. Biz de sizden iki yıl sonra Lâtin alfabesini aldık. Azerbaycan halkının %100'ü okuma yazma biliyor. Türkiye'de ise okuryazar nispeti %70'tir. Halkımızın %30'u okuma yazma bilmiyor. Peki, Azerbaycan'ın nüfusu ne kadar? Yedi milyon! Ya Türkiye? Biz de 60 milyonuz! Azerbaycan 1926-1980 arasında yani 54 yılda 7 milyon insanına okuma yazma öğretmiş. Türkiye ise 52 yılda 42 milyon insanına okuma yazma imkânı sağlamış. Yani bugün Türkiye'de Azerbaycan nüfusunun tam altı katı insan okuma yazma biliyor. Bunu azımsayamazsınız. Ama biliniz ki, önümüzdeki yıllarda, nüfusumuzun yüzde yüzü bu aydınlığa kavuşacaktır!

Azerbaycan'ın bütün köylerinde gaz varmış, su varmış, elektrik varmış da Türkiye köylerinde yokmuş! Olmaz tabii! Neden olmaz? Çünkü Azerbaycan'ın bin köyü bile yoktur. Türkiye ise 40.000 köyü olan koca bir ülke. Kolay mı 40.000 köye yol, okul, su, elektrik, hava gazı götürmek?

Azerbaycan'ın yüz ölçümü ne kadar? 86.600 km^2. Türkiye ise 780.000 km^2ye yayılan bir ülke. Türkiye, Azerbaycan'dan dokuz defa daha büyük bir vatan! Azerbaycan'dan dokuz misli büyük bir ülkeye hizmet götürmek kolay mı? Şu gerçeği unutmayın: Azerbaycan'ın bin köyü bile yok. Türkiye ise kırk bin köy üzerinde oturuyor.

Rusya, 1917 İhtilâli'nden bu yana, Azerbaycan topraklarından tam bir milyar ton petrolü çekip götürdü.

Bizim eski Sanayi Bakanlarımızdan Mehmet Turgut Bey hesap etmişti: "Eğer demişti, *Azerbaycan petrolü, Azerbaycan halkının menfaatlerine kullanılmış olsaydı, her Azerbaycan evinin kapısında, altından bir tokmak bulunabilirdi.*"

Bizim maalesef petrol ve gaz zenginliğimiz yok. Velhâsıl, biz aç olabiliriz, köylerimiz gazsız, elektriksiz kalabilir; halkımızın %30'u okuma yazma bilmeyebilir. Ama biz, işlerimize Rus'un burnunu sokturmayız. Yeraltı yerüstü zenginliklerimizi Rus halkına kaptırmayız efendim! Anladınız mı?

Nebi Hazrî sesini yükselterek konuşmaya başladı:

-Bunlar nasıl sözlerdir Yavuz Bey?

Önümdeki çatalı bıçağı elime alarak masaya sert bir şekilde vurdum ve aynı ses tonuyla cevâp verdim:

-Nebi Bey! Sen beni bu masaya yemek yemek için mi dâvet ettin; yoksa beni ve Türkiye'yi karalamak için mi çağırdın? Ben bu ülkeye bir Azerbaycan sevdâlısı olarak geldim. Siz beni casus mu sanıyorsunuz be? Nedir bu on beş günden beri arkama polis takmalar, telefonlarımı dinlemeler, görüşmek istediğim kimselere karşı yasak koymalar? Ayıptır be ayıptır! Sen, beni buraya Karabağ'a götürmek için resmen dâvet etmedin mi? Ne oldu Karabağ işi? Niye götüremedin Karabağ'a beni? Korktun değil mi?

Masadaki kişiler araya girdiler. Çok nazik bir şekilde sâkin olmamızı istediler. Her ikimiz de sustuk ama sofranın da tadı tuzu kaçtı. Biraz daha yiyor gibi yaparak vakit geçirdim. Sonra hep birlikte sofradan kalktık. Dört mezar taşı gibiydik; konuşmuyorduk. Sonra ne oldu biliyor musunuz? Aradan yıllar geçti. 1990 yılının başında Rus tankları Bakû'ye girdiler. Önlerine çıkan bütün engelleri ezip geçtiler. Rus emperyalizmine karşı koyan gençleri kurşunladılar. Bakû'de büyük bir katliam yaptılar. Azerbaycan kan ağladı. Bazı aydınları Türkiye'ye geldiler.

Aralarında Nebi Hazrî'de vardı. Bir toplantıda onun hüngür hüngür ağladığına şâhit oldum. Ruslar için *"Zâlimler, alçaklar, hainler, kanımızı iliğimizi emen canavarlar..."* ifâdelerini kullanıyordu. Konuşmalarını hüzünle dinledim. Bursa'da bana demişti ki: *"Bizde bir söz var. Biz deriz ki: Dostun Urus'du; işin dürüsdü."* Nebi Hazrî, Rus dostluğunun ve dürüstlüğünün ne demek olduğunu 1990 yılında gördü. Rusların Bakû katliamından sonra Hz. Muhammed üzerine uzun bir şiir yazdığını söyledi:

"Ben dedi, Muhammed peygamberi çok seviyorum. O, çok büyük bir insandır. Her sabah uyandığımda, onun için birkaç beyit yazmadan sofraya oturmuyorum."

Bunları Bahtiyar Vahabzâde'nin de yanında söyledi. Ben, sâdece söylediklerini yazdım ve kendisine hiçbir şey demedim. Otele yine vurgun yemiş gibi geldim. Bir süre sırtüstü uzanarak olanları düşündüm. Güzelim Azerbaycan, prangaya vurulmuş bir mazlum gibiydi. Uyuyamadım. Balkona çıkarak Azatlık Meydanı'na baktım. Azatlık Meydanı'nda dolaşanların hürriyeti yoktu. Bakû, yavaş yavaş karanlığın koynuna dalıyordu. Gecenin ilerlemiş bir vaktinde kapım çalındı. Kalktım baktım ki, benim sevgili şâir dostum Şahmar Ekberzâde ile Prof. Xudu Memmed karşımdadırlar. Onları odama almak için ısrar ettim; oturmak istemediler. Hudu Memmed'in söyledikleri, ay ışığı gibi gönlüme düşmeye başladı. Kendimi yer çekiminden kurtulmuş, gökyüzüne yükselmiş gibi hissettim:

-Yavuz Bey! Seni Karabağ'a götüremediğimiz için yüreğimiz çok ezik. Bize demiştin ki: "Karabağ'dan bir avuç toprak götüreceğim. Onun içinde çiçek yetiştireceğim. Karabağ toprağı hep gözlerimin önünde olacak. Sonra da öldüğüm zaman çocuklarıma vasiyet edeceğim ki, o toprağı benim mezarıma serpsinler." Senin bu büyük yüreğin, bu büyük Karabağ sevgin bizi ağlattı. Ama Moskova, seni Karabağ'a bırakmadı.

Düşündük taşındık, ne yapabiliriz? dedik. Sonunda Şahmar'la birlikte, çıkıp Karabağ'a gittik. Sana oradan hem Karabağ toprağı getirdik hem de Karabağ yaylalarında açan çiçeklerden, çimenlerden bir deste hazırladık. Bak, buradaki balaca (küçük) kutu içinde senin dedelerinin yattığı yerden toprak var.

Bu ikinci kutuya ise, Karabağ'da açan çiçeklerden, yeşeren çimenlerden numuneler koyduk. Sana üçüncü hediyemiz ise, balaca bir duvar halçası. Ben bu halçayı, daha önceleri İran'daki kardeşlerimiz için dokutmuştum. Orada bizim arkadaşlarımız bildiğin gibi Varlık isimli bir edebiyât mecmuası çıkarıyorlar. Bak bu balaca halı üzerinde boydan boya, içten içe Arap harfleriyle Varlık kelimesi yazılı. Bu halçanın yünü, Karabağ koyunlarının yünüdür ve bu halçayı, Karabağlı kızlar, Karabağ'da dokumuşlardır. Dediğim gibi, ben bu hediyeyi İran Türkleri için hazırlatmıştım; ama sen daha çok lâyıksın. O bakımdan bunu da alıp sana getirdim. Al bunları ki, biz gidelim artık!

Getirdikleri iki küçük kutuyla, bir küçük duvar halısını alıp masanın üzerine koydum. Gözlerim dolu dolu oldu. Önce Xudu Memmed'le kucaklaştık. Birbirimize bir iki vedâ kelimesinden başka bir şey söyleyemedik. Sonra şâir dostum Şahmar Ekberzâde ile kucaklaştık. Boynuma sarılırken dedi ki:

-Yavuz'um! And olsun ki, bu zulüm böyle gitmez. Bir gün seninle birlikte and olsun ki Karabağ'a gideceğiz. Orada, Ağdam'da olacağız! Ağdam'da Koroğlu Dağı'na çıkacağız. Dedelerinin toprağına oradan bakacaksın!

Senin geldiğin yollara ben kurban olurum! Bak göreceksin, gittiğin gibi yine geleceksin! Yolların açık olsun! Sakın bizi unutma! Biz seni hiç unutmayacağız!

Şahmar'la da odanın ortasında kucaklaştık. Kapıya doğru üç dört adım attıktan sonra döndüler. Bir kere daha kucaklaştık. Derin bir muhabbetle kucaklaştık.

İçimdeki kocaman divan sazının tellerinde, bir sedef tezene dolaşmaya başladı. Bir süre ne yapacağımı bilemedim. Balkona çıktım. Karşımdaki büyük Azatlık Meydanı'ndan el ayak çoktan çekilmişti. Meydanın Lenin heykeli, âdetâ bir diken gibi gözlerime batıyordu. Odama döndüm. Bir gün sonra Bakû'den ayrılacaktım. Masamın üstünde hediye paketleri vardı. Azerbaycan'a bir bavulla gitmiştim; tıka basa dolu üç bavulla dönecektim. Xudu Memmed'in getirdiği 15-25 ebadındaki kutular, renkli kâğıtlara sarılmış; parmak genişliğindeki kurdelelerle enine boyuna bağlanmışlardı. Onları hiç açmadan içinde Haver Aslan'ın altın takıları da bulunan semaverli bavuluma yerleştirdikten sonra yatağıma uzandım. Bir gün sonra, akşam karanlığında yola çıktık. Bahtiyar Vahabzâde, beni kendi arabasıyla havaalanına götürmek istedi. Arabada, ikimizden başka Prof. Xudu Memmed'le Prof. Nurettin Rızâ'da vardı. Ağızlarımız âdetâ mühürlenmiş gibiydi. Ben önde oturuyordum. Bir ara Vahabzâde'nin sesi yükseldi:

-Bes, biz niye susuruk?

Bu soruya hiç kimse cevâp vermedi, veremedi. Ancak o ses hâlâ kulaklarımdadır. Zaman zaman gelir dilime dolanır:

"Bes, biz niye susuruk?"

Vahapzâde, benim sustuğumu sanıyordu. Hâlbuki ben, yola çıktığımızdan beri, içimden, hem de bağıra bağıra konuşuyordum. Çünkü başım fırtınalar içindeydi. Yüreğimde volkanlar patlıyordu. Ama ben içimden, fırtınaların, volkanların uğultusunu bastıran bir sesle konuşuyordum. Lenin'e karşı, Stalin'e karşı, Lenin'in Stalin'in yeni uşaklarına karşı bağırıyordum:

-Düşünebiliyor musunuz ulan rezil adamlar! diyordum. Ulan kanlı katiller, ulan kanlı diktatörler, ulan yeni diktatör soytarıları! 1980-1982 yılları arasında aylık maaşım sâdece on bin lira idi. Nebi Hazrî'den resmî dâ-

vet mektubu alınca, Azerbaycan'a gelmek kararı verdim. Ankara-Moskova uçak ücretinin yüz yirmi bin lira olduğunu öğrendim. Yani bir aylık maaşımın tam on iki katı para bulmalıydım. Kendi kendime dedim ki: "Kim ölmüş de üç metre kefen bezinden başka, öteki âleme bir şey götürebilmiş? Dünyânın malı dünyâda kalıyor. O bakımdan soyumun sopumun toprağını görebilmek için fedakârlığa katlanmalıyım. Her ay sâdece beş bin lirayla geçinmeliyim; her ay beş bin lira tasarrufta bulunmalıyım. İki yıl sonra yüz yirmi bin lirayı biriktirmiş, gidiş geliş biletimi almış olurum." Tam iki yıl, çeşitli mahrumiyetlere katlanarak yaşadık. Oğlumun yuva, kızımın okul masraflarından başka kendimize bir çöp bile almadık. Şimdi bu kadar sıkıntıdan sonra, Moskova'nın bana karşı takınmış olduğu şu tavır neyin nesidir? Bu nasıl bir rejim? Bu nasıl bir devlet? Bu nasıl bir insaniyet? Sosyalizm, insan emeğine saygı demekmiş! Yuh olsun sizin geçmişinize, geleceğinize ey sosyalizm kalpazanları!"

İçimden böyle sövüp sayarken, arabamız bir Lenin heykeli yanından geçti. Lenin, bir kâide üzerinde, kapkara, iğrenç bir sülük gibi dikilmiş duruyor; âdetâ geleni geçeni kontrol ediyordu. Yine içimden söylenmeye başladım.

-Tuuu, senin yüzüne düzenbaz Lenin! Canbaz Lenin! Azerbaycan hürriyetinin cellâdı olan frengili Lenin! Gördüm kurduğun rejimin bütün rezilliklerini, bütün bayağılıklarını! Azerbaycan'ın neresi bağımsız ulan? Hangi Azerbaycan Türk'ü hür? En insanî duygularla ve tam bir sevdâlı yürekle ata topraklarını görmeme kırk türlü engel çıkaran senin yetiştirdiğin şu insanlarda, bu Moskova uşaklarında zerre kadar insaf, idrak, ahlâk var mı ey zorbacılar, soyguncular, vurguncular yetiştiren imânsız adam? Sosyalizmin Azerbaycan'da ve diğer Halk Cumhuriyetlerindeki başarısı, tam anlamıyla halkın felâketi olmuş! Allah bin defa belâsını versin senin gibi ye-

ni zaman Firavunlarının! Gönül katillerinin, cellâtların, zalimlerin, hainlerin... Allah bin defa belâsını versin!

Bakû'den, havaalanına uzanan petrol kokulu yol boyunca, başta Lenin ve Stalin olduğu hâlde, Moskova'nın bütün kapıkullarına söylenip durdum! Sövdüm saydım durdum! Ben ki küfürden nefret eden adamım. Azerbaycan'da, Moskova etiketli rejim beni küfürbaz etti. Benim yerime lütfen kendinizi koyarak düşünün. Siz olsaydınız, sövüp saymaz mıydınız? Söylenip durmaz mıydınız?

Havaalanındaki vedâlaşmamız tek kelimeyle hazin oldu. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Ayrılırken Bahtiyar Vahabzâde'nin elini öptüm. "Bes, biz niye susuruk?" diye soran şâir, beni bir tek cümleyle kucakladı:

-Bugünler de geçer Yavuz Bey! Sakın üzülme gardaşım!

Mihmandarım Elçin Şıhlı, havaalanına başka bir arabayla benden önce gelmişti. Moskova uçağına birlikte yürüdük.

Meğer ben, beterin beterini Moskova'da görecekmişim. Moskova, Nâzım Hikmet'in beyaz şehri, sulh şehri. Ben o sulh şehrinin kara, kapkara yüzünü de gördüm.

Elçin, bilet işlerimi yapmak ve beni uçağa bindirmek için Moskova'ya kadar berâberimde geldi.

İtiraf ederim ki, Ruslar bazı konularda çok dikkatli davranıyor; çok akıllı hareket ediyorlar. Meselâ beni, Karabağ'a bırakmamakla, bütün akıl, mantık, insaf duygularını kabaca çiğneyen Ruslar, sıra uçağa binmeye gelince beni âdetâ yere bastırmak istemiyorlar. Havaalanlarında, bilet işlemleri için yüz kadar Rus yolcusu kuyruğa girmiş olsa, yabancı olduğumu dikkate alarak beni götürüp en ön sıraya koyuyorlar. Ben de böylesi farklı davranışlardan kat'iyyen hoşlanmıyorum. Çünkü farklı muamele gören kimselere, sıraya girip bekleyenlerin, içlerinden sövüp saydıklarını tahmin ediyorum. Uçağa 15-20 dakika önce girmek için kendime niçin sövdüreyim?

Moskova Havaalanı terminaline girdiğimiz zaman gördüm ki, bilet işlemleri birkaç ayrı masada yapılıyor. Uzun kuyruklu masalardan birine gitmek istemedim. Önünde birkaç kişinin beklediği bir polisin masasına yöneldim. Elçin, Rus polisine pasaportumu ve biletimi uzattı. Adam önündeki bilgisayara adımı sanımı yazdı. Sonra ikimize de başını "hayır!" anlamında sallayarak karşısındaki masayı gösterdi. Gösterdiği yerde de en az kırk elli kişi sıraya girmiş vaziyetteydi. Çarnâçar o masaya yöneldik. Elçin, bavullarımı götürüp kuyruktakilerin en önüne koydu. Vazifeli memur pasaportumu alarak dikkatle inceledi. Bir süre sorgulayan gözlerle yüzüme bakıp durdu. Sonra sâdece bordo renkli bavulumu açmamı istedi. İçimden: "Eyvah! dedim. Şimdi yandığımın resmidir." Çünkü açılması istenen bavul içinde, Haver Aslan'ın altın takıları vardı. Etrafa bakındım. Moskova'ya geleceğini söyleyen er kişi de ortalıklarda yoktu. Aldık mı başımıza belâyı?

Ben bavulun kapağını açmaya çalışırken, Elçin, bir iki adım atıp kulağıma fısıldadı:

-Kapağı ardına kadar açmanıza gerek yok. Usûlen bakıyorlar; şöyle birazcık aralasanız kâfi!

Söylediği gibi yaptım. Kapağı bir köşesinden tutup aralamaya çalıştım. Maksadım semaveri göstermemekti! Semaverin içinde altın bilezikler, küpeler, kolyeler vardı. Polis memuru başını sallayarak ve şahâdet parmağını birkaç defa göğsünün hizasına kadar kaldırıp indirerek:

-Hayır! Hayır! dedi. Kapağı sonuna kadar açıp kaldırın!

Söylediği gibi yaptım. Bavulun içinde yirmi, yirmi beş parça hediyelik eşya vardı. Polis memuru uzandı ve eliyle koymuş gibi sadece Prof. Xudu Memmed'in getirdiği o iki tahta kutuyu çekip aldı. İplerini ve süslü kâğıtlarını dikkatlice açtı. Kutulardan birinin içinde naylon bir torbaya konulmuş iki avuç kadar Karabağ toprağı vardı. Öbüründe ise güller, çiçekler ve çimenler. Adam, sâdece

boş kutuları uzattı. Diğer iki bavuluma hiç bakmadan ve bordo renkli bavulumun diğer parçalarına hiç dokunmadan işâretle:

-Buyurun! dedi; şimdi geçebilirsiniz!

Arkamda duran ve manzarayı merakla seyreden Elçin'e:

-Polisin aldıkları, Karabağ toprağıyla Karabağ çiçekleridir. Söyle, bunları lütfen bana bıraksın. Dün akşam Xudu muallim getirmişti, dedim.

Elçin, vazifeli pôlise yalvaran bir sesle ve tabiî Rusça olarak bir şeyler söyledi. Adam sert bir şekilde itiraz etti.

-Niyet! Niyet! Niyet!

"Niyet!" Rusça "hayır!" demektir. Bir Rus polisi "hayır!" dedikten sonra, buna bir Azerbaycan bakanının bile itiraz hakkı yoktur!

Dondum kaldım. Çünkü her şey ayan beyan ortadaydı. Birkaç saniye içinde düşündüm ki, Şahmar ve Xudu Memmed dün gece yarısı bana geldikleri zaman odamda hiç kimse yoktu. Peki, bu Rus polisi, onların getirdiği iki küçücük kutunun o bordo renkli bavul içinde olduğunu nereden biliyor? Onları o bavula koyduğumdan Şahmar'ın ve Xudu'nun da haberi yoktu. Çünkü onlar çıkıp gittikten sonra bavullarımı yerleştirdim. Demek ki Rus polisi, odamın bir yerine ayrıca gizli bir kamera da yerleştirmişti!

İçimden: *"Yaşasın sosyalizm! Yaşasın tam demokrasi ve de bağımsızlık! Yaşasın emeğe ve insana saygı! Kahrolsun emperyalizm! Kahrolsun sömürü düzeni!"* diye bağırdım.

Polis kontrolünden geçtikten sonra, Elçin'le birlikte içeri girdik. Uçağa binmeden önce Elçin'e bir şeyler söylemek mecburiyetindeydim:

-Bak, Elçin dedim. On beş günden beri berâberiz. Ben, seni kardeşim gibi sevdim. Sen de bana ağabeyine davranır gibi davrandın. Burada bulunduğum günlerde, sana kalbimi olduğu gibi açtım. Benim Azerbaycan'ı nasıl

bir yürekle sevdiğimi sanıyorum ki çok iyi biliyorsun. Artık ayrılıyoruz. Yalnız sana söylemek istediklerim var:

Sen genç bir komünistsin. Bu bakımdan Stalin'i ve Rusları seviyorsun. *Stalin, bizim ırkımızın, dilimizin, dinimizin, en büyük düşmanlarından biri.* Bunu hiç unutma. Bir de bir Türk'le bir Rus arasında Azerbaycan toprağı söz konusu olduğunda acaba ne fark var? Bak Elçin, eğer o Karabağ toprağı bana verilseydi, onu nasıl bir mukaddes emanet gibi koruyacağımı sana söylemiştim. Peki, bu Rus polisi ne yapacak o Karabağ toprağını? Ya götürüp bir çöp bidonunun içine atacak veya şunun bunun gelip geçtiği bir yola fırlatacak!

Azerbaycan konusunda bir Türk'le bir Rus arasında işte bu fark vardır Elçin; bunu hiç unutma kardeşim!

-Yavuz Bey! Ben o polise dedim ki: Bu adam Türkiye'den gelen bir şâir ve yazardır. Ulu babaları, Karabağ-Ağdam'dan Türkiye'ye göçmüşlerdir. Bu toprak da dedelerinin yattığı yerin toprağıdır. Türkiye'ye götürüp bir küçük saksıya koyacak, içinde bir dal çiçek yetiştirecektir. Müsaade ederseniz çok iyi olur!

Polis, bana üç defa "hayır!" dedi. Ben de çok nârahat oldum. Şimdi ayrılıyoruz; ama siz Azerbaycan'a bir daha geleceksiniz. İnşallah o zaman sizinle birlikte hem Karabağ'a gideceğiz hem de siz Karabağ torpağından istediğiniz kadar alacaksınız! Azerbaycan'a gücenmeyin efendim! Bize gücenmeyin!

Elçin bu sözleri, gerçekten üzülen, utanan, kahırlanan bir yürekle söylüyordu. İki kardeş gibi kucaklaştık. Yüreğimin kaç parçaya bölündüğünü anlatamadım. Çünkü ikimiz de konuşamayacak hâldeydik.

Azerbaycan prangaya vurulmuş bir mazlum!

Gözyaşlarıma hâkim olmayı çok isterdim. Ama yapamadım. Kucaklaşırken gördüm ki, Elçin'in gözyaşları da yanaklarında benimkiler gibi iplik iplik...

NÂZIM HİKMET ÜZERİNE SOHBET

Bakû'ye ikinci gidişimde, aziz üstadım Bahtiyar Vahabzâde kaldığım otele telefon açtı:

-Sizi, bu akşam yemeği için evime dâvet ediyorum. Hem üniversiteden hem de san'at ve edebiyât çevremizden çok yakın arkadaşlarım da gelecekler. Arabamı gönderip sizi aldıracağım. Sakın otelden ayrılmayın!

Akşam yemeği için Vahabzâde'ye gidince gördüm ki, misâfir odasının bütün koltukları, kanepeleri dolu. Selâm sabah faslından sonra, o akşam ilk defa Vahabzâde'nin evinde gördüğüm, zamanla kendisiyle çok kuvvetli bir dostluk kurduğum Prof. Dr. Xudu Memmed, damdan düşer gibi bana bir soru sordu:

-Nâzım Hikmet'i okudunuz mu? Onu nasıl buluyorsunuz? Seviyor musunuz Nâzım Hikmet'i?

-Nasıl okumam! Kütüphânemde bütün şiir kitapları var. Benim de şiire karşı biraz merakım olduğu için şiirlerini birkaç defa okudum. Orhan Selim müsteâr ismiyle yazdıklarını da gözden geçirdim.

-Peki, ne düşünüyorsunuz Nâzım Hikmet için?

-Vallahi benim elimde imkân olsa idi, Türkiye'nin büyük şehirlerine, o şehirlerin de en büyük meydanlarına, Nâzım Hikmet'in 10–15 m. yüksekliğinde devâsâ heykellerini diktirirdim.

Beş-on saniye sustum. Dâvetliler, birbirlerinin yüzlerine hayretle baktılar. Sonra konuşmama devâm ettim:

-O 15 m. yüksekliğindeki heykellerin kâidelerine, en az bir iki m. uzunluğundaki harflerle şu kitâbeyi yazdırtırdım: *"Ey yolcu! Dünyâda, köle ruhlu insan tipinin en mükemmel örneği Nâzım Hikmet'tir. Eğer, köle gibi yaşamak istiyorsan Nâzım'ı kendine örnek seç. Nâzım gibi ol! Onun kaçtığı ülkeye kaç! Yok eğer hür yaşamak istiyorsan, kat'iyyen Nâzım'a benzeme. Adam gibi yaşamanın kadrini çok iyi bil!*

Sözlerimi bitirince gülümseyenler, rahatlayanlar oldu. Prof. Dr. Xudu Memmed, yüreğinin bütün samimiyetiyle söze başladı:

-Beni lütfen mâzur görün, dedi. Bu Nâzım Hikmet burada, bizim için bir turnusol kâğıdı gibidir. Ağzımız çok yandığı için dikkatli davranmak mecburiyetindeyiz. Türkiye'den gelen gonaxlarımıza önce bu adamı sorarız. Gonağımız eğer Nâzım Hikmet'i çok methederse anlarız ki adam komünisttir ve Ruslara büyük sempatisi vardır. Öyle birinin yanında çok dikkatli oluruz. Gonağımız Nâzım Hikmet'i sevmiyorsa, ona ve fikriyâtına verip veriştiriyorsa inanırız ki, gonağımız da bizdendir. Şimdi siz burada, önce büyük şehirlerimize, Nâzım'ın büyük heykellerini diktiririm deyince, içimizden eyvah dedik. Bahtiyar muallimin bize tariflediği (övdüğü) Yavuz Bülent'de güvenilir değilmiş! Sonraki sözlerinizle yüreğimize su serptiniz!

Xudu muallimin bu açıklamasından sonra, sevgili dostum şâir Şahmar Ekberzâde, şahâdet parmağını göğsünün hizasına kadar kaldırıp sağa sola sallayarak konuşmaya başladı:

-Bizim evde, Nâzım Hikmet'in adını anmak bile yasaktır. Kayınatam der ki, o kişinin adını bile anmayacaksınız burada. Evin, beti bereketi kaçar sonra!

Xudu muallim tekrar söze başladı:

-Biliyor olmalısınız. Bu Nâzım Hikmet, yedi sekiz yaşlarında ölen bir Japon kızı için bile ağıtlar yaktı. "Ölü Kızlar" şiirini hatırlayacaksınız:

Hiroşima'da öleli
Oluyor bir on yıl kadar
Yedi yaşımda bir kızım
Büyümez ölü çocuklar

Saçlarım tutuştu önce
Gözlerim yandı, kavruldu.
Bir avuç kül oluverdim
Külüm havaya savruldu.

Benim, sizden kendim için
Hiçbir şey istediğim yok.
Şeker bile yiyemez ki
Kâğıt gibi yanan çocuk.

Çalıyorum kapınızı
Teyze, amca, bir imza ver
Çocuklar öldürülmesin
Şeker de yiyebilsinler

Şimdi bu şiiri okuyunca, "vay be" diyorsunuz. Bu Nâzım Hikmet ne kadar merhametli, insan hayatına ne kadar kıymet veren bir şâir. Ama bu madalyonun bir de ters tarafı var. Onu da görmek lâzım. Lenin ve Stalin, bizim nice fikir ve san'at adamımızı katletti ki, birçoğunun mezarı bile hâlâ belli değil. Yüz binden fazla masum insanımızı asıp kesti ki, acıları hâlâ yüreğimizde. Nâzım Hikmet, Bakû'ye çok geldi gitti. Her defasında, milletimizin gördüğü büyük zulmü ona anlattık. Nâzım Hikmet'in kılı bile kıpırdamadı. Yedi sekiz yaşlarındaki Japon çocukları ölmesinler, atom bombaları altında bir avuç küle dönmesinler! Bunu elbet biz de lânetliyoruz. O vahşete kim kayıtsız kalabilir? Ama yedi sekiz yaşındaki Japon çocukları ölmesinler de o çocukların boyları kadar eser veren Azerbaycan Türklerinin ilim, fikir, san'at, siyâset adamları ot gibi yakılıp yok olsunlar öyle mi? Nâzım Hikmet, Japon kızın ölümüne gözyaşı döküyor da, dövünüp duruyor

da, bizim büyük kayıplarımıza dönüp bakmıyor bile. Niçin? Çünkü Japon çocuklarını öldürenler Amerikalılardır; bizim cellâtlarımız ise Ruslardır.

Eğer bizim milletimizin büyük oğullarından sâdece birini Amerikalılar öldürmüş olsaydı, Nâzım Hikmet söylemediğini, yazmadığını bırakmazdı. Zulmeden, öldüren Ruslar olunca, Nâzım Hikmet dut yemiş bülbüller gibi susuyor.

-Stalin ve Lenin, Azerbaycan'ın fikir, san'at, siyâset ilim dünyâsından kimleri öldürdü?

-Kimleri öldürmediler ki? Bu başlı başına bir kitap olacak faciadır. Anlatmaya da, dinlemeye de, yazmaya da yürek dayanmaz.

Şimdi alın kalemi elinize, söylediklerimi sâdece isim olarak yazın lütfen! Önce, vatanlarından kaçmak mecburiyetinde kalan fikir, sanat, siyaset ve ilim hayatımızın çok önemli isimleri: Birinci sıraya Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olan Mehmet Emin Resulzâde'yi yazın. Resulzâde, ancak iki yıl Cumhurbaşkanlığı makamında kalabildi. Sonra Cumhuriyet'imizi komünistler başımıza yıktılar. Resulzâde, bir süre hapiste kaldı. Sonra Stalin, onu Moskova'ya çekip götürdü. Resulzâde orada iki yıl hapis yattı. Sonra bir fırsatını bularak Türkiye'ye kaçtı. Türkiye'den Avrupa ülkelerine geçti. Sonra tekrar Ankara'ya döndü ve 61 yaşında orada öldü. Mehmet Emin Resulzâde'nin çektiği çile daha yazılmadı. Sonra: Ali Merdan Bey Topcubaşı, Ceyhun Hacıbeyli, Mirza Bala Mehmetzâde, Naki Şeyhzamanlı, Şafi Bey Rüstembeyli, Ahmet Caferoğlu, Abdülvahap Yurtsever, Hüseyin Baykara, Kerim Oder... Yurt dışına kaçmasalardı öldürüleceklerdi.

Bir de öldürülenler var: Meselâ Azerbaycan'ın Abdülhak Hâmid'i sayılan ve eserlerinde daha çok Türkiye Türkçesi kullanan Hüseyin Cavid'i Ruslar sebepsiz yere Sibirya'ya sürdüler. Hüseyin Cavid'in mezarı hâlâ Sibir-

ya'dadır (1982). Çok değerli şâirlerimizden Mikail Müşfik'in nasıl öldüğünü veya nasıl öldürüldüğünü kesin olarak bilmiyoruz. Müşfik'i mutlaka bulup okumalısınız. Yine meşhur şâirlerimizden *Ahmet Cevad*'ı bileceksiniz.

Çırpınırdın Karadeniz
Bakıp Türk'ün bayrağına

adlı şarkısının güfte yazarıdır. Moskova'nın hışmına uğrayanlar arasında o da var. *Yusuf Vezir Çemenzeminli, Seyyid Hüseyin, Tağı Şahbazı, Simurg, Kantemir, Emin Abid, Ali Akbaş Müznip, Büyükağa Talibli, Hanefî Zeynallı, Bekir Çobanzâde, Ali Nâzım, Mustafa Guliyev, Ruhullah Axund* gibi yazarlarımız, ilim adamlarımız sâdece vatansever oldukları, Türklük şuuruyla yaşadıkları için asılmışlar, kurşuna dizilmişler, petrol kuyularına atılmışlar ve hapishânelerde bin bir türlü zulüm çemberi içerisinde tutularak ölmüşler, öldürülmüşlerdir. Nâzım Hikmet, bu bizim yüz akımız olan şöhretlerimiz için tek mısra olsun yazmadı; daha doğrusu yazmaya cesâret edemedi. Nâzım için varsa yoksa Amerikalıların öldürdükleri Japon çocukları.

O 1982 yılının gecesinde, Bahtiyar Vahabzâde'nin evinde, Azerbaycan Devlet Üniversitesinde görevli ilim adamlarından dinleyerek not aldığım dehşet verici katliamlar sırasıyla şöyle:

1. 1918 Mart ayında Ermeni asıllı komünist ihtilâlci Şaumyan, Bakû'de, Guba'da, Şamahı'da 20.000 Azerbaycan Türk'ünü katleden çetelerin başındaki adamdı.

2. *Hakikat ve Haber Jurnalleri*'nin yazdığına göre 1920-21 yılları arasında, Azerbaycan'da 48.000 kişi öldürüldü.

3. Mirza Bala Memmed, yaptığı bir araştırmayı *Yeni Kafkasya* dergisinde açıkladı. Mirza Bala'nın tespitine göre 1922 yılından sonra Stalin'in ve Lenin'in emriyle 6.000 kişi öldürüldü.

4. Göğsünde at nalı kadar kocaman bir orak çekiçli madalya taşıyan Prof. Dr. Ziyâ Bünyat, tamâmen KGB kayıtlarına dayanarak yaptığı bir araştırmayla ortaya koymuştur ki, 1937-1947 yılları arasında öldürülen Azerbaycan Türklerinin sayısı 70.000'dir.

Dolayısıyla 1918-1947 yılları arasında, komünizmin kanlı cellâtları Azerbaycan'da 144.000 soydaşımızın kanına ekmek doğramışlardır. Niçin? Azerbaycan'ı Moskova emperyalizminin kanlı pençesiyle kayıtsız şartsız daha rahat sömürebilmek ve bütün köklerinden koparabilmek için.

Bahtiyar Vahabzâde'de çok önemli bir açıklamada bulundu. Dedi ki: *"Marksist İhtilâl'in gerçekleştirildiği 1918 yılından 1956 yılına kadar, 38 yıl içinde, Sovyetlerde 66 milyon 500 bin kişi öldürüldü veya yerinden yurdundan sürüldü. Bu, bir yılda bir milyon 600 bin kişinin yok edilmesi demektir. Meşhur Rus yazarlarından Soljenitsin de 14 yıl hapis yattı. Onun ve diğer Rus yazarlarının belirttiklerine göre Stalin, II. Dünyâ Savaşı'nda Hitler'in öldürttüğü insanlardan üç misli daha fazla insanı yok etti. Hâl böyle iken, Nâzım Hikmet, 1950 yılında Moskova'ya kaçtığında, havaalanına iner inmez bütün insanlık âlemine şöyle haykırdı:"Beni Stalin yarattı. Gözlerimin ışığını ona borçluyum." Anlaşılıyor ki, Stalin ışığı çok fazla gelmiş ve şâirin gözlerini âdetâ kör etmiştir. Sâdece gözlerini kör etmekle kalmamış, Marksizm, onun yüreğini de, vicdanını da köseleye çevirmiştir.*

O geceden sonra, çeşitli vesilelerle katıldığım toplantılarda, görüştüğüm kişilerde, Azerbaycan aydınlarının, Nâzım Hikmet hakkında iki ayrı görüşe sâhip olduklarına şâhit oldum. Bazı kişiler Nâzım'ın Türkiye'den kaçarak Rusya'ya sığınmasını kat'iyyen doğru bulmuyorlardı. Çünkü diyorlardı: *"Rusya, geçmiş asırlardan beri bizim ırkımızın, dilimizin, dinimizin, vatanımızın en amansız düşmanlarından biridir. Nâzım Hikmet*

böyle bir millete nasıl sığınır ve eli kanlı bir insanlık düşmanı olan Stalin'e karşı nasıl böyle övücü cümleler söyleyebilir? Sonra onun Vera isimli bir Rus kadınıyla evlenmesi çok yanlış oldu. Vera, yaşayışıyla hepimizi utandıran bir kadın. Nâzım Hikmet, dayısının kızı olan Münevver Hanım'ı yüzüstü bırakmamalıydı. Oğlu Memed'i yetim koymamalıydı!"

Bazı Azerbaycan aydınları, hatta Azerbaycan Türkçüleri ise Nâzım Hikmet'e toz kondurmuyorlar. Benim şâir dostum Abbas Abdullah da, Nâzım'a kol kanat geren ve ona söz söyletmeyen Türkçülerden biri. Abbas Abdullah'ın Türkiye ve Azerbaycan sevgisini hiçbir kantar tartamaz. Aynı şekilde Abbas'ın Nâzım Hikmet sevgisini gösterecek rakamlar silsilesi de matematik dünyâmızda yoktur. Abbas'ı Türkiye'ye ilk defa ben dâvet ettim. Bir süre evimde yatıp kalktı. Türkiye'de çeşitli toplantılara birlikte katıldık. Ben, nerede Nâzım Hikmet aleyhinde bir cümle söylediysem Abbas Abdullah'ın derhâl kalktığını ve sert adımlarla kürsüye yürüyerek Nâzım'ı öven cümleler söylediğini hayretle gördüm. Bazı Azerbaycan aydınları, Nâzım Hikmet sevgilerinin gerekçesini şöyle açıklıyorlar:

"Nâzım Hikmet 1950 yılında Moskova'ya geldi. O yıllarda Azerbaycan'da ve Türkistan'da Türk'ten, Türkçeden, Türklükten bahsetmek mümkün değildi, yasaktı. Dilimizin Türkçe olduğunu söylemek çok büyük bir suçtu. Moskova, her Türk boyuna ayrı bir milliyet, ayrı bir dil, ayrı bir alfabe vermişti. Böylece ortaya Azerbaycan milleti, Azerbaycan dili ve Azerbaycan alfabesi çıkmıştı. Ayrıca Türkmen, Özbek, Kırgız, Kazak, Tatar, Uygur milletleri yanında; Türkmence, Özbekçe, Kırgızca, Kazakça, Tatarca, Uygurca dilleri ve alfabeleri de vardı.

Nâzım Hikmet, Rusya'ya bir Türk şâiri olarak geldi. Şiirlerini Türkçe yazdı. Topluluklar önünde Türkçe konuştu. Biz, Azerbaycan Türkleri gördük ki, Nâzım, şiirlerini bizim dilimizle yazıyor, konuşmalarını da bizim

dilimizle yapıyor. İşte o zaman biz dedik ki, Nâzım'ın dili Türkçe olduğuna göre bizim dilimiz neden Azerbaycanca? Bir insan, bir şâir, kendi milletinin diliyle düşünür, konuşur ve yazar. Biz gördük ki, Nâzım Hikmet'in dili, aynı zamanda, bizim analarımızın, babalarımızın, atalarımızın da dili. Peki dedik, Nâzım Hikmet Türk şâiri olduğuna göre onunla aynı dili konuştuğumuz hâlde biz neden Türk milletinden değiliz de Azerbaycan milletindeniz? Velhâsıl Nâzım Hikmet, burada Türklüğün ve Türkçenin bayrağını yeniden yükselttiği için biz onu çok sevdik!"

Bana, Nâzım Hikmet sevgilerini bu gerekçelerle açıklayan Azerbaycan Türkçülerine, onun dedelerinin Polonya'dan Türkiye'ye göç ettiklerini, Borjenski ailesine mensup olduklarını ve Türkçeyi Türkiye'de öğrendiklerini söylemedim. Nâzım Hikmet'in ömrü boyunca Türklük, Türkçülük dâvâsı gütmediğini de anlatmadım. Hatta daha ileri giderek, Yahya Kemâl'in ifâdesiyle: "*Bir insanın sâdece Türk ana babadan doğması, Türkçe konuşması kâfi değildir. Aynı zamanda, Türk gibi düşünmesi, Türk gibi yaşaması da lâzımdır*" diye söze başlamadım. Bir televizyon programında açıkça söylediğim gibi, Nâzım Hikmet'in Türkçesi, bana göre çok güzel Türkçe. On üzerinden on vereceğim bir Türkçe. Ama Nâzım Hikmet'in kafası, Türkiye'yi de Azerbaycan gibi Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan gibi yeni bir Sovyet Rusya Cumhuriyeti hâline getirmek kafasıdır. Nâzım Hikmet, Moskova idealine zerre kadar sarsılmaz bir aşkla bağlı bir adamdır.

Azerbaycan'da, bana Nâzım Hikmet sorulduğu zaman bunları anlattım. Oğlu Memed, bir açıklamasında dedi ki: *"...Babam, en güzel şiirlerini Türkiye'de iken yazdı. Moskova'da yazdıkları daha çok ruble içindi!"*

Bir zamanlar, Nâzım Hikmet'le aynı dâvâya yüzde yüz gönül veren Zekeriya Sertel, *Milliyet* gazetesi

yayınları arasında çıkan *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* isimli çok önemli bir kitabında diyor ki: *"Nâzım'ın yazdıklarını Moskova sansürden geçiriyordu. Sansür, onun yazdıklarına istediği kadar ilâvede bulunuyor, beğenmediklerini çıkartıp atıyordu!"*

Nâzım Hikmet, sansürün bâzen kuşa çevirerek yayınlattığı, bâzen de bir İngiliz lastiği gibi çeke çeke uzattığı, âdetâ tanınmaz hâle getirdiği yazıları ve şiirleri için ağzını açıp da tek kelime söyleyemiyordu. Niçin? Çünkü Moskova karşısında, bir fındık faresi kadar korkaktı.

Onun, şiir kılıklı öyle metinleri vardır ki, belki sansürün lüzumsuz eklemeleri yüzünden; belki de oğlu Memed'in ifâdesiyle *"sırf ruble almak gâyesiyle yazdığı için"* kat'iyyen şiir değildir. Sayfalarca okuduğunuz hâlde şiiriyet özelliği bulamazsınız. Sâdece düzgün bir Türkçe ile uzunlu kısalı satırların alt alta sıralandığını görürsünüz.

1980 yılında, Özbekistan'a ilk gittiğimde, Kırım Türklerinden genç bir şâir, bana bir dergide yayımlanan şiirini getirmişti. İlk kıt'ası şöyle düzenlenmişti:

"Lenin
Biz
Seni
Çok seviyoruz!"

Delikanlıya dedim ki: Neden bir mısrada yazılması gereken bir duyguyu, bir düşünceyi böyle dört mısraya bölüyorsunuz?

-Bir mısrada olmaz.

-Neden olmaz?

-Burada, yayımlanan şiirlerin her mısraı için bir ruble telif ücreti veriyorlar. Sizin dediğiniz gibi yazarsam, bir ruble alırım. Benim tarzımda düzenlersem dört ruble kazanırım. Dört ruble almak varken neden bir rubleye düşeyim ki?

Genç Tatar'ın bu açıklaması, bana Memed'in söylediklerini hatırlattı. 1980 yılında Sovyetlerde bir işçinin aylık ücreti 350–400 ruble civarında idi. Kelime hazinesi zengin olan Nâzım Hikmet, kan ter içinde çalışan bir işçinin bir ayda kazanacağını, çok rahatlıkla bir gün içinde cebine indirebilirdi. Onun şiire benzemeyen, tamâmen düzgün bir nesir olan metinleri beni böyle düşündürüyor. Türkiye'de Nâzım Hikmet'i nasıl yazıyorsam, anlatıyorsam; Azerbaycan'da da onu öyle anlattım. Orada hayretle gördüm ki, Azerbaycan Türkleri, Nâzım Hikmet'i, benim bildiğim kadar hiç bilmiyorlar.

Bir gün, Abbas Abdullah'ı görmek için Azerbaycan Yazarlar Birliğine gittiğimde gördüm ki, girdiğim odanın bir duvarında Nâzım Hikmet'in büyükçe bir fotoğrafı var. Beni tam da o fotoğrafın altında bulunan bir koltuğa oturtmak istediler. İtiraz ettim:

-Bu adamın resmi altında oturmak istemiyorum! diyerek başka bir koltuğa geçtim. Odada, benim yakın arkadaşım Abbas Abdullah'tan başka üç yazar daha vardı. Merakla sordular:

-Nâzım Hikmet'i sevmiyor musunuz?

-Zerre kadar olsun sevmiyorum!

-Niçin?

-Bu niçinin cevâbı çok uzun. Anlatsam saatler sürer.

-Bu bizim için çok meraklı bir konudur. Söyleyin görek!

-Önce şunu belirteyim: Benim samimî inancıma göre, dünyânın gelmiş geçmiş komünistleri arasında Nâzım Hikmet'ten daha büyük, daha inanmış bir komünist yok. Yani Marks bile, Lenin bile, Stalin bile Nâzım Hikmet derecesinde komünist olamazlar. Yani Nâzım yaşasaydı da komünist sistemin çöktüğünü görseydi ya kalp krizinden ölüp gider veya beynine bir kurşun sıkarak intihar ederdi. Bu, benim samimî kanaatim. Ben, Nâzım Hikmet'i insan olarak hiç sevmiyo-

rum. O, insanı dehşete düşüren zaaflar, çarpıklıklar, vefâsızlıklar, inkârlar, sapıklıklar içinde bir adam.

-*Hele hele!*

-Bizim Ahmet Emin Yalınan isimli meşhur bir gazetecimiz vardı. *Vatan* isimli gazetenin sahibiydi. Ahmet Emin Yalman, 1950 yılında, Nâzım Hikmet için bir af kampanyası başlattı. İlim, fikir, san'at, siyâset dünyâmızdan yüz elli kadar önemli kişilerden imzâ aldı. Götürüp o listeyi devrin Başbakanı merhum Adnan Menderes'e sundu. Nâzım, hapishânedeydi. Menderes, 1950 yılında çıkarılan Af Kanunu kapsamına Nâzım Hikmet'i de aldı. Nâzım, cezâevinden çıkıp Moskova'ya kaçtıktan sonra, kendisine canla başla kol kanat geren ve Türk milliyetçilerinin büyük hücumlarına uğrayan Ahmet Emin Yalınan için şunları yazdı:

"Hapse atacaklarmış Ahmet Emin Yalman'ı
Amerikan'a yaranmaktı rekabet yüzünden.
Hapisteki hırsızlara acıyorum ben
Ahlâkları bozulacak
Emin Bey'le aynı damda yaşayarak"

Sonra, Başbakanımız Adnan Menderes'e, insaf damarları patlamış bir yüzle sövüp saymaya başladı:

"Tarlalarımıza girmiş değil sizin gibi yaban domuzu
Şehrimiz görmüş değil yangının sizden kanlısını!"

Nâzım Hikmet, başbakanımıza neden "yaban domuzu" diyerek saldırıyordu? Adnan Menderes, Türkiye'yi NATO antlaşmasına sokmuştu ya, bizden Boğazları, Kars'ı ve Ardahan'ı isteyen Stalin'in Kızıl Ordusuna karşı Türkiye'yi kolay yutulacak bir lokma olmaktan kurtarmıştı ya, NATO'ya girişimiz Nâzım'ın çılgınlaşmasına yetmişti de artmıştı bile!

Nâzım Hikmet, vefâ duygusu sıfır noktasının altında olan bir adamdı. Dolayısıyla çok ama çok kötü bir koca

idi. Dayısının kızı, Münevver Hanım çok çileli bir kadındı. Nâzım'ın hapisten çıkması için tam 10 yıl bekledi. Münevver Hanım'ın kocasına yazdığı mektupları derin bir hüzünle okudum. Nâzım, 1950 yılında affa uğrayıp hapishâneden çıktıktan sonra, önce Romanya'ya kaçtı. Oradan Moskova'ya geldi. Arkasından Münevver Hanım'ı da Romanya'ya kaçırdılar. Ancak Nâzım Hikmet, karısıyla ve çocuğuyla kat'iyyen ilgilenmedi. Onları yüzüstü bırakarak yeni karısı Vera'nın yanına koştu.

Nâzım, çok kötü bir koca olduğu kadar çok kötü bir baba idi de. Oğlu Memed için yazdığı şiirleri bir yürek yangınıyla okuduğumu söyleyebilirim. Ancak şiirlerinde *Memed! Memed! Memed!* diye sayıklayan Nâzım Hikmet, annesiyle birlikte Varşova'ya gelen Memed'e de kat'iyyen sâhip çıkmadı. Onun bu davranışını hangi vicdan kabul edebilir?

Nâzım'ın Rus asıllı Vera ile evlenmesi de ayrı bir rezalettir. Bu konuyu, Nâzım Hikmet'in çok eski dostlarından Zekeriya Sertel'in kitabından okuyabilirsiniz. Bizzat Sertel'in yazdığına göre Nâzım, Vera'yı tanıdığı zaman Vera da evliydi. Nâzım, ona kocasından boşanarak kendisiyle evlenmesini istedi. Vera, önce itiraz etti. Ancak Nâzım'ın ısrarı karşısında kendi şartlarını ileri sürerek dedi ki:

1. Benimle resmî bir nikâh yaptırmalısın.
2. Haftada bir defa da eski kocama gitmeme izin vermelisin.

Nâzım Hikmet, Vera'nın iki şartını da kabul etti. Türkiye'de iken yazdığı bir iki şiirinde şöyle demişti:

"Yârin yanağından gayrı her şeyde
Her yerde
Hep berâber!"

Nâzım, bu düşüncesinden Moskova'da tamâmen vazgeçmiş, yeni karısı Vera'nın yanağını, dudağını... Ve-

ra'nın eski kocasıyla paylaşmaya razı olmuştu. Zekeriya Sertel'in *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* isimli kitabını alın okuyun; göreceksiniz.

Nâzım Hikmet, çok yalancı bir adamdı. Yalan dolan onun diline yuva yapmıştı. Meselâ, Doğu Almanya'da yapılan bir Dünyâ Gençlik Festivalinde kürsüye çıktığında şöyle demişti: *"Çocuklar! Sovyetlerde, her işçinin bir otomobili var. Gelecek yıldan itibâren ekmek de parasız verilecek!"*

Sovyetlerde, hiçbir zaman her işçinin bir otomobili olmadı ve Sovyetlerde hiçbir zaman, ekmek, halka parasız dağıtılmadı.

Dünyânın en büyük, en inanmış komünistlerinden biri belki de birincisi Nâzım Hikmet'tir demiştim ve ilâve etmiştim: O, aynı zamanda bir fındık faresi kadar da korkak bir adamdır. Bunu yine Zekeriya Sertel'in kitabına dayanarak söylüyorum: Ruslar, Nâzım Hikmet'e inanmamışlar. En câhil komünistleri bile ona tercih etmişler. Bu bakımdan arkasına bir sivil polis takmışlar. Nâzım Hikmet nereye gitmişse o sivil polis de veya polisler de onu takip etmişler. Nâzım Hikmet, o sivil polisleri Zekeriya Sertel'e göstererek: *"Bunlar, benim gölgem; bunlar benim pasaportum!"* diyormuş. Ruslar, bu tâkip işinde o kadar ileri gitmişler ki, Nâzım Hikmet bir kalp krizi geçirip hastahâneye yattığı zaman, gölgelerinden birini de aynı odada (güya o da hastaymış gibi) tedaviye almışlar. Nâzım Hikmet, taburcu olduğu zaman, gölgesini, pasaportunu da giyindirip arkasına takmışlar.

Bu kadar sıkı bir tâkip altında olmasına rağmen bir güne bir gün ağzını açıp da sitemde bulunamamış: *"Yahu beni neden böyle tâkip ediyorsunuz?"* diyememiş. Fındık faresi kadar korkak bir adamdan başka bir tavır beklenebilir mi?

Bu arada Nâzım Hikmet'in tamâmen Ruslar tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü, bunun, Mosko-

va'ya giden Yugoslavya'nın Türk asıllı solcularına Vera tarafından açıklandığını, Vera'nın bu zehirlenme işini bütün teferruatıyla yazıp Türkiyeli komünistlere verdiğini ama Türkiyeli komünistlerin de Moskova'nın, Rusların şanına bir gölge düşmemesi için Vera'nın el yazısıyla doldurduğu defteri imha ettiklerini bilmenizi istiyorum. Moskova'nın, Nâzım gibi bir kara sevdâlısını neden zehirlettiğini anlamak mümkün değil. Meselâ Nâzım, 1950 yılında, Moskova Havaalanında, *"Gözlerimin ışığını Stalin'e borçluyum!"* demişti. Stalin, 5 Mart 1953 yılında öldüğü zaman, Budapeşte Radyosundan ağlamaklı bir sesle şu şiiri okumuştu:

"5 Mart 1953
İlk önce kim kime metin ol kardeşim diyecek
İlk önce kim kime başsağlığı dileyecek.
Hepimizindi o!
Hepimizindir!
.....

Kardeşlerim
Hüngür hüngür ağlamak geliyor içimden,
Tutuyorum kendimi sizin gibi tıpkı
Aynı metanetle
Seviyorum onu,
Marks'ı, Engels'i, Lenin'i sevdiğim gibi
Sevdiğiniz gibi."

Nâzım Hikmet, Stalin'e böyle mersiyeler yazdı. Ama Komünist Partisinin 20. Kongresi yapıldıktan sonra Kruşçev, Sovyetlerdeki yazarlara, şâirlere emir verdi: "Stalin aleyhinde yazılar, şiirler yazmalısınız!" dedi.

Bu emri yerine getirmekte Nâzım Hikmet gecikmedi. Ve bana göre, en güzel şiirlerinden birini Stalin'i yerden yere çarparak yazdı ve Kremlin'in yeni sahiplerine sundu. Yeni Stalin şiirinde, Nâzım Hikmet diyordu ki:

"Taştandı, tunçtandı, kâğıttandı iki santimden
Yedi metreye kadar
Taştan, tunçtan, alçıdan ve kâğıttan çizmeleri dibindeydik
Şehrin bütün meydanlarında.

Şehrin bütün meydanlarında
Parklarda ağaçların üstündeydi.
Taştan, tunçtan, alçıdan ve kâğıttan gölgesi.

Taştan, tunçtan, alçıdan ve kâğıttan bıyıkları,
Lokantalarda içindeydi çorbalarımızın
Odalarımızda, taştan, tunçtan, alçıdan
Ve kâğıttan gözleri önündeydik

Yok oldu bir sabah
Yok oldu meydanlardan çizmesi
Gölgesi ağaçlarımızın üstünden
Çorbamızdan bıyığı,
Odalarımızdan gözleri
Ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın, tuncun
Alçının ve kâğıdın!"

Ben bu şiiri okuduktan sonra, doğrusu çok hayıflandım. Kendi kendime: Ah! dedim, keşke Moskova, Nâzım Hikmet'e ayrı bir emir verseydi ve deseydi ki: *"1918-1947 arasında, Azerbaycan'da, bin bir zulümle öldürülen 144.000 Azerbaycan Türk'ü için de şiirler yaz! O menfur hâdiseleri lânetle!"*

Nâzım, o emri de yerine getirmekte gecikmeyecekti. Bunu nereden çıkarıyorsun diye sorabilirsiniz. Şuradan çıkarıyorum: 1950-1953 yılları arasında devâm eden Kore Savaşları, esasında ABD ve SSCB arasında bir kanlı çatışma idi. Kore Savaşları'na biz de 5.000 kişilik bir alayla katılmıştık. O savaşta, Nâzım Hikmet, bizim askerlerimizin düşman kuvvetlerine teslim olmasını istiyordu. Moskova'nın emriyle yazdığı *Teslim Ol* çağrısı, Mehmetçiklerimizin bulunduğu siperlere Kuzey Kore uçakları tarafından günlerce atılmıştı. Şu mısralar da Nâzım'a ait:

"Teslim ol Ahmet!
Ya def olup gideceksiniz
Ya denize dökecekler sizi
Ne halt edeyim deme Ahmet
Teslim ol!
Hâneni, köyünü, memleketini seviyorsan şu kadarcık
Teslim ol!
Teslim ol ananın başı için
Teslim ol Türk halkı adına
Ahmet kardeşim, kardeşlerine teslim ol!"

Nâzım'ın bu çığlıklarına rağmen, Mehmetçiklerimiz Kore'de teslim olmadı. Aksine muhteşem kahramanlıklarla çarpıştı.

Sözlerimi bitirdikten sonra, Nâzım Hikmet'in duvardaki fotoğrafını odadakilere göstererek sordum:

-Ben, bu adamın nesini seveyim ve niçin seveyim?

-Bu anlattıklarınızın hiçbirini bilmiyorduk. İlk defa burada sizden dinledik ve çok teessüf ettik! dediler.

Orada, benim Türkçü dostum Abbas Abdullah'ın öfkeden, saçlarının dibine kadar kızardığını gördüm. Bana öyle geldi ki, misâfiri olmasaydım, kalkıp üzerime yürüyebilirdi.

-Nâzım Hikmet, burada Türkçenin bayrağını galdırdığı için men onu çoh sevirem! diyordu.

Ah Türk'ün büyük gafleti! Ah Türk'ün garip hoşgörüsü!

Yedi-sekiz yaşındaki bir Japon kızına şiirler yazan bir adamın, 144.000 Azerbaycan Türk'ünün katline kayıtsız kalmasını hiç dikkate almıyoruz. Türkçe şiirler yazdığı için göklere çıkardığımız bir adamın, Kore'de Mehmetçiklerimizin esir olması için yırtınması bizi düşündürmüyor. *"Türkçenin bayrağını kaldırıyor!"* gerekçesiyle alkışladığımız bir kişinin, üzerimizdeki büyük siyâseti belli olan Rusya karşısında kul köle olmasını, el pençe divan durmasını ve bütün insanlık duygularından sıyrılarak yaşamasını hesaba katmadan konuşuyoruz!

Ah bizim büyük gafletimiz!

"TÜRKÇE BAŞKA AZERBAYCANCA BAŞKA BİR DİLMİŞ!"

Nebi Hazrî, Karabağ'a gitmem için Moskova'dan izin alamayınca kayıplara karıştı. On günüm Bakû'de geçti. Şehrin dışına adım atamadım. Üstelik bir de, Rus polisi, beni çok kaba bir şekilde gözaltına aldı. Nereye gittimse, kiminle konuştumsa, arkama meymenetsiz bir adam takıldı. Oteldeki odamın radyosu, anlayamadığım bir sebepten bozuldu. Telefonumun sesi kesildi. Misâfirlerimle görüşmelerim yasaklandı. Tâkip işi, öyle gizli kapaklı yapılmadı. Yani, adamlar bana demek istediler ki: *"Dikkatli ol! Bir gölge gibi arkanda olduğumuzu unutma! Halkın içine girme! İnsanlarla konuşma! Gideceğin yeri, sen değil; biz tespit ederiz! Kimlerle konuşacağına biz karar veririz!"*

Doğrusu bu kaba, bu akıl almaz uygulamadan, önce rahatsız oldum. Sonra kendi kendime dedim ki: "*Aldırma! Hani derler ya: 'Yahudi'yi dövmektense korkutmak daha iyidir!' Sen de, bu adamları dövmüyorsun; ama korkutuyorsun. Bırak korksunlar! Bırak arkana düşsünler. Aldırma! Demek ki, tam bağımsız, demokratik ve sosyalist bir halk cumhuriyetinde sistem böyle işliyor. Aldırma!*"

Aldırmadım. Artık Nebi Hazrî'yi aramaktan da vazgeçtim. Gördüm ki, tam bağımsız ve demokratik bir halk cumhuriyetinde, bir şehirden çıkıp başka bir şehre gitmek âdetâ fermana mahsus.

Benimle meşgul olan, sabah akşam yanımızdan ayrılmayan sâdece rehberim Elçin Şıhlı oldu. O da devletin resmî görevlisi.

Bir sabah, yanıma çok aydınlık bir yüzle geldi. Müjde verir gibi konuştu:

-Sizi bu sabah, Sumgayıt şehrimize götüreceğim Yavuz Bey!

-Niçin?

-Sumgayıt'ta bizim çok fabrikalarımız var. Sumgayıt, iki yüz bin nüfuslu yeni bir şehir. Orada göreceksiniz ki, bizim mühendislerimiz ve işçilerimiz tam bir dakikada, on metre uzunluğunda yirmi beş santim çapında demir borular yapıp bitiriyorlar. Size o boru fabrikamızı gezdireceğim.

-Elçin kardeşim! Sizin mühendisleriniz ve işçileriniz değil bir dakikada, bir saniyede bile yüz metre uzunluğunda elli santim çapında borular yapsalar bu beni ilgilendirmiyor. Benim demir boruyla ilgim yok Elçin! Ben, Azerbaycan'a demir boru görmek ve almak için gelmedim. Bana ne, demir borudan! Bu bakımdan Sumgayıt'a gitmek istemiyorum.

-Nebi muallim de Sumgayıt'a gitmenizi çok istiyor!

-Nebi muallim beni Karabağ'a götürmek üzere dâvet etti. Hesapta Sumgayıt yoktu. Ben Karabağ'a gitmek istiyorum Elçin, Sumgayıt'a değil!

-Yok, önce Sumgayıt'a gitmeliyik; sonra Karabağ'a!

Azerbaycan'a ilk gelişimden sonra Sumgayıt faciasını hem bâzı yakın dostlarımdan dinlemiş hem de bazı kaynaklardan okumuştum.

Sumgayıt, Bakû'nün kuzeyinde, bir saatlik mesafede yeni bir sanayi şehri. Yaşı daha elli bile değil. Hem Azerbaycan'ın hem de bütün Sovyetler Birliği'nin havası, suyu, toprağı... en zehirli şehirlerinden biri. Bâzı Azerbaycanlı şâirler ve yazarlar, önce Sumgayıt'ı göklere çıkardılar. Sumgayıt üzerine şiirler yazdılar, makaleler döşendiler.

Azerbaycan'da, kimya sanayini Ermeni asıllı bir bakan yürütüyordu. Bu bakan, Sumgayıt'a yirmiden fazla kimyevî fabrika kurdu. Bunlardan beşi çok tehlikeliydi. Bu fabrikalarda çalışan Türk asıllı hamile kadınlar, çocuklarını düşürdüler. Sonra sakat kaldılar. Doğan çocuklar öldüler. Azerbaycan'da en çok hasta çocuk Sumgayıt'ta yaşıyordu. Şehirdeki kadınlar kısırlaşmışlardı. Kruşçev devrinde, sosyalist sistemin katı, kaba, inkârcı, ölümcül yüzü biraz yumuşamaya başlayınca, Azerbaycan rejisörleri, Sumgayıt üzerine, yirmi dakikalık bir film hazırladılar. Tamâmen belgelere dayanılarak hazırlanan filmin ismine: *Ölü Şehir* dediler. Daha önce Sumgayıt'ı göklere çıkaran şâirlerin ve yazarların başları önlerine düştü. Sumgayıt denilince, akıllara kupkuru kafatasları, çocuk ölüleri, hastalıklı insanlar gelmeye başladı.

-Elçin kardeş! Ben bu Sumgayıt cehennemini biliyorum. Beni bu şehre götürme! Çünkü ben, ölen, öldüren bu şehrin soğuk yüzünü görmek istemiyorum. Sumgayıt'a gitmektense, şurada oturup iki bardak çay içmeyi daha çok isterim! diye direttimse de başarılı olamadım. Elçin, aldığı emri mutlaka yerine getirmek istiyordu. Sonunda çaresiz kaldım ve "peki" dedim.

O gün, öğlene doğru, resmî bir arabayla yola çıktık. Elçin önde, şoförün yanında oturuyordu. Ben, arka koltukta yalnızdım. Yola çıktıktan sonra, genç rehberimi biraz düşündürmek istedim. Gerçi o, genç bir komsomoldu. Yâni devletin çok ciddî bir eğitiminden geçerek komünist rejime kazandırılmıştı. Bir komünisti, sabitleşen kanaatlerinden ayırmak çok zor; bunu biliyordum. Yine de basit bir denemeye başvurmaktan kendimi alamadım. Daha önceki görüşmelerimizde Elçin bana, Marksist eğitime dayanarak diyordu ki: *"Biz Türk değiliz; Azerbaycanlı'yız! Ve biz, Türkçe konuşmuyoruz; Azerbaycanca danışıyoruz! Türkçe başka, Azerbaycanca başkadır!"*

Böyle düşünen, böyle konuşan Elçin'e hiçbir itirazda bulunmadım. Yalnız içimden, kendi kendime dedim ki: "Sen başını kuma gömmeye devâm et bakalım Elçin! Azerbaycanca dediğin tekellümün bal gibi Türkçe olduğunu sana anlatmak benim boynumun borcu olsun!"

Bakû-Sumgayıt yoluna düştükten bir süre sonra, söze önce ben başladım. Sağımızda, solumuzda uzayıp giden ağaçları genç dostuma göstererek sordum:

-Ay Elçin, dedim. Türkçede biz bu gördüklerine ağaç diyoruz ağaç! Siz, Azerbaycan dilinde bunlara ne diyorsunuz?

-*Biz de ağaç deyirik*!

Ben, bu aynılıktan sanki ilk defa haberdar oluyormuşum gibi, hayretler içinde kalarak; avuçlarımın içlerini birbirine vurarak bağırmaya başladım:

-Allah! Allah! Şu büyük tesadüfe bak Elçin! Demek Azerbaycan dilinde de siz bunlara ağaç diyorsunuz. Ne büyük tesadüf Allah'ım! Hayret doğrusu hayret!

Sonra, parmağımla gökyüzünü ve bulutları gösterdim:

-Biz, Türkçede bu sonsuz maviliğe gök; o beyaz kümelere de bulut diyoruz Elçin. Bunlara Azerbaycan dilinde siz ne diyorsunuz?

-*Biz de göğ deyirik! Bulut deyirik!*

Ben yine avuçlarımı birbirine vurarak, omuzlarımı kulaklarımın hizasına kadar kaldırarak bağırdım:

-Nasıl bir iş bu Ya Rabbim? İki ayrı millet, iki ayrı dil, gökyüzüne gökyüzü; buluta da bulut diyor. Şaşırdım kaldım doğrusu!

Sonra, uçan kuşları ve uzaklardaki dağları gösterdim:

-Elçin, Türkçede biz, bu uçan hayvanlara kuş diyoruz; o uzaklardaki yüksek yüksek tepelere de dağ diyoruz, dağ! Ya siz Azerbaycan dilinde, bunlara ne diyorsunuz?

-*Biz de guş deyirik! Dağ deyirik!*

-Peki, bu kuşların kanatları, gagaları, kuyrukları var mı Elçin?

-*Var! Var! Var!*

-Peki, sizdeki dağların da karı, suyu, çiçek, çimeni ve kurdu, kuşu olur mu Elçin?

-*Olur! Olur! Olur!*

-Doğrusu, sana inanmıyorum Elçin! Sen, benimle şaka yapıyorsun galiba. İki ayrı dilde, aynı nesnelere nasıl aynı kelimeler veriliyor; bunu aklım almıyor benim!

Sonra Elçin'e yüzümün bölümlerini birer birer gösterdim:

-Elçin! Biz Türkçede buna dudak, buna dil, buna diş, buna burun, buna göz, buna kaş, buna kulak, buna da saç diyoruz. Ya siz Azerbaycan dilinde bunlara ne diyorsunuz?

-*Biz de dudağ, dil, diş, burun, göz, gaş, gulak, saç deyirik!*

-Ama bu kadar benzerlik olmaz ki Elçin? Türkçe ayrı, Azerbaycanca ayrı bir dil olduğuna göre bu yüzde yüz benzerlik nasıl oluyor? İnanmıyorum! Biliyorum ki, sen bana yine şaka yapıyorsun.

Aramızda derin bir sessizlik oldu. İkimiz de bir süre sustuk. Elçin, benim nasıl bir taktikle, kendisini çıkmazlara doğru soktuğumu anlamaya başladı. Ben tekrar sordum:

-Elçin, dedim. Her dilin, kendisine has, ayrı bir sayılar sistemi, zinciri vardır. Hiçbir dilin sayılar sistemi başka bir dilin sayılar sistemine benzemez. Bir Alman üniversitesinin yaptığı araştırmaya göre, yeryüzünde 5.655 dil grubu var. Bu 5.655 dilin de 5.655 ayrı sayı zinciri var. Meselâ biz Türkiye Türkleri olarak; bir, iki, üç, dört, beş... diye sayıyoruz.

Fransızlar: Ön, dö, truva, katr, senk, siz... diye sayıyorlar. İngilizler: One, two, three, four, five... diye sayıyorlar. Araplar: Vahit, isneyn, seks, erba, hamse, sitte... diye sayıyorlar. Çingenelerin bile ayrı bir sayılar zinciri var. Dünyâda, bu 5.655 dil içerisinde sayılar sistemi olmayan tek dil Kürtçedir.

-Kürtçenin neden sayılar sistemi yok?

-Burada Sen Petersburg Üniversitesi, Kürtçe üzerine çok ciddî bir çalışma başlattı. Görüldü ki, Kürtçede 8 bin kelime var. Bu 8 bin kelime içerisinden Arapça, Farsça, Türkçe, Rusça, Ermenice, Çerkezce... kelimeleri ayıklandığı zaman geride sâdece 380 (üç yüz seksen) kelime kalmış. Bu 380 kelime içerisinde de sayılarla ilgili kelime yokmuş. Kürtler, kelimelerini tamâmen Farslardan almışlar. Yani Farslar da: Yek, dü, se, çar... diye sayıyorlar; Kürtler de aynı kelimelerle ağızlarını açıyorlar. Şimdi, benim merak ettiğim husus şu: Azerbaycanca zengin bir dil! Azerbaycan'ın zengin bir edebiyâtı var. O bakımdan bu zengin edebiyâtın, zengin ve farklı bir sayılar sistemi de olmalı. Biz Türkçede; bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on... diye sayıyoruz. Siz Azerbaycan dilinde, sayıları nasıl ifâde ediyorsunuz? Bana lütfen 1'den 10'a kadar sayar mısın?

Elçin, ağzını hiç açmadı. O âna kadar bizi dikkatle dinleyen arabamızın şoförü birdenbire araya girdi:

-Biz de bir, ikki, üç, dört, beş, altı, yeddi, seggiz, dogguz, on... deyirik vesselâm! dedi.

Ben, yine hayret ifâde eden sesler çıkardım. Ellerimi, dizlerime vurdum:

-Olamaz, dedim. Allah'ım, aklım sana emânet! Bu ne biçim iştir Ya Rabbim? Milletlerimiz ayrı, dillerimiz ayrı olduğu hâlde kelimelerimiz aynı! Olacak iş değildir bu. Aklım, fikrim karmakarışık oldu Ya Rabbim!

Elçin, kurduğum plânı çok iyi anladı. Tek kelime söylemeden arkasına yaslanıp sustu. Arabamız tahta bir köprü üstünden geçiyordu. Ben Azerbaycan Türklerinin köprüye *körpi,* toprağa *torpağ*, yaprağa *yarpağ* dediklerini biliyordum. Bizim Erzurum, Bayburt, Gümüşhane taraflarında da aynı kelimeler kullanılmaktadır. Arkadaşıma özellikle sordum:

-Elçin, biz bu üzerinden geçtiğimiz şeye *köprü* diyoruz. Bu ağaçlar *toprak*ta büyüyorlar. Ayrıca ağaçların

*yaprak*ları da oluyor. Siz; *köprüye, toprağa, yaprağa* ne diyorsunuz?

Sesi birdenbire yükseldi ve muzaffer bir edâ ile dedi ki:

-Biz de onlara körpi deyirik, torpağ deyirik, yarpağ deyirik efendim!

-Tamam dedim! Tamam! Tamam! İşte şimdi anladım ki, Türkçe başka; Azerbaycanca tamâmen başka bir dildir! Mes'ele işte şimdi aydınlandı. Çünkü biz, köprü diyoruz; siz, *körpi* diyorsunuz. Biz, toprak diyoruz; siz, *torpağ* diyorsunuz. Biz, yaprak diyoruz; siz, *yarpağ* diyorsunuz. Şimdi anlıyorum ki Türkçe başka; Azerbaycanca başka bir dildir. Her millet kendi diliyle konuşur. Biz Türk olduğumuz için Türkçe konuşuyoruz. Siz de Azerbaycanca konuştuğunuza göre Azerbaycan milletindensiniz. Mes'ele anlaşıldı Elçin kardeşim. Söylediklerini şimdi daha iyi anladım. Sağ ol! Var ol!

Elçin, öyle sanıyorum ki konuyu neden böyle bağladığını da çok iyi anladı; fakat yeni bir iddiada da bulunmadı.

Bu konuşma üzerinden tam 10 yıl geçti. 1992 yılında, ben yine Azerbaycan'daydım. Akrabalarımın evinde kalıyordum. Bir sabah, ev sâhibesi Saadet Karabağlı, beni uyardı:

-Bakû'de, Türk iş adamlarının açtığı bir fuar var; görmek ister misin? dedi.

-Çox yahşi olar! dedim.

Kalkıp giyindim ve fuar yolunu tuttum. İş adamlarımızın açtıkları fuar, geniş bir alan üzerinde kurulmuştu. Bahçe kapısından adım atar atmaz, orada çok yakın dostlarımla karşılaştım. Ayaküstü sohbetimiz devâm ederken, birdenbire karşımda Elçin Şıhlı'yı gördüm. Evlenmişti. Zarif eşini de berâberinde getirmişti. Dost duygularla kucaklaştık. Hâl hatır sorma faslından sonra:

-Elçin, dedim. Hatırlıyor musun, bundan on yıl önce, arabayla Sumgayıt'a giderken sen bana: *"Biz Türk de-*

ğiliz Azerbaycanlı'yız ve Türkçe konuşmuyoruz; Azerbaycanca danışıyoruz!" demiştin. Yine aynı kanaatte misin Elçin?

-Siz ne diyorsunuz Yavuz Bey? Olanlardan haberiniz yok. *Sumgayıt'a giderken arkamızdan bir KGB arabası bizi tâkip ediyordu. Arabada dinleme cihazı vardı. Konuşmalarımızı onlar da dinliyorlardı. Siz, arka koltukta oturuyordunuz; ben, şoförün yanındaydım. Sorularınıza zaman zaman size dönerek cevâp veriyormuşum. Bundan benim haberim yok. Farkında olmadan geriye dönüyormuşum. Sumgayıt'a gittiğimizde sizi o boru fabrikasına götürdüm. Siz içerde fabrika müdürüyle konuşurken, adamlar beni yanlarına çağırdılar. Dediler ki:*

-Yavuz Bülent'le konuşurken neden ona dönerek cevâp veriyorsun? Bu çok yanlış bir hareket! Çünkü sen arkana döner dönmez o da arkasına dönebilir. Arkasına dönünce, bizim arabamızı fark edebilir. Bizden şüphelenebilir. Yapma! Arkana kat'iyyen dönme! Hep karşıya bakarak cevâp ver. Bizi zora sokma, dikkatli ol!

Şimdi ben o durumda, yani KGB tarafından dikkatle tâkip edilirken size nasıl: "Biz de Türk'üz; biz de Türkçe konuşuyoruz!" diyebilirdim?

Elçin'in açıklamasını dinlerken dondum kaldım. Ağzımı açamadım. Sonra:

-Vay be, dedim. Vay be! En iyi duygularla bir Azerbaycan seyahatimden adamlar nasıl büyük şüphelere kapılmışlar. Bir casus tâkip eder gibi arkama düşmüşler. Demek tam bağımsız, demokratik ve sosyalist bir halk cumhuriyetinde devlet, vatandaşlarını da misâfirlerini de böyle kollayıp koruyor! Vay beee!

Yaşasın sosyalizm! Yaşasın sosyalizm!

AZERBAYCAN GÜLLERİ

Arabamız Sumgayıt'a girdiğinde içimin daraldığını hissettim. Şehrin caddeleri, meydanları ve yolları düzgündü. Binâlar, sağdan ve soldan hizaya girmiş gibi muntazamdı. Sumgayıt, Azerbaycan'ın en yeni bir şehri olduğu için, plânlı programlı hâliyle dikkat çekiyordu. Fakat Bakû'de, bazı dostlarım oranın ölü bir şehir olduğunu söylemişlerdi. Yirmi civarındaki fabrikanın zehirli gazları ve artıkları Sumgayıt'ın muntazam görünüşünün üzerine, sanki bir ölü toprağı gibi serpilmişti. Caddeler, meydanlar, sokaklar şaşılacak derecede tenhaydı. İnsanlar sanki şehrin zehirli havasından kaçıp kurtulmak için evlerine veya iş yerlerine çekilmişlerdi.

Arabamız boru fabrikasının önünde durdu. Duvarları yer yer islenmiş, kirlenmiş fabrika büyük bir bahçenin içine bağdaş kurmuştu. Dikkatim, iki büyük farklılık üzerine toplandı: Fabrika bahçesi rengârenk çiçeklerle, güllerle gülümsüyordu. Çiçek çiçeğe: *"Biraz öteye gitsene, yerim çok dar!"* diyordu. Bütün çiçekler dile gelse, birbirlerine sanki aynı cümleyi söyleyeceklerdi. Etrafta bir avuç zibil, bir kırık şişe, eğilmiş bükülmüş bir parça demir, yırtılıp atılmış bir gazete parçası yoktu. Doğrusu bir çiçekçi bahçesi de, ancak bu kadar bakımlı ve temiz olabilirdi. Ama bütün bu güzellikleri o boru fabrikasının anlatılmaz gürültüleri, çığlıkları, homurtuları silip süpürüyordu. Hiçbir münâsebeti yokken fabrika bahçesin-

de, o güller, çiçekler önünde, çocukluk yıllarımda anamdan dinlediğim masallar aklıma geldi. Sandım ki, padişahın küçük oğlu, havaya savrulan bir tülbenti bile ikiye, üçe, dörde ayıracak kadar keskin kılıcıyla, bu boru fabrikası içinde dokuz başlı, dokuz canlı kocaman bir devin kellelerini düşürmek üzeredir. Duyduğum bu zor, bu derin tıslamalar, bu acayip homurdanmalar, binlerce camın birden kırılmasına benzer bu şangırtılı çığlıklar, binlerce bez parçasının bir ânda yırtılmasını hatırlatan bu garip kıkırdamalar, yüzlerce canavarın hep birden nefes alışverişleri gibi duyulan bu anlatılmaz hırlamalar sanıyordum ki, içeride her kellesi birer birer uçurulan o efsanevî devden gelmektedir.

Mihmandarım beni iki yüz, üç yüz metre kare büyüklüğünde kapalı bir mekâna götürdü. Karşıda, bir demir döküm fırınının bir cehennem çukuru gibi açılmış kocaman ağzı alevler içindeydi. Düzgün kıyafetli bir fabrika yetkilisi, bana bilgiler vermeye başladı. Demir döküm makinelerinin o amansız sesleri arasında bana anlatmaya çalışıyordu ki:

"Bu iş yerinde, günün yirmi dört saatinde, her dakika başında, on metre uzunluğunda yirmi beş santim çapında borular elde edilmekte ve bu mamuller dünyânın çeşitli ülkelerine satılmaktadır."

Ben de gerçekten görüyordum ki, bir cehennem çukuruna benzer ocağın kızıl alevler içindeki ağzından baştan sona kadar tunç hâlinde on metre uzunluğunda bir boru çıkmakta, oradan, yani ocağın hemen altından hareket etmekte olan demir tezgâhların üzerine inmekte sonra soğuya soğuya depolanacağı yere doğru gitmektedir. Saatime baktım. Her dakika başında, on metre uzunluğunda yirmi beş santim çapında bir boru yavaş yavaş kararan bir yüzle önümüzden geçip gidiyordu. Bir boru, iki boru, üç boru, dört boru... sonra? Sonrası hep aynı!

Gözlerimi, alevden dillerini dışarıya doğru uzatıp duran ocaktan ayırdım. Etrafı süzmeye başladım. Baktım tam arkamda, aşağı yukarı 100 metre kare genişliğinde, açık kahverengi bir duvar üzerinde, kocaman harflerle alt alta yazılan 15-20 kadar devlet ismi var. Orta sıralardaki Türkiye kelimesi dikkatimi çekti. Fabrika yetkilisine sordum:

-Bu devlet isimleri niçin burada yazılı?

-Efendim! Biz bu fabrikadan istihsal ettiğimiz boruları çeşitli ülkelere satıyoruz. Duvarda, boru sattığımız ülkelerin isimleri yazılı. Biz o sırayı, yaptığımız ihracata göre yaptık. En üstte en çok mal sattığımız ülkenin adı var. En alt sırada ise an az boru satın alan ülkenin adını görüyorsunuz. Türkiye, aldığı mal miktarına göre orta sıralarda bulunuyor. Ama efendim bakmayın siz orada Türkiye'nin orta sıralarda yer almasına! Türkiye'nin yeri, bizim yüreğimizin başındadır. Türkiye, bizden bir tek boru almasa da biz onun güzel adını yüreğimizin başında taşırız. Efendim! Türkiye'nin ayağı taşa değmesin de bizim yüreğimize bassın! Allah Türkiye'yi daima yüce etsin. İstiyoruz ki, Türkiye'nin yüzü daima güleç, sesi daima gür olsun! Türkiye büyük olsun, zengin olsun, güzel olsun!"

Şimdi ben Bakû'de bu sözlere dayanabilir miyim? Vallahi şu satırları yazarken bile gözlerim dolu dolu. Orada bir iki dakika daha kalsam boşanacaktım. Adamcağıza bin bir teşekkür ederek alelâcele ayrılmak zorunda kaldım. Kendimi bahçeye zor attım. O çiçek dünyâsı arasından bahçe kapısına doğru yürürken arkamdan bir ses yükseldi:

-Efendi! Efendi! Bir degige efendi!

Döndüm baktım, bana doğru bir işçinin koştuğunu gördüm. Fabrikanın kirine, pasına, yağına bulanmış genç bir adamdı. Yaşı 30-35 arasında ya var ya yoktu. Gözlerinin beyazından başka üzerinde bir temiz nokta kalmamıştı. Kucağında, o bahçenin güllerinden derlenmiş

bir deste çiçek vardı. Yanıma kadar koşarak geldi ve yüreğinin bütün samimiyetiyle, bütün sıcaklığıyla, bütün güzelliğiyle yalvarmaya başladı. Nefes nefese dedi ki:

-Efendi! Gönlüm istiyor ki, bu Azerbaycan gülleri Türkiye'nin torpağına düşsün! Sizden hayş edirem (ricâ ediyorum). Bu bizim gülleri Türkiye torpağlarına aparıp serpmek olaaar? (Olur mu?)

Genç adamın yüzüne baktım. Birdenbire, bahçenin bütün çiçekleri bu güzel işçinin yüzünde, gözünde, dişlerinde açılmaya başladı. Kir pas içindeki tulumu birdenbire kar beyazı gibi oldu. Birdenbire kırk yıllık iki dost gibi, iki kardeş gibi kucaklaştık. Gözyaşlarımız, göğüslerimizin arasında kalan gül demetinin üzerine süzülmeye başladı. Ona dedim ki:

-And olsun sana! And olsun ki, bu Azerbaycan güllerini mutlaka Türkiye'ye götüreceğim. Ve onları bismillahlarla birer birer Türkiye toprağına serpeceğim! And olsun sana!

Tekrar kucaklaştık. Kimdi? Adı neydi? Türkiye topraklarına bu mübârek sevdâsı nedendi? Bunların hiçbirisini soramadım, öğrenemedim. Soracak hâlim de yoktu.

O gün, Sumgayıt'a gitmekle çok isâbetli bir karar verdiğime inanarak arabaya yürüdüm. Bakû'den Türkiye'ye dönerken, o güzelim gülleri Azerbaycan'da bana hediye edilen albümlerin, devlet neşriyatı kitapların ve dergilerin arasına koydum. Türkiye'ye ayak bastıktan sonra andımı yerine getirdim. Onları teker teker vatan toprağımıza bismillahlarla serpiverdim.

Aradan uzun yıllar geçti. O Azerbaycan gülleri benim gönül dünyâmda hiç solmadılar. İçimde yediveren güller gibi açılıp boy veriyorlar. Ve kulaklarımda hep o Azerbaycan Türk'ünün yalvaran sesi var:

-Efendi! Gönlüm istiyor ki, bu Azerbaycan gülleri, Türkiye'nin torpağına düşsün! Sizden hayş edirem! Bu bizim gülleri Türkiye torpağına aparıp serpmek olaaar?

YAŞASIN TÜRK MİLLETİ!
YAŞASIN TÜRKLÜK!

Rus devlet adamları, kültürün ne demek olduğunu çok iyi biliyorlar. Bir milletin, ancak kültür değerleri üzerinde ayakta durabileceğini öğrenebilmek için insan Rusya'ya gitmeli. Orada komünizmin, tam bir Rus milliyetçiliği ve Rus emperyalizmi hâline getirildiğinden elbette haberdardım. Fakat o zulmün derecesini, o emperyalizmin dehşetini doğrusu tahmin edemiyordum. Bunu, Türkistan'da ve Azerbaycan'da bulunduğum günlerde görebildim. Tabiî o günlerde, Sovyetler Birliği daha Gorbaçov'la tanışmamıştı. Ortalıkta, açıklık rejiminin ve yeniden yapılanmanın izleri bile yoktu.

Sovyet İmparatorluğu'nda, Gorbaçov'dan önce Ruslar *"Türk"* ismini yasaklamışlardı. Tabiî Türk ismiyle birlikte, *"Türkçe konuşmak"* ifâdesi de dillerden sökülüp alınmak istenmişti.

Rus idârecilerine sorarsanız, *"Sovyetlerde Türk yoktur! Sovyetlerde Türk olmadığı gibi Türkçe de konuşulmamaktadır!"* Ama nasıl olur? diyeceksiniz. Bu soruyu Sovyetlerde, ben de sordum. Gördüm ve anladım ki, Sovyetlerde Türkmenler vardır. Ama *Rus* idârecilerine göre *"Türkmenler Türk değildirler. Konuştukları dil de Türkmencedir."*

Sovyetlerde, Azerîler de vardır. Rus idârecilerine göre *Azerîler Türk değildirler. Konuştukları Azerbaycancanın da Türkçeyle ilgisi yoktur. Sovyetlerde bir Aze-*

rî'ye; 'Ben Oğuz boyundanım.' demesine izin vardır. 'Ben Müslümanım demesine itiraz yoktur.' Ama aynı Azerî'nin: 'Ben Türk'üm ve Türkçe konuşuyorum.' diye ortaya çıkması belâlardan belâ beğenmeye hazırlanması demektir.

Bu yakıştırmaları duyunca, kendi kendime dedim ki: *"Bilimsel sosyalizmin" "bilimsel bulguları"* demek ki böyle.

Sovyet Rusya İmparatorluğu'na üçüncü gidişimizde, Rusların bizim için vazifelendirdiği tercümanlardan biri Karaçay Türklerinden bir üniversite öğrencisiydi; ötekisi ise Rus asıllı bir delikanlı.

Rus asıllı Andre, bütün konuşmalarımızı anlıyor; fakat onları Rusçaya çevirmekte bir hayli zorluk çekiyordu. Rus idârecilerin beyanlarını bize aktarmakta zaman zaman tıkanıp kalıyordu. Bu bakımdan imdadımıza hep o Karaçaylı delikanlı yetişiyordu. Rusların, Andre'yi neden vazifelendirdiğini anlamak zor değildi. Resmî görüşmelerden sonra, o Karaçaylı gençle sohbet etmeye can atıyordum. Ama Andre, hep bir kedi gibi ayaklarımın dibinde dolaşıyor; tuvalete gittiğim zamanlarda da peşimden ayrılmıyordu. Bir gün, o Karaçaylı delikanlının diline ve ruhuna vurulan pranganın ağırlığını, Andre'nin yanında öğrenmek istedim:

-Biliyor musunuz dedim; Türkiye'de Karaçay Türkleri de yaşıyor. Karaçaylılardan benim yakın dostlarım da var. Hepsi yiğit adamlardır, gönül kumaşları ipekten insanlardır. Ah mümkün olsaydı da size, benim dostlarımdan meselâ Dr. Yılmaz Nevruz Karaçaylı'yı getirebilseydim. İki Karaçay Türk'ünün Moskova'da kucaklaşıp sohbet etmesi, herhâlde çok zevkli olurdu.

İki tercüman birbirlerine bakıp gülümsediler. Sonra o genç Karaçaylı bana döndü. Sitem ve hayret yüklü bir sesle sordu:

-Siz, Karaçaylılara Türk mü diyorsunuz efendim?

-Gayet tabii. Ya ne diyeceğim?

-Karaçaylı diyeceksiniz efendim!

-Yani Karaçaylılar Türk değil mi size göre?

-Değildir efendim!

-Peki, Karaçaylılar hangi millettendir?

-Karaçaylılar, Karaçay halkındandırlar efendim!

-Peki, bu Karaçay halkı hangi dille konuşmaktadır?

-Karaçay diliyle efendim!

-Şimdi siz, benimle Karaçay diliyle mi konuşuyorsunuz?

-Evet efendim!

-Annenizle de, babanızla da bu dille mi konuşuyorsunuz?

-Bu dille konuşuyorum efendim!

-Hayret! Hayret! Hayret! Bin defa hayret!

-Size değil, kendime hayret ediyorum ben! Elli yıldan beri Karaçay diliyle konuştuğumu, yazdığımı şimdi burada öğreniyorum!

Sâdece kendime değil, milletime de hayret ediyorum. Çünkü Türkiye'deki elli milyon (bugün 70 milyon) vatandaş da, bin yıldan beri hep Karaçay diliyle konuşup duruyormuş. Hâlbuki biz ana dilimizin Türkçe olduğunu, Türkçe konuştuğumuzu sanıyorduk. Sizinle tercümansız konuşup anlaştığıma göre demek ki benim dilim de Karaçayca!

Karaçaylı, ne demek istediğimi çok iyi anladı. Yüzüme bakamadı. Ben de o *"bilimsel sosyalizmin""bilimsel mârifetini"* fazla kurcalamadım.

Karaçaylı bir Türk, nasıl Türk olmadığını, Türkçe konuşmadığını söylemeye mecbursa, Azerbaycan Türk'ü de *"Azerbaycanlı olduğunu, Azerbaycanca danıştığını"* belirtmeye mahkûm.

KGB'nin, resmî açıklamasına göre, Stalin kendi iktidarı döneminde 786.000 kişiyi kurşuna dizdirmiştir. Bir imparatorlukta, insan kasabı bir diktatör, tam 786.000

kişiyi boğazlatmışsa, orada insanlar, kendilerine çizilen *"bilimsel sosyalizmin"* yolundan, kolay kolay dışarıya çıkamazlar.

Şaşıracaksınız ama gerçek: *Bir Azerbaycan Türk'ü, Oğuz boyundan geldiklerini rahatlıkla ifâde edebilir. Ama Oğuzların, Türk olduklarını, Selçuklu'yu ve Osmanlı'yı Oğuzların kurduklarını söyleyememek kaydıyla...*

Şimdi şu garâbete bakınız: Cumhuriyet'ten önce, biz Osmanlı'ydık. Azerbaycan'da yaşayan kardeşlerimiz ise Türk'tüler. Cumhuriyet'ten önce biz, Osmanlıca konuşuyor ve yazıyorduk. Onlar ise Türkçe danışıyorlardı. Ziya Gökalp Bey'in sistemleştirmeye çalıştığı *"Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak"* fikriyatı bize Azerbaycan'dan geldi. Bu terkibin babası, Azerbaycan Türklerinden Hüseyinzâde Ali Bey'dir.

Müsâvat Fırkasının kurduğu Azerbaycan Cumhuriyeti'nin üç renkli bayrağına dikkat ettiniz mi? O bayraktaki mâvi renk Türklüğe, yeşil renk Müslümanlığa; kırmızı renk medeniyete sevdâlı insanların fikriyatını ifâde ediyor. Kırmızı şerit üzerindeki hilâl ile sekiz köşeli yıldız ise Azerbaycan Türk'ünün, Anadolu Türk'üyle kardeş olduğuna işâret!.. 1918-1920 yılları arasında yaşayan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, resmî görüşü böyle idi. 1920 yılında Kızıl Ordu Bakû'ye girince, her şey Rus menfaatleri doğrultusunda değiştirildi. Rus emperyalizmi neyi gerektiriyorsa öyle yapıldı. *Bizim devletimizin ismi, 1923 yılından itibâren Türkiye Cumhuriyeti olunca ve resmî dilimizin Türkçe olduğu bir Anayasa maddesiyle ilân edilince, Ruslar Azerbaycan'da tedbir almakta gecikmediler: Azerbaycan Türkleri, Azerbaycan halkı oldular. Azerbaycan Türkçesi de yerini sür'atle "Azerbaycan dili"ne veya Azerbaycancaya bıraktı.*

Bu arada Ruslar, kültür alışverişini önlemek için, Azerbaycan'da önce Arap alfabesini kaldırdılar; yerine 1926 yılında, Lâtin alfabesini getirdiler. Bizim 1928

yılında Lâtin alfabesine geçmemiz üzerine, Rusların Azerbaycan'a bu defa Kiril alfabesini soktuklarını hatırlatmak istiyorum.

Türkistan'da, Türkistan isminin bile kaldırıldığını, Türkistan'ın çeşitli Cumhuriyetlere ve alfabelere bölündüğünü dikkatinize sunuyorum. *"Bilimsel sosyalizm", beş bin yıllık Türk yurduna, Türk ismine kat'iyyen tahammül edemedi. Orta Asya'da, Türkistan toprakları üzerinde yeni yeni sosyalist Cumhuriyetler kurulmasının tek sebebi, sâdece Türk ismini ortadan kaldırmak değildir. Türk birliğini parçalamak maksadı da vardır.*

Bakû'de bir akşam yemeğini Hazar'ın kıyısında yedik. Soframda Azerbaycan ve Türkiye sevdâlısı on kişi vardı. Onlardan biri, şimdi sonsuzluk uykusuna uzanan Prof. Xudu Memmed idi. Xudu Memmed, sütün kaymağı gibi, çiçeğin kokusu ve rengi gibi, ruhun ipeği gibi soylu bir insandı. Türk estetiğinin ve fikriyatının bütün Azerbaycan ufkunu süslemesi için gecesini gündüze katan çok değerli bir ilim adamıydı. Yemeğin sâhibi oydu. Prof. Xudu Memmed tam bir Türkmen efendisiydi. Yüreğinin bin bir yeriyle Türkiye'ye bağlı bir Türkmen! En büyük arzusu, Türkiye'yi görmek, birkaç gününü olsun Türkiye'de geçirmekti. O zaman, kendisini bin yıl mes'ut yaşamış gibi hissedecek, gözlerini dünyâya huzurla yumacaktı. Ama Türkiye'ye gelmekten korkuyordu. Korkusu, Anadolu Türk'ünün, kendisinde bir hayal kırıklığı doğuracağından kaynaklanıyordu. Xudu Memmed, Türkiye'ye çıkıp geldiğinde, "Ya Anadolu Türklerini ana dâvâlarımıza karşı kayıtsız bulursa, ya bir kısım *"Türkiyeli"*lerin devletimize milletimize düşmanlığına şâhid olursa..." hâli nice olurdu?

Xudu Memmed'in büyük hassasiyetini, o büyük Türkiye sevdâsını unutmayacağım. Türkiye'ye gelemedi. Dolayısıyla bir hayal kırıklığına uğramadı. Genç yaşında bütün Azerbaycan'ı yetim bırakan bu müstesnâ insanı, hep rahmetle ve minnetle anacağım.

Xudu Memmed'in açtığı akşam sofrasının renkli isimlerinden biri de şâir Şahmar Ekberzâde oldu. Şahmar, *"Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamardır"* şiirimde ismi geçen kişidir:

Götür beni Aras, al beni Hazar
Türk'ü Türk'ten başka şimdi kim anlar?
Yaram derin, merhemim yok, vaktim dar
Bir destan yazar gibi yaz beni Anar!
Duy beni Bahtiyar! Duy beni Şahmar!

Şahmar, bana hep Dede Korkud hikâyelerindeki kahramanların heyecanlarıyla, samimiyetleriyle geldi. O akşam yemeğinde de, Şahmar'ı tam bir Azerbaycan ruhuyla dopdolu gördüm. Sofradan kalktığımızda vakit bir hayli geçmişti.

Mükemmel bir mehtap vardı. Ay, bir Azerbaycan türküsü gibi hülyâlı ve güzeldi. Rüzgâr, yüzümüze yumuşak esiyordu. Hazar, bütün heybetiyle karşımızdaydı. Birlikte, denizin kıyısına kadar yürüdük. Uysal dalgalar, ayaklarımızın dibine kadar gelip kırılıyordu. Ben o dalgaları, nedense akşam karanlıklarında saklambaç oynayan çocuklara benzettim. Aklıma, çömeldikleri yerden usulca doğrulan (ebe tarafından görülmemesi için) birkaç adım sonra yeniden eğilen, toprağa uzanan, sonra tekrar kalkıp ileriye doğru koşan çocuklar geldi. Hazar'ın dalgaları da uzaklardan doğruluyor, düşe kalka bulunduğumuz yere kadar geliyor; sonra birdenbire kayboluyorlardı. Hazar'ın sularına birkaç adım kala durdum. Yüreğim, dalgalarla birlikte kabarıyor; beni zamanın ve mekânın dışına doğru savuruyordu. Arkadaşlarımın gözleri üzerimdeydi:

-Bizim, bir Erzurum şehrimiz var! dedim.

-*Biliriz Erzurum'u!* dediler.

-O Erzurum'un barları çok mükemmeldir! dedim. Dünyâ halk oyunları yarışmalarında, birincilikler kaza-

nan Erzurum Barları, Türk dehâsının en güzel örneklerindendir!

-*Erzurum Barlarını hiç görmedik!* dediler.

-Zâten size Erzurum Barlarını anlatmak istemiyorum! dedim. Çünkü hiçbir dil, hiçbir kalem o barların ihtişamını anlatamaz. Ben, şimdi Erzurum Barları için yazılan bir güzel şiirden bazı beyitler hatırlıyorum. Şâirimiz diyor ki:

Aman Aras, han Aras, Bingöl'den kalkan Aras
Al başımdan sevdâmı, Hazar'da çalkan Aras!

Aras, Türkiye toprağında doğuyor. Bizim yurdumuzdan köpüre köpüre akarak, Azerbaycan toprağına ulaşıyor. Sonra, yorgun bir sevdâlı gibi Hazar'ın koynuna sokuluyor. Şimdi, bu güzel akşam karanlığında, Hazar'da böyle çırpınan, sonra gelip, Azerbaycan toprağını öpen bu dalgalar var ya, bunlar milyonlarca Anadolu Türk'ünün yürekleri demektir. Nitekim Bar şâiri yine şöyle söylüyor:

Bingöl yaratmadı mı kan çağlayan Aras'ı
Hazar çalkalanırken kanar Türk'ün yarası

Ben, bu mehtaplı gecede, bütün Anadolu Türklüğünün yüreğini Hazar'ın dalgalarında görüyor gibiyim.

Anadolu'da doğan Aras, Hazar'a dökülüyor. Hazar'dan esen bu rüzgâr da, Anadolu'da bizim mübârek bayrağımızı dalgalandırıyor. O bayrak, Anadolu'da dalgalandığı müddetçe, Türk'ün başı eğilmeyecektir. Size, yine Erzurum Bar şiirinden bir beyit söyleyeyim:

Doğu'nun sınır taşı! Erzurum'un Dadaş'ı
Efesi var İzmir'in, eğilmez Türk'ün başı!

Sözlerim, etrafımdakileri çok duygulandırdı. Şahmar Ekberzâde, topluluktan birkaç adım geri çekilerek ve şahâdet parmağını gökyüzüne kaldırarak, bir Dede Korkud yüreğiyle haykırdı:

-Allah'ım! Sana milyonlarca defa şükrolsun ki, beni Türk ve Müslüman yarattın! Ve Allah'ım, yine sana milyonlarca defa şükrolsun ki ben:

"Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın
Gömelim gel seni târihe desem sığmazsın!"

diyen Mehmet Âkif'in diliyle konuşuyorum; gönlüyle yaşıyorum. Yaşasın Türk milleti! Yaşasın Türklük!

Etrafımı çeviren on Azerbaycan Türk'ü, hep bir ağızdan seslerini yükseltiler. Şahmar'ın hissiyatını bütün Azerbaycan'a duyurmak istercesine haykırdılar:

Yaşasın Türk milleti! Yaşasın Türklük!

Korktum. Çünkü *"Bilimsel sosyalizmin"* pençelediği Azerbaycan'da, kanlı Rus emperyalizmi, *Yaşasın Türk milleti! Yaşasın Türklük!* diye haykıranları sürüm sürüm süründürebilirdi. Bu bakımdan yüreğim ezilmeye başladı. Şahmar Ekberzâde birkaç adım ötemde, sesinin bütün kuvvetiyle beni sarsmaya devâm ediyordu:

"Yavuz kardaş! Biz burada duyuyoruz ki, Cemal Kamacı isimli bir kardaşımız, Avrupa boks şampiyonu olmuş. Günlerce düğün bayram yapıyoruz. Sonra duyuyoruz ki, sizin Amerikalılara dolar borcunuz varmış. Geceleri uykularımızı kaybediyoruz. Siz Türkiye'de kuvvetli olun. Bizden bir kaygınız olmasın! Herhangi bir millet, bizi yutmak isterse, biz keskin bir kemik olur; onların gırtlaklarını parçalar, midelerine otururuz!

Yaşasın Türk milleti! Yaşasın Türklük!

Orada bulunanlar, gökyüzüne ve Hazar'a karşı, Şahmar'ın yüreğiyle hep bir ağızdan tekrar haykırdılar:

Yaşasın Türk milleti! Yaşasın Türklük!

Hazar'ın yumuşak dalgaları, bu yiğit insanların ayaklarını öpmek istercesine kıyıya vuruyordu. Ay, bir peygamber tebessümü gibi güzel duruyordu. Elimi kaldırdım:

"Sizin de Türkiye'den bir endişeniz olmasın! dedim. Bizi de şu veya bu millet târih sahnesinden silemez. Böy-

le bir gafletle kapımızı çalanların karşısında, biz de sizin gibi keskin bir kemik olur; onların gırtlaklarını parçalar, midelerine otururuz!"

Etrafımı çevirenler, yeniden hep bir ağızla haykırdılar:

Yaşasın Türk milleti! Yaşasın Türklük!

Şimdi, bu davranışı çok tabiî karşılayanlar olabilir. Nitekim Türkiye'de bir salon kürsüsünde veya bir miting meydanında bir grup insanın *"Yaşasın Türk milleti! Yaşasın Türklük!"* diye haykırmasında bir fevkalâdelik yoktur. Ama *"bilimsel sosyalizm"*in amansız bir Rus milliyetçiliği, kanlı bir Rus emperyalizmi olarak uygulandığı bir imparatorlukta on Azerbaycan Türk'ünün bütün dünyâ Türklüğüne alkış tutmaları, seslerinin bütün kuvvetiyle Hazar çevresini ayağa kaldırmaları kolay kolay unutulacak hâtıralardan değildir. Bu büyük asâleti, bu müthiş güzelliği ömrümün sonuna kadar yüreğimde taşıyacağım! Şahmar Ekberzâde'nin yiğit sesi, bana Azerbaycan'ın bitmez tükenmez güzelliklerini hatırlatacak:

-*Yaşasın Türk milleti! Yaşasın Türklük!*

-*Yaşasın can Azerbaycan!*

CAN AZERBAYCAN'DA UNUTAMADIĞIM GÜNLER VE ALDIĞIM ÖDÜLLER

63 yaşıma, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk başşehri olan *Gence*'de girdim. Benim, san'at hayatıma girişimin 46. yılı, ilk defa Bakû'de kutlandı. Daha doğrusu, benim için ilk san'at ve edebiyât toplantısı, 1999 yılında Bakû'nün Millî Dram Tiyatrosunda, çok seçkin dâvetliler huzurunda yapıldı.

Sivas'ta doğdum, büyüdüm. 1953 yılından 1999 yılına kadar çeşitli san'at dergilerinde yazdım, çizdim. Devlet radyolarında ve televizyonlarında yüzlerce program hazırladım ve sundum. Türkiye'mizin 81 şehri mi var; ben, bu 81 şehrin 70'inden dâvet alarak topluluklara hitap ettim.

Hiçbir şehrimizde, hiçbir ilçemizde, benim için bir toplantı yapılmadı. Benim adıma ilk toplantı Bakû'de düzenlendi. Sonra, hemen arkasından *Gence*'de, *Kazak*'ta, *Süleymanlı*'da toplantılar oldu. Duygulanmamam mümkün mü?

Samanyolu Televizyonunda, *Sözün Doğrusu* isimli bir program hazırladım ve sundum. Orada, kendi imkânlarım, bilgilerim, tecrübelerim çerçevesinde Türkçemizin önemini ve neden milletimizin varlık sebebi olduğunu bir yıl boyunca anlatmaya çalıştım.

Üsküp'ten Kosova'ya ve *Türkistan Türkistan* isimli kitaplarım, Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) tarafından bütün üniversitelerimize tavsiye edildi. Bazı üniversite-

lerimizden dâvet aldığım, gidip o ilim ocaklarımızda konuştuğum doğru. Fakat bizim hiçbir üniversitemiz, hatta benim memleketimin üniversitesi bile, bana Azerbaycan üniversiteleri kadar sâhip çıkmadı. Bakû Asya Üniversitesi ile Gence Üniversitesi ayrı ayrı bana, "Fahrî Edebiyât Doktoru" unvanını verdiler.

Ben, böyle unvanları kullanmaya meraklı bir kişi miyim? Hiç kimse, imâ yoluyla bile böyle bir iddiada bulunamaz. Nitekim mezkûr üniversiteler, 1999 yılında beni "Fahrî Edebiyât Doktoru" unvanıyla şereflendirmelerine rağmen o sıfatları, bir defa olsun kullanmadım. Bundan sonra da, hiç kimse ismimim başına, (Dr) sıfatını göremeyecek. Bana verilen o diplomalar münâsebetiyle yapılan törenlerde dedim ki:

-Bu güzel sıfatları, ben bir şeref madalyası gibi kabul edip ömrümün sonuna kadar titizlikle saklayacağım. İsmimim başına Dr. sıfatını kat'iyyen koymayacağım. Yalnız, bilmenizi isterim ki, bu sıfata lâyık olmaya çalışacağım!

Rektörler cevâp verdiler:

-Siz, şimdiye kadar yaptığınız faaliyetlerle, yayımladığınız eserlerle bu unvana fazlasıyla lâyıksınız. Bu ciddî unvanları kullanmanız bizi sevindirecektir! dediler.

Ben o, Dr. sıfatını kullanmadım; kullanmayacağım!

Batı dünyâsı, kendi ilim, fikir, siyâset, san'at adamlarını, ölümlerinin birinci, beşinci, onuncu, on beşinci... yıl dönümlerinde anıyor. Yaşayan san'atkârları için de jübileler düzenliyor. Sanat hayatlarının 50. yılına giren kimseler için renkli programlar hazırlıyor.

Batı'nın bu güzel geleneği, bize de yansıdı. Yine Batı dünyâsı, ölen yazarçizerleri için *Armağan kitapları* yayımlıyor. O *Armağan kitaplarında*, ya ölen kişinin san'atıyla, fikriyatıyla, eserleriyle ilgili yazılar yer alıyor veya hiçbir yerde yayımlanmayan makaleler, araştırmalar ilk defa o eserde gün ışığını çıkıyor. Bizde de yayımla-

nan *Armağan kitapları* var. Ama ölümüyle birlikte unutulup giden edebiyâtçılarımızı siz de biliyorsunuz.

Aklımda kalan şu kıt'a Ömer Ferid Kam'a ait:

Sağlığında nice ehl-i hünerin
Bir tutam tuz bile yokdur aşına,
Öldürürler onu önce açlıkdan
Sonra bir türbe yaparlar başına!

Benim çorbamda, önce Azerbaycan'ın sonra Türkiye'deki çeşitli kuruluşların ve kişilerin tuzu var:

1999 yılının Nisan ayında, Azerî Türk Kadınlar Birliğinin Genel Başkanı Tenzile Rüstemhanlı, beni Bakû'ye dâvet etti. Tenzile Rüstemhanlı, Türk dünyâsının mes'elelerini çok iyi bilen, yürekli, cesâretli, faziletli bir hanımefendi. Kocası, Sabir Rüstemhanlı yeni Azerbaycan edebiyâtının en önde gelen şâir ve yazarlarından biri, aynı zamanda milletvekili.

Tenzile Rüstemhanlı, bilgisi, cesâreti ve samimiyetiyle cemiyetin hep ön saflarında yürüyor. Çok seçkin dâvetlilerin iştirakiyle Millî Tiyatro Salonunda benim için bir gün hazırlamayı ilk önce Tenzile Rüstemhanlı düşünmüş. Sabir Rüstemhanlı'da ona destek vermiş.

Program, 1999 yılının 22 Nisanında düzenlenmişti. Saat 14.30'da Tenzile Rüstemhanlı kürsüye çıktı. Söylediklerinden aldığım notlardan birkaç cümlesi şöyle:

-Azerî Türk Kadınlar Birliğinin, büyük bir zevkle hazırladığı bu san'at ve edebiyât gününün şeref misâfiri Yavuz Bülent Bâkiler'dir. Onu şiirleriyle ve Tv programlarıyla tanıyanlarımız bilirler: Yavuz Bülent, sâdece Türkiye'nin değil; aynı zamanda bizim de şâirimizdir. Biz, Türkiye ile dili bir, dini bir, kültür kökleri bir olan bir milletiz. Bu bakımdan "Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamardır" diyen ve Azerbaycan sevdâsıyla yaşayan Yavuz Bülent'i burada sizlere, bizim yeni bir şâirimiz gibi takdim ediyoruz. Eğer benim yetkim ol-

saydı bu salonda Yavuz Bülent Bâkiler'e Azerbaycan'ımızın fahrî vatandaşlık belgesini de verirdim. Çünkü o, bu sıfata lâyık bir kimse.

Türkiye'ye birçok kere gidip geldim. Orada gördüm ki, bizim Türk kardaşlarımız vatanımızdan hep "Can Azerbaycan" diye bahsediyorlar. Biz Azerbaycan diyoruz; Türkiye Türkleri ise Can Azerbaycan diyorlar. Bu sıcak, bu güzel ifâdenin nereden kaynaklandığını merak ettim. Sordum soruşturdum. Bana dediler ki: Yavuz Bülent Bâkiler hem Azerbaycan üzerine yaptığı Tv programlarında hem de yazılarında ve konuşmalarında, Azerbaycan'dan hep Can Azerbaycan diye bahsetti, bahsediyor. Bu ifâde, tamâmen ona aittir. Bizim de hoşumuza gittiği için sizin ülkenizden hep Can Azerbaycan diye bahsediyoruz.

Yazılarıyla, şiirleriyle, Tv programlarıyla ve konferanslarıyla Türkiye'de bir Azerbaycan gönüllüsü olarak çalışan Yavuz Bülent Bâkiler için biz de, Azerî Türk Kadınlar Birliği olarak böyle bir gün hazırladık. Burada, hem onun yakın dostlarını dinleyeceksiniz; hem de kendisini. Ayrıca, Azerbaycan Devlet Tiyatrosu san'atkârları, size şâirimizin şiirlerinden örnekler de sunacaklardır!

Tenzile Rüstemhanlı'nın bu cümlelerini, dâvetliler uzun uzun alkışladılar. Alkışlar devâm ederken, genç bir adam, kucağındaki kocaman bir gül destesiyle önüme geldi. Sonra gönlümü kanatlandıran, yüreğimi bir gül bahçesi hâline getiren şu cümleleri söyledi:

"Efendim! Bu gül destesi size, eski Cumhurbaşkanımız Ebulfez Elçibey'in bir armağanıdır. Atalarınızın, ulu dedelerinizin yurduna hoş gelibsiz. Bilesiz ki, heç yadınızdan çıxarmayasız ki, biz sizi çok sevirik. Özümüzün bir gardaşı gibi bilirik!"

Bakû'de, benim adıma düzenlenen bu edebiyât gününe, Azerbaycan Büyükelçimiz Kadri Ecvet Tezcan Beyefendi de zarif eşleriyle birlikte şeref vermişlerdi.

Kürsüye ikinci olarak muhterem büyükelçimiz dâvet edildi. Ecvet Tezcan, benim analar ve çocuklar üzerine yazdığım şiirler hakkında mültefit sözler söyledi:

-Analarımızı ve çocuklarımızı Yavuz Bülent'in şiirlerinde hep derin bir zevk duyarak okudum. Şâirimiz bütün analarımızı ve çocuklarımızı anlatırken onun ne kadar güzel duygularla yanı başımızda olduğunu gördüm. Yavuz Bülent'in, analar ve çocuklar üzerine yazdığı şiirler, diyebilirim ki, bütün dünyâ milletlerinin ortak duygularıdır!

Dram tiyatrosunun seçkin dâvetlileri arasında, Türkiye'mizden üç aziz dostum da vardı: Prof. Dr. Sadık Kemal Tural, Prof. Dr. Reşat Genç ve Ankara Aydınlar Ocağı Başkanı Dursun Dağaşan.

Azerbaycan Devlet Tiyatrosu san'atçılarından Nurettin Mehtihanlı "Anamın Türküleri" isimli şiirimi okumak için kürsüye çıktı:

Anam, türkü söylerdi bana masal yerine
Hüzünlü, boynu bükük hep Azerî türküler.
Yüzüme bakamazdı, acısını anlardım,
Rüzgârlarla savrulur, yağmurlarla yağardım.
Ya yer yatağımda, ya serin sofalarda
Anamı dinlerken ağlardım.

Ben, süt gibi mübârek türkülerle büyüdüm
Bir yanım aydınlık, bir yanım gurbet!
Anamın "Ay balam!"lı türkülerinde
Bin yakarış gibiydi baştan başa memleket.

Nurettin Mehtihanlı bu iki kıt'adan sonra, o güzelim sesiyle, Azerbaycan *layla*ları (ninnileri) okumaya başlamasın mı? Benim şiirim, birbirinden güzel laylalarla birlikte boylanıp boslanınca Prof. Dr. Sadık Kemal Tural gözyaşlarını tutamadı. Benim de göz pınarlarım kaynamaya başladı.

Nurettin Mehtihanlı'dan sonra iki tiyatro sanatçısı daha sahneye dâvet edildi: Lâlezar Mustafayeva ve Melike Abbasova. Lâlezar Hanım, *Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamardır* şiirimi okudu. Doğrusu o şiir, daha güzel okunamazdı. Dâvetliler, bu şiiri ayakta alkışladılar. Ben de, yeni baştan çok duygulandım. Sadık Kemal Tural kulağıma fısıldadı: *"Buraları fethetmişsiniz ağabey!"* dedi.

Melike Abbaşova'da çok güzel bir inşadla önce "Analar" şiirimle yüreklerimizi nakışladı; sonra başka şiirlerimi de sundu.

Yeni Azerbaycan edebiyâtının söz sultanlarından, aynı zamanda genç milletvekillerinden şâir Sabir Rüstemhanlı hakkımda güzel sözler söyledi. Yüreğimden bir rüzgâr serinliğiyle geçen şu cümlelerini unutamam:

-Benim için Yavuz Bülent Bâkiler sâdece bir şâir değildir. O, aynı zamanda sözün ressamıdır da! dedi.

Sonra, Prof. Dr. Kamil Veliyev, Şâir Abbas Abdullah, Prof. Dr. Bahtiyar Vahabzâde, Doç. Dr. Rızâ Caferoğlu söz aldılar.

Şâir dostum Abbas Abdullah: *Azerbaycan'da ve Türkiye'de berâber geçirdiğimiz günlerden bahsederek beni çok yakından tanıdığını bu bakımdan yüreğimin nasıl bir Azerbaycan ve Türkiye sevgisiyle dolup taştığına en az kırk kere şahid olduğunu birkaç örnek vererek anlatmaya çalıştı.*

Prof. Dr. Sevgili Kâmil Veliyev, beni hep aydınlıklarda tutabilmek ve güzellikler içinde görebilmek için konuşmasını cömert ölçüler içinde yaptı:

-Yavuz Bülent, sâdece 65 milyonluk Türkiye'nin şâiri değildir. Onun yüreği, bütün Türk dünyâsının acılarıyla ve sevinçleriyle de yüklüdür. Bu bakımdan o, 200 milyonluk Türk dünyâsının da şâiridir. Sözün ustalarındandır. Bize, bizim güzelliklerimizi anlatanlardandır! dedi.

Notlarımın arasında, Doç. Dr. Rızâ Caferoğlu'na ait bir cümle olsun bulamadım. Şimdi, neler söylediğini de

hatırlayamıyorum. Bu bakımdan bağışlanmamı dileyerek Caferoğlu'nu geçiyorum. Günün son konuşmasını aziz dostum, üstadım Bahtiyar Vahabzâde yaptı. Ondan, defterime şu cümleleri yazabilmişim:

-Yavuz Bülent Bâkiler'in şiirlerini okuduğum zaman, gördüm ki, Türkiye'de, hem bizim için hem de Türkistan için döğünen şâir kardeşlerimiz var. Bu bakımdan onun şiirleri benim de gönlümcedir. Diyebilirim ki, benim Türkiye'deki sesim Yavuz Bülent'tir. Onun Azerbaycan'daki sesi de benim!

Üsküp'ten Kosova'ya ve Türkistan Türkistan kitapları, burada, beni ve o kitapları okuyan müşterek dostlarımızı gözyaşlarına boğdu. Bana göre her Türk, bu iki kitabı mutlaka okumalıdır. Amma o kitapları okudukları hâlde ağlamayan Türklere de ben Türk diyemem!

Benim dört tiyatro eserimi, Türkiye Türkçesine uygulayan ve onları Kültür Bakanlığı arasında bastırarak Türk kardaşlarımızın dikkatine sunan Yavuz Bülent Bâkiler'e huzurunuzda bir kere daha teşekkür ediyorum.

Azerî Türk Kadınlar Birliğini de, Yavuz Bülent üzerine böyle bir gün düzenlediği için alkışlıyorum!

Bahtiyar Vahabzâde'nin konuşmasından sonra sahneye, *Özümüzü Kesen Kılıç- Göktürkler* isimli tiyatro eseri konuldu.

Özümüzü Kesen Kılıç, Bahtiyar Vahapzâde'nin en son tiyatro eseri. Onu 1998 yılında, Türkiye Türkçesine uygulayarak, Kültür Bakanlığı yayınları arasında bastırmıştım. Eser, Türkiye'de de sahneye konulmuştu. Azerî Türk Kadınlar Birliğinin hazırladığı program, tiyatro eseriyle birlikte tam altı buçuk saat sürdü. Dâvetliler, bu süre içerisinde programı, hiç eksilmeyen bir ilgiyle tâkip ettiler.

22 Nisan 1999, benim ömrüm boyunca hiç unutamayacağım günlerden biri oldu. Çünkü benim için hazırla-

nan ilk san'at ve edebiyât toplantısı Azerbaycan'da yapıldı. O güzel günü ve Azerî Türk Kadınlar Birliğini, çocuklarıma bile unutturmayacak olan bir fahrî şeref diploması, evimin kütüphâne odasına her girdiğimde yüzüme gülümseyerek bakıyor. Benim dünyâ Türklüğüne hizmet ettiğime inanan Azerî Türk Kadınlar Birliği, bir metal diploma üzerine şöyle bir kayıt düşürmüş:

Sayın *Yavuz Bülent Bâkiler*

Türk dünyâsına gösterdiği hizmetlere göre Azerî Türk Kadınlar Birliğinin *Fahrî Diplomu* ile taltif olunur.

Saygılarımla.

Doç. Dr. Tenzile Rüstemhanlı
Azerî Türk Kadınlar Birliği

1999 yılının 23 Nisanında, Gence şehrindeydik. Altmış üç yaşıma Gence'de girdim. 1999 yılının 23 Nisanı da benim hiç unutamayacağım günler arasında. Ben, doğum günlerinde eşini, dostunu çağıran, eğlenceler düzenleyen kimselerden olmadım. Benim doğum günlerimin diğer günlerden bir farkı olmaz. 1999 yılının 23 Nisanını farklı kılan sebepler şu:

Nizamî adına kurulan, Gence Üniversitesinden dâvet almıştım. Gence Üniversitesi de benim için bir edebiyât günü hazırladığını söylemişti. O bakımdan sabahın erken saatlerinde Bakû'den Gence'ye doğru özel bir otomobille yola çıktık. Karı koca Rüstemhanlılar, beni yalnız bırakmadılar.

Gence, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk başşehriydi. Gence'ye yaklaşırken, hafiften bir yağmur başladı. Yağmur yüreğime yağıyordu. Ruslar tarafından şehid edilen Gence Hanı Cevad Han'ın acısı, yıllar yılı içimde bir avuç kordu. Arabamız, Gence sınırına girince bize doğru

iki atlı geliyordu. Kalpaklı süvâriler otomobilimizi durdurdular. Doğrusu merak ettim:

-Nedir? Ne oluyor? diye sordum.

Sonra öğrendim ki o genç, o çizmeli, papaklı, hançerli delikanlılar bizi karşılamak üzere yola çıkmışlar. Atlılar, bize *"Hoş geldiniz!"* dediler. Sonra atlarının başını Gence'ye doğru çevirdiler. Atlılardan biri otomobilimizin solunda, ötekisi sağındaydı. Üniversite kapısına kadar o iki atlıyla birlikte geldik.

Üniversite girişinde, bizi kalabalık bir heyet karşıladı. Öğretim üyeleri, öğretim görevlileri yanında, Azerbaycan Ziyalılar Cemiyetine mensup bâzı kişiler de topluluk içindeydi. Önce, kapı önünde bir kurban kesildi. Benim için ilk kurban Gence'de hazırlanmıştı. Doğrusu, böyle sıcak bir ilgiyle karşılanacağımı hiç düşünmemiştim.

Gence Üniversitesinin öğretim üyeleriyle tanışmamız kapı önünde oldu. Rektör Prof. Dr. Esmet Mehsetî, meslek arkadaşlarını bir bir tanıştırdıktan sonra, bin kişilik konferans salonuna geçtik. Gözlerime inanamadım ve gerçekten çok şaşırdım. Çünkü koca salon tıklım tıklım doluydu. Bâzı öğrenciler ayakta kalmışlardı. Öğrencilerin ellerinde Türkiye ve Azerbaycan bayrakları vardı. Salon âdetâ kabına sığmayan bir miting meydanına dönmüştü. Tezâhürat, rektör hanımın kürsüye çıkmasına kadar devâm etti. Rektör Hanımefendi, öğrencilerine beni şu cümlelerle takdim etti:

"Soyu soyumuzdan, boyu boyumuzdan, huyu huyumuzdan şâir Yavuz Bülent Bâkiler sizin için Gence'ye geldi. Biz de Azerbaycan sevdâsından hiç kopmayan bu şâirimiz ve yazarımız için böyle bir gün düzenledik. Burada onun şiirlerini kendi sesinden dinleyeceğiz. Ayrıca bâzı arkadaşlarım, şâirimizin san'at dünyâsı hakkında konuşacaklardır."

Gence Nizamî Üniversitesinde düzenlenen toplantı güzel bir tesâdüfle 23 Nisanda, yani benim doğum gü-

nümde yapıldı. O gün, şiirlerle, türkülerle, oyunlarla ve yürekten söylenen sözlerle geçti. 1999 yılının 23 Nisanında, Gence'de sanki yeniden doğmuş gibi oldum. Hem yeniden doğmuş oldum hem de kendimi binlerce yıl önceki köklerimin üzerinde yeniden buldum.

Gence Üniversitesinde yapılan o şaşaalı günün sonunda, iki yeni unvanla şereflendim. Gence Üniversitesi, ilk *"Fahrî Edebiyât Doktoru"* ünvanını bana verdi. Rektör Prof. Dr. Esmet Hanım Mehsetî imzâlı belgenin aslı şöyle:

Azerbaycan Respublikası Tehsil Nazırlığı
Gence Elm-Tehsil Merkezi
Nizamî adına Gence Üniversiteti
Elmî şuranın *23 Aprel 1999.* il tarihli qerarı ile
Yavuz Bülent Bâkiler'e
Nizamî adına Gence Üniversiteti'nin
FEHRİ DOKTORU
adı verilmiştir.
Elmî şuranın sedri.
Fil. El. Doktoru professor Esmet Hanım Mehsetî

Azerbaycan Ziyalılar Cemiyeti, bizim Aydınlar Ocağımız gibi çalışıyor. Bizim münevver veya aydın dediğimiz kişilere, Azerbaycan Türkleri *Ziyalı* diyorlar. Gence'de, 23 Nisan 1999 târihinde Azerbaycan Ziyalılar Cemiyeti Başkanı M. J. Cafer tarafından bana şeref üyeliği beratı da verildi. 15 numaralı diplomanın Azerbaycan Türkçesiyle muhtevası şöyle:

Azerbaycan Ziyalılar Cemiyeti
ZİYALI
DİPLOM Nu: 15
FEXRİ ZİYALI

HÖRMETLİ YAVUZ BÜLENT BEY!

Biz, sizi Azerbaycan xalqının ve ziyâlılarının yaxın dostu, sirdaşı kimi sevir, yüksek giymetlendiririk.

Siz dili bir, dini bir, soy kökü bir; iki qardaş Türk xalqının edebî-medenî elaqelerinin inkişafı sahesinde çox böyük xidmetler göstermisiniz.

Siz Türk dünyâsının, xüsusile de Azerî Türklerinin vurğunusunuz, bütün varlığımızla qedim Azerbaycan torpağına bağlısınız, hetta siz Azerbaycan'ı "üreyinizin şahdamarı" hesap edirsiniz. Ümidvar ola bilersiniz ki, biz de size-tanınmış ve şöhretli, eyni zamanda teessübkeş hemyerlimize öz qelbimizde daimi yer ayırmışıq. Bu o demekdir ki, bizim aramızdaki mesafeler ne qeder uzaq olsa da üreyimiz birlikde vurur.

Qedim Nizami yurdu ve onun qedirbilen insanları, sizin yaradıcılığınızı ve içtimaî fealiyetinizi diqqetle izleyir ve sizinle haqlı olarak fexr edir.

Şerqde hele 1918-ci ilde yaranmış ve ilk müsteqilliyine qovuşmuş Azerbaycan Xalq Cumhuriyeti'nin merkezi olan Gence şeherine gelmeyinizi elametdar hâdise sayırıq.

Eyni zamanda sizi görkemli yaradıcı ziyâlını, hamımızın sevimlisini, Türk dünyâsının tanınmış elaqelendiricisini, Yavuz Bülend Bâkiler'i "XX esrin FEXRİ ZİYÂLISI" diplomu ile teltif ederek size davam etdirdiyiniz müqqeddes missiyanızda ulu tanrıdan uğurlar dileyirik.

M. J. Ceferov / 23/04/1999
Azerbaycan Ziyâlılar Cemiyetinin Prezidenti Akademik
Bakı Şeheri

24 Nisan gününde Kazak şehrinde, yine benim adıma bir gün tertip edildi. Kazak halkının büyük ilgisi karşısında da şaşırıp kaldım. Kazak şehrinden sonra, İsmailli şehrine geçtik. 25 Nisanda, İsmailli şehrinde, tarifsiz güzelliklerle yüklü başka bir programın içinde oldum. Azerbaycan'da, şiire ve şâire karşı çok büyük bir ilgi var. Daha doğrusu, Azerbaycan'da, şiirle uğraşmayan, şiir yazmayan kimse yok gibi.

26 Nisanda Bakû'ye döndük. Bu defa Bakû Asya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. C. G. Nagiyev, Üniversitede yapılan törenle bana ve Prof. Dr. Sadık Kemal Tural'a Fahri Edebiyât Doktoru diplomaları verdi. Benim 3 numaralı Fahri Edebiyât Doktoru diplomamda şunlar yazılı:

BAKI ASİYA UNİVERSİTETİNİN
FEXRİ DOKTORU
DİPLOMU

BAKI ASİYA ÜNİVERSİTETİNİN
ELMİ ŞURASI

QERARA ALIR:

Xarici alaqalar hüququ üzra
elmin inkişafında, xalqlar arasinda emekdaşlılıq ve sülhü möhkamlendirmekde xidmetlerine göre;

Yavuz Bülent "Yavuz Bülent" Bâkiler

BAKI ASİYA ÜNİVERSİTETİNİN
FEXRİ DOKTORU ADINA LAYİQ GÖRÜLÜR.

Verilen ad qanun ve en'enenin müeyyen etdiyi hüquq, imtiyaz ve üstünlükleri te'min edir.

Prof. Dr. C. G. Nagiyev

Qeyd N: 3

Bakı şeheri "26" aprel 1999 ci il

28 Nisanda Bakû Televizyonu da, benimle 30 dakikalık bir program yaptı. Programdan sonra, ekrana bayrağımız düşürüldü ve güftesi Ahmed Cevad Bey'e, bestesi Üzeyir Hacıbeyli'ye ait olan o meşhur türkü benim için bir kere daha söylendi:

"Çırpınırdın Karadeniz bakıp Türk'ün bayrağına
Ah deyirdin heç ölmezdim düşebilsem torpağına"

1999 yılının Nisan ayında, bana unutulmaz güzellikler yaşatan Tenzile Rüstemhanlı'nın şahsında Azerî Türk Kadınlar Birliğine minnettarlığım ebediyyen devâm edecektir.

Azerbaycan'dan aldığım 5. ödül Elçibey irsini yani mirasını araştırma komisyonu tarafından verilen *Türklüğe Hizmet Ödülü* oldu.

O ödülü de bir şeref madalyası gibi yüreğimin başında ebediyyen taşıyacağım. Ödül levhasında şunlar yazılı:

TÜRKLÜGE XİDMET ÖDÜLÜ
Yavuz Bülend BÂKİLER
Elçibey İrsini Araştırma Komissiyası

EZAN SESİ DUYAN TOPRAK

Bakû'de yabancıların alışveriş yapmaları için açılan bir mağaza var. O mağazada satılan mallar, diğer dükkânlarda vitrinlere konulanlardan daha kaliteli, daha güzel, daha pahalı. İnanmayacaksınız ama gerçek: Bakû dükkânlarında devlet turşu satıyor. Soğan, patates, yumurta, ıspanak satıyor. Marksist sistem, bir uyuz eşeği olanı bile kapitalist veya burjuva saymış. Bu bakımdan, bütün istihsal malları devletin elinde. Dükkânlarda mal satanlar da devlet memurları.

Beni, yabancılar için mal satan o farklı mağazalara götürmek istediler. Merakımı gidermek için "peki" dedim. Kendi kendime düşünüp durdum: "Peki ama nasıl oluyor bu iş?" dedim. "Eşitlik" diye çırpınıp duran bir sistem, eşitliği, adâleti neden bozuyor? Kendi vatandaşına neden sıradan, kaba saba mallar çıkarıyor da, sıra yabancılara gelince; onlara daha zarif, daha kaliteli mallar pazarlıyor? Bakû Türk'ünün de güzel eşyalar almak, kullanmak hakkı niçin olmasın?

Mihmandarım Elçin, beni otelden alarak o lüks mağazaya götürdü. Gördüm ki, gittiğimiz mağazanın kapısı, öyle herkese açık değil. Nitekim içeriye girmek için, Elçin, devlet tarafından kendisine verilen serbest geçiş kartını göstermek mecburiyetinde kaldı. İçeri girince şaşırdım. Çünkü mağaza bana, biraz dikkatlice yerleşti-

rilmiş bir mal deposu gibi geldi. Raflara sıralanan öteberiye şöyle bir bakmam yetti de arttı bile!

-Tamam Elçin! Artık çıkabiliriz!

-Bir şey almak istemiyor musunuz?

-Burada alacağım hiçbir şey yok Elçin!

-Beğenmediniz mi yoksa?

-Sevgili kardeşim! İstanbul'da, bizim Mahmut Paşa diye bir alışveriş merkezimiz var. Orada, kaldırımlar üzerinde satılan mallar bile, bu mağazadakilerden çok daha kaliteli. Buradan Türkiye'ye götürebileceğim hiçbir şey yok!

Elçin şaşırdı ve üzüldü. Herhâlde benim büyük bir hayranlıkla raflara bakacağımı, mağazadan bir kucak dolusu malla çıkacağımı sanıyordu. Oradan ayrılınca, yeni bir parka doğru yürüdük. Parkın en önemli özelliği, 6-7 metre yüksekliğindeki kayalıklardan, aşağılara doğru 2-3 parmak kalınlığındaki suların süzülerek inmesiydi. Aklıma bizim Düden Şelâleleri geldi. Sonra Mustafa Seyit Sütüven'in meşhur şiiri:

"Bir kayadan duman duman
On yedi metre atlayan
Dağ kokusuyla yüklü su.

Akhalılar da bir zaman
Şâir, ilâhe, kahraman
Şiirini burada içtiler."

Seyit Sütüven'in şiirini hatırladım; ama o parkta ne on yedi metre yükseklikteki kayalardan duman duman atlayan ak köpüklü sular vardı ne de köpüklü sular etrafında kendi şiirlerinin hülyasına dalan şâirler, ilâheler, kahramanlar...

Parkta daha fazla kalmak istemedim:

-Dönelim Elçin! Otelde biraz dinlenmek istiyorum!

Elçin, beni Azerbaycan Oteline bırakarak gitti. Dinlenmek niyetiyle odama çıkarken önüme genç bir adam dikildi:

-Yavuz Bey! Azerbaycan torpağına siz hoş gelipsiz!

-Hoş bulduk efendim!

-Men indi size gulluğ elemek istiyirem. Size nece gulluğ edebilerem men?

Azerbaycan Türkçesinde "bir kimseye gulluğ elemek" o kimseye hizmette bulunmak, yardımcı olmaya çalışmaktır. Adamın yüzüne dikkatlice baktım, ilk defa karşılaştığım bir kimseydi. "Sağ olun! Var olun! Sizin de gulluğunuzu görmek isteyenler çok olsun!" diyerek asansöre doğru yürümek istedim. Benimle birlikte birkaç adım attı. Sonra yalvaran bir sesle konuşmaya başladı:

-Hara gedirsiiiz? Men bura sizin için gelmişem. Eyleşin birez danışag deee!

Utandım. Bana yardımcı olmak, hizmet etmek için gelen bir kimseyle beş on cümle konuşmadan, gönlünü almadan savuşup gitmek hakikaten yakışık almazdı, yanlıştı.

-Affedersiniz. Özür dilerim. Sizin bana ayıracağınız vaktiniz varsa, elbette sohbet edebiliriz. Nereye otursak acaba? dedim.

Başıyla işâret ettiği köşede boş bir masa vardı. Gidip oraya oturduk. Konuşunca öğrendim ki, bir lisede muallim imiş. Bakû'ye Karabağ'dan gelmiş. Yazıcılar Birliğine gittiğinde oradaki konuşmalardan öğrenmiş ki, benim dedelerim de Karabağ'dan kalkıp Osmanlı Türkiye'sine göçmüşler. Ben, 1980 yılında ilk defa Bakû'ye gelmişim; Karabağ'a gitmek istemişim, fakat Ruslar bırakmamışlar. Bu ikinci gelişimde de Moskova yine icâze (izin) vermiyormuş. Bunları duyunca yüreği parçalanmış. Bakû'de yaşlı bir kadın akrabası varmış. Kadın, 75 yaşlarındaymış. Kocası II. Dünyâ Savaşı yıllarında vefat etmiş. Kadın, çocuk doktorluğundan emekliymiş. Genç adam, dün akşam o çocuk doktorunun ziyâretine gitmiş. Oturup konuşurlarken aklına ben gelmişim. Bildiklerini akrabasına bir bir anlatmış. Yaşlı kadın, çok

duygulanmış. Demiş ki: "Yazıktır. Git bul o adamı; akşam yemeğine al bize getir!"

Lise öğretmeni gelmiş ki, akşam yemeği için beni alıp o Karabağlı hatun kişinin evine götürsün. Bunları, arkasından atlı koşturur gibi acele acele anlattıktan sonra sordu:

-En çok hangi hörek (yemek) sizin hoşunuza geliiir?

-Bu yaşıma kadar yemek seçtiğim hiç olmadı. Önüme ne konulduysa şükrederek yiyip kalktım. Yalnız bir hususa dikkatinizi çekmek istiyorum: Ben buraya Azerbaycan Devleti'nin misâfiri olarak geldim. Otel paramı da, bu lokantada yediğim yemeklerin parasını da devlet karşılıyor. Şimdi ben, bu akşam bu otelin lokantasında yemek yemesem, adamlar lüzumsuz yere benden şüphelenecekler. Acaba nereye gitti, kiminle görüştü diye vesveseye düşecekler. Bu bakımdan yemek faslını ortadan kaldıralım. Yemeği ben burada yiyeyim. Yemekten sonra, doktor hanımın evine, sâdece çay içmeye, sohbet etmeye gidelim, olur mu? Sormayı unuttum, isminiz nedir sizin?

-Murtaza Memmed!

-Anlaştık mı Murtaza kardeş?

-Öyleyse icâze verin mene, küçeden Gülnaz Hanım'a bir zeng vurum gelim!

1982 yılında, Bakû caddelerinde telefon kabinleri vardı. Murtaza, otele çok yakın caddelerden birinden Gülnaz Hanım'a telefonla haber verip döndü.

-Âlâ! Men zeng vurdum özüne; şamda bizi gözliyecek! Saat seggiz yarımda men gelip sizi alaram. Yalnız ön gapıdan yoh, arka gapıdan çıhmak lâzımdır. Bu sarı gulahlar (Ruslar), bu köpeğoğlu köpekler bizim işimizden haberdar olmasınlar. Bah görürsen bu nece bir zulümdü? İnsan gendi torpağında bile bir gonağıyla rahat danışabilmir!

Murtaza'nın birden gözleri doldu, sesi titredi. "Uy men ölüm! "Uy men ölüm! "Uy men ölüm!" diye göğüs geçirdi.

Hassasiyeti bana da geçti. Benim de gözlerim doldu. Elimle, artık konuşmayalım anlamında bir işâret yaptım. Gitmek için ayağa kalktı. Vedâlaştık.

Akşam yemeğinden sonra odama çıktım. Saat 19.30'da, usulca otelin arka kapısına yürüdüm. Ön kapıda kırmızı yüzlü, iri yarı bir Rus polisi nöbet tutuyordu. Arka kapıda kimse yoktu; üstelik oranın ışıkları da yanmıyordu. Dışarı çıktığımda Murtaza'yı sanki beni beklemiyormuş gibi etrafta oyalanıyor gördüm. Yanına yaklaşınca bana başıyla bineceğimiz arabayı işâret etti. Birlikte arabanın arka koltuğuna oturduk. Şoför sür'atle gaza bastı. Bir süre hiç konuşmadık. Araba hareket edince doğrusu içime bir şüphe düştü: Kim bu adam? Gerçekten samimî bir Karabağlı mı; yoksa bir ihânet şebekesinin adamı mı? Moskova'ya ilk gelişimizde büyükelçimiz bizi uyarmıştı:

"Aman, sakın bilmediğiniz bir adamın dâvetine uymayın! Sakın tek başınıza bir arabaya binmeyin! Sakın bulunmuş olduğunuz otel odasında rejim aleyhinde konuşmayın! Rus devlet adamlarına hakâretâmiz sözler söylemeyin! Radyonuzun, televizyonunuzun sesi biraz yüksek olsun ki, konuştuklarınız iyi tespit edilmesin. Bulunduğunuz odalarda dinleme cihazlarının çalıştığını aklınızdan çıkarmayın! Aman çok dikkatli olun!"

Büyükelçimizin bu ikazına rağmen, ben ilk defa gördüğüm bir adamın arabasına binmiş; bilmediğim bir semte doğru gidiyordum. İçimden alıp verirken arabamız, o meşhur Kirov heykelinin arkasındaki bir caddeden yukarılara doğru tırmanmaya başladı. Kirov'un heykeli, Bakû'yü, yüksek bir tepeden, çok mağrur bir yüzle süzüyor veya gözetliyor gibiydi. Kâidesiyle birlikte 8-10 metreye uzanan bir boyu vardı. Sırf konuşmuş olmak için sordum:

-Kimindi bu heykel Murtaza kardeş?

-Kirov'un!

-Kirov Rus değil miydi?

-Beli Rus'du!

-Peki, ama bir Rus'un heykeli Bakû'de ne arıyor? Bu Rus'un heykelini götürüp kendi memleketine koysunlar! Bu Kirov denilen pis adamdan benim zehlem gedir (Nefret ediyorum)!

Ben böyle söyler söylemez şoförde bir hareketlenme oldu. Adamcağız oturduğu yerden bizim tarafa doğru biraz dönüverdi. Kulağını bize verdiğini anladım. Kızdığından mı, sevindiğinden mi bilemedim. Murtaza, tam şoförün arkasında oturuyordu. Şahâdet parmağıyla ön koltuğu işâretleyerek dikkatimi çekmek istedi. Sonra:

-Yoo, éle danışmayın! Kirov Bakû'de yaxşı işledi!

-Ne güzel çalışması kardeşim? Bu adam Stalin'in yakın arkadaşlarından değil miydi? Azerbaycan'ın kanını iliğini emen canavarlardandı. Lânet adamın birisiydi. Bu adamın yüzünden Gence'nin o güzelim adını değiştirmediler mi? Gence'ye Kirovabad demediler mi? Azerbaycan'daki caddelere, sokaklara, okullara, kasabalara, çiftliklere Kirov adını koymadılar mı?

Bu adamın, baştan Stalin'le arası çok iyi idi. Sonra aralarına kara kediler girdi. Kirov, Azerbaycan'ın umûmî valisiydi. Stalin, onu bir gizli cinâyetle ortadan kaldırdı. Sonra da sanki cinâyeti başkaları işlemiş gibi Sovyetlerde kendisine muhâlif ne kadar kimse varsa, "Kirov yoldaşı siz öldürttünüz!" iddiasıyla onları teker teker ortadan kaldırttı. Kirov da, Stalin de, gorlarında (mezarlarında) tik otursunlar! Gorbegor olsunlar! İkisinden de zehlem gedir!

Benim öfkeli çıkışıma, Murtaza, ağzını açıp tek kelime söylemedi. İneceğimiz yere kadar ben konuştum. Araba durunca kendimi dışarı attım. Murtaza bir süre arabada kaldı. Şoförle karşılıklı olarak ne konuştuklarını anlayamadım. Yoksa baltayı taşa mı vurmuştum? Şoförü kızdırmış mıydım?

Derken Murtaza güler yüzle karşıma dikildi:

-Vallahi çok yahşı. Bundan sonra nereye gidersem sizi berâberimde götüreceğim. Neden biliyor musunuz? Adam benden para almadı. Çok ısrar etmeme rağmen elimi geri itti. Borcumuz ne kadar diye sorduğum zaman dedi ki: "O Türkiye'den gelen kişi senin gonağın değildir; benim gonağımdır! Ben onun konuşmalarına kulak astım. Söyledikleri çok hoşuma geldi. O kişi eğer istese, ben ona Bakû'nün bütün caddelerini, sokaklarını, mahallelerini parasız-gezdiririm. 5-10 km yol için sizden para almak olur mu? Anamın sütü gibi helâl olsun!"

Murtaza devam etti: *"İşte bizim adamlarımız böyledir. Türkiye deyince, yüreklerini çıkarıp vermek isterler!"*

Murtaza'yı dinlerken yüreğim ışıklandı. İçime birdenbire sanki sicim gibi bir yağmur boşandı. Kanatlanır gibi oldum. Birkaç kelime söyleyemeyecek kadar duygulandım. Zâten yol arkadaşım da benden bir şey söylememi beklemiyordu. Başıyla gideceğimiz evi işâret etti:

-Gülnaz Hanım'ın evi işte burası!

Yürüdük. Yol biraz karanlıktı. Beş katlı bir apartmanın dördüncü katına çıktık. Apartmanın girişi, merdiven başları, katlar arasındaki duvarlar, sanki mahallenin en haylaz çocuklarının oyun alanı olmuş gibiydi. Temizlikten, sadelikten, güzellikten eser yoktu. Duvarlar, ben diyeyim yüz, siz deyin bin çivi yarasıyla zonklayıp duruyordu. Yani apartman duvarları da, insanlar gibi suçiçeği hastalığı geçirseler; yüzleri ancak o kadar pütürlü, yaralı bereli olabilirdi. Dördüncü kata çıkıp Gülnaz Hanım'ın kapısından içeriye doğru bir iki adım atınca şaşırıp kaldım.

Evin salonuna serilen bir Karabağ halısı, üzerine basılamayacak kadar güzeldi. Pencereleri, bol büzgülü kadife perdeler kapamıştı. Bu fes renkli perdeler, salona çok ciddî bir hava veriyordu. Antika özelliği kazanmış koltuklar ve sandalyeler mağrur bir yüzle gülümsüyorlardı. Salonun bir köşesinde ceviz ağacından yapılmış

eski bir büfe vardı. Gözlerinde kristal bardaklar, tabaklar, biblolar ve aile resimleri bulunan bir büfe! Salonun öteki köşesinde ise, beni şaşırtacak derecede zarif bir piyano duruyordu. Piyanonun hemen üstünde duvara asılı renkli bir resim dikkatimi çekti. Bu, bizim muhteşem Selimiye'mizin güler yüzlü resmiydi ve sanki bana "burada karşılaşacağımızı hiç düşünmüş müydün?" der gibi göz kırpıyordu.

Evin sâhibesi nur yüzlü bir kadındı. Eğilip saygıyla iki elini birden öptüm. O da boyasız dudaklarını benim sağ omzuma kondurdu. Doğrusu bu hareketini çok zarif ve asilâne buldum. Beni salonun başköşesine oturttu. Yerime oturduğumda bu soylu kadının yüzüne baktım. Biraz evvel yatsı namazından selâm verip çıkmış gibi bir hâli vardı. Veya büyük bir vecd içinde yaptığı duânın o mistik havasından yeni sıyrılmamış gibi karşımda oturuyordu. Ve bana o yumuşak kadife sesiyle durmadan sorular soruyordu. Karabağ'da yatan 11. dedem Hacı Ali Murad'dan kızım Aybala'ya, oğlum Emrah Melikşah'a kadar... Sorular, sorular, sorular...

Sürmeli gözleri, ruhumun bütün ürpertilerini görmek ister gibi hep üzerimdeydi. Ben de istiyordum ki, bu soru faslı bitse de bana şu duvardaki Selimiye Câmiinin hikâyesini anlatsa. Neden Selimiye Câmii? Gitmiş mi, görmüş mü Edirne'yi? Gitmemişse, görmemişse nereden bulup yapıştırmış duvara o resmi? Acaba Selimiye için ne biliyor? Selimiye, o duvarda öyle rastgele bir resim olarak mı duruyor? Yoksa bir sebebe dayanılarak aranılan, bulunan ve özellikle piyanonun üstüne, duvara yapıştırılan bir resim mi o?

Ben, bir taraftan sorulan sorulara cevâp veriyor; bir taraftan da sıranın bana gelmesi için sabırsızlanıyordum. Derken gecenin bir vaktinde kapı çalındı. Murtaza kapıya koştu. Biraz sonra salona, genç bir adamla birlikte döndü. Gülnaz Hanım kalkıp yeni gelen kişiyi büyük bir sevinçle kucakladı:

-Hayırdır inşallah ay Kâsım! Sen hoş gelipsen. Men çok hoşbaht olmuşam.

-Hayırdır elbet ay nene! Senin istediğin mübâreki Türkiye'den getirmişem. And olsun ki, senin hatırın için çıkıp Edirne'ye getmişem.

Genç adam piyanonun kapağı üzerine bir paket koydu. Gülnaz Hanım, o paketi elleriyle alıp önce göğsüne bastırdı. Sonra dudaklarına götürüp öptü. Onu tekrar piyanonun üzerine usûlca koydu. Yeniden genç adamı kucaklayarak sağ omzundan öptü ve ona o kadar çok duâ etti, o kadar güzel sözler söyledi ki, meraklanmaya başladım. Getirilen pakete dikkatlice baktım. Nedense bana Çorum leblebilerinin torbalarını hatırlattı. Hani bir kiloluk bir kese kâğıdını beyaz bir naylon torbanın içine koyarak ağzını bir telle bağlarlar ya, işte öyle bir şeydi. Ama hayır olamazdı! 75 yaşında bir hanımefendi, bir kilo Çorum leblebisi için bu kadar sevinemezdi. Meraklanarak sordum:

-Hanımefendi, merakımı lütfen hoşgörün. Bu cavan adam, size Türkiye'den ne getirdi ki, böylesine çok sevindiniz?

Geldi karşıma oturdu. Anlattıkları bütün hüznü ve güzelliyle aklımda. Ondan dinlediklerimi ömrüm oldukça unutmayacağım:

-Ah biz neler gördük; neler geçirdik! Kendi vatanımızda kendi güzelliklerimizin, zenginliklerimizin kölesi olduk. Yazıktır bize! Yazıktır bize!

Bizim çok zengin petrol yataklarımız vardı. Olmaz olaydı. Çünkü Rus, gözünü dikti Bakû petrollerine. Kızıl Ordu, o petrol zenginliği yüzünden geldi girdi Azerbaycan'a. Binlerce, on binlerce evlâdımızı kırdı geçirdi. Yazıktır bize! Yazıktır bize!

Petrolün sefâsını Ruslar sürdü. Cefâsını biz çektik. 1918 yılından bugüne kadar Moskova, milyonlarca ton petrolümüzü çekip götürdü. Yine de gözü doymadı. Sülük olsaydı, şimdiye kadar bin defa patlardı. Canavar ol-

saydı çatlardı. Ama Rusya bir türlü doymak bilmiyor. Yazıktır bize! Yazıktır bize!

Ruslar Azerbaycan'da üç yüze yakın mektep açtılar. Çocuklarımıza Rusça öğrettiler, Türkçeyi unutturtmaya çalıştılar. Ana dilimizi unutanlar oldu. Yazıktır bize! Yazıktır bize!

Hiç kimse sâhip çıkmadı bize! Kendi toprağımızda sâhipsiz kaldık. Yurdumuzda yuvamızda ağızsız dilsiz kaldık. Yazıktır bize! Yazıktır bize!

Çar ordusu Azerbaycan'a girende, senin ulu babaların gibi çoklu adamlar çıkıp Türkiye'ye gittiler. Giden unuttu bizi! Giden unuttu, gelen de sâhip çıkmadı bize! Moskova, bizim en ziyâlı adamlarımızı tutup götürdü. Bazısını Sibir'e sürdü; bazısını Hazar'a döktü! Bazısını petrol kuyularına gömdü. Aksakallılarımızın mezarlarını bile bulamadık. Yazıktır bize! Yazıktır bize!

Bizim çok güzel kuşlarımız, ceylânlarımız, çiçeklerimiz vardı. Onların yaşadıkları bağları, bahçeleri, yaylaları Ruslar darmadağın ettiler. Yerlerine pamuk ektiler. Kuşlarımız, ceylânlarımız, çiçeklerimiz çekip gittiler. Yazıktır onlara! Yazıktır bizlere hem de çok yazıktır!

Azerbaycan'a komünist rejim gelende ben 14 yaşındaydım. Lenin, bütün mescitlerimizi yıktırdı. Minârelerimizde ezan okunmasını yasakladı. Mollalarımızı sürüm sürüm süründürdü. Yazıktır bize! Yazıktır bize!

60 yıldan beri bizde ezan okunmuyor. 60 yıldan beri milletimize dinini diyânetini unutturmaya çalıştılar. Mescitlerimizi Allahsızlık merkezleri hâline getirdiler. Yazıktır bize! Yazıktır bize!

Kulaklarımızda, çocukluk yıllarından kalan, o unutulmaz ezan sesleri var. Ama 60 yıldan beri biz, ezan sesine de hasret kaldık. Her gün Allah'a duâ ediyorum: "Rabbim diyorum, bana Azerbaycan'da ezan okunan günleri göstermeden canımı alma!" duâlarım kabul olmuyor. Yazıktır bize! Yazıktır bize!

Ramazan ayı gelende, Türkiye radyolarından akşam ezanı okunuyor. Ne kadar güzel, ne kadar ilâhi ezanlardır o ezanlar! Oturuyorum radyomun başına. Yapıştırıyorum kulağımı radyonun yüzüne. Müstesnâ bir zevkle, heyecanla Türk ezanlarını dinliyorum. Hey Allah'ım diyorum, oradaki Türk'ün ezanı var; buradaki Türk'ün ezanı yok! Yazıktır bize! Yazıktır bize!

Bak o piyano üstündeki Selimiye Câmiinin resmini, iki yıl önce Türkiye'ye giden bir arkadaşım alıp getirdi bana. Ben eşitmişim ki, Mimar Sinan demiş ki: "Ben Edirne'ye öyle bir câmi dikmeliyim ki, kubbesi Ayasofya'nın kubbesinden hem daha yüksek hem de geniş olsun. Doğru mu değil mi?

-Doğrudur efendim, aynen sizin söylediğiniz gibi!

-Ben de istedim ki, karşımda bir câmi resmi olacaksa, câmilerin en güzeli, en büyüğü, en muhteşemi olmalı. Selimiye Câmiinin resmini işte bunun için istedim. Muallim arkadaşım alıp getirdi. Ben bu câmiye hayran oldum. Bizim buralarda böyle câmi yoktur. Şimdi ben her gün piyanomun başına oturuyor, bildiğim bütün türkülerimizi, Selimiye Câmiine bakarak çalıyorum. O Türk radyolarında dinlediğim ilâhi ezanları, piyanomda da çalmak için çırpınıyorum. Ama piyano, ezan sesi için değil ki! Ah imkân olsaydı da Türkiye'ye gidebilseydim. Bu Selimiye Câmiini görebilseydim. Başımı eşiğine koyup ölebilseydim. Ama şimdi, Türkiye'ye gitmek benim için çok çetindir.

Geçen ay, bu cavan oğlan Türkiye'ye gitti. Ondan çok ricâ ettim ki, benim için Edirne'ye gitsin. Bana, bu minârelerden okunan ezan seslerini duyan toprak getirsin. Vasiyetim var, istiyorum ki, öldüğüm zaman üzerime, işte o minârelerden okunan ezan sesini duyan toprak serpilsin!

Yazıktır bize! Yazıktır bize! İşte bu cavan oğlan, bana Edirne'den ezan sesi duyan toprak getirdi. Sevincim bundandır!

Gülnaz Hanım, cümlelerinin sonunu "Yazıktır bize! Yazıktır bize!" sızlanmasıyla bağlıyordu. Sesi bir yaylı tamburun inlemesi gibi yüreğimi yakıyordu. Gülnaz Hanım aynı zamanda, benim hassasiyetimle de konuşuyordu. Ben de, birkaç avuç Karabağ toprağı alıp Türkiye'ye götürmek için çırpınıyordum. O ise ezan sesi duyan toprak için savrulup duruyordu.

Gözyaşlarımı tutamadım. Sessiz sedâsız, iplik iplik ağlamaya başladım. Başımı dik tutarak ağladım. O gece Bakû'de Gülnaz Hanım da ağladı. Murtaza da, içeriye şen şakrak giren genç adam da! Aklımda Sevgili Peygamberimizin bir duâsı vardı: *"Allah'ım! Bana ağlamasını bilen bir çift göz ver!"*

Bu hâtıramı, ağlamasını bilenler ve dünyâ Türklüğünün bitmez tükenmez acılarını yüreklerinde duyanlar için yazdım.

AZERBAYCAN'DA ALİ MEKTEPLERİ ÖMER MEKTEPLERİ

Şâir Şahmar Ekberzâde, Azerbaycan'ı bana daha çok sevdiren Türkçü kardeşlerimden biri. Onu dinlerken, kendi kendime düşünmüşümdür: Acaba benim, bir başka erkek kardeşim olsaydı, onu da bu özü sözü bir, bu yiğit, bu yürekli, bu coşkun duygulu Şahmar kadar sevebilir miydim? Şahmar Ekberzâde, şiirimde ve gönlümde, hep bir padişah asaletiyle yaşayıp duracak arkadaşlarımdan.

Bir gün, kaldığım otelden beni alıp dışarı çıkardı. Kız Kulesi yakınına geldiğimiz zaman gözlerimin içine bakarak gülümsedi:

-Hazır ol! Yarın sabah, bizim doktorlarımızdan biri seninle görüşmek istiyor!

-Hayrola! Niçin acaba? Beni muayene mi etmek istiyor?

-Yok! Sana, önemli bir belge verecekmiş. Onu Türkiye'ye götürmeliymişsin. Türkiye radyolarında ve televizyonlarında, o belge üzerine konuşmalar yapmalıymışsın; yazılar yazmalıymışsın!

-Doğrusu çok merak ettim Şahmar! Neye dâirmiş o belge?

-Vallahi ben de bilmiyorum. İstiyor ki, burada bu görüşmenizden kimsenin haberi olmasın. Sâdece ikiniz buluşacaksınız ve bir iki dakika ayaküstü görüşüp ayrılacakmışsınız. Bana öyle söyledi.

-Nerede buluşacakmışız?

-Eski Bakû'de bizim bir kervansarayımız var ya, işte onun önünde. Doktorumuz hanımdır. 60-65 yaşlarında olacak. Arkadaşlığımızı bildiği için, seni haberdar etmemi istedi. Yarın sabah, saat 08.00'de kervansarayın önünde ol. Sakın unutma!

-Unutmam! Unutmam!

Doğrusu sabahı zor ettim. Kararlaştırılan saatte kervansarayın önüne gittiğim zaman gördüm ki, saçları çoktan ağarmış Dr. Hanım, çok sade bir kıyafetle çıkıp gelmişti. Elinde, bilmem kaça katlanmış bir gazete vardı. Söze kendisi başladı:

-Bu gazetede, Rus Çarı Deli Petro'nun vasiyeti yayımlandı. Deli Petro'nun vasiyeti çok mühim. Onu size getirdim ki, Türkiye'deki bacı kardeşlerimizi bundan haberdar edesiniz. Bu Rus tuzağını bilmek, tedbirli olmak lâzım. Bilmeden olmaz. Rus devleti, dün de Deli Petro gibi düşünüyordu; bugün de öyle düşünüyor. Allah, Türkiye'yi bütün kötülüklerden saklasın gardaşım!

Gazeteyi bana uzattı. Baktım, Kiril alfabesiyle; ama Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış eski târihli bir gazete. Dr. Hanıma, teşekkür babında birkaç cümle söyledim. Sonra eğildim ve üstü, damar damar kabaran ve kahverengi beneklerle yaşlanan elini öptüm:

-Emin olmalısınız ki, bana lütfettiğiniz bu belgeyi, Türkiye'ye döndükten sonra mutlaka yazıp çizeceğim. Çeşitli toplantılarda hatta radyo ve televizyon programlarında dile getireceğim.

Rahat bir gülümsemeyle yüzüme baktı. Bir mektup zarfı ebadına getirilmiş gazeteyi, koyun cebime koyarken bir kelimeyi üç defa tekrarladı:

-Mutlak! Mutlak! Mutlak!

Ve sonra, yüreğinin bütün güzelliğiyle, bütün safiyetiyle, bütün merhametiyle yalvarır gibi mırıldandı:

-Allah, Türkiye'yi bütün kötülüklerden saklasın! Allah, Türkiye'deki bacılarımızın, gardaşlarımızın amanında olsun!

Hiçbir şey söyleyemedim! Hiçbir şey söyleyemedim; çünkü kadıncağız öyle hisli, öyle merhametli, öyle şiir yüklü bir ses tonuyla niyazda bulunmuştu ki, göz pınarlarım dolup taşmaya başlamıştı.

Otele dönerken, yol boyunca düşündüm:

-Bu Doktor Hanım, Azerbaycan'da basılan bir gazeteyi bana getirirken, neden endişeye kapıldı? Sabahın bu erken saatini neden seçti? Neden, mümkün olduğu kadar gözlerden uzak kalmayı istedi?

Otele gelir gelmez gazeteyi açtım. Deli Petro vasiyetnâmesinin 9. maddesinin altı kırmızı kalemle çizilmişti. Önce o maddeyi okudum. Deli Petro diyor ki:

"Rusya'nın bir dünyâ devleti olabilmesi için başşehir olarak kendisine İstanbul'u seçmesi gerekir. Çünkü Asya ve Avrupa hazinelerinin anahtarı İstanbul şehridir. Gerekli gayret gösterilmeli, İstanbul bir ân önce ele geçirilmelidir. İstanbul'u ele geçiren hükümdar, dünyânın en büyük hükümdarı olacaktır.

Rusya, böyle bir harekete girişmeden önce, Türkiye ile İran arasına Şiî-Sünnî kavgası sokmalıdır. Karşılıklı düşmanlıklar meydana getirilmelidir. Rusya nüfuzunun büyüme yollarından biri de bu Şiî-Sünnî çekişmesidir. Türkiye ile İran Devletleri'nin birbirleriyle ittifak kuramamalarının en tesirli yolu, Şiî-Sünnî düşmanlığının artırılmasından geçer. Asya'da İslâm hâkimiyetini kırmak da, Şiî-Sünnî düşmanlığına bağlıdır!"

Deli Petro vasiyetnamesinin diğer maddelerini okumayı daha sonraya bıraktım. Çünkü bir ân önce kahvaltıya inmem gerekiyordu. Sonra da Şahmar ile birlikte Şirvanşahlar Sarayı'na gidecektim.

Gece yarısı odama döndüğüm zaman, vasiyetnamenin diğer maddelerini okumak istedim. Ama o da ne? Gördüm ki, sabahleyin kahvaltıya inerken masamın üzerine bıraktığım gazete, kanatlanıp uçmuştur! Odada bak-

madığım yer kalmadı. Bavullarımın içini bile altüst ettim: Yoktu! Vah! Aman! Eyvah!

Hemen oturdum ve unutmamam için okuduğum o 9. maddeyi not defterime yazmaya başladım. Sonra, gidip kat görevlisine durumu anlattım:

-Vallahi ben bilmiyorum, dedi. Hele sabah olsun, odayı temizleyen kadınlara sorayım. Belki onlar bilirler!

Geceyi huzursuz ve öfkeli geçirdim. Sabahleyin, kat görevlisi kadına tekrar gittim. Bana çok tabiî bir hâdiseden bahsediyor gibi dedi ki:

-Odanızı temizleyen avrada sordum. Bana dedi ki: O masa üzerinde duran gazete çok eski târihli olduğu için alıp çöp torbasına attım!

-Hanımefendi dedim, olur mu hiç? O gazete bana çok lâzımdı. Benim iznim, isteğim olmadan nasıl çöp torbasına atarlar? Ben kaç Avrupa ülkesinde bulundum. Masamın üzerinde bulunan bir kâğıt parçasını bile çöpe atmadılar. O gazete atılacak olsaydı, onu ben kendim atardım. Oldu mu şimdi bu?

Karşımdaki kadın, omuz başlarını kulaklarının hizasına kadar kaldırarak sustu. Türkiye Türkçesindeki "anladım!" kelimesinin karşılığı, Azerbaycan Türkçesinde: *"Başa düştüm!"* kelimeleridir. Kat görevlisine:

-Başa düştüm, dedim. Başa düştüm!

Kadıncağız, yaptığı açıklamaya, benim gerçekten inandığımı sandı. Hâlbuki söylediklerine inanmamıştım.

Birkaç gün sonra, sâdece Türk dünyâsının değil, aynı zamanda, bütün İslâm âleminin en önemli sancılarından biri olan Şiî-Sünnî konusunu aziz dostum Prof. Dr. Bahtiyar Vahapzâde'ye sordum. Bana anlattıklarına doğrusu çok şaşırdım:

-Ruslar, Azerbaycan topraklarını işgal ettikten bir süre sonra bu Şiî-Sünnî mes'elesi üzerinde hassasiyetle durdular. Burada, iki ayrı mektep açtılar: Ali Mektepleri-Ömer Mektepleri. Nüfusumuzun %60'ı Şiî'dir; %40

ise Sünnî. Söylemeye gerek yok: Şiîler de Türk'tür, Sünnîler de.

Şiîler de Müslümandırlar; Sünnîler de. Aralarında çok basit mezhep ayrılıkları var. Ama Ruslar, bunu böyle düşünmediler. Deli Petro'nun vasiyetini ele alarak hareket ettiler. Ve tuttular Şiî çocuklarını Ali Mekteplerine kaydettiler. Sünnî çocuklarını da Ömer Mekteplerine yazdılar. Bu kadarla kalsa haydi neyse! Daha ilk mektepten itibâren öyle bir eğitim uyguladılar ki Şiî çocukları Sünnî çocuklarına düşman kesildiler. Fizik kâidesini bilirsin elbet: Her etkinin bir tepkisi olur. Şiî çocukları Sünnî kardeşlerine düşman olunca, Sünnî çocuklar da Şiî kardeşlerine hasmâne duygularla baktılar.

Ben burada suçu, kat'iyyen şu tarafın veya bu tarafın sırtına yüklemiyorum. Suç, çocuklarımızı daha kalem bile tutmadan birbirine düşman hâline getiren Çarlık Rusya'sındadır. Bizi birbirimize onlar düşürmüşlerdir. Müslümanı Müslümana düşman hâline onlar getirmişlerdir.

Peki, nedir bu Ali Mektepleri, nedir bu Ömer Mektepleri? diye sorarsan, ben derim ki: Deli Petro'nun vasiyetinin Rus Çarlığı tarafından ciddiyetle ele alınıp uygulanmasıdır. Bizim meşhur şâirlerimizden Mirze Elesker Sabir'in o çok meşhur "Gorxuram", şiiri Ali ve Ömer Mekteplerinde yetişen, kendi özüne, köküne, kendi soyuna sopuna, kendi dinine, imânına düşman hâline getirilen câhil softaları hicvetmektedir. "Gorxuram" Türklükten ve İslâmiyetten kopan bedbahtların dehşet verici resmidir:

GORXURAM

Payi piyade düşürem yollara
Xari mügilan görürem gorxmuram

Seyr edirem berrü biyabanları
Güli biyaban görürem gorxmuram

Gah oluram behrde zövregnişin
Dalgalı tufan görürem gorxmuram

Gah şefeg tek düşürem dağlara
Yangılı vulkan görürem gorxmuram

Gâh enirem saye tek ormanlara
Yırtıcı heyvan görürem gorxmuram

Üz goyuram gâh neyistanlara
Bir sürü aslan görürem gorxmuram

Meğberelikte edirem gâh mekân
Gebrde xortdan görürem gorxmuram

Menzil olur gâh mene virâneler
Cin görürem, can görürem gorxmuram

Bu küre-i arzda men muxteser
Muxtelif elvan görürem gorxmuram

Harici mülkünde de hetta gezib
Çox tuhaf insan görürem gorxmuram

Leyk bu gorxmazlıg ile doğrusu
Ay dadaş vallahi, billâhi, tallahi
Harda Müselman görürem gorxuram

Bi sebeb gorxmayıram vechi var:
Neyleyeyim axir bu yok olmuşların

Fikrini gan gan görürem gorxuram
Gorxuram gorxuram, gorxuram.

Aklı başında her Azerbaycan Türk'ü bu *Ali Mekteplerin*den de *Ömer Mekteplerin*den de şikâyetçiydi. Biz, bu mekteplerin mutlaka kapatılmasını istiyorduk. Çünkü bizi bölüyorlardı ve birbirimize düşman hâline getiriyordu. Bereket ki komünist sistem, bu iki okulu kapattı da kardeş kavgalarından kurtulduk.

Payi piyade: Yaya olarak / Düşürem: Düşüyorum / Xari Mügilan: Deve dikenleri / Görürem: Görüyorum / Berrü Biyaban: Çöl / Güli Biyaban: Gül yabani / Behrde Zövreknişin: Denizde parlak ışık / Saye tek: Gölge gibi / Üz koymak: Yüz koymak, bakmak / Neyistan: Sazlık / Meğberelik: Mezarlık / Gebrde Xortdan: Mezarda hortlak / Muhteser: Kısaca / Elvan: Renkler / Leyk: Yalnız / Bîsebep: sebepsiz / Axir: Sonunda / Gan gan: Kan kan

BAKÜ'DE 10 MUHARREM ÂYİNİ

2000 yılının Muharrem ayında Bakû'deydim. Muharrem, kamerî aylarının ilkidir. Doğrusu, Muharrem ayına girdiğimizin farkında değildim. Bir öğretmen arkadaşımla birlikte Bakû-Azerbaycan Türk Lisesine doğru yürürken birdenbire büyük bir kalabalıkla karşılaştık. Binden fazla genç, ihtiyar, kadın, çocuk, sağ avuç içleriyle yüreklerinin üstünü şamarlayarak ve hep bir ağızdan: "Ah Hüseyin! Şah Hüseyin!" diye haykırarak, hıçkırarak yürüyorlardı. O gün, 10 Muharreme girdiğimizi anladım ve yanımdaki öğretmen arkadaşıma sordum:

-Bunlar nereye gidiyorlar?

-*Teze Pir Mescidinin önüne gidiyorlar. Orada bir büyük mâtem âyini var. Biliyorsunuz Hz. Hüseyin Efendimiz, 681 yılında, Kerbelâ'da 10 Muharrem gününde Yezid askerleri tarafından şehid edildi.*

-Biliyorum, dedim ve ilâve ettim: Liseye gitmekten vazgeçtim. Oraya daha sonra da gidebilirim. Ben şimdi, Teze Pir Câmiinin önünde bulunmayı ve bu 10 Muharrem gününü orada geçirmeyi çok istiyorum.

Adımlarımızı açtık ve 15-20 dakika sonra Teze Pir Câmiinin önüne vardık. Kendimi birdenbire en az on bin kişinin içinde buldum ve beni oraya götüren öğretmen arkadaşımı kaybettim. 2000 yılının o 10 Muharrem günü, ömrümün en hüzünlü, en unutulmaz günlerinden biri oldu. Şiî inancına mensup en az on bin Azerbaycan Türk'ü,

Teze Pir Câmiinin önündeki koca meydanda hep bir ağızdan bağırıyorlardı: "Ah Hüseyin! Şah Hüseyin!"

İnsanlar tam bir cezbe hâlindeydiler. Bazıları -ki onlara sînezen deniliyor- yüreklerinin üzerini yumruklayarak uğunuyorlardı. Bâzıları ellerine aldıkları 60-70 cm uzunluğundaki zincirlerle sol ve sağ sırtlarını döverek kanatıyorlardı. 40-50 yaşlarında erkekler gördüm. Usturaya vurdukları başlarını, ellerindeki palalarla, boydan boya yarmışlardı. Yüzleri, gözleri kan revan içinde kalmıştı. Başları yazmalı kadınlar, sağa sola sallanarak ve "Ah Hüseyin! Şah Hüseyin!" diye inleyerek ağlıyorlardı.

Binlerce insanın dövündüğü, inlediği, ağladığı bir yerde, benim bir taş gibi durmam elbette mümkün değildi. Bu dövünmelerin, bu sırtlarını kezzap dökülmüşçesine zincirlerle kan çanağına çevirmenlerin bu baş yarmaların İslâmiyet'te kıl kadar yeri yoktur. Bunları bildiğim hâlde ben de hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. Birdenbire binlerce kişiyi daha çok duygulandıran, yeni baştan hıçkırıklara boğan bir hâdiseye şâhid oldum:

Bir baba, herkesin gözü önünde, elindeki kılıçla, 10-12 yaşlarındaki oğlunun başına vurmuş, çocuğu âdetâ kana bulamıştı. Çocuğun gözünde bir damla yaş yoktu, ağlamıyordu. Fakat bütün kalabalığı hıçkırıklara boğan bir iki cümle söylüyordu:

-Keşke senin yerine ben öleydim Şah Hüseyin! Kanım sana helâl olsun Şah Hüseyin!

Hüzünlü kalabalıktan çıkmak istedim ama çıkamadım. Çaresiz kaldım. Anladım ki, kalabalık dağılıncaya kadar, bu hıçkırık sağanağı altında perişan olacağım. Bir ara, birinin omuz başıma vurduğunu hissettim. Dönüp baktığımda, hiç tanımadığım biriydi. Beni, sağ elimin bileğinden tutup kendine doğru çekmeye başladı:

-Gelin benimle! Gelin benimle!

Adam, beni çeke çeke kapalı bir kapı önüne götürdü. Orada, kendisine sordum:

-Nereye gidiyoruz?

-Sizi, Şeyhülislâmımız Allah Şükür Efendi istiyor. Ona gidiyoruz.

Kapı açıldı. Biraz sonra kendimi, Azerbaycan Şiîlerinin dinî lideri olan genç Şeyhülislâmın karşısında buldum. Bir pencere önünde oturuyordu: "*Kalabalıkta sizi görünce buraya almak istedim!*" dedi. Sonra yanı başında bulunan bir kimseyi göstererek:

-Tanış olun! dedi. Beyefendi, Bakû'müzün valisidir!

Valiyle tanıştıktan sonra Şeyhülislâma döndüm:

-Nedir bu hâl Şeyhülislâm Efendi? dedim. Biz, Hz. Hüseyin Efendimizi böyle mi anmalıyız? Başından beri bu törenlerin içerisindeyim ve görüyorum ki, akıtılan kanların, koparılan çığlıkların, zincirlenen, yumruklanan, dövülen bedenlerin... İslâmiyetle kıl kadar olsun bir ilgisi yok. Ben burada, soyumuzun Müslüman olmadan önce, ölülerinin arkasından yaptıkları yuğ merâsimlerini hatırladım. Müslüman olmayan Türkler arasında, bir yakınlarını kaybettiklerinde tırnaklarıyla yüzlerini kanatırcasına ağlamak, saç baş yolmak, hatta para karşılığında adam tutarak ağlatmak vardır da, İslâmiyette bütün bunlar yoktur. Gördüğünüz gibi ben de çok perişan oldum. İslâmiyet'te, ölülerimizi rahmetle, hayırla ve gözyaşı dökmeden anarız. Siz, burada bu Şiî cemâatinin lideri olduğunuza göre onları uyarmıyor musunuz? Bu yapılanların Hz. Ali Efendimizin, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Efendilerimizin ruhlarını çok inciteceklerini açık açık söylemiyor musunuz?

-Efendi! Bu Şiî topluluğu, belki bin yıldan beri Hz. Hüseyin Efendimizin Kerbelâ'da şehid edilmesini hep böyle anıyor. Benim, bin yıldan beri devâm eden bir geleneği ortadan kaldırmaya gücüm yetmez. Söylediklerime kimse aldırmaz. Dünyâda yanlışı olmayan topluluk mu var? Bizim bu yanlışımız da kıyâmete kadar bizimle birlikte devâm edecek.

Benim ve Şeyhülislâmın konuşmalarına, Bakû valisi, tek bir kelimeyle olsun katılmadı. Sâdece diliyle değil, bütün vücuduyla da âdetâ taş kesildi. Oradaki görevliler, bir tepsi üzerinde, bana bir tas aşure getirdiler. Hararetimi gidermek için ağzıma tepeleme bir kaşık aşure aldım. Birdenbire ağzımda müthiş üstü müthiş bir yanma oldu. Anladım ki aşure, yüz derecelik bir ateş üstünden hemen indirilerek getirilmiştir. Anam da, her 10 Muharremde aşure pişirir, Hz. Hüseyin Efendimizin ruhu için konu komşuya dağıtırdı. Ama bizde veya bütün Türkiye'de, aşure sıcak yenilmezdi. Aşurenin mutlaka soğutulması gerekirdi.

O gün, Teze Pîr Câmii önündeki âyinden, târifi çok zor bir üzüntüyle ayrıldım. Yüreğiyle berâber dili de yanan bir adamın acılarıyla yola koyuldum. Bir gün sonra, beni Bakû devlet televizyonundan aradılar. Nasıl olduğunu hâlâ anlayabilmiş değilim. Acaba beni, Şeyhülislâm Allah Şükür Efendi mi, Bakû valisi mi veya o gün orada olan biri mi devlet televizyonuna tavsiye etti; bilmiyorum. Televizyondan, bana bir teklifle geldiler:

-Efendim! 10 Muharrem Törenleri dolayısıyla siz, dünkü gün, Teze Pîr Mescidi önündeydiniz. Acaba orada gördüklerinizi, hissettiklerinizi televizyonumuzda da anlatır mısınız?

-Memnûniyetle! Memnûniyetle! Memnûniyetle! dedim.

Ve bir gün sonra, Bakû devlet televizyonunda canlı yayına çıktım. Söylediklerim aşağı yukarı şöyle:

-Aziz tamaşacılar!*

Birkaç günden beri Bakû'deyim! Bu benim Bakû'ye dokuzuncu gelişim. Daha önceki gelişlerim, Muharrem ayına rastlamamıştı. 2000 yılının 10 Muharremini dün, ben de binlerce Bakûlü kardeşimle berâber Teze Pîr Câmii önün-

* Tamaşa: Azerbaycan Türkçesinde seyirci demektir. Biz, "izleyiciler" diyoruz; yanlıştır. "Seyirciler" veya "Temâşâcılar" demek daha doğru.

de geçirdim. Yapılan merâsime, başından sonuna kadar iştirâk ettim. Oradan derin, derin, derin, çok derin bir üzüntüyle ayrıldım. Cenâb-ı Hakk, Kur'an-ı Kerim'de buyuruyor ki: *"Emrolunduğu gibi dosdoğru olunuz!"*

Ben de, 10 Muharrem Merâsimleri dolayısıyla hissettiklerimi size dosdoğru anlatacağım. Elhamdülillâh ben de Türk'üm ve Müslümanım! Bir Türk, öz kardeşlerinin acılarına, üzüntülerine nasıl kayıtsız kalabilir?

Sevgili peygamberimiz buyuruyor ki: *"Ali'yi sevmek, beni sevmek demektir. Ali'nin yüzüne bakmak bile ibâdettir. Ben ilmin şehriyim. Ali, bu şehrin kapısıdır. Ve benim Ehl-i Beytim Nuh'un gemisine benzer. Kurtuluşunuz, onlara sarılmanızla mümkündür!"*

Görülüyor ki Hz. Ali'yi ve onun Ehl-i Beytini sevmek bir peygamber emridir. Hangi Müslüman, Hz. Peygamberin Ehl-i Beytine yapılan bir haksızlık karşısında kayıtsız kalabilir?

Bu bakımdan benim de yüreğim, kendimi bildim bileli, hem Hz. Ali'nin hem de onun sevgili çocuklarının şehid edilmesi karşısında derin bir acı duyuyor. Bu acıyı daha çok büyüten hâdiseler var. Evvelâ Hz. Ali'nin ve sevgili çocuklarının şehid edilmesi, bütün İslâm âlemini derinden sarstı ve büyük bölünmelere sebebiyet verdi. Türk dünyâsı da, Ehl-i Beyt yüzünden ikiye bölündü. Azerbaycan'da Hz. Ali'ye ve çocuklarına bağlı olanlara *Şia veya Şiî* diyorlar. *Şia*: Taraf demektir. *Şia-i Ali*: Ali'nin taraftarı mânâsına geliyor. Türkiye'de ise Hz. Ali'ye taraf olanlar, kendilerine *Alevî* diyorlar. Alevî de: *"Hz. Ali'ye mensup olanlar"* karşılığında bir kelime. Yani netice olarak *Şia* da *Alevî* de aynı manaya gelen kelimeler. Bu arada şunu da bilhassa söyleyeyim ki Müslüman oldukları hâlde, Hz. Ali'ye ve onun Ehl-i Beytine derin bir sevgiyle, saygıyla bağlı olmayan kimseler, -eğer akıllarını kaçırmamışlarsa- yokturlar. Meselâ ben de, bir Sünnî olarak en az bir Şiî kadar, en az bir Alevî kadar Hz. Ali'yi ve onun Ehl-i Beytini seven bir kimseyim.

Şimdi burada, bütün Türk dünyâsını derinden yaralayan ve âdetâ iki hasım topluluk hâline getiren çok önemli bir mes'eleyi oturup akılla, mantıkla, düşünmek mecburiyetindeyiz. Bütün İslâm dünyâsında olduğu gibi Türk toplulukları arasında da Şiîler veya Alevîler, Sünnî kardeşlerini pek sevmiyorlar. Sünnîler de Alevî kardeşlerine karşı mesâfeli duruyorlar. Bu, çok yanlış. Hatta zaman zaman bu iki topluluk, birbirine düşmanca duygularla bakıyorlar. Peki, bu ayrılıkların sebebi ne?

Benim hem çeşitli eserlerden okuduklarıma hem de bâzı Şiî ve Alevî arkadaşlarımdan dinlediğime göre bu bölünmeler Hz. Ali'nin halifeliğinden ve Hz. Hasan'ın ve Hz. Hüseyin'in şehid edilmelerinden çıkıyor. Şiîler ve Alevîler iddia ediyorlar ki: *"Hz. Peygamber vefat ettikten sonra halifelik, Hz. Ali'nin hakkı idi. Hz. Ali, peygamberin cenâze işleriyle uğraşırken, birtakım kimseler tutup Hz. Ebubekir'i halife seçtiler. Hz. Ali'nin hakkını gasp ettiler."*

Aziz tamaşacılar!

Böyle düşünmek, önce Hz. Ali'ye ve onun çocuklarına hakarettir. Böyle düşünmek, okumadan, araştırmadan, bilmeden söz söylemektir. Hz. Ali Efendimiz buyuruyor ki: *"İnsan, bilmediğinin düşmanıdır. Kişi, dili altında saklıdır. Hakikati duyarak değil, görerek, okuyarak öğrenin!"*

Bunlar, bin yıl sonra bile, değerinden hiçbir şey kaybetmeyecek olan sözler. Bana sorarsanız size derim ki, dünyâda Şiî-Sünnî veya Alevî-Sünnî ayrılığı, düşmanlığı kadar yanlış, yersiz, faydasız hatta çok tehlikeli bir bölünme yoktur. Ve bu bölünmenin temelinde, kesinlikle bizim bilgisizliğimiz yatmaktadır. Hz. Ali'nin ifâdesiyle hakikati duyarak değil, okuyarak öğrendiğimizde karşımıza şu gerçekler çıkıyor:

Sevgili peygamberimiz 632 yılında vefat etti. Biz o zaman millet olarak, daha Müslüman bile değildik. Bizim

milletimiz 950 yılında Müslüman olmaya başladı. Yani biz, sevgili peygamberimizin vefatından 318 yıl sonra Müslüman olduk. Önce Hz. Ali'nin halife seçilmemesiyle ilgili olarak, bizim milletimizin hiçbir ama hiçbir mes'uliyeti yoktur. Milyarda bir bile yoktur! Sonra: *"Halifelik Hz. Ali'nin hakkıydı. O, cenâze işleriyle meşgul olurken, birileri Hz. Ebubekir'i halife seçti!"* demek de Hz. Ali'ye çok büyük bir hakarettir. Neden? Çünkü Hz. Ali, İslâm'ın kılıcıdır. Yiğitlikte, cesârette onun önüne geçecek bir kişi yoktu. Ve Hz. Peygamber buyurmuştu ki: *"Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır!"* Hz. Ali, bir haksızlık karşısında susarak hâşâ, şeytan durumuna düşecek kişi değildi. Eğer halifelik hakkı, önce Hz. Ali'nin olsaydı, yapılan seçimi tanımaz ve hatta kılıcını çekerek Hz. Ebubekir'in üzerine yürürdü:

- Ya Ebubekir derdi, sen kim oluyorsun ki benim yerime geçiyorsun? Çekil bakayım o makamdan! Orada, peygamberden sonra oturmak ilk önce benim hakkımdır!

Peki, Hz. Ali'nin böyle bir itirazı oldu mu? Olmadı. Hz. Ali, Hz. Ebubekir'in de, Hz. Ömer'in de, Hz. Osman'ın da halifeliğini kabul etti ve onları çok öven, çok yücelten sözler söyledi. Azerbaycan'ı bilmiyorum; ama Türkiye'de bizim Alevî kardeşlerimiz sözde Hz. Ali sevgisi yüzünden ilk halifeye karşı ağır sözler söylüyorlar ve çocuklarına ilk üç halifenin adını vermiyorlar. Hâlbuki hakikatleri duyarak değil, okuyarak öğrendiğimiz zaman görüyoruz ki, Hz. Ali, erkek çocuklarından birine Ebubekir, birine Ömer, birine Osman ismini koymuştur ve Hz. Ali kızlarından birini Hz. Ömer'e eş olarak vermiştir. Yâni Hz. Ömer, aynı zamanda Hz. Ali'nin damadıdır. Şimdi Hz. Ali'ye taraf olanların, ilk üç halifeye karşı yürek yakan kelimelerle yumruk sıkmaları, Hz. Ali'yi yeteri kadar bilmemelerinden, okumamalarından kaynaklanıyor.

Burada bir ân için kabul edelim ki, halifelik gerçekten Hz. Ali'nin hakkıydı da bir haksızlık yapıldı. Peki,

bugün bizim o haksızlığı giderme imkânımız var mı? Hz. Ali'nin de kemikleri sürme kesilmiştir, Hz. Ebubekir'in de. Yâni biz, halifelik makamından Hz. Ebubekir'i indiremeyeceğimize, oraya Hz. Ali'yi çıkaramayacağımıza göre bu çekişmenin, bu kavganın kime ne faydası olacak?

Hz. Ali, 660 yılında şehid edildi. Onu şehid edenlere lânet olsun! Ama 2000 yılına göre aradan tam 1340 yıl geçmiştir. 1340 yıl önce cereyan eden bir hâdiseyi daha dün cereyan etmiş gibi günümüze taşımanın kime ne faydası var? Hz. Hüseyin ise Kerbelâ'da 680 yılında şehid edildi. Demek ki, onun şehâdeti üzerinden de tam 1320 yıl geçmiştir. Hz. Hüseyin Efendimizi de şehid edenlere bin defa lânet olsun! Çünkü onu şehid edenler, hem İslâm dünyâsına hem de Türklük âlemine 1320 yıldan beri kanayan, kapanmayan bir derin yara açtılar. Ancak burada birazcık insaf ederek ve aklımızı kullanarak düşünmek mecburiyetindeyiz. Hz. Hüseyin'e Kerbelâ'da kim haksızlık etti? Onu en vahşiyâne bir şekilde kim şehid etti? Yezid'in askerleri! Yezid kim? Muaviye'nin oğlu! Peki, Kerbelâ Vak'ası ne zaman oldu? 680 yılında! O zaman biz, Türk milleti olarak Müslüman mıydık? Hayır değildik. Biz, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinden tam 270 yıl sonra Müslüman olduk. Yani Kerbelâ Vak'asıyla, bizim Türk milleti olarak da hiçbir ilgimiz, mes'uliyetimiz yoktur. Şimdi, işin şu hazin tarafına bakınız: Kerbelâ'da bir Arap topluluğu, bir başka Arap topluluğuna zulmediyor; o hâdiseden 270 yıl sonra, biz de, Müslümanlığa geçiyoruz. Ama Müslüman olan kardeşlerimizden bir kısmı, şimdi bizim yakamıza Yezid diye yapışıyorlar. Olacak iş mi bu? Hani biz, Müslüman olduktan sonra Hz. Hüseyin'e yapılan zulme selâm dursaydık, Yezid'i Kerbelâ Vak'asında haklı görseydik; o zaman bu Yezid öfkesini anlardım. Ama hayır! Türkiye'de bütün Sünnî kişiler, Yezid'e lânetler yağdırdıkları hâlde, hatta Yezid kelimesini bir hayvan ismi gibi düşünerek kızdıkları, öfkelen-

dikleri kişilere karşı kullandıkları hâlde; hâlâ Yezid diye suçlanıyorlar. Hz. Hüseyin Efendimizi şehid eden o Yezid yüzünden, milletimiz iki büyük kısma ayrıldı. Bu, büyük bir felâkettir. Ve bizden çok düşmanlarımızın işine yaramaktadır.

Türkiye 60 milyon nüfuslu bir ülke. Nüfusumuzun 10-15 milyonu Alevî'dir. 45-50 milyonumuz ise Sünnî'dir. 45-50 milyonluk Sünnî câmia içerisinde ilâç için olsun, Yezid isimli bir tek kişi bile yoktur. Ama Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma, Cafer, Haydar, Zeynel Abidin, Mehdi, Hâdi... isimli milyonlarca Sünnî vatandaşımız var. Ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin Efendilerimizin mübârek isimleri câmilerimizin en güzel köşelerini süslemektedirler. Hâl böyle iken Sünnî câmianın Yezid diye tahkir edilmesi, bilgisizliğin ifâdesidir. Hz. Hüseyin üzerinden İslâmı bölme hareketidir. Yanlıştır, tehlikelidir ve büyük vebaldir.

Ben Hanefî mezhebine mensubum. Benim bağlı bulunduğum İmam Ebu Hanife Hazretleri, *Mezhepler Târihi*'nde diyor ki: *"Ben, Cafer-i Sadık'tan iki yıl ders aldım. Eğer o iki yıl olmasaydı; ben, helâk olurdum!"*

Cafer-i Sadık, Hz. Ali'den sonra 5. imam. Ve bizim imamımızın aynı zamanda üvey babası. Ben *Mezhepler Târihi*'nde okuduğum için söylüyorum. İmam Cafer-i Sadık'ın fıkhında, dinde birinci kaynak Kur'an-ı Kerim; ikinci kaynak sünnettir. İmam Ebu Hanife fıkhında da dinde birinci kaynak Kur'an-ı Kerim; ikinci kaynak sünnettir.

Bununla şunu söylemek istiyorum: Şiî ve Sünnî câmianın imamları bu kadar birbirlerine yakın iken, onların arkasından gelenlerin birbirlerinden bu kadar ayrılmaları, aklın ve mantığın kabul edeceği bir hâl değildir.

Muhterem tamaşacılar!

Son olarak şunları söylemek istiyorum: Bakû'de, Teze Pîr Câmii önünde, Şiî kardeşlerimin 10 Muharrem âyinlerine ben de katıldım. Oradan çok büyük acılarla ayrıldım. Ben de gözyaşlarımı tutamadım. Orada duy-

duğum dehşetli acıyı ömrüm boyunca unutmam mümkün değildir.

Beni lütfen dikkatle ve sabırla dinleyiniz: Ben, Azerbaycan'ı bütün gönlümle seven bir kimseyim. İstiyorum ki, burada yaşayan kardeşlerim sağlıklı, huzurlu, güvenli olsunlar. Birlik ve berâberlik içinde yaşasınlar. Davranışlarıyla sevgili peygamberimizin, Hz. Ali Efendimizin, Hz. Hüseyin Efendimizin ruhlarını incitmesinler. Dün, Teze Pîr Câmii önünde gördüm ki, dövünmelerin, zincirle sırta vurmaların, kafa yarmaların, feryat figan içinde ağlamaların, dinle, İslâmiyet'le hiçbir ilgisi yoktur. Teze Pîr Câmii önündeki âyin, milletimizin, Müslümanlığı kabul etmeden önce, cenâzeleri ardından yaptıkları yuğ merâsimlerinin benzer şeklidir. *Yuğ,* yığlamaktan yani ağlamaktan gelen bir kelime. Soyumuz Müslüman olmadan önce, sanıyordu ki, gidenlerin ardından ne kadar dövünse, ağlasa, kendisini yerden yere vurarak çığlıklar koparsa, ölen kişinin ruhu, o kadar huzur bulacaktır. Meselâ bugün de Müslüman Kerkük Türkleri, o Şaman devrinin inancını yaşatmaktadırlar. Bazı Kerkük Türkleri, bir yakınları öldüğü zaman, para karşılığında ağlayan kimseler tutmaktadırlar. Hâlbuki İslâm, bütün bu davranışları şiddetle yasaklamıştır. Ölülerimizin sessizce, hayırlı duâlarla anılmasını istemiştir.

Hz. Hüseyin Efendimiz şehid edildi. Sevgili peygamberimiz buyuruyor ki: *"Şehidlerimiz cennetin en yüce mertebesinde bulunacaklardır ve ahrette, onlar benim yanımda olacaklardır."* Bizim inancımıza göre cennete giren ve sevgili peygamberimizin komşuları arasında bulunan Hz. Hüseyin Efendimizi, eski şaman âdetlerine göre anmak, kat'iyyen doğru değildir.

Sonra bir de şu husus var: İlim adamları diyorlar ki: *"Acı, üzüntü, gözyaşı, gerginlik... çeşitli hastalıkların doğmasına yol açar. Hatta bazı hastalıkların kaynağı üzüntüdür."*

Gönlüm, Azerbaycan Türklerini üzüntü içinde görmek istemiyor! Azerbaycan Türkleri, daima güler yüzlü, huzurlu yaşamalı ve Sünnî kardeşleriyle birlik, berâberlik içinde ömür sürmelidirler."

11 Muharrem günü, Bakû Televizyonunda aşağı yukarı böyle konuştum.

Konuşmam bittikten sonra, ekrana ay yıldızlı bayrağımızı düşürdüler ve onun üzerine, güftesi Ahmet Cevat merhuma, bestesi meşhur Üzeyir Hacıbeyli'ye ait olan türkümüzü yaydılar:

Çırpınırdın Karadeniz bakıp Türk'ün bayrağına
Ah deyirdin hiç ölmezdim, düşebilsem torpağına
.....
Dost elinden esen yeller, bana şiir selâm söyler
Olsun bizim bütün eller, kurban Türk'ün bayrağına

O televizyon konuşmasından bir gün sonra, Bakû Azerbaycan Türk Lisemizde, okul müdürünün odasında oturuyordum. Bir ara kapı açıldı ve içeriye elli beş yaşlarında bir adam girdi. Bir süre karşımda durup yüzüme hayretle baktı. Sonra, oturduğum koltuğun önüne gelip dizleri ve elleri üzerinde yere kapaklandı: *"Ben, dedi; sizin ayaklarınızı öpmek istiyorum. İcâze (izin) verin, ayaklarınızı öpeyim!*

Derhâl toparlanıp ayağa kalktım. Birkaç adım geri çekildim:

-Durun dedim, yapmayın! Kalkın lütfen! Ayaklarımı öpmek de ne demek?

-Sen, dünkü gün bizim Bakû Televizyonunda konuşuyordun. Söylediklerin çok hoşuma geliyordu. Çok doğru sözler söylüyordun. Allah'a yalvardım. Dedim ki: Ya Rabbim, sen bu adamı benim karşıma çıkar ki gidip onun ayaklarını öpeyim! Dün öyle bir niyazda bulundum. Allah da bugün burada, seni benim karşıma çıkardı. İcâze ver, ahdimi yerine getireyim. Ben bu lise-

nin şoförüyüm. Bu Şiî-Sünnî çekişmesinden çok dertli bir kimseyim. Ne kadar düz danıştın sen!

Adamı, yerden kaldırıp yanımdaki koltuğa oturttum. Bu defa elimi öpmek istedi. Ona elimi de vermedim. Bana karşı bir büyük edeple, döne döne mezhep ayrılıklarının büyük felâketlerinden bahsetmeye başladı. Beni yeniden dinlemek istedi. O Tv programı dolayısıyla, pek çok kişiden, benzer cümleler dinledim.

Aradan sekiz yıl geçti. Öğrendiğime göre, her yıl 10 Muharremlerde Teze Pîr veya Göy Mescid önünde, zincirlerle dövünmeler, göğüs yumruklamalar, kafa, göz yarmalar yine devâm ediyormuş.

Milletimizi, içerisinde bulunduğu büyük çıkmazlardan, faydasız geleneklerden acaba kim ve ne zaman çekip çıkaracak Ya Rabbim?

Bakû'deki 10 Muharrem âyinleri üzerine yaşlı bir Azerbaycan Türk'ü bana dedi ki:

"Türk ordusu, Birinci Dünyâ Savaşı sonunda 1918 yılında, Bakû'ye girdiğinde yine böyle bir 10 Muharrem tantanası olmuş. Türk askerinin başında bulunan Nuri Paşa, bizimkilerin "Şah Hüseyin! Vah Hüseyin!" diye bağırıp çağırmalarını, göğüslerini yumruklamalarını, sırtlarını zincirlerle dövmelerini görünce çok şaşırmış ve meraklanmış. Meydandakilerin birine sormuş:

-Yahu bu adamlar niye böyle hay küy ediyorlar; bağırıp çağırıyorlar? Niye böyle ağlayıp duruyorlar? Ne oldu; ne var?

-Paşam diyorlar bizimkiler, Hz. Hüseyin şehid edildiği için gördüğünüz gibi dövünüp duruyorlar.

-Hz. Hüseyin Efendimiz ne zamân şehid edildi?

-Aşağı yukarı 1.300 sene önce.

-Yahu, size haberler ne kadar geç geliyor böyle? Demek siz yeni duydunuz Hz. Hüseyin Efendimizin şehid edildiğini? Çok mu seviyorsunuz Hz. Hüseyin Efendimizi?

-Çok seviyoruz Paşam! Çok seviyoruz!

-Doğrusu buna çok memnun oldum. Yalnız, Hz. Hüseyin Efendimizin yattığı toprakları İngilizler işgal ettiler. Onun türbesi de şimdi İngilizlerin hâkimiyeti altında. Siz, mademki Hz. Hüseyin Efendimizi çok seviyorsunuz, şimdi sizi askere alacağım ve doğru Hz. Ali'nin ve Hz. Hüseyin'in yattığı topraklara göndereceğim. Gidip orada İngilizlerle çarpışacaksınız ve o mübârek toprakları düşman işgalinden kurtaracaksınız. Bundan Hz. Ali de, onun Ehl-i Beyti'de huzur duyacaklardır. Siz de böylece, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin Efendimizi ne kadar çok sevdiğinizi bütün dünyâya isbat etmiş olacaksınız!"

Nuri Paşa'nın nutkunu bana anlatan yaşlı başlı Salman Hacıoğlu sözlerini gülerek tamamladı:

-Nuri Paşa'nın o açıklamasından sonra meydan bir ânda boşalmış. Ortalıkta kimsecikler kalmamış.

Anlaşılıyor ki, yeni Nuri Paşalar yetişmeden 10 Muharrem dövünmeleri daha uzun yıllar, belki de yüz yıllar boyu devâm edecektir. Ah ne kadar yazık!

RUSYA'NIN ALFABE SİYÂSETİ YÜZÜNDEN

Biz dünyâda, büyük devletler kuran bir milletiz. Târih boyunca 32 beylik, 38 devlet kurmuşuz. Etti mi yetmiş. 17 hanlığımız, 16 imparatorluğumuz, 4 de atabeyliğimiz var. Etti mi 107. Bunların üzerine 10 da cumhuriyetlerimizi koyacaksınız ve göreceksiniz ki 117 devlet altında bizim imzamız bulunuyor. Bu devletler içerisinde en uzun ömürlü olanı, Devlet-i âliyye! Veya Devlet-i seniyye! Yâni târih kitaplarındaki ismiyle Osmanlı İmparatorluğu! Osmanlı, 624 yıl hükümran oldu. Osmanlı, bu sürenin 322 yılını, dünyâda lider devlet olarak geçirdi.

Büyük devletlerin büyük düşmanları olur. Biz de, içeride ve dışarıda, büyük düşmanlarımızla birlikte yaşadık; yaşıyoruz. Rusya, târih boyunca bizden hep rahatsızlık duydu. Deli Petro, bütün dünyâya hâkim olabilmek için mutlaka Osmanlı Devleti'ne (Boğazlara) el koymak gerektiğini vasiyetine bile yazmıştı. Çarlık Rusya'sının bize bakış tarzıyla, Sosyalist Rusya'nın bakış tarzı arasında bir fark yoktur. Rusya, Çarlık devrinde de, 1917 İhtilâli'nden sonra da kültürün bir millet hayatında ne demek olduğunu çok iyi bilen devlet adamları yetiştirdi. O idârecilerin tespitleri çok doğruydu; ama metotları yanlıştı: Şiddete başvurmaları büyük facialar doğurdu.

Rus devlet adamları düşündüler ki, hâkimiyetleri altında bulunan Türkler günün birinde yeniden derlenip toparlanabilirler. Yeniden bir devlet hâline gelerek

kendilerine baş kaldırabilirler. Öyleyse bu tehlikeyi mutlaka ortadan kaldırmak lâzım. Peki, öyleyse ne yapmalı? Rus hâkimiyetinde yaşayan milyonlarca Türk'ü asıp kesemeyeceklerine göre onların *"kanlarını, kafataslarının şeklini, saçlarının ve gözlerinin renklerini değiştiremeyeceklerine göre inanışlarını, kültürlerini altüst etmeyi"* düşündüler. Bu bakımdan işe önce alfabeden başladılar. Yâni Türkistan ve Azerbaycan Türklerinin önce alfabelerini değiştirmek yoluna başvurdular. İnandılar ki bu alfabe değişikliği, hem Türkleri geçmiş asırlarda yazılan bütün kültür eserlerinden koparacaktır hem de Azerbaycan ve Türkistan Türkleriyle; Türkiye'de, İran'da, Arap yarımadasında ve Balkanlarda yaşayan soydaşları arasında kültür alışverişini tamâmen engelleyecektir. Ruslar, alfabe değişikliğiyle birlikte Türk topluluklarını hem İslâm inancından hem de ana dillerinden koparmak da istediler. Böylece dillerinden, dinlerinden, gelenek ve göreneklerinden, târih şuurlarından uzaklaştırılan Türk topluluklarının zamanla Ruslaşacaklarına inandılar.

Moskova, daha Çarlık devrinde bu yeni kültür siyâsetini uygulamaya koyuldu. Bir ülkede alfabe değişikliği yapmak kolay mı? Elbette çok zor! Önce, büyük çapta harcamaları göze almalısınız; sonra yeni alfabe uygulamaları için geniş bir eğitim kadrosu hazırlamalısınız. Moskova bu konuda topu Türkiye'nin önüne yuvarlamak istedi. Türkiye, alfabe değişikliği yaptığı takdirde, Moskova'nın işi büyük çapta kolaylaşmış olacaktı. Her sene, Hac dolayısıyla, ticârî münâsebetler veya seyahatler esnasında Türkistan'da ve Azerbaycan'da yazılan eserler Türkiye'ye ulaşmakta veya Türkiye'de basılan dergiler, gazeteler, kitaplar Azerbaycan-Türkistan Türklerinin eline geçmekteydi. Bir kitap, bazen bir cihan demektir. Bir dergi, bir gazete, bir tiyatro eseri topluluklarda büyük fırtınaların kopmasına, millî bir şuurun doğmasına

vesile oluyordu. Bu bakımdan Türk birliğini sarsmak için önce alfabe değişikliğiyle bu kültür emperyalizmine adım atılmalıydı. Ve bu işin külfeti, Osmanlı Devleti'nin sırtına yüklenmeliydi.

Çarlık Rusya, bu çok önemli konuda, Mirza Fetali Ahundzâde'yi vazifelendirdi. Mirza Fetali, Azerbaycan'ın fikir ve san'at dünyâsından bir adamdı. Rus dili ve edebiyâtı okumuştu. Mirza Fetali Ahundzâde'nin en büyük özelliklerinin başında tiyatro yazarlığı gelmekteydi. O, aynı zamanda ateist yâni dinsiz, Allahsız, kitapsız bir tiyatro yazarıydı. Moskova, Mirza Fetali'yi Osmanlı Devleti'ne gönderdi.

Şimdi, Türkiye'de çok az bilinen bir konuya açıklık getirmek istiyorum:

Mirza Fetali, devletin pây-ı tahtına geldi. O yıllarda, İstanbul'da Osmanlı İlim Cemiyeti faaliyetteydi. Mirza Fetali, Moskova'nın düşüncelerini, kendi fikirleriymiş gibi şöyle açıkladı:

"Bir zamanlar, bütün Türk milleti olarak aynı bayrak altında yaşıyorduk. Sonra bölündük ve parçalandık. Bir zamanlar, dünyânın en büyük, en güçlü devletlerinden biriydik. Şimdi eski gücümüz ve kuvvetimiz yoktur. Karşımızda, Sanayi İnkılâbı yapan, gelişen, kuvvetlenen Avrupa devletleri bulunuyor. Onların silâhıyla silâhlanmamız, onların yolundan gitmemiz lâzım. Bu bakımdan, önce bir zihniyet değişikliğine ihtiyacımız var. Zihniyet değişikliği ise bir tâlim ve terbiye işidir. Biz bu tâlim ve terbiye işini artık bu Arap alfabesiyle yapamayız. Çünkü Arap alfabesi zordur. Okutulması, öğrenilmesi, yazılması uzun bir zamana bağlıdır. Beri yanda, bu asırda bizim kaybedecek bir zamanımız yoktur. Başımıza gelen bütün belâlar bilgisizliğimizden gelmektedir. İçinde bulunduğumuz bu karanlıklardan, biz ancak okuyarak, okutarak aydınlıklara çıkabiliriz. İşte bunun için ben, muhterem Osmanlı İlim Cemiyetine, en hâ-

lisâne duygularla yeni bir teklif getiriyorum: Elifbalarımızı derhâl değiştirmeliyiz. Arap elifbası yerine, medenî Avrupa'nın kullandığı Lâtin alfabesini almalıyız. Lâtin alfabesi kolaydır. Çocuklarımızı, halkımızı en kısa zamanda Lâtin alfabesiyle okuryazar durumuna getirmek mümkündür. Bu alfabe değişikliği zordur. Fakat kaçınılması imkânsız bir yoldur. Şimdi, bütün dünyâ Türklüğünün gözü İstanbul'un üzerindedir. Bu büyük ıslâhat işine önce siz başlamalısınız. Arkanızdan sizi Azerbaycan hanlıkları tâkip edecektir; sonra Türkistan hanlıkları yanımıza koşacaktır. Avrupalı olmanın ilk şartı, Avrupa alfabesini almaktan geçer!"

Mirza Fetali, sözünü bitirip arkasına yaslanınca, toplantı salonunu derin bir sessizlik aldı. Mirza, alkışlanacağını sanıyordu. Beklediği olmadı. O gün Mirza Fetali Ahundzâde'ye anlatıldı ki:

"... Avrupa devletleri karşısında gerilediğimiz doğrudur. Onlarla aynı seviyede olmaya, hatta onları geçmemiz gerektiğine de katılıyoruz. Yalnız yanlış olan, muâsırlaşmakla alfabe arasında bir bağ kurmaktır. Çünkü alfabe, bir araçtan, bir maniveladan ibârettir. Önemli olan alfabeyi çok iyi kullanabilmektir. Birliğimizi, berâberliğimizi sağlamak başka; Avrupa sanayisini almak başka bir şeydir. Bir millet, kullandığı alfabeyi değiştirmeden de sanayileşebilir. Veya bir millet, alfabesini değiştirdiği, Lâtin alfabesini aldığı hâlde de geri kalabilir. Avrupa, Lâtin alfabesini aldığı için sanayileşmedi. Avrupa, kendi irfanına bağlı kalarak ilmî çalışmalar içine girdiği, ilmi baş tacı ettiği için yükseldi.

Osmanlı Devleti de Arap elifbası yüzünden gerilemedi. Bu elifbayı, geniş bir alana yayamadığı, ilmî araştırmalar yapamadığı için yükselemedi. Dün, Batı'yı hayran bırakan bir İslâm medeniyeti vardı. Batı'daki Rönesans hareketine zemin hazırlayan İslâm âlimleri, eserlerini Arap elifbasıyla yazmışlardı. Yâni suç alfabe-

lerde değildir. Suç, o alfabeleri büyük kitlelere yayamayanlardadır.

Şimdi siz, Lâtin alfabesinin Arap elifbasından daha kolay olduğunu söylüyorsunuz. Doğru söylüyorsunuz. Ancak biz, kullandığımız bu alfabeyi değiştiremeyiz. Neden? Çünkü biz, bin yıldan beri bu alfabeyi kullanıyoruz. Sâdece biz değil, bütün dünyâ Türklüğü de bu alfabeyi kullanıyor. Şimdi biz, Lâtin alfabesine geçersek bunun iki büyük sıkıntısıyla baş başa kalırız: Önce bin yıldan beri yazılan bütün eserlerimizi bir çırpıda raflara kaldırmış oluruz. Okuma yazma nispetimizi bir ânda sıfır noktasına indiririz. Sonra, bir de bütün dünyâ Türklüğüyle bağlarımızı kökünden koparmış oluruz. Bu Arap elifbasını sâdece biz kullanmıyoruz: Balkan Türkleri de, İran Türkleri de, Azerbaycan ve Türkistan Türkleri de, Arap yarımadasının Türkleri de bu Arap elifbasını kullanıyorlar. Lâtin alfabesine geçtiğimiz takdirde, bir büyük yalnızlığın, kopuşun, öksüzlüğün, içine yuvarlanacağız. Bunun meydana getireceği buhrandan kaç senede çıkacağımızı tahmin edemeyiz. Sonra, şunu da unutmamak lâzımdır: İlim zor bir iştir. İlme tâlip olan herkes, bu zorluğa katlanmak mecburiyetindedir. Bu bakımdan, biz alfabe değişikliğine gidemeyiz!"

Mirza Fetali Ahundzâde, Osmanlı İlim Cemiyetini, elifba konusunda iknâ edemedi. İstanbul'da, İlim Cemiyetinden aldığı cevâbı Moskova'ya ulaştırdı. O zaman Moskova, birtakım fedakârlıkları göze alarak Türk topluluklarının alfabelerini, kendisi değiştirmek mecburiyetinde kaldı. Bu değişikliğin gerekçesini şöyle açıkladı:

"Lâtin alfabesi kolaydır; Arap alfabesi zordur. Biz, Sovyetler Birliği'ndeki Türk toplulukların daha kolay bir şekilde okuyup yazmalarını gerçekleştirmek için Lâtin alfabesini uygulayarak eğitim yaptıracağız!"

Moskova'nın maksadı başkaydı. Moskova, Türkistan ve Azerbaycan Türklüğüyle Anadolu Türklüğü arasında-

ki alfabe birliğini büyük çapta törpülemek için böyle bir yola başvurmuştu.

Benim bu açıklamama Türkiye'den ve Azerbaycan'dan itiraz edenler oldu. Sorularıma cevâp veremediler. Dedim ki: 1925 yılında Sovyetlerde, *Ermeniler de, Yahudiler de, Gürcüler* de... yaşıyorlardı. *Ermenilerin, Yahudilerin, Gürcülerin* kendilerine has, farklı alfabeleri vardı. Ruslar, onların alfabelerine dokunmadılar. Bir defasında, Gürcistan üzerinden geçerek Azerbaycan'a gittiğim için gördüm. Gürcistan'ın öyle bir alfabesi vardı ki, Arap alfabesi onun yanında gülümseyen bir genç kız yüzü gibidir. Lâtin alfabesi Gürcü, Ermeni ve Yahudi alfabelerinden daha kolay olduğuna göre, Ruslar neden Gürcülerin, Ermenilerin, Yahudilerin alfabelerini değiştirmediler de sâdece Türk topluluklarının alfabelerini değiştirdiler? "*Ne var bunda?*" diyenler oldu. Ah kör taassup! Ah en basit muhâkemeden bile mahrum keçeleşmiş beyinler!

Ruslar, 1925-1926 yıllarında, bütün Türk topluluklarının alfabelerini değiştirdiler. O târihte biz, Arap alfabesiyle okuyup yazıyorduk. Sovyetlerdeki Türk topluluklarına Lâtin alfabesi uygulanınca aramızdaki alfabe birliği kalktı. Rusların maksatları önce kültür dünyâmızı pençelemekti. Ama bakın sonra ne oldu?

Atatürk, Sovyetlerin Alfabe İnkılâbı'ndan üç yıl sonra, bizde de bir alfabe değişikliğine karar verdi. 1928 yılında, biz de Lâtin alfabesine geçtik. Böylece, alfabelerimiz tekrar bir oldu. Ruslar, bu alfabe berâberliğinden müthiş şekilde rahatsızlık duydular. Sovyetlerdeki Türk topluluklarının alfabelerini 1940 yılında yeniden değiştirdiler ve onlara Kiril alfabesini uyguladılar. Şimdi bana: *"Canım ne var bunda?"* diye soranlara; 'Daha ne olsun' diye cevâp vereceğim.

Azerbaycan'a ikinci gidişimde, Prof. Dr. Abbas Zaman'la birlikte bir gün, Hazar'ın kıyısındaki çay bahçe-

lerinden birine gittik. Denize doğru uzanan bir toprak parçası üzerine konulan bir çay masasına oturduk. Prof. Abbas Zaman, Azerbaycan'ın çok çileli, çok yiğit, çok temiz ve çok gayretli ilim adamlarından biriydi. Bakû'den, Erzurum Atatürk Üniversitesine gönderdiği binlerce kitapla, orada yeni bir kütüphâne kurulmasını sağlayan bir büyük Türkiye sevdâlısıydı. Benim *Türkistan Türkistan* isimli kitabımı, bir defa değil, iki defa değil, üç defa döne döne okuduğunu söyleyen bir destansı adam. Baş başa oturduğumuz bir masa sohbetinde, Sovyet Rusya'nın Türk dünyâsı üzerinde uyguladığı bu alfabe siyâsetini özetleyerek ona sordum:

-Muhterem hocam dedim, önceleri alfabelerimiz birdi. Şimdi siz Kiril alfabesiyle yazıyorsunuz; biz Lâtin alfabesiyle yazıp çiziyoruz. Bir milletin alfabe değiştirmesinin zorluklarını çok iyi biliyorum. Ve şimdi, doğrusu şöyle düşünüyorum:

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, yeniden *"Alfabelerimiz bir olsun; Azerbaycan ve Türkistan Türkleriyle berâber aynı alfabeyi kullanalım!"* diyerek bizim alfabemizi değiştirseler; sizin Kiril alfabenizin aynısını alıp Türkiye'de uygulamaya koysalar, bu defa Moskova, Azerbaycan'da ve Türkistan'da yeni bir alfabe değişikliğine gider. Meselâ size çivi yazısını mecburî kılar. Bu konuda ne diyorsunuz? Ne düşünüyorsunuz? Acaba alfabelerimiz ne zaman yeniden bir olacak? Bildiğiniz gibi her milletin bir alfabesi var. Yahudi'nin, Ermeni'nin, Gürcü'nün, Japon'un, Arap'ın, Yunan'ın, İngiliz'in, Fransız'ın bir alfabesi var. Dünyâda 29 (yirmi dokuz) ayrı alfabeyle okuyup yazan tek millet biziz? Bu neden böyle? Size göre, alfabelerimiz ne zaman tekrar bir olacak?

Prof. Abbas Zaman bir süre Hazar Denizi'ne baktı. Sonra önündeki çay bardağını, şahâdet ve başparmakları arasına alarak çay tabağı içinde belki on defa çevirdi durdu. Sonra başını kaldırarak, bana sordu:

-Yavuz! Söyle bakayım bana: Sen Türkiye'ye mi gitmek, yoksa burada mı kalmak istiyorsun?

-Elbette Türkiye'ye gitmek istiyorum!

-Öyleyse beni çok iyi dinle! Eğer Türkiye'ye dönmek istiyorsan, burada hiç kimseye böyle bir soru sormayacaksın. Hatta böyle bir düşünceyi aklından bile geçirmeyeceksin! Çünkü buralarda, bu alfabe konusunu böyle düşünmek, Sovyet İmparatorluğu kafasına göre en büyük suçlardan biridir. Soranı, söyleyeni, söyleteni alır mezar çukuruna kadar götürürler; anladın mı beni?

-Muhterem hocam dedim, anladım! Çayımızı bakın ne güzel demlemişler. Hazar da bugün çok durgun. Ben, fırtınalı bir denize, bir cam arkasından bile bakmak istemiyorum. Bana göre, deniz çarşaf gibi olmalı.

-Beeeli! Beeeli! Düz deyirsen! Düz deyirsen! Yahşı! Yahşı! Yahşı!

Azerbaycan Türkleri, *"evet!"* yerine Farsçadan aldıkları *"beli"* kelimesini biraz uzatarak söylüyorlar. *"Düz deyirsen"* ise: *"Doğru söylüyorsun"* demektir. *"Yahşı"* ise bizdeki *"güzel"* karşılığında bir kelime.

O dehşetli sohbet üzerinden sâdece on yıl geçti. Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığına kavuşur kavuşmaz, sür'atle alfabe değişikliğine gitti. Yaklaşık 65 yıldan beri, ülkede uygulanan Kiril alfabesi atılarak; yeniden Lâtin alfabesine dönüldü.

1982 yılında, Hazar'a uzanan beş-on metre karelik bir dil üzerinde, alfabelerimiz üzerinde konuşurken birisi çıksaydı da bize on sene sonra bu büyük ikililiğin ortadan kalkacağını söyleseydi; ona kat'iyyen inanmazdık.

Bir on yıl sonra, kim bilir ne büyük güzellikler yaşayacağız.

NAMAZ

Rejisör Halid Refik'i tanıyanlar, onun nasıl şen şakrak bir insan olduğunu iyi bilirler. Geçen sene yapılan Sapanca Şiir Akşamlarına eşiyle birlikte o da gelmişti. Program başlamadan önce, bir çay bahçesinde, kendisine kulak veren 15-20 arkadaşıma kahkahalarla anlatmaya başladı:

"1986 yılında Moskova Film Festivaline katıldık. Ben, Tanju Gürsu ve Yavuz Bülent. Moskova'da birkaç gün kaldıktan, Türk Film Haftasını kapattıktan sonra Bakû'ye gittik. Birlikte aynı otelde kalıyorduk. Azerîler, bir gün sonra, bize şehrin târihî yerlerini gezdirmek istediler. Galiba, önce Şirvanşahlar Sarayı'na götürdüler. Şirvanşahlar Sarayı 15-16. asırlardan kalma bir büyük taş yapı. Sarayın bir divanhâne kapısı var ki, aynen bizim Selçuklu mimarîsi. O kapının arkasında iki katlı bir divanhâne yükseliyor ki bize elli iki odalı bir yer olduğunu söylediler. Şirvanşahlar sultanı Halilullah Şah, geniş ailesiyle o bölümde yatıp kalkmış. Önümüze, müze görevlisi olarak genç bir kadın düştü. Sarayın divanhanesinden sonra bahçesini, kervansarayını, hamamını, Seyyid Yahya Türbesi'ni gezdirerek bilgi verdi. Seyyid Yahya Türbesi'nden 4-5 merdiven inince sarayın câmisi önüne geldik. Hava çok sıcaktı. Tanju ile ben, câminin duvarına âdetâ yapışır gibi olduk. Yavuz Bülent, bizim bir iki adım önümüzdeydi. Müze memuresi de durmadan ona bilgi aktarıyordu. Diyordu ki:

"Burası, Şirvanşahlar Sarayı'nın mescit bölümü! Gördüğünüz gibi mescit tamâmen taştandır ve iki bölümden ibârettir. Birinci bölümünde kadınlar namaz kılarmış; şu ikinci bölümde ise erkekler. İşte şuralar, cemâatin ayakkabılarını çıkarıp koyduğu yerlerdir. 1980 yılında bu Şirvanşahlar Sarayı'na Türkiye'den Kültür Bakanı yardımcısı Yavuz Bülent kardaşımız geldi. Kendisini ben gezdirdim. Bu mescit önüne gelende dedi; şimdi ben burada bir şükür namazı kılmak istiyorum. Dedim olmaz! Yasaktır! Müzeyi gezen Ruslar var! dedi olsun. Ruslar da gelip burada bir Türk'ün nasıl namaz kıldığını görsünler! Böyle söyledi; sonra mescidin bu erkekler bölümünde namaza durdu! Bunu hiç unutmuyoruz. Sovyet İnkılâbı'ndan sonra bu mescitte ilk namazı Yavuz Bülent kardaşımız kıldı!"

Yavuz Bülent, hiç renk vermeden kadını dinliyordu. Tanju ile ben kendimizi tutamadık. Kahkahalarla gülmeye başladık. Kadın niçin güldüğümüzü anlayamadı. "Niçin gülüyorsunuz; ne var, ne oldu?" diye sordu. Ben artık dayanamadım: "İşte Yavuz Bülent karşında ya!" dedim. Kadın birdenbire afalladı. Bir adım geri çekildi. Gözleri fal taşı gibi açıldı. Gülümsedi. Sonra Yavuz Bülent'e: 'Senseeen!' diye bağırdı. Yavuz Bülent de cevâp verdi:

-Beli ay bacı meneeem! Menem! 1980'inci ilde burada namaz kılan o kişi menem!

Müze memuresi büyük bir heyecanla Yavuz Bülent'in boynuna sarıldı. İki kardeş gibi kucaklaştılar. Çok güldük. Bu size anlattığım benim de unutamadığım hâtıralarım arasındadır."

Hâdise, Halid Refik'in anlattığı gibi oldu. '1917 Komünist İhtilâli'nden sonra, Ruslar Azerbaycan'da kaç câmimizi ve mescidimizi yakıp yıkmışlar?' Bunu kesin rakamlarıyla bilmiyorum. Ama Türkistan'daki câmi ve mescit sayımız aşağı yukarı belli. Bâzı târih kitaplarının veya

araştırmacıların yazdığına göre 1917 yılında, Türkistan'da 18.500 civarında câmi ve mescit varmış. Ruslar, 18.000 câmimizi yerle bir etmişler. Yakıp yıkmışlar. Geride kalanların bir kısmını Allahsızlık Merkezleri, bir kısmını sinema salonu, spor kulübü, dükkân ve ev hâline getirmişler. Buhara'da, içine tavuklar, kazlar konulan biblo gibi câmiler gördüm. Ruslar, sâdece yakıp yıkmakla kalmamışlar. Lenin: *"Din afyondur! En masum bir Allah fikri yeryüzünün bütün kanlı cinâyetlerinden, bütün soygunlarından, vurgunlarından daha tehlikelidir!"* dediği için, Sosyalizm İhtilâli'nden sonra, câmilerin imamlarını ve müezzinlerini, halka namaz kıldırdıkları câmilerin kapı önlerinde darağaçlarına çekmişler. Bana anlatanlardan dinledim. Cesetleri darağaçlarında öyle üç saat, beş saat değil; çürüyünceye kadar, etleri lime lime olup dökülünceye kadar sallandırmışlar. Bu vahşet Azerbaycan'ı da kasıp kavurmuş. Bakû'de, bütün câmileri ziyâret etmek; hepsinde şükür ve vakit namazları kılmak istemiştim. Acaba bu ülkenin başşehrinde 1980 yılında kaç câmi vardı? Bu soruyu sorduğum bir târih profesörü, çok zor bir mes'ele karşısında kalmış gibi, sağ elinin şahâdet parmağını şakağına koyup bir süre düşünmeye başladı. Sonra: "Göy Mescit biiiir! Teze Pir Mescidi ikiiii! Bir mescid daha var; ama adı indi yâdımda değil!" deyip sustu.

Azerbaycan'a ikinci gidişimde Cuma namazını Göy Mescit'te kıldım. İstek benden gelince itiraz etmediler. Mihmandarım Elçin, beni Göy Mescit'e götürdü. Azerbaycan Türklerinin yarısı Şiî, yarısı Sünnî. Sünnîlerin din işlerine bakan kişiye müftü diyorlar. Şiîlerin başında ise şeyhülislâm bulunuyor. Müftü, 75-80 yaşlarında bir kimseydi. Şeyhülislâm ise, 30-35 yaşlarında genç bir adamdı: Allah şükür Tanrıverdi! Göy Mescid'in kubbe ve duvar çinileri gök mavisinden olduğu için, ona böyle bir isim koymuşlar. Bizim mavi dediğimize, Azerbaycan Türkleri "göy" diye bakıyorlar. Vakit ezanı okunduğu

zaman, iki dinî liderin yanında bulunuyordum. Şeyhülislâm, Müftü Efendi'ye saygıyla hitap etti:

-Müftü Efendi, namazı lütfen siz kıldırın!

-Ben de sizin kıldırmanızı isteyecektim.

-Müftü Efendi siz dururken burada, imamet mevkiine benim geçmem olur mu hiç? Lütfen öne buyurun!

Şeyhülislâmın ısrarı üzerine, Müftü Efendi cübbesini giyerek mihraba yürüdü. Ben de ilk safta, genç Şeyhülislâm Allah şükür'ün yanında namaza durdum. Cumanın dört rekât ilk sünnetinden sonra iki rekât farzını cemâatle birlikte kıldık. Farzdan sonra cemâatten dağılanlar oldu. Ben, Cuma'nın dört rekât son sünneti için tekbir alıp el bağlayınca, arkadan Müezzin Efendi'nin biraz öfkeli sesi bütün câmiyi doldurdu:

-Gonağımız hele namazını bitirmeyip! Kimse mescitten çıkmasın!

Kapıya doğru yürüyenler dönüp saflarına oturdular. Ben selâm verip namazdan çıktıktan sonra bütün cemâatin gözü üzerimdeydi. Şeyhülislâm Allah Şükür Efendi gülümseyerek söze başladı:

-Cemâat sizi bekliyor! Acaba Allah rızası için kendilerine bir hitabede bulunur musunuz?

Elçin Şıhlı, namazda olduğumuz müddetçe câmi kapısının eşiği üstünden hep bize bakıp durdu. Belki ilk defa namaz kılan insanlar görüyordu. "Müslümanlar acaba nasıl namaz kılıyor?" merakıyla bize bakıyordu. Belki de günlük raporunu doğru dürüst yazmak için gözünü üzerimden ayırmıyordu. Benim en iyi niyetlerle söyleyeceğim birkaç cümle, komünist idâreciler tarafından kırk ayrı noktaya çekilebilirdi veya şehirde, şu veya bu mes'eleden dolayı çıkan basit bir gerginlik, benim Göy Mescit'te yaptığım konuşmaya bağlanabilirdi. Şeyhülislâma dedim ki:

-Türkiye'de, câmilerimizde mescitlerimizde sâdece imamlarımız ve vâizlerimiz konuşur. Onların dışında hiç

kimsenin konuşma hakkı yoktur. Bence bu doğru bir kâidedir! Ben Türkiye'de çeşitli şehirlerimizde, çeşitli vesilelerle en az yüz defa kürsüye çıkarak konuştum. Fakat hiçbir câmimizde söz söylemedim. O geleneği burada da devâm ettirmek istiyorum. Beni mazur görmenizi dilerim. Kat'iyyen konuşmak istemiyorum!

Benim bu tavrımdan, ağzını açmamasına rağmen yaşlı başlı Müftü Efendi'nin memnun olduğunu -yüz hatlarından- anladım. Hep birlikte kalktık. Kalktık ama câmi cemâati beni birdenbire çevreleyiverdi. Âdet olduğu üzere, hepsiyle teker teker tokalaşma ve hâl hatır sorma faslı başladı. O zaman benden Türkiye'yi, Türkiye'deki câmileri, dinî eğitimi soran câmi cemâatine ayaküstü birkaç cümle söylemek mecburiyetinde kaldım:

-Türkiye'de en az elli bin câmimiz var!

Cümlemi bitirir bitirmez, Göy Mescid'in büyük kubbesini derin bir sevinç ve hayranlık uğultusu doldurdu:

-Oooo*! Maşallah! Maşallah! Maşallah! Bereket Allah! Yahşı! Yahşı! Yahşı! Âl'a! Aliyyülâ'la!*

-Dünyâda elli civarında Müslüman ülke var. Bu ülkeler arasında İslâmiyet'in en iyi, en doğru, en güzel yaşandığı ülke de Türkiye!

-Â'la! Â'la! A'la! Allah Türkiye'yi kem gözlerden korusun!

-Allah Azerbaycan'ı da kem gözlerden korusun! Biz Türkiye'de istiyoruz ki, Azerbaycan büyük ülke olsun! Zengin ülke olsun! İlimde, san'atta, teknikte çok ileri bir ülke olsun!

-Biz de Türkiye'nin daha büyük bir devlet olmasını istiyoruz! İnsan, özünün ilerlemesini istemez mi beyim?

-Beni burada, bu Göy Mescit'te, çok sevindiren bir tavrınızı, Türkiye'ye gidince herkese anlatacağım. Namaza girmeden önce, bana dediler ki, bu cemâatin yarısı Sünnî yarısı Şiî! Şiîlerle Sünnîler aynı câmide, aynı imamın arkasında birlikte namaz kılıyorlar. Doğrusu

buna çok sevindim! Çok sevindim! Bu birliği, bu berâberliği hiç bozmamak lâzım!

Bana, âdetâ hep birlikte verdikleri cevâp şöyle oldu:

-Heee! *Vallaha düzdü! (doğrudur) Cemâatin yarısı Şiî, yarısı Sünnî! Hammımız (hepimiz) Müselmanıh! Hammımız gardaşıh! Hammımızın başı Kur'an'a bağlı! Ayrı mescit, ayrı namaz néce (nasıl) olaaar? Türkiye'de de böyle değil mi?*

"Böyle değil!" diye cevâp versem inanmayacak, belki de çok üzüleceklerdi:

-Türkiye'de de aynen buradaki gibi, dedim. Bizde de Alevîlerle Sünnîler aynı câmide, aynı imamın arkasında yan yana, omuz omuza birlikte namaz kılarlar! Aramızda hiçbir ayrılık gayrılık yoktur!

Yüzlerinin nasıl aydınlandığını, gözlerinin nasıl parladığını görmenizi çok isterdim.

TÜRK'ÜN ANASI

Abdülkadir Sezgin'i, Bakû'de, Din İşleri Müşaviri olarak görünce çok şaşırdım. Bu kanaatimi kendisine söylemeden de durumadım.

–"Allah! Allah! dedim. Bizim hükûmetimiz, zaman zaman böyle yanlış işler (!) de yapıyor. Seni buraya nasıl gönderdiler sevgili kardeşim! Evvelâ sen, Türkiye dışında kalan soydaşlarımıza çok yakın ilgi duyan aydınlarımızdansın. Türkiye'yi, Türk dünyâsında liyakatle temsil edecek kimsesin. Sonra sen, milletimizi asırlardan beri tedirgin eden Şiî-Sünnî veya Alevî-Sünnî bölünmelerini de çok iyi bilenlerdensin. Bu konuda yaptığın ciddî incelemelerinden haberdarım. Aziz devletimiz nasıl oldu da seni Azerbaycan'a Din İşleri Müşaviri olarak gönderdi. Gerek ki, buraya Türklük ve İslâmiyet konularında hiçbir bilgisi olmayan, omuzlarının üzerinde futbol topu gibi bir kafa taşıyan kişilerden biri gönderilmeliydi. Gerçekten çok şaşırdım!"

Ben bu sözleri birazcık olsun yüreğimi soğutmak için söylemiştim; ama aziz devletimiz Abdülkadir Sezgin'in Azerbaycan'daki mükemmel çalışmalarından haberdar olur olmaz onu derhâl geri çağırdı. Böylece hatasını (!) sür'atle tamir yoluna gitti.

Şimdi diyeceksiniz ki, Abdülkadir Sezgin ne yaptı? Önce, orada halkın arasına girdi; halkla kaynaştı. Ken-

disini oradaki soydaşlarımıza çok sevdirdi. Kültür faaliyetlerinin içinde bulundu. Hazırlanan programlarda, konuşma fırsatı aradı. Radyolarda, televizyonlarda halkın huzuruna çıktı. İslâmiyeti kat'iyyen bir cennet-cehennem mes'elesi olarak ele almadı. 20. yüzyıl mes'elelerine sadece pozitivist açıdan bakmadı... Müspet ilimler yanına, metafizik dünyâmızı da koydu. Sezgin'i dinleyenler, hem Türk hem de Müslüman olduklarını gururla kabul etmeye başladılar. Onun, yetmiş yıllık bir inkâr fırtınasından sonra, nasıl bir Azerbaycan'da vazife gördüğünü ortaya koymak için bana anlattıklarından birine sizin de kulak vermeniz lâzım:

-Ramazan ayına girmek üzereydik. Bakû televizyonunda orucun büyük faydalarından bahsediyordum. Meselâ, 'Batı dünyâsının bazı âlimleri oruç hakkında ne diyorlar? Oruçlu bir insanın sinir sistemiyle, kan deveranıyla, sindirim sistemiyle; oruçsuz bir insanın mukâyesesinde ortaya (oruçlu insan lehine) ne gibi neticeler çıkıyor? İngiliz Başbakanlarından Churchill, neden kırk sekiz saat yemeden içmeden duruyor? Hindistan halkının büyük önderlerinden Gandi, *ömrünün yarısını oruç tutmakla geçirince ne kazanıyor? Oruç tutmanın içtimaî faydaları ne? Ruh terbiyesi bakımından oruç tutmak insanı nasıl olgunlaştırıyor?' gibi konuları açıklamaya çalıştım. Program bittikten sonra evimin telefonu çalmaya başladı.*

Yüksek tahsil yapmasına rağmen bir dinleyicim soruyordu:

"Abdülkadir muallim! Orucun faydalarını güzel anlattınız; ama benim kavrayamadığım bir şey var. 'Oruç tutmak! Oruç tutmak!' deyip duruyorsunuz. Oruç nasıl tutulur, bunu anlayamadım. Kalem tutmak, telefonun ahizesini tutmak, çocuğumu elinden tutmak vs. vs. bunları anlıyorum ve biliyorum! Ama oruç tutmak, orucu tutmak nasıl olur; onu bilemiyorum. Bana lütfen anlatır mısınız oruç nasıl tutulur?"

Dinleyicimin bu sorusundan sonra anladım ki işe sıfır noktasından başlamak lâzım. Azerbaycan'da bizim soydaşlarımıza ciddî bir din kültürü verilmeden, İslâm, bütün aydınlığıyla, bütün güzelliğiyle ortaya koyulmadan cemiyet yeni buhranlarla karşı karşıya kalabilir. Bu bakımdan buradaki üniversitelerle ve çeşitli devlet kuruluşlarıyla görüştüm. Sonra konuyu Türkiye'deki bazı yetkililere götürerek Bakû'de bir ilâhiyat fakültesinin açılması için gece gündüz demeden çalıştım. Allah'a şükrolsun ki, birtakım zorlukları aşarak muvaffak oldum. Bugün Bakû'de ve Azerbaycan'da eğitime başlayan tek ilâhiyat fakültesinin temelinde bendenizin alın teri vardır."

Abdülkadir Sezgin, sözlerinin tam bu noktasında sesi titreyerek ve gözleri dolu dolu olarak açıklamalarına devâm etti:

-Çocuklarıma vasiyette bulunacağım: Yarın, emr-i hakk vuku bulursa, Allah'ın huzuruna, bu İlâhiyat Fakültesinin açılışına izin veren kararla çıkmak istiyorum. Çocuklarım o ilâmı, kefenimin içine koysunlar! Benim için en büyük şeref budur. Bu şeref, bu huzur bana yeter de artar bile!

-Peki, sevgili kardeşim bu neden böyle? Azerbaycan'da, İslâm'dan bu büyük kopuşu, bu ürpertici bilgisizliği neye bağlıyorsunuz?

-Ben de bunu çok merak ettim. Belki yüz kişiyle konuştum. Kütüphânelere gittim. Konuyla ilgili kitapları inceledim. Eğitim sistemlerine eğildim. Neticede şu kanaate vardım. Hani bizde bir atasözü vardır: "Ne ekersen onu biçersin!" diye. Burada din adına hiçbir şey ekilmemiş. Okullarda hiçbir bilgi verilmemiş. Aksine dinî câmia, çok büyük bir zulüm altında kalmış. Müslümanlık konusunda hassasiyeti olanlar asılmışlar, sürülmüşler veya en hafif uygulamayla güneş yüzü görmemek üzere zindanlara tıkılmışlar. Allah'ı inkâr edenler makbul

sayılmışlar. Ülkede "Allahsızlık Cemiyetleri" kurulmuş. İlkokuldan üniversiteye kadar bütün eğitim kademelerine Allahsızlık dersleri konulmuş. Hem de en katı ölçüler içinde. Bu dersler, temel şart diye kabul edilmiş. Meselâ tıp fakültesinden veya mühendislik fakültesinden mezun olan kişi, eğer o Allahsızlık-dinsizlik derslerinden geçer not almamışsa, kendisine diploma verilmemiş. Peki, bu şartlar altında, kim Allah'tan, peygamberden bahsedebilir? Kim oruç tutabilir, kim namaz kılabilir? Veya kim orucun nasıl tutulacağını bilebilir?

Burada, bu dinsizlik dersleriyle ilgili olarak gülünç bir hâdise cereyan etmiş. Bana anlattıklarına göre, bir ilkokulda öğretmen, çocuklara: "Allah yoktur! Ahret yoktur! Vahiy yoktur! Akıl vardır. Biz her şeyi aklımızla çözeriz! Bize doğru yolu sâdece akıl gösterir. Âdem ve Havva iddiası bir masaldan ibarettir. Biz maymunların gelişmesinden ortaya çıktık! vs." diye ders veriyormuş. Çocuklardan biri parmak kaldırmış:

-Muallim, demiş. Koyun da hayvan, inek de! Peki, neden koyunun pisliği yere bilye gibi yuvarlak yuvarlak dökülüyor da, ineğinki şapkanın üstü gibi geniş ve yassı oluyor?

Muallim birdenbire şaşırıp kalmış. Ne cevâp vereceğini bilememiş. Çocuk, yaşından beklenmeyen yeni bir açıklamada bulunmuş:

-Muallim, demiş. İnsan aklı, daha koyunun ve keçinin pisliğiyle, ineğin pisliğinin neden o kadar farklı olduğunu izah edemiyor. Bu sınırlı akıl, kendisini yaratan Allah'ı nasıl kavrayıp anlatacak? 'Ahret yoktur!' demekle ahret yok olmaz ki...

Bu hâdiseyi birçok kişiden dinledim. Ama mes'ele sâdece zor sorular sorarak Allahsızlık dersi hocasını cevâp veremez duruma sokmak değil ki! Mes'ele İslâm'ın inceliklerini, güzelliklerini bilmekte ve bildirmektedir.

-Peki, şimdi Azerbaycan'da İslâmiyet yeniden anlatılıyor mu? İslâmiyet'e karşı tavır ne?

-Bu sorunuzu lütfen Bakû'deki ilâhiyat fakültesi hocalarına ve talebelerine sorun. Bakın size neler anlatacaklar!

Abdülkadir Sezgin kardeşimi dinlerken Azerbaycan sinemasının genç rejisörlerinden Eldar Kuliyev'in Taşkent'te bana anlattıklarını hatırladım. Diyordu ki:

-Ben rejisör olmak için okuyordum. Çocukluktan beri sinemaya merakım vardı. Sene sonlarında imtihanlara girmek için evden çıkınca, anam beni mutlaka Kur'an'ın altından geçiriyordu. Evde, dedelerimden kalma eski bir Kur'an'ımız vardı. Kapıdan çıkarken anam o Kur'an-ı Kerimi alır gelir, sağ eliyle kaldırır; başımın üstünde tutardı. Bana: "Oğlum, Allah de!" derdi. Ben de "Allah!" der, adımımı sokağa atardım. Anam arkamdan "Allah'ın amanında olasın! Allah sana kömek (yardım) eylesin!" diye duâ ederdi. Ben rejisör olmak istiyordum; ama bizim mecburî derslerimiz arasına 'Allahsızlık' dersleri de koymuşlardı. Evde Kur'an'ın altından geçiyordum. Sokağa 'Allah!' diyerek adım atıyordum. Ama mektebe geldiğimde diploma almak için muallimlere 'Allah yoktur! Kur'an'a inanmıyorum. Bizim ceddimiz maymunlardır. Biz maymunlardan töretildik!' diye cevâp veriyordum. İstersen verme. Onlar da sana diploma vermiyorlardı, iş vermiyorlardı.

Abdülkadir Sezgin kardeşimin açıklamalarından sonra kalkıp Bakû İlâhiyat Fakültesine gittim. Fakülte yeni açılmıştı. Rektör yardımcısı Prof. Dr. Celâl Erbay ile görüşebildim. Söyledikleri yüreğime bir avuç su serpti:

-Sizin de ifâde ettiğiniz gibi Azerbaycan nüfusunun yarısı Şiî, yarısı Sünnî. Fakültemizin açılmasına Şiîler de çok sevindi, Sünnîler de. Talebelerimiz içinde Şiîler de var Sünnîler de. Birbirleriyle çok iyi geçiniyorlar. Aralarında hiçbir gerginlik yok. Çünkü biz onlara sâdece İslamiyet'i anlatıyoruz. Aralarını açacak herhangi bir söz söylemiyoruz. Şiîler de Sünnîler de kökte Müslüman! Her

İki câmianın da kitabı Kur'an! Peygamberi Hz. Muhammed! Şia, sizin de söylediğiniz gibi, İslâm'ın içinde siyâsî bir harekettir. Bizim siyâsetle ilgimiz yok. Çünkü siyâsette ayrılık gayrılık vardır. İslâmiyet ise, birliği, berâberliği, kardeşliği emreden bir din.

Halkın ilgisini soruyorsunuz. Azerbaycan Türkleri san'atkâr mizaçlı insanlar. Musikiye ve şiire karşı büyük merakları var. Bu bakımdan buradaki kardeşlerimiz hassas, misâfirperver, cana yakın, özlerine, köklerine bağlı kimseler. Yeter ki onlara, doğru yol gösterilsin. Geçen hafta, bu fakültede, hiç unutamayacağım bir hâdise yaşadım: Bir kadın gelip bize oğlunun kaydını yaptırdı. Çocuğun kayıt işlemleri bittikten sonra kadın sevincinden, heyecanından konuşamayacak durumdaydı.

-Çok sağ olun! Çok sağ olun! diyordu; hıçkırıklarını zor tutuyordu. Eliyle bir şeyler anlatmak istiyordu. Birtakım işâretler yapıyordu; ama doğrusu ne demek istediğini anlayamıyordum. Buradan gözlerini sile sile çıkıp gitti.

Birkaç gün sonra, aynı kadın, ikinci oğlunu da yanına alarak geldi. Onu da bize kaydettirmek için âdetâ yalvarmaya başladı. Çocuğun tahsil durumunu gösterir belgeleri görünce şaşırdım:

-Anacığım, dedim. Birinci oğlunu aldık kabul ettik. Şimdi bu oğlunu da bize kaydettirmek istiyorsun. Getirdiğin belgelere göre, biz burada işlem yaparsak çocuğunun iki yılı kaybolacak. Çünkü bizde yeniden birinci sınıfa başlayacak. Yazıktır! Israr etme! Çocuğun iki yılı kaybolmasın! Al onu eski fakültesine götür. İki yıl daha okuyup hayata erken atılsın!

Kadının yana yakıla anlattıkları, yüreğimi bir çiçek bahçesine çevirdi. Bana dedi ki:

-Ah! Siz bilmiyorsunuz benim başıma gelenleri! Ben, 1917 Sovyet İnkılâbı'ndan hemen sonra mektebimi bitirip muallime oldum. Moskova, o yıl mekteplere dinsizlik-Allahsızlık dersleri koydu. Beni de o derslerin mual-

limesi olarak vazifelendirdi. Dünyâlar başıma yıkıldı. Çünkü ben Müslüman'dım. Allah'a inanıyor, peygamberimizi seviyordum. Ama her gün körpe çocuklara "Allah yoktur! Peygamber mecnun adamın biridir!" diye ders veriyordum. Vallah billâh inanmadan konuşuyordum. Çünkü ekmek aslanın ağzında bile değildi, midesindeydi. Başka bir yerde çalışmam imkânsızdı. O bakımdan ister istemez ben o günahkâr derslerin muallimesi oldum. Günahlara batıp çıktım. Şimdi ben biliyorum ki, üç kişinin sevap defteri İslâmiyet'e göre ebediyyen kapanmaz:

1) İlim sâhibi olanların, ilmî eser verenlerin.

2) Halkın istifâdesi için yol, köprü, çeşme, câmi, han, hamam yaptıranların.

3) Hayırlı evlât yetiştirenlerin.

Şimdi siz benim bir oğlumun kaydını yaptınız. İstiyorum ki, ikinci oğlum da bu fakültede okusun. Çünkü onlar, yarın buradan mezun olduklarında, İslâmiyet için çalışacaklar. Allah onlara sevap yazacak. Onları yetiştiren, onları bu fakülteye kaydettiren ana olarak benim de defterime sevap sayfaları eklenecek. Böylece, Moskova'nın emriyle okullarda yirmi yıl Allahsızlık dersleri verdiğim için Cenab-ı Hakk, benim günahlarımı da affedecek. Size yalvarıyorum: İkinci oğlumu da ilâhiyat fakültesine kaydedin. İnsanlık için! İslâm için! Bir ananın huzuru için! Bir Türk anasının yüreğini incitmeyin!

Kadıncağız ağlaya ağlaya anlatıyor; yalvarıyordu.

Siz olsaydınız o anaya "hayır, olmaz!" diyebilir miydiniz? Diyemezdiniz! Biz de diyemedik ve o Türk'ün anasını, buradan gözü yaşlı olarak göndermedik.

BURNUNU BİR DOST YEMEĞİNE BİLE SOKAN SOSYALİZM

Şâir Melih Cevdet Anday'ın 1965 yılında Gerçek Yayınları arasında çıkan seyahat notlarını okudum. İsmi: *Sovyet Rusya-Azerbaycan-Özbekistan-Bulgaristan Macaristan.*

Kitabın 13. sayfasında Melih Cevdet diyor ki:

"... Türkiye'yi, bütün Türklerin rahat edeceği bir barış ülkesi yapmak istiyoruz. Bunun da yolu, sosyalizmdir diyoruz. Moskova'ya gelince gerçekten sevindim. Moskova'yı "Moskova! Moskova!" diye dolmuş yapar gibi bağıranların da gidip görmesini salık veririm. Hoşlanacaklar, birtakım yersiz kuşkularından kurtulacaklardır. Yıllardan beri, kökü dışarıda birtakım çıkarcı çevrelerin yaydıkları uydurmalarla aldatıldıklarını anlayacaklar, orada dostlarımızın oturduklarını ve bu dostların savaş istemeyen mutlu insanlar olduklarını göreceklerdir."

Melih Cevdet, kitabının 14. sayfasında ise şunları yazıyor:

"... Babayef'e sormuştum Moskova'da:

-Burada ne yasaktır? Babayef:

-Savaş propagandası yapmaktan başka, hiçbir şey yasak değildir, demişti."

Melih Cevdet'in yazdıklarından 15 yıl sonra Moskova'ya, Azerbaycan'a, Özbekistan'a, Bulgaristan'a, Macaristan'a ben de gittim. Oralarda elimi arkama atarak dolaşmadım. Vitrinleri seyretmedim, cadde cadde, meydan

meydan avare adımlarla gezip durmadım. Gördüklerimi, dinlediklerimi, okuduklarımı ince eledim sık dokudum. Sonra samimiyetle inandım ki, Melih Cevdet Anday'ın bu ülkelerle ilgili olarak yazdıkları kat'iyyen doğru değildir. Yalnız şöyle bir farklılık olabilir: Melih Cevdet, inanmış bir solcu olduğu için Ruslar, Bulgarlar, Macarlar, ona çok yumuşak bir yüzle gülümsemişlerdir. Ve şâirimize, hep görmek ve duymak istediklerini gösterip söylemişlerdir.

"Bizim sosyalistlerimiz de Türkiye'mizi bir barış ülkesi yapacaklarmış. Moskova'da dostlarımız varmış ve Moskova'da veya bütün Sovyetlerde savaş propagandası yapmaktan başka hiçbir şey yasak değilmiş!"

Yalan! Kuyruklu kulaklı bir yalan!

Sovyetlerde, eğer sosyalist değilseniz, bir yakın dostunuzla, bir akşam sofrasına oturmanız bile yasaktır. Bırakınız yemek yemeyi, bir arkadaşınızla şehrin bir müzesine gitmeniz veya bir konser salonunda yan yana oturmanız bile başınıza belâ açabilir. Şimdi ben, Sovyetlerde yaşadığım kırk hâdiseden hangisini anlatsam diye zorluk çekiyorum. İşte size ibret alınacak iki utanç tablosu:

12 Eylül Darbesi'nden sonra, Türkiye'de bir târih kongresi yapıldı. O kongreye, Azerbaycan'dan da ilim adamları katılmışlardı. Birisi enine boyuna uzun boylu bir adamdı. Yakasında at nalı büyüklüğünde orak çekiçli bir madalya taşıyordu: Prof. Dr. Ziya Bünyat. Ötekisi 45 yaşlarında, sessiz sâkin birisiydi. Konuşurken esmer yüzünü, kalbinin üstüne doğru çeviriyordu. Sanki söylediklerini önce kalbi dinlesin istiyordu: Prof. Dr. Hüseyin Cafer. Yakasında öyle madalya filân yoktu. Düşündüm ki, Prof. Ziya Bünyat rejimin çok has adamlarından biridir. O münâsebetle Moskova, kendisini ödüllendirmiştir. Bana vereceği bilgiler, resmî görüşün bir santim dışında olamaz. Doğrusu, onunla konuşmak içimden gelmedi. Ben, kongre aralarında verilen dinlenme dilimlerinde,

yüzünü kalbine doğru çevirerek konuşan profesörü seçtim. Onun yanına gittim. Onunla görüştüm ve kendisini bir akşam yemeği için evime dâvet ettim. Dâvetimi memnûniyetle kabul etti. Bir akşam, onu ve bizim üniversite muhitimizden birkaç ilim adamını evimde ağırladım. Yemekten sonra şafak sökene kadar oturup konuştuk. Saatlerin nasıl geçtiğini anlayamadık. Ayrılırken, merhum profesörlerimizden Mecid Doğru, misâfirimizi kendi arabasıyla oteline götürdü.

Sonraki günlerde, Prof. Hüseyin Cafer'le yine berâber olduk. Askerî idâre, Kültür Bakanlığına Cihad Baban'ı tâyin etmişti. Hüseyin Cafer'i alıp Cihat Baban'a götürdüm. Sıcak bir karşılama oldu. Misâfirimiz ayrılırken, ona Bakanlık yayınlarından da bir paket hazırlayıp verdim. Sonra Ankara'nın gezilecek görülecek yerlerine götürdüm. Türkiye'den ayrılırken bana telefon numaralarını verdi. Bakû'ye gittiğimde kendisini mutlaka aramamı istedi.

Ankara'daki görüşmemizden bir yıl sonra, bana da Azerbaycan yolu göründü. Bakû'ye indikten bir iki gün sonra, prof. dostumu aradım. Kaldığım otele koşarcasına geldi. O gün, benim isteğim üzerine, birlikte Edebiyât ve San'at Müzesine gittik. Müze görevlisi bir edebiyât öğretmeniydi. Müzenin bütün bölümleri hakkında bana bilgiler verdi. Ben etrafı dolaşırken Prof. Dr. Hüseyin Cafer, bir köşede oturarak beni bekledi. Gördüklerimden, dinlediklerimden çok büyük bir zevk aldım.

Bir gün sonra, prof. dostumla bir konsere gidecektik. O, biletlerimizi alacak beni haberdar edecekti. İkinci gün, sabahın erken saatlerinde otele geldi. İşâretlerle bana anlattı ki, içeride konuşamayacaktır. "Anladım!" mânâsında başımı salladım. Birlikte otelin önüne çıktık. Büyük bir eziklik içinde ve utançtan alev alev yanan bir yüzle bana dedi ki:

-Çok affedersiniz efendim! Sizden bin defa özür istiyorum. Dün akşam sizden ayrılıp eve gittiğim zaman, be-

ni siyâsî polis aradı. Sen dedi, "O adamla neden ilgileniyorsun? Neden onu alıp müzelere, şuraya buraya götürüyorsun? Yaptıkların suçtur. Biz, o adama bir mihmandar verdik. Onun nerelere gideceğini, kimlerle görüşeceğini biz tespit ederiz. Kendisiyle bir daha kat'iyyen görüşmeyeceksin. Bütün ilgini keseceksin anladın mı?" dediler. Anladım! dedim. Şimdi efendim, ben size artık gelemem! Beni bağışlayın! Bugün sizinle konsere filân da gidemeyeceğiz. Hâlbuki biletleri daha dün almıştım. İşte biletler burada. Siz, kiminle gitmek istiyorsanız artık onunla gidebilirsiniz!

Bu hâdiseyi, sanki çok tabiî karşılıyormuşum gibi davrandım. Onu kucaklayarak öptüm. Sonra güle oynaya ona dedim ki:

-Sevgili kardeşim üzülmeye değer mi? Ben buraya gelmeden önce, Türkiye'de yayımlanan *KGB* isimli bir kitap okudum. 448 sayfalık o *KGB* kitabını *John Barron* isimli bir İngiliz yazmıştı. Orada Rus Gizli Polis Teşkilâtının nasıl çalıştığı bütün incelikleriyle anlatılıyordu. Kat'iyyen üzülme ve aldırma! Hatta sizi bir daha ararlarsa, dünkü müze gezimize izin verdikleri için kendilerine teşekkür bile et. Gelin şimdi sizinle vedâlaşalım. Bundan sonra, bana gelmeyin ve beni aramayın!

Koca profesör, yine yüzünü kalbine doğru çevirerek söylenmeye başladı. Öfkeli sesi hâlâ kulaklarımda:

-Utanıram! Utanıram! Utanıram! Vallah billâh utanıram!

Arkasından koştum:

-Utanma sevgili kardeşim, utanma! dedim. Utanması gerekenler utansınlar. Dostluktan, insanlıktan, huzurdan, güvenden korkanlar utansınlar diyerek onu teselli etmeye çalıştım.

Bakû'de yaşadığım ikinci hâdise, en az birincisi kadar dehşet ve vahşet yüklü:

Benim yaşımda olanlar Mehmet Altunbay ismini hatırlayacaklardır. Mehmet Altunbay, Azerbaycan Türklerinden bir çileli adamdı. Rus ordusunda pilot subay iken komünist sistemin zulmüne dayanamamış, bir pilot arkadaşıyla birlikte Azerbaycan'dan İran'a kaçmıştı. İran'dan bin bir türlü sıkıntıyı, tehlikeyi göğüsleyerek Türkiye'ye sığınmıştı. Altunbay, kaçarken bir yaşındaki oğlu Oktay'la sevgili eşini Bakû'de bırakmıştı. Türkiye'de, bir süre bizim hava yollarımızda pilot olarak çalışmış, yeniden evlenmişti. Bu ikinci evlilikten doğan oğluna da Oktay ismini koymuştu.

Ben, Mehmet Altunbay'la Ankara'da tanıştığım zaman çoktan emekliye ayrılmıştı. Türk Cumhuriyetlerinden filmler getiriyor, onların yeniden seslendirilmesini yaptırıyor sonra çeşitli şirketlere pazarlıyordu. Bakû'de kalan ilk eşinden ve ilk oğlu Oktay'dan haber alamıyordu. Onların nerede olduklarını bilmiyordu. Çünkü İran üzerinden Türkiye'ye kaçtıktan sonra Moskova, onları Bakû'den almış, ülkenin bir uzak, bir bilinmez yerine sürmüştü. Sürmüştü ama Altunbay'ın, Azerbaycan'dan kaçarken bir yaşında bıraktığı ilk oğlu Oktay, büyüdükten sonra babasını aramaya başlamıştı. Şu veya bu vesileyle Türkiye'den Azerbaycan'a gidenlere koşmuş, onlardan bir haber almaya çalışmıştı. Nihayet 30 yaşına bastığı günlerde, babası Mehmet Altunbay'ın Ankara'da yaşadığını öğrenmiş, adresini almış, bir gün çıkıp Ankara'ya gelmişti. Ben, Oktay Memed'i, babasının yazıhânesinde görüp tanıdım. Türkiye'ye bir ay kalmak üzere gelmişti. Fakat o bir aylık süre, tam sekiz aya uzadığı hâlde Bakû'ye dönmemişti. Sovyet Büyükelçiliği, Oktay'ı memleketine dönmesi için sıkıştırıyordu. Ben de Oktay'a, Türkiye'ye ilticâ etmesini tavsiye ediyordum: *"Mademki gitmek istemiyorsun, öyleyse resmen ilticâ et. Düşür şu Rusları yakandan!"* diyordum. İnanıyorum ki, söylediklerine siz de hak vereceksiniz:

-Babam, ben daha bir yaşında iken kaçıp Türkiye'ye gelmiş. Ben, tam otuz yıl babasız büyüdüm. Anam, otuz yıl babamın yolunu gözledi. Babasız geçen yıllarımın acısını sana anlatamam. Şimdi bana diyorsun ki: 'Gitme Azerbaycan'a! Buraya gelmişken ilticâ et Türkiye'ye! Düşür şu Rusları yakandan!' Bu, sandığın kadar kolay bir iş değil. Azerbaycan'a dönmeyebilirim. Türkiye'ye ilticâ edebilirim. Ama bunu kat'iyyen yapamam. Çünkü ben evliyim. Eşim ve kızım Bakû'de. Kızıma babasız, karıma kocasız kalmanın acısını yaşatamam.

Ankara'ya gelirken karımı ve kızımı da getirmek istedim. Moskova izin vermedi. Ailece Sovyetlerin dışına çıkmak yasaktır. Ruslar, vatandaşlarının ilticâ edeceğinden korkuyorlar. Ben zâten sabıkalı bir aileye mensubum. Babam otuz yıl önce Sovyetlerden Türkiye'ye kaçmış. Ruslar, karımla kızımla Türkiye'ye gelmeme izin verirler mi? Vermediler işte! Ulan seni sevmeyeni, istemeyeni sen de sevme; isteme! Hayır! Bu sosyalist rejim, kendisinden nefret edenleri bile zorla yanında tutuyor. Karımı ve kızımı, benimle birlikte bıraksalardı, benim ne işim olurdu oralarda. Burada babamla birlikte yaşamaya bakardım!

Oktay'la Ankara'da güzel bir dostluğumuz oldu. Birlikte gezip tozmaktan, birlikte karın doyurmaktan zevk alıyorduk.

Moskova Büyükelçiliği, Oktay'ın geri dönmemesinden çok rahatsızdı. Bir gün, elçilik mensuplarından dört kişi, Mehmet Altunbay'ın Maltepe Caddesi üzerindeki yazıhânesini bastılar ve Oktay Memed'i Moskova uçağına bindirmek için zorladılar. Yapılacak bir şey yoktu. Oktay'ı, ben kendi arabama aldım. Mehmet Altunbay da yanımdaydı. Esenboğa yoluna düştük. Sefâret arabası da hemen arkamızdaydı. Havaalanına birlikte geldik. Elçilik mensupları, Oktay'ı alıp Moskova uçağına bindirdiler ve uçak havalanıncaya kadar

yanımızdan ayrılmadılar. Şehre dönerken Mehmet Altunbay yine benim yanımdaydı. Arabaya biner binmez söylediği ilk ve son cümle, hâlâ yüreğimi sızlatıyor:

-Oktay *üzülmesin diye yanında kendimi tuttum ve ağlamadım. Artık ağlayabilirim!*

Ve yaşlı baba, yol boyunca ağladı, ağladı, ağladı!

Bu hazin hâdise üzerinden uzun yıllar geçti. 1980 yılında, Azerbaycan'a ilk gidişimde Oktay'la görüşemedik. Galiba o, Bakû'nün dışındaydı. Bizim de günlerimiz çok yüklüydü.

1982 yılında Azerbaycan'a ikinci gidişimde, beni o aradı. Kaldığım otele telefon açmıştı. Hâl hatır faslından sonra dedi ki:

-*Yarın akşam, hiç kimseye söz verme. Yemeği birlikte yiyeceğiz. Seni karımla kızımla da tanıştıracağım.*

-Oktay, gel bu yemek işinden vazgeç! Eşin de senin gibi devlet memuru. Kadıncağız zâten akşama kadar çalışıyor. Akşam eve geldikten sonra, bir de benim için yorulmasına gönlüm razı değil. Evine gelmiş kadar, sofrana oturmuş kadar memnun oldum. Çok teşekkür ederim.

-*Olmaz! Olmaz! Olmaz! Dâvetimi kabul etmezsen, bunu kendime hakaret sayarım. Bak, karım da yanımda. O da seni evimizde görmekten çok memnun olacağını söylüyor. Yarın akşam saat 19.00'da otele gelip seni alacağım!*

Hiç unutmadığım hâdiselerden biridir. Günlerden cumartesi idi. Oktay, pazar günü Azerbaycan Oteline gelip beni alacaktı. Pazar sabahı, tekrar telefon açtı:

-*Sözleştiğimiz gibi, bu akşam, saat 19.00'da gelip seni alacağım. Sakın kimseye söz verme ve otelden ayrılma!*

-Kimseye söz verdiğim yok Oktay! Seni bekliyorum. Merak etme sakın! Bugün hep oteldeyim.

Saat 19.00'da odamın kapısı vuruldu. Oktay'dan başka kimse olamazdı. Giyinmiştim. Çıkmaya hazır durumdaydım. Kapıyı açtığımda Oktay karşımdaydı. Ben

dışarı çıkmak isterken o, içeriye girdi. Yüzüne bakınca şaşırdım. Çünkü çok sıcak bir hamamdan yeni çıkmış gibiydi. Yani yüzü alev alevdi. Hiçbir şey söylemeden odanın balkonuna doğru yürüdü. Beni de yanına başıyla çağırdı. Birlikte balkona çıktık. Oktay, iki eliyle balkon demirini kavrayıp gövdesini ileriye uzattı. Anlaşılan, odanın bir yerinde bir dinleme cihazının bulunmasından ve söyleyeceklerinin tespitinden korkuyordu. Ben de onun gibi balkon demirlerini tutarak ileriye doğru uzandım. Kulağımı, dudaklarına yaklaştırdım. Fısıltı hâlinde bana şunları söyledi:

-Sabahleyin seninle konuştuktan sonra, beni polisten telefonla aradılar. "Sen Yavuz Bülent'i evine götürmeyeceksin. Onunla konuşmayacaksın. Aksi takdirde bu suçunun cezâsını ödeyeceksin!" dediler.

Polise dedim ki: Bu adam, benim babamın çok yakın dostlarından biridir. Ben, Ankara'ya gittiğimde Yavuz Bülent'in çok büyük iyiliklerini gördüm. Orada, kaç defa onun sofrasına oturdum. Arabasına bindim. Şimdi ben de ona evimde bir akşam yemeği yedireceğim. Ne var bunda? Bunun neresinde suç var? Müsaade edin, sözümü yerine getireyim. "Hayır! Olmaz! dediler. Onunla kat'iyyen görüşmeyeceksin!" diye tembihlediler. Onlara dedim ki:

-Bakın, siz benim bu Yavuz Bülent'e, rejim aleyhinde bir şeyler söyleyeceğimi sanıyorsanız yanılıyorsunuz. Çünkü ben Türkiye'ye gittiğimde, orada sekiz saat, sekiz gün, sekiz hafta kalmadım. Tam sekiz ay kaldım. Bu süre içerisinde unuttuğum bir şey olmadı. Kabul edin ki, ben her şeyi söyledim. Şimdi ben, adama söz verdim. Alıp evime götürmezsem çok ayıp olacak! Lütfen müsaade edin; verdiğim sözü yerine getireyim! Polis:

-Hayır! Kat'iyyen olmaz. Suç işleme! Bu yasağı çiğneme. Sonra pişman olursun! dedi. Bu bakımdan, senden çok özür diliyorum. Seni evime maalesef götüremeyeceğim.

Ben de Oktay'ın kulağına fısıltı hâlinde şunları söyledim:

-Oktay! Ben, bu Rus polisinin bazı özelliklerini çok iyi biliyorum. Önemli değil. Bu işi kendine kat'iyyen dert etme. Çek git buradan, bir daha da beni arama. Bir yerde karşılaşırsak sakın yanıma gelme. Hatta selâm bile verme. Şu ândan itibâren, ne ben seni tanıyorum ne de sen beni tanıyorsun.

Oktay, geldiği gibi çıktı gitti. Bakû'den ayrılmadan bir gün önce beni telefonla aradı:

-Yavuz Bülent! Duyduğuma göre yarın gideceksin. Babama çok çok selâm söyle! Sana ak yol diliyorum!

Şimdi bir de karım konuşacak. Telefonu ona veriyorum:

-Yavuz Bey! Babaya çoklu selâm!

-Söylerim! Söylerim! Merak etmeyin!

Oktay'la ve eşiyle vedâ konuşmamız işte böyle oldu. 1982 yılından sonra, Bakû'ye on defa daha gittim. Oktay Memed, beni hiçbir zaman aramadı. Yemek dâveti dolayısıyla polisle başı belâya girdi mi girmedi mi bilmiyorum.

Melih Cevdet Anday'ın yazdıklarını düşünüyorum:

"Sovyetlerde yasak olan sâdece savaş propagandası yapmakmış. Onun dışında her şey serbestmiş!"

-Pöhhh!

İnandım ben de! Lânet olsun bu barbarlığa!

Türkiye'yi bu kafalar mı bir barış ülkesi yapacaklar?

KURŞUNA DİZİLEN ŞÂİR: MİKÂİL MÜŞFİK

Bana sorarsanız size derim ki: Azerbaycan edebiyâtının, 1930'lu yıllarda en değerli ve en verimli şâirlerinden biri, Mikâil Müşfik idi. Bu kanaate, onun üç cilt hâlinde yayımlanan bütün şiirlerini okuduktan sonra vardım.

Gülhüseyin Hüseyinoğlu, Prof. Dr. Ali Teymuroğlu'nun da yardımıyla Mikâil Müşfik'in bütün şiirlerini 2004 yılında, Latin alfabesiyle yeniden bastırdı. Şâirin şiirlerini, derin bir hüzünle yeniden okudum. Mikâil Müşfik'in başına gelenleri yazmadan önce, çok önemli, aynı zamanda çok dehşetli iki olaydan bahsetmek istiyorum. Birincisini daha önce dikkatinize sunmuştum:

Nobel Ödülü kazanan Aleksandr Soljenitsin, *Gulag Takımadaları* isimli meşhur eserinin 43. sayfasında açıklamıştı. Sovyet Rusya İmparatorluğu'nda Tana Hodkoviç isimli şâir, sâdece bir beyti yüzünden tam on yıl hapishânelerde çile çekmiş; çok büyük zulümlerle karşı karşıya kalmıştı. Hodkoviç'i, on yıl ağır hapse mahkûm eden beyit aynen şöyle idi:

"Serbesttir derler inana duâ
Ancak, Allah'tan başkasına duyurma!"

Hodkoviç, bu mısralarıyla, sosyalist rejimin dinî konulardaki baskısını ortaya koyduğu için tam on yıl, hapishânelerde çile çekmişti. İkinci örnek, daha müthiş:

1994 yılının Kasım ayında Özbekistan'da idim. Taşkent'te Özbekistan şâirlerinden Şükrullah Yusuf'u evinde ziyâret ettim. Şâir, yetmiş yaşının üstündeydi. Türkiye'de iki kitabı yayımlanmıştı: *Kefensiz Gömülenler* ve *Stalinli Yıllar*.

Şükrullah Yusuf'un bana anlattıklarını, Samanyolu'nda yayınlanan *Bizim Türkümüz* isimli programda, kendi sesiyle de milyonlara dinletmiştim. Şükrullah Yusuf diyordu ki:

"...Gençtim. Şiire hevesliydim. Yazdıklarım, devlet dergilerinde ve gazetelerinde yayımlanıyordu. Moskova, Özbekistan aydınlarını zaman zaman topluyor; onları sorgusuz sualsiz ya kurşuna diziyor veya Sibirya cehennemine sürüyordu. Marksizmin bu zulmüne ses çıkarmamak mümkün değildi. Ben de, böyle bir toplama ve yok etme vahşetinden sonra bir dörtlük yazdım. Orada diyordum ki:

Vucudumni tilip tilke tilke eyle
Vicdanımı satmayım men.
Halk derdini cayladım dilge
Oldır, olumden hem kaytmayım men.

Bu dörtlüğün Türkiye Türkçesiyle ifâdesi şöyle:

Vücudumu bölüp parça parça etsen de
Vicdanımı satmam ben.
Halk derdini koymuşum gönlüme ben
Öldür! Ölümden korkmam ben!

Ne var bu mısralarda? Hiçbir şey! Yazdıklarımı o günlerin öfkesiyle, kendime yakın bildiğim arkadaşlarımdan bir-iki kişiye okumak gafletinde bulundum. Onlardan biri sırf göze girmek, bir külâh kapmak için gidip beni gizli polise şikâyet etmiş. Bir gece gelip evimi bastılar. Her tarafı didik didik ettiler. Sâdece cep defterimde, işte bu dört mısrayı buldular. Hiçbir yerde basılmamış, dağılmamış bir şiir yüzünden alıp götürdü-

ler beni. Günlerce sorgu sualden geçtim. Çok zulüm gördüm. Neticede mahkemeye çıkarıldım ve dört mısra yüzünden, tam yirmi beş yıl ağır hapis cezâsına çarptırıldım. Beni Sibirya'ya sürdüler. Orada çok zor ama çok zor şartlar altında tam beş yıl, âdetâ her gün yeni baştan öldüm öldüm dirildim. Sibirya'da ölenler çok oldu. İdâre, onları kefensiz gömüyordu. Derken, 1953 yılında Stalin geberdi. O geberince, Moskova, onun emriyle mahkûm edilenlerden birer dilekçe istedi: "Benim suçum yoktur. Haksız olarak mahkûm oldum. Beraatımı istiyorum!" diye bir dilekçe de ben yazıp gönderdim. Kısa bir süre sonra, beni de serbest bıraktılar. Cezâevine 1938 yılında girdim. 1953 yılında serbest bırakıldım. Eğer Stalin gebermeseydi, ben de, ya o kefensiz gömülenlerden biri olacaktım veya 20 yıl daha yatarak 1963 yılında evime barkıma dönebilecektim!"

Bu iki örnekten sonra, Mikâil Müşfik'e geliyorum. Onu tanıdıktan sonra göreceksiniz ki, Marksist sistem, sâdece kendisine muhâlif olanları cezâlandırmıyor. Moskova, Lenin'e inanmış, Marksizme bağlanmış kişileri de bir hiç yüzünden kurşuna dizdiriyordu. İşte bir hiç yüzünden hayatının en verimli çağında kurşuna dizilen *Lenin yolcularından, Lenin oğullarından* Mikâil Müşfik:

Mikâil Müşfik, 1908 yılında Bakû'de doğdu. Çok küçük yaşlarda öksüz kaldı. 6 yaşına girdiğinde babasını da kaybetti. Azerbaycan Devlet Üniversitesi, Dil ve Edebiyât bölümünde mezun olarak babası gibi öğretmenlik mesleğini seçti. Mikâil Müşfik, İlkokulu bitirdiği zaman Moskova, Bakû'deki yerli komünistlerle ve Ermenilerle iş birliği yaparak Millî Azerbaycan Cumhuriyeti'ni devirmiş; Azerbaycan'ı bütünüyle kendisine bağlı bir sömürge devleti hâline getirmişti. Yani Mikâil Müşfik, lise ve üniversite tahsilini tamâmen Marksist bir eğitimden geçerek aldı. Bu bakımdan coşkun duygularla komünizme bağlandı. Lenin'i, komsomolu (Genç

Komünistler Teşkilâtı) alkışlayan şiirler yazdı. *And* şiirinde şöyle diyordu:

Men kimim? O böyük Lenin'in oğlu
Bir insan tutamaz geçtiğim yolu
Harbin göklerinde yarın korkulu
Yıldırımlar gibi çakacağım ben.

Hitap şiirinde, yoldaşlarına seslenirken sosyalizmin azameti karşısında hayranlıktan donakaldığını anlatıyordu:

Yoldaşlar
Men Bolşevik diyarında
Beş yıllık plânın
Işıldayan raylarında
Sosyalizme doğru koşan kütlelerin
Azameti karşısında
Donakalmış bir şâirim.

Genç komünistler teşkilâtı olan Komsomolculara ithaf ettiği *Ey Genç Yolcu* şiirinde, Mikâil Müşfik, doğru yolun komünizm olduğuna inanıyordu:

Bütün bunlar Mikâil Müşfik'in yirmi yaş şiirleridir. "Gözel Şiir"inde karşımıza Lenin fikriyatıyla bir daha çıkar:

Şiirlerin en gözeli, en incesi
Evet budur:
-Bütün dünyâ işçileri birleşiniz
Bunu gerek bilesiniz.

Şaşıracaksınız ama gerçek: Mehmed Emin Resulzade'nin ve arkadaşlarının kurdukları Millî Azerbaycan Cumhuriyeti'ni, Rusların ve Ermenilerin 1920 yılının 28 Nisanında devirmelerine ve Azerbaycan'ı bir müstemleke toprağı hâline getirmelerine bile Mikâil Müşfik alkış tuttu. İşte "Nümâyiş (28 Nisanda) şiirinden bir kıt'a:

Bu günün mânâsı aydındır herkese
Her adam bilir ki, bu günde ne olmuş.

Döğünen üreğim söyleyir menimse
Bu günde garşımdan kölgeler govulmuş.

Genç şâir, sosyalizmin, Azerbaycan'da her gün biraz daha kök saldığına, demirleştiğine inandığı için yaşadığı "Günlerin Marşı"nı şöyle söylemeye başlamıştı:

Yerin gücü kolumuzda
Güneş bizim yolumuzda
Kızıl gençlik nârâ çekir
Sağımızda solumuzda

Yaşa asrın oğlu yaşa
Lenin komsomolu yaşa.

Tanrımız yok, dinimiz yok
Şeytanımız cinimiz yok
Yüksek ruhlu insanlarız
Tabiatla kinimiz yok.

Yaşa asrın oğlu yaşa
Lenin komsomolu yaşa.

Mikâil Müşfik, Marksist-Lenin bir düşünce sistemine bağlanıp kaldığı için dinsiz, imânsız ve kitapsız bir şâir olarak yetişti. Bu yönüyle bizim Tevfik Fikret'in noksansız bir benzeri oldu. Onun tam 26 yaşında yazdığı "Mâbetler Çökerken" isimli şiiri sâdece İslâm'a değil, bütün dinlere, Allah'a, peygamberlere, kitaplara karşı büyük düşmanlığının da bir belgesidir:

Menzilin uçulur, ey "böyük" Allah
Ey köhne yıldırım, ey köhne timsah

Bir kimse kalmadı tiryekxananda
Azacıg halına yoxdur yanan da.

Açıb çiçeklenir heyat sevdası
Yox cennet ümidi cehennem yası...

Yoxluğun sarmışdı çoxdan her kesi
Doğruldu insanın böyük şübhesi

Aldı silâhını yatdı sengere
Vurup saldı seni taxtından yere.
... ...

Artık burda senin Allah, yerin yox
Mexlugun, kitabın, peygemberin yox.

Burda ne kilisen, ne mescidin var.
Burda ne hörümçek, ne de ki din var.

Çıx bizim ölkeden çıxdığın kimi
Süpürül goxumuş bir yığın kimi.

Haydi verme bize çox baş ağrısı
Gatiller tanrısı, leşler tanrısı.

Get seni gözleyir zülümler Allah
Yanğınlar, feğanlar, ölümler Allah!

"Mâbetler Yıkılırken" üç yüz mısraya yakın bir inkâr ve isyan şiiri. Ben bu şiirin hiçbir mısraıyla Mikâil Müşfik'e katılmıyorum.

Kitabıma, bu örnekleri şunu göstermek için aldım: Mikâil Müşfik, Azerbaycan'da sosyalist rejimin yetiştirdiği çok iyi bir şâirdi. Evvelemirde, kendisini Lenin'in oğlu gibi görüyor; gösteriyordu. Genç komünistlerin, (komsomolların) yolunda olduğunu söylüyordu. Sosyalizmin, Azerbaycan'da her yıl kökleşeceğini, demirleşeceğini, yani güçleneceğini vehmederek: *"Bütün dünyâ işçileri birleşiniz!"* diyordu.

Sonra Kızıl Ordu'nun 28 Nisan 1920 târihinde Ermeni çeteleriyle iş birliği yaparak Bakû'ye girmesine, Azerbaycan millî hükûmetini devirmesine ve kendi yurdunun bir sömürge toprağı hâline getirilmesine alkış tutuyordu. Ve bütün bunların üstüne kızıl bir tüy daha dikiyordu. Büyük bir öfkeyle, dinsiz, imânsız, Allahsız olduğunu haykırarak Kur'an'a, Kur'an'ın tebliğcisi sevgili peygamberimize yumruk sıkıyordu. Şimdi soruyorum size: Kim Mikâil Müşfik'ten daha mükemmel bir komünist olabilir?

Sakın bu soruma, "hiç kimse!" diye cevâp vermeyin. Çünkü Moskova, bu genç, bu yetenekli, bu verimli şâiri beğenmiyordu. Hatta onu çok tehlikeli buluyor ve Mikâil Müşfik'i *"milletçi bir şâir"* olarak görüyordu. "Neden?" diye soracaksınız. Çünkü Moskova, hâkimiyeti altına aldığı Türk topluluklarının kültür köklerine, kat'iyyen tahammül edemiyordu. Yani Türk toplulukları, ayakta tutan, onları bir millet şuuru etrafında birleştiren, Türklere kendi târihlerini, edebiyâtlarını, dillerini, dinlerini... hatırlatan, sevdiren; her kelimeyi, her düşünceyi, her âdet, an'aneyi düşman biliyordu. Bazen çok sert, bazen yumuşak uygulamalarla Türk'ün kültür değerlerini, ortadan kaldırıyordu. Bu konuda, önüne çıkan bütün engelleri, yok ediyordu. Meselâ Moskova, Türkmenistan Devlet Üniversitesinde, Prof. Dr. Muhammed Karrıyef, Prof. Dr. Mehdi Köseyef ve Abdal, *Dede Korkud Destanları* üzerinde bir çalışma yaptılar. Çalışmalarını bir kitap hâline getirdiler. Moskova, derhal işe müdâhale etti. Önce *Dede Korkud* üzerine hazırlanan kitap derhal toplatıldı ve imhâ edildi. Sonra o üç ilim adamı, üniversiteden kovularak hapse atıldı.

1951 yılında, Türkmenistan komünist Partisi Merkez Komitesi bir karar aldı: *"Dede Korkud Destanları, çok zararlı bir kitaptır. Basılması, yayılması, okunması yasaktır!"* denildi.

Şâir-yazar Doçent Hıdır Deryayef de, Türk destanları üzerinde çalıştığı için yirmi yıl ağır hapis cezâsına çarptırılmıştı. 1936 yılında hapsedilmiş, güneş yüzünü ancak 1956 yılında görebilmişti.

Prof. Dr. Mehdi Köseyef, Prof. Dr. Muhammet Karrıyef ve Abdal uzun süre hapis yattılar. "Niçin?" diyeceksiniz. Bu sorunun cevâbını, edebiyât târihçilerimizden Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün bir değerlendirmesinden alarak vermek istiyorum:

"Türk edebiyâtının bütün yazılı eserlerini terazinin bir kefesine koysanız, terazinin öteki kefesine de Dedem Korkud kitabını bıraksanız; Dedem Korkut kitabı, tek başına, öteki eserlerden daha ağır basar!"

Prof. Dr. Fuad Köprülü böyle söylüyor. Türk ruhunu yok etmeye çalışan Moskova'nın, *Dedem Korkud* kitabı üzerinde çalışan ilim adamlarını cezâlandırması ve bu kitabı şiddetle yasaklaması bundandır. 1990 yılında, sosyalist Rusya çökünce, devlet başkanı Sapar Murad Niyaz, *Dede Korkud Destanları* üzerine çalışan ilim adamlarının itibarlarını iade etti. Arkasından, *Dede Korkud* üzerine yapılacak bütün çalışmalar serbest bırakıldı.

Moskova, sâdece *Dede Korkud* kitabı üzerine yapılan çalışmaları yasaklamadı. Türkmen hayatının en önemli hususiyetlerinden biri olan dünyâca meşhur, *Ahalteke atları*nı da Türkmenlerin hayatından çekip çıkarmak istedi.

Ben, bu konuyu *Türkmenistan Atçılık Bakanlığı*nın bir resmî açıklamasından öğrenerek yazıyorum. Bana verilen bilgiye göre Ruslar, o güzelim Türkmen atlarını koyun-kuzu keser gibi kesip yemişler; yedirmişler. Öyle ki, Sovyet İmparatorluğu 1990 yılında yıkıldığında bütün Türkmenistan'da sâdece birkaç yüz Türkmen atı kalmış.

O bakımdan yeni Türkmen devletinin ilk işlerinden biri, *Dede Korkud* destanları üzerinde çalışan iki ilim adamının itibarlarını iade etmek; sonra da bir *Atçılık Bakanlığı* kurarak Türkmen atlarını koruma altına almak, sayılarını artırmak oldu.

Türkmenistan gibi Azerbaycan'da da Moskova'nın emriyle millî musikimizin âletlerinden biri olan tar yasaklanmıştı. Niçin? Tar, Azerbaycan musikisinin temel çalgılarından biri olduğu için. 1929 yılında, Bakû'de yayımlanan *İngilap ve Medeniyyet* gazetesinde önemli bir haber yayımlanmıştı:

"Tar, konservatoriyadan çıkarıldı!" başlıklı haberin altında, şu açıklama vardı:

Azerbaycan Dövlet Konservatoriyasını güvvetlendirmek megsediyle A.X.M.K. bir çox gerar gebul etmişdir. Bu gerarlara göre mecburî ders kursu olan tarın öyrenilmesi, konservatoriyanın bütün derecelerinde tedris planlarından götürülür (çıkarılır) ve konservatoriya yanında olan Şerg Orkestrosu leğv olunur."

Tarın, Azerbaycan Devlet Konservatoryasından çıkarılması ve Şark Orkestrasının ortadan kaldırılması kararı, *İnkılâp ve Medeniyyet* gazetesinde yayınlanır yayımlanmaz; devrin kayıtsız şartsız Moskova taraftarı olan ve noksansız bir sosyalist şâir olarak bilinen Süleyman Rüstem, bu kararı alkışlayan bir şiir yazdı.

Kes sesini ötme dedim, ötme dedim ötme tar
*İstemeyir proletar sende çalınsın gotar.**
İstemeyir seni bizim yeni heyat, dinle tar
Get şahların, get xanların mezarında inle tar.
Sen bizimle ötemezsen, belli bizden değilsen.

Senden uzag yeni heyat, senden uzag ingilab
Yeni coşğun nağmelere sen etmezsen asla tab.
Bir zövg almaz bu cemiyet ölgün ağlar sesinden!

Süleyman Rüstem'in yazdığı gibi Azerbaycan'da işçi sınıfı, tarı gerçekten sevmiyor muydu? İstemiyor muydu?

Azerbaycan cemiyeti, tarın ağlayan, ölgün sesinden gerçekten zevk almıyor muydu? Bu iddiaların gerçekle hiçbir bağlantısı yoktu; yalandı. Aksine, işçiler de, halk da tarı çok seviyordu. Zâten Moskova da, Azerbaycan halkının âdetâ tarla yatıp kalktığını bildiği için tarı yasaklıyordu; Şark Orkestrasını ortadan kaldırıyordu.

* Gotar: Azerbaycan musikisinde bir makam.

İşte Moskova'nın tara karşı takındığı tavrına rağmen, daha otuz yaşına bile girmeyen Mikâil Müşfik, ömrünün en affedilmez, en büyük, en korkunç hatasına kurban gitti. Tutup tar üzerine şöyle bir şiir yazdı:

TAR

Oxu tar, oxu tar!
Sesinden en latif şiirler dinleyim
Oxu tar, bir kadar!
Nağmeni su gibi alışan ruhuma çileyim. *
Oxu tar!
Seni kim unudar?
Ey geniş kütlemin acısı, şerbeti
Alovlu seneti!
Sesini dinlemiş
Şahların, xanların sarayı
Seninle birlikte inlemiş
Esirler alayı.
Sen gullug etmedin mescide, axunda
Çalışdın heyatı sevmeyin uğrunda
Çoxları yüzüne durdular
Könlünü gırdılar.
Ne deyim o yekebaşlara?
Çaldılar ruhunu daşlara.
Üstünden bir gara yel kimi esdiler
Sesini kesdiler.
.....
Oxu tar! Oxu tar!
Sesinden en latif şiirler dinleyim
Oxu tar, bir gadar!
Nağmeni su gibi alışan ruhuma çileyim.
Oxu tar!
Seni kim unudar?
Ey geniş kütlemin acısı, şerbeti
Alovlu seneti!

* Çilemek: Damla damla dökülmek / Axund: Din adamı / Alovlu seneti: Alevli sanat

Bu şiir, Moskova uşağı Marksistleri çılgına çevirdi. Tar, Azerbaycan Devlet Konservatuarında yasaklandığı ve Şark Orkestrası dağıtıldığı hâlde böyle bir şiir nasıl yazılabilirdi? Bu ne cür'etti? Bu nasıl bir inkılâp düşmanlığıydı? Devrimci(!) ve ilerici(!) Süleyman Rüstem *"Kes sesini ötme tar. Artık yeni işçi sınıfı seni sevmiyor, istemiyor!"* dediği hâlde *"Oku tar! Oku tar! Ben, bu günün zevkini seninle alıyorum. Sen bugün benim elimde bir silâhsın. Seni istediğim hedefe çevirebilirim. Geçmişin, kalplerimizde gizli kalan heveslerini, seninle yeni baştan uyandırabilirim. Senin sesinde, ben en yumuşak şiirleri dinliyorum. Senin nağmelerin ruhuma yağmur damlaları gibi çiseliyor. Sen durmadan çalmalısın. Seni unutmak ne mümkün? Seni unutamayız. Sen büyük kalabalıkların, sen benim milletimin acısını ve huzurunu dile getiriyorsun. Sen benim milletimin alevli bir sanatısın!"* diyordu.

Mikâil Müşfik'i 1937 yılının 4 Haziranında evinden alıp götürdüler. Gizli yapılan bir mahkeme önüne çıkardılar. Hâkimler heyetinde: Kolustyan, Tsinman, Geresimov, Sumbatov Topuridze vardı. Mikâil Müşfik'i devrim düşmanlığıyla suçladılar. Heyet, onun görünüşte sosyalist ama esasta, özde tam bir *"milletçi"* olduğu inancındaydı.

Gizli yapılan muhâkemesi esnasında Mikâil Müşfik, yana yakıla, genç komünistlerden yâni komsomollardan olduğunu, Lenin'i babası gibi sevdiğini, kendisini onun oğlu bildiğini, sosyalizmin getirdiği ve okullarda okuttuğu dinsizlik-Allahsızlık fikriyatıyla yetiştiğini, Kızıl Ordu'nun 28 Nisan 1920 târihinde Bakû'ye girerek Millî Azerbaycan hükûmetini devirmesini alkışladığını, şiirlerinden örnekler vererek yana yakıla anlattı.

Tarı sevmenin ve dinlemenin sosyalizme aykırı olmayacağını dile getirdi. Sosyalizmi ve Lenin'i öven şiirlerinden örnekler verdi ama, mahkeme heyetini ikna edemedi. Mahkemesi tam yedi ay sürdü. Bu süre içerisinde, yakınları on-

dan hiçbir haber alamadılar. Onunla görüşemediler. Mikâil Müşfik, 1938 yılının 6 Ocakında kurşuna dizildi. Daha 30 yaşına bile girmemişti. Cesedini bile eşine vermediler.

1990 yılına kadar Müşfik'in nasıl öldürüldüğü kesin olarak bilinmedi. Ben, 1980 yılından itibâren, Mikâil Müşfik'in nasıl öldürüldüğünü merak ederek öğrenmeye çalıştım. Görüştüğüm kişiler: *"Genç şâirin bir petrol kuyusuna atıldığını, Hazar Denizi'nde boğdurulduğunu, darağacına çekildiğini, kurşuna dizildiğini, Sibirya'da yok edildiğini"* söylediler. Gerçek, 1990 yılından sonra öğrenildi. Moskova, genç şâirin mezarının bilinmesini istemedi. Cellâtlar, onu kurşuna dizdikten sonra nereye gömdüklerini söylemediler. Şimdi, Mikâil Müşfik'in nerede yattığını kimse bilmiyor.

Ateist ve Marksist şâirin hiçbir görüşüne katılınamakla birlikte genç yaşında kurşunlanmasına doğrusu çok üzüldüm. Size garip gelebilir; ama söyleyeyim. Bu üzüntümün bir sebebi de şu:

Çocukluk yıllarımda, sevgili annemden en az kırk defa dinlediğim bir masal vardı. *"Şengül-Mengül-Küflengül!"* isimli bir güzel masal! Ben o masalı, Mikâil Müşfik'in çocuk şiirleri bölümünde, *Şengül-Şüngül-Mengül* başlığı altında okuyunca müstesna bir zevk duydum.

Bana anamı ve çocukluk yıllarımı bütün güzellikleriyle hatırlatan Mikâil Müşfik'i çok yakın bir akrabamız gibi bildim. Onun dinî ve siyâsî görüşlerine kendimi bildim bileli şiddetle muhâlifim. Fakat Mikail Müşfik'in, Marksizme ve Moskova emperyalizmine kurban edilmesi, yüreğimi 30 yıldan beri sızlatıp duruyor.

ZEYNEL ABİDİN TAĞIYEF'İN ÇİLESİ

Biz milyoner diyoruz, Azerbaycan Türkleri milyonçu diyorlar. 1917 Marksist ayaklanmasından önce, Azerbaycan'ın da milyonçuları vardı. Onlar paralarını petrol işinden kazanmışlardı. Azerbaycan milyonerleri içinde benim en çok dikkatimi çeken Zeynel Abidin Tağıyef oldu.

Zeynel Abidin, çok müthiş bir adam. Büyük bir vatanperver ve aynı zamanda fakir fukara babası. Merhameti dağları devirecek kadar. 2008 yılının Bakû'sünde bile onun eserleri hâlâ ayakta. Acaba onun kadar kim şahsî servetiyle Bakû'ye yardımcı olmuştur diye düşünüyorum.

Zeynel Abidin Tağıyef, çok fakir bir işçi ailesinden geldi. Eğer çalışmasaydı, alnının akıyla servet sâhibi olmasaydı, ömrünü, şunun bunun kapısında ırgatlık yaparak geçirseydi; komünist sistemin el üstünde tutacağı belki de göğsünü bir iki madalya ile süsleyeceği bir emekçi olarak alkışlanacaktı.

Zeynel Abidin, durmadan çalıştığı, gecesini gündüzüne kattığı ve mal mülk sâhibi olarak fakir fukaraya ve Bakû'ye kucak açtığı için başına gelmeyen kalmadı. Onun hayat hikâyesini büyük bir ibretle okuyacaksınız ve komünist sistemin nasıl bir zulüm örneği olduğunu benim gibi hiç unutmayacaksınız.

Zeynel Abidin Tağıyef, Azerbaycan Türklerinden müthiş bir adam. Onu çok yakın bir akrabam gibi biliyorum ve komünist sistem yüzünden uğradığı büyük zulme

yirmi beş yıldan beri gözyaşı döküyorum. Yirmi beş yıldan beri diyorum; çünkü ben, Zeynel Abidin Tağıyef'i 1980 yılından beri tanıyorum. Bizim, Yaşar Kemal'den Turhan Selçuk'a, Orhan Pamuk'a, Zülfü Livaneli'ye kadar bütün milyarder solcularımızın Tağıyef'i birazcık olsun tanımalarını ne kadar çok isterdim.

Zeynel Abidin Tağıyef, 1823 yılında Bakû'de doğdu. Çok ama çok fakir bir ailenin çocuğuydu. Babası, şurada burada çamur karan, harç taşıyan, duvar ören vasıfsız bir işçiydi.

Tağıyef de çeşitli inşaatlarda çamur kararak ve günde ancak 5-6 kapik (kuruş) kazanarak hayata adım attı. On beş yaşında taş yontmasını öğrendi. On sekiz yaşında sıvacı oldu. Yirmi yaşında duvar örmeye ve ev yapmaya başladı. Sonra tam otuz yıl, inşaatlarda ustabaşı olarak çalıştı. Elli yaşına girdiği zaman yanına iki ortak daha buldu. Gözü yükseklerdeydi. Bir büyük tarla alıp petrol aramak istiyordu. Azerbaycan, çok zengin petrol diyarıdır. Orada su kuyusu açar gibi, petrol kuyusu açıp petrol çıkaranlar vardı. Düşündüğü gibi yaptı. Bir büyük tarla alıp 5-10 işçiyle berâber işe başladı. Toprağa ilk kazmayı kendisi vurdu. Sabahtan akşama kadar çalışıp durdu. Ama hayret! Aradan birkaç hafta geçtiği hâlde ne bir avuç petrol çıkıyor ne de petrol izine rastlanıyordu. Ortakları ümitsizliğe kapıldılar ve verdikleri parayı alarak ortaklıktan vazgeçtiler. Zeynel Abidin Tağıyef tek başına kalmasına rağmen işi bırakmadı. Aksine, daha büyük bir ihtirasla kazmanın sapına yapıştı. Gençlik yıllarını hatırlayarak, kendi tarlasında bir işçi gibi çalışıp durdu. Derken ikinci ayda Zeynel Abidin Tağıyef'in yüzü gülmeye başladı. Zengin bir petrol damarı üzerinde oldukları anlaşıldı. İşçiler de gayrete geldiler. İkinci ayın ortalarında, Tağıyef'in kuyusundan da petrol fışkırmaya başladı. Tağıyef, zamanın şartlarına göre ham petrolü işliyor, benzin hâline getirerek satıyor-

du. Kısa zamanda zengin oldu. Sonra, bir kuyu daha açtırdı; arkasından bir kuyu daha...

Tağıyef'in okuması yazması yoktu. Fakirlikten çok çekmişti. Ama esasında çok cömert bir insandı. Çevresine yardımda bulunmayı, fakir fukaranın gönlünü kazanmayı çok arzu ediyordu. Bu bakımdan halkın yüzünü güldürmek için kazandığını harcamayı kafasına koydu. Bakû'ye güzel hizmetlerde bulunmak şevkiyle kollarını sıvadı. Kesesinin ağzını cömertçe açtı. Paralarını su gibi harcamaya başladı. Harcadıkça kazanıyor, kazandıkça yeni kuyular açıp fakir fukaraya daha çok sarf ediyordu. Artık Bakû'de "halkın Babası" olarak biliniyordu. Bakû'deki Ermeniler, Ruslar, Yahudiler bile başları dara düştükçe Tağıyef'e koşuyorlardı. Kapısından eli boş dönen olmuyordu. Denilebilir ki, Azerbaycan'da Zeynel Abidin Tağıyef kadar merhametli, cömert, fakir fukara babası, milletine, devletine servetiyle yardımcı olan bir başka kişi göstermek kolay değildir.

Meselâ Azerbaycan'da ilk *Kız Mektebi*ni o açtı. 183.583 altın harcadı. Mektebe kaydolan yoksul öğrencilerin bütün masraflarını üzerine aldı. Bakû'de ilk *Petrol Akademisi*ni o kurdu. Ülke petrolünün çağın şartlarına göre daha çok çıkartılması için Avrupa'dan teknik elemanlar dâvet etti. Böylece yeni elemanların yetişmesine yardımcı oldu.

Okuması yazması yoktu, imza atmasını bile bilmiyordu. Ama yeni *matbaalar* satın aldı ve Azerbaycan'daki ünlü yazarların eserlerinin basılmasına imkân sağladı. Bir *iplik dokuma fabrikası* inşâ ettirdi. Bu fabrikada çalışan işçiler için sağlık ocağı, hamam, câmi, kütüphâne, ev yaptırdı. Çok uzak mesâfelerden *Şollar içme suyunu* Bakû'ye o getirdi. Bakû'nün ilk *Botanik bahçesi* onun eseridir. Şehrin *ağaçlandırılmasında* büyük pay sâhibi olduğunu bilmeyen yoktur.

Bakû Caddesi'nin açılmasında da ilk yardım ondan geldi. *Bakû Ticâret Mektebi, Bakû Un Fabrikası* tamâ-

men onun himmetiyle faaliyete geçti. 1883 yılında, Bakû'ye bir büyük *tiyatro* binâsını ilk defa o kazandırdı.

Moskova'ya ve çeşitli *Avrupa* ülkelerine yüksel tahsil için gönderdiği öğrenci sayısı yüz civarındadır. Hatta o kadar ki, Azerbaycan Devleti'nin, Mehmed Emin Resulzâde'den sonra ikinci Cumhurbaşkanı olan Dr. Neriman Neriman'da, Zeynel Abidin Tağıyef'in kol kanat gerdiği gençler arsındaydı.

Tağıyef kendine, Bakû'nün işlek caddelerinden biri üzerinde iki katlı bir büyük ev inşâ ettirdi. O ev, şimdi zengin bir *Târih Müzesi* hâline getirilmiş durumda. Merdekân'daki sayfiyesi ise, şimdi bir *sanatoryum* olarak halkın hizmetindedir.

Azerbaycan'da sayısız hizmetlerde bulunan ve halkın gönlünde taht kuran bu merhametli, bu asil, bu cömert Zeynel Abidin Tağıyef'in çok hazin bir sonu var:

1920 yılında *11. Kızıl Ordu* Bakû'ye girince korkunç bir katliam başladı. Rus, Türk ve Ermeni asıllı sosyalistler, birbirleriyle kenetleşerek canavarlaştılar. Resmî rakamlara göre yirmi bin civarında Azerbaycan Türk'ünü kurşunlayarak, asarak, keserek, diri diri toprağa gömerek ülkede sosyalist bir idâre kurdular. Bütün zenginleri halk düşmanı ilân ederek öldürdüler. Bir uyuz eşek sâhibi olanı bile kapitalist saydılar. O arada Tağıyef'in bütün mallarına da el koydular ve onu tam bir komünist kafasıyla halk düşmanı ilân ettiler. Vakti zamanında ondan büyük iyilik görenler gizlice kendisine geldiler:

"Bu yeni sosyalist rejim seni de öldürebilir. Buralarda durma. Eğer istiyorsan seni İran'a veya Türkiye'ye kaçırabiliriz!" dediler.

Zeynel Abidin, bu talepleri reddetti. Kaçması mümkünken kaçmadı. Kendisini kaçırmak isteyenlere dedi ki:

-Öleceksem vatanımda ölmeliyim. Ben bu noktaya amelelikten geldim. Yıllarca 3-5 kopik karşılığında çalıştım. Sonra, çalmadım çırpmadım. Kimsenin sırtından zengin olmadım. Ben, toprağın altındaki zenginliği toprağın üstü-

ne çıkararak, onu satıp savarak para kazandım. Yüzüm açık, alnım ak! Kimin tek kuruşunu sömürmüşsem, kimin hakkını elinden almışsam, işte yüzüm, işte kesem! Çıksın karşıma söylesin! Ülkemden niçin kaçayım?

Tağıyef, bu kabil bir savunmanın sosyalist bir rejimde hiçbir mânâ ifâde etmeyeceğini bilmiyordu. Önemli olan onun zenginliğiydi. *Çalışmasa, çabalamasa, yani çocukluk yıllarında olduğu gibi* inşaatlarda harç karsa, çamur taşısa, duvar örse, sosyalist rejim ona sâhip çıkacaktı. Onu el üstünde tutacağını söyleyecekti. Ama şimdi böyle değildi. Zeynel Abidin çalışmış, sıfır noktasından yükselerek çok zengin bir adam olmuştu. Zengin, yani sosyalistlere göre, burjuva, yani halk düşmanı bir kapitalist sayılıyordu.

11. Kızıl Ordu, yeni sosyalistlerin fişledikleri zenginleri birer birer öldürmeye başladı. Yeni Cumhurbaşkanı Dr. Neriman Neriman, talebelik yıllarında, Tağıyef'in yardımını gördüğü için onun zenginler listesindeki ismini çizdi. Tağıyef böylece katledilmekten kurtuldu. Fakat malına mülküne, Bakû'deki gösterişli evine el konuldu. Tağıyef de, yanına karısını ve çocuklarını alarak, Bakû'den Merdekân'a çekildi. Zeynel Abidin Tağıyef için artık zor günler başlıyordu. İki kızı ve bir oğlu vardı. Büyük kızı Leylâ Hanım, sosyalistler idâreye el koyduktan sonra yurt dışına kaçtı. Küçük kızı Sara Hanım, Moskova'da felsefe tahsili yapmıştı. Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca biliyordu. Evliydi. Mütevâzı bir hayatı vardı. Fakat ne de olsa Sara Hanım, zengin bir adamın kızıydı ve sosyalist idârecilerin gözünde, bir kobra yılanı kadar tehlikeli bir kimseydi. Bakû'nün yeni idârecileri olan sosyalistler, 1920-1924 yılları arasında Tağıyef'in yaptığı bütün hayırlı işleri bir çırpıda unuttular. Akıllarında ne *Kız Mektebi* vardı ne *Petrol Akademisi*. Ne *İplik Dokuma Fabrikası*nı düşündüler ne binlerce kişinin içmekte olduğu *Şollar suyunu*. *Bakû Ticâret Mektebi* de, *Bakû*

Un Fabrikası da, *Bakû Tiyatro Binâsı* da, *Bakû Botanik Bahçesi* de, *Bakû fikir ve san'at dünyâsına bir canlılık kazandıran yeni matbaa makineleri* de ve *Tağıyef'in hiçbir karşılık beklemeden Avrupa'da okuttuğu yüz kadar Azerbaycan Türk genci de sosyalist idârecilerin merhamet duygularını kıpırdatmadı.* Zenginlere karşı duydukları büyük düşmanlığı törpülemedi. O bakımdan önce Sara Hanım'ın kocasını, sonra erkek kardeşi Memmed Kâzım'ı gözlerini kırpmadan öldürdüler.

Zeynel Abidin Tağıyef, damadının ve sevgili oğlunun hunharca öldürülmesine dayanamadı. Merhametli yüreği 1924 yılında duruverdi. Öldüğü zaman 101 yaşındaydı. Karısı Suna Hanım, Dağıstanlı bir paşanın kızıydı. Hem babasının hem de 1920 yılına kadar kocasının evinde birdenbire kolsuz kanatsız kaldı. Bir dilim kuru ekmeği bile bulamadan yaşadığı günler çok oldu. Kimse korkusundan bu zavallı kadına yardım edemiyordu. Çünkü sosyalist bir rejimde, eski bir zengine yardımda bulunmak bile büyük suçtu. Merdekân, koca bir köy durumundaydı. Halk zâten yoksuldu. Halkın elinde avucunda bir şey yoktu. Olsa bile kimse fişlenmek istemiyordu. Köylünün elindeki, avucundaki, çiftini çubuğunu, ahırdaki ineğini, koyununu... yeni rejim devletleştirmişti. Suna Hanım'ın dilenmekten başka çaresi kalmamıştı. Çünkü devlet, kocasının bütün mallarına el koymuştu. Suna Hanım, küçücük bir yer olan Merdekân'dan ayrılıp Bakû'ye geldi. Bakû hem Merdekân'dan çok daha kalabalık bir şehirdi; hem de Suna Hanım'ı tanımayanlar ona korkusuzca birkaç kuruş atabilirlerdi.

Suna Hanım, Bakû sokaklarında dilenmeye başladı. Tanıyanların anlattıklarına göre başını yerden kaldırmadan, insanların yüzüne kat'iyyen bakmadan dileniyordu. Çünkü hem utancından başını yerden kaldıramıyordu hem de gelip geçenlerin kendisini tanımalarını istemiyordu. Sokaklarda, caddelerde, iki büklüm yürüyor; ince,

ürkek, utangaç bir sesle, sağ avucunu başının hizasına kaldırıp yalvarıyordu. Yatacak bir yeri de yoktu. Geceleri kuytu yerlerde sabahlıyordu. Bâzen onu, bir zamanlar içinde huzurla yaşadığı büyük taş konağın karşısında sessiz sedâsız ağlayıp dururken görenler oluyordu. Bâzen de gelip sırtını eski evinin taş duvarlarına yaslayıp oturuyor; başını dizlerinin arasına çekip saatlerce öyle kalıyordu.

Bir gün Suna Hanım'ı, o fakir fukara babası Zeynel Abidin Tağıyef'in sevgili karısını, bir sokak ortasında ölü buldular. Başındaki yazması savrulup gitmiş, yere sırtüstü uzanıp kalmıştı. Uzun yıllardan beri kimsenin yüzüne bakamayan gözleri ilk defa gökyüzüne çevrilmiş, göğün bir uzak noktasına dikili kalmıştı. Cebinden bir dilim kuru ekmekle 3-5 kapikten başka hiçbir şey çıkmadı.

Tağıyef'in küçük kızı Sara Hanım, kocası ve kardeşi öldürülünce Leningrat'a kaçmıştı. Felsefe tahsili yapmıştı. Dört dil biliyordu. Kendisine bir üniversitede, bir bakanlıkta, bir eğitim kurumunda veya bir tercüme bürosunda vazife verilebilirdi. Ama hayır! Yeni rejim, babasının yüzünden, Sara Hanım'ı, demir yollarında basit bir işçi olarak çalıştırmaya başladı. Zavallı Sara, bâzen istasyonları süpürüyor; bâzen de demir yollarında travers aralarını kontrol eden ameleler arasına katılıyordu. Günün birinde onu bir Rus'la evlendirdiler. O Rus'tan iki oğlu oldu: Çocuklara *Alek* ve *Lev* adını koydular. Kocası II. Dünyâ Savaşı'nda ölünce Sara Hanım'ın işine son verdiler. Bu davranışın hiçbir aklî, ahlâkî, hukukî gerekçesi yoktu. Rejim, fakir fukara babası olan Zeynel Abidin Tağıyef'e yapamadığını kızına uyguluyordu. Sara Hanım, Leningrat'ta işsiz güçsüz ve beş parasız kalınca çocuklarını bir yetimhâneye yerleştirdi. Kendisi de baba memleketi olan Bakû'ye döndü. Acaba Bakû'de bir iş bulabilir miydi? Vakti zamanında babasından büyük yardım görenler, hatta babasının sağladığı burslarla Avrupa'ya gidip

okuyanlar, mevki makam sâhibi olanlar, acaba Sara Hanım'a bir iş bulabilirler miydi?

Sara Hanım, Bakû'ye indiği zaman nârin ayaklarında kocaman asker postalları vardı. Üstünde de eski püskü bir asker kaputu. Sicim gibi bir yağmur yağıyordu. Bakû'de gideceği hiçbir yeri yoktu. Çaresizdi. Babasının Bakû'de yaptırdığı büyük taş konağı, sosyalist rejim, Târih Müzesi hâline getirmişti. Sara Hanım, o Târih Müzesine doğru yürüdü. Müze müdürünün huzuruna çıktı.

-Ben dedi, bu binâyı yaptıran Zeynel Abidin Tağıyef'in küçük kızıyım. Adım Sara Tağıyef. Ben bu evde doğdum büyüdüm. Babam, annem, kardeşim, kocam öldüler. Leningrat'tan bugün geldim. Yatacak bir yerim yok. Dışarıda da sürekli yağmur yağıyor. Bu binânın altında, bodrum katında, irili ufaklı odalar bulunduğunu biliyorum. Acaba, kendime bir iş buluncaya kadar o odaların birinde kalabilir miyim?

Müze müdürü, ölmüş gitmiş bile olsa, bir eski zengin adamın kızına hangi cür'etle yardımcı olabilirdi? Sonra bu *tam bağımsız ülkede, halktan yana, halka dönük* bir rejimde, başına neler gelirdi? Bu bakımdan hiç düşünmeden, duraksamadan cevâp verdi:

-Hayır! dedi. *Olamaz! Burada kalamazsın! Çık dışarı!*

Sara Hanım, o geceyi ve ondan sonraki bütün geceleri hep sokaklarda geçirdi. Sosyalist rejim, onu halktan biri saymadı. Ona iş vermedi. Ve zavallı Sara Hanım, annesi Suna Hanım gibi dilenmeye başladı. Bir gün onu da, bir sokak ortasında ölü buldular.

Bu müthiş faciayı niçin yazdım biliyor musunuz?

Bizim milyarder komünistlerimiz, ayda 40-50 işçimizin ücreti kadar para kazanan köşe yazarlarımız, PKK ihanetini destekleyen insan hakları derneklerimiz, ikide bir sol kollarını havaya kaldırarak göğü yumruklayan budala öğrencilerimiz bilmelidir ki Türkiye Marksizme kayarsa, kendileri de bizim Zeynel Abidin Tağıyeflerimiz, Suna ve Sara Hanımlarımız gibi olacaklardır.

BAKÛ'DE ÇORUM YUMURTALARI

Azerbaycan intibalarımı anlattığım konferanslarda, salonu dolduranlara soruyorum; diyorum ki: Türkiye, Orta Doğu ülkeleri içerisinde çok gelişmiş sanayi kuruluşlarına sâhip. Bâzı alanlarda, Avrupa devletleriyle başa baş güreştiğimiz, onlardan kat'iyyen geride kalmadığımız da doğru. Meselâ demir yollarımızda çalışan lokomotiflerin, vagonların yüzde doksan beşini biz yapıyoruz. Bulaşık makinelerimiz, çamaşır makinelerimiz Avrupa'daki emsallerinden geri değil. Otomobil sanayiinde de büyük atılımlar içerisindeyiz. Tekstil alanında, ABD'nin önündeyiz. Ben, çeşitli Avrupa ülkelerinin en gösterişli mağazalarında bizim kumaşlarımızı, gömleklerimizi, diğer tekstil mâmullerimizi gördüm. Kamyonlarımız, otobüslerimiz, iş makinelerimiz... yavaş yavaş bütün Orta Doğu ülkelerine doğru yayılıyor. Hâl böyle iken 1992 yılında, Bakû'de Türk iş adamlarının açmış oldukları bir fuara, biz Çorum yumurtalarıyla da katıldık. Şimdi size soruyorum:

Bizim Azerbaycan'da açtığımız bir büyük fuarda, Çorum yumurtaları da teşhir edilmeli mi? Bu bize yakışır mı? Yakışmaz mı? Yakışır diyenler lütfen ellerini kaldırsınlar!

Cümlemi bitirdikten sonra görüyordum ki, hiç kimse elini kaldırmıyor. Sonra ikinci soruma geçiyorum:

-Peki, 'yakışmaz diyenler yâni Azerbaycan'da Çorum yumurtası satmak, Türkiye gibi bir büyük ülkenin itibarına gölge düşürür diyenler lütfen işâret buyursunlar!' diyorum; görüyordum ki, bütün eller havaya kalkıyor. Bu durumu tesbit ettikten sonra anlatmaya devâm ediyorum:

-Önceleri, ben de sizinle aynı kanaatteydim. İşin içine girdikten sonra gördüm ki yanlış düşünüyormuşum. Bu konuyu, Bakû'de, bizim yetkili kişilerimizle tartıştıktan sonra, doğrusu çok mahcup oldum ve çok utandım. Size de tavsiye ediyorum: Yeni Türk Cumhuriyetleri konusunda, sakın zan ile konuşmayın. Ciddiyetle incelemediğiniz konularda ağzınızı açmayın. Sonra, benim durumuma düşerseniz. Bakın neden? Bir zamanlar, Türkiye dışındaki Türklerle ilgilenmek, onlarla ilgili araştırmalar yapmak, şiirler, yazılar yazmak Türkiye'mizde çok tehlikeli işlerden sayılıyordu. Dış Türkler üzerine konuşanlara, yazıp çizenlere; *ırkçılar, Turancılar, kafatasçılar, mâcerâcılar...* deniliyordu.

Yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri'ne çeşitli defalar gidip gelen ve o cumhuriyetler üzerine 101 Tv programı hazırlayan ve sunan bir kimse olarak samimi kanaatimi söylüyorum: Türkiye'nin kalkınması, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması (Batı dünyâsından kopmamak kaydıyla), yeni Türk Cumhuriyetleriyle siyâsî, iktisadî ve kültür münâsebetleri içinde bulunmamıza bağlıdır. Hatta diyebilirim ki: Türkiye'nin yeni Türk Cumhuriyetleriyle ilgilenmemesi ihânettir. Türkiye'nin yeni Türk Cumhuriyetleriyle siyâsî, iktisadî ve kültür münâsebetlerine girmemesi eğer cehâletten kaynaklanmıyorsa; mutlaka ihânetten beslenmektedir. Yaşadıklarım, duyduklarım, okuduklarım... beni bu kanaate götürdü.

1992 yılında Bakû'de, bir akraba evinde misâfirdim. Haberi ev sâhibesi Saadet Karabağlı'dan aldım. Bana:

-Burada, Türk iş adamları güzel bir fuar düzenlemişler. Görmek ister misin? diye sordu.

"Çok iyi olur!" diyerek yola düştüm. Kocaman bir demir kapıyı aralayarak fuar bahçesine girdiğimde, gösterişli harflerle yazılan bir levha karşısında donakaldım. İki kelime beni şaşkına çevirdi:

-Çorum yumurtaları!

Yüzüme yumruk yemiş gibi oldum. Kendi kendime: "Olacak iş değil! Burada sergilenecek mâmuller arasında bu Çorum yumurtalarının yeri olmamalıydı. Bu, hem Azerbaycan'daki soydaşlarımız için hoş değildir; hem de bizim için gülünç bir iştir!" dedim.

O târihte, Bakû'deki ticâret ataşemiz olan Metin Kumal, benim hem Hukuk Fakültesinden hem de Ankara Türk Ocağından arkadaşım idi. Fuarda sergilenen diğer malların önünden geçerek, doğru Metin Kumal'ın yanına gittim:

-Metin dedim, bu nasıl bir iş? Türk iş adamları burada, Türk mâmulleriyle yüklü bir fuar açacaklar ve bu fuarda koskoca Türkiye Cumhuriyeti'nden Çorum yumurtaları getirilecek ha? Sen bu yanlışı nasıl yaptın Metin? Doğrusu hem çok utandım hem de çok şaşırdım. Üzüntümü anlatacak durumda değilim!

-Sizinle, bu yumurta mes'elesini konuşalım muhterem ağabey! Göreceksiniz ki, ortada utanılacak, şaşırılacak, üzüntü duyulacak bir hal yok. Biliyor musunuz, bu Azerbaycan'ın nüfusu ne kadardır?

-Biliyorum tabii. 7.5 milyon civârında.

-Peki, siz hiç hesap ettiniz mi, bu 7.5 milyon insan, bir yılda kaç milyon veya kaç milyar yumurta yemek ihtiyacında?

-Etmedim. Ne var bunda?

-Ben, zâten bu konuda bir araştırma yapmadığınızı daha ilk sorunuzdan anlamıştım. Ama bizim işimiz bu! Biz, yaptığımız araştırmalarla anladık ki, bu 7.5 milyon Azerbaycan Türk'ü, bir yılda 1.5 milyar yumurtaya ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaca rağmen Azerbaycan'daki

tavuklar bir yılda, 475 milyon yumurta yumurtlamaktadırlar. Demek ki, Azerbaycan'da her yıl, bir milyar 25 milyon yumurta açığı vardır. Atın 25 milyonu bir tarafa, yumurta açığı bir milyar civârındadır.

Rejim, artık komünist bir rejim değil. İlgililerden öğrendiğimize göre eskiden Moskova, Bakû'ye yazıyormuş:

"Bu yıl, Azerbaycan'daki tavuklardan 1.5 milyar yumurta elde edilmelidir!"

Bakû cevâp veriyormuş:

"Tâlîmatınız üzerine, bu yıl, öz tavuklarımızdan bir buçuk milyar yumurta alınmıştır!"

Kâğıt üzerinde emir, kâğıt üzerinde cevâp! Azerbaycan tavuklarının bir yılda verdikleri 475 milyon yumurtayı, kâğıt üzerinde 1.5 milyar göstermek çok kolay. Ama yumurta açığını kapamak çok zor! Bu ülke, şimdi komünist bir idâre altında değil. Adamlar, bu yumurta açığını kapamak istiyorlar. Bilmem hiç baktınız mı, gördünüz mü? Dışarıda bir yumurta kaç liradır biliyor musunuz?

-Biliyorum. Bizim paramızla bir yumurta iki yüz lira!

-Siz, o iki yüz liranın, yüz lirasını atın bir tarafa. Bir milyar yumurta, yüz liradan ne yapar ağabey?

-100 milyar lira!

-Doğru! Şimdi siz, Türkiye'nin Azerbaycan'a yumurta satmasından üzüntü duyuyorsunuz. Böyle bir ticâretten utanıyorsunuz. Biz, sizi çok seviyoruz. Üzülmenizi, şaşırmanızı, utanmanızı kat'iyyen istemiyoruz. Azerbaycan dışarıya petrol satıyor, gaz satıyor. Azerbaycan, yeteri kadar yumurta ithal edecektir. Mademki siz, çok üzülüyorsunuz; söyleyelim kardeşlerimize, bu bir milyar yumurtayı İran'dan satın alsınlar. Yüz milyar lirayı İran kazansın!

-Sakın ha! Sakın ha!

-Anladım. Siz İran'la alışveriş olsun istemiyorsunuz. O zaman İsrail'den alsınlar!

-Hayır! Hayır!

-Anladım. Siz İsrail'i de sevmiyorsunuz. Almanya'dan, Belçika'dan veya Hollanda'dan alsınlar; öyle mi?

-Metin kardeşim, çok özür dilerim. Doğrusu bu yumurta mes'elesinin malî cephesini hiç düşünmemiştim. Şimdi şu açıklamalarından anlıyorum ki sen çok doğru, çok hayırlı bir iş arkasındasın. Seni bin defa tebrik ederim. Azerbaycan bu bir milyar yumurtayı, elbette Türkiye'den almalı. Bu yüz milyar lira, elbette Türkiye'ye girmeli. Bizim Ziraat Fakültelerinden mezun olan; fakat iş bulamayan galiba 15-20 bin yüksek ziraat mühendisimiz var. Türkiye'mizde, tavuk çiftlikleri kuracağımız topraklarımız da mevcut. Bu işsiz güçsüz yüksek ziraat mühendislerimize, yeni tavuk çiftlikleri kurmak için krediler vermeliyiz. Yeni çiftlikler kurmalıyız. Tavukların yumurtalarını da, etlerini de Azerbaycan'a ihraç etmeliyiz. Sâdece Azerbaycan'ın değil, diğer Türk Cumhuriyetleri'nin de hem yumurtaya hem de tavuk etine ihtiyaçları var. Bu hayırlı teşebbüs için seni tekrar tebrik ediyorum!

1994 yılında Türkmenistan'da idim. *Merv* şehrinde, bir akşam yemeği için, Türkiye'den oraya göçen bir tüccârımızın evine dâvetliydim. Bir ara kendisine sordum:

-Buraya nereden geldiniz?

-İstanbul'dan!

-Burada ne ticâreti yapıyorsunuz?

-Halı ticâreti.

-İstanbul'da ne iş yapıyordunuz?

-Orada da halı alıp satıyordum!

-Peki, buraya niçin geldiniz? İşleriniz iyi değil miydi?

-İşimden gücümden bir şikâyetim yoktu. Buraya gelişim şöyle oldu: Ben, Fethullah Gülen Hocaefendi'nin sohbetlerinden zevk alan bir kişiyim. Rusya İmparatorluğu çöktükten sonra, kendisine gidip gelen tüccârların bir kısmını yanına çağırdı. İçlerinde ben de vardım. Bize dedi ki:

"Bizim soyumuz sopumuz, bin yıl önce o topraklardan çıkarak Anadolu'ya geldiler. Şimdi sıra bizdedir. Bu, bir

med cezir hareketidir. İstanbul'daki dükkânınızı en kısa zamanda, karınıza, kızınıza, oğlunuza, kardeşinize devredeceksiniz ve vakit geçirmeden, doğru yeni Türk Cumhuriyetleri'ne koşacaksınız. Bundan sonraki ticâret hayatınızı, Türkiye'ye dönmemek üzere oralarda geçireceksiniz. Geç kalmamalısınız. Çünkü geç kalırsanız, başka ülkelerden gelen tüccârlara işlerinizi kaptırırsınız. O bakımdan bir ân önce gitmenizde, Türkiye açısından da sayılamayacak kadar faydalar vardır."

Hocaefendi'nin o tâlîmatı üzerine, İstanbul'daki dükkânımı oğullarıma ve damadıma bırakarak buraya geldim ve bir halıcı dükkânı açtım.

-Nasıl, memnun musunuz ticârî hayatınızdan?

-Çok memnunum! Meselâ ben, geçen ay tam iki bin halı sattım.

-Ne diyorsunuz?

-Evet, tam iki bin halı sattım. Türkiye'de, büyük dükkânları olan bir halıcının değil bir ayda, altı ayda bile iki yüz halı satması mümkün değildir.

-Türkmenistan'da çok güzel el halıları gördüm. Bizim halılarımız ise makine halıları. Bizim makine halılarımıza bu büyük ilgi neden acaba?

-Tesbitiniz çok doğru! Elle dokunan Türkmen halıları, bizim halılardan çok daha değerli. Yalnız şöyle bir uygulama olmuş: 1917 Komünist İhtilâli'nden sonra, Moskova, Türkmenlerin beş çeşit halı dokumalarına izin vermiş. Bu halılarda kullanılan renkler de hep aynıdır. Umûmiyetle kırmızı, beyaz, lâcivert ve siyah renkler. Şimdi düşünün lütfen:

Bir Türkmen çocuğu doğduğu zaman, babasının evinde renkleri ve şekilleri belli olan halılar üzerinde büyüyor. Amcasının, teyzesinin, dayısının, dedesinin... evine gittiği zaman benzer halılar görüyor. Renkleri ve desenleri yeknesak halılar... Meselâ siz, Türkmen halılarında sarı, yeşil, pembe, mavi, eflâtun, kahverengi, turuncu...

renklerini çeşitli tonlarıyla göremezsiniz. Bizdeki desen zenginliği de Türkmen halılarında kat'iyyen yoktur. Şimdi Türkmenler, bizim kırk ayrı renkli, kırk ayrı desenli halılarımızı görünce bayılıyorlar ve çifter çifter alıp götürüyorlar. Ben iki bin halıyı sâdece Merv'de sattım. Ülkenin başka şehirleri de, kasabaları da var. Ciddî bir teşkilâtlanma işine girebilirsek biz, Türkmenistan'da her ay, en az 6-7 bin halı satabiliriz. Bu ne demektir biliyor musunuz? Türkiye'de yeni halı fabrikalarının kurulması, iş bulamayan kızlarımızın, delikanlılarımızın iş güç sâhibi olması, aynı zamanda ihracatımızın artması, yani devletimizin daha çok kazanması demektir. Sonra konuya sâdece Türkmenistan açısından da bakmamalıyız. Diğer Türk Cumhuriyetleri de var. Rusya Cumhuriyetleri de var. Bütün Türk Cumhuriyetleri bizim için mükemmel bir pazar. Buraya geldikten sonra, Hocaefendi'nin ne kadar isâbetli bir karar verdiğini ve hayırlara vesile olduğunu anladım!"

Bu konuda çok önemli bir örneği de ben vermek istiyorum: Cumhurbaşkanımız Sayın Abdullah Gül, 1996-1997 yılları arasında, Dış Türklerle ilgili devlet bakanımızdı. O târihlerde kendisinin çok önemli bir açıklaması olmuştu. Demişti ki:

"Uzmanlarımıza yaptırdığımız araştırmalara göre şu sonuçları elde ettik: Biz, yeni Türk Cumhuriyetleriyle bir altın borsası kurduğumuz takdirde Türkiye olarak, yıllık kazancımız 25 milyar dolar olur. Aynı şekilde, yeni Türk Cumhuriyetleriyle bir pamuk borsası kurduğumuz takdirde, Türkiye olarak bir yılda 27 milyar dolar kazanabiliriz!"

Bu açıklamadan sonra ben önce, Sayın Abdullah Gül'ü telefonla aradım. Yaptığı açıklamayı tekrarladı ve *"Bu neticeye, bazı uzmanlarımızın çok ciddî araştırmalarından sonra ulaştık. Rakamlar doğrudur!"* dedi.

Sonra Merkez Bankamızın genel müdür yardımcılarından birine sordum:

-Türkiye Cumhuriyeti olarak elimizde kaç ton altın var?

-Yaklaşık olarak 140 ton altınımız var!

Düşündüm ki, biz, Anadolu'da bin yıllık bir devletiz. Bizim, Merkez Bankamızda, 140 ton altınımız bulunuyor. Özbekistan'ın *Zerefşan* bölgesinde, Afrika'dan sonra dünyânın en saf altın yatakları var. Özbekistan, ABD şirketleri vasıtasıyla, bir yılda 75 ton altın çıkarıyor ve onu İsviçre bankalarında muhâfaza ediyor. Özbekistan'ın 1966 yılında 450 ton altını vardı. 2008 yılında Özbekistan'ın altın varlığı, 18x75= 1.350 tondur. Demek ki, diğer Türk Cumhuriyetleriyle birlikte, Türk dünyâsının elindeki altın varlığı, 1.500 tonun üzerindedir. Bu miktardaki yeni bir altın borsasından Türkiye niçin 25 milyar dolar kazanmasın?

Bizim yıllık pamuk üretimimiz önceleri 500.000 ton idi. GAP'tan sonra, yıllık üretimimiz 750.000 tona ulaştı. Bir miktar pamuk da dışarıdan ithal ediyoruz. Miktarını kesin olarak bilmiyorum. Kabul edelim ki, 750.000 ton pamuk da dışarıdan geliyor. Resmî açıklamalara dayanarak yazıyorum: Biz, bu 1.500.000 ton pamuğu tekstil mâmulleri hâline getirip satıyoruz. Yetkililerin açıklamalarına göre açık bavul ticâretinden bir yılda 10 milyar dolar kazanıyoruz. Tekstil mallarımızın ihracından da Türkiye'ye bir yılda 10 milyar dolar giriyor.

Konuya yeni Türk Cumhuriyetleri açısından baktığımızda şöyle bir tabloyla karşı karşıya kalıyoruz: Türkiye'de yıllık pamuk istihsalimiz 750.000 tondur. Türkmenistan bir yılda 1.5 milyon ton, Özbekistan 5 milyon ton, Kazakistan 3 milyon ton, Kırgızistan-Azerbaycan toplam olarak bir buçuk milyon ton pamuk üretiyorlar. Demek ki Türk dünyâsının yıllık pamuk üretimi 15 milyon tondur. Türkiye, 1.500.000 ton pamuğun işlenmesinden ve ihracatından bir yılda 20 milyar dolar kazandığına göre; 15 milyon ton hacimli pamuk bor-

sasından neden 27 milyar dolar kazanmasın? Türkiye'nin dış borç tutarı 400 milyar dolar civârında. Tarımdaki ve sanayideki bütün dış satımları bir tarafa koysak bile Türkiye, Türk Cumhuriyetleriyle ciddî bir iş birliği içinde olsa demek ki; 10 yıl sonra, bütün dış borçlarından sıyrılacaktır.

Türkiye'nin, başta Azerbaycan olmak üzere, yeni Türk Cumhuriyetleriyle siyâsî, iktisadî ve kültür münâsebetleri içine girmesi kolay değildir. Hatta çok zordur. Çünkü böyle bir yakınlaşmayı önce Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya istemiyor. Sonra aklınıza gelen irili ufaklı bütün devletler, hatta İslâm ülkeleri bile engeller çıkarmaya çalışıyorlar. Ama Türkiye'nin de başka bir yolu yoktur. Türkiye, Doğu ve Batı devletlerinin ve onların içimizdeki adamlarının bütün engellemelerine rağmen, Batı dünyâsından kopmamak kaydıyla; yeni Türk Cumhuriyetleriyle siyâset, ticâret ve kültür alanında çok sıkı bir berâberlik, ortaklık kurmak mecburiyetindedir. İşte görüyorsunuz:

Unumuz, yağımız, şekerimiz, tenceremiz, ateşimiz var; fakat bir türlü helva yapamıyoruz. Geleceğimizin huzuru ve aydınlığı; helva yapmamıza bağlı! Bugün Azerbaycan'da, yirmi bin vatandaşımız yaşıyor. Bunlardan beş bini öğrencidir; beş bini işçi, beş bini de iş adamıdır.

Söyler misiniz bana: Bu durumdan kim şikâyetçi olabilir? Bu berâberliğin kime, ne zararı var?

ZEYTİN-ZEYTİNYAĞI

-

Atatürk'ün bir tespiti var. Diyor ki: "Biz, birbirimize benzeriz!" Bunun çok doğru bir değerlendirme olduğunu Azerbaycan'da, Özbekistan'da gördüm. Meselâ biz, Türkiye Türkleri olara bundan altmış yetmiş yıl kadar önce zeytinden pek hoşlanmıyor, zeytin yemiyorduk; zeytinyağı kullanmıyorduk. Yemeklerimizi inek yağıyla veya tereyağı ile yapıyorduk. Zeytinyağı, fakir fukara takımının bile kullandığı bir yağ değildi. Belki inanmayacaksınız: Zeytinyağı, Sivas'ta 1945'li yıllarda, küçük şişeler içinde eczanelerde satılıyordu. Yemeklerde kullanılması için değil, yanıkların üzerine sürülmesi veya ağrıyan kulaklara damlatılması için... Meselâ bizim evimize zeytinyağı ilk defa 1953 yılında girdi. Babaannemle birlikte İstanbul'dan gelen bir hanımefendi, bir akşam sofrası için zeytinyağlı taze fasulye pişirmek isteyince şaşırıp kaldık. Zeytinyağlı fasulye olur muymuş, yapılsa bile yenilir miymiş? diye birbirimize sorup durduk. Sofraya tereddütle oturduk. Sonra o zeytinyağlı fasulyeyi anlatılmaz bir zevkle yedik. İkinci akşam bir daha, üçüncü akşam bir daha! Eskiden bizim evimize hep sarı yağ girerdi. Artık kırk yıldan beri de mutfağımızda sâdece zeytinyağı giriyor.

1980 yılında Azerbaycan'a gittiğim zamân gördüm ki, sabah kahvaltılarında zeytin yoktur. Azerbaycan Türkleri de bizim 1940'lı yıllarda olduğu gibi yemeklerinde zeytinyağı kullanmamaktaydılar. Özbekistan da, Türkmenistan da, Kırgızistan da öyle!

Bakû'de, Prof. Ahmet Maranki'den dinledim. Bana dedi ki:

-Burada dokuz küçük rayonda, on iki bin zeytin ağacı var. O ağaçları kimler dikmiş bilmiyorum. Mevsimi gelince ağaçlarda zeytinler olgunlaşıyor; ama hiç kimse zeytinlere elini uzatmıyor.

Ben, çoluk çocuğu yanıma alarak zeytinliklere gittim. Ağaçları silkelediğimizi gören bir kadın, yanımıza yaklaşarak sordu:

-Siz İranlısııız?

Yok, dedim. Biz İranlı değiliz; Türk'üz!

-Siz bunları yiyirsiiiiz?

-Tabii yiyoruz.

-Yahşi olaaaar?

-Hem de nasıl hem de nasıl? Yemesi çok güzel olur. Sonra çok faydalıdır da!

Sonra o kadına, topladığımız bu zeytinleri nasıl yenilir hale getirdiğimizi bir bir anlattım. Faydalarını söyledim. Kadın beni dikkatle dinledi. Bir yıl sonra yâni 1995-96 yılları arasında Azerbaycan Türkleri, kadın, çoluk çocuk toplanıp zeytin ağaçlarını silkelemeye başladılar. Zeytini yenir hale getirdikten sonra pazarlara çıkarıp sattılar. Şimdi yavaş yavaş Azerî kardeşlerimiz de zeytin yemeye başladılar.

Azerbaycan'a kabağı da bizimkiler getirdiler. Burada kabağı bilmiyorlardı. Kabak, pazarda dört gün satılmadı. Bize gösterip soruyorlardı:

-Bu neeedi?

Kabağın ne olduğunu kardeşlerimize biz anlattık! Burada sofralar, daha ziyade "etle ve pilavla" kuruluyor. Sebze yemekleri, yeteri kadar zengin değil. Meselâ Azerbaycan'da pırasa da yok; pırasa da! Ama inanıyorum ki, yakında pırasaya da alışacaklar kabağa da!"

Zeytin ve zeytinyağı konusunda, sanıyorum ki dünyâda İspanya birinci sırada bulunuyor. İspanya'da dağ taş

zeytin ağacı. Bir defasında dikkat ettim. İspanya'da otobüsümüz, tam 530 km sâdece zeytinlikler arasından geçip gitti. Devlet, her zeytin ağacı için çiftçisine bir dolar yardım ediyormuş.

* * *

Yetkililerin ifâdesine göre, Türkiye'de 1990 yılının sonunda doksan milyon civarında zeytin ağacı varmış. 2009 yılında zeytin ağaçlarımız yüz yetmiş milyon olmuş. Beş yıl sonra, 650.000 ton zeytinyağı üretecekmişiz ve dünyâ milletleri arasında ikinci sıraya yükselecekmişiz. Darısı, diğer Türk Cumhuriyetleri'nin başına. Kazakistan, Türkiye'den iki misli daha büyük. Kazakistan'da uçsuz bucaksız toprakların ekilmediğini gördüm. Ah keşki Kazakistan zeytinyağı üretiminde dünyâ birincisi olsa!

Özbekler de zeytin yemiyor, zeytinyağı kullanmıyorlar. Özbekler sarı yağdan ziyade pamuk yağı alıyorlar. 1980'li yıllarda, Özbek lokantalarına girdiğim zamân ağır bir kokuyla irkiliyordum. Doğrusu önce anlayamadım ve bu ağır kokunun nereden geldiğini, ne kokusu olduğunu sordum. Bana Özbeklerin, yemeklerinde pamuk yağı kullandıklarını söylediler. Lokantaların bu ağır kokusunun yanmış pamuk yağından yayıldığını söylediler.

Özbekistan bir yılda, beş milyon ton pamuk üretiyordu. Pamuk yağından, ilk defa Özbekistan'da haberdar oldum. O yıllarda, Özbek sofralarında zeytin de yoktu, zeytinyağı da. 2009 yılında, Özbekistan'a zeytin ve zeytinyağı girdi mi; bilmiyorum! Ama şahid olduğum bir durum var:

Kayınvalideme yardımcı olsun diye üç yıl önce, Özbekistan'dan Türkiye'ye gelen hukuk mezunu bir kadınla anlaştık. Özbek kadın, üç yıl boyunca ağzına bir tek zeytin tanesi koymadı.

Bütün Türk dünyasına acaba kim anlatacaktır ki, zeytin yemek, zeytinyağı kullanmak sağlık açısından şartların şartı bir güzelliktir. Zeytin'in ve zeytinyağı'nın çok gerekli bir gıda olduğunu önce Azerbaycan'a anlatmalıyız. Sonra bütün Türk dünyasına.

BAHTİYAR VAHAPZÂDE DENİLİNCE

Mehmed Emin Yurdakul'un bir beyti, bana hep Bahtiyar Vahabzâde'yi hatırlatıyor:

"Unutma ki şâirleri haykırmayan bir millet
Sevenleri, toprak olmuş öksüz çocuk gibidir!"

Bahtiyar Vahabzâde, fikir ve san'at dünyâmıza girdiği günden beri, hep Azerbaycan için haykıran soylu şâirlerimizden biri oldu.

28 Mayıs 1918 târihinde, büyük idealist Mehmed Emin Resulzâde ve arkadaşları, Azerbaycan Cumhuriyeti'ni kurdukları zaman Vahabzâde henüz doğmamıştı. Ama o ilk Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ve Mehmet Emin Resulzâde'nin çizgisinden ayrılmayanların arasında yer aldı. Mehmet Emin Resulzâde Ankara toprağında yatıyor. Vahapzâde, Ankara'ya ilk gelişinde, kendisini Resulzâde'nin kabrine götürmemizi istemişti.

Onun ilim adamlığı yanında, san'atkâr ruhu da, dünkü ve bugünkü Azerbaycan'a aydınlık ufuklar çizdi. Azerbaycan Türkleri, onu şâir olarak da, bir fikir adamı olarak da, Azerbaycan milletvekili olarak da alkışladılar.

Bizim Mehmed Âkif'imiz, Yahya Kemal'imiz, Necip Fazıl'ımız ne ise, Azerbaycan'ın Bahtiyar Vahabzâde'si de odur. Bu bakımdan yeni Azerbaycan Cumhuriyeti'nin doğmasında, onun şiir ve nesir dünyâsından kopup gelen güzelliklerinin de, aydınlıkların da önemli bir yeri var.

Vahabzâde'nin bugüne kadar kırk civarında nesir kitabı yayımlandı. O kırk kitap üzerine on şiir kitabı, on da tiyatro eseri ekleyiniz. Demek ki Bahtiyar Vahabzâde ismi, altmış kitap üzerinde gülümseyip durmaktadır.

Azerbaycan'a ikinci gidişimde, Hazar Denizi'nin kıyısına uzanan bir parka doğru, onunla birlikte yürüdük. O zaman, halkın Vahabzâde'yi ne kadar çok sevdiğine şâhid oldum. Azerbaycan Türkçesinde "muallim" kelimesi, *"öğretmenim, hocam, efendim"* karşılığında kullanılıyor. Yanımızdan yöremizden geçen kişilerin, önümüzü keserek söyledikleri yürek sözleri hâlâ kulağımdadır:

-*"Bahtiyar muallim sen bizim şerefimizsin!"*

-*"Bahtiyar muallim sen bizim gururumuzsun!"*

-*"Bahtiyar muallim sen bizim kanımızsın!"*

-*"Bahtiyar muallim senin eserlerini okudukça, var olmamızın sebebini daha iyi anlıyoruz!"*

-*"Bahtiyar muallim sen bin yaşa!"*

Böyle coşkun duygularla önümüzü kesen gençler, yaşlılar, yüzünden on metre olsun baş başa yürüyemedik. Bir şâirin, kendi milletinin gönlünde böylesine bir taht kurması ne kadar güzel! Bu büyük alâka, Vahabzâde'nin kültür değerlerimize bağlı kalarak yaşamasından ve gördüğü haksızlıklara baş kaldırmasından kaynaklanıyor.

O gün, Hazar'a yakın masalardan birine oturarak çay içtik. Berâberinde getirdiği birkaç kitabını benim için imzâladı. Sonra dedi ki:

-"Payız Düşünceleri" isimli bir kitabım daha var. Onu da size imzâlamak isterdim; ama ben de bile bir tane olsun kalmadı.

"Payız" Azerbaycan Türkçesinde *"sonbahar"* demektir. *"Ben de bile bir tane olsun kalmadı"* deyince merak edip sordum:

-"Payız Düşünceleri" isimli kitabınızı kaç adet basmışlardı, Bahtiyar Bey?

-Yüz bin!

-Peki, ne kadar zamanda satılıp bitti *Payız Düşünceleri?*

Bir süre Hazar'ın dalgalarına bakarak düşündü ve sonra beni çok şaşırtan ikinci cevâbını verdi:

-Galiba, yirmi-yirmi beş gün kadar sürdü satışı!

Azerbaycan'da her şâirin şiir kitabı yüz bin basılmıyor. Bin, üç bin, beş bin adet basılan kitaplar da var. Ama şurası bir gerçek ki, Azerbaycan, bizden daha çok okuyor. Bir mukâyese için şöyle bir hesap yapabiliriz: Azerbaycan, 7,5-8 milyon nüfuslu bir ülke. Azerbaycan'ın sevilen bir şâirinin kitabı yüz bin adet basılıyor ve bir ay tamamlanmadan bitiyor. Türkiye ise 70 milyonluk bir ülke. Bizde de Necip Fazıl, Yahya Kemal veya Mehmed Âkif... gibi bir şâirimizin eserleri 700 bin adet basılması ve birkaç ayda okuyucuyla buluşması lâzım. "Peki, basılıyor mu?" diyeceksiniz!

Ben, hem İmparatorluk hem de Cumhuriyet târihimizde bir şâirimizin veya bir fikir ve san'at öncümüzün bir eserinin ilk baskısının veya son baskısının 700 bin adet basıldığını ve birkaç ay içerisinde satılıp bittiğini bilmiyorum. Okumadım, duymadım.

Bakû'de Bahtiyar Vahabzâde'nin sofrasına çok oturdum. O da Ankara'ya geldiğinde, eşiyle birlikte evimizin misâfiri oldu. Onu Konya'ya, Hz. Mevlâna'ya ilk defa ben götürdüm. Anıtkabir Komutanı Albay Yiğit Yiğitbaşı, çok yakın arkadaşlarımdandı. Vahabzâde, Ankara'ya geldiğinde, isteği üzerine Anıtkabir'e birlikte gittik. Albay Yiğitbaşı'nın yardımıyla Vahapzâde'yi mozolenin on metre kadar altında olan Atatürk'ün vatan topraklarıyla çevrili mezarının başına indirdim. Çok heyecanlandı. Eli, uzun süre Atatürk'ün mezarı üstünde kaldı. Ona Topkapı ve Dolmabahçe Müzelerimizi de ilk defa ben gezdirdim. İstanbul'a gittiğimizde onu, Şerifler Yalısı'nda ağırladık. Berâber olduğumuz günlerde, bana

anlattıklarını birer birer not aldım. Onlardan bazıları aynen şöyle:

"Bizim ailede eli kalem tutan, şiir yazan, eser veren ilk adam benim. Babamın, dedemin ve amcalarımın okumaları, yazmaları yoktu. Yalnız bir amcam, biraz dinî eğitim gördüğü için okuma, yazma öğrenmişti.

Babam da, dedem de, amcalarım da varlıklı kimseler değildi. Şeki'de iken, ormandan odun kesip satarlardı. Bakû'ye taşındığımız zaman, bizi kıt kanaat geçindiren küçük dükkânlar açmışlardı.

On yaşıma kadar, tek kelime Rusça bilmiyordum. Bakû'de 3. sınıfa başlayınca Rusça da öğrenmek mecburiyetinde kaldım.

1942 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesine yazıldım. 1947 yılında üniversiteyi bitirip yüksek lisansa başladım. 1950 yılında doçent oldum. Sonra profesör cübbesi giydim. 30 yıldan beri üniversitemizde kürsü sâhibiyim. Aynı zamanda milletvekiliyim.

Üniversitede hocalık yıllarım rahat geçmedi. Moskova, Marksizmi, kayıtsız şartsız Rus milliyetçiliği ve Rus emperyalizmi şeklinde uyguluyordu. Rus emperyalizmine en küçük bir şekilde karşı gelmek, suçların en büyüğü idi. Meselâ Moskova, Azerbaycan toprağını İran'la kendi arasında istediği şekilde bölüşmek mi istiyor? Siz, bir Azerbaycan Türk'ü olarak bu paylaşmaya kat'iyyen itiraz etmeyeceksiniz. Ettiniz mi? Marksizmin, Leninizmin en büyük düşmanlarından bir faşist olarak suçlanırsınız. Rusya, sizin bin yıllık yurdunuzun bir kısmını elinizden alıp Ermenistan'a mı uzatıyor? Siz, Rusya'nın bu Ermenistan muhabbetine selâm durmalısınız. İtiraz ettiniz mi, yandığınızın resmidir. Ben "Gülistan" isimli şiirimde Azerbaycan topraklarının şuna buna peşkeş çekilmesine karşı çıktım. "Vay sen misin Moskova'nın yüksek menfaatlerine karşı çıkan" diyerek 1962 yılında, beni üniversiteden kovdular. Şiir kitaplarımı, bütün kitapçılardan top-

lattılar. Eğer bu şiirim, Stalin'in sağlığında çıkmış olsaydı; beni öldürürlerdi. 1962 yılında öldürmediler ama beni tam iki yıl âdetâ süründürdüler. İşsiz güçsüz kaldım. Rus'un zulmünden korkan bazı yakınlarım, bana selâm vermekten bile korktular. Fakat o zor günlerimde, önceleri hiç bilmediğim biri, çeşitli yollarla bana yardımcı oldu. Kapımın önüne yiyecek paketleri koydu. Cebime, çantama beni bir ay geçindirecek kadar paralar sıkıştırdı. Kimdi bu adam Ya Rabbim? Bu işin arkasına düştüm. Öğrendim ki bana dost elini uzatan, bizim ünlü aktörlerimizden Hasan Ağa Salayef'tir. Yıllarca, evime zembille yiyecek gönderdi. Bir gün oğlunu yakaladım; ama inkâr etti. Babasının ismini vermedi. 1964 yılında, beni yeniden üniversiteye aldılar. O arada, benim aziz aktör arkadaşım hastalandı. Ziyâretine koştum ve kendisine para vermek istedim. Kat'iyyen almadı. Karısına vasiyet etmiş: "Bahtiyar'dan para alırsan, ahrette yanıma yüzü kara gelirsin!" demiş. Karısı da para almadı. Bu Hasan Ağa'nın bir oğlu vardı. Çocuk esrarkeş olmuş. Hastalığını öğrenince, çocuğu tedavi ettirdim. Sonra da üniversiteye yerleştirdim. Hasan Ağa Salayef'i hep rahmetle ve minnetle anıyorum; anacağım.

Eskiden bir taksiye bindiğimde, bir lokantaya girdiğimde, bir yerden öteberi aldığımda; halk, uzattığım parayı kabul etmezdi. Memleketim olan Şeki'de bir ev yaptırmak istedim. Şekili hemşehrilerim, hani neredeyse elimi cebime attırmadılar. Ama şimdi öyle değil. Şimdi iktisadî bakımdan büyük sıkıntılar içindeyiz. Bir profesör ayda 15 dolar maaş alıyor. Memurun aylık maaşı 2 dolar. Bir dolar, 5.500 manat. Yani bir memur ortalama 10.000 manat alıyor. Bir kilo et 1.500 manat. Bir kilo yağ 2.000 manat. Yani memurun maaşı evine her gün iki ekmek almaya bile yetmiyor. Artık gerisini siz hesap eyleyin.

Halk Cephesi, 1966 yılında bizim evde kuruldu. İlk kurucuları arasında; Süleyman Eliyarlı, Ebulfez Elçibey, Nurettin Rıza, Xudu Memmed ve ben vardım.

Ebulfez Elçibey, ayağının tırnağından saçının teline kadar kristal bir adamdır. Çok temiz, çok dürüst, çok vatansever bir adamdı. Cumhurbaşkanı seçildiği zaman, ayağına bir çift ayakkabı buldurduk. O da, 4-5 numara büyük bir ayakkabıydı. Anlatamayacağım kadar hüzünlendim. O devrede ben de milletvekili seçilmiştim. Şunu samimiyetle söyleyeyim ki, Ebulfez'de olan özellikler, Haydar Aliyev'de yoktu. Haydar Aliyev'deki özelliklere de Elçibey sâhip değildi.

Bir gün beni yanına çağırdı ve dedi ki:

-İşler gittikçe zorlaşıyor. Meclis Başkanlığımızı yapması için Haydar Aliyev'i dâvet etmek istiyorum. Beni destekle!

-Doğru söylüyorsun! dedim. Beni daima yanında bil!

Aliyev, Meclis Başkanlığına geldiğinde Azerbaycan'da karışıklıklar başladı. Ruslar, Suret Hüseyin'i ayaklandırdılar. Suret, emrindeki kuvvetlerle Bakû'ye doğru yürüyüşe geçmiş. O târihte, Türk Büyükelçiliğinde değerli bir diplomatınız vardı. Beni çağırdı.

-Aman, dedi. Cumhurbaşkanınızı durumdan haberdar edin. Suret Hüseyin, kuvvetleriyle Bakû'ye yürüyecek!

Ebulfez, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, emrindeki kişilere bir liste vermişti. "Bu milletvekilleri beni her zaman arayabilirler. Aradıklarında görüşmemizi sağlayın!" demişti. O listede benim de adım vardı. Fakat etrafındaki adamlar nedense benim adımı çizmişler. Elçibey'le görüşmemiz artık imkânsızdı. Nitekim Büyükelçinin ikazı üzerine Elçibey'i aradım. Bizi görüştürmediler. "Biz sonra sizi ararız" dediler; ama aramadılar.

Bir gün sonra Türk Büyükelçisi beni tekrar aradı:

-Vaziyet vahimdir. Suret Hüseyin, Bakû'ye çok yaklaştı. Aman Cumhurbaşkanını haberdar edin! dedi.

-Beyefendi, dedim: Çok haklısınız; ama beni cumhurbaşkanımızla görüştürmüyorlar. "Biz, sizi arayacağız!" de-

melerine rağmen irtibat sağlamadılar. Bir Büyükelçi olarak siz Cumhurbaşkanımızı arar, bulursanız; ben memnuniyetle konuşurum! dedim. Büyükelçi, bu işe doğrudan doğruya giremedi. Ben de hiçbir şekilde Elçibey'e ulaşamadım. Sonra öğrendik ki, Ebulfez Elçibey, Bakû'den sessiz sedâsız ayrılarak Keleki köyü'ne gitmiş. Oraya gittikten sonra, kendisi bana telefon açtı. Bir ara ağlamaya başladı. "Senin bilmediklerin var Bahtiyar muallim!" dedi. Ancak benim bilmediklerimin neler olduğunu bana söylemedi. Yalnız ben biliyorum ki Elçibey, Cumhurbaşkanlığından çekilip gitsin diye savaşmadan, kurşun atmadan, bizim topraklarımızı Ermenilere bırakıp çekilen hainlerimiz oldu.

Bana göre Elçibey ayrılmasaydı, onu vururlardı. Elçibey, kardeş kanı akmasın, Azerbaycan büyük kanlı hâdiselere sahne olmasın diyerek Keleki'ye çekildi.

Ruslar, Aliyev için iktidar ustası diyorlar. Ordumuzu Aliyev kurdu. Paris'e giderken, uçakta, beni yanına çağırdı. "Durumu nasıl görüyorsun?" diye sordu.

-Siz devlet adamısınız. Sizin bildiklerinizi ben bilmiyorum. Olaylara, siz benden daha çok vâkıfsınız! dedim.

-Bütün Hristiyan dünyâsı, yüzde yüz haklı olduğumuz Karabağ dâvâmızda Ermenileri destekliyor. Toprakları gasbedilen biziz; ama haklı olan taraf da Hristiyan âlemine göre Ermenilerdir. Bizim yanımızda sâdece Türkiye ile Pakistan var. İran bile Ermenileri destekliyor. Bu nasıl Müslümanlık? diyerek dert yandı.

Paris'teki protokole göre, Fransız Cumhurbaşkanı Miterant, Haydar Aliyev'le sâdece yarım saat konuşacaktı. Görüşmeleri bir buçuk saat sürdü. Miterant, Haydar Aliyev'e demiş ki: "Ermenistan, üç buçuk milyonluk küçük bir devlet. Yedi buçuk milyonluk Azerbaycan, Ermenilere nasıl mağlûp oldu?" Haydar Aliyev cevâp vermiş:

-Biz, Ermenilerle çarpışmıyoruz. Karşımızda, bütün teçhizatıyla Rus ordusu var. Biz Ruslarla savaştık, Ermenilerle değil.

Miterant, görüşmeden sonra Aliyev'e demiş ki:

-Siz, muktedir bir devlet adamısınız. Bunu, bugünkü görüşmemizde ispat ettiniz.

Ben Aliyev'le birlikte Paris'e gidince bazı arkadaşlarım, bana sitemler yağdırdılar:

-Sen, nasıl oluyor da bütün Cumhurbaşkanlarıyla berâber geziyorsun? dediler. Onlara cevâp verdim:

-Ben, hiçbir Cumhurbaşkanımızın kapısını dövmedim. Benim onlara ihtiyacım yoktur. Onlar, beni çağırdıkları için gidiyorum, dedim. Aliyev, önceleri ilk Cumhurbaşkanımız olan Mehmed Emin Resulzâde'ye sıcak bakmıyordu. Resulzâde'nin aleyhinde idi. Sonra, o tavrından vazgeçti. Diyebilirim ki, Haydar Aliyev'in değişmesinde, benim Resulzâde üzerine yazdığım makalelerin tesiri oldu."

"İran, bize molla gönderiyor. Bu mollalar, millî birliğimizi bozuyorlar. Çünkü Şiî-Sünnî kavgası hazırlıyorlar. Şimdi o mollalar Azerbaycan'da "Kızılbaş" dergisi çıkarıyorlar. 1300 yıl önce, Arap topraklarında geçen bir hâdiseyi günümüze taşımanın, kardeşi kardeşe düşürmenin bize ne faydası olacak? Ne Hz. Ali'yi diriltmemiz mümkün; ne de Hz. Hüseyin'i! Ben bu çekişmelerin, bu bölünmelerin, milletimize bir pirinç tanesi kadar fayda getireceğine inanmıyorum."

"Dünyâ milletleri içerisinde bize en çok yardımda bulunan, destek veren tek devlet Türkiye'dir. Bir ara, 8-10 günlük buğdayımız kalmıştı. Türkiye, karşılıksız olarak bize yüz bin ton buğday verdi. Bunu unutmamız mümkün değil! Ancak Türkiye'nin de büyük zorlukları var; dolar borçları yüzünden Türkiye sıkıntıda. Başımı yastığa koyduğumda, saatlerce hayaller kuruyorum. Meselâ benim yüz milyar dolarım oluyor. Hepsini getirip Türkiye'ye veriyorum:

-Alın! Bütün borçlarınızı ödeyin! diyorum.

Bizim, Türkiye'den başka dünyâda kimimiz var? Türkiye'nin güçlenmesi, kuvvetlenmesi bizim de Azerbay-

can'da huzur içinde yaşamamız demektir. Türkiye bize yardım ediyor; ama bu yardım, bizim topraklarımızın korunması, savunulması noktasına kadar uzanamaz. Çünkü her millet, kendi toprağını kendisi savunmalıdır.

Azerbaycan, güçlü bir ordu kurmadan, kendi topraklarını koruyamaz. Ordusuz millet, ordusuz devlet olmaz. Yeni ordu kurmamızda da biz Türkiye'nin çok büyük yardımlarını gördük. Ruslar, İkinci Dünyâ Savaşı yıllarında, 1941-1945 yılları arasında tamâmen Azerbaycan Türklerinden ibâret iki alay kurdular. Bu alaylara 416 numarasını verdiler. Bu iki alay, Kuzey Kafkasya'dan Berlin önlerine kadar kahramanca çarpıştılar. Ruslar, savaştan sonra, bu alaylarımızı tamâmen lağvettiler. Bu alay mensuplarını ve daha sonra askere alınan gençlerimizi, inşaat işlerinde çalıştırdılar. Neden böyle yaptıkları, ayan beyan meydanda.

Ermeniler, bundan on yıl kadar önce, toprağımızın altından tünel kazarak, bizim altın madenlerimizi çaldılar. Savaşta ise, altın madenlerimizin bulunduğu topraklarımızı elimizden aldılar. Bizim de güçlü bir ordumuz olsaydı; Ermeniler, üzerimize gelebilirler miydi?

Kelbecer'de uranyum ve altın yataklarımız vardı. Kelbecer de şimdi Ermenilerin elinde. Kelbecer'i de güçlü bir orduya sâhip olmadığımız için kaybettik."

"Rusya, 150 yıl topraklarımızı sömürdü. Rus İmparatorluğu, yıkılıp gidinceye kadar tam bir milyar iki yüz elli milyon ton petrolümüzü çekip götürdü. Bizden çıkarılan petrolün %97'si Rusya'ya, %3'ü de bize ayrılıyordu. Sosyalizm eşitlik demekmiş! Sömürüye karşı olmak demekmiş! Tam bağımsız bir devlet kurmak demekmiş! Bunların hepsi yalan; hepsi Moskova yutturmacası! Bunlara ancak dünyânın en ahmak insanları inanırlar. İşte komünist Rusya, hem kendisi bizim topraklarımızın kanını iliğini çekip aldı; hem de Ermenilerin bizim zenginliklerimize el koymasına zemin

hazırladı. Rusya bizden kazanla götürdü. Karşılığında da çay kaşığıyla bir şeyler verdi.

Aziz Nesin'le bir defasında Özbekistan'da karşılaştık. Bana komünist sistemi methetmeye başladı ve sonra dedi ki:

-Ne mutlu size ki, böyle bir rejimde büyük bir huzur içinde yaşıyorsunuz! Toprağınız sömürülmüyor. Caddelerinizde, ABD askerleri gezmiyor. Yarınınızdan hiçbir endişeniz yok. Dostça, kardeşçe, korkusuzca yaşıyorsunuz!

Aziz Nesin'e dedim ki:

-Sen gel, Türkiye'de sâhip olduğun hakların, imkânların yarısını bana ver. Ben de buradaki haklarımın, imkânlarımın hepsini sana devredeyim. Razı mısın? Aziz Nesin, durup uzun uzun yüzüme baktı. Ya söylediklerimi anlayamadı veya beni buradaki efendilerine ispiyonlamak için düşünmeye başladı. Nitekim ben, o toplantıdan kısa bir süre sonra Türkiye'ye gelecektim. Moskova'dan hiçbir itiraz gelmemişti. Pasaportlarımız çıkmıştı. Ama o Aziz Nesin'le sohbetimizden sonra, Moskova, beni Türkiye'ye bırakmadı."

"Şimdi siz bana soruyorsunuz:

-Türkiye'den bir şikâyetiniz var mı diyorsunuz? Var tâbii. Bunu, geçenlerde Bakû'ye gelen TRT temsilcisine de söyledim. TRT yayınlarından şikâyetçiyim. Önce TRT'nin dilinden şikâyetçiyim. TRT, neden bizim bin yıllık ortak kelimelerimizi atar da uyduruk kelimelerle konuşur? Gaspıralı İsmail Bey: 'Dilde birlik, fikirde birlik, işte birlik' demişti. Bu sizin TRT, sanki: 'Dilde ayrılık, fikirde ayrılık, işte ayrılık' diye çırpınıp duruyor. Ben ki, Türkiye'ye secde eden biriyim. TRT, benim Türkiye sevgimi nasıl yıkabilir? Sonra gösterilen filmler çok seviyesiz, çok açık saçık, çok edepsiz filmler... İnsan o filmlere, değil çocuklarıyla eşiyle bile bakamıyor; bakmamalı.

Benim amcam, kırk yıldır Türkiye radyolarını dinliyordu. TV yayınları başlayınca, amcamın da dünyâsı yıkıldı.

TRT, amcam gibi daha nicelerinin Türkiye muhabbetini elinden aldı. Amcam, 'Türkiye bu mu?' diyerek dizlerini dövmeye başladı. TRT'nin buna hakkı var mı? TRT'nin Azerbaycan ve Türkistan yayınları keşke hiç olmasaydı.

TRT, Batı dünyâsının kültür emperyalizmine teslim bayrağı çekmiş durumda. İtiraf ederim ki, ateist Rus televizyonlarında bile TRT yayınlarındaki ahlâksız sahneler yoktur."

Ben, 1982 yılından sonra Bahtiyar Vahabzâde'ye uzun mektuplar yazdım. Zaman zaman ondan da cevâplar alıyordum. Yalnız her defasında dikkatimi çekiyordu: Mektup zarfının bir köşesini keserek içindeki metni çekip çıkarmak çok zor oluyordu. Kapak, kuvvetli bir zamkla yapıştırıldığından metin de zarfın içine yapışıp kalıyordu. O bakımdan mektup kâğıdını çekip alırken bir küçük parçası yırtılıyor, zarfın iç kapağında kalıyordu. Daha ilk mektubumdan itibâren biliyordum ki, Ankara'dan gönderdiğim mektup, önce bizim istihbâratçılarımız tarafından açılıp okunmakta, zarf yeniden yapıştırılarak Moskova'ya gönderilmektedir. Bu defa aynı mektup, Rus istihbâratçılarının kontrolünden geçmekte, dolayısıyla yeniden açılmakta, yapıştırılmaktadır. Ben, her iki tarafın ilgili elemanlarını lüzumsuz yere meşgul etmemek için bütün mektuplarımı yapıştırmadan, yani bir bayram kartı gönderir gibi postaya veriyordum ve zarf kapağının içine kocaman harflerle hep şu cümleyi yazıyordum:

"DİKKAT! BU MEKTUP, HER İSTEYEN TARAFINDAN KOLAYLIKLA OKUNMASI İÇİN ÖZELLİKLE YAPIŞTIRILMAMIŞTIR!"

Vahapzâde, mektuplarını yapıştırarak gönderiyordu. Ondan gelen ilk mektup, önce şu iki sebepten dikkatimi çekti: Mektup metnini, zarfından çıkarmak çok zor oldu. Sonra mektubun yazılış târihiyle, pullar üzerindeki damga târihi birbirine uyuyordu. Yani mektuplar yazılış târi-

hinden tam 35 gün sonra adresime ulaşıyordu. Kendi kendime düşünerek dedim ki: Her gün, hem de birkaç defa Bakû'den Moskova'ya uçak var. Haftada üç gün de, Moskova'dan kalkan uçaklar Ankara'ya iniyorlar. Bakû'den postaya verilen bir mektup, üç dört gün sonra Moskova'ya ulaşsa; oradan üç dört gün sonra da Ankara'ya gelse, bir hafta geçmiş olur. Ankara PTT Teşkilâtından da benim elime geçmesi için bir hafta daha geçse, Bakû'den gönderilen bir mektup, güle oynaya 15 gün sonra elime geçmiş olur. Ama hayır! Görüyorum ki, Bakû'den gönderilen bir mektup, tam 35 gün sonra karşımda boy gösteriyor. Haydi, bir mektup 35-40 gün sonra çıkıp gelsin! Ona da razıyım ama zamanla anlaşıldı ki, benim yazdığım mektuplar, Bahtiyar Bey'in eline ulaşmıyor; onun bana gönderdiği mektuplar da her nasılsa havada buharlaşıyor.

Vahapzâde'den bana gelen bir mektup, kelimesi kelimesine aynen şöyle yazılmıştı:

Aziz ve çok hörmetli Yavuz Bülent!

Selâmlar!

Mektubunuzu aldım. Hem çok şad oldum hem de müteessir oldum. Benim mektuplarımın size çatmaması (ulaşmaması) beni çok müteessir etti. Alelhusus Mehmet Kaplan Bey'e gönderdiğim teşekkür mektubunun ona çatmaması beni dilhor etti. Mehmet Kaplan Bey, benim yalnız birce şiirim hakkında çok gözel bir makale yazmış. O şiirin oldukça degik tahlilini vermişti.

Ben, Mustafa Sepetçioğlu'na da 2 mektup göndermiş; cevâp alamamışam.

3 gün önce size, Sepetçioğlu'na, Mehmet Kaplan'a yenice basılmış "Kendimle Sohbet" (1985) kitabımı göndermişem. Ricâ edirem, kitabı alan kibi lütfen bana bildirin!

Yazdığınız ve bana göndermek istediğiniz kitapları alsam; çok memnun olaram. Falih Rıfkı Atay'ın "Çanka-

ya" eserini, Nihad Sâmi Banarlı'nın "Târih Sohbetleri " kitaplarını alabilmedim. Kiminle gönder misiniz?

Bana Şemsettin Sami'nin "Kamusu'nu" gönderseniz çok şad olarım.

Aziz dost, siz beni affedin. Ben, Lâtin harfleri ile yaza bilmiyorum. Bana çetindir. Çünkü Kiril alfabesi ile karıştırıram. Buna göre de mektubu uzada bilmiyorum. Sizin kibi mezmunlu mektuplar yazamıyorum; fakat size demek için kalbimde o kadar sözüm var ki...

İbrahim Bozyel'in "Azerbaycan Gezisi" kitabını okudum. Çok sağ olun. Fakat ben, sizin Azerbaycan hakkında yazmakta olduğunuz kitabı dört gözle bekliyorum.

Türkiye'deki dostlara, Kabaklı Bey'e, Mustafa Neçati'ye, Mehmet Kaplan Bey'e selâmlarımızı yetirmenizi ricâ edirem.

Bakû'ye gelmek, Azerbaycan'ı istediğin kibi gezmek isteseniz (eşinizle) bana yazın, size dâvetiye gönderirem.

Derin hörmet ve sevgilerimle.

21. IX. 85 / Bahtiyar V.

Tesâdüfe bakınız: Şimdi ben, kitabımın bu bölümünü yazarken Bakû'den, şâir dostum Şahmar Ekberzâde'nin sevgili oğlu Ekber'den bir mektup aldım. Zarfın üzerine vurulan damganın târihine baktım; 22. 08. 2008 târihini gösteriyordu. Doğrusu şaşırıp kaldım. Çünkü gördüm ki, Bakû'den postaya verilen mektup, tam beş gün sonra adresime gelmişti. Hâlbuki sosyalist rejim devrinde, Şahmar'ın veya Bahtiyar Vahabzâde'nin mektupları 35-40 gün sonra elime geçiyordu. Moskova, bâzen mektuplarımıza el koyuyor; gönderdiğimiz kitapları yok ediyordu. Ben, mektupların açılıp okunmasını çok tabiî karşılıyordum. Ama hiçbir siyâsî yönü bulunmayan mektuplarımıza el konulmasını anlayamıyordum. Onların birer fotokopisini alıp dosya-

larımıza koymak varken, yok edilmelerini hiçbir medenî ölçüye sığdıramıyordum.

Bütün bunları Azerbaycan'da yaşayan halkın ve aydınların, sosyalist bir rejim altında, nasıl büyük sıkıntılarla, üzüntülerle, korkularla, endişelerle, zulümlerle iç içe olduklarını belirtmek için yazıyorum. Bu tespitime: *"Haydi canım sende!"* diyenler olabilir. Onlara, Bahtiyar Vahabzâde'nin *"İki Korku"* isimli şiirini, okumalarını tavsiye ederim.

İki Korku, *Türk Edebiyâtı* dergisinin, Mart 1988 sayısında çıktı. Derginin altı buçuk sayfasına yayılan şiir, 665 mısradan ibâret. O uzun şiiri, özetleyerek buraya alıyorum. Vahapzâde, bu, *İki Korku* isimli şiirini, Kamber Hüseyinli'nin hâtırasına ithaf etmiş. Kamber Hüseyinli, Vahabzâde'nin çok yakın dostlarından biri. Vahabzâde'nin bazı şiirlerini besteleyen bir san'atkâr. *İki Korku* şiiri şöyle başlıyor:

Hoşuna gelende yazdığım şiir
Sözün alevine bürünerdi o.
Bir ânın içinde tamam değişir
Başka bir sıfatda görünerdi o.

Ancak bu bestekâr Kamber'in hep hüzünlü bir hâli vardır. O bakımdan az konuşan bir adamdır. Vahapzâde, onun yıllar önce hapsedildiğini duymuştur. Ancak Kamber'in hangi sebepten içeri atıldığını öğrenememiştir. Bazı kimseler, Kamber'in sâdece tar çalmasını tenkid etmişlerdir. Onlara göre tar, *"Çok eskilerde kalan bir sazdır. Caz musikisi varken tara bağlanmak; doğru değildir."*

Bir gün Vahabzâde dostuna sorar:

-Seni niçin hapsettiler ay Kamber?

Kamber, birden barut kesilir. Çok öfkelenir:

-Bilmiyor musun? der. Ben bir zamanlar, bazı kimselerin atası olan Stalin'e lânet olsun dedim. Bizim düşmanımız olduğunu söyledim. O gaddar, o zâlim Stalin, ül-

kemizi müthiş bir zulümle inletti. Bir güne bir gün, zulmünden vazgeçmedi ve düşünen herkesin başını kesti.

Kamber, böyle konuşurken birdenbire susar. Çünkü yanlış yaptığını anlar. Vahabzâde, dostunun neden korkuya kapılıp sustuğunu anlar ve kendi kendine der ki: *"Kamber, galiba beni casus sandığı için birdenbire susuverdi."* Sonra bu hâli çok tabiî karşılar. Çünkü der, *hepimiz birbirimizden korkuyorduk: Oğul babasından, babası oğlundan, gelin kaynanasından korkuyordu. Nitekim Kamber: "Beni bağışla, dedi. Kızdığım için öyle söyledim."* Ben de, Kamber'in korkusunu dağıtmak için Stalin'in aleyhinde konuştum: *Stalin, ülkenin kanına girdi. Nice aydınımız, vatanımızdan sürüldü!* dedim. Kamber sustu, hiç konuşmadı. *Kamber'in evinden, evime dönerken düşünmeye başladım ve kendi kendime dedim ki; bu Kamber devletin casusu olmasın? Acaba benim düşüncelerimi öğrenmek için mi Stalin'in aleyhinde konuştu? Âdetâ felç oldum. Gece yatağımda kıvrıldım kaldım. "Korkudan" uyuyamadım. Yatağım yorganım, âdetâ binlerce diken hâline geldi. Beni de bu gece tevkif ederek götürebilirler diye düşündüm. Sonra Kamber, yükselebilmek, göze girebilmek için beni ihbar etmez mi? dedim. Dedim ama aklıma 1937 hâdiseleri geldi. O zamanlarda da bazı kalem sâhipleri, yazar arkadaşlarını şikâyet etmemişler miydi? İnsanoğlu çiğ süt emmiştir. Kamber de beni ihbar edebilir! Vahabzâde, Stalin yoldaşın aleyhinde konuştu diyebilir. Beni de bu gece gelip tevkif edebilirler!*

Men bu düşüncelerle, belece kovrulurken
Boşalırken, dolurken
Gapımızın önünde bir maşın (otomobil) durdu Allah
Kimse çıkıp maşından ünvanı sordu Allah
Ev başıma dolandı.
Dünyâ bir ân içinde
Kameraya çevrilib néce balacalandı.
Soyuk ter bastı meni
Dedim, darağacından öz dilim asdı meni

Motor sesi eşiddim
Maşının gapıları örtüldü tarak tarak
Maşın guruldayarak
Getdi... Şükür Allah'a
Bu hatadan savuşsam, çarmıha çekseler de
Ağzımı kilitlerim, danışmarım bir daha

Otomobil, kapısından ayrılıp gider; ama genç şâir Vahabzâde uyuyamaz. Acaba yazdığı, fakat yayımlayamadığı şiirler arasında rejimin beğenmeyeceği, onu, suçlu bulacağı parçalar var mıdır? Yatağından kalkar, dosyasındaki bütün şiirleri önüne döker. Onları bir müfettiş gözüyle inceler. Ve görür ki, öyle şiirler vardır ki, onlar Stalin cellâdının eline geçse; derisine saman doldurulur. O bakımdan, Vahabzâde o şiirlerin hepsini yakıp ortadan kaldırır. Fakat yine de içi rahat etmez: Ya bestekâr arkadaşı Kamber Hüseyinli, sabahleyin kalkıp gider polise şikâyette bulunursa? *"Bahtiyar Vahabzâde, büyük kurtarıcımız Stalin'e cellâd dedi. Stalin, milletimizin en seçkin ediplerini kurşuna dizdirdi; Sibirya'ya sürdü. Bize Türklüğümüzü unuttırmaya çalıştı. Alfabemizi değiştirdi. Toprağımızı sömürdü"* derse ne olacak? Artık şâhide, şiire, yazılı belgeye... gerek kalır mı? Kamber'in söylediklerini dikkate alarak ya onu da sorgusuz sualsiz kurşuna dizerler veya bir daha yurduna, yuvasına dönmemek üzere Sibirya'ya sürerler. Kamber'in evine gitmek üzere kalkıp giyinir. Gidip arkadaşını kucaklayacak ve ona diyecektir ki: *"Dün akşam ki sohbetimizde büyük kurtarıcımız, ulu önderimiz Stalin hakkında sana söylediklerim basit bir şakadan ibâretti. Baştan başa yalandı. Ben, sırf senin sözlerini desteklemek için öyle söyledim. Aslında ben, o dâhi rehberimizi çok seviyorum. Bize bu güzel günleri o sağladı. O bizim tek dayanağımızdır. O Stalin, bizim düşünen beynimiz, gören gözlerimizdir. Aman dün akşam senin evinde konuştuklarımız, sâdece dişimizle dudağımız arasında kalsın. Kimse bilmesin!"* diye yalvaracaktır.

Kamber Hüseyinli'ye bunları söylemek için kendisini hazırlar. Kalkıp dışarı çıkmak üzereyken kapısı çalınır. Sabahın bu çok erken saatinde, evine gelen kimdir acaba? İçini yine bir büyük *"korku"* doldurur. Yoksa Kamber, gidip polise şikâyette mi bulunmuştur? O bakımdan korkarak seslenir:

-Kimsen?
*-Menem a gardaş.**
Bu Kamber'in sesiydi.
Bu da mene bes idi.
Yegin şâhid tek gelip üzüme durmak üçün
Meni susturmak üçün.
Ese-ese ellerim, men gapını açanda
O, üstüme atılıp boynumu kucakladı
Hönkür hönkür ağladı.
Boylandı melül melül
O, bir sola, bir sağa
Dünenki sohbetini başladı tez-telesik
Ayrı semtte yazmağa:
-Zarafatla demişem dünen, men o sözleri
Eslinde çoh sevirem men o dâhi rehberi.
O, bizim bu dünyâda tek güman yerimizdir
Düşünen beynimiz, gören gözlerimizdir.

Başa düşdüm, men onu.
Susdum... Bu yozumların ağ yalan olduğunu
Anlayırken, kanırken.
Bir gün sonra, o ve ben sözümüzü danırken
Riyakâra dönderdi vaht hem onu, hem meni
O da yatabilmeyib demek bütün geceni.

* *Menem:* Benim, *Bes:* Yeter, *Yekin:* Mutlaka, herhalde, *Üzüme:* Yüzüme, *Ese-ese:* Titreye titreye, *Kapını:* Kapıyı, *Boynumu kucakladı:* Boynuma sarıldı, *Boylandı:* Sallandı, *Tez telesik:* Hemen heyecanlanarak, *Yozmağa:* Yormaya, *Zaraftla:* Şakayla, *Dünen:* Dünkü, *Güman yerimizdir:* Güvendiğimiz, dayandığımız, yerimizdir. *Başa Düşdüm:* Anladım, *Danırken:* İnkâr ederken, *Vaht:* Vakit, *Yatabilmeyib:* Yatamamış, *Geceni:* Geceyi

İki Korku şiirindeki dehşeti, açıklamaya gerek var mı acaba? Kimsenin kimseye inanmadığı, güvenmediği bir sosyalist sistemde, bütün aydınlar ve halk, tam bir firavun zulmü altında kalmış demektir.

Aleksandr Soljenitsin, o meşhur *Gulag Takımadaları* isimli eserinde Sovyetler Birliği'nde on binlerce, yüz binlerce insanın Stalin devrinde nasıl sudan bahanelerle tutuklanıp yok edildiklerini veya şâirlerin son derece mâsûmâne bir iki mısraları yüzünden zindanlarda yıllarca nasıl çürütüldüklerini, ruhlarımızı donduran bir açıklıkla ortaya koyuyor.

Bana göre, *Gulag Takımadaları* baştan sona kadar, binlerce *İki Korku* şiiridir.

Bir gün Bahtiyar Vahapzâde'ye, Marksist sistemin ne kadar insanı öldürdüğünü veya yurdundan yuvasından koparıp sürdüğünü sordum. Cep defterini açarak, bana şu bilgileri yazdırdı:

1- 1876-1905 yılları arasında Rusya'da, Çarlık rejiminde 486 kişi asılmış. Yani bir yılda ortalama olarak 25 kişi idam edilmiş.

2- 1905-1919 yılları arasında 2.200 kişi asılmış. Yani bir yılda 75 kişi idam edilmiş.

3- 1918-1919 yılları arasında 16.000 kişi idam edilmiş. 1919 yılında umûmî bir af çıkarılmış. Serbest bırakılanların hepsi, iki hafta sonra yeniden tutuklanarak kurşuna dizilmiş.

4- 1918-1956 yılları arasında kurşuna dizilen, asılan, zindanlara atılan ve Sovyetlerden başka ülkelere kaçan insanların sayısı 66 milyon 500 bindir. Stalin, on yıl daha yaşasaydı Asya'yı ve Avrupa'yı tanıyamazdık. Stalin, Hitler'in öldürdüklerinden üç misli daha fazla insan kırdı biliyor musunuz?

Azerbaycan denilince, aklıma gelenlerin başında Bahtiyar Vahapzâde bulunuyor. Onu, en yakın akrabalarımdan biri gibi biliyor ve seviyorum. Onu, ebediyyen

unutamam. Çünkü katı, kaba, ceberut Moskova'nın akıl dışı, ahlâk dışı zihniyeti karşısına dikilerek, bin bir türlü zorluğu göğüsleyerek (Bakû'ye üçüncü gidişimde) beni Ağdam'a, dedelerimin yattığı topraklara ilk defa o götürdü. Bu kitaba ismini veren şiirimi ona ithaf etmem sebepsiz değildir:

AZERBAYCAN YÜREĞİMDE BİR ŞAHDAMARDIR

-Aziz dostum Bahtiyar Vahabzâde'ye-

Kuşluk vaktine kadar geceler boyu
Savrularak okuduğum yine Şehriyar
Ala ceylânlara benzer hep Azerî türküler
Dinlediğim tar.

Ayrılmaz başımdan, bırakmaz beni artık
Selâmsız sabahsız bir efkâr.
Ve yüreğim bin yıllık destanlarla tutuşur
Büyür Azerbaycan kadar.

Azerbaycan: Dedem Korkut şafağı...
Mübârek dilimi süt gibi sağar.
Bâzen rüzgâr olur iliklerimde
Bâzen yağmur gibi üstüme yağar.

Götür beni Aras! Al beni Hazar
Türk'ü Türk'ten başka şimdi kim anlar?
Yaram derin, merhemim yok, vaktim dar...
Bir destan yazar gibi yaz beni Anar!
Duy beni Bahtiyar! Duy beni Şahmar!

Geçen zaman üstüne, dökülen kan üstüne
Kılıç kalkan üstüne
Ve ağzı köpüren, yeleli atlar üstüne
Benim bir yeminim var:

Azerbaycan yüreğimde bir şah damardır
Ben Yakup gibiyim uzun yıllardır
Onda Yusuf'umun kokusu vardır.
Ve hasreti, gönlümde büyük Türkistan kadardır.
Ayettir kitabımda, bayrağımda rüzgârdır
Azerbaycan yüreğimde bir şah damardır

Şimdi Azerbaycan'da mevsim bahardır
Ama türküleri yine, baştan başa efkârdır
Düşlerime yağan kardır
Boynu bükük bir diyardır
Yârdır...
Ağzı köpüren atlar üstüne yeminim vardır
Azerbaycan yüreğimde bir şah damardır.

RÜSTEMHANLILAR: TENZİLE RÜSTEMHANLI SABİR RÜSTEMHANLI

Benim on iki kıt'alık bir "Turan" şiirim var. "Büyük Destan" isimli şiirimin ilk kıtâsı şöyle:

Ben Altay Dağları'ndan koparak geldim
Yüreğimde, Türkistan'dan bin bir nakış var.
Çok şükür aslım da neslim de belli
Türk'üm, Müslüman'ım o dağlar kadar.

"Büyük Destan" bütün Türk dünyâsını kucaklamaya çalışan bir şiir. Nitekim şöyle devâm ediyor:

Ben Türkmen'im, Özbek'im, Kazak'ım, Kırgız'ım ben.
Azerbaycan Türkleriyle aynı kandanım.
Kıpçakları, Uygurları aşkla duyanlardanım
Ben ki Tatarlardan, Gagavuzlardan
Çuvaşlardan, Başkurtlardan, Oğuzlardanım.

Millet, H. De. Balzac'ın ifâdesiyle: "Edebiyâtı olan topluluktur." Şimdi, bu Türk topluluklarının siyâset ve edebiyât dünyâsının öncüleri kimler acaba?

İşte Bilge Tonyukuk, Kültigin, Bilge Kağan
Hepsi birbirinden daha mübârek
Süzme asaletimin nurdan kefili
İşte Dede Korkut, kaftanı ipek
Soyumun-sopumun bin yıllık dili

Ve Yusuf Has Hacib, Mahdum Kulu, Fuzûlî
Hepsi de peygamber soyunca asil...
Sonra Kaşgarlı Mahmut; gönlüme düşen cemre
Ali Şîr Nevâî, Gaspıralı İsmail...
Şiiri bir bakraç süt gibi Yunus Emre.

Cengiz Aytmatov ki, Cengiz Dağcı ki
Ayın on dördünden süzülen huzur
Sabir Rüstemhanlı... ruh kadar eski
Ve daha binlerce nur üstüne nur.

Cengiz Aytmatov, Kırgız Türklerinden, dünyâ çapında bir roman yazarımız. Eserlerinin çevrilmediği dil yok gibi. Cengiz Aytmatov'u okumayanlar kayıptadırlar. Cengiz Dağcı ise Kırım Türklerinden bir romancımız. Stalin 'in, 1944 yılında, bütün Kırım Tatarlarına revâ gördüğü zulmü, en mükemmel bir şekilde Cengiz Dağcı yazdı. Onun: *Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, O Topraklar Bizimdi...* isimli romanlarını, başta Kırım Tatarları olmak üzere bütün Türklerin okuması lâzım.

Sabir Rüstemhanlı ise, bugünkü Azerbaycan edebiyâtının, çekilmiş bir kılıç gibi dikkat çeken şâirleri ve yazarları arasında. Yaşı genç olmasına rağmen, bin yıllık bir ruhla yaşayan ediplerimizden biri.

Sabir Rüstemhanlı, 1946 yılında, Yardımlı kasabası'nın Hamerkent köyü'nde doğmuş. Anası Ağanaz Hanım, dünyâya on dört çocuk getirmiş. Sabir Rüstemhanlı, ilk ve orta tahsilini Yardımlı'da yapmış. 1968 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Filoloji bölümünden mezun olmuş.

İlk şiirleri 1957 yılında, Yardımlı gazetelerinde yayımlanmış. Rüstemhanlı, hem şiirleriyle hem de nesirleriyle dikkat çekiyor.

O, 1988 yılında, Azerbaycan'dan başlayan büyük Halk Harekekâtının temsilcileri arasında yer aldı. İki yıl sonra, 44 yaşında, Azerbaycan Millet Meclisine seçildi. 1991 yılında,

Cumhuriyet'in Matbuat Komitesi Başkanlığına getirildi. Arkasından Matbuat ve İnformasiya Bakanı oldu. 1966 yılında, Bakû'de, Opera ve Bale Tiyatrosunda doğumun ellinci yıl dönümü dolayısıyla, Devlet Başkanı Haydar Aliyev tarafından kendisine "Şöhret Madalyası" verilmek istendiyse de bu madalyayı kabul etmedi.

Sabir Rüstemhanlı aynı zamânda, Vatandaş Hemreyliği isimli bir siyâsî partinin genel başkanıdır da. Vatandaş Hemreyliği Partisi, Azerbaycan Meclisinde, milletvekili sayısına göre üçüncü sırada bulunuyor.

Bakû'de tanıdığım, coşkun duygularla yüklü bir şâir var: Halil Rızâ Ulutürk. Soyadını, başının üstünde bir bayrak gibi dalgalandıran kocaman yürekli bir şâir. Halil Rızâ Ulutürk, bir gün, arkadaşlarından Mikayıl Mirze ile gezmeye çıkmış. Yolları, Sabir Rüstemhanlı'nın doğum yeri olan Yardımlı'ya düşmüş. Orada, kendilerini muhteşem bir şelâle karşısında bulmuşlar. Bir yüksek dağın başından, gürültülerle kopan şelâle, taşlara çarpa çarpa aşağılara iniyormuş. Şâir Halil Rızâ, bu coşkun şelâlenin adını merak etmiş. Birden aklına şiirlerinde ve nesirlerinde bu şelâle gibi coşarak, kabına sığmadan akarak yazan Sabir Rüstemhanlı gelmiş. Halil Rızâ Ulutürk:

"Tamam! demiş. Buldum! Bu şelâlenin kopuşu, yükseklerden gelişi, bana Sabir Rüstemhanlı'nın şiirlerini ve nesirlerini hâtırlatıyor. O bakımdan, bu şelâlenin adını: Sabir Rüstemhanlı Şelâlesi koydum."

Şimdi o şelâleden, Halil Rızâ gibi bahsedenler var.

Sabir Rüstemhanlı, halkına, milletine, vatanına, diline, târihine, yâni bütün mukaddeslerine bağlı bir şâir. Yunus Emre diyor ki:

Söz ola kese savaşı / Söz ola bitire başı
Söz ola ağulu aşı / Bal ile yağ ede bir söz.

Rüstemhanlı da aynı hassaiyetle sözünü güzel kullanıyor:

Yurdun azatlığı sözden başlanır
Ürekden başlanır, gözden başlanır.

Sabir Rüstemhanlı, Azerbaycan hürriyetine ve istiklâline bağlılığını, önce sözleriyle açık açık ortaya koyanlardan, sonra o söze bağlanarak mücâdele verenlerden biri. O bakımdan, ülkenin pamuğunu ve petrolünü, Moskova'ya satanların, milletinin huzuruna çıkacak yüzleri kalmadığına inanıyor ve Azerbaycan'daki sömürgeci zihniyetin temsilcilerinin ipini kesin ifâdelerle pazara çıkarıyor:

Menimle ortada söz güleştirme
Haktan danışmağa sözün mü galmış?
Sattın bu milletin pambığın, neftin...
Bazara sürmeğe bezin mi galmış.

Rüstemhanlı, yüz kişiden aldıkları direktiflerle yazı yazan, söz söyleyen kişilerden olmadı. O, Azerbaycan hürriyet mücâdelesinde, ana dilini yâni Türkçeyi, kınından sıyrılmış bir kılıç gibi kullanarak veya başının üstünde bir bayrak gibi taşıyarak yaşadı. "Ana Dilim" şiirinde şöyle bir hassasiyet içinde:

Döyüşde kılınç tek sıyrıldı kından
Başımın üstünde bayrağım oldu.
Torpağım ikiye bölünen zamân
Bu dil, bölünmeyen torpağım oldu.

Ala Dağ, Gara Dağ, di seç, di ayır.
Dağları, basılmaz ordum sanmışam.
Harda birce kelme sözüm yaşayır
Oranı halalca yurdum sanmışam.

Azerbaycan toprağı, Rusya ve İran arasında parçalanıp bölündü. Kuzey Azerbaycan Rusya'nın, Güney Azerbaycan'ın İran'ın sömürgesi oldu. Vatanın bölünmesine, Moskova'nın ve Tahran'ın bütün baskılarına rağmen Azerbaycan Türkçesi bölünmedi ve unutul-

madı. Yalnız, Azerbaycan ordusu olmadığı veya derme çatma kuvvetler, sömürgeci devletler karşısında direnme gücü gösteremediği için Kuzey ve Güney Azerbaycan istiklâlini kaybetti. Rüstemhanlı bir şâir olarak vakarla yükselen, eğilmeyen, dağılmayan, ülkenin Ala Dağları'nı, Gara Dağları'nı... mağlup olmayan orduları gibi gördü ve nerede kendi ana dilinden yâni Azerbaycan Türkçesinden yaşayan bir kelime duyduysa orasını kendi vatanı bildi.

Sabir Rüstemhanlı aynı zamânda "Bütöv Azerbaycan" ülküsüyle de yaşayan bir dâvâ adamı. Bütov Azerbaycan: "Bütün Azerbaycan", "Bir Azerbaycan" demektir. Bütöv Azerbaycan düşüncesiyle yaşayan kimseler Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın yeniden birleşmesini, bütünleşmesini isteyen vatansever Azerbaycan Türkleri'dir. "Ayrılıg" şiirinde, Sabir Rüstemhanlı'nın Kuzey ve Güney Azerbaycan karşısındaki yürek acısını biz de hissediyoruz:

Ayrılığa ne var ki
Bir acı söz: Ayrılıg.
El at, bir yuva dağıt
Bir çiçek üz, ayrılıg

Dili bir, imânı bir
Yaxşısı, yamanı bir
Damarında ganı bir
Bakû-Tebriz ayrılıg!

Gün keçir yana yana
Sonsuz da varır sona
Biri birine ana
Gece gündüz ayrılıg!

Doğrusu ben, bir milletin müstakil yaşamasını, Sabir Rüstemhanlı'nın espri yüklü şiirindeki gibi ikinci bir örnekte okumadım.

MÜSTAKİLLİK

Kargalar da müstakillik sevir
Ağırlık edirmiş gibi çekisi.
Yanaşı oturmayıb
Bir budağda ikisi.
Heresi bir ağacın başında
Ağa gibi
Arxayınca yatıblar,
Sabaha gibi.

Sabir Rüstemhanlı'nın bu benzetmesi ve değerlendirmesi, bana çok tesir etti. Uzun yıllardan beri, ne zaman ağaçların başında "ağalar gibi kurulup kalan kargalar" görsem aklıma Sabir Rüstemhanlı'yla birlikte hep Sovyet emperyalizminden kurtulan, tek başına kalan bugünkü müstakil Azerbaycan geliyor.

Sabir Rüstemhanlı, vatan mefhumunu bize ne kadar tabiî duygularla anlatıyor:

Veten bir içim sudur
Yandigca odlanan ocağdır
Daddıgca, dadlanan arzudur.
Bir dere bahar leysanıdır
Yirmi bir Azer'in ganıdır.
Cevad Han'ın getl yeridir.
Sabir'in fexriyye şiiridir
Dağları dumanda yiten
Veten... veten!

Sabir Rüstemhanlı, sevgili eşi Tenzile Hanım ve ben, 1991 yılında Gence şehrine gittik. Orada, Gence Üniversitesinde benim için unutamayacağım bir gün yapıldı. Üniversiteden ayrılırken, kırk beş-elli yaşlarında bir Genceli yanıma yaklaşarak dedi ki: "*Biz gözlüyoruz ki, Sabir Rüstemhanlı bu ülkeye prezident olsun!*"

Prezident, Azerbaycan Türkçesinde cumhurbaşkanı yerine kullanılan bir kelime.

-Ben de gözlüyorum! dedim.

Ben Rüstemhanlıları önce gıyaplarında tanıdım. Sonra ilk defa Ankara'da karşılaştık; sonra İstanbul'da ve Bakû'de. Hani bizde bir söz vardır, bilirsiniz. Biz deriz ki: "Köroğlu'nun gitmediği yere şöhreti gider!"

Sabir Rüstemhanlı da, Türkiye'ye gelmeden ünüyle, şöhretiyle gönlümüzde yer etti. Şimdi kimin söylediğini hatırlamıyorum. Bir toplantıda denildi ki:

"Azerbaycan'da bir adam Stalin'in büstünü satıyormuş. Sabir Rüstemhanlı, adamı çevirerek sormuş:

-Kaç rubleye satıyorsun bu büstü?

Adam fiyatını söylemiş. 25 ruble mi demiş 30 ruble mi; bilmiyorum. Sabir Rüstemhanlı, adamın söylediği parayı çıkarıp vermiş. Sonra Stalin'in büstünü başının hizasına kadar kaldırarak büyük bir öfkeyle yere çarpmış. Kanlı diktatörün pos bıyıklı büstü belki kırk parçaya bölünmüş. Rüstemhanlı, bâzı parçaları tabanının altında ezerken adama haykırmış:

-Sen demiş, bu, Azerbaycan cellâdının büstünü burada nasıl satarsın? Red ol! Red ol! Red ol!"

Azerbaycan Türkçesinde *red ol*, "defol" karşılığında bir kelime. Ben, Ankara'da bu hâdiseyi dinlediğim zamân Sabir Rüstemhanlı'yı birdenbire ruh ikizimmiş gibi sevdim. Çünkü ben de Stalin'den nefret ediyordum. Stalin'i, Türk ırkının, Türk dilinin, Türk vatanının, Türk maneviyatının en canavar ruhlu düşmanlarından biri olarak görüyordum. Mehmed Âkif Ersoy'un Çanakkale'deki kahramanlarımızı anlatan o muhteşem şiirini okurken nedense aklıma Stalin geliyordu:

Dedirir-yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!
.....

Ben Stalin'i hep ininden veya kafesinden kaçıp gelen o yırtıcı, o his yoksulu sırtlanlara, canavarlara benzetmi-

şimdir. Ve onun, Türkistan'ı ve Azerbaycan'ı Marksizme çekerek sömürme plânlarını, yamyamların ve vahşî Hindûların üzerimize saldırmaları gibi görmüşümdür. Dolayısıyla Sabir Rüstemhanlı'nın Stalin'in büstünü kaldırıp yere çarpmasını yüreğimi soğutan bir hareket olarak alkışlamışımdır. Ve tabiî olarak merak etmişimdir: Kimdir bu Sabir Rüstemhanlı? Nasıl bir adamdır?

Bu haberden bir süre sonra onu ilk defa Ankara'da, müşterek dostumuz Seyfettin Altaylı'nın evinde gördüm. Bana genç bir lise öğrencisi gibi geldi. Bu muydu Sabir Rüstemhanlı? Ben onu bir Köroğlu havası içerisinde göreceğimi sanmıştım. İkinci görüşmemiz İstanbul'da oldu. Bana yine müşterek dostlarımızdan İbrahim Bozyel ile birlikte gelmişlerdi. Yanında muhterem eşleri Tenzile Rüstemhanlı da vardı. Bir yemek masası etrafında konuşurken gördüm ki, büyüklük Sabir'in yüreğinde ve fikirlerindedir. Azerbaycan Türklüğünün mes'elelerini bilen, Türkiye-Azerbaycan münâsebetleri üzerine çok doğru tespitlerle konuşan bir mütefekkir şâirle karşı karşıya olduğumu anladım. Birbirimize çabuk kaynaştık.

Sonra, Rüstemhanlılar, beni Azerbaycan'a dâvet ettiler. Türkiye'de benim çeşitli radyolarda ve televizyonlarda konuşmalarım oldu. Türkiye'de 81 şehrimizin 71'inden dâvet aldım ve oralarda kürsülere çıktım. Sözün sohbetin kapısını ben araladım. Yâni Türkiye'de, dâvet edildiğim yerlerde hep ben konuştum. Dâvetliler, seyirciler, dinleyiciler hep bana kulak verdiler. Ama Azerbaycan'ın Bakû, Gence, Kazak... şehirlerinde ilk defa benim için heyecan yüklü, hareketli bereketli günler yapıldı. O programları Rüstemhanlılar düzenlediler. Bakû'de, Fuzulî Tiyatrosunda, Türk Kadınlar Birliğinin benim adıma hazırladığı bir günde, Azerbaycan Tiyatrosu san'atkârları benim şiirlerimi okudular. Salon, onları ayakta alkışladı. O şiir yüklü toplantıda, Tenzile ve Sabir Rüstemhanlılar, Bahtiyar Vahabzâde, Bakû Büyükelçimiz

Ecvet Tezcan, Prof. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Abbas Abdullah... gibi dostlarım benim için mültefit cümlelerle konuştular. Azerbaycan Türk Kadınlar Birliği, şiirlerimi Azerbaycan Türkçesine uygulayarak bastırmıştı.

Bakû'de, Fuzulî Tiyatrosunda, benim adıma hazırlanan gün, çok canlı ve güzel geçti. Bakû'den 23 Nisan 1999 gününde Gence'ye geçtik. 63 yaşıma Gence'de girdim. Gence Üniversitesindeki program da çok muhteşem oldu.

Tenzile Rüstemhanlı

Kim söylemişse doğru söylemiş: "Başarılı her erkeğin arkasında başarılı bir kadın eli vardır!" Doç. Dr. Tenzile Rüstemhanlı'yı tanıdıktan sonra bu sözün doğruluğuna bir kere daha inandım.

Doç. Dr. Tenzile Rüstemhanlı da bilgili, görgülü, yürekli, gayretli, bir Türk kadını. Sovyet İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, yepyeni bir Azerbaycan'ın kurulmasında kadınların sessiz kalmasını doğru bulmadı ve ilgili makamlara başvurarak yeni bir dernek kurmak istediğini bildirdi. Kuracağı derneğin ismi: "Azerbaycan Türk Kadınlar Birliği" olacaktı. 70 yıllık Marksist sistemin fikriyatıyla aşılananlar "Türk" kelimesinden rahatsızlık duydular. Ona dediler ki derneğinin ismi: "Azerbaycan Kadınlar Birliği" olsun!

İtiraz etti. *"Hayır, dedi. Derneğimizin ismi: "Azerbaycan Türk Kadınlar Birliği" olacak. Azerbaycan'da başka milletlere mensup kadınlar da var. Onlara diyeceğimiz bir şey yok! Ama biz, Türk kadınları olarak teşkilâtlanmak ve yeni Azerbaycan'da üzerimize düşen vazifeleri eksiksiz yerine getirmek istiyoruz. Türklüğün unutturulmak istenen üstün vasıflarını yeniden canlandırmak ve Türk'ün ne kadar üstün vasıflarla yüklü olduğunu yeniden ortaya koymak maksadıyla yola çıkıyoruz. Ot kökü üstünde biter! Biz de kökümüzün üs-*

tünde doğrulacağız. Bizim kökümüz çekilse Türk olduğumuz ortaya çıkar. Kökümüzden niçin uzak kalalım? Kökümüzü neden iftiharla göstermeyelim?"

Tenzile Rüstemhanlı'nın ısrarı üzerine yetkili kuruluşlar artık itiraz edemediler. Böylece 1920 yılından beri yâni komünist sistemin Azerbaycan'ı pençelemesinden 70 yıl sonra Azerbaycan'da Türk ismiyle bir dernek kurma şerefi Tenzile Rüstemhanlı'nın ve arkadaşlarının omuzlarında oldu.

O, sâdece Azerbaycan Türklüğünün değil, bütün dünyâ Türklüğünün mes'elelerini araştıran, inceleyen, bilen bir yürekle kürsülere çıkıp konuşan bir kimse. Türkiye'de Tenzile Rüstemhanlı'nın görüşüp konuştuğu, fikir alışverişinde bulunduğu kuruluşların başında; Türk Dünyâsı Araştırmaları Vakfı, Türk Ocakları Genel Merkezi, Azerbaycan Kültür Merkezi ve üniversitelerimiz bulunuyor.

Nihâl Atsız ve arkadaşları, Ankara'da cereyan eden o meşhur 3 Mayıs 1944 Hâdiseleri'nden ve Türkçülerin tevkif edilmelerinden sonra, 3 Mayıs günü, *Türkçülük Bayramı* olarak kabul ve ilân edilmişti. Ben, 3 Mayıs Şenliklerine, yüksek tahsil için Ankara'ya geldiğimde katılmıştım (1956). Söğütözü'nde yapılan Türkçülük Bayramının öyle ahım şahım bir tarafı yoktu. Bir de Tenzile Rüstemhanlı'nın Bakû'de düzenlediği 3 Mayıs Türkçülük Bayramında bulundum. Tek kelimeyle muhteşemdi. Program süresince âdetâ yerimde oturamadım. Bir büyük sinema salonunu gençler tıklım tıklım doldurmuşlardı. Ve beyaz perdeye aksettirilen Türk târihinin bütün büyük hükümdarlarını, şâirlerini, ediplerini, kumandanlarını coşkun alkışlarla karşılayıp uğurluyorlardı. Gördüm ki, Tenzile Rüstemhanlı tam bir târih şuuruyla hareket ederek Azerbaycan gençliğine 5.000 yıllık geçmişimizi bir bütün olarak gösterip sevdirmeye çalışıyor. Bir zamânlar, Türk hükümdarları arasında cereyan eden savaşlarda kat'iyyen taraf tutmuyor. Meselâ

Yavuz Sultan Selim'le Şah İsmail (Hatayî) arasında bir savaş mı olmuş? Ekrana Şah İsmail'in de Yavuz Sultan Selim'in de arka arkaya kocaman resimlerini düşürüyorlar. Azerbaycan gençliği Şah İsmail'i de Yavuz Sultan Selim'i de yürekten alkışlıyor. 1402 yılında Yıldırım Bâyezîd'le Timur, Ankara'da bir büyük, bir kanlı savaşta birbirlerine karşı kılıç mı çekmişler? Perdede Timur'un da resmi yer alıyor Yıldırım Bâyezîd'in de. Ve gençler yine bu iki büyük Türk hakanını aynı ölçüler içinde ayakta alkışlıyorlar...

Bakû'deki 3 Mayıs Türkçülük Gününde 5.000 yıllık Türk târihi, bir fırtına gibi bizi çekip çevirerek içine aldı. Büyük sinema perdesinde Özbeklerin de, Kırgızların da, Kazakların da, Tatarların da fikir, san'at, siyâset öncülerini görerek alkışladık. Diğer Türk Cumhuriyetlerine birçok defa gidip gelen bir kimse olarak gördüm ki, bu millî şuur yeniden ve ilk defa Azerbaycan Türklüğünün, daha doğrusu Azerbaycan Türk Kadınlar Birliğinin gayretiyle uyanmaya başlıyor.

Bir ara beni de kürsüye dâvet ettiler. Orada, Azerbaycan gençliğine ve Türk Kadınlar Birliğinin mensuplarına dedim ki: Türkiye'de 3 Mayıs günleri, neden Türkçülük Bayramı olarak kutlanmaya başlandı. Bunun elbette bir sebebi olmalı. Bu konuyu yeteri kadar okuyamayanlar, bilemeyenler vardır diye burada özetlemek istiyorum: 1944 yılında bizim Başbakanlarımızdan Şükrü Saraçoğlu, bir gün Meclis kürsüsünden şöyle bir açıklamada bulundu. Dedi ki: "Bezim milliyetçiliğimiz bir kan mes'elesi olduğu kadar, bir kültür mes'elesidir de!" Bu önemli bir açıklamaydı.

Bizim çok yürekli, çok vatansever, çok bilgili Türkçülerimizden Nihâl Atsız Bey, çıkarmış olduğu *Orhun* mecmuasında, Başbakan Saraçoğlu'na hitaben iki açık mektup yayımladı. O mektuplarında özet olarak dedi ki: "Sayın Başbakan siz Meclis kürsümüzden Türk milliyet-

çiliğine sâhip çıkıyorsunuz ama, devletimizin bazı önemli mevkilerinde, meşhur komünistlerimizin hâlâ çalışmakta olduklarını dikkate almıyorsunuz. Milletimizin ve devletimizin geleceği için o komünistlerin o makamlardan mutlaka uzaklaştırılmaları gerekir!"

Nihâl Atsız, neden böyle bir açıklamada bulunarak Başbakanımızın dikkatini çekmek istedi? Çünkü dün olduğu gibi bugün de bizim Türkiyeli komünistler, Rusya'ya bağlıdırlar. Moskova'dan aldıkları talimata göre yazıp çizmekle, konuşmaktadırlar. Moskova'nın da, taa Deli Petro'dan beri, Türkiye ve Boğazlar üzerindeki emelleri bellidir. Yani Türkiyeli komünistler, Türkiye'ye Moskova zihniyetinin hâkim olmasını istiyorlar. Nihâl Atsız, bu düşünceyi çok tehlikeli görüyordu ve Türkiyeli komünistlerin, bilerek veya bilmeyerek vatanımıza ihanet ettiklerine inanıyordu.

Nihâl Atsız'ın, başbakana şikayet ettiği Türkiyeli komünistler arasında Sabahattin Ali isimli bir öğretmenimiz de vardı. Sabahattin Ali iyi bir hikâyeci, iyi bir roman yazarıydı. Daha sonraları Bulgaristan'a kaçarken öldürüldü.

Zamanın Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, Sabahattin Ali'yi zorladı. Nihâl Atsız'ı mahkemeye vermesini istedi.

Sabahattin Ali, Ankara'da Atsız'ın cezâlandırılması için dâvâ açtı. Dâvânın 2. duruşması 3 Mayıs gününde yapıldı. Üniversite gençliği, tamâmen Nihâl Atsız'ın yanında yer aldı. Adliye binâsı üniversite öğrencileriyle doldu taştı. Sabahattin Ali, kalabalıktan ve gençlerin öfkesinden korktuğu için duruşma salonunun bahçeye açılan penceresinden atlayarak kaçtı. Üniversite öğrencileri, Anafartalar'dan Ulus Meydanı'na kadar kalabalık hâlinde yürüdü. Yol boyunca komünistler aleyhinde sloganlar atıldı. Yürüyüş esnasında kimsenin burnu kanamadı. Bir cam bile kırılmadı. Gençler Ulus'ta İstiklâl

Marşı söyleyerek dağıldılar. Bir grup öğrenci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşmek istedi. Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, gençlerin bu çok masumâne hareketini, İsmet İnönü'ye bir hükûmet darbesi yapılacakmış gibi gösterdi. Muhafız Alayı, derhal Çankaya Köşkü'nü korumaya aldı. Polisler, nümayiş yapan milliyetçi gençlerden 165 kişiyi tutukladı.

İsmet İnönü, 19 Mayıs nutkunda Türkçüleri çok ağır ithamlarla suçladı. Nihâl Atsız ve 23 arkadaşı sıkıyönetim mahkemesine sevk edildi. Savcı, tutuklanan 23 sanığın "vatana ihanet suçuyla yargılanmasını" istedi. Tutuklanan Türkçülere büyük işkenceler yapıldı. Türkçüler haksız yere tevkif edildiler. Kendilerine 15 ayrı işkence uygulandı. Türkçüler, bir insanın ancak sığabileceği tabut şeklindeki hücrelere sokuldular. Başları üzerinde 1.500 mumluk lâmbalar yakıldı. Bayılıncaya kadar işkenceye tabi tutulanlar oldu. 18 ay kadar cezâevlerinde çile çektiler. Sonunda Askerî Temyiz Mahkemesi'nde hepsi de beraat ettiler. İşte o meşhur hâdiseden sonra, Nihal Atsız ve arkadaşları 3 Mayıs 1944 gününde, Türklük adına katlandıkları o acılı günü, *Türkçüler Günü* veya *Türkçülük Bayramı* olarak kabul ettiler.

Türkçüler Günü, Türkiye'den sonra ilk olarak Azerbaycan'da da kutlanmaya başladı. Azerbaycan'daki Türkçüler Günü'nün bir numaralı öncüsü Tenzile Rüstemhanlı hanımefendilerdir.

Bizim Cumhuriyet devrimizin büyük şâirlerinden Yahya Kemal'in çok doğru bir tespiti var. Diyor ki: "Bir insanın, sâdece Türk doğması kâfi değildir. Türk gibi düşünmesi, Türk gibi yaşaması da lâzımdır!" Bir insan Türk gibi düşünür, Türk gibi yaşarsa ne olur? İşte bugün, bu salonda duyduğumuz asil heyecanlarla, ideallerle dolup taşmaya başlar. İnsanın kendisine ve milletine güveni artar. İki yüz milyonluk bir milletin mensubu olmakla iftihar eder. Hiçbir millet karşısında iki büklüm kü-

çülmez. Başını dik tutar. Zengin bir medeniyetin ve kültürün içinden çıkıp geldiğini aklından çıkarmaz. Târihine, milletine lâyık olmaya çalışır.

Biz târihte büyük devletler, büyük imparatorluklar, büyük medeniyetler kuran bir milletiz. Azerbaycan'da kurulan hanlıklar ne kadar bizimse, Türkistan'da kurulan hanlıklar da, imparatorluklar da; Türkiye topraklarında boy veren beylikler, devletler, imparatorluklar, cumhuriyet de o kadar bizimdir. Tenzile Rüstemhanlı hanımefendi bugün burada, bu salonda bize yeniden bu şuuru vermeye çalıştı. Ve çok muvaffak oldu. Kendisini huzurunuzda tebrik ediyorum.

3 Mayıs Türkçülük Bayramını kutlayan başka kuruluşlar da var. Onların birkaçında bulunduğum için biliyorum. Türkiye'de hiçbir 3 Mayıs Türkçülük Bayramı, Bakû'de görmüş ve yaşamış olduğum bu 3 Mayıs Bayramı kadar geniş bir çerçevede ve coşkun duygularla kutlanmadı; kutlanmıyor. Gönlüm, Türkiye'de kutlanan 3 Mayıs Türkçüler Günü Bayramlarının da Bakû'deki gibi canlı, heyecanlı ve düşünce yönüyle, fikir çerçevesiyle böyle zengin olmasını çok istiyor.

Burada şimdi, bu 3 Mayıs Şenliklerinde bir açıklamada bulunacağım: Dünyâda bizim kadar devlet kuran ikinci bir devlet yok. Doğru! Aynı zamânda, dünyâda bizim kadar iç ve dış düşmanları olan ikinci bir devlet de yok. Bu da doğru! Azerbaycan gibi Türkiye'nin de pek çok iç ve dış düşmanları var. Türkiye'de Türk'e, Türklüğe, Türk birliğine düşman olan birtakım kimseler, 1944 yılında bizim büyük vatanperver şâirlerimizi, fikir, san'at, siyâset adamlarımızı "Vatan Haini!" suçlamasıyla tutukladılar. 3 Mayıs gününde tutuklanan, Türkçülere bir Moskof veya bir Bulgar vahşetiyle zulmettiler. En güzel vatan şiirleriyle gönüllerimizde taht kuran şâirlerimize bile "Vatan Haini!" dediler.

Dünyâ çapındaki ilim adamlarımıza idam sehpaları kurmak istediler. Bir buçuk yıl kadar süren dâvâlardan

sonra bütün Türkçüler beraat ettiler. O kişilerin mahkeme önünde yaptıkları savunmalar benim elimde. Onları galiba 400-450 sayfalık bir kitap hâlinde bastırıp milletimizin dikkatine sunacağım. Şimdi ben, Azerbaycan gezi notlarımı bitirmek üzereyim. Azerbaycan'da gördüklerimi: *Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamardır* isimli bir kitapta anlatmaya çalışıyorum. Azerbaycan kitabım biter bitmez 3 Mayıs 1944'te Türkiye'de tevkif edilen Türkçülerin savunmalarını ele alıp bastıracağım ve o kitabı Tenzile Rüstemhanlı hanımefendiye ithaf ederek çıkaracağım. Samimiyetle inanıyorum ki, o, buna lâyık bir hanımefendidir ve yine samimiyetle inanıyorum ki, ruhlar, dünyâdaki hâdiselerden haberdardırlar. Bu bakımdan inanıyorum ki.

3 Mayıs 1944 gününde tevkif edilerek dehşetli zulümlerden geçirilen, Türkçülerimiz, bir insanın ancak sığabileceği tabut şeklindeki hücrelerde 1.500 mumluk elektrik lambaları altında saatlerce bekletilen, bayılıncaya kadar o tabutluklarda tutulan büyük vatanseverlerimiz, büyük Türkçülerimiz bugün sonsuzluk âleminde bulunuyorlar. Evet, ben burada inanıyorum ki, 3 Mayıs 1944 Hâdisesi'nin kahramanları bugün Bakû'de coşkun duygularla kutlanan bu Türkçülük Bayramından haberdardırlar. Ve bu güzel şenlikten büyük bir huzur duymaktadırlar.

Tenzile Rüstemhanlı Hanımefendi'nin şahsında, Azerbaycan Türk Kadınlar Birliği mensuplarını alkışlıyorum."

Böyle söyleyerek kürsüden indim. Bana, o salonda, Doç. Dr. Tenzile Rüstemhanlı hanımefendi tarafından, *Dünyâ Türklüğüne Hizmet Ödülü* verildi. O güzel ödülden haberim olmadan, düşüncelerimi kürsüden açıklamıştım. Şimdi elinizdeki kitaptan sonra çıkacak olan *Savunmalar* isimli önemli kitabın Tenzile Rüstemhanlı'ya neden ithaf edildiğini siz de öğrenmiş oldunuz. Azerbaycan'ın daha çok Rüstemhanlılara ihtiyacı var.

MEMMED ASLAN'IN MÜTHİŞ SORUSU

Memmed Aslan'ın sorusuna geçmeden önce, 9. Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel'den Ankara'daki bir basın toplantısında dinlediklerimi özetlemek istiyorum, demişti ki:

"*Özbekistan'a ilk gittiğimde, Özbek Cumhurbaşkanı İslâm Kerim'e Özbekistan'ın serbest piyasa ekonomisi içinde nasıl kalkınacağını anlatıyordum. Beni, büyük bir dikkatle dinliyor; cümlelerimi 'Togri! Togri! Togri!' diye tasdik ediyordu. Orada çok büyük bir heyecan duydum. Çünkü anladım ki, bizim kullandığımız 'doğru' kelimesinin aslı, 'togri'dir. Bu 'togri' kelimesi, Türkistan'dan düşe kalka Anadolu'ya geldiğinde 'doğru' şeklini almıştır. Türkistan seyahatinde gördüm ve anladım ki, Türkiye Türkçesinde bizim terk ettiğimiz kelimeler, dilimizin ortak kelimeleri imiş!*"

Bana göre, Cumhurbaşkanımızın bu açıklaması çok mühim iki noktaya ışık tutuyor:

1-Bir kimseyle konuşurken duyduğumuz bir tek kelime bile insanı gerçekten çok heyecanlandırıyor ve sevindiriyor.

2-Türkiye Türkçesinde, bizim bin yıldan beri kullandığımız ama sonra çok büyük bir insafsızlıkla, dilimizden çıkarıp attığımız bazı kelimeler, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Kırım, Uygur, Gagavuz... Türkçelerinde bugün hâlâ ya-

şayan kelimelerdir. Şimdi belki de içinizden: "Biz müstakil bir devletiz. Dilimiz üzerinde, istediğimiz şekilde tasarrufta bulunabiliriz. Diğer Türk Cumhuriyetleriyle aramızdaki ortak kelimeleri çıkarıp atarsak ne olur?" diye sorabilirsiniz.

Ben, bu sorunun cevâbını, Azerbaycan'ın değerli şâirlerinden ama aynı zamanda noksansız bir Türkiye ve Türkçe sevdâlısı Memmed Aslan'ı dinledikten sonra sizin vermenizi istiyorum. Memmed Aslan Türkçenin özelliklerini, güzelliklerini bilen ve bütün şiirlerinde, nesirlerinde gökyüzü kadar güzel bir Türkçe kullanan zarif kalemlerimizden biri. Onun, *Erzurum Gediğine Varanda* isimli kitabı, sâdece gezi notlarından ibâret değil. *Erzurum Gediğine Varanda* kitabının her sayfasında, Türkiye'yi aşk derecesinde seven bir şâirin yürek güzelliği de dikkatimizi çekiyor.

Bizim san'at, edebiyât çevrelerimiz Memmed Aslan'ı yakından tanıyor. Onun Türkiye'ye kaç defa gelip gittiğini kesin olarak bilmiyorum. Ama diyebilirim ki, Türkiye'ye ilk gelişinde, şâirimizi Esenboğa Havaalanında ben karşıladım ve alıp Kültür Bakanlığına getirdim. Sonra bazı daire başkanlarımıza, genel müdürlerimize ve yardımcılarına telefon açarak dedim ki:

-Azerbaycan'dan değerli bir şâirimiz geldi. İsmi Memmed Aslan. Şu ânda benim odamda bulunuyor. Sizinle de tanıştırmak istiyorum. Vaktiniz müsaitse, onun sohbetini kaçırmamanızı tavsiye ederim!

Telefonumu dikkate alarak odama gelenler oldu. O gün daha ziyâde Memmed Aslan konuştu. Zaman zaman ders verir gibi, sorgular gibi, suçlar gibi açıklamalarda bulundu. Bir ara, sözü Türkçenin önemine getirerek, bakanlık mensuplarına müthiş bir soru sordu. Onu dinleyenlerden hiçbiri, ağzını açarak tek kelimeyle olsun cevâp veremedi. Memmed Aslan, önce bir benzetme yaparak dedi ki:

-Beyefendiler! Zengin ve merhametli bir baba düşünün. Bu babanın on yetişkin oğlu var. Adam, sağlığında on katlı bir apartman yaptırıyor ve her katını bir oğluna tapuluyor. Bu zengin ve merhametli baba, zamanla yaşlanıyor ve sonra ölüp gidiyor. Kardeşler, o apartmanın katlarında ayrı ayrı otururlarken birkaç yıl sonra büyük gümbürtülerle şaşkına dönüyorlar. Sesler, birinci kattan geldiği için alelacele o kata koşuyorlar. Bakıyorlar ki, birinci katta oturan ağabeyleri, eline aldığı balyozla, dairesinin duvarlarını yıkmaya çalışıyor. Korkuyla ve endişeyle soruyorlar:

-Ne yapıyorsun ağabey? Neden bu katın duvarlarını yıkıyorsun?

-Babam, bu katı bana tapulamadı mı? Bu kat benim değil mi?

-Doğru bu kat senin!

-Ben, kendi katım üzerinde istediğim gibi tasarrufta bulunmak hakkına sâhibim. Bu bakımdan dairemi yıkmak ve buradan elde edeceğim malzemeyle, kendime şu karşı tepede müstakil bir ev yapmak istiyorum!

Memmed Aslan, bu örneği verdikten sonra sorusuna geçti:

-Beyefendiler! O birinci katta oturan ağabeyin öyle bir tasarrufta bulunmak hakkı var mı? On katlı apartmanın birinci katı yıkıldıktan sonra, diğer katlar ayakta kalabilir mi? Kardeşler arasında birlik berâberlik olabilir mi? Olmaz tabii! Misâlimdeki zengin ve merhametli baba, bizim dilimiz ve edebiyâtımızdır. On katlı apartman, çeşitli Türk topluluklarıdır. Birinci katta oturan ağabey, sizsiniz! Sizin üstünüzdeki katta, biz oturuyoruz. Sonraki katlarda, Türkmenler, Özbekler, Kırgızlar, Kazaklar, Tatarlar, Uygurlar, Gagavuzlar, Çuvaşlar oturuyorlar. Bunlar, aynı milletin kolları. Aynı dilin çeşitli lehçelerini, ağızlarını kullanıyorlar. Aralarında tabiî olarak ortak kelimeler var. Bu çok ama çok önemli!

Kırım Türklerinden Gaspıralı İsmail Bey, neden yıllarca: "Dilde birlik, fikirde birlik, işte birlik" diyerek çırpınıp durdu? Gaspıralı istiyordu ki, İstanbul'da çıkan bir gazete Azerbaycan'da da, Kırım'da da, Türkistan'da da, Turfan'da da, Uygur'da da okunup anlaşılabilsin.

Bu dil birliğinin, bu ortak kelime sayısının çokluğunun faydalarını anlatmak için saatlerce konuşabilirim. Ben, bir Azerbaycan Türk'ü olarak merak ediyorum ve aynı zamanda kat'iyyen anlayamıyorum: Türkiye, bütün Türk dünyâsının ortak kelimelerini, Türkçeden niçin çıkarıp atıyor? Meselâ, bütün Türk dünyâsının ortak kelimelerinden biri, işte şimdi kullandığım bu "meselâ" kelimesidir. Biz de, Türkmenler de, Özbekler de, Kırgızlar da, Kazaklar da, Tatarlar da, Uygurlar da, Gagavuzlar da hep: "meselen, meselâ, mesele..." diyoruz. Şimdi siz, bu meselâ kelimesi Arapçadır gerekçesiyle onu dilimizden çıkarıp atıyorsunuz. Yerine de Ermenicenin (orinagin) kelimesinden (örneğin) kelimesini uydurup koyuyorsunuz. Niçin? Hiçbir Türk Cumhuriyetinde (örneğin) kelimesi yoktur. Siz niçin, en az bin yıllık (meselâ) kelimesine kıyıyorsunuz? Bunun dilimize ne faydası var?

Bizim "şeref" diye güzel bir kelimemiz vardı. Şeref'in suyu mu çıktı ki, onu bir köşeye fırlatarak Fransız'ın (onör) kelimesinden (onur) kelimesini çıkardınız? "Mektep" bütün Türk dünyâsının ortak kelimelerinden biriydi. Onu da Arapçadır gerekçesiyle kötülediniz. Yerine Fransız'ın, (ekol) kelimesinden (okul) kelimesini uydurup koydunuz.

Biz Azerbaycan Türkleri olarak, "millet" diyoruz. Başkurtlar da, Özbekler de, Türkmenler de, Uygurlar da, Tatarlar da "millet" diyorlar. Peki, siz neden o güzelim millet kelimesinden vazgeçerek (ulus) diyorsunuz? Millet Arapça imiş! İyi ama ulus da Moğolca! Moğol'un, ulus kelimesini alarak dilimizi zenginleştirdiğinizi mi sanıyorsunuz?

Azerbaycan Türkleri olarak bizler, "hörriyet" diyoruz. Başkurtlar "hörriyet", Özbekler "hürriyet", Tatarlar "hörriyet", Uygurlar "hürriyet" diyorlar. Hiçbir Türk topluluğunda (özgürlük) diye bir kelime yoktur. Güzelim hürriyet kelimesine neden kıydınız?

"Sebep", bütün Türk dünyâsının ortak kelimelerinden biriydi. Şimdi siz, (sebep) yerine niçin (neden) kelimesini kullanıyorsunuz? Hiçbir Türk Cumhuriyetinde (yanıt) diye bir kelime yoktur. Siz, neden "cevâp" yerine (yanıt) kelimesine arka çıkıyorsunuz? Azerbaycan'dan Çin Seddi'ne kadar "imkân" ve "mümkün" kelimeleri vardır da, kullanılmaktadır da, (olanak) yoktur. Olasılık yoktur. Bu (olanak), (olasılık) kelimelerini nereden çıkarıyorsunuz? Koşul ne demektir koşul? *Yaşam, yapıt, giz, tüm, gökçeyazın, tin, us, istenç, kanı, gönenç... ne demektir Allah aşkına?*

Milletimizin dil âbidesini neden tahrip ediyorsunuz? Bu, bir dilin zenginleşmesi değildir. Aksine dilimizin kaynaklarının kurutulmasıdır. Daha yüzlerce örnek verebilirim. Kırım Türklerinden Gaspıralı İsmail Bey, bütün Türk dünyâsının ortak kelimelerle konuşmasını istiyordu. Ruslar, Gaspıralı İsmail Bey'e çok kızdılar. Onun Bahçesaray'daki mezarını bile yok etmek istediler. Tutup, mezarının üzerine bir domuz ahırı yaptılar. Siz de Gaspıralı'nın kemiklerini sızlatıyorsunuz. Hatta onun kemiklerini, havanlarda dövüp toz hâline getirmek istiyorsunuz. Neden böyle yapıyorsunuz? Türk topluluklarının, en az bin yıldan beri ortaklaşa kullandıkları güzelim kelimeleri Türkiye Cumhuriyeti olarak neden dilimizden ayıklamak istiyorsunuz? Bunun kime ne faydası olacak? Lütfen burada Kültür Bakanlığının yetkili kişileri olarak bana cevâp veriniz. İçimin kanayan yarasına birazcık ilaç koymanızı hepinizden ayrı ayrı ricâ ediyorum!

Hiçbir Türk Cumhuriyeti, edebiyât yerine gökçeyazın, şiir yerine yır, hikâye yerine öykü, ruh yerine tin, eser ye-

rine yapıt, delil yerine kanıt, sır yerine giz, akıl yerine us, hanım yerine bayan, ilham yerine esin, maşallah yerine umarım, kitap yerine betik, bütün yerine tüm, şehir yerine kent... demiyor. Peki, siz Türkiye Türkleri olarak, bütün Türk topluluklarının dillerindeki bu ortak kelimeleri neden dilimizden çıkarıp atıyorsunuz?

Siz, Türkiye Türkleri olarak, Gaspıralı İsmail Bey'in "dilde birlik" idealine niçin karşı çıkıyorsunuz? Bu tasarrufunuzun dünyâ Türkleri açısından hiçbir faydası olmadığını bilmiyor musunuz? Düşünmüyor musunuz? Bu çok yanlış davranışlara, Türkiye'den de itiraz edenler var. Fakat görüyoruz ki siz, içinizdeki haklı itirazlara da ikna edici cevâplar veremiyorsunuz. "Dediğim dedik, çaldığım düdük!" inancıyla oturduğunuz katı, yıkmaya devâm ediyorsunuz. Türkiye, Anadolu'da bin yıllık bir devlet. Biz istiyoruz ki, Türkiye, bütün Türk Cumhuriyetlerini çekip çevirsin. Aramızdaki ortak kelimelerin daha çok olmasında ciddî bir gayret içine girsin. Yaptıklarınıza bakınca, derin bir üzüntü duyuyoruz.

Neden böyle yapıyorsunuz? Bütün Türk dünyâsında bilinen, sevilen, kullanılan bu ortak kelimeleri neden boğazlıyorsunuz? Burada, bu sorumun cevâbını sizlerden almak istiyorum!

Memmed Aslan'ın bu müthiş sorusuna, o gün, hiçbir arkadaşım cevâp vermedi, veremedi. Esasında, soru çok mühim bir sorudur ve bu soruya bütün Türk aydınlarının cevâp araması, cevâp vermesi gerekmektedir. Türkiye'mizin 81 vilâyeti var. Ben, bu 81 vilâyetin 71'inde kürsüye çıktım. Türk dili üzerine bildiklerimi anlatmaya çalıştım. Gittiğim her şehirde, konuşmamın sonunda Memmed Aslan'ın bu sorusunu da sordum. Salondakilerden cevâp istedim. Oralarda da bu soruya doğru cevâp verenler çıkmadı. Rusya, bütün Türk Cumhuriyetlerinde hem Türklüğü inkâr etti hem de Türkçemizi unutturmaya çalıştı. Doğru! doğru! Doğru! Azerbaycan, yüz yıla yakın

bir zamandan beri, hem Çarlık Rusya'sının hem de sosyalist Rusya'nın sömürge devleti olarak ezildi. Moskova, bütün ceberutluğuyla, tam yüz yıl Azerbaycan Türklerine birtakım başka isimler yapıştırdı. Tam yüz yıl onlara: *"Siz, Türkçe konuşmuyorsunuz; Azerbaycanca danışıyorsunuz!"* diye aptalca, ahmakça, yalanlar uydurdu.

Bu yalanlara kananlar oldu. Doğru! Doğru! Doğru! Ama Moskova'nın ve Marksizmin, büyük yalanlarına ve çok kanlı uygulamalarına rağmen, Azerbaycan'da Türklüklerini ve Türkçelerini kat'iyyen unutmayanlar da, inkâr etmeyenler de oldu. Memmed Aslan, Türkçe'nin özelliklerini, güzelliklerini bilen Azerbaycan Türklerinden biri. Marksist sistem çökmeden önce, Azerbaycan'da Memmed Aslan gibi düşünen ve konuşan yüzlerce, binlerce kişi vardı. Bugün, Azerbaycan'da yüz binlerce kişi, Türklük ve Türkçe şuuruyla yaşamaktadır. Hiçbir mübalâğa hissine kapılmadan yazıyorum:

Azerbaycan Türklerinin münevver sınıfı, Türkçe ve Türklük bahsinde bizim aydınlarımızdan çok daha dikkatli, çok daha şuurludurlar.

Değerli edebiyatçımız Nihat Sami Banarlı'nın belirttiği gibi, biz büyük imparatorluklar kuran bir milletiz. O bakımdan bizim dilimiz imparatorluk dilidir. 500 yıl, 600 yıl berâber yaşadığımız milletlerin dillerinden Türkçemize birtakım kelimeler girerek Türkçeleştiler. Bizim dilimizden de, o milletlerin dillerine geçen kelimelerimiz var.

Dilimizi yeniden bir kabile dili hâline getiremeyiz. Eğer Türkiye kalkınmak, ilimde, irfanda gelişmek yolunda ise, önce zengin bir dile sâhip olmak mecburiyetinde.

Şimdiye kadar bana 35 ödül verildi. Aşağıdaki şiir 36. ödülüm. Benim, Azerbaycan'daki fotoğrafımı göstermesi bakımından bu güzel şiiri Memmed Aslan'a teşekkür ederek buraya alıyorum:

SÖZÜN SENGERİNDE

Yavuz Bülend Bâkiler'e

Ucalar uzaktan aydın görüner
Arşa Bülend olan Ağrı'san, Yavuz!
Yaxından görenler xoflanar senden
Çünkü hakikatsın, doğrusun Yavuz!

Buldun Avrupa'da er izimizi
Ağarttın azminle Türk üzümüzü!
Dağların fövgüne galdırdın bizi,
Sınıg könüllere sarğısan Yavuz!

Türk'ün bağrıyanığ bir bülbülüsen
Dedemiz Korkud'un ötkem dilisen
Sen imân dağısan, ağır velisen!
Şereftir bu yolda ağrısan Yavuz!

Yavuz çırpınışın Tanrı'ya doğru
Sözün sengerinde gazandın uğru
Türkçenin üreyi Türklüğün bağrı
"Harman"ınla Haktan çağrısan Yavuz!

Memmed Aslan
09 Mayıs 2009 / Sumgayıt

Zengin bir dile sahip olmayan ülkelerin kalkınması mümkün değil. Batı dünyâsı bunu bildiği için, 8 yıllık eğitimden geçirdiği çocukların ders kitaplarını 71.000 kelimeyle yazıyor. Türkiye'de bu rakam 6-7.000 civarındadır. Türkiye dil dâvâsını halletmeden, zengin bir dille düşünüp yazmadan kalkınamaz. Memmed Aslan'ın müthiş sorusu üzerinde herkesin düşünmesi gerekiyor.

Ucalar: yüceler, Hoflanar: korku, Üzümüzü: yüzümüzü, Sınıg: kırık, Ötkem: emin, Senger: siper, Ürek: Yürek

AZERBAYCAN'DAKİ ÖZEL TÜRK LİSELERİ, IŞIĞIN GÜLLERİDİRLER!

Türkiye'de birtakım adamlar ayaklarıyla yeri döverek, gökyüzünü yumruklayarak koro hâlinde bağırıp duruyorlar:

-Azerbaycan'daki Türk liseleri kapatılsın! Azerbaycan'daki Türk liseleri kapatılsın!

-Emredersiniz beyefendiler, hanımefendiler! Azerbaycan'daki Türk liseleri derhâl kapatılsın; ama lütfen söyler misiniz bana, oradaki Türk liseleri niçin kapatılsın?

-Çünkü o liseler, lâikliğe aykırı eğitim yapıyorlar. Atatürk ilke ve inkılâplarına ters düşen bir eğitim anlayışları var.

-Çok af edersiniz; anlamakta zorlanıyorum: Acaba Azerbaycan, Türkiye'nin 82. şehri mi oldu?

-Hayır, olmadı! Yok öyle bir şey! Azerbaycan, yeniden bağımsızlığını kazanan bir Türk Cumhuriyeti!

-Yâni demek istiyorsunuz ki, Azerbaycan müstakil bir devlet!

-Evet öyle!

-İyi ama o devletin savcıları var, mahkemeleri var. O devletin Millî Eğitim Bakanı var, bakanları var. Başbakanı, Cumhurbaşkanı var. Ve bu yetkili kişilerin hepsi de Azerbaycan'da yaşıyorlar. Yani onlar, Azerbaycan'da bu okulların lâikliğe aykırı bir eğitim yaptıklarını görmüyorlar da, bilmiyorlar da, sezmiyor-

lar da; Türkiye'den, siz mi o liselerdeki eğitimin zararlı olduğunu fark ediyorsunuz? Neye dayanarak böyle bir iddiada bulunuyorsunuz?

-Biz, lâik bir eğitim istiyoruz. Türkiye lâiktir; lâik kalacak!

-Siz, hâlâ Türkiye'nin başka; Azerbaycan'ın başka bir devlet olduğunun farkında değilsiniz! Bir ân için kabul edelim ki, o Türk liselerindeki eğitim lâik değildir. Siz hangi hakla, hangi selâhiyetle, müstakil bir devletin eğitim işlerine karışıyorsunuz? Ve neden İsrail'deki, İngiltere'deki, Japonya'daki... eğitim işlerine karışmıyorsunuz da; Azerbaycan'daki Türk liselerinin eğitiminden böylesine rahatsızlık duyuyorsunuz?

-Türkiye lâiktir; lâik kalacak!

-Bir de şu lâiklikten ne anladığınızı bir anlatıverseniz...

-Lâiklik, din ve dünyâ işlerinin birbirinden ayrılması demektir.

-Azerbaycan'da, tam 88 yıldan beri din ve dünyâ işleri birbirinden ayrı. Azerbaycan, 1920 yılında, Sovyet Rusya'nın hâkimiyeti altına girdiği zaman 7 yaşında olanlar; bugün 95 yaşındadırlar. Yâni bugün Azerbaycan'da, 80-85 yaşları arasında bulunan herkes lâik eğitimden geçmiş, lâikliğin ne demek olduğunu bizzat yaşayarak öğrenmiş kimseler. Şimdi, siz mi onlara lâiklik dersi vereceksiniz?

Ben, 28 yıldan beri Azerbaycan'a gidip geliyorum. Çağ Öğretim İşletmeleri Anonim Şirketi, kardeş Azerbaycan'a ilk defa 1991 yılında girdi. Bugün Azerbaycan'da bir ilköğretim okulumuz, 8 lisemiz, bir de üniversitemiz var. Acaba bu okullardaki eğitim ve öğretim hakkında Azerbaycan Devleti'nin en yetkili kişileri ne düşünüyorlar; ne diyorlar? Onların görüşlerini, Bakû Özel Türk Lisesinin şeref defterinden alarak dikkatinize sunuyorum:

İşte merhum Cumhurbaşkanları Haydar Aliyev'in görüşleri:

"Türkiye'nin mektebleri yaxşı işler görür. Bu, bizim münâsibetlerimizin günü günden artmasını gösterir. Ve men, bunların hamısını destekleyirem.

Ümidvar olduğumu bildirmek isteyirem ki, bu mektebler Azerbaycan'da, gençlerin geniş tehsil alması üçün, bize yardım edir. Ona göre de çalışıram ki, bu mektebler burada yaxşı çalışsınlar, daha çox sayıda olsunlar!"

Azerbaycan Cumhuriyeti Tehsil Naziri (Millî Eğitim Bakanı) Lidiya Resulova'da kanaatini şöyle yazmış:

"Litsey kollektevine teşekkürümü bildirirem. Size işinizde böyük muveffegiyyetler arzu edirem.

Yetişdirdiyiniz gençler, cemiyyetimize lâyigince gullug (hizmet) edecekler. XXI. esrin vetendaşları onlar olacag!"

Peki acaba, Azerbaycan Devlet Üniversitesinde elli yıldan beri kürsü sâhibi olan Prof. Dr. Bahtiyar Vahabzâde, kendi ülkesindeki Türk liseleri hakkında ne diyor? Aynı zamanda milletvekili olan Vahabzâde'nin, Türk liseleriyle ilgili düşünceleri aynen şöyle:

"Ben hem Azerbaycan'ın çeşitli yerlerinde açılan liseleri, kolejleri; hem Orta Asya'nın çeşitli yerlerinde açılan liseleri, hem de Türkiye'deki benzeri mektepleri gördüm.

Benim Azerî milletim, bu insanlara minnettardır. Ben, bu işi Türkiye'de de hangi vakıflar destekliyor, koruyorsa; onlardan da Allah razı olsun diyorum. Onları tebrik ederim.

Bu mektepler, çok yüksek seviyededirler. Hem ilim, tahsil sahasında hem de terbiye ve ahlâk gibi her sahada onlar, güzel mekteplerdir. Ben isterdim ki, onlar Azerbaycan'da daha çok olsun.

Bâzen, bu mekteplerin eleştirildiğini Türk televizyonlarından duyuyorum. Eğer bu mektepler, bir talebeye kendi an'anesini öğretiyorlarsa bunun neyi kusurdur? Eğer bu Türk çocuğuysa ve kendi milletini bu mekteplerde

de tanıyorsa; neyi aramak gerekiyor? Kültürsüz, an'anesiz ve dinsiz bir millet olamaz.

Mehmet Emin Resulzâde (Allah ondan razı olsun) vakti zamanında bayrağımızı, üç renkli olarak kabul etmişti. Gök (mavi), kırmızı ve yeşil. Gök: Türklüğümüz, kırmızı: muâsırlığımız, yeşil ise dinimizdir. Bunu inkâr mı etmeliyiz? İstenilen nedir?

Atalarımızın açtığı yolda ilerleyen ve onu devâm ettiren bu okulları açanlardan Allah razı olsun. Eğer onlardan biri açılmasaydı, ben rahatsız olurdum.

Büyük bir Türk âlimi olan Oktay Sinanoğlu'nın bir makalesini okumuştum. Okuduğum bu makaleyi, hatta Ankara'dayken, Süleyman Demirel Bey'e de hediye etmiştim. Orada diyor ki: "Bir ülkeyi köleleştirmek istiyorsanız, tahsilini yabancılaştırınız."

Bir zamanlar, Türk Cumhuriyetlerinde bu oldu. Rus mektebinde okuyan çocuklar, kendi târihini, milletini, an'anesini bilmeyerek Rus'a, Mankurta dönüşüyordu. Bugün Azerbaycan'da hâlâ işlerimize engel olanlar, bu insanlardır.

Çocukların kendi dillerinde ders almasına ve ana köklerini öğrenmesine, vicdanı olan hiçbir insan karşı gelemez. 70 yıllık ömrümün 50 yılını, bu dâvâda mücâdeleyle geçirdim.

> *"Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın*
> *Gömelim gel seni târihe desem sığmazsın!"*

Başımı yere eğiyorum; bu şâirin karşısında. Nasıl olur, bir Türkoğlu Byron'u bilsin ama Mehmed Âkif'i bilmesin? O, Türk değildir.

Ben, Amerika'yı keşfetmiyorum. Bunlar hakikattir. Yüz kere Batı deniliyorsa, bir kere de Doğu denilsin. Azerî, Kırgız, Kazak, Türkmen, Özbek... kardeşlerin Doğudadır. Mehmet Kaplan'ın Büyük Türkiye Rüyâsı'nda dediği gibi, biz Avrupa'dan, hâlâ neyi alacağımızı bilmiyoruz.

Bu okulların arkasında duran gaye, çok büyük bir gayedir ve ben bunu alkışlıyorum."

Azerbaycan'da açılan özel Türk liseleriyle ilgili olarak iki örnek de bizim bürokratlarımızdan vermek istiyorum. Biri, bir zamanlar Bakû'de, T.C. Bakû Büyükelçimiz Faruk Logoğlu. Ötekisi eski Millî Eğitim Bakanlarımızdan Prof. Dr. Mehmet Sağlam. Bakû Büyükelçimizin kanaati şöyle:

"Bakû Özel Türk Lisesinin, çağın gereklerine uygun, ileri düzeyde eğitim sağlamakta olduğunu bugün bizzat gördüm. Memnun oldum ve gururlandım. 'Çağ' Öğretimin Azerbaycan ve diğer Türk Cumhuriyetlerinde geleceğin ortak köprüsü olan eğitim alanındaki faaliyetleri takdire şâyândır. Atatürk ilkeleri doğrultusunda 21. asır Türk asrı olacaksa, çok çalışmamız lâzım ve en iyi eğitimi vermemiz lâzım. Bakû Özel Türk Lisesini, en iyi dileklerimle selâmlıyor, yöneticilerini kutluyor; başarılar diliyorum."

Eski Millî Eğitim Bakanlarımızdan Prof. Dr. Mehmed Sağlam'ın Bakû Özel Türk Lisesi şeref defterine yazdıkları da şöyle:

"Bakû Özel Türk Lisesini ziyâret ettim. Çağdaş bir eğitim kurumu gördüm. Özellikle bilgisayar odasında gördüğüm şu büyülü cümlelerdeki büyülü anlam beni büyüledi: 'Atam izindeyiz; Azerbaycan hizmetindeyiz!'

Büyük Atatürk, 65 yıl önce: 'Siz onların gelmesini beklemeden, onlara kendiniz gidin!' diyordu. Selâm yüce Atatürk'e. Takdir ve teşekkürler onun emrini yerine getirenlere..."

Galiba 1994 yılıydı. Bir Azerbaycan seyahatimde merak ettim. Türkiye'de birtakım adamlar öfkelerini koro hâlinde bağırarak ortaya koyuyorlardı:

"Azerbaycan'daki özel Türk liseleri kapatılsın!" diyorlardı.

Acaba, bizim o liselerimizde okuyan çocukların anneleri, babaları bu konuda ne düşünüyorlardı? Tanıdıklarıma,

rastladıklarıma, telefonla görüştüklerime, ziyâretlerine gittiklerime sordum:

-Türkiye'de birtakım insanlar, Azerbaycan'daki Türk liselerinin kapatılmalarını istiyorlar. Siz ne diyorsunuz?

Önce, hemen hepsinin yüzleri, çok pis bir koku alan veya ekşimiş, acımış, bozulmuş bir lokma çiğneyen kimselerin yüzleri gibi buruştu. Sonra, öğrenci velilerinin cevâpları aşağı yukarı aynı kelimelerle gelmeye başladı:

-Çox yazığ olaaar!

-O liseler bizim fexrimizdir!

-Biz, sizi gardaş bilirik. Bize ne düşmanlığınız vaar?

-Yox eee! Zarafat (şaka) eyliyirsiiiz?

-İnanmıram!

-Olabilmez!

-Bu mekteplerin bağlanmasını isteyenler Türk'dü ya yox?

En dikkat çekici cevâbı Hüseyin Cavid Müzesinin müdür yardımcısı olan bir hanımefendiden aldım. Bana dedi ki:

-Cevad Han zamanında, Gence'de iki kardeş birbirleriyle kavga etmişler. Kardeşlerden biri diğerini bıçaklayıp öldürmüş. Suçlu yakalanmış. Kadının huzuruna çıkarılmadan önce, Cevad Han da cinâyetten haberdar olmuş. Demiş ki:

-Sâdece o kaatil kardeşi mahkemeye çıkarmayın. O çocuğun anasını, babasını da bulun. Onlar da suçludurlar. O ana, baba çocuklarına iyi bir terbiye verseydi; kardeş, kardeşi öldürmeyecekti!

Şimdi efendim ben de, Türkiye'de, "Azerbaycan'daki Özel Türk Liseleri kapatılsın!" diyenlerin analarını, babalarını merak ediyorum. Onlar nasıl ana, babadır ki, onlar nasıl evlât yetiştirmişlerdir ki, o evlâtlar, bizim yüz akımız olan bu liselerin kapatılmasını istiyorlar? Esas suçlu o kişilerin anaları, babalarıdırlar!"

Sovyet İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, önce TRT adına; sonra STV adına Azerbaycan'a gittim. Azerbay-

can üzerine toplam on beş belgeli program hazırladım. Türk Cumhuriyetlerinde açılan özel liselerimizi, önce Azerbaycan'da görmek, incelemek, öğrenmek imkânı buldum. *Bakû*'de, *Sumgayıt*'ta, *Kuba*'da, *Şeki*'de, *Ağdaş*'ta, *Mingeçevir*'de Çağ Öğretim İşletmeleri Anonim Şirketinin açtığı liseleri, 40 dakikalık bir programın 3-5 dakikalık bir dilimine sığdırmak istemedim. Buna gönlüm razı olmadı. Çünkü gördüm ki, o liseler yurt dışında, kardeş Türk Cumhuriyetlerde açılan ışıktan iri güllerdir. Işık: Müspet ilimler yanında bizim kültür köklerimizdir. O liseler ise hem müspet ilimlerin hem de bizim kültür dünyâmızın iri güller gibi açıldığı pırıl pırıl mekânlardır. O bakımdan özel liselerimizi 40 dakikalık ayrı programlarla ele aldım: *Azerbaycan'da Işığın Gülleri, Türkmenistan'da Işığın Gülleri, Özbekistan'da Işığın Gülleri, Kırgızistan'da Işığın Gülleri, Kazakistan'da Işığın Gülleri* başlıklı programlar hazırladım. Bir güzelliği, önce Azerbaycan'daki liselerimizde gördüm. O liselerin beni şaşırtan temizliği, öğretmenlerinin efendiliği, çocukların çeşitli milletlerarası yarışmalarda kazandıkları altın ve gümüş madalyalar, öğrenci velilerinin yürek sözleri, eğitimin üç lisan üzerinden yapılması elbette güzeldi, mükemmeldi. Ama ben, esas güzelliği ve sonsuz mükemmelliği TV mikrofonunu ve kamerasını rastgele öğrencilere çevirdiğimde buldum. Sorularıma her sınıf öğrencisinden aynı cevâpları aldım:

-Bana milliyetini söyler misin?

-Ben, Azerbaycan Türk'üyüm!

-Ana dilin nedir?

-Azerbaycan Türkçesi!

-Hangi dine mensupsun?

-Elhamdülillâh Müslümanım!

-Peki, kitabın nedir?

-Kur'an!

-Peygamberin?

-Hazret-i Muhammed.

-İslâm'ın şartı kaç?

-Beştir: Kelime-i şahâdet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek ve kazancının 1/40'ını fakir fukaraya vermek.

-Peki, Türkiye hakkında ne düşünüyorsun?

-Biz, Türkiye ile bir milletiz; ama iki ayrı devletiz. Türkiye Türkleri de Oğuz boylarındandır; biz de Oğuz boylarındanız. Biz, bütün dünyâ milletleriyle iyi geçinmek, dostluklar kurmak istiyoruz. Bizim en büyük dostumuz, kardaşımız Türkiye'dir. Biz, Türkiye'yi çok seviyoruz. İstiyoruz ki, Türkiye'nin başı daima yücelerde olsun! Allah Türkiye'yi saklasın!

Bu sözler gözlerimi yaşartıyordu. Ve bu cevâplar bana 3-5 sene önceki cevâpları hatırlatıyordu. Bırakın lise öğrencilerini, Komünist Partisine mensup anlı şanlı kimseler, ne Türklüğü kabul ediyorlardı ne de konuştukları dilin Türkçe olduğunu söylüyorlardı. Onlar, Azerbaycanlı idiler; konuştukları dil Azerbaycanca idi. Dinî konularda sorulan sorulara halk: "*Elhamdülillâh men de müselmanım*!" diye cevâp veriyordu. Komünist kişiler ise, böyle soruları, lâikliğe aykırı buluyor ve susuyorlardı.

Azerbaycan çekimlerimiz bittikten sonra, arabamızın başını diğer Türk Cumhuriyetlerine çevirdik. Ata yurdumuzu, bir mecnun gibi dolaşıp durduk. Arılandık, durulandık. Aylarca süren gezimiz esnasında ne yorulduk ne usandık. O târihlerde ben, Türk Ocakları Genel Başkan Yardımcısıydım. Türk Ocakları Genel Merkez Binasının, Resim Heykel Müzeliğinden çıkarılması ve yeniden Türk Ocaklarına teslim edilmesi için Genel Başkan Sadi Somuncuoğlu ile birlikte Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'in makamına çıktık. Görüşmeler bittikten sonra ben, gördüklerimi Cumhurbaşkanımıza arz etmek istedim:

-Efendim, dedim. Azerbaycan'dan Çin sınırına kadar gidip geldim. Bütün yeni Türk Cumhuriyetlerini do-

laştım. Gördüm ki, Türkistan topraklarında devletimizin, milletimizin bayrağını şerefle dalgalandıran bir kişi vardır. O da Fethullah Gülen Hocaefendi'dir!

Cumhurbaşkanımızın gözleri hayretten iri iri açıldı. Söylediklerime çok şaşırdığını gördüm.

-*Gerçekten mi? Gerçekten mi?* diye sordu. Anladım ki birileri, Sayın Cumhurbaşkanımıza çok yanlış bilgiler vermişlerdir.

-Sizi şerefimle temin ederim ki öyle efendim! dedim.

-*Buna çok sevindim! Buna çok sevindim!* diyerek rahatladı.

-Yalnız efendim ..... Cumhuriyeti'ndeki Büyükelçimiz çok zayıf biri. Türk dünyâsının hiçbir mes'elesini bilmeyen, ilgilenmek de istemeyen bir adam!

-*Onu değiştirdik! Onu değiştirdik!* diyerek yüreğime bir avuç su serpti.

O görüşme üzerinden aylar geçti. Muhterem Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel de çeşitli Türk Cumhuriyetlerine gitti. Döndükten sonra, Çankaya'da, kardeş ülkelerde özel liseler açan kuruluş temsilcilerini kabul ederek şöyle dedi:

-*Gitmiş olduğum Türk Cumhuriyetlerinde, hükûmet ve devlet başkanları, oralarda açtığınız özel okulların sayılarının arttırılmasını, yeni liseler kurulmasını benden istediler. Ben de sizlerden gereğini ricâ ediyorum.*

Cumhurbaşkanımızla o görüşmemizi ben hem TGRT'de katıldığım bir programda söyledim hem de *Türkiye* gazetesindeki köşemde (sütunumda) kelimesi kelimesine yazdım. Bana çok kızanlar, ateş püskürenler oldu. Hepsine gülüp geçtim. Bugün de sözlerimin arkasındayım. Yalnız, özel okullarımıza yeni halkalar eklendi:

Önce Prof. Dr. Turan Yazgan Hoca'nın başında bulunduğu vakıf, Türk Cumhuriyetlerinde yeni liseler ve fakülteler açtı. Sonra devletimizin, sınırlı sayıda birkaç okulu faaliyete geçti. Arkasından Kazakistan'ın Türkis-

tan şehrinde, Türkiye-Kazakistan Devletleri'nin müştereken kurdukları Ahmet Yesevî Üniversitesi, yirmi bin öğrenciyi kucaklayarak muhteşem bir aydınlığın doğmasına vesile oldu.

11. Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer'in, bu büyük aydınlıktan nasıl rahatsız olduğu, üniversitenin başarılı, bilgili, çalışkan mütevelli heyetini nasıl darmadağın ettiği, ayrı bir yazı konusudur. Vah! Aman! Eyvah!

Dün olduğu gibi bugün de, Türk Cumhuriyetlerindeki ışığın güllerinden şiddetle rahatsızlık duyanlar var. Yeni Türk Cumhuriyetlerinin devlet ve hükûmet başkanları, bizim Cumhurbaşkanımızdan ricâda bulunuyorlar:

-*Bu okulların sayısını lütfen artırın!* diyorlar.

Bizim 9. Cumhurbaşkanımız da kardeş Cumhuriyetlerin Başbakanlarının ve Cumhurbaşkanlarının isteklerine katılarak ilgili kuruluşları, yeni okullar açmaya dâvet ediyor. Ama garabete bakın, beri yanda Türkiye'de, birtakım kişiler, kuruluşlar, siyâsîler, yazarçizerler Gaziantep düğünlerinde "yoh!" çeken delikanlılar gibi hep bir ağızdan bağırıyorlar:

-*Yoook! Yoook! Yoooook! Yeni Türk Cumhuriyetlerinde açılan özel okullar kapatılsın istiyoruz!*

Peki, ama niçin? Bu garip tepinme sizin de dikkatinizi çekmiyor mu? Nedir? Ne oluyor? Birtakım kimseler, o Türk Cumhuriyetleri, sanki bizim yeni şehirlerimizmiş gibi atıp tutuyorlar! Neden bağırıp çağırıyorlar? Bana göre, bunun iki önemli sebebi var. Birinci önemli sebep; o okulların kurulmasına vesile olan Fethullah Gülen'in isminin sonundaki sıfattan kaynaklanıyor: *Fethullah Gülen Hocaefendi*! Bu *hocaefendi* sıfatı bazı kimseleri çıldırtıyor. *Hocaefendi* denilince, birtakım kimselerin aklına din geliyor; İslâmiyet geliyor. Adamlar, arenalarda kırmızı şal gören boğalar gibi çılgınlaşıyorlar. Samimiyetle inanıyorum ki, bu okulların kurulmasında ilk adımı atan kişiden: *Komünist Fethullah Gülen*, *Devrim-*

ci Fethullah Gülen, halkçı, ilerici Fethullah Gülen diye bahsedilseydi; bizim Bremen mızıkacılarımızdan hiçbir itiraz yükselmezdi. Adamların dinden değil, İslâmiyet'ten ödleri kopuyor. İtirazlarının ilk sebebi budur.

İtirazlarının ikinci sebebi, aşk derecesinde bağlı bulundukları Moskova'nın çıkarlarını, daima başlarının üstünde tutmalarıdır. Bizim Türkiyeli Marksistlerin ima yoluyla olsun Moskova politikaları aleyhinde konuştuklarına hiç şâhid oldunuz mu? Marksizm, bütün dünyâda iflâs ettiği hâlde, bizimkilerin kızıl bayraklarla meydanlara dökülmeleri sebepsiz değildir.

70 yıllık Marksist rejimin, mal mülk sâhibi yapamadığı, karınlarını yeteri kadar doyuramadığı yüksek tahsil diplomalı bâzı Sovyet kadınlarının, neden fuhuş için Türkiye'ye koştuklarını bizim devrimcilerimiz ve ilericilerimiz bir türlü düşünemiyorlar. Moskova, çeşitli yollarla, eski sömürge topraklarına yeniden el koymak istiyor. Yeni Türk Cumhuriyetlerindeki yeraltı ve yerüstü zenginlikler, Moskova'nın iştihasını kabartıyor. Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu'nun bir tespitini Bahtiyar Vahapzâde çok beğenmiş ve o gazete kupürünü, hastahanede ziyâretine gelen Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'e vermişti.

Peki, ne diyor o makalesinde Oktay Sinanoğlu? Diyor ki: *"Bir ülkeyi, köleleştirmek istiyorsanız; tahsilini yabancılaştırınız!"*

Moskova, uyguladığı çok ciddî bir eğitim politikasıyla soydaşlarımızı Mankurtlaştırıyordu. Marksist Moskova, bütün câmilerimizi yakmış, yıkmış kapatmıştı. Yıkmadıklarını *"Allahsızlık Merkezleri"* hâline getirmişti.

Bütün Cumhuriyetlerde, soydaşlarımız %60 nispetinde ana dillerini unutarak Rusça konuşmaya başlamışlardı. Dil ve din, milletleri ayakta tutan iki önemli ana temel. Şimdi pençesi altındaki bütün Türk topluluklarını Mankurtlaştırmak, yani kendi özünden, kökünden koparmak hatta kendi özüne ve köküne düşman hâline getirmek ko-

nusunda, Moskova bu kadar yol almışken birileri çıkıyor, oradaki soydaşlarımıza Türklüğü ve Müslümanlığı yeniden sevdirmeye çalışıyor. Daha düne kadar:

"Men Azerbaycanlıyam! Men Türkçe bilmirem! Men Azerbaycanca danışıram!" diyenlerin çocukları bugün:

"Ben Azerbaycan Türk'üyüm! Ben Azerbaycan Türkçesiyle konuşuyorum! Ben Müslümanım! Biz Türkiye'yle bir milletiz; ama iki ayrı devletiz! diye konuşuyorlar.

Azerbaycan ve Türkistan Türklerinin yeniden kendi özlerine, köklerine dönmesinden korkanlar oralarda açılan özel okulların kapatılmasını istiyorlar. Moskova ağzıyla söze başlıyorlar.

"KARABAĞ'DA TALAN VAR, MENİ DERDE SALAN VAR"

Polonez, İstanbul'da, Beykoz ilçemize bağlı şirin bir köyümüzün adı. Polonez köyü'nün sâkinleri, tamâmen Polonya asıllı kimseler. Polonez, galiba Polonyalılar demektir. Veya ben öyle düşünüyorum.

Şimdi belki de soracaksınız: *"İstanbul'un ortasında, Polonya asıllı köylülerin işi ne? Orada bir Polonya köyü ne arıyor?"* diyeceksiniz.

Polonez köyü'nün sâkinleri, 17. yüzyılda bizim devletimize sığındılar. Çünkü Rus ordularının baskıları, zulümleri yüzünden, Polonya'da yaşamaları artık mümkün değildi. Çıkıp Türkiye'ye geldiler. Biz de onları, İstanbul'un en güzel bölgelerinden birine yerleştirdik. Şimdi Polonez köyü'nde 700-800 kişi yaşıyor. Polenez, Beykoz ormanları içinde şirin bir köy.

Polonyalılar, yaklaşık olarak iki yüzyıldan beri Türkiye'dedirler. Kimsenin onlara yan gözle bile baktığı yok. Ömürleri, huzur içinde geçiyor.

Şimdi, bir ân için şöyle düşünelim: Polonez köyü sâkinleri, silâhlanarak devletimize baş kaldırsalar ve yeri göğü inleten bir sesle bağırarak deseler ki: *"Bu Polonez köyü'nde yalnız biz Polonyalılar yaşıyoruz. Bu köy, bütün kültür değerleriyle bir Polonya köyüdür. Bu bakımdan biz, bu Polonez köyü'nü Polonya'ya bağlamak istiyoruz!"*

Olur mu? Polonez köyü sâkinlerinin bu taleplerini kim haklı görebilir? Kim veya hangi millet, böyle soysuz

bir davranış karşısında susabilir? İki yüzyıldan beri, topraklarımızda huzurla yaşayan, ekmeğimizi yiyen, suyumuzu içen bu Polonya asıllı köylülerimize hangi Batı devleti, *"Tek dişi kalmış bir canavar"* hırsıyla kol kanat gererek sâhip çıkabilir? Alenî veya gizli olarak silâh gönderebilir?

"Olmaz!" diyorsunuz. Ben de sizin gibi düşünüyorum ve "elbette olmaz" diyorum.

Bir örnek daha vermek istiyorum:

Türkiye'mizde, on beş bin civarında Yahudi vatandaşımız yaşıyor. Yahudiler, Polonyalılardan üç yüzyıl önce yurdunuza sığındılar. Çeşitli Avrupa ülkelerinde, Yahudiler aleyhinde *çok* şiddetli düşmanlıklar başladı. Bazı ülkelerde, Yahudileri diri diri yakan Hristiyan krallıklar vardı. İspanyol Yahudileri de canlarını kurtarmak için Osmanlı Devleti'ne sığındılar. II. Bâyezîd, 1492'de Yahudilerin Selânik, Edirne, İstanbul, İzmir... gibi şehirlerimize yerleşmelerine ferman buyurdu.

Yahudiler beş yüzyıldan beri, bizim ülkemizde, büyük bir huzur içinde yaşıyorlar. Beş yüzyıldan beri, devletimizin katıldığı savaşlarda cephelerde biz çarpıştık. Yahudiler, yurdumuzun en zengin, en bereketli bölgelerinde ticâretle uğraştılar. Çok zengin oldular.

Şimdi bir ân kabul edelim ki, İstanbul'un filân mahallesinde yaşayan Yahudi vatandaşlarımız şu veya bu Avrupa devletinden gizlice edindikleri silâhlarla, devletimize baş kaldırıyorlar. Konu komşularını katlederek meydanlara dökülüyorlar. *"Biz, bu mahallede çoğunluktayız. 500 yıldan beri, bu bölgede yaşıyoruz. Bu bölgeyi İsrail'e bağlamak istiyoruz. Kahrolsun faşist Türkiye! Yaşasın halkların kardeşliği!"* diye bağırıyorlar.

Olur mu? Bu davranışın, hakka, hukuka, insanlığa uygun bir tarafı var mıdır? Her iki örneği de çok yanlış, çok soysuz, çok barbar bulacağınızdan eminim. Beykoz'un Polonez köyü'nü ve İstanbullu Musevîleri dikkatinize

sunmamın elbette bir sebebi var. Çünkü Türkiye'deki Polonyalıların ve Yahudilerin durumu ne ise, Karabağ'daki Ermenilerin de durumu, hakkı, hukuku milimi milimine odur.

Çarlık Rusya'sı, 1928 yılında, Azerbaycan topraklarını istilâ ettiklerinde, Karabağ bölgesinde Ermeni yoktu. Karabağ, binlerce yıllık eski bir Türk yurduydu. Ancak Ruslar, şuradan buradan topladıkları Ermenileri, getirip Karabağ cennetine yerleştirmeye başladılar. Ermeniler, Karabağ toprağına, ilk defa 1828 yılında ayak bastılar. Hatta o kadar ki, Ermeniler, 1978 yılında Karabağ'ın Han kentine (köyüne) bir âbide dikerek, bölgeye gelişlerinin 150. yılını kutlamak istediler. Sonra tamâmen Çarlık ve Sovyet Rusya'nın gayretiyle, Karabağ toprağına çöreklenen Ermeniler, 150 yıl sonra silâha sarılarak o bölgeyi kendi topraklarına katmak istediler. Dağdan gelen bir güruh, bağın asıl sâhiplerini boğazlamaya başladı.

Doğu ve Batı dünyâsı, bu gayr-i ahlâkî, gayr-i hukukî davranışa kayıtsız kalıyor.

Biliyoruz ki, Rusya'nın bu iskân politikasında, Batılı devletlerin Ermenilere omuz vermelerinde iki önemli sebep var:

1- Biz, dünyâda çok büyük devletler, çok büyük imparatorluklar kurmuş bir milletiz. Yeryüzünde, vatan toprakları içerisinde ve dışarısında bizim kadar çok düşmanı olan ikinci bir devlet yoktur. Doğu Anadolu, Türkiye'nin âdetâ şahdamarıdır. Çünkü bütün enerji kaynaklarımız Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarındadır. Doğu ve Batı dünyâsı Türkiye'yi, enerji kaynaklarından koparmak için Ermeni dâvâsına destek veriyor. Orta Doğu'da güçlü bir Türkiye, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra çeşitli Asya ve Avrupa devletlerinin korkulu rüyâsı hâlinde.

2- Rusya da, Avrupa devletleri de Türkiye ile Azerbaycan ve Türkistan Türklüğü arasına, âdetâ Çin Seddi

gibi bir Ermenistan çekmeyi bugünleri ve gelecekleri açısından zarurî görmektedirler. *"Böl-parçala-hükmet"* siyâsetlerini gütmektedirler.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Orta Doğu Projesinde (BOP), Orta Doğu'da sâdece İsrail Devleti'ne yer verilmesi; sâdece Türkiye'yi değil, bütün İslâm ülkelerini de düşündürmelidir. Tabiî PKK hainlerini de!

Dünyânın hiçbir ülkesinde ama hiçbir ülkesinde, bir devletin toprakları, başka bir devletin topraklarıyla boydan boya ikiye bölünmedi. Bunun tek istisnası Azerbaycan'dır. Açın bakın haritalara göreceksiniz: Ermenistan, Azerbaycan topraklarını boydan boya ikiye bölüyor. Doğuda, bizim Iğdır ilimizin bitişiğinde Nahcivan toprakları var. Nahcivan, Azerbaycan şehri. Nahcivan'ın doğusunda, kuzeyden güneye Ermenistan toprakları uzuyor. O Ermeni topraklarının doğusunda yeniden Azerbaycan şehirleri, köyleri devâm edip gidiyor. Olur mu bu? Şimdi lütfen Türkiye haritasını düşünün! Sinop-Samsun illerimizden güneyimizdeki Adana-Gaziantep illerimize iki sınır çizgisi indirin ve bu iki şerit arasındaki topraklarda başka bir egemen devlet düşünün. Türkiye'nin doğusundan batısına, batısından doğusuna nasıl gidip gelebilirsiniz?

Ermenistan-Azerbaycan sınırları tespit edilirken, biz, başta Sovyet Rusya'nın ve Avrupa devletlerinin oyunlarına geldik ve bunun en büyük acılarından birini, Rusya yıkıldıktan sonra, Azerbaycan'la ve diğer Türk Cumhuriyetleriyle alışverişe başladığımız zaman gördük. Ermenistan, bizim tırlarımıza sınırlarını kapadığı; İran ve Gürcistan da kendi menfaatlerini göz önünde tuttuğu için dokuz günde gidebileceğimiz Kırgızistan ve Kazakistan Cumhuriyetlerine bin bir türlü sıkıntıya katlanarak, rüşvet kapılarında yolunarak, ancak dokuz ayda ulaşabildik. Bu yanlış sınır tespiti, çok önemli başka bir konudur.

Ermeniler, Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal ettiler. Vakti zamanında misâfir olarak geldikleri top-

rakların kanlı sâhipleri oldular. Ermenistan dört milyon nüfuslu bir ülke. Azerbaycan'da ise sekiz milyon soydaşımız yaşıyor. Azerbaycan, bu Ermeni saldırısını püskürtemez miydi? Ermeni saldırganlarına gereken dersi veremez miydi? Veremezdi! Çünkü Ruslar, Azerbaycan'da millî bir ordunun kurulmasını istemediler. Azerbaycan'ın vurucu, caydırıcı bir millî ordusu yoktu. Millî bir orduya sâhip olamayan devletlerin, hem bağımsızlıklarını hem de vatan topraklarının bütünlüğünü korumaları mümkün değildir.

Çarlık Rusya'sının, âdetâ ellerini kollarını sallayarak bir kır gezintisine çıkar gibi koskoca Türkistan topraklarına girmeleri, Türkistan ordusunun dağılması, yok olması yüzündendir. Biliyor musunuz Ruslar, 1860'lı yıllarda, Türkistan topraklarına girdikleri zaman, kayıpları sâdece 50-60 civarında asker oldu. Ordusuz millet, ordusuz devlet olmaz.

Çarlık Rusya, on ayrı hanlığa bölünen Azerbaycan topraklarına girdikleri zaman kayıpları ne oldu ve orada kaç Azerbaycan Türk'ünü öldürdüler? Bunu kesin olarak öğrenemedim. Elimizde sâdece, komünist sistemin yerleşmeye başlamasıyla birlikte (1917) öldürülen, sürülen, yok edilen kardeşlerimizin kanlı listeleri var. Bakû'de, KGB kayıtlarına dayanılarak yapılan araştırmalardan, açıklamalardan anlıyoruz ki, Ruslar, tam bağımsız (!) demokratik (!) ve hür (!) bir Halk Cumhuriyeti (!) kurmak için 1917-1990 yılları arasında Azerbaycan'da, 73 yıl içerisinde 144.000 kardeşimizi yok ettiler. Bu faciayı anlatacak kalemler, yeni yeni yazmaya başladılar.

Ruslar, sâdece 144.000 Türk'ü katletmekle kalmadılar. Ermeni güçlerine destek vererek, mübârek Karabağ topraklarının da Ermeniler tarafından işgal edilmesine zemin hazırladılar. Millî bir orduları olmadığı için Azerbaycan Türkleri Karabağ topraklarını savunamadılar. Çünkü karşılarında, Kızıl Ordu'dan alınıp getirilmiş Rus

askerleri de vardı. Azerbaycan sekiz milyon nüfuslu bir ülke, Ermenistan ise dört milyon. Marksist sistemin çökmesinden sonra, diğer Sovyet Cumhuriyetleri gibi Ermenistan'da da büyük sıkıntılar başladı. Nüfusun yarısı, ülke topraklarının dışına çıktı. Bizim yetkililerimizin açıklamalarına göre, Türkiye'de 60.000 civarında Ermenistan vatandaşı ekmek parası için çalışıyor. Ermenistan'ın nüfusu dört milyondan iki milyona düştü. Şimdi akla şu gelebilir: 8 milyonluk Azerbaycan, 1990 yılından sonra kurmaya başladığı yeni ordusuyla taarruza geçip Karabağ topraklarını kurtaramaz mı?

Bu kolay bir iş değil. Çünkü Ermenistan'ı ve Karabağ'ı Ermeniler için kuvvetli bir Rus ordusu himâye ediyor.

Sâdece Azerbaycan ordusuyla Ermenistan ordusu karşı karşıya kalsa, Karabağ çoktan özüne ve köküne dönerdi.

Kıbrıs ve Ermenilerin soykırım iddiaları karşısında Batı dünyâsı nasıl hep Rumların ve Ermenilerin yanında ise Karabağ işgalinde de Rusya ve Avrupa devletleri zorbacıların yanında. Bırakın Avrupa devletlerini, biz, Türkiye Devleti olarak kaç İslâm ülkesini yanımızda görüyoruz? Biz ki, asırlarca İslâmiyet'in bayrağını en yüksekslerde dalgalandırmış bir milletiz. 400-500 yıl berâber yaşadığımız bazı Arap toplulukları, en huzurlu devirlerini bizimle birlikte oldukları asırlarda yaşadılar. Adamların Kıbrıs ve Karabağ konularında, kılları bile kıpırdamıyor.

Amerika'nın, Avrupa devletlerinin, Rusya'nın pek çok İslâm ülkesinin Türklüğe bakış tarzları dostâne değildir.

Peki Azerbaycan, Karabağ topraklarını, Ermeni tasallutundan, zulmünden nasıl kurtarabilir?

Bunun bir tek yolu vardır: Azerbaycan Cumhuriyeti, önce çağın silâhlarıyla donatılmış çok kuvvetli bir orduya sâhip olacaktır; sonra bu Azerbaycan ordusuyla birlikte, bütün Azerbaycan halkı Karabağ toprakları için çarpışmayı ve şehid düşmeyi mutlaka-ama mutlaka göze alacaktır. Şâirimiz Mithat Cemal Kuntay ne güzel söylemiş:

"Bayrakları bayrak yapan, üstündeki kandır
Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır"

Benim sevgili anam zaman zaman hüzün yüklü bir türkü söylerdi:

"Karabağ'da talan var
Meni derde salan var
Sancaktar aç sancağın
Gözü yolda galan var"

Anam, şimdi Sivas toprağında sonsuzluk uykusunda. Ondan dinlediğim o hüzün yüklü türküyü, zaman zaman ben de söylüyorum. *Ah keşke, anamın ve babamın yanına uzanmadan önce Karabağ için yepyeni bir sancak açılsaydı ve o sancak altında canla başla koşanlardan biri de ben olsaydım! Öte dünyâdaki yerim, sevgili peygamberimizin yakınlarında olurdu...*

BAKÛ

Bakû, Azerbaycan Cumhûriyeti'nin başşehri. Bakû'yü ilk defa 1980 yılında gördüm. Nüfusu bir buçuk milyona yakındı. Bakû, şimdi iki milyon nüfuslu rüzgârlı bir şehir.

Azerbaycan Türkleri, *"Bakû, bir küleg şehridir!"* diyorlar. *Küleg*, Azerbaycan Türkçesinde *"rüzgâr"* demektir. Bir rivâyete göre Bakû adı, *"Bad"* ve *"Kube"* kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş. Farsça olan *Bad*, *Rüzgâr; Kube* ise *döğen* demektir. *Badkube: "Rüzgârın estiği veya rüzgârın dövdüğü yer"* anlamında bir tamlama. *Badkube* zamanla, *Bakû* şekline dönüşmüş. Öyle veya böyle, Bakû gerçekten rüzgârlı zamanlar içinde bir şehir. Hazar Denizi'nin kıyılarını güzelleştiren bir başşehir. Önceleri, geniş, düz ve bereketli topraklar üzerine kurulan Bakû, zamanla yükseklere doğru da tırmanarak, Hazar Denizi'ne tepelerden de bakmaya başlamış.

Bakû, büyük meydanları, geniş caddeleri, canlı havuzları, bakımlı parkları, iri ve güzel gülleriyle dikkatimi çekti. Sonra belki kırk şâirimizin fikir, san'at, siyâset adamımızın birbirinden güzel büstleri ve heykelleri beni şaşkına çevirdi. Çünkü orada öğrendim ki, bizim bir tek heykele bağlandığımız yıllarda Bakû mükemmel bir vefa duygusuyla davranmış, kim Azerbaycan edebiyâtını, târihini, musikisini, mimarîsini, siyâsetini... omuzlamışsa, yetkililer onu taşta, tunçta, mermerde yaşatmakta gecikmemişler. Bakû, bana bir nevi açık hava heykel müzesi gibi geldi.

Bakû'de dün ve bugün yâni eski ve yeni yan yana, omuz omuza. Bakû'de denizle toprak kucak kucağa. Bakû, aynı zamanda, martı sesleriyle de, günün 24 saatinde çalışıp duran petrol kuyularıyla da içli dışlı bir şehir.

Hazar Denizi'nin kıyı şeridinin uzunluğu tam 800 km Bakû, bu kıyı şeridinin bir kısmına sere serpe uzanıp yatan güzellikler dünyâsı. Onu, İzmir'e benzetenler de var. Zaten Bakû, İzmir'le kardeş şehir. Eski resimler ve gravürler, çok eski yıllarda Bakû'nün surlarla çevrili olduğunu gösteriyor. Şimdi o eski surlardan ayakta kalanlar yüz metre bile değil.

19. asrın sonlarında Bakû, 4.000 haneli, 11 camili bir şehir imiş. Bakû'nün 12 matbaasında beş gazete basılıyormuş. Bugünün Bakû'süyle dünün Bakû'sünü mukâyese etmek artık mümkün değil. Eski Bakû'nün umûmiyetle tek katlı veya iki katlı; ama düz damlı yâni çatısız evlerinden, günümüze çıkanlar parmakla sayılacak kadar az. Petrol kuyularının açılmasıyla birlikte zenginleşmeye başlayan şehirde, Avrupa'nın *Barok* ve *Gotik* mimarîsine uygun taş binalar da yükselmeye başlamış. Geniş caddeler boyunca uzayan, 5-6 katlı o taş binâların ön cephelerinde veya kapı kenarlarında, şöyle açıklamalar var:

"Yazar, Mir Celâl Ali oğlu Paşayev, 1908-1978 yıllarında, bu evde yaşamıştır!"

"Neft sanayinin teşkilâtçısı Prof. Enver Nezeroğlu, 1962-1992 yılları arasında bu evde yaşamıştır."

"Azerbaycan mülkî aviasının (hava yollarının) görkemli teşkilâtçısı emekdar tayyareci Nureddin Mecidoğlu burada yaşamıştır (1910-1961)."

Bakû'de pek çok evin kapı alınlarında, böyle levhaların bulunduğunu bana söylediler. Ne güzel! Ne güzel! Ne güzel! Bu arada, şehirdeki ev müzelerinden de kısaca bahsetmeliyim: Azerbaycan'da san'at ve siyâset dünyâsının önde gelen kişileri vefat ettiklerinde, doğup bü-

yüdükleri veya oturdukları evler müze hâline getirilmiş. Bunlara *"Ev müzesi"* diyorlar. Bakû'nün ev müzelerinden, ben sâdece dördünü gezip gördüm. Üzeyir Hacıbeyli'nin Ev Müzesi, *Hophopnâme* şâiri Mirze Elekber Sabir'in Ev Müzesi; şâir ve tiyatro yazarı Hüseyin Cavid'in Ev Müzesi ve Azerbaycan'ın Mehmed Emin Resulzâde'den sonra ikinci Cumhurbaşkanı olan Neriman Neriman'ın Ev Müzesi...

Üzeyir Hacıbeyli, bütün Türk dünyâsının dâhi müzisyenlerinden biri. Bizde, opera ve operet san'atının bir numaralı yıldız ismi Üzeyir Hacıbeyli'dir. Üzeyir Hacıbeyli, 1885-1948 yılları arasında yaşadı. 22 yaşında iken *Leylî ve Mecnun* operasını besteledi. Sonra birbiri arkasından *"Şeyh Senan, Rüstem ve Söhrab, Şah Abbas ve Hurşidbanu, Aslı ve Kerem, Harun ve Leylâ, Er ve Arvad, O Olmasın Bu Olsun, Arşın Mal Alan, Koroğlu, Firuze* gibi opera ve operetlerine imza attı. Bunlardan *Arşın Mal Alan* opereti 67 ülkenin diline çevrildi. 100'den fazla tiyatro sahnesinde oynandı. Dört defa Tv programı hâline getirildi. *Arşın Mal Alan,* birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sahnelendi.

Üzeyir Hacıbeyli, Azerbaycan'da büyük bestekârların ve musikişinasların yetişmesinde de unutulmaz hizmetler verdi. 800'den fazla halk türküsünü notaya aldı. *Azerbaycan Halk Türküsünün Esasları* isimli kitabı, dün olduğu gibi bugün de Azerbaycan musiki dünyâsına ışık tutuyor. Türkiye'de, binlerce defa büyük bir zevkle ve heyecanla okuduğumuz, daha binlerce defa okuyacağımız o güzelim:

"Çırpınırdın Karadeniz bakıp Türk'ün bayrağına
Ah diyerdin hiç ölmezdim düşebilsem torpağına"

türküsünün bestesi, Üzeyir Hacıbeyli tarafından yapılmıştır. Güfte, Azerbaycan asıllı şâir Ahmed Cevad'a ait.

Bakû'de, eski bir sokak içinde, Üzeyir Hacıbeyli'nin tam 27 yıl oturduğu iki katlı bir ev, şimdi müze olarak kullanılıyor. Dâhi bestekârın kullandığı bütün eşyalar *(çalışma masası, kitaplığı, piyanosu, kemanı, oturma odasından yatak odasına kadar...)* koruma altında ve günün belirli saatlerinde ziyâretçilere açık hâlde. Müzenin şeref defterinde, bazı ziyâretçilerin hissiyatı gülümsüyor. Benim yazdıklarım da şöyle:

"Üzeyir Hacıbey, sâdece sevgili Azerbaycan'ın, aziz Azerbaycan'ın, kardeş Azerbaycan'ın değil aynı zamanda Türkiye'nin de büyük iftihar kaynaklarındandır. Büyük milletler, büyük san'atkârlar yetiştiriyor. Büyük san'atkârlar da, milletlerin yüzünü ağartıyor. Üzeyir Bey, milletimizin yüzünü ağartan ve bizleri yücelten büyük bir san'atkârdır."

Üzeyir Bey Müzesinin müdiresi Saadet Karabağlı, benim, Bakû'deki akrabalarımdan biri. Yüreği de, beyni de, Üzeyir Hacıbeyli sevgisiyle dolu bir müze idârecisi. Azerbaycan'da dâhi bestekârımızın varsa ve yaşıyorlarsa öz evlâtları bile acaba babalarını Saadet Karabağlı kadar seviyorlar mı? diye düşündüğüm çok oldu.

Bulduğu her fırsatta, Üzeyir Hacıbey konulu konferanslar veren Saadet Karabağlı dâhi bestekârımız üzerine hem bir kitap yazdı hem de 101 şâirin Hacıbeyli için yazdıkları şiirleri *Üzeyirbaycan* isimli bir antolojide topladı. Üzeyir Hacıbeyli 63 yıl yaşadı (1885-1948). Bakû'de, onun 27 yıl oturduğu tek katlı bir taş binâ 60 yıldan beri ziyâretçilerini kucaklıyor. Bakû'de, şâir ve tiyatro yazarı *Hüseyin Cavid* için düzenlenen ev müzesini büyük bir hüzünle dolaştım. Müze müdiresi *Turan Cavid* Hanım, şâirimizin hayatta kalan tek çocuğu. Bana, babasının ve ailesinin Moskova komünizminden çektiği kızıl zulmü anlattı:

"Hüseyin Cavid, 1882 yılında Nahcivan'da doğmuş. Bir süre Tebriz'de ve Urmiya'da okumuş. Sonra İstan-

bul'a geçmiş. İstanbul Üniversitesinin Edebiyât Fakültesinden mezun olmuş. San'at dünyâsına, önce şiirle adım atmış; sonra tiyatro eserleri yazmış. Şiirlerinde ve tiyatro eserlerinde yer yer İstanbul Türkçesini de kullanmış. Yani "gülür" yerine "gülüyor", "yatır" yerine "yatıyor", baxır" yerine "bakıyor"... demiş. "A kişi, eye, aybala" yerine "kuzum" demiş!

Şimdi bunlarda ne var? diyeceksiniz. Hiçbir şey yok ama Moskova komünizmine göre büyük suç. Hüseyin Cavid, milletini sevdiği, dilini unutmadığı, unutturmak istemediği için "milletçi" yâni milliyetçi diye suçlanmış. Rus Gizli Polis Teşkilâtının canavar ruhlu elemanları, bir gece yarısı Hüseyin Cavid'in evini basmışlar. Aramadık yer bırakmamışlar. El uzatmadıkları yer kalmamış ve Hüseyin Cavid'i suçlayacak hiçbir şey bulamamışlar. Ama evden ayrılırken, berâberlerinde onu da götürmüşler. Gidiş o gidiş! Sonra şâirimizi 1937 yılında Sibirya'ya sürmüşler. Ömrü boyunca kâğıt kalemden başka bir şey tutmayan ellerine, kazma kürek vermişler ve Hüseyin Cavid'i çok zor şartlar altında, çok ağır işlerde çalıştırmışlar. 55 yaşındaki Hüseyin Cavid, Sibirya'nın dehşetli soğuğuna ve idârecilerin zulmüne dayanamamış. 1941 yılında, 59 yaşında vefat etmiş.

Onu müthiş bir kış günü, bir battaniyeye sararak, ayaklarındaki yün çorapları bile çıkarmadan 59 numaralı bir mezara defnetmişler. Karısı Mişginaz Hanım dul kalmış. Oğlu Ertuğrul ile kızı Turan yetim büyümüşler. 1919 doğumlu Ertuğrul, babasından iki yıl sonra vefat etmiş. Karısı 1976 yılına kadar yaşamış."

Müzede kızına sordum:

-Babanızın Sibirya'ya sürülmesinde, kardeşinizin Ertuğrul, sizin de Turan ismini taşımanız suçlama sebeplerinden biri oldu mu?

Cevâbı kısa ve kesin oldu:

-Mutlaka! Mutlaka!

Stalin devrinde sürgüne gönderilen Hüseyin Cavid'in itibarı Sovyet İnkılâbı'nın 50. yıl dönümünde iade edilmiş. Yâni ölümünden 26 yıl sonra. Haydar Aliyev, o yıllarda Moskova'da, Polit Büronun önde gelen isimlerinden biriydi. Azerbaycan aydınları, ondan, Hüseyin Cavid'in kemiklerinin doğum yeri olan Nahcivan'a getirilmesini istediler. Aliyev de Nahcivanlı'ydı. Ancak suçsuz olduğu kabul edilmesine rağmen 1968 yılında Hüseyin Cavid'in Sibirya'dan çıkarılması kolay değildi. 1990 yılında Sovyet İmparatorluğu dağılınca, Haydar Aliyev önce Nahcivan Meclis Başkanı, sonra Azerbaycan Cumhurbaşkanı oldu. Hüseyin Cavid'in kemikleri de 1996 yılında Nahcivan'da yapılan gösterişli bir türbeye nakledildi. Şimdi o türbede Hüseyin Cavid, oğlu Ertuğrul ve sevgili eşi Mişginaz Hanım'la birlikte yatıyor. Sağında karısının, solunda bestekâr oğlu Ertuğrul'un siyah mermerden yapılmış, dikdörtgen prizma şeklinde, çok sâde fakat tertemiz, pırıl pırıl kabirleri var. Nahcivan'da Hüseyin Cavid türbesi, Bakû'de Hüseyin Cavid Ev Müzesi, Türkçeye, Türklüğe, kaleme ve millet sevgisine amansız ölçüler içerisinde düşman olan bir kanlı rejimin şâhidleri olarak ayaktadırlar.

Bakû'de gördüğüm üçüncü ev müzesi, Neriman Neriman'a ait. Neriman, Mehmed Emin Resulzâde'den sonra Azerbaycan'ın ikinci cumhurbaşkanı. Millî Musavat Hükûmetinden sonra kurulan Sovyet Azerbaycan Halk Cumhûriyeti'ni dikkate alırsak diyebiliriz ki, Neriman Neriman Sovyet idâresinin ilk cumhurbaşkanı. Azerbaycan Türkleri, kelimenin Fransızcasını söylüyorlar ve *cumhurbaşkanı* yerine *"prezident"* diyorlar.

Azerbaycan'da gördüğüm heykeller içerisinde en büyüğü, en heybetlisi Neriman için dikilmiş. Ben diyeyim 7-8 metre, siz deyin 9-10 metre boyunda bir heykel. Bana göre heykelin büyüklüğü, Neriman Neriman'ın gafleti ve ihanetiyle ilgili. Şimdi biliyorum ki, birtakım kim-

seler, ona hain dediğim için homurdanacaklardır. Bana göre Neriman, Azerbaycan'a ihanet edenlerden biri. Gerçi bugün, onun ülkesine nasıl ihanet ettiği konuşulmuyor; ama yarın bütün Azerbaycan aydınları Neriman'ın ihanetini mutlaka kabul edeceklerdir. Neriman Neriman, neden vatan haini, neden satkın bir prezident? Onun ihanetini, sâdece bir sebep üzerine oturtmak doğru değil. Evvelâ:

1-O, halkın oylarıyla seçilmiş bir iktidarı, Rus ve Ermeni komitecileriyle iş birliği yaparak Azerbaycan millî hükûmetinin devrilmesine yardımcı olduğu için haindir.

2-Azerbaycan'ı, siyâsî, iktisadî, askerî ve kültür alanlarında tam bir Rus sömürgesi hâline getirenlere yardımcı olduğu için haindir.

3-1 Aralık 1920 târihinde, Azerbaycan'ın Nahcivan, Zengezur ve Karabağ bölgelerini Moskova'nın ve Ermenistan'ın istekleri üzerine (babasının bir küçücük bahçesini bir yakınına bağışlar gibi) Ermenistan'a bağışladığı için haindir.

(Neriman Neriman'ın, bu akıl almaz ihanetine Türkiye 1921 yılında itiraz etti. Zengezur, Ermenistan'a bırakılmak kaydıyla Nahcivan ve Karabağ yeniden Azerbaycan toprağı sayıldı ve Ermenilerden geri alındı.)

4-Neriman Neriman, Azerbaycan petrollerinin % 97'sini Moskova'nın çekip götürmesine göz yumduğu için haindir.

5-Rus ordusunun Azerbaycan'a yerleşmesine itiraz etmediği için haindir.

6-Azerbaycan şehirlerine, caddelerine, meydanlarına, sokaklarına Rusça ve Ermenice isimler verilmesine ses çıkarmadığı için vebaldedir.

7-Ruslar, Azerbaycan'da bütün camilerimizi kapattılar veya yıktılar; spor salonu, sinema, müze, Allahsızlık Merkezleri hâline getirdiler. Açtıkları Rusça okullarla Azerbaycan Türklerine ana dillerini unuttur-

maya çalıştılar. Neriman, Moskova'nın bu dehşetli kültür emperyalizmine zemin hazırladığı için büyük suçlular arasındadır.

8-Moskova, Azerbaycan edebiyâtına renk katan, eser veren değerli şâirlerimizi ve fikir adamlarımızı bütün idrak ve insaf duygularının dışına çıkarak yok etmeye çalıştı. Bâzılarını kurşunladı, bâzılarını Sibirya'ya sürdü. Bâzılarını cezâevlerinde çürüttü. Neriman Neriman, kendi devrindeki sürgünlere, zulümlere göz yumduğu için suçludur.

9-Fikir, san'at adamları yanında, zaman zaman sivil halk da kitleler hâlinde öldürüldü. Rus emperyalizminin değişik zamanlarda Azerbaycan'da öldürdüğü soydaşlarımızın sayısı 144.000'dir. Bu sürgünlerin, katliamların bir kısmı Neriman Neriman zamanında yapıldığı için Prezident Neriman, katiller çetesinin yüzde yüz suç ortağıdır.

10-Azerbaycan'da bâzı kimseler inanıyorlar ki, Lenin ve Stalin, Neriman Neriman'ı yeteri kadar kullandıktan sonra işini bitirmek istediler. Neriman'ı Moskova'ya çağırdılar. Orada bir süre ağırladılar. Gerçi Lenin, Neriman'dan önce öldü. Ama Stalin ve arkadaşları, Kremlin'de Neriman'ı zehirleyerek ortadan kaldırdılar. Neriman'ın, zehirlenerek öldürüldüğüne dâir gittikçe kuvvetlenen bir şüphe var. Azerbaycan'ın ilk Cumhurbaşkanı Mehmed Emin Resulzâde de *Azerbaycan* isimli eserinde, Neriman'ın Moskova'da Ruslar tarafından zehirlendiğini yazmaktadır.

Azerbaycan'ı, Sovyet emperyalizmine bağlamak için mel'ânet ve cinâyet bataklığından çıkmayan 26 Bakû komiseri için yapılan heykel grubundan da bugün bir taş bile yoktur. İnanıyorum ki vatan toprağını, Moskova'nın emrine uyarak Ermenilere peşkeş çeken Neriman Neriman'ın o devâsâ heykeli de yakın bir gelecekte ortadan kaldırılacaktır. Bakû'de müze hâline getirilen evi de yok edilecektir.

Azerbaycan'da gördüğüm dördüncü ev müzesi, meşhur hiciv şâiri Mirze Elekber Sâbir'in Şamahı şehrindeki mütevazı evi oldu. *Mirze*, okumuş yazmış demektir. *"Mirza"* kelimesinin Azerbaycan Türklerinin dilindeki telâffuz şekli *"Mirze"*dir. Aynı şekilde *"Ali Eber"* isimleri de kısalarak *"Elekber"* şeklini almıştır.

Mirze Elekber Sâbir, Azerbaycan edebiyâtının en güçlü hiciv şâirlerinden biri. Şamahı'da fakir bir ailenin çocuğu olarak doğdu (1862). Babası ticâretle uğraşıyordu. Oğlunu da, kendisine yardımcı olması için ilk mektepten sonra okutmadı. Sâbir, küçük yaşlardan itibâren şiir yazmaya ve nükteli konuşmaya başladı. Yazdığı şiirler ilgiyle karşılandı. Hayatını kazanmak için kuyruk yağından sabun yapıp sattı. Yoksulluk çekerek yaşadı. Kazandıkları, sekiz kız çocuğunun geçimine zor yetiyordu.

Şiirleri, devrin önemli mizah dergisi olan *Molla Nasreddin*'de yayımlanmaya başlayınca, birtakım mutaassıp kişilerin hücumuna uğradı. O kadar ki, kendisine kuyruk yağı satılmasını bile engellediler. Sâbir, bin bir türlü sıkıntı içinde vefat etti. Onun hem Şamahı'da, Yedi Künbet Kabristanı'ndaki mezarını ziyâret ettim; hem de müze hâline getirilen evini gezdim. Sâbir'in bizim çok sade Anadolu evlerine benzeyen evinde, içinde kuyruk yağı eritilen birkaç kara kazandan ve birkaç parça basit kab kacaktan ve eski püskü birkaç kilimden başka hiçbir şeyi yoktu. Sâbir'in Bakû'deki heykelini görünce *Ferid Kam*'ın meşhur kıt'asını tekrar hatırladım:

Sağlığında nice ehl-i hünerin
Bir tutam tuz bile yokdur aşına,
Öldürürler onu önce açlıkdan
Sonra bir türbe yaparlar başına!

Bakû, dünyânın en önemli petrol merkezlerinden biri. Bu konuda bize bilgi veren Rus asıllı bir yetkili dedi ki:

"Dünyâda ilk petrol kuyusu 1847 yılında Bakû'de, Apşeron yarımadası üzerinde açıldı. O târihten yüz yıl sonra, yani 1949 yılında, Hazar Denizi üzerinde yepyeni bir şehir kuruldu. Bu deniz şehri, Bakû'nün 100 km kadar uzağındadır. Orada deniz derinliği 84 metredir. En az 90 veya 100 metre uzunluğundaki çelik kazıklar, Hazar'ın dibine çakıldı. Sonra bu çelik kazıklar üzerine demir alanlar kaynaklandı. Her defasında, futbol sahası genişliğinde düz alanlar elde edildi. Bu demirden alanlar birbirleriyle birleştirildi; üzerlerine beş katlı işçi evleri inşâ edildi. Hazar üzerindeki bu deniz şehrinin uzunluğu yaklaşık 300 km kadardır. Ve oralarda Hazar'ın yer yer 4.350 metre derinliğine inilerek petrol çıkarılmaktadır. Hazar'da açılan petrol kuyularının toplam derinliği 360. 000 metredir. Günde 200 ton petrol çektiğimiz kuyularımız var. Bazı kuyulardan çıkarılan petrol, o kadar safdır ki, o petrolleri herhangi bir işletmeden geçirmeye gerek yoktur. Yani, bazı kuyulardan çıkarılan petrolü, hemen otomobilinize koyarak marşa basabilirsiniz!"

Hazar Denizi'nin dibi hava gazı bakımından da çok zengin. O kadar ki, denizin 84 metre derinliğinde kendiliğinden fokurdayan hava gazı yataklarının kabarcıkları denizin yüzüne kadar çıkabilmektedirler. Hazar Denizi dibinden elde edilen hava gazları, 30 metre derinlikten geçirilen büyük borularla ana depolarda biriktirilmekte, sonra bütün Azerbaycan'ın gaz yakıt ihtiyacının %90 kadarı Hazar Denizi'nden karşılanmaktadır.

Bakû'nün Apşeron yarımadasında, yer yer hem ham petrol kendiliğinden toprak üstüne kadar çıkmakta hem de şurada burada yeryüzüne fışkıran hava gazı kendiliklerinden tutuşup durmaktadırlar. Bakû'de Ateşgâh Bölgesi'nde, asırlardan beri yanıp duran gaz ocakları, şehre bir kutsiyet de kazandırmış: Hindistan halkının ateşe tapanları 17. ve 18. yüzyıllarda Bakû'yü kutsal bir şehir bilmişler. O kadar ki, Hindistan'dan

Bakû'ye gelen bazı ateşperestler, alevlerin yükselip alçaldığı Ateşgâh Bölgesi'nde, taştan küçük odalar yaparak oralarda kalmışlar. Günün belirli saatlerinde, alevlere tapınmaya başlamışlar. Hindistan ateşperestlerinin Ateşgâh Bölgesi'nde 15 kadar taş hücreleri var. Şimdi o taş hücreler, geniş bir bahçe içerisinde asırlardan beri, o gaz ocaklarının alevden dilleri, gökyüzünü yalamaya devâm ediyor. Fakat ateşperestlerin taş hücreleri şimdilik bomboş.

Taşkent'ten bizimle birlikte Bakû'ye gelen Hindistan ekibinden iki kişi (bir film yıldızıyla, bir gazeteci) Ateşgâh'ta, aynen ataları gibi hareket ederek ateşe tapındılar. Ateş etrafında dönerek, ateşe secde ederek ve ateşten kendilerini korumasını dileyerek, ateşin etrafında dönüp durdular. Bakû, Hindistan ateşperestlerinin gözünde hâlâ kutsal bir şehir.

Bakû, çok zengin bir petrol bölgesi. Şehre yaklaşıldığında, dikkat çeken ilk manzara, belki de yüzlerce kuyudan petrol çeken makinelerin çalışmaları oluyor. Uzaklardan bakılınca, o kara suratlı motorlar, bir yaz sıcağında, sineklerden rahatsız olan yüzlerce kara kısrağın başlarını durmadan aşağı indirip yukarıya kaldırmalarını hatırlatıyor. Kuyulara yaklaştıkça, dikkat çeken ikinci husus, etraftaki çevre kirliliği. Bize anlatıldığına göre, toprağın derinliklerindeki petrolü, yukarılara çekebilmek için kuyulara tazyikli su sıkılıyormuş. Sonra o sular, kuyuların etrafına yayılarak âdetâ küçük bataklıklar meydana getirmişler.

Sovyetler Birliği'nin petrol ihtiyacını, % 80 nisbetinde Azerbaycan karşılıyor. Önceleri, Bakû çevresinde, bir yılda 13-14 milyon ton petrol çıkarılıyormuş. Zamanla bu miktar, 25 milyon tona ulaşmış. Çıkarılan petrolün % 97'si Moskova'nın emrine ayrılıyormuş. Komünizmin eşitlik anlayışına göre petrolün % 3'ü de Azerbaycan'a bırakılmış.

Bakû'ye gidişimizin ikinci gününde Kültür Bakanı Zakir Bağir'le makamında görüştük. Yanında yardımcıları, bakanlık temsilcileri de vardı. Azerbaycan'ın dünü ve bu günü hakkında bize bilgiler verirken bir ara, üzerine basa basa dedi ki:

"Sovyet İnkılâbı'ndan önce, bizim bir tek petrol mühendisimiz yoktu. Şimdi, binlerce petrol mühendisimiz var. Ve onlar gecelerini gündüzlerine katarak, denizin, toprağın binlerce metre altındaki petrolümüzü yeryüzüne çıkarıyorlar!"

Bakan'ın ifâdesiyle binlerce petrol mühendisi ve işçisi, her yıl milyonlarca ton petrolü, yeraltından çekip çıkarıyorlar da bunun Azerbaycan'a ne kadar faydası oluyor? Daha doğrusu bu zenginlikten daha çok kim istifade ediyor? Resmî rakamlara göre Ruslar, Azerbaycan topraklarından bir milyar iki yüz elli milyon ton petrol sömürdüler. Azerbaycan'da altına "kızıl" diyorlar. Ruslar çıkardıkları petrolün % 97'sini Moskova'ya taşıdılar. %3'ünü ise Azerbaycan'a bıraktılar. Azerbaycan, kendi petrolünü kendi toprağı için kullanabilseydi; ülkedeki bütün kapıların çift tokmakları, altından ve gümüşten olabilirdi. Sosyalizmin bu büyük sömürüsü karşısında dehşet duymamak mümkün mü?

Azerbaycan, kitap ve kütüphâne bakımından zengin bir ülke. Ülke genelinde kütüphâne sayısı 4.000 (dört bin) civarındadır. Bir mukâyese yapmak için belirtmek istiyorum: Türkiye'deki kütüphâne sayımız ise 2.000'e (iki bin) yaklaşmaktadır. Bakû'de ilk kütüphâne, 1923 yılında kurulmuş: *Mirze Feteli Axundov Kütüphânesi.* Bu kütüphânedeki kitap ve belge sayısı 3.500.000 (üç buçuk milyon) civarındadır. Ankara'daki Millî Kütüphânemizde ise, 1.500.000 (bir buçuk milyon) civarında kitap ve belge var. Devlet yetkilileri, dünyâ edebiyâtından 250 klasik eseri yazıldıkları dillerden Azerbaycan Türkçesine çevirerek kütüphânelerine yaymışlar.

Bakû, heykel bakımından da zengin bir şehir. Büyük meydanlara ve iri güllerle güzelleşen alımlı parklara dikilen heykeller dikkatimi çekti. Önce Karl Marks'ın, Lenin'in, Kirov'un, 26 Bakû Komiseri'nin, Şaumyan'ın ve Kahraman 11. Kızıl Ordu'nun heykelleri karşıma dikilmişti. Azerbaycan'ı anlatan lüks baskılı albümlerde görüldüğü gibi 1920-1990 yılları arasında düzenlenen bütün bayramlar, şenlikler, mitingler, resm-i geçitler... hep bu heykellerin önünde yapılmış. O heykellerin yerinde şimdi yeller esiyor. Azerbaycan, bağımsızlığına kavuştuktan sonra halk, anlatılmaz bir öfkeyle, Karl Marks'ın, Lenin'in, Kirov'un, 26 Bakû Komiseri'nin, Şaumyan'ın ve Kahraman 11. Kızıl Ordu'nun... heykellerini kaidelerini indirip yere çarpmakla kalmamış. Onları, ceviz büyüklüğünde parçalara bölerek üzerlerine tükürmüş. Bugün Bakû'de, dünkü hainler ve gafiller sınıfından, sâdece Neriman Neriman'ın heykeli ayakta.

Bakû'de ihanet heykelleri yanında, Azerbaycan ruhunu yücelten, güzelleştiren, güçlendiren ediblerimizin, bestekârlarımızın âbideleri de var. Meselâ: Oğuzların Bayat boyundan olan ve Türk edebiyâtının en büyük şâirlerinden *Fuzulî*'nin, kendi adıyla anılan büyük meydanda, yüksek bir kaide üstünde güzel bir heykeli dikkatimi çekti. Kaidenin alt tarafında: *Mehemmed Fuzulî* yazılı. Büyük şâirimizin divanı elinin altında. Taş kaidenin sağ tarafındaki çaresiz bir genç adam rölyefinin *Mecnun*'a, sol taraftaki hüzünlü bir genç kız rölyefinin *Leylâ*'ya ait olduğunu anladım. 1556'da, 60 yaşında ölen *Fuzulî*, bütün Azerbaycan'ın gurur ve huzur kaynağı.

Tasavvuf edebiyâtımızın bir başka büyük şâiri olan *Nesimî*, bir başka meydandan bana seslenip durdu. Heykel kaidesi altına işlenen bir beyti, yıllardan beri aklımda. Onu yaşadığım müddetçe de unutmayacağım:

"Mende sığar bütün cihan
Men bu cihana sığmazam!"

Cihana sığmayan, sığamayan *Nesimî*'yi 47 yaşında iken Halep'te derisini yüzerek öldürmüşler. *Nesimî*'nin 1404 kadar Türkçe ve Farsça şiirleri var. *Fuzulî*'nin tesiri altında kalmasına rağmen Hurufî düşüncelerle dolup taşması öldürülmesine sebep olmuş.

Bir başka meydanda, *Genceli Nizamî*'nin heykelini gördüm. *Genceli Nizamî* (1150-1214), Türk olmasına rağmen devrin modasına uyarak şiirlerini Farsça yazmış. Bizim edebiyâtımızda *Leylâ ile Mecnun, Hüsrev ile Şirin* "*Hüsrev ile Şirin*" mesnevîlerini ilk defa kaleme alan odur. *Nizamî*, Bakû'nün güllerle süslü bir meydanına, bir hükümdar heybetiyle bakıyor.

Mirze Elekber Sabir, Azerbaycan mizahı edebiyâtının da kutup yıldızlarından biri. Mirze, Azerbaycan Türkçesinde, okuması yazması olanlara, belirli bir kültür seviyesinin üstünde bulunanlara karşı bir hitap tarzı. Bir sevgi ve saygı ifâdesi. Bir bakıma Mirze, bizim "sayın" kelimemizin, "muhterem" kelimemizin karşılığı. Azerbaycan Türkleri arasında Ali isimli belki yüz bin kişi vardır. Ali ismi, Azerbaycan Türkçesinde "Eli" şekline dönüşmüştür. Biz, *Mirza Ali Ekber Sabir* diyoruz. Azerbaycan Türkleri ise: *Mirze Elekber Sabir* diyerek şâirlerini alkışlıyorlar. Bakû'deki heykellerden biri de ona ait. Bakû ayrıca *Mirze Feteli Axundov, Cafer Cabbarlı, Hüseyin Cavid, Samed Vurgun, Üzeyir Hacıbeyli, Natevan, Celil Memmed Guluzâde*... gibi şâirlerin, tiyatro yazarlarının, bestekârların ve mizahı ustalarının heykelleriyle de aydınlık ve güzel bir şehir.

GOBUSTAN VE ESKİ BAKÜ

Eski Bakû'ye geçmeden önce, size biraz Gobustan'dan bahsetmek istiyorum. Gobustan, Azerbaycan'ın en eski yerleşim merkezlerinden biri. Gobustan gerçi 19. yüzyılın ortalarında keşfedilmiştir; ama orada yazının keşfinden bile binlerce yıl önce insanların yaşadıkları, kaya resimlerinden anlaşılmıştır. Gobustan'da 700'den fazla kaya üzerinde, 3.500 civarında resimler, işâretler, damgalar var.

Gobustan, Bakû'ye 70 km kadar uzakta. Kaya resimleri bakımından, dünyânın en önemli merkezlerinden biri sayılıyor. 1950 yılında, Azerbaycan İlimler Akademisi, Gobustan girişine bir levha yerleştirmiş. Üzerinde şöyle bir cümle var: *"Çok eski medeniyetlere ait olan bu tabiî kayaların kırılması, kaya üzerindeki resimlerin bozulması, yasaklanmıştır!"*

Günümüze, belki de on bin yıl öncesinden kalan bu çok dikkat çekici yerleşim merkezindeki kayalar, yer yer pörsümeye, lif lif olup dökülmeye başlamışlar. Kaya resimleri arasında hiç bozulmayanlar, daha yeni kazılmış gibi duranlar da var. Bazı kayaların üzerinde boğalar, öküzler, dağ keçileri, koyunlar, omuzları tırpanlı köylüler dikkatimizi çekiyor. Başka kayalar üzerinde ise, kayıklar, ele ele oynayan insanlar, mühürler, çeşitli işâretler sıralanmış!

Gobustan'da yapılan kazılarda, bol miktarda çakmak taşları, Mezolit ve Neolit Devri'ne ait çuvaldızlar, bıçaklar, baltalar, oklar, çekiçler ve süs eşyaları bulunmuş.

İnsan resimleri, ilkokul çocuklarının yaptıkları çok basit çizgi resimlerine benziyor. Balık tutan, ateş yakan, geyik avlayan, ekin biçmeye giden insan resimleri, o bölgede, binlerce yıl önce yaşayan insanların günlük hayatlarını göstermesi bakımından dikkat çekici.

Ben, Gobustan'da düzenlenen müzelerdeki mezar taşlarını ve o taşlar üzerindeki süslemeleri gördüğümde, Tunceli'deki, Kayseri'deki mezar taşlarımızı ve süslemelerimizi hatırladım. İnandım ki, kümbet mimarîmizi, mezar taşlarımızı ve çeşitli süslemelerimizi Anadolu'muza Azerbaycan'dan ve Türkistan'dan getirmişiz. Dokunulduğunda inleyen, kaval sesi çıkaran kayalar gördüm. Gobustan'ı anlaşılmaz, anlatılmaz uğultular içinde bırakarak Bakû'ye döndüm.

Eski Bakû'nün en önemli târihî eserlerinden biri, silindir şeklindeki Kız Kulesi. 12. yüzyılda yapılan Kız Kulesi'nin yüksekliği 30 metre. 8 katlı târihî eserin her tarafında gözetleme pencereleri var. Mes'ud Bin Davut, Kız Kulesi'ni, 12. asırda tam denizin kıyısına oturtmuş. Zamanla Hazar'ın suları çekilince Kız Kulesi, geniş bir caddenin arkasında kalmış. Kız Kulesi'ni şimdi benim kitap kapağım süslüyor. Bakû'yü 30 metre yüksekten görmek isteyenler kulenin 8. katına çıkıyorlar. Ben de şehri o noktadan görmek istedim. Dikkatimi önce, eski Bakû'nün surları çekti. Bin yıl kadar önce, şehri üç taraftan çeviren surlar artık çoktan yıkılıp gitmişler. Ayakta kalan surların uzunluğu 50-60 metre civarında.

Kız Kulesi'nin tepesinden bakılınca, eski Bakû'nün Şirvanşahlar Saray Külliyesi, bütün heybetiyle dikkatimi çekti. Gördüm ki, o Saray Külliyesi'nin hemen yakınlarında, eğri büğrü dar sokaklarıyla, üzerleri çatısız tek katlı veya iki katlı yorgun evleriyle çömelip

kalan bir mahalle, eski Urfa'nın, eski Diyarbakır'ın veya eski Erzurum'un bir parçası gibi.

Evliya Çelebi, 1645 yılının Bakû'sünü şöyle anlatıyor:

"Bakû Kalesi, Hazar Denizi kıyısında, yüksek bir tepe üzerinde dört köşe bir kaledir. İç kalenin, batıya bakan bir kapısı, Nahçıvan demirindendir. Yetmiş kule, altı yüz bedendir. Kale içinde toprak damlı yetmiş kadar ev vardır. Haydar Şah Câmi nâmı ile bir de câmi varsa da minâresi yoktur. Han, hamam, vesaireden nişan yoktur. Lâkin derya kenarındaki büyük ribatı (bağlık yer) bin kadar evli, bağ ve bahçeli, câmi, han ve hamamlı, çarşı pazarlı bir şehirdir ki, üç tarafı surla muhafazalı olup üç kapısı vardır. Bu ribattan yedi adet büyük minâre görülmekte idi. Üç hamamı varsa da Mirza Han Hamamı gayet hoştur. Çarşı ve pazarı, o kadar müzeyyen değildir."

Evliya Çelebi'nin bahsettiği eski Bakû Kalesi'nin kapı üstünde iki aslan, bir öküz başı kabartması var. Bakû Kalesi'nden denize dökülen üzerlerinde eski Türkçe harfler ve çeşitli hayvan kabartmaları bulunan dikdörtgen şekilli taşlar, Prof. Dr. Oktay Aslanapa'nın tespitlerine göre Selçuklu geleneğinin örnekleri arasında.

Şirvanşahlar Saray Külliyesi'ni gezerken hiç unutamayacağım iki hâdiseye şahid oldum. Onlardan birini yâni Saray Camii'nde kıldığım namaz konusunu yazmıştım. İkincisi, müze görevlisi Meryem Mustafaoğlu'ndan dinlediklerimdir.

Şirvanşahlar Saray Külliyesi'ne, sevgili dostum, Şahmar Ekberzâde'yi de yanıma alarak gittim. Müze müdiresi Dadaşkızı, sevdâlı bir yürekle anlatmaya başlarken ben de not tuttum:

"Şirvanşahlar Saray Külliyesi'nin yapımı XIII. asırda başlamış; sonraki asırlarda devâm etmiş. Gördüğünüz gibi bu külliyenin bir Yaşayış Köşkü var. İki katlı olan bu köşkün birinci katında 27, ikinci katında 25 oda bulunuyor. Bu köşkü, Şirvanşahlar hükümdarı Halilullah

ve oğlu Ferruh Yaser yaptırmışlar. Onlar bu köşkün ikinci katında yaşamışlar. Birinci katında da hizmetkârları kalmışlar.

Külliyenin bir divanhânesi var. XV. asırdan günümüze çıkan bu divanhânede devlet işleri müzakere ediliyordu. Yâni divanhâne, günümüzün millet meclisi binâsı gibi bir yerdi. Divanhâne kitabesinde, Arap harfleriyle şunlar yazılı: *'Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhammed onun elçisidir. Ali, Muhammed'in yakın adamıdır.'*

Bu divanhânenin kapısı çok gösterişli. Girişte, kapı üstünde usta eller tarafından taşa oyulan zarif güller arasında Hz. Ali'nin ismi yazılı. 566 yıldan beri ayakta kalmaktan yorulan divanhânenin dökülen, çatlayan, dağılan bâzı taşlarını, yeniden aslına uygun bir şekilde hazırlatıp yerine koyduruyoruz.

Şirvanşahlar Sarayı'nın geniş ve taş döşeli avlusu, gördüğünüz gibi yüksek duvarlarla çevrili. Yalnız, bu taş yapının en önemli özelliklerinden biri de, İslâmiyet'te ilmin, cesâretin, cömertliğin, merhametin sembolü olan Hz. Ali'nin isminin çeşitli yerlere çok san'atkârane bir şekilde işlenmiş olmasıdır. Hem Saray kapısında hem de divanhâne alınlığında gördüğümüz armudî madalyonlar da aynalı yazılarla Allah, Muhammed ve Ali isimleri bu taş yapıların çok zarif güzellikleri arasındadır.

Divanhâne sütunlarında gördüğümüz kurşun yaraları ise 1917 Komünist İhtilâli'nde, Rus ve Ermeni komitacılarından kalan vahşet örnekleridir.

Saray Câmii, Şirvanşahlardan Halilullah Han tarafından inşâ ettirilmiş. Câmi kitabesinde şunlar yazılı: *Bu nurlu binâyı, Allah resulünün adaşı, din himayedarı ulu Şirvanşah birinci Halilullah 1441 yılında diktirmiştir. Allah, tahtını, tacını uca etsin...*

Câmi minâresinin yüksekliği 22 metredir. Ancak gördüğünüz gibi, şerefesi demirdendir. Deli Petro Bakû'yü işgal ettiği zaman taştan olan şerefe, Rus topçusunun

bombardımanı esnasında yıkılmış. 1940'lı yıllarda Şirvanşahlar Sarayı ve Câmi yeniden onarıldığında, şerefe eskisi gibi yapılmamış, taş yerine demir kullanılmıştır. Minârenin kaidesi yoktur.

1441 yılında, Halilullah Han, annesi ve oğlu için bu saray türbesini inşâ ettirmiş. Türbe kapısındaki kitabede şöyle yazıyor: *"Allah rahmedenlerin rahmisidir. Bir gün geler, o sizi de bağışlar."* Türbe girişinde on iki defa Hz. Ali'nin ismi yazılı.

Türbe içinde, Şirvanşahlar soyuna ait yedi mezar var. Ruslar, 1945 yılında kabirleri açmışlar. Oralardan bazı kıymetli eşyaları çıkarmışlar. O eşyaların nereye götürüldüğünü bilmiyoruz.

Şirvanşahlar Sarayı'nın orta avlusunda, Seyid Yahya Mevlâna Bakuvî Hazretleri'nin de bir türbesi var. Seyid Yahya Bakuvî, I. Hayrullah Devri'nde yaşayan bir saray âlimi.

Astronomi ve tıp ilminde, devrinin önde gelen âlimlerinden biri imiş. Yahya Bakuvî Hazretleri, Halilullah Han'ın ve Saray mensuplarının çocuklarına, hem İslâm dinini hem de müspet ilimleri öğretmekle vazifeli. Öldüğü zaman (1462), onu Saray'ın dışına gömmek istememişler. Hep göz önünde olsun diye sekiz köşeli türbesini avlunun tam ortasına yapmışlar.

Görüldüğü gibi, Şirvanşahlar Sarayı'nın avlularında, eski Bakû Kalesi'nden ve surlarından Hazar Denizi'ne dökülen taşlardan bir kısmını ziyâretçilerin dikkatine sunuyoruz. Denizden 699 taş çıkarıldı. Bu taşların üzerinde bazı hayvan figürleri var. Hazar'ın dibinde daha çok taş bulunduğunu biliyoruz. Kelbecerden gelen bu koyun ve koç heykelleri, bizim eski mezarlıklarımızın süsleri arasındadır.

Bir de bu Şirvanşahlar Sarayı'nın hamamı var ki, XV. yüzyıl eseridir. Ancak hamam, çok uzun asırlar hep toprak altında kalmış. Biz, ondan 1936 yılında haberdar olduk. 1952 yılında, etrafındaki topraklar temizlendi; ama onu da-

ha ayağa kaldıramadık. 1501 yılında, Şah İsmail, Şirvanşahlar Devleti'ni dağıttı. Bütün hazinesini Tebriz'e apardı.

XVI. asırda Saray, Osmanlı Türklerinin eline geçti. 1920 yılında, Azerbaycan Sovyet idâresine katıldı. Bakû'nün 25 km uzunluğunda bir metrosu var. Bu metro 1967 yılında yapıldı. Rus mühendisler metro hattını Şirvanşahlar Sarayı'nın yakınından geçirdiler ki, yeraltından gidip gelen yolcu vagonları toprağı durmadan sarsarak titretsin ve o sarsıntılarla da bizim bu âbidelerimizin yıkılmasına yol açsın. Târihî eserlerimizin ancak %20'si ayakta. %80 civarındaki târihî eserlerimiz ya zamanla yıkılıp gitti veya büyük ordularla Azerbaycan'a saldıran devletler tarafından yakılıp yıkıldı.

"Meselâ Topal Teymur, Anadolu'ya saldırmadan önce Azerbaycan topraklarına girdi. 1396 yılında, Karabağ bölgesinden başlayarak Azerbaycan'ın çok büyük bir kısmını işgal etti. Buraları oğluna bıraktı. Etrafı yakıp yıktı. Tebriz Hükümdarı Sultan Ahmed ile Azerbaycan Hâkimi Kara Yusuf, Yıldırım Bâyezîd Han'a sığındılar. Teymur, bu kişilerin kendisine verilmesini istedi. Türkoğlu Türk Yıldırım Bâyezîd dedi ki: "*Bana sığınan mağdurları sana veremem. Çünkü bu, devletimin namusuna sığmaz! Vermem onları sana!*" Yıldırım'ın bu cevâbı üzerine, Topal Teymur, Ankara üzerine yürüdü. Aralarında çok şiddetli bir savaş başladı. Topal Teymur baktı ki hile yapmadan Ankara Kalesi'ni düşürmesi mümkün değil. Tuttu hileye başvurdu. Bir yaşına girmemiş bir kuzu kestirdi. Kanını bir tasa akıttı. Sonra Yıldırım'ın kumandanlarından iki üç kişiyi çadırına dâvet etti. Türk paşaları gelmek üzereyken koca bir tas kuzu kanını aç midesine içti. Sonra yanındaki hekimlerine dedi ki: Bana öyle bir ilâç verin ki, onu içtiğim zaman yüzüm sapsarı olsun. Hekimler, Topal Teymur'a bir ilâç içirdiler ki zâlimin yüzü sapsarı oldu. Bundan sonra, Topal Teymur, Yıldırım'ın adamlarını çadırına aldı.

Onlara dedi ki:

-Hâlimi görüyorsunuz; ben çok fena hastayım. Yanımdaki hekimler, bana beş on günlük ömür biçiyorlar. Ölmeden önce istiyorum ki, Yıldırım Han kale kapılarını bana ve üç beş muhafızıma açsın. Bizi içeri alıp Ankara'yı gezdirsin. Sonra bizi tekrar otağımıza uğurlasın.

Teymur bu sözleri söyledikten sonra, Yıldırım'ın elçileri yanında kusmaya başladı. Kusunca, bir tas dolusu içtiği o kuzunun kanı ağzından burnundan boşandı. Sonra hilekâr Teymur, başını kaldırıp Yıldırım'ın elçilerine dedi ki:

-Görüyorsunuz ki kan kusuyorum. Beş-on gün, ya yaşarım ya yaşamam. Söyleyin hükümdarınıza bana merhamet etsin. Gözlerim açık gitmesin!

Yıldırım'ın adamları, padişahlarına gittiklerinde gördüklerini bir bir anlattılar. Yıldırım çok merhametli adamdı. Topal Teymur'a yazığı geldi. Ankara Kalesi'nin kapılarını açarak Topal Teymur'u ve beş-on muhafızını içeri aldı. Ancak geceleyin el ayak ortalıktan çekilince, Teymur'un adamları gizlice kale kapılarını açtılar. Kapılar açılınca, Teymur'un orduları aç kurtlar gibi Ankara şehrine saldırdılar. Yıldırım Bâyezîd ve Türk ordusu bu hile karşısında Topal Teymur'a yenilip esir düştüler. Teymur hileye başvurmasaydı, Yıldırım'a karşı mertçe savaşsaydı Ankara'yı alabilmezdi. Yıldırım'ı yenebilmezdi. Ankara Savaşı'nı, elbette siz bizden daha iyi bilirsiniz. Ancak biz de Azerbaycan ziyâlıları olarak Yıldırım Bâyezîd'in yenilmesine sizin gibi gözyaşı döküyoruz! Eyvah diyoruz."

Şirvanşahlar Saray Müzesinin hanım hanımcık memuresi Ankara Savaşı'nı öylesine inanmış bir yürekle anlatıyordu ki, sözlerini kesemedim. Bana söylediklerinin gerçekle hiçbir ilgisi yoktu. Baştan sona kadar bir hayal ürünüydü. Ama karşımda bizim bu büyük mağlûbiyetimize dayanamayan bir güzel, bir sıcak, bir dost yürek vardı. Ona dikkatle kulak verdim. Hatta diyebilirim

ki, bu büyük masalı, ben de biliyormuşum gibi hep tasdik ederek, hayranlıkla dinledim.

Bin yıllık eski Bakû'nün heybetli bir bölümü olan Şirvanşahlar Sarayı'ndan, tüy gibi hafifleyerek çıktım. Sevgili dostum Şahmar Ekberzâde'ye bir delikanlı yüreğiyle, padişahımız Yıldırım Bâyezîd'i anlatmaya başladım.

Eski Bakû'nün bir kervansarayını Bakû Belediyesi masalarla, sandalyelerle, sedirlerle döşeyerek duvarlarını Azerbaycan halılarıyla süsleyerek dost yüzlü bir lokanta hâline getirmiş. Sinema Bakanı Azat Bey, bir akşam yemeği için beni o kervansaraya götürdü. Yemek esnasında, oturduğumuz hücreye, Azat Bey'in vazifelendirdiği müzisyenler geldiler. Azat Bey bana döndü:

-Bu bizim müzisyenler, bu akşam, sizin için çalıp söyleyecekler. Özellikle dinlemek istediğiniz bir mahnı, bir muğam var mı? dedi.

-Mümkünse Karabağ Şikestesini çalmalarını istiyorum, dedim.

Tar, garmon, nağara ve klarnet ustaları Karabağ şikestesine başladılar. Karabağ şikestesi benim dinlemeye doyamadığım ve zamân zamân gözyaşlarımla dinlediğim segâh makamında muhteşem üstü muhteşem bir musiki cenneti. Nitekim o akşam yemeğinde de gözyaşlarımı tutamadım. Sofradan kalkarak yüzümü taş duvarlara döndüm. Orada soyumun sopumun Azerbaycan'dan kopuş sebeplerini düşünerek sessiz sedasız dakikalarca ağladım, ağladım, ağladım.

Karabağ şikestesi bittikten sonra Azat Bey, adamların yeni bir makama geçmelerini istemedi. Elinin tersiyle havayı itekleyerek grubun susmasını ve hücreden çıkıp gitmelerini istedi.

Aradan şu kadar yıl geçmesine rağmen o kervansaraydaki akşam yemeğinin muhteşem havasını unutamadım.

YARATICILIK EVLERİ

Yaratıcılık Evlerinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı Yazarlar Evidir. Bana göre, Sovyetler Birliği'nde alkışlanacak kuruluşların başında Yaratıcılık Evleri geliyor. Hatta diyebilirim ki, Sovyet İmparatorluğu'nu ayakta tutan güçlerin arasında, Yaratıcılık Evleri de bulunuyor. Bu, Sovyet idârecilerinin, edebiyâtın millet hayatındaki büyük önemini bilmelerinden kaynaklanıyor. Ben, Yaratıcılık Evlerinden haberdar olduktan sonra, H. De Balzac'ın: *"Millet edebiyâtı olan topluluktur"* vecizesinin mânâsını çok daha iyi anladım. Gördüm ki, demokrasilerde seçmen ne ise Sovyetler Birliği'nde de Yazarlar Birliği, Yaratıcılık Evleri odur. Yâni demokrasilerde, partileri iktidara seçmenler oturtuyor. Sovyetler Birliği'nde ise, Komünist Partisi, iktidarda kalmak için Yazarlar Birliğinden destek alıyor. Bakû'de, bir çay bahçesinde Yaratıcılık Evlerini konuşuyoruz. Bir masa başında üç kişiyiz: Ben, Bahtiyar Vahabzâde ve Prof. Dr. Nurettin Rızâ.

Nurettin Rızâ, Vahapzâde'nin dünürü. Rızâ, Tıbbiyeden mezun; ama Azerbaycan'ın ve bütün Türk dünyâsının mes'eleriyle uğraşan, okuyan, araştıran, yazan bir mütefekkir. Hani bizde bir söz vardır; biz deriz ki: "Tıbbiyeden her türlü insan mezun olur. Arada sırada da doktor çıkar!" Dr. Nurettin Rızâ da işte o, on parmağında on hüner olan doktorlardan biri.

Bir masa etrafında hem çay içiyoruz hem de konuşuyoruz. Beni, adım adım tâkip etmekle vazifeli olan KGB mensubu bir kişi de beş altı masa ilerimizden bizi kolluyor. Adam, ayan beyan ortada. Kendisini gizlemek ihtiyacını hissetmiyor. Nereye gitsem aynı kişiyi arkamda, yanımda yöremde görüyorum. Bana öyle geliyor ki, bu alenî tâkiple, bana şunu hatırlatmak istiyorlar: *"Sen, bizim kontrolümüz altındasın. Konuştuğun kişileri, gittiğin yerleri biliyoruz. Ona göre!"* Doğrusu bu açık tâkipten, ben de zevk alıyorum. Kendi kendime diyorum ki: Koskoca Moskova, bana büyük kıymet veriyor! Ve yine kendi kendime diyorum ki: Bre ahmak adamlar, ben Azerbaycan'a tamâmen dost duygularla gelen adamım. Siz, beni casus sanıyorsunuz ve benden korkuyorsunuz. Korkun korktuğunuz kadar! Ben de sizin korkunuzdan gizli bir zevk duyuyorum. Çünkü benim atalarım demişler ki: "İti dövmektense korkutmak evlâdır, daha iyidir."

KGB mensubundan, Bahtiyar Vahapzâde'ye ve Nuretin Rızâ'ya hiç bahsetmeden soruyorum:

-Hocam, bana biraz Yaratıcılık Evlerinden bahseder misiniz?

-Yaratıcılık Evleri, bizim yazarlarımız için yapılan evlerdir. Azerbaycan'da iki Yaratıcılık Evimiz var. Biri Şuşa şehrimizde, ötekisi Şuvelan kasabamızda. Yaratıcılık Evleri, şehirlerin kalabalıklarından uzak yerlere kuruluyor. Bâzen ormanların içinde, bâzen deniz manzaralı yerlerde inşâ ediliyor. Devletimiz diyor ki: "Bir yazar, bir eser hazırlamak istiyorsa, kendi evinde, çocuklarının, hısım akrabasının, şunun bunun meşguliyeti altında kalmasın. Gelsin bu Yaratıcılık Evlerine yerleşsin. Ben ona yatıp kalkacağı, oturup çalışacağı iki oda vereyim. Orada, bu sessiz sâkin, bu huzur dolu Yaratıcılık Evinde, eserini yazsın. Yemeklerini benim aşçılarım yapsın. Yazarım hastalanırsa, ona benim doktorlarım parasız baksın. Benim yazarım da otursun, kendi eserini tamamlasın!"

-Azerbaycan'da iki tane Yaratıcılık Evi var dediniz. Bütün Sovyetler Birliği'nde kaç Yaratıcılık Evi var?

-Elli civarında Yaratıcılık Evimiz var. Bâzılarında elli, bâzılarında da yüz yazarımız misâfir olarak kalabilirler.

-Peki, her isteyen Yaratıcılık Evlerinde kalabilir mi?

-Hayır! Her isteyen kalamaz. Yaratıcılık Evlerinde kalmak isteyen bir kişinin, mutlaka yayımlanmış bir eseri olmalı, tanınmalı ve ayrıca iki yazar tarafından tavsiye edilmelidir. Yaratıcılık Evlerinin 350 üyesi var: Şâirler, hikâye ve roman yazarları, edebiyât eleştiricileri, âşıklar ve dramaturglar...

-Sonra?

-Sonra Yaratıcılık Evlerinin belirli bir bütçesi var. Bu bütçe milyon rublenin üzerindedir. Üye sayısı 350 civarındadır. Bir de yayın organlarımızdan bahsetmeliyim: Gazeteler, dergiler, edebiyât san'at dergileri...

-Bizim bir atasözümüz var. Biz diyoruz ki: "Kalemin ucu, kılıcın gücü gibidir!" Moskova, kalemin büyük önemini bildiği için böyle Yazar Evleri kurmuş. Bu Yazar Evlerine gelen ve onların nimetlerinden istifade eden bir yazar, iş başında bulunan bir hükûmeti kat'iyyen tenkîd edemez. Hatta yaşamak, itibar sâhibi olmak için rejimi ve iktidarı övmek mecburiyetinde kalır. Yâni Sovyetlerde herhangi bir yazar, rejimi ve iktidarı tenkîd edemez değil mi?

-Edemez!

-Ederse ne olur hocam?

-Ya kendisini akıl hastahânesinde bulur yahut sürgünde. Sovyetlerde rejimi tenkîd eden yazarlar, yurt dışına kaçmak, eserlerini oralarda bastırmak mecburiyetinde kalıyorlar.

-Azerbaycan'a ilk geldiğimde de dikkatimi çekmişti. Şehrin en hâkim bir noktasında, bir tepe üstünde Kirov'un devâsâ bir heykeli var. Sonra yüksek bir kaide üzerinde, Ermeni militanlarından Şaumyan'ın büstünü gördüm. O Şaumyan ki, Bakû'de, 15-16.000 soydaşımızı

en vahşiyâne usûllerle katletmişti. Milletimizin, vatanımızın bu alçak düşmanının büstü, adetâ gözümüze sokulurcasına Bakû meydanlarında ne arıyor? Bir yazar, bu saygısızlığı bir kitabında, bir makalesinde yazamaz mı? Yazarsa ne olur?

Sorumu, Prof. Dr. Nurettin Rızâ'nın yüzüne bakarak sordum. Aynı zamânda kalem ve eser sâhibi Doktor Nurettin Rızâ cevâp verdi:

-Maalesef yazamaz! Ne Kirov'un heykelini Azerbaycan ziyâlıları olarak oraya biz götürüp koyduk ne de Şaumyan'ın büstünün Bakû'ye konulmasında bizim fikrimiz alındı. O heykeli de, o büstü de Bakû'ye Moskova yerleştirdi. Bizim milletimizin kan düşmanlarını başımıza getirmeye Moskova'nın hakkı vardır da, o tasarrufa yazar olarak, kişi olarak bizim itiraz hakkımız yoktur. Bakın şimdi: Gence, bildiğiniz gibi, bizim ilk Cumhuriyetimizin başşehri idi. Moskova, Gence ismini kaldırarak yerine Kirov'un adını koydu. Bin yıllık Gence, Kirovabad oldu. Kirov ki, 100 bin soydaşımızı Sibirya'ya sürmüştü. Gence'de, bir gazeteciler toplantısında, Nüşabe Memmed isimli bir kadın gazeteci kalktı dedi ki: *"Gence şehrimize yeniden eski ismini alalım. Bu Kirovabad adından vazgeçelim!"*

Kadının işine son verdiler. Aynı konuyu Ferhat Ağmalı da Moskova'da dile getirdi. Ferhat'ı da kapı önüne koydular. Allah'ın hikmetine bakın, o zulüm zihniyetinden iki yıl sonra Gorbaçov'un Aşkârlık ve yeniden yapılanma anlayışıyla berâber Kirovabad ismi kaldırıldı. Gence yeniden eski ismine kavuştu. Nüşabe de Ferhat da vazifelerine iade edildiler. Biliyor musunuz; Erivan'da Türkçe isimli bir sokak, bir cadde, bir meydan, bir köy, bir şehir yoktur! Bizde: Şaumyan Caddesi, Avakyan Sokağı, Osipyan Sokağı... var. Niçin? Dağlık Karabağ'ın başşehri olan Hankendi'nin adını değiştirdiler. Oraya Sıtepanakert dediler. Şaumyan'ın asıl adı Sıtepanakert idi. Bizim Şaum-

yan isimli köylerimiz var. İki ilçemizin ismi Şaumyan'dır. Aşağı yukarı bütün ilçelerimizde Şaumyan sokaklarımız var. Kirov isminin verildiği bağ, kolhoz, sovhoz, köy, sokak, ilçe isimlerini saymak istemiyorum.

26 Bakû Komiserinden sâdece ikisi Türk'tür. Gerisi Rus, Ermeni, Gürcü, Yahudi, Letonyalı, Ukraynalı'dır. Ama adamlar adına dikilen heykel de Bakû'de gözlerimizin önünde. Jidanov, Stalin'in ideoloji sekreteriydi. Yâni kanlı cellât Stalin'in suçlarına ortak olan bir adamdı. Jidanov ismi, Rusya'da birtakım şehirlere, ilçe merkezlerine ve köylere verildi. Stalin devri sona erince, Ruslar, Jidanov'un isimlerini o şehirlerden, ilçelerden, köylerden silip attılar. Ama Azerbaycan'da iki ilçemizin ismi hâlâ Jidanov'dur. Bizim Bilesuvar şehrimizin adını da Puşkin olarak değiştirdiler. Bir de neye yanıyorum biliyor musunuz? Yirmi yıldan beri o güzelim turnalar, karankuşlar, hava kirliliği yüzünden artık görünmüyorlar.

Azerbaycan'da dört binden fazla bitki türü, on iki bin civarında hayvan cinsimiz var. Ama petrol kuyularından çıkan sular etrafı âdetâ bataklık hâline getiriyor. Bitki örtümüz, hayvan cinslerimiz eskisi kadar zengin ve güzel değil. Bunları niye anlatıyorum biliyor musunuz? Siz, bizim bu Yaratıcılık Evlerimizi çok beğendiğinizi söylediniz. Doğrudur! Bizim çok güzel Yaratıcılık Evlerimiz var; ama yazarlarımız bizim bu acılarımızı, millî ruhumuzu çivileyen, kanatan bu büyük çilelerimizi yazamıyorlar. Yazamayan yazarlar!..

Topraklarımızın ıslahı ve çevre kirliliğinin giderilmesi için Moskova'dan para istiyoruz; vermiyorlar! Düşünebiliyor musunuz? Çıkarılan petrolün %97'sini Moskova elimizden alıyor. Bize sâdece %3'ü kalıyor. Ey Moskova! Gel de şu bataklık hâline getirdiğin toprakları eski hâline çevir diyoruz; sesimize bir tek kişi cevâp vermiyor. Bir de elli yıl, yüz yıl sonraki Azerbaycan'ı düşünün. Bu gidişle, bu çevre kirliliği yüzünden, Azerbaycan yaşanılmaz

bir ülke hâline gelebilir! Yazık değil mi bize? Yazık değil mi çocuklarımıza, torunlarımıza? Evet, şehirlerin, ormanların, sahillerin güzel yerlerine Yaratıcılık Evleri kuruluyor; fakat bizim yazarlarımız o evlerde, bizim büyük acılarımızı yazamıyorlar. Yazanlar, söyleyenler bin bir türlü belâlarla karşı karşıya kalıyorlar.

-Demek ki, Sosyalist sistemde şiddetli bir sansür var!

-Var tabii! Burada bütün matbaalar, gazeteler, dergiler, radyolar devletin tasarrufunda. Kâğıt devletin tasarrufunda. Diyelim ki siz, dünyânın en güçlü kalemisiniz. Oturup dünyânın en muhteşem eserini yazdınız. Bunu nerede bastıracaksınız? Matbaalar devletin, kâğıt devletin, matbaa işçileri devletin maaşlı işçileri. O zamân mecbursunuz eserinizi bu baskı işiyle uğraşan, daha doğrusu vazifeli olan kişilere götürüp vermeye! Eseriniz onlar tarafından okunmadan, basılmasına izin verilmeden bir adım bile atamazsınız. Eserlerinizi okuyanlar da, rejimin veya hükûmetin aleyhinde tek satır yazmanıza izin vermezler. Aksi takdirde onlar da işlerinden güçlerinden olurlar.

Tekrar Bahtiyar Vahabzâde'ye dönerek sordum:

-Peki, hocam biz telif hakkı diyoruz; siz, gonorar diyorsunuz. Yazarlar eserleri karşılığında ne kadar para alıyorlar?

-Doğrusu iyi para alıyorlar. Meselâ şiir kitaplarında bir mısra için iki manat gonorar ödeniyor. Yeni bir baskı yapıldığında ilk baskıda ödenen paranın %60 fazlası ödeniyor. Üçüncü baskıda yine %60, dördüncü baskıda %40 fazlası gonorar yani telif hakkı olarak ödenir. Romanlarda durum farklıdır. Her 25 sayfa için 300-400 manat ödenir. Gelelim tiyatro eserlerine: Devlet, sizin bir tiyatro eserinizi sahneye koymak için kabul ederse size 3.000 ile 5.000 manat arasında gonorar öder. Eseriniz sahneye konulunca ilk geceden sonra size, satılan bilet gelirlerinin %10'u gonorar olarak ödenir. Alacağınız fark, tiyatro seyircisinin

sayısına göre değişir. Türkiye'de yazara devlet ne ödüyor?

-Bizde durum çok farklıdır aziz hocam! Eğer eseriniz özel yayınevleri basıyorsa, alacağınız para anlaşmanıza ve şöhretinize bağlıdır. Umûmiyetle ödenen telif hakkı şöyle hesaplanıyor: Kitabın baskı sayısıyla fiyatı çarpılır. Meydana çıkan sayının %8'i veya %10'u yazara ödenir.

Eğer kitabınızı devlet basarsa, benzer şekilde bir rakam bulunur. Eğer kitabınız ikinci baskı yaparsa, devlet ilk baskıda ödediğinden daha az bir para öder. Üçüncü baskıda daha az, dördüncü baskıda çok daha az bir telif ücreti öder.

-Çok şaşırdım! Neden öyle? Neden öyle?

-Doğrusu, ben de bilmiyorum. Yâni devlet, yazara der ki, demek ister ki: Ey adam! Neden sevilen, okunan, kısa sürede satılıp biten bir kitap yazarak bana para kazandırıyorsun? Ben de, işte bu yüzden seni cezâlandırıyorum. Şevkini kırmak için sana daha az para ödüyorum. Otur oturduğun yerde!

-Çok garip! Çok garip! Çok garip!

ELÇİBEY

Elçibey bahsini yazmadan önce, Türkiye'den çok önemli bir örnek vermek istiyorum: Türkiye'de, 27 Mayıs 1960 târihinde, bir askerî darbe oldu. Çok sevilen Başbakanlarımızdan Adnan Menderes'e kapatıldığı Yassıada Cezâevinde çok büyük işkenceler yapıldı. Sonra düzmece bir mahkeme, Menderes'i ve iki bakanımızı idama mahkûm etti. Demokrat Partinin bütün milletvekilleri, çeşitli cezâlara çarptırıldılar. Mahkûm olanlar arasında, DP Trabzon Milletvekili Prof. Dr. Osman Turan'da vardı. Osman Turan, on altı buçuk ayını Yassıada ve Kayseri Cezâevinde geçirdi. Tahliye olduktan sonra, bir gün Ankara'da, Türk Ocakları Genel Merkezinde, 27 Mayıs Darbesi'nin gerçek sebeplerini açıkladı. Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklu Târihinin en yetkili isimlerinden biriydi. Aradan elli yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen söyledikleri kanlı bir hançer gibi içerimde. Prof. Turan dedi ki:

"Adnan Menderes kendi akıbetini kendisi hazırladı. Kendi darağacını kendisi kurdu. Diyeceksiniz ki nasıl? Adnan Menderes, vatanımızı, milletimizi aşk derecesinde seven bir başbakanımızdı. Cumhuriyet devrimizin en çok sevilen başbakanlarımızdan biri, hatta birincisiydi. Türkiye'mizi, Orta Doğu'da, bir lider devlet hâline getirmek istiyordu. Bunun için Bağdat Paktı'nı kurdu. Bağdat Paktı'nda, İran, Irak, Türkiye, Pakistan vardı. İngiltere, Bağdat Paktı'na katılmak istedi. Diyeceksiniz ki,

İngiltere'nin Bağdat Paktı'nda işi ne? Olmaz olur mu? İngiltere ve ABD, Orta Doğu petrolleriyle çok yakından ilgileniyorlar. O yıllarda, İran'ın Musaddık isimli başbakanı İran'ın petrollerinin millîleştirilmesini istiyordu. Batı buna tahammül edebilir mi? Etmedi. Musaddık'ı devirdiler. Şahı, Amerika'ya götürdüler. 48 saat içinde İran petrollerini Amerikan şirketlerine bağladılar. Şahı getirip tahtına oturttular. Böylece Bağdat Paktı'nın bir kanadını kopardılar.

1958 yılında dış güçlerin tahriki ve teşvikiyle, Irak'ta askerî bir darbe yaptırdılar. Irak ordusu, Kral Abdullah ile Başbakan Nuri Said Paşa'yı tankların altında pul gibi ezdikten sonra idâreye el koydu. Böylece Bağdat Paktı'nın ikinci kanadını da düşürdüler.

1960 yılında iç ve dış güçlerin iş birliğiyle Türkiye'de de bir askerî darbe yapıldı. Menderes ve iki bakanımız idam edildi. Devlet çivisi yerinden çıkarıldı ve yurdumuz, milletimiz 27 Mayıs Darbesi'nin çok büyük sarsıntılarını yaşadı. Bağdat Paktı'nın üçüncü kanadı da koparıldı. Sonra? Bağdat Paktı'nın dördüncü kanadında da, 1958 yılında, bir askerî darbe oldu. Eyüb Han, Pakistan'da idâreyi ele aldı. 1971 yılında ise Pakistan ikiye bölündü. Bangladeş, Pakistan'dan ayrıldı. Bütün bunlar tesadüf müdür yani? Hayır! Hayır! Hayır! Batı dünyâsı, asırlardan beri vazgeçmediği *Şark Mes'elesi* dolayısıyla hem Türkiye'nin güçlenmesini istemiyor hem de Orta Doğu'daki zengin petrol yataklarından istifade edebilmek için oralardaki dili bir, dini bir, vatanı bir milletlerin içini bir bulgur kazanı gibi fokurdatıp duruyor! Batı dünyâsı, karşısında güçlü devletler istemiyor!"

Selçuklu Târihi profesörümüzün, 27 Mayıs Darbesi'ni nasıl tahlil ettiğini özellikle anlattım. Çünkü bizde, Demokrat Partinin ve Adnan Menderes'in başına gelenler, Azerbaycan'da da aşağı yukarı Halk Cephesinin ve Ebülfez Elçibey'in başına getirildi.

Şirazlı Sadi'nin bir şiirinden aklımda kalan şu hüküm ne kadar doğru. Şirazlı Sadi diyor ki: *"Tavus kuşunun en büyük düşmanı, kendi kuyruğudur!"*

Hatırlatmak isterim ki hiç kimse, bir kargayı, bir kartalı veya bir leyleği vurarak kuyruğunu götürüp misâfir odasının duvarına asmıyor. Ama Tavus kuşları, sâdece o cennet bahçelerini hatırlatan muhteşem kuyrukları yüzünden vurulup öldürülüyorlar.

Türkiye'mizin kuyruğu, önce vatanımızın bulunduğu bölgedir. Sonra Çanakkale ve İstanbul Boğazlarıdır. Sonra çok zengin akarsularıyla ve petrol kuyularıyla Doğu Anadolu'muzdur. Azerbaycan'ın kuyruğu ise bitmez tükenmez petrol yataklarıyla doğal gaz ocaklarıdır.

Rusya, 1804 yılında, Azerbaycan topraklarına girdikten sonra, ülkenin tam bir milyar iki yüz elli milyon ton petrolünü sömürdü. Azerbaycan ekonomisinin %97'si Rusya'nın kursağına inmeye başladı. Hangi devlet böyle bir zenginlikten elini çekmek ister?

Azerbaycan, 1804 târihinde Rusya'nın sömürge toprağı hâline getirildi. 1917 yılında Lenin ve arkadaşları ayaklanarak Rusya'da Bolşevik idâresi kurdular. Lenin, 07. 12. 1917 târihinde, bütün Rusya ve Doğu Müslümanlarına hitaben şöyle seslendi:

"Camileri... Çar hükûmeti tarafından imha edilen siz ey Mavera-yı Kafkasya Türk ve Tatarları! Bundan sonra millî ve medenî müesseseleriniz serbest ve dokunulmaz ilân olunuyor. Millî hayatınızı istediğiniz gibi kurunuz. Hatta isterseniz Rusya'dan ayrılınız!"

Lenin'in bu açıklamasına inanan bazı Azerbaycan Türkleri, Mehmed Emin Resulzâde başkanlığında Müsavat Partisini kurdular ve yapılan seçimler sonucunda iktidar oldular (28 Mayıs 1918). Böylece Türk dünyâsında ilk Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan'da kurulmuş oldu.

Lenin, 1917 yılının Aralık ayında, "câmileri Çar Hükûmeti tarafından imhâ edilen Kafkas Türklerine" verdiği

sözde durmadı. Azerbaycan'ı yeniden Sovyet sömürgesi yapmak istedi. Lenin'in emriyle 27 Nisan 1920'de 60 bin kişiden müteşekkil Rus ordusu Azerbaycan'a girmeye başladı. Küçük çapta çatışmalar oldu. Ruslar, 28 Nisan 1920'de Müsavat iktidarını devirerek idâreyi ele aldılar.

Pankratov isimli zâlim ve ahlâksız bir Bolşevik, Azerbaycan aydınlarının birçoğunu darağaçlarına çekti. Devletin en önemli makamlarına Rusları, Ermenileri, Gürcüleri getirdi. Yeni idâreciler sözüm ona işçi sınıfından olan birtakım bilgisiz, tecrübesiz korkak kişilerdi.

Moskova, Mehmet Emin Resulzâde'nin yerine Neriman Neriman isimli bir Bolşevik'i oturttu. Neriman, Lenin'in ve Stalin'in kayıtsız şartsız emir erlerinden biriydi.

Azerbaycan'da Bolşevikler iktidara gelince Müsavat Partisinin milletvekilleriyle ileri gelenleri kurşuna dizildiler. Resulzâde, bazı arkadaşlarıyla birlikte bir süre Pankratov zulmünden kaçabildiyse de sonunda yakalanarak hapsedildi. Ama yeni komünist idâreciler, onun 19 yaşındaki oğlunu kurşuna dizdiler. Stalin, Mehmet Emin Resulzâde'yi, Bakû Cezâevinden alarak Moskova'ya götürdü. Niyeti, Türk topluluklarını komünizme çekme çalışmalarında ondan istifade etmekti. Ama Resulzâde, bu oyuna gelmedi. Bir fırsatını bularak Rusya'dan Finlandiya'ya kaçtı. Bir süre Avrupa ülkelerinde yaşadı. 1947 yılında Türkiye'ye geldi. Yani 71 yıllık ömrünün 25 yılını Avrupa ülkelerinde geçirdi. 1955 yılında Türkiye'de vefat etti. Yurt dışında bulunduğu yıllarda devletimiz her ay Resulzâde'ye nakdî yardımlarda bulundu.

Moskova'nın yardımıyla Azerbaycan Devleti'nin başına geçirilen Neriman Neriman acaba neler yaptı? Bu sorunun cevâbını Mehmet Emin Resulzâde'nin bizzat yazmış olduğu hatıratından aldım. Neriman, önce petrol yüklü gemileri tam bir bayram sevinci içerisinde, top atışlarıyla birlikte Bakû'den Moskova'ya yolladı. Azerbaycan ekonomisini tamâmen Rusya'ya bağladı. Böylece

komünizmin veya sosyalizmin ne kadar barışçı, ne kadar dost, ne kadar bağımsızlığa vurgun ve ne kadar sömürüye düşman olduğunu ortaya koydular(!)

Sonra Neriman Neriman, babasının 15-20 adımlık küçücük bir bahçesini, bir yakın dostuna bağışlar gibi Azerbaycan'ın târih boyunca sâhip olduğu *Nahçivan* ve *Zengezûr* kazalarını yine bir bayram havası içinde Ermenistan'a bağışladı. Aynı şekilde *Borçalı* ve *Zakatala* arazilerini de Gürcistan'a hediye etti. Çünkü Lenin öyle emretmişti. Neriman'ın cehennem ateşinden farksız bu ihanetine Türkiye itiraz etti. Ve 1922 yılında, Türkiye ile Rusya arasında yapılan Kars Antlaşması'yla Nahçivan Ermenistan'dan alınarak yeniden Azerbaycan hâkimiyetine verildi. Ama Azerbaycan, siyâsî, iktisadî, idârî ve askerî bakımdan tamâmen Moskova'ya bağlıydı. Sömürülen, ezilen, yok edilmek istenen bir sömürge toprağı hâline getirildi.

Bu açıklamalardan sonra, Elçibey bahsine geçebiliriz. Ebülfez Elçibey, işte böyle talan edilen bir ülkede doğdu.

1938 yılında, Azerbaycan'ın Keleki köyü'nde, yoksul bir ailenin çocuğu olarak kucağa geldi. Babası çobandı. İkinci Dünyâ Savaşı'na katılan birlikler içinde olmuş; Keleki'ye yeniden dönememişti. Elçibey, dayısının himayesi altında büyümeye başladı. Köyünün toprağına çıplak ayaklarıyla basan bir mahzun çocuktu.

Ortaokulu, *Ordubat* şehrinde okurken kafasında doktor olmak vardı. Lisede kanaatlerini değiştirdi ve Doğu Bilimleri bölümüne girdi. 18-19 yaşlarına kadar komünist eğitimin tesiri altında kalarak: *"Biz Türk değiliz; biz Azerî'yiz! Türk başka, Azerî başka..."* diyordu. Sonra okudukça gördü ki, kendisi de, milleti de bal gibi Türk'tür ve konuştukları dil de Azerbaycanca değildir. Türkçenin Azerbaycan şivesidir.

Üniversite yıllarında Stalin zulmünü bütün çıplaklığıyla gördü. Marksizm, noksansız bir Rus emper-

yalizmi olarak uygulanıyordu. Okudukça gördü ki, Moskova eğitimiyle anlatılanlar yanlıştır. Kendisi de, Azerbaycan'da yaşayan milleti de Türkoğlu Türk'tür. Bu tespitlerini, öğretim üyesi olduğu üniversitede talebelerine ısrarla anlatmaya başladı. Onu bir gün yakalayıp götürdüler ve 1.5 yıl hapse mahkûm ettiler. Taş ocaklarında çalıştırdılar. Her gün 30 kilo ağırlığında 900 taşı, yerden alıp kamyonlara yüklemesini istediler. Elçibey, birkaç ay, bu çok ağır işte çalıştı.

Süresini doldurup cezâevinden çıktıktan sonra, bu defa ona üniversitenin kapılarını kapadılar. Gorbaçov, hükûmet başkanı oluncaya kadar bu baskı devâm etti.

1988 yılında, Azerbaycan Türklerinden birkaçı, Prof. Dr. Bahtiyar Vahabzâde'nin evinde, önce Elçibey, Xudu Memmed, Nurettin Rıza, Süleyman Eliyar bir araya gelerek, milletin geleceği ve vatanın sömürge idâresinden kurtulması için mücâdele etmeye karar verdiler. Daha sonra bu kişilere yeni öncüler de katıldı. Onları şöyle sıralayabilirim: İtibar Memmed, Halil Rızâ, Sirus, İsa Hüseyin Muganna, İsmail Şıhlı, Yusuf Samedoğlu, Sabir Rüstemhanlı, Abbas Abdullah, Zelimhan Yagup, İtibar Serdaroğlu Memmedli, Yaşar Karasoy, Mayıs Elizâde, Sabit Ahmed, Anar, Meryem Hasanzâde, Şahmar Ekberzâde, Rahim Gaziyef, Vilayet Gulusoy, Necef Necef ve diğerleri...

Bu grup kendisine Halk Cephesi ismini seçti ve ülkenin demokratik bir rejime kavuşması için mitingler düzenlemeye başladı. Halk Cephesinin ilk mitingi 1988 yılının Ekim ayında yapıldı.

Ebülfez Elçibey Halk Cephesinin lideri oldu. Herkes ona: "Bey!" diye veya "Elçibey!" diye hitap ediyordu. İsmi: *Ebulfazl* idi. Soyadı: Aliyev. Ebulfazl: Faziletinin, ilmin, olgunluğun babası karşılığında bir kelime. Azerbaycan lehçesinde, Ebülfez şekline dönüşmüş. Aliyev ise Ali'nin oğlu demek. O, Rusça eklerle yeni kelimeler yapılmasından hoşlanmadığı için Aliyev soyadını sevme-

di, kullanmadı. Bu bakımdan ona "Bey!" diye hitap ettiler. Onu demokrasi mücâdelelerinde kendilerinin elçisi olarak bildiler.

Azerbaycan Halk Cephesi, 1992 yılında yapılan seçimlerden sonra iktidar oldu ve Cumhurbaşkanlığı makamına onu oturttu.

Bizzat, Bahtiyar Vahapzâde'den dinledim. Dedi ki: "Ebülfez Elçibey, saçının telinden ayağının tırnağına kadar kristal adamdır. Çok dürüst adamdır. İdealist adamdır. Cumhurbaşkanı seçildiği gün, ayakkabıları giyilmeyecek kadar eskiydi. Soldan sağdan araştırıldı. Onun için giyinilmemiş bir çift ayakkabı bulundu. Onlar da ayağına 3-4 numara büyüktü. Ebülfez, o yeni ayakkabıları giyerken gözyaşlarını tutamadı. Dönüp bize dedi ki:

-Cumhurbaşkanlığımda bir hatam olursa çekinmeden beni uyarmalısınız.

Elçibey, bize hayatını anlatırken diyordu ki:

"Üniversitenin 2. ve 3. sınıflarında okurken, târihe, siyâsî konulara daha çok ilgi duymaya başladım. Birkaç öğrenci arkadaşımla millî, siyâsî konularda ateşli tartışmalara başladık. Bizde şöyle bir fikir oluştu; anladık ki, halkımız köle, vatanımız ise sömürgedir."

Sömürge toprağı hâline getirilen vatanlarda, iki türlü insan vardır: *Mankurtlar* ve *idealistler.*

Mankurtlar, dillerinden, dinlerinden, târih şuurlarından, vatan duygusundan koparılmış zavallı insanlardır. Vatan, onlar için alelâde bir toprak parçasıdır. Önemli olan karınlarının doymasıdır. Bu bakımdan, aç köpeklerin, sâhiplerinin yüzüne bakması gibi mankurtların gözleri de, efendilerinin gözlerindedir. Mankurtlar, söylenen her sözü kabul eder; verilen her emri yerine getirirler.

İdealistler ise, fikir çilesi çeken insanlardır. Kölelikten insanlığa, esaretten hürriyete geçmek için hayatlarını ortaya koyarak mücâdele bayrağı açmışlardır. Onlar için, vatan toprağı altıyla ve üstüyle mukaddestir.

Dünyâyı güzel, aydınlık ve müreffeh yapanlar idealistlerdir. İdealistler, sâdece kendi milletlerinin değil bütün insanlık âleminin de kahramanlarıdırlar. Ben, ömürleri bin bir çile içinde geçen idealistler biliyorum. Ebülfez Elçibey, yakinen bildiğim ve sevdiğim idealistlerden biriydi. Bize, hayatını anlatırken şöyle diyor:

"Ben, bütün gücümle, üniversite ve doktora öğrencileri arasında, millî şuurun canlanması için propaganda yapıyordum. KGB (Rus Gizli Polis Teşkilâtı) beni dikkatle tâkip ediyordu. Ocak 1975 târihinde beni tutukladılar. Temmuz 1976 yılına kadar hapis yattım. Bir tek düşmanım vardı: Sovyet İmparatorluğu. Benim işim, bu zâlim imparatorluğa karşı mücâdele idi.

Her milletin mankurtları da var, idealistleri de! Azerbaycan Halk Cephesi, Elçibey liderliğinde hem Ruslara hem de içlerindeki mankurtlara karşı mücâdele etti.

Azerbaycan, 200 yıldan beri Rus emperyalizmi altında çırpınıyordu. Elçibey, Mehmet Emin Resulzâde'nin açtığı bayrağa yeniden sâhip çıktı. Üç renkli Azerbaycan bayrağını yeniden yükseklere çekti. Önce, yaşadığı toprakların, hür ve müstakil olmasını istiyordu. Azerbaycan yurdu ikiye bölünmüştü. Kuzey Azerbaycan'da 7 milyon Azerî yaşıyordu ve Rusya'nın pençesi altındaydı. Güney Azerbaycan'da ise 30 milyon Azerî, İran hâkimiyetindeydi. Elçibey, daha üniversite yıllarında, Kuzey Azerbaycan'la Güney Azerbaycan'ın birleştirilmesini kafasına koymuştu. Aklı başında bir Azerbaycan veya Anadolu Türk'ü bu asil ve haklı duyguya nasıl karşı çıkabilir? Ama hayret! Türkiye'de de Azerbaycan'da da bu büyük ideale karşı çıkanlar, Elçibey'i kolsuz kanatsız bıraktılar. Bunlar Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın modern mankurtlarıydılar. Bizdeki mankurtlar, kendilerini Atatürkçü göstererek seslerini yükseltiyorlar. Bizdeki mankurtlar da Elçibey'in aleyhinde yazdılar; Azerbaycan'daki mankurtlar da. Bin defa hay-

ret! Atatürk, emperyalizme karşı savaşmamış mıydı? Türkiye'de, İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan... emperyalizmine yiğitçe baş kaldıran Atatürk, büyük devlet adamıdır da; Rus ve İran emperyalizminden nefret eden Ebülfez Elçibey, bizdeki birtakım Atatürkçülere göre neden "*siyâsetten anlamayan bir kişidir*?"

Hasta yatağından kalkarak Hatay'ı Anadolu topraklarına katan, kazandıran Atatürk, gözü pek ve üstün bir siyâsetçidir de, Elçibey, Kuzey Azerbaycan'la Güney Azerbaycan'ın birleştirilmesi gerektiğini söylediğinde neden *"mâceraperest bir siyâsetçidir?"*

Atatürk, Türk dili ve Türk târihi üzerinde çok büyük bir hassasiyetle durduğu için en büyük öğretmendir de; aynı düşünceler içinde çırpınıp duran Elçibey, niçin, niçin, niçin *"aceleci bir siyâset adamıdır?"*

Elçibey, dünyâ Türklüğünün mes'elelerini çok iyi bilen bir alperendi. Azerbaycan'ı, dünyâ Türklüğünün bir parçası olarak gören, gösteren bir büyük dâvâ adamıydı. Diyordu ki:

"Türkiye, iki yüz elli milyonluk Türk dünyâsının başı durumundadır. Bu başın boğazı Azerbaycan; gövdesi Türkistan'dır!"

Elçibey, bu şuurla yaşayan bir idealistti.

Elçibey'le cumhurbaşkanı olmadan önce de, Cumhurbaşkanlığından çekildikten sonra da konuştum. Onun, basit, bayağı bir ayaklanma ile Cumhurbaşkanlığından neden düşürüldüğünü çok iyi anladım.

Bu konuya merhum Adnan Menderes'le başlamamın elbette bir sebebi var. Birtakım kimseler ve çevreler, dün, Türkiye'nin kalkınması karşısında nasıl bir büyük rahatsızlık duydularsa; benzer kişiler ve çevreler de, Azerbaycan'ın kendi kültür kökleri üzerinde yükselmesinden öylesine bir korkuya kapıldılar.

Hem Çarlık Rusya döneminde hem de Sosyalist Rusya'nın kültür emperyalizminde, Azerbaycan Türklüğünü

yok etme, onları, Türk ve İslâm temellerinden koparma, çekip alma gayreti vardı. Elçibey, bu köksüzlüğün önüne geçmek istiyordu. Okul kitaplarına koyduğu metinlerle yeni yetişen nesillere şunları anlatmaya çalışıyordu:

"Biz Türk'üz, Müslüman'ız. Kitabımız Kur'an, peygamberimiz Hz. Muhammet'tir. Dilimizin kitabı Dede Korkut Destanları'dır." diyordu.

Azerbaycan'da bu ruhu öldürmek isteyen emperyalist güçler, Elçibey'e tahammül edemediler.

Elçibey, cumhurbaşkanı olur olmaz 85 bin kişilik Rus ordusunu Azerbaycan'dan çıkardığı için onu devirmekte acele ettiler.

Elçibey, Türkiye'ye teklifte bulundu. Dedi ki:

"Ben, Rus'un ordusunu Azerbaycan'dan sürüp çıkardım. Ey Türk Genelkurmayı, ey Türk devlet adamları, ordunuzdan belirli bir kuvveti alın getirin koyun Azerbaycan'a! Sonra nedir Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bu vize zorluğu? Biz iki dost ülke değiliz. İki kardeş ülkeyiz! Gelin kaldıralım bu vize işlemlerini, milletimiz rahatlıkla gidip gelsin Türkiye'ye, Azerbaycan'a! Bana diyorlar ki: Bu zor bir iştir! Ben de diyorum ki: İngilizlerle Fransızlar, aynı millete mensup olmadıkları halde vizeyi kaldırıyorlar da biz neden kaldırmayalım?"

Elçibey, cumhurbaşkanı olur olmaz, Kiril alfabesini kaldırarak yerine Latin alfabesini koydu. Hâlbuki Moskova, Azerbaycan alfabesiyle Türkiye alfabesi bir olmasın diye çok büyük gayretler sarf etmişti. Türkiye-Azerbaycan alfabe birliği, bazı kişileri ve çevreleri çok korkutuyordu. Bu bakımdan Elçibey'in alfabe değişikliğine öfkeyle baktılar. Ona tahammül edemediler.

Elçibey: *"Moskova'dan kurtulup hür olabilmek için Rus'un rublesinden tamâmen ayrılmak ve müstakil para basmak mecburiyetindeyiz"* diyordu. Ve rubleden manata geçiyordu. Rus devlet adamlarıyla Azerbaycanlı mankurtlar, onun bu davranışı karşısında tepinmeye başladılar.

Elçibey diyordu ki: *"Azerbaycan topraklarını %20'si Ermenilerin işgali altındadır. O toprakları kurtarmaya mecburuz. Bunu ancak güçlü bir orduyla yapabiliriz. Ordumuzda otuz bin askerimiz vardır. Bu sayıyı yüz bine çıkarmak mecburiyetindeyiz. Azerbaycan ancak yüz bin kişilik bir orduyla vatan bütünlüğünü sağlayabilir."*

Azerbaycanlı mankurtlar ona dediler ki, sen insanları savaş çıkararak öldürtmek mi istiyorsun? Elçibey, onlara Mithat Cemal Kuntay'ın beytiyle cevâp verdi:

"Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır
Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır!"

Vatan toprakları için ölmek gerektiğini bilmeyen mankurtlar, Elçibey'in cumhurbaşkanı olmasından rahatsızlık duyuyorlardı. Elçibey diyordu ki:

"Biz, 150 yıldır, Rus işgali altında olduğumuz için bizde asker psikolojisi ölmüş. Milletin için, yurdun için öleceksin. Bunu yapmak zorundasın. Bana diyorlar ki, Elçibey, insanları ölüme çağırıyor. Doğru! Ölüme çağırıyorum. Vatan uğrunda, bayrak uğrunda öleceksin. Bunu yapmıyorsan zaten yaşamaya hakkın yok!"

Elçibey'in kuvvetli bir Azerbaycan ordusu kurmak istemesi Azerbaycan topraklarında gözleri olanları çok endişelendiriyordu. O bakımdan, onu, Cumhurbaşkanlığından devirmeye kalktılar.

Dahası var: *Türkiye* gazetesinin 6 Ağustos 2000 târihli nüshasında Ahmet Kabaklı ile Türk Dünyâsı Araştırma Vakfı Başkanı Prof. Dr. Turan Yazgan arasında geçen bir konuşma var. *Kabaklı* soruyor:

-Azerbaycan'ın Millî Kurtuluş Savaşı'nı vermek mücâdelesinde, Elçibey'i en fazla sıkan şeyler nelerdi?

Prof. Yazgan cevâp veriyor:

-"Türk dünyâsına inanmış bir lider olarak asıl derdi, Azerbaycan'ı demokrasi ve millî hayat düzenine kavuşturmak, Karabağ'ı hakkı olan istiklâl ve refaha kavuş-

turmaktı. O, daima Türk dünyâsının birliğini, Azerbaycan'ı da düşünerek arzuluyordu. Azerbaycan petrolleri ona göre Türkiye için de millî bir servetti. İstiyordu ki, bu petrolün %35'inden Türkiye, %35'inden Azerbaycan, %30'undan ise Batı devletleri faydalansınlar."

Elçibey böyle düşünüyordu. Bunu kendisinden ben de dinledim. Ama Sovyet Rusya ve Batılı devletlerin buna razı olmaları mümkün değildi? İhanet ocakları derhal faaliyete geçtiler. Bazı Rus generalleri, *Suret Hüseyin* isimli bir adamı silâhlandırarak Bakû üzerine yolladılar. Elçibey, emrindeki kuvvetlerle Hüseyin'in birlikleri arasında bir çatışma olmasın, kardeş kanı akmasın diyerek Cumhurbaşkanlığı Sarayı'ndan ayrılarak doğduğu köy olan Keleki'ye gitti. Onun Cumhurbaşkanlığından ayrılmasından sonra, Türkiye'nin Azerbaycan petrollerinden faydalanma nisbeti %35'ten % 1.5'e düştü. Haydar Aliyev, bu nisbeti galiba % 4'e çıkardı. O devirde, Elçibey'e karşı Haydar Aliyev'i destekleyen bizim devlet adamlarımız böylece boylarının ölçüsünü aldılar.

Bir gelişme daha oldu: Yeni Azerbaycan anayasasına Halk Cephesinin ve Elçibey'in gayretiyle bir madde konulmuştu. Orada:

"Devletimizin resmî dili Azerbaycan Türkçesidir!" diye bir madde vardı.

Dilin millet hayatındaki büyük önemini bilmeyenler Moskova'nın Türk dünyâsında uygulamak istediği kültür emperyalizmini anlamayanlar bu doğru hükme itiraz ettiler. Elçibey'den sonra, o dosdoğru madde yerine cin çarpmış gibi garip bir madde koydular:

"Devletimizin dili, Azerbaycan dilidir!"

Türkiye'de, Demokrat Partiye ve Adnan Menderes'e tahammül edemeyen kafalar ve devletler ne ise, Azerbaycan'da da Halk Cephesine ve Elçibey'e baş kaldıran ve onu deviren kafalarla devletler aynıdır.

Elçibey, çok sevdiği Türkiye'de öldü; ama Azerbaycan'da toprağa verildi. Ben, bizim basınımızda, Elçibey üzerine yazılan makaleleri, 318 sayfalık bir kitapta topladım. Kitabın ismini *Elçibey* diye koydum. O çalışmada, yani gazetelerimizi ve dergilerimizi tararken bir husus dikkatimi çekti:

Türkiye'de solculuk veya komünizm bayrağını dalgalandıranlardan, ikide bir: "Tam bağımsız ve demokratik Türkiye!" çığlıklarıyla meydanlara dökülenlerden hiçbiri, Elçibey hareketini dikkate almamış, Elçibey üzerine bir makale yazmamıştı. Bu, bizim Türkiyeli komünistlerin, kayıtsız şartsız Moskova hizmetinde olduğunu gösteriyor. Bu, bizim büyük çilemizdir.

Elçibey'in iki çocuğu var. Kızının adı: Çilenay, oğlunun adı: Erturgut'tur. Elçibey, kızına neden Çilenay ismi koyduğunu şöyle açıklıyor:

"Çilenay, çile çekerek büyümek demektir. Ben çok çile çektim. Ama inanıyorum ki, kızlarımız ve oğullarımız, daha huzurlu, daha rahat, daha demokrat bir ülkede yaşayacaklar!"

Elçibey'in Bakû Devlet Mezarlığı'ndaki kabrini ziyâret ettim. Mezarının üzerinde, kocaman harflerle yazılan şu kitabe aklımdan hiç çıkmayacak:

"Burada bir Türk esgeri yatır!"

(Burada bir Türk askeri yatıyor.)

Bakû'de, bir Türk askerinin yattığı toprağa, gözyaşlarımdan damlalar süzüldü...

AZERBAYCAN MANKURTLARI

Mankurt kelimesini bizim dilimize ve edebiyâtımıza ilk defa kazandıran galiba Cengiz Aytmatov oldu. *Divan-ı Lügat'it Türk*'te mankurt kelimesi yoktur. Eski sözlüklerimizde de o kelimeye rastlayamadım. Azerbaycan sözlüğünde bizde olmayan bir kelime var: *Manku*. Manku, yaşlı hayvanların şiddetli bir soğuk algınlığından hastalanması demekmiş.

Yeni Türkçe sözlüğümüze, mankurt kelimesi de girmiş. Mankurt: *"Bir kişinin millî benliğinden kopması, kendi toplumuna yabancılaşması"* diye açıklanmış.

Sovyet İmparatorluğu'nda ima yoluyla bile olsa, rejimin ve idârecilerin tenkidi mümkün olmadığı için yazarlar, orada şahid oldukları haksızlıkları ya birtakım sembollerle anlatıyorlardı veya o hâdiseler başka bir ülkede geçmiş gibi yazıyorlardı. İşte Kırgız Türklüğünün dünyâ çapındaki yazarı Cengiz Aytmatov da Rusların hâkimiyetleri altına aldıkları Türk topluluklarını, (uyguladıkları kültür siyâsetleriyle) nasıl değiştirdiklerini, onları kendi köklerinden nasıl kopardıklarını, hatta kendi analarına babalarına bile nasıl düşman hâline getirdiklerini Juan Juan kabilesinin bir vahşeti olarak anlatmaya çalıştı.

Okumayanlara hatırlatmak için bu uygulamayı, Cengiz Aytmatov'un *Gün Uzar Asra Bedel* isimli romanının 150. ve devâmı sayfalarından özetleyerek alıyorum:

"Juan Juanların insan hafızasını yitirmesine, deli olmasına yol açan bir işkence usûlleri varmış. Önce, esirin başını kazır; saçlarını tek tek kökünden çıkarırlarmış. Bunu yaparken, usta bir kasap, oracıkta bir deveyi yatırıp keser; derisini yüzermiş. Derinin en kanlı yeri boyun kısmı imiş ve oradan başlarlarmış yüzmeye. Sonra, bu deriyi parçalara ayırır; taze taze esirin kan içinde kalmış başına sımsıkı sararlarmış. Böylece sarılan deri, bugün, yüzücülerin kullandığı kauçuk başlığa benzermiş. Buna "deri geçirme işkencesi" derlermiş. Böyle bir işkenceye maruz kalan tutsak ya acılar içinde kıvranarak ölür ya da hafızasını tamâmen yitiren, ölünceye kadar geçmişini hatırlamayan bir mankurt yani geçmişini bilmeyen köle olurmuş. Bir devenin boynundan, beş altı kişinin başını saracak deri çıkıyormuş.

.....

Başlarına geçirilen soğumamış deve derisinin, güneşte kuruyup büzülmesi, başlarını mengene gibi sıkıp dayanılmaz acılar verirmiş. Bir yandan deve derisi büzülüyor, bir yandan da kazınan saçlar büyüyüp başına batıyormuş. Asyalıların saçları fırça gibi sert olur zaten. Kıllar, üste doğru çıkmayınca, içeri doğru uzar ve diken gibi batarmış. Bu dayanılmaz acılar sonunda tutsak ya ölür ya da aklını, hafızasını yitirirmiş. Juan Juanlar, işkencenin beşinci günü "sağ kalanlar var mı?" diye gelip bakarlarmış. Bir teki bile sağ kalmışsa, amaçlarına ulaşmış sayarlarmış kendilerini. Hafızasını yitirmiş tutsağı alır, boynundaki kalıbı çıkarır; ona yiyecek içecek verirlermiş. Köle zamanla kendine gelir, yiyip içerek kendini toplarmış. Ama o bir mankurtmuş artık!

Bir mankurt kim olduğunu, hangi soydan, hangi kabileden geldiğini, anasını, babasını, çocukluğunu bilmezmiş. İnsan olduğunun bile farkında değilmiş.

Köle sâhibi için en büyük tehlike, kölenin baş kaldırması, kaçmasıdır. Ama mankurt, isyanı düşüneme-

yen tek varlıkmış. Efendisine, köpek gibi sâdık, onun sözünden asla çıkmayan, başkalarını dinlemeyen, karnını doyurmaktan başka bir şey düşünemeyen bir yaratıkmış. En pis, en güç işleri, büyük sabır isteyen çekilmez işleri, gık demeden yaparlarmış. Mankurt için önemli olan tek şey, efendisinin emirlerini yerine getirmekmiş. Açlıktan ölmemesi için yiyecek, donmaması için eski püskü giyecek verdiniz mi; başka bir şey istemezmiş!"

Cengiz Aytmatov, meşhur eserinde mankurtları işte böyle anlatıyor. Soranlar olabilir: Sovyet Rusya da hâkimiyeti altında yaşayan başka toplulukları, böyle uygulamalarla mı emrine alıyordu? Yüz kere, bin kere, milyon kere hayır! Moskova, uyguladığı çok ciddî kültür siyâsetleriyle başka toplulukları kendisine benzetmeye çalışıyordu. Ben, Sovyetlere on defa gidip geldiğim için orada Moskova'nın Türk topluluklarını nasıl mankurtlaştırmak istediğini görerek öğrendim.

Milletleri millet yapan kendi kültür kökleridir. Kültür bir milletin konuşmuş olduğu dildir. Mensup olduğu dinî inanıştır. Târih şuurudur. Gelenekleri ve göreneklerdir; güzel san'atlarıdır. Bu köklerden birisi olmadığı veya zayıflamaya başladığı zaman cemiyet hayatında sarsıntılar, bozulmalar başlar. Veya şöyle diyeyim: Kültür, kök boyalara benzer. Bir beyaz mendili, hangi kök boya kazanına batırırsanız mendil artık içine batırılan boyanın rengini alır. Eski rengini kaybeder.

Şimdi lütfen dikkat buyurun: Sovyet Rusya, Türkistan'daki ve Azerbaycan'daki binlerce camimizi ya yıkarak yakarak veya tavuk kümesi, ahır, sinema salonu, güreş kulübü, ev, dükkân... yaparak aslî gayelerinden koparmıştı. Veya câmilerimizi Allahsızlık Merkezi hâline sokmuşlardı. İslâmiyet'i tamâmen yasaklamışlar, bırakınız yasaklamayı üniversitelere bile dinsizlik, Allahsızlık dersleri koymuşlardı. O derslerden sınıf geçmeyenlere diploma vermemişlerdi.

Türk topluluklarında, Kiril alfabesini uygulamışlardı. Böylece, Azerbaycan-Türkistan Türkleriyle, Türkiye Türkleri arasındaki kültür birliğini koparmaya çalışmışlardı. Ve daha beteri: Eskiden, Uluğ Türkistan olarak bilinen toprakları Ruslar, önce çeşitli Cumhuriyetlere bölmüşlerdi (Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan gibi). Her Cumhuriyet'te ayrı bir alfabe ve ayrı bir dil uygulamışlardı. Böylece ortaya Azerbaycanca, Türkmence, Özbekçe, Kırgızca, Kazakça, Uygurca, Tatarca... diye diller çıkarmışlardı ve ısrarla onlara demişlerdi ki: *"Siz Türk değilsiniz. Siz Azerbaycanlı, siz Türkmen, siz Özbek, siz Kırgız, siz Kazak'sınız!"* Sonra bu Türk toplulukları arasında, çeşitli çekişmeler, hatta düşmanlıklar meydana getirmişlerdi.

Ruslar, bir topluluğu millet yapan kültür temellerinden biri olan Türkçeyi, yani ana dillerini onlara unutturmaya çalışmışlardı. Türk soyundan gelenleri Rusça konuşmaya sevk etmişlerdi. Bu konuda % 60 nisbetinde başarılı da olmuşlardı. 1990 yılında Sovyet İmparatorluğu çöktüğü zaman Türkistan ve Azerbaycan Türklerinin çok büyük bir kısmı kendi ana dillerini (bâzen % 50, bâzen % 60 nisbetinde) bilmiyorlardı. Yâni Sovyet İmparatorluğu, 2050 yılına kadar devâm etseydi artık oralarda Türk topluluklarından, Türk kültüründen, Türk dilinden bahsetmek mümkün olmayacaktı. Azerbaycan ve Türkistan Türklüğü can çekişmeye başlayacaktı. Yâni bizim soydaşlarımız kendi köklerine, milletlerine düşman olan mankurtlar hâline geleceklerdi. Moskova, en çok Türk kelimesinden, en çok Türkçeden rahatsızlık duyuyordu. Bu hastalığını Azerbaycan'da ve Türkistan'da yaşayan bâzı soydaşlarımıza da bulaştırıyordu. Sâdece oralarda değil, Türkiye'de de bâzı kimseler mankurtlaşarak milliyetimize, dilimize, dinimize, târihimize... düşmanca duygularla saldırmıyorlar mı? Türkçemizi çok basit bir kabile dili hâline getirmek isteyenler,

İslâmiyet denilince bir yerlerine kızgın bir demir yapıştırılmış gibi olanlar, târihimizi küçümseyenler, *"Türkiyelilik"* yavşaklığıyla ağızlarını açanlar... hep bizim, yani Türkiye'mizin yeni mankurtlarıdırlar.

Bizim mankurtlarımız olur da Azerbaycan'ın mankurtları olmaz mı?

Azerbaycan mankurtları, aşağı yukarı 180 yıllık Moskova siyâsetinin tesirinde kalarak seslerini yükseltiyorlar. Azerbaycan mankurtlarının iflâh olmaz iki saplantıları var: *"Türklük ve Türkçe!"*

Azerbaycan mankurtları: *"Biz Türk değiliz Azerbaycanlıyız ve biz Türkçe konuşmuyoruz; Azerbaycanca konuşuyoruz!"* diye göğüs kabartıyorlar. Rus'un, (Türklüğü yok etmek isteyen) kültür siyâsetini bilenler bu iddiaya gülüp geçmektedirler. Ama Rus'un kültür siyâsetini bilmeyenler, böyle açıklamalar karşısında derin bir öfkeye kapılmaktadırlar.

Azerbaycan halkının Türk olduğunu ispata çalışmak güneşin doğudan doğduğunu, batıdan battığını anlatmak gibi bir şey! Çünkü Azerbaycan bir coğrafyanın adıdır. Dünyâda Azerbaycanca diye bir dil yoktur. Azerbaycan, Anadolu'dan önce Oğuz boylarıyla dolup taşan, Türkleşen bir bölge!

Azerbaycan'da yaşayan halka Ermeniler Türk diyorlar; İranlılar Türk diyorlar. Ruslar, Azerilerin Türk olduklarını ve Türkçe konuştuklarını çok iyi bildikleri için onları başka bir milliyet ve dil kazanına batırmak istiyorlar. Bâzı Azerîler de, Rus'un bu mankurtlaştırma siyâsetinin kurbanı olarak ağızlarını: *"Biz Türk değiliz; Azerbaycanlıyız! Biz Türkçe konuşmuyoruz; Azerbaycanca danışıyoruz!"* diye açıyorlar.

Gerçi, yeni Azerbaycan Cumhurbaşkanlarından hem Ebülfez Elçibey hem de Haydar Aliyev: *"Biz Türkiye Türkleriyle bir millet; ama iki ayrı devletiz!"* diyerek bu konuya tam bir açıklık getirdiler; ama ülkelerindeki

mankurtların düşüncelerini değiştiremediler. Daha önceki bölümlerde de yazmıştım: Millî futbol takımımız 2002 yılında dünyâ üçüncüsü olduğu zaman, Bakû'de yüz bin Azerbaycan Türk'ü, caddelere, meydanlara bizim bayraklarımızla dökülerek haykırmışlar ve *"Türkiye! Sen bizim her şeyimizsin!"* sözleriyle bütün Türk düşmanlarının uykularını kaçırmışlardı; ama Azerbaycan mankurtlarının düşüncelerini değiştirememişlerdi. Çünkü mankurt, kendi toplumundan kopan, hatta kendi toplumuna düşman kesilen, köksüz, şahsiyetsiz insan demektir. Şimdi buraya, o mankurtlardan birinin iddialarını, kendi kitabından alarak dikkatinize sunmak istiyorum:

Cafergulu Rüstemov isimli biri, *Gobustan-Azerbaycan'ın Gedim Medeniyyet Ocağı"* isimli kitabının 38. sayfasında sözde *"Azerbaycanca"* diliyle şöyle bir iddiada bulunuyor. Diyor ki:

"Niye deyek ki, Ruslar yaşayan Rusiya'da xalq Ruslar, dilleri Rus; Gürcüler yaşayan Gürcistan'da xalq Gürcü, dilleri Gürcü dili vs. olsun, Azerîler yaşayan Azerbaycan'da xalq Türk (Azerî Türk'ü), Oğuz dili ise Azerbaycan dili, Azerbaycan dili yox Türk dili olsun? Biz, hesab edirik ki, dilimizi Azerbaycan Türkçesi adlandıranlar da, bizim Türk olmamızı sayıglayanlar da, böyük sehv edir; bizi Türk'ün eteğine bağlamaq isteyirler. Men hele 1995'nci ilde "Tek Sebir" gazetenin iyun nömresinde yazdığım kimi, onlar "Balayanlardan rüşvet alıblar" bizi yerli yox, gelme gelemine verirler.

Niye bizim dilimiz Azerbaycan Türkçesi adlandırılır. Lâkin Özbeklerin, Gazagların, Türkmenlerin dili; Özbek Türkçesi, Gazag Türkçesi, Türkmen Türkçesi veya Ukrayna Slavyancası, Belerus Slavyancası deye, heç yerde rast olunmur.

Axı, Türk dili ile Azerbaycan dili eyni dil olsaydı, yalnız lehçe ile seçilseydi, Azerbaycan dilinden (deyek ki B. Vahapzâde'nin eserleri) Türkçeye ve Türk dilinden

(Atatürk'ün kitabı) Azerbaycancaya tercüme olunmazdı. Axı, dilimizin neyi çatmır? Söz ehtiyatı? Musigiliyi? Şe'riyeti? Yoxsa neyi?"

Yetmiş yaşına basmış bir adam, üstelik arkeolog Rüstemov böyle söylüyor. Şimdi Türkiye'de, Türkçeden başka hiçbir yabancı dil bilmediğini söyleyen ilkokul mezunu bir kimse, yukarıdaki satırları dikkatlice okuyunca Rüstemov'un ne demek istediğini kolaylıkla anlayacak ve hiç farkında olmadan, Rüstemov'un ifâdesiyle *Azerbaycanca* bildiğini de fark edecektir.

Rüstemov'un yazısında, Türkiye Türkleri olarak bilmediğimiz birkaç kelime var. Önce onları açıklamak sonra yukarıdaki iddiaları bir de Türkiye Türkçesiyle dikkatinize sunmak istiyorum:

Sehv: Arapçadan dilimize giren bir kelimedir. Hata, yanlış mânâsındadır.

Söz ehtiyatı: Söz zenginliği demektir. Ehtiyat da Arapça bir kelimedir. Doğrusu ihtiyattır. Azerbaycan ağzında "ehtiyat!" olmuştur.

İyun: Latince bir kelimedir. Azerbaycan'da (Haziran) yerine kullanılmaktadır.

Balayanlar: Bugünkü Azerbaycan coğrafyasında MÖ. IV-MS. X. yüzyıllar arasında yaşayan, ana-dilleri Türkçe olan Hırıstiyan Türkler.

Şimdi ben, Cafergulu Rüstemov'un yazısını bir de Türkiye Türkçesine uygulayarak dikkatinize sunacağım. Tercüme etmeyeceğim. Çünkü tercüme ancak yabancı bir dilden yapılabilir. Biz, Azerbaycan Türkçesini rahatlıkla okuyor ve anlıyoruz. Ama Azerbaycan Türkçesini, Türkiye Türkçesine geçirirken birtakım basit değişiklikler yapıyoruz. Bu, Türkiye Türkçesinin hem Azerbaycan hem de diğer kardeş Türk topluluklarının Türkçelerine göre daha gelişmiş, daha zenginleşmiş, daha incelmiş olmasından kaynaklanıyor. Misal mi istiyorsunuz? Meselâ *Cafergulu Rüstemov* diyor ki:

"Ruslar yaşayan Rusiya'da xalq Ruslar, dilleri Rus, Gürcüler yaşayan Gürcüstan'da xalq Gürcü, dili Gürcü dili olsun vs."

Bu satırlardaki (x) harfi Azerbaycan'da gırtlaktan çıkartılan hırıltılı (h) harfi karşılığında kullanılıyor. Bizim konuşma dilimizde, bilhassa mahallî ağızlarda hırıltılı (h) vardır; ama maalesef alfabemizde yoktur. Bu bakımdan biz, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine uygulamalar yaparken önce bu hırıltılı (h) harfini, yâni Azerbaycan alfabesindeki (x) harfini kullanmıyoruz. Şimdi siz, lütfen okuması yazması olmayan ve alfabemizdeki harflerden hiçbirini tanımayan bir kimseye (halk) kelimesini önce yumuşak sonra hırıltılı (h) harfiyle okuyun ve sorun bakalım: Bu iki kelimeyi birbirinden farklı bulmuş mu bulmamış mı? Veya (halk) kelimesini hırıltılı (h) ile telaffuz ettiğinizde bu kelimeyi anlamış mı anlamamış mı?

Rüstemov'a göre bu iki kelime birbirinden tamâmen farklıdır. Birisi Türkçe, ötekisi Azerbaycancadır.

Sonra biz, ifâde bakımından: "*Ruslar yaşayan Rusiya'da* veya *Gürcüler yaşayan Gürcistan'da...*" demeyiz. Cümleye: "*Rusların yaşadığı Rusya'da* veya *Gürcülerin yaşadığı Gürcistan'da...*" diye başlarız. Bizim Türkiye Türkçesinde de Arapça ve Farsça kelimeler var; Azerbaycan Türkçesinde de. *Sehv* de *hata* da Arapçadır. Biz, Türkiye'de bu iki Arapça asıllı kelimenin ikincisini kullanıyoruz. Yâni *hata* veya *yanlış* diyoruz. Niçin? *Sehv* kelimesi yanında *hata* kelimesi çok daha bilindiği için ve kullanıldığı için. Sonra biz, "*gazet*" demiyoruz; "*gazete*" diyoruz. Ağustos da, eylül de Türkçe değildir. Ağustos Latince, eylül Arapçadır.

Rüstemov, Türklükten ve Türkçeden uzaklaşmanın, kopmanın huzuruyla göğsünü yumruklayarak şöyle haykırıyor: "*Biz, Azerbaycanlılarıg. Azerbaycan'da Azerîler yaşayan ölkede yaşayırıg, Azerîlerig. Nece ki, ele Özbekistan'da yaşayan Özbekler kimi, Gazakistan'da*

yaşayan Gazaglar kimi, Rusiya'da yaşayan Ruslar kimi, Gürcistan'da yaşayan Gürcüler vs. kimi Azerîler torpağında, Azerbaycan'da yaşayan Azerîlerig. Dilimiz de Azerî dili, Azerbaycan dilidir."

Biliyorum; siz de benim gibi şaşıracaksınız. Yaşı yetmişe dayanmış Rüstemov neden böyle yazıyor? Azerbaycan'ı Türkiye'den, Azerbaycan Türkçesini Türkiye Türkçesinden neden koparmak, uzaklaştırmak istiyor?

Acaba Türkiye'nin Azerbaycan üzerinde birtakım gizli emelleri mi var? Meselâ, Türkiye Azerbaycan topraklarını işgal etmek mi, Rusya gibi Azerbaycan petrollerinin %97'sine el koymak mı istiyor? Türkiye Türkçesi Azerbaycan Türkçesine mi muhtaç? Türk edebiyâtı Azerbaycan edebiyâtından çalıp çırparak veya Azerbaycan edebiyâtını dağıtarak, bozarak, susturarak seviye kazanmak mı istiyor? Rüstemov isimli kişiyi Türkçe ve Türklük konusunda rahatsız eden nedir? Eğer Rüstemov da "Azerbaycan diline" birazcık saygı olsaydı, Rüstemov bir parçacık Azerbaycan ruhuyla yaşasaydı Marksist rejim çöker çökmez, yâni Azerbaycan Rus esaretinden kurtulur kurtulmaz soyadındaki o Rus mühründen kurtulur; Rüstemov yerine Rüstemoğlu soyadını alırdı.

Milliyet ve dil konusundaki görüşlerini 2000 yılında yazdığına göre görülüyor ki, hazretin soyadından hiçbir rahatsızlığı yoktur. Hatta Rusçadan bir ek aldığı için memnundur da mağrurdur da! Onu çok rahatsız eden Türkçe ve Türklüktür.

Eğer Rüstemov, yüreğini samimiyetle ortaya koysaydı; Türkiye Türklerine ve Türk ordusuna büyük öfkesini şöyle ifâde ederdi. Derdi ki:

"Bu Türk ordusu, neden 1918 yılının Eylül başlarında Halil Paşa komutasında, Bakû'ye girerek Ermenilerin ve Rusların Azerî katliamına mani oldu? Neden?

1920 yılında, Müsavat Partisi iktidarı yıkıldıktan ve Mehmet Emin Resulzâde devrildikten sonra Moskova bi-

zim başımıza Neriman Neriman isimli bir devrimci ve ilericiyi getirmişti. Neriman da dünyâ sulhu ve barışı için Nahçivan topraklarını Ermeni kardeşlerimize, Zengezur topraklarımızı da Gürcü kardeşlerimize hediye etmişti. Peki, ama bu Türk ordusu ve devleti neden bizim işlerimize burnunu sokarak Nahçivan'ın Ermenilerden alınıp tekrar Azerbaycan'a bağlanmasına sebep oldu?"

"1990 yılında, Marksist sistem çöktükten, Azerbaycan müstakil bir devlet hâline geldikten sonra, bizim sâdece on günlük buğdayımız kalmıştı. O zor günlerimizde Türkiye, bize neden yüz bin ton buğdayı bedelsiz olarak bağışladı? Belki biz yeniden eski efendimize bağlanarak karnımızı doyuracaktık! Dahası var, dahası var: Ermeniler ve Ruslar, Azerbaycan toprağının %20'sini işgal ettikten sonra Türkiye neden bize yardımcı oldu? Neden askerî yardımda bulundu? Neden yeni ordumuzun kurulmasında gayret sarf etti?

Türkiye, hâlâ işlerimize karışmaya devâm ediyor. Türkiye, Ermenistan sınırını açmak için Ermenilerin işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesini istiyor. Neden? Bizim Türklükle, Türkçeyle ne ilgimiz var ki, Türkiye bizimle böylesine ilgileniyor?

Azerbaycan topraklarına, Ruslarla Ermeniler, birlikte gelip girdikleri zaman, yanı başımızdaki Türkmenistan, bize bir avuç pamuk gönderdi mi? Göndermedi! Yılda 75 ton altın çıkaran Özbekistan, bize tırnak büyüklüğünde bir altın ulaştırdı mı? Ulaştırmadı! Kırgızistan, Karabağ kaçkınlarımıza (mülteci) bir dilim ekmek, Kazakistan da bize bir kuru soğan uzattı mı? Uzatmadı! Peki, bu Türkiye'ye ne oluyor ki, ikide bir bizim yardımımıza koşuyor? Biz Türk değilik, Azerbaycanlılarık! Biz Türkçe konuşmayırık, Azerbaycanca danışırık! Türkiye, gendi milletiyle meşgul olsun! Men Türkiye'nin Azerbaycan'a yardım eylemesini istemirem! İstemirem! İstemirem!" diye ter ter tepinirdi.

Şimdi yazımın bu noktasında, bizim halk şâirlerimizden Karacaoğlan'ın, Azerbaycan'da *"Azerbaycanca"* söylenen bir şiirini dikkatinize sunuyorum. Yalnız metinde geçen (x) harflerinin hırıltılı (h) olarak okunması gerektiğini hatırlatarak sözü Karacaoğlan'ın *"Azerbaycancaya"* çevrilmiş (!) şiirine bırakıyorum:

Alạ gözlü nazlı dilber
Vaxdın geçer demedim mi?
Gözlerin cellât yağıdır
Ganım içer demedim mi?

Bax bu gaşa, bax bu göze
Canım gurban olsun size
Yaxasız köynekler bize
Felek biçer demedim?

Garacaoğlan merd ilen
İşim yoxdur namerd ilen
Felek meni bu derd ilen
Salub keçer demedim mi?

Cafer Rüstemov'a göre yukarıdaki şiir Türkçe değildir. Azerbaycancadır. Adamın söylediği doğru olsaydı Türkiye Türkleri olarak biz bu şiirden, hiçbir şey anlamayacaktık. Hâlbuki okuması-yazması olmayan bir Türk köylüsü bile, Karacaoğlan'ın bu şiirini büyük bir dikkat ve zevkle dinleyip duygulanacaktır.

Her millet, bir başka milletten aldığı kelimeyi kendi zevkine göre değiştirerek, eğerek bükerek, yumuşatarak kullanmaya başlar. Meselâ biz Türkiye Türkleri olarak Farsçadan aldığımız kelimeleri şöyle değiştirmişiz:

Harmen: Harman, *Bulbul*: Bülbül, *Hurûs*: Horoz, *Âlûfte*: Aşüfte, *Aluçe*: Aluç, *Alav*: Alev, *Âmûza*: Amcazâde, *Utu*: Ütü, Urdu: Ordu, *Ürdek*: Ördek, *Babune*: Papatya, *Bûstan*: Bostan, *Badıncan*: Patlıcan, *Bâzâr*: Pazar, *Gûlaç*: Güllaç, *Haven*: Havan, Piyade: Yaya, *Peyember*: Peygamber...

Azerbaycan Türkleri de Arapça kelimelerdeki (A) sesli harfini kaldırarak yerine umûmiyetle (E) sesli harfini koymuşlardır. Bu bakımdan Azerbaycan Türkçesinde Ali, "Eli" olmuştur.

Aşk: Eşk, *Vatan:* Veten, *Kalem*: Gelem, *Kabir*: Gebir, *Hazin*: Hezin, *Asır*: Esr, *Gazab*: Gezeb, *Garez*: Gerez, *Amal*: Emel, *Taze*: Teze, *Alâka*: Elege... şekline dönüşmüştür.

Azerbaycan Türk'ü *"gam"* demez; *"gem"* der. Şimdi siz, bir metni Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine uyguladığınız zaman *"gam"* yerine nasıl *"gem"* dersiniz? Türkiye Türkçesinde *gem*, atların yuları ucundaki demir araçtır. Azerbaycan Türkçesinde ise gem bozulmuş hâliyle; acıyı, derdi, üzüntüyü ifâde eder. Bunun gibi Azerbaycan Türkleri kâğıt yerine *kâğız*, ihtiyaç yerine *ehtiyaç*, liyakat yerine *leyaget*, yıl yerine *il*, yürek yerine *ürek*, öyle böyle yerine *ele bele*, şiir yerine *şe'r*, şimdi yerine *indi*... diyorlar. Bir Azerbaycan Türk'ünün makalesindeki bu kelimeleri olduğu gibi yazsak, bunlar Türkiye'de de herkes tarafından rahatlıkla anlaşılır. Ama biz, uygulamalarda İstanbul Türkçesini dikkate aldığımız için o kelimelerin doğrularını yazıyoruz. Rüstemov, bu uygulamaya tercüme diyor. Bir dilin farklı şivelerini veya ağızlarını farklı bir dil olarak görüyor, gösteriyor. Bana göre Rüstemov'un bu öfkesi altında iki sebep yatmaktadır:

1-Rüstemov, ya soy sop bakımından kat'iyyen Türk değildir; Azerbaycan'da yaşayan ve Türk olmayan azınlıklardan birine mensuptur.

2-Veya Türk olduğu halde Moskova'nın kültür siyâsetinin tesiri altında kalarak mankurtlaşmış bir adamdır.

Çünkü bir insan, soyuna sopuna, diline, târihine, vatanına... bu kadar yabancılaşamaz. Bu kadar gayr-ı ciddî, gayr-ı ilmî, gayr-ı ahlâkî iddialarla ortaya çıkarak gülünç duruma düşemez.

Cafergulu Rüstemov'un, kendisine göre Azerbaycan dilinin ve Azerbaycan milletinin en kuvvetli gerekçesi şöyle:

"Rusya denilen coğrafyada Ruslar yaşıyor, dilleri Rusça; Gürcistan'da Gürcüler yaşıyor, dilleri Gürcüce; Türkmenistan'da Türkmenler, Özbekistan'da Özbekler, Kazakistan'da Kazaklar yaşıyor; dilleri Türkmence, Özbekçe, Kazakça. Neden o Cumhuriyetlerde yaşayan kimselerin dillerine Türkmen Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kazak Türkçesi... denilmiyor da, Azerbaycan'da yaşayan Azerîlerin diline Azerbaycan Türkçesi deniliyor? Yukarıdaki örneklere bakarak Azerbaycan'da yaşayan Azerîlerin diline de Azerî dili veya Azerbaycan dili denilmelidir."

Azerbaycan'da yetmiş yaşına merdiven dayamış bu adam daha öğrenememiş ki, Rusların Türkistan topraklarına girmelerinden önce yani 1860'lı yıllarda Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan... diye bir ülke yoktu. O topraklar *Uluğ Türkistan*'ın bir bölümüydü. Oralarda yaşayan kimseler de Türkçenin Oğuz, Çağatay ve Kıpçak lehçeleriyle konuşuyorlardı. Türkistan'ı ayrı Cumhuriyetlere bölen ve onlara ayrı diller veren, emperyalist Rusya'dır.

Sonra bu yetmiş yaşındaki Rüstemov hâlâ öğrenememiş ki, her zaman coğrafya adıyla, o coğrafya üzerinde yaşayan milletin adı ve dili aynı olmaz. Meselâ İran topraklarında yaşayanlar Fars'tırlar. Dilleri İranca değildir. Orada Farsça ve Türkçe konuşurlar. Irak'ta, Suriye'de, Lübnan'da, Bahreyn'de, Gazze'de yaşayanlar; Irakça, Suriyece, Lübnanca, Gazzece konuşmazlar; Arapça konuşurlar. Libya'da da, Mısır'da da, Fas'ta da, Cezayir'de de Arapça konuşulur. Dünyâda Amerikanca, Avusturalyaca diye bir dil yoktur. O coğrafyalarda İngilizce konuşulur. Afganistan'da Peştuca-Farsça, Pakistan'da Urduca-İngilizce, Brezilya'da Portekizce, Belçika'da Fransızca-Hollandaca, Küba'da, Kolombiya'da, Dominik'te, Gine'de İspanyolca konuşulur. Ve bizim dilimiz Anadolu'da, Anadoluca değildir; Türkçedir. Türkiye Türkçesinde çeşitli ağızlar da vardır. Meselâ "gelmek" fiilinin şimdiki zaman teklik çekimi İs-

tanbul Türkçesinde "geliyorum"dur. Ama Türkiye'nin her bölgesinde bizim insanlarımız "geliyorum" demez. Aynı fiili: *Celirim, gelirim, geliyim, geliyom, geleyom, geleyyon, gelerem, gelem...* şeklinde çekerek konuşanlar da var.

Rüstemov'a göre böyle konuşanların her birisi ayrı bir dille konuşmaktadırlar ve ayrı bir millete mensupturlar. Azerbaycan Türkleri de *"gelirem"* dedikleri için demek Türkçeden farklı bir dille konuşmaktadırlar. Azerbaycan Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasındaki fark sâdece bu kadarcık mı? Elbette değil! Azerbaycan Türkçesinde elbette bizim bilmediğimiz veya kullanmadığımız birtakım kelimeler var.

Bizim Millî Eğitim Bakanlığımızın uyguladığı yanlış dil siyâseti yüzünden biz, 40-50 yıl önce ölen bir şâirimizin, bir edibimizin yazılarını, şiirlerini kolay kolay okuyup anlayamıyoruz. Azerbaycan'la aramızdaki bağlar 200 seneden beri kopuktur. Birtakım farklılıkların olması elbette çok tabiîdir.

Sovyet İmparatorluğu çökmeden önce, Azerbaycan'da Türklüğü ve Türkçeyi reddedenleri dinlediğimde, bunu, Moskova'nın estirdiği zulüm fırtınasına bağlamıştım. *"Adamlar korkularından tam bir Rus ağzıyla konuşuyorlar"* demiştim. Şimdi Rüstemov gibileri okudukça ve dinledikçe görüyorum ki, vaziyet hafife alınacak gibi değildir. Sovyet İmparatorluğu'nun yıkılması üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen Azerbaycan mankurtları seslerini hâlâ yükseltmektedirler. Aklımda, Azerbaycan Türklüğünden kalan atalar sözünden birkaçı şöyle:

"Gemide oturar, gemiciyle dövüşer.
Göz var görmeg içün, ağıl var bilmek içün.
Halğa it ürer, bize çaggal!
Rehmet düzene, le'net pozana!
Saygısız igidi düşmen aldadar!"

Bizim ne çok aldananlarımız var Ya Rabbim!

Şimdi tahmin ediyorum ki meraklanacaksınız ve soracaksınız: Neden böyle? Bir kısım Azerbaycan Türkleri neden mankurtlaştılar? Kendi ana dillerinden neden koptular? Soylarını soplarını neden inkâr ettiler? Kendi varlıklarına neden düşman hâline geldiler?

Bu sorunun bir tek cevâbı var: Bâzı Azerbaycan Türkleri, Moskova'nın çok ciddî şekilde uyguladığı kültür emperyalizmi neticesinde ruhsuz, köksüz, vatansız ve imânsız mankurtlar oldular. Bilindiği gibi dört ayrı emperyalizm vardır:

1. Siyâsî emperyalizm
2. Askerî emperyalizm
3. İktisadî emperyalizm
4. Kültür emperyalizmi.

En tehlikeli, en dehşetli, en öldürücü emperyalizm kültür emperyalizmidir.

Bir büyük devletin siyâset güdümüne giren başka bir devlet, zamânla kendi millî menfaatlerine göre yeni bir siyâset düzenleyebilir. Bir büyük devletin orduları tarafından istilâ edilen ülke, zamânla o yabancı güçlerden kurtulabilir. Kendi vatanını kendi ordularıyla koruyabilir.

Bir devlet, şu veya bu şekilde başka bir devletin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömürürken, sömürülen devlet zamânla bu soygun hareketine karşı çıkabilir. Kendi kaynaklarını kendi milletinin hayrı için kullanmak yoluna girebilir. Sömürülmeyi önleyebilir. Ama başka bir devletin kültür emperyalizmiyle yetişen, o emperyalizmin eğitim ve öğretim kurumlarından geçen topluluklar, kolay kolay kendi köklerine dönemezler. Yâni mankurtlaşan kişiler ve topluluklar yeniden eski benlikleriyle yaşayamazlar. Çünkü kültür, kök boyalara benzer.

Mesela: kar gibi beyaz bir ipek mendili, simsiyah bir kök boyasının fokur fokur kaynadığı bir kazanın içine daldırıp çıkarırsanız artık simsiyah bir mendiliniz olur.

O mendili kırk defa köpüklü sularda yıkasanız, bile artık eski rengine döndüremezsiniz.

Yeni ve emperyalist kültürler de kök boyalar gibidirler. Moskova boşuna mı hâkimiyeti altındaki Türk topluluklarının alfabelerini önce Latin alfabesine sonra Kiril alfabesine çevirdi?

Moskova boşuna mı Bakû'de 262 (iki yüz altmış iki) Rusça okul açarak, oralarda okuyan çocuklara Türkçeyi unutturup Rusça öğretti?

Moskova boşuna mı Rusça bilen kimselere daha fazla maaş ödedi ve Azerbaycan Türklerini askere alırken, onları kendi vatanlarının çok uzaklarında askere alarak Rus kızlarıyla evlenmelerini teşvik etti?

Moskova boşuna mı Türkistan ve Türk kelimelerini unutturmaya çalıştı?

Moskova boşuna mı Türkçe yerine Azerbaycanca, Türkmence, Özbekçe, Kırgızca, Kazakça iddialarıyla dil birliğimizi bozmaya çalıştı? Ve Moskova boşuna mı ata yurdumuzdaki 18.000 câmimizi ve mescidimizi yakarak, yıkarak, ahır veya kümes hâline getirerek, oralarda Allahsızlık Merkezleri kurarak bizi İslâmiyet'ten koparmaya çalıştı?

Rusya boşuna mı Cafer Rüstemovlar yetiştirdi?

Bazı ülkeler, bazen emperyalizm silâhıyla vuruluyor. Azerbaycan'daki soydaşlarımızın üzerine, tam 70 yıldan beri dört türlü emperyalizm silâhı birden çevrildi. O münâsebetle bir kısım Azerbaycan Türkleri çok tabiî olarak mankurtlaştılar. Ama büyük çoğunluk, Moskova'nın bütün emperyalist uygulamalarına rağmen millî varlıklarını kaybetmediler. Özlerinden kopmadılar.

1997 yılının Mayıs ayında Azerbaycan'daydım. Devlet televizyonunda "Hıyanet" isimli bir program gösteriliyordu. Orada, âdetâ iliklerime kadar donarak, dehşet içinde kalarak öğrendim ki, Ermenilerin Rus kuvvetleriyle birlikte işgal ettiği Azerbaycan topraklarının bir kısmını,

Rus'un kültür emperyalizmiyle mankurtlaşan eski idâreciler para karşılığında Ermenilere satmışlardır.

Birtakım idâreciler, para karşılığında vatan topraklarını düşman kuvvetlerine nasıl satarlar?

Mankurtlaşan insanların, milletlerine, vatanlarına yapamayacakları kötülük yoktur.

Dün olduğu gibi bugün de, can Azerbaycan'ın önemli yerlerinde, kara sülüklerden bin beter mankurtlar vardır.

Bunlar umûmiyetle, göğüslerine Ruslar tarafından birer teneke parçası takılan madalyalı mankurtlardır.

Azerbaycan ve Türkiye; beyinleri kurutulan bu ruhsuz, bu köksüz mankurtlardan kurtulmadan huzura ve güvene kavuşamaz.

"AKREP ETMEZ AKRABANIN AKRABAYA ETTİĞİN"

Târihimizin en önemli ve felâket yüklü savaşlarından biri, 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı'dır. Büyük Türk hükümdarı Timur, 160.000 kişilik ordusuyla Ankara yakınlarında üzerimize hücum etti. Ordusunda ayrıca 32 fil bulunuyordu. Osmanlı ordusu 70.000 kadardı. Padişahlık makamında Yıldırım Bâyezîd bulunuyordu. Rumeli Fatihi olan Yıldırım Bâyezîd, imparatorluk târihimizin üstün özelliklere sâhip padişahlarından biriydi. Yıldırım'la Timur'u karşı karşıya getiren ve neredeyse devletimizin yıkılmasına veya elli yıl duraklamasına, gerilemesine yol açan sebep esasında çok basitti. Ama bu çok basit sebebin doğurduğu felâketler dünyâsı da çok büyük oldu.

Târihlerimizin yazdığına göre şu veya bu sebep yüzünden Timur'a başkaldıran iki kişi bir cehennem alevinde kavrulmamak için kaçıp Yıldırım Bâyezîd'a sığındılar. Timur, bu iki kişinin kendisine teslim edilmesi için Yıldırım'a mektup yazdı. Yıldırım, bunu, padişahlık makamına ve devletinin itibarına bir hakaret kabul etti. Ve Timur'a çok ağır cümlelerle yüklü bir mektup gönderdi. Kendisi kadar kahraman ve mağrur Türkistan imparatoruna: "Kuduz köpek!" diye hitap etti. *"Kuduz köpek dedi, sen kim oluyorsun ki benim devletime ve merhametime sığınan iki kişiyi benden ge-*

ri istiyorsun? Seni muharebe meydanlarında yenmeden karımın yatağına girmek bana haram olsun!"

Yıldırım Bâyezîd, mektubunda kendi adını altın yaldızlı harflerle yazdırdı; Timur'un adını ise adi bir mürekkeple. Timur, kendisine yapılan ağır hakarete çok öfkelendi. 160.000 kişilik ordusunu toplayıp üzerimize geldi. İki cihangir Ankara'da, Çubuk Ovası'nda karşılaştılar. Büyük savaş oldu. İki kişi yüzünden on binlerce kişi öldü. Neticede Yıldırım Bâyezîd esir düştü. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Fetret Devri (çözülme, dağılma...) başladı. Yıldırım Bâyezîd, Timur'a esir düşünce intihar etti. Eğer taht kavgası yüzünden Yıldırım'ın şehzadeleri arasında çıkan iç savaşta (1402-1420) I. Çelebi Mehmed, devleti toparlamasaydı Osmanlı İmparatorluğu dağılabilirdi. Bu bakımdan bizim târihçilerimiz, Çelebi Mehmed'i, Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci kurucusu olarak kabul ediyorlar. Burada şunu anlatmak istiyorum: Osmanlı Devleti'nin itibarını, vakarını, bağımsızlığını dikkate alan Yıldırım Bâyezîd, Timur'dan kaçan iki kişiyi, devletin yıkılması pahasına iade etmedi. Timur'un 160.000 kişilik ordusuyla çarpışmayı göze alarak devlet itibarına gölge düşürmedi. Şimdi geliyorum, İkinci Dünyâ Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'ne sığınan 1.500 Azerbaycan Türk'ünün Stalin'e teslim edilmesine ve onların sınırımızın hemen ötesinde, gözlerimizin önünde kurşuna dizilmelerine...

Bu hazin konuyu, aziz dostum Altan Deliorman, *Türk Yurdunun Bilgeleri* isimli güzel kitabının 229-250. sahifeleri arasında (gazeteci Ziyad Ebuzziya'dan aldığı bilgilere dayanarak) yazmış. Ben de oradan özetleyerek dikkatinize sunmak istiyorum:

"İkinci Dünyâ Savaşı'nın başında Almanya ile Rusya birlikte hareket ediyorlardı. Polonya'yı aralarında paylaştıktan sonra, Hitler, Sovyetlerden ayrıldı. Hem komünizmi hem de Sovyetleri ortadan kaldırmak istiyordu. Bu

bakımdan, ordularını Rusya üzerine çevirdi. Alman birlikleri, Rusya bozkırında sür'atle ilerleyerek Sovyet birliklerini esir almaya başladılar. Stalin, Azerbaycan Türkleriyle birlikte Ermenileri de, Gürcüleri de Kırım ve Türkistan Türklerini de (rejimi değil) vatanı kurtarmaya çağırdı. Yeni kurulan bu birlikler cepheye sürüldü. Türk birlikleri, Sovyet sisteminden yâni Marksizmden çok şikâyetçi oldukları için bu sevkiyatı fırsat bilerek savaşmadan Alman ordularına sığındılar. Türkler, savaştan Almanların zaferle çıkacaklarına inanıyorlardı. Fakat netice, düşündükleri gibi olmadı. Almanlar, cephelerden geri çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Bu defa Almanlar, Türk birliklerini Ruslara karşı kullanmak istediler. Türk birlikleri Rus ordularıyla savaştılar; ama netice değişmedi. İkinci Dünyâ Savaşı'nın sonunda Almanya yenildi. Alman üniforması giyerek Ruslara karşı çarpışan Türk birliklerinin bir kısmı İngilizlere ve Amerikalılara; bir kısmı da Ruslara karşı silâh bırakarak teslim oldular. Ruslara teslim olanlar derhal kurşuna dizildiler. İtalya başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerine çekilenler de oldu. Dört yüz kırk dokuz soydaşımız da İsviçre'ye sığındı. Bizim gazetecilerimizden ve aydınlarımızdan Ziyad Ebuzziya, Paris'ten tanıdığı Kral Faruk'un dayısı Amr İbrahim'e başvurarak dört yüz kadar Türk'ün İtalyan kamplarından alınıp Amr İbrahim'in çiftliğine yerleştirilmesini sağladı. Onlardan iki yüz kadarı sonradan Türkiye'ye gönderildi; geri kalan iki yüz kişi de Ürdün Muhafız Alayına katıldılar.

İtalya'da esirlerin muhafaza edildiği iki kamp vardı: Piza ve Rimini Kampları. Piza Kampı'nın başında bir İngiliz albayı bulunuyordu. Albay, Çanakkale Savaşları'na katılmış, Türk askerinin kahramanlığına şahid olmuştu. Dolayısıyla kamptaki Azerî esirlere de büyük yakınlık duyuyordu. Ama Ruslar, Pizza Kampı'nda bulunan esirlerin kendilerine teslim edilmesinde ısrarlıydı. Albay, bu esirlerden bir kısmını vermek mec-

buriyetinde kaldı. Ama kimleri vermeliydi? Bir gün Türk esirlerini sıraya dizerek onların "tek-çift" diye bağırmalarını istedi. Sonra "tek" diyenlerin üç adım öne çıkmalarını istedi. Tekler, arkadaşlarından üç adım öne çıktı. Albay, "tek" diyenleri Ruslara teslim etti. Bu esirlerin elleri ayakları bağlandı. Bazıları yollarda, başlarını taşlara vura vura intihar ediyorlardı. Etraftan bu hazin manzarayı seyreden İtalyanlar galeyana geldiler. Esirlerin Ruslara teslim edilmemesini istediler. Ortalık birdenbire karıştı. Rus muhafızlar, Türk esirlerini korumak isteyen İtalyanların üzerine ateş açtılar. Yedi İtalyan'ı öldürdüler. İtalya'ya sığınan Türk esirleri, Rus birliklerinin eline geçmemek için gündüzleri saklanıyorlardı. Geceleri ortaya çıkarak, çöp tenekelerindeki artıklarla karınlarını doyurmaya çalışıyorlardı.

II. Dünyâ Savaşı yıllarında, Napoli'de, Şakir Bey isimli milliyetçi bir konsolosumuz vardı. Azerbaycan asıllı esirlerin Türkiye'ye alınmalarını çok istiyordu. Fakat o yıllarda, hariciyemizin başında bulunan birtakım yetkililer, Şakir Bey'e itiraz ediyorlardı: "...Onlar komünist olmuşlardır. Sen Türkiye'yi komünistlerle doldurmak mı istiyorsun?" diyorlardı. Şakir Bey, bir gece, Napoli'ye sığınan Türklere haber saldı: "Yarın Napoli Limanı'na bir gemimiz gelecek, yola çıkacaksınız!" müjdesini verdi.

Bu haber üzerine, şehrin şurasında burasında saklanan Türkler ortalığa çıktılar. Meydanlarda toplanarak limana yürümeye başladılar. İtalyan polisleri, bu acayip kıyafetli Türk esirleri görünce çok şaşırdılar. Onlardan bir kısmını yakalayarak kamplara soktular. Polisin eline geçmeyenlerin bir kısmı da bin bir güçlükle Türkiye'ye geldi. Mülteciler arasında Ruslar da vardı. Rus asıllı esirler Orta Anadolu'daki bir kampa, Türk asıllı olanlar ise Ege bölgesindeki bir başka kampa yerleştirildiler. Türklerin sayısı 1.500 kadardı. Stalin inatla ve

ısrarla o Azerbaycan Türklerinin kendilerine teslim edilmesini istiyordu. Bizde, Cumhurbaşkanlığı koltuğunda İsmet İnönü oturuyordu. İnönü, Stalin'in tehditlerinden korkmaya başladı. İsviçre Devleti, kendilerine sığınan üç yüz Türk'ü ve bin Rus esirini Stalin'in zorlamalarına rağmen Rusya'ya teslim etmedi. Ama koskoca Türkiye Cumhuriyeti, Stalin Rusya'sının tehditlerine baş eğdi ve bir sabah 1.500 kişilik Azerbaycan Türk'ü bulundukları kamplardan alınarak doğu sınırına sevk edildi. Bu yolculuğa çıkarılanlar, ölüme götürüldüklerini çok iyi biliyorlardı. Bu bakımdan üzerlerinde bulunan saat, yüzük, tabaka, gümüş zincir... gibi eşyalarını, varsa paralarını, kendilerine hüzünle bakan kimselere atıyorlardı. İçlerinde yakınlarına mektup yazanlar da oldu. Onlar, mektuplarını, kendilerini doğu sınırına götüren emniyet mensuplarımıza teslim ettiler. O mektuplardan bir kısmı Altan Deliorman tarafından *Orkun* dergisinde yayımlandı. Ben, buraya sâdece Azerbaycan Birlik Meclis'i Reis Muavini Enver Gaziyev'in iki mektubunu alıyorum. Birinci mektup, Enver Gaziyev'in Mehmed isimli arkadaşına yazılmış:

"Kardeşim Mehmed,

Sarıkamış'tan Kars'a gelene kadar neler çektik Allah bilir. İntihara da bir türlü muvaffak olamadık. Şimdi Kars'tan hududa doğru gidiyoruz. Bu yolculuk hayatımızın sonudur. Komiser Muavini Ali Rıza Bey, amcamızı iyi tanıyormuş; çok yazık ki onunla son dakikada tanıştık, bir çare bulamadı. Azizim, Ali Bey'le, bir saat, bir yüzük gönderiyorum. Bir gün bunları memlekette aileme, çocuğuma ulaştırırsın. Bir de benim Almanya'dan senin unvanına gönderdiğim paranın kâğıdını. Şu bin markı değiştirmek ihtimali vardır. Âdem'in para kâğıtlarını 1. şubeden talep edin. Eğer bu paraları almaya muvaffak olursan, o zaman Kılınd'a olan 50 lira borcumu vermeni ricâ ederim. Elveda kardeşim, elveda.

Amcamın, teyzemin, valide hanımın, Ziyad Bey'in gözlerinden öperiz. Son saatimizi onlara söyle. Kardeşlerimden ziyade sevdiğim Meryem Hanım'ı ve Fuad'ı benim ağzımla tekrar öpmeni ricâ ederim. Elveda kardeşim, gözlerinden tekrar öperim."

Enver = Adem

Enver Bey'in bir mektubu daha var. O da Fuad Emircan'a yazılmış. 5-10 dakika sonra kurşuna dizilecek olan Enver Bey'in yiğit ve asil şahsiyetini ortaya koyan mektubu aynen şöyle:

"Azerbaycan Birlik Meclisi Muavini Bay Fuad Emircan'a:

Bütün gayretlerime rağmen vazifemi ifa edemedim. Reisimiz Fethali Bey'in hâlen hayatta olduğunu bilmediğimden raporumu size arz ediyorum.

Hudut boyundayız. Hududun öte yanında teslim edilen kardeşlerimiz birer birer gözlerimizin önünde kurşuna diziliyorlar. Vazife başında ölmek bir şereftir. Politikaya kurban gittiğimizi biliyoruz: Yaşasın Türkiye, yaşasın Türk birliği, yaşasın istikbal!"

Azerbaycan Birliği Âzası Enver Gaziyev

İnönü Hükûmeti, son nefesini: *"Yaşasın Türkiye! Yaşasın Türk birliği! Yaşasın istikbal!"* diyerek veren Enver Gaziyev'i ve 1.500 arkadaşını yaşatamadı.

Acaba Atatürk sağ olsaydı 1.500 soydaşımızı Ruslara teslim eder miydi? "Ederdi!" diyenler, Atatürk'ü hiç ama hiç tanımayanlardır.

Soydaşlarımızla birlikte Türkiye'ye sığınan ve Orta Anadolu'daki, bir kampa alınan Rus mültecilerinden de bahsetmiştim. Şu kadere bakar mısınız? Bizim hükûmetimiz, Ruslara önce o Rus mültecilerini teslim etseydi de Azerbaycan Türklerini sonraya bıraksaydı Ruslar kurşuna dizilecek; fakat soydaşlarımız kurtulacaktı. Tersi olduğu için Ruslar kurtuldu; kaybeden yine biz olduk. Bizim soydaşlarımız Ruslara teslim edilirken, devletimizi

temsilen San Francisco İnsan Hakları Sözleşmesi çalışmasını daha tamamlayamayan Feridun Cemal Erkin, imza merasiminden hemen sonra Ankara'ya döndü. Gördü ki, hükûmetimizin aldığı bir kararla, Rus mülteciler de devletlerine teslim edilmek üzeredirler. Feridun Cemal Erkin, San Francisco İnsan Hakları Sözleşmesi'ni hatırlatarak Rus mültecilerin iadesini durdurdu. Böylece 1.500 kardeşimiz sınırda, gözümüzün önünde kurşuna dizilirlerken kurtulan, Ruslar oldu.

Ben bu faciadan 1950 yılında, yani CHP iktidarı devrildikten sonra haberdar oldum. Yüreğim, anlatılmaz acılarla kavruldu. Aradan geçen uzun yıllara rağmen bu büyük utançtan kurtulamadım. Bu acımı, "Unuttuğumuz İnsanlar" isimli şiirimde dile getirmeye çalıştım:

"Ben çilesi çekilmemiş bir Türkmen
Ben her sabah, ciğerine kurşun yiyen bir yetim
Çaresizlikler içinde sizi düşünüyorum.
Ey esir insanlar diyarında benim esir milletim
Ve ey Kafkas Dağları ardında, bayraksız memleketim!"

Bahtiyar Vahabzâde bana demişti ki: *"Bu şiirini okuduğum zaman gördüm ki, Türkiye'de bizi düşünen, bizi seven kardeşlerimiz var. Gönlüm hoşbaht oldu. Şiirini birçok arkadaşıma okudum. Onların da çok hoşlarına geldi."*

Bu konunun bir hazin tarafı daha var. Onu da yazmasam kendimi vebalden kurtaramam. İçimin isyanını susturamam:

Hani bizim, Napoli'de bir konsolosumuz vardı. Milletini, devletini seven yürekli bir adamdı: Şakir Bey! İtalya'daki Türk asıllı mültecilerin Türkiye tarafından kabul edilmesini isteyince ona itiraz edenler olmuştu. Birtakım geri zekâlı kimseler Şakir Bey'e: "Sen deli misin? O mültecilerin hepsi komünist olmuşlardır. Sen, Türkiye'yi komünistlerle doldurmak mı istiyorsun?" demişlerdi. İş, rejim mes'elesine gelince Şakir Bey ağzını aça-

mamıştı. Diyememişti ki: "Rus ordusundan Alman ordusuna sığınan bizim soydaşlarımız, komünist sistemden yıldıkları için, komünist olmadıkları için Ruslardan kopmuşlardır. Siz, neden bahsediyorsunuz?"

İsmet İnönü Hükûmetinin akıl almaz gafletinden haberdar olmayan bâzı kimseler aynı iddialarla söze başlayabilirler. Söze başlayabilirler; ama bilmeden konuşmuş olurlar. Sanırlar ki İnönü Hükûmeti, komünistlere karşı ciddi, kararlı bir siyâset uygulayan, Türkiye'yi komünizm iptidaîliğinden uzak tutmaya çalışan bir iktidardır. 1.500 soydaşımızın Ruslara teslim edilmesi, 1947 yılında oldu. 1944 yılında Başbakanımız Şükrü Saraçoğlu, bir Meclis konuşmasında demişti ki:

"Biz ki Türk'üz! Türkçüyüz; Türkçülük bizim için bir kan mes'elesi olduğu kadar lâakal (en az, en azından) bir kültür mes'elesidir!"

Başbakanın bu beyanından sonra değerli fikir ve ilim adamlarımızdan Nihâl Atsız, çıkarmış olduğu *Orhun* dergisinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na hitaben iki açık mektup yayımladı. Özet olarak dedi ki:

"Sayın Başbakan! Siz Türk ve Türkçü olduğunuzu söylüyorsunuz; ama devletimizin önemli noktalarına getirilen bâzı komünistler, çocuklarımızı, halkımızı komünizm belâsına doğru çekip götürmek istiyorlar. Bizi Türklüğümüzden koparmak istiyorlar!"

Nihâl Atsız'ın, başbakanımıza şikâyet ettiği komünistler arasında Sabahattin Ali'de vardı. Sabahattin Ali, bizim iyi hikâyecilerimizden, roman yazarlarımızdan biriydi; ama sıkı bir komünist idi. Nitekim Bulgaristan'a kaçarken öldürüldü.

Sabahattin Ali, Nihâl Atsız'ı: "Bana hakaret ediyor!" gerekçesiyle mahkemeye verdi. Dâvâ, Ankara'da görüldü. 1944 yılında, üniversite öğrencilerimiz milliyetçi bir ruhla, Nihâl Atsız'ın yanında yer aldılar. Sabahattin Ali'nin kitaplarını yaktılar. Sonra Anafartalar'daki Ad-

liye Binâsı önünden Ulus Meydanı'na kadar "kahrolsun komünistler!" diye sloganlar atarak yürüdüler. Orada İstiklâl Marşı söyleyerek dağıldılar. İsmet İnönü, bu davranıştan, bu nümayişten aklın ve mantığın kabul etmeyeceği bir netice çıkardı. Komünizm konusunda dikkat çeken Nihâl Atsız'ı ve Cumhuriyet târihimizin en vatanperver isimlerini "Vatan Haini!" suçlamasıyla Sıkıyönetim Mahkemelerine sevk ettirdi. Edebiyâtımızın en güzel vatan şâirlerinden Orhan Şaik Gökyay'ı bile "Vatan Haini!" ithamıyla tabutluklara tıktırdı. Orhan Şaik Gökyay ki, vatan sevgisini şöyle haykırmıştı:

Bu vatan toprağın kara bağrında
Sıradağlar gibi duranlarındır,
Bir târih boyunca onun uğrunda
Kendini târihe verenlerindir.
.....

İleri atılıp sellercesine
Göğsünden vurulup tam ercesine,
Bir gül bahçesine girercesine
Şu kara toprağa girenlerindir.
.....

Gökyay'ım ne yazsan ziyade değil,
Bu sevgi bir kuru ifâde değil,
Sencileyin hasmı rüyâda değil,
Topun namlusundan görenlerindir.

Edebiyâtımızın en güzel vatan şiirini Orhan Şaik Gökyay yazdı. Ama İsmet İnönü'nün emriyle, boynuna "vatan haini" yaftası asılarak zindanlara atıldı. Bir buçuk yıl, âdetâ bir Moskof zulmü altında ezildi. Sâdece o mu? Nihâl Atsız da, Necdet Sançar da, Alparslan Türkeş de, Prof. Dr. Zeki Velidî Togan da, Prof. Hüseyin Namık Orkun da, Reha Oğuz Türkkan da, Fethi Tevetoğlu da, Hikmet Tanyu, Zeki Sofuoğlu, Osman Yüksel Serdengeçti, İsmet Tümtürk, Sait Bilgiç, Hamza Sadi Özbek, Hasan

Ferid Cansever, Muzaffer Eriş, Nurullah Barıman, Cihat Savaşfer, Fazıl Hisarcıklılar, Fehiman Altan da vatana ihanet suçlarıyla Sıkıyönetim Mahkemesi karşısına çıkarıldılar.

Uzun çilelerden ve zulümlerden sonra, hepsi beraat ederek hapishâne hayatından kurtuldular. Sonunda, 3 Mayıs 1944 târihinde yapılan ve tevkiflerine yol açan o nümayiş gününü "Türkçülük Bayramı" olarak kutlamaya karar verdiler. 3 Mayıs Türkçülük Bayramı, bugün Azerbaycan'da da büyük şenliklerle kutlanıyor. Sanıyorum ki, yeni nesiller, 3 Mayıs 1944 târihinden sonra vatanımızın en idealist, en vatansever evlâtlarına devletimizin nasıl zulmettiğinden pek haberdar değillerdir. Atalarımız boşuna dememişler: "Akrep etmez akrabanın akrabaya ettiğin!" Gerçekten de zaman zaman hem kendimize hem de akrabalarımıza yaptığımız zulmü, akrep, akrebe yapmamıştır.

TÜRKİYE'DE VE AZERBAYCAN'DA ERMENİ VAHŞETİ

Ermeni vahşetine önce Türkiye'den bir örnek vermek istiyorum: Birinci Dünyâ Savaşı'nda, Doğu Cephesi'nde biz, Rus ordularıyla çarpışırken içimizdeki Ermenilerin ihanetine uğradık. Ruslarla iş birliği yapan Ermeni çeteleri bizi arkadan vurmaya başladılar. Van şehrimizi âdetâ harabeye çevirdiler. Binlerce insanımızı toprağa gömdüler. Erzurum'da halkı, camilere doldurup diri diri yaktılar. Ermeniler, Bitlis'te, Siirt'te, Kars'ta... bin yıl berâber yaşadıkları komşularını, hemşehrilerini bir büyük vahşetle öldürdüler. Burada sizlere Âşık Kahraman isimli bir halk şâirimizin ağıtını okutmak istiyorum. Âşık Kahraman, Ermeni vatandaşlarımızın, Kars'ın Kalo köyü'nü basarak 660 insanımızı en vahşiyâne duygularla nasıl katlettiklerini şöyle anlatıyor:

Ey ağalar nasıl diyem derdimiz
Vardı zulmün sonu arşa dayandı
Ermen'i İslâm'ı kırdı, taladı
Mazlumlar âmânı arşa dayandı.

Kalo'nun köyü'nü bastı, ceng açtı
Mitralyoz, tüfekle hep ateş saçtı
Ana evlâd attı, dağlara kaçtı
Sâbiler şivanı, arşa dayandı.

Bir cenâze gördüm kan olmuş yüzü
Portlamış, kenara sıçramış gözü
Üç yüz altmış canın sönmemiş közü
Yanan can dumanı arşa dayandı

Bir yiğit vurulmuş, parmaklar kamış
Kaçarken kâfire yolu uğramış
Kâfir tutmuş tike tike doğramış
Hançer, kılıç yanı, arşa dayandı

Bir yiğidi vurup yola koymuşlar
Can teslim etmeden deri soymuşlar
Cep cep edip yanlarını oymuşlar
El cepte, figânı arşa dayandı.

Bir gelini gördüm ayağa kalkmış
Sandım ki canı var, yüzüme bakmış
Kâfir mısmar ile direğe çakmış
Mısmar, çivi, önü arşa dayandı.

Bir hamile kadın davranmış kaça
Ermeni eylemiş hep parça parça
Kılıç ile vurmuş, bölünmüş kalça
Akan kızıl kanı, arşa dayandı.

Altı yüz altmış can, battı kırıldı
Çoğu yandı, geri kalan vuruldu
Bir köyün defteri artık dürüldü
Hâlinin yamanı arşa dayandı

Tanrı Ermeni'ye vermiş fırsatı
Kesti kökümüzü kırdı milleti
Artık kıyamet kaldı müddeti
İntikamın günü arşa dayandı.

Kahraman kan ağlar, bu başım duman
Çattı bu zamana ol ahir zaman
İslâm'a yâr olsun, ahrette imân
Kâfirler isyanı arşa dayandı.

Anlıyoruz ki, köyde 360 yaralı, 660 ölü var. Ruslarla hareket eden bir kısım Ermeniler, Kars'ın Kalo köyü'ndeki kimseleri, hançerle ve kılıçla parça parça etmişler. Gelinleri uzun çivilerle direklere çakmışlar. Gençlerimizi yakalayıp derilerini -öldürmeden- soy-

muşlar, yanlarında cepler açmışlar ve yarı canlı o kişilerin ellerini, bacaklarındaki kanlı oyuklara sokmuşlar. Köylülerin bir kısmını yakmışlar. Velhâsıl Kalo köyü'nün defterini dürmüşler, milleti kırıp geçirmişler. Niçin? Niçin? Niçin?

Doğrusu bu niçinlerin cevâbını ben de bilmiyorum. Acaba geçmişte biz, Ermenilere zulüm mü ettik? Ermenileri yerlerinden yurtlarından mı sürdük? Aramızda insan gibi yaşamalarına imkân mı vermedik? Ne oldu? Nasıl oldu da "sadık tebaa" olarak bildiğimiz Ermeniler zor günlerimizde bizi arkamızdan vurdular; kanlı bıçaklı düşmanlarımız oldular? Biz Anadolu'da, Ermenilerle ilk defa 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra karşılaştık. Doğu Roma İmparatorluğu ordularıyla çarpıştığımız zaman Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir Ermeni devleti yoktu. Romen Diyojen, doğudaki Ermenileri darmadağın etmişti. Malazgirt Savaşı'ndan biz zaferle çıkınca, Ermeniler de derin bir nefes aldılar. Çünkü Doğu Roma İmparatorluğu'nun Ermenilere tanımadığı birtakım hakları, hürriyetleri Selçuklu Devleti verdi. Ermenilerle dostâne münâsebetlerimiz 1325 yılına kadar çekişmesiz devâm etti. Orhan Gazi, 1326 yılında Bursa'yı fethedince, bizimle birlikte Ermeniler de Bursa'da çoğaldılar. Yerleşmede, iş edinmede, seyahat ve ibadet etmede ve kendi dillerini konuşmakta tamâmen serbest idiler. 1326 yılından 1453 yılına kadar da Ermenilerle aramızda hiçbir gerginlik olmadı. Fatih Sultan Mehmed Han, İstanbul'u fethedince, Ermeniler İstanbul'a yerleşmeye başladılar. Rumlardan boşalan bâzı kiliseleri Fatih, Ermenilere tahsis etti. Ve Ermeni din adamlarını da koruması altına aldı. Ermeni halkıyla aramızda yine herhangi bir mes'ele yoktu. Hatta o kadar ki, Ermeni asıllı kimseler devletimizin en üst kademelerinde vazife alıyorlardı. Meselâ Osmanlı Devleti'nde 215 sadrazamımız oldu. Bu sadrazamlardan ikisi Ermeni asıllıydı. Birisi Maraş Er-

menilerinden (Müslüman olunca ismi de değişti) Hayrullah Paşa, ötekisiyse Malatya Ermenilerinden Süleyman Paşa'dır.

Ermenilerle aramızın bozulmasına ilk defa millî dostlarımızdan Amerika Birleşik Devletleri zemin hazırladı. Bizim bir halk türkümüz var, hatırlayacaksınız:

"Ey millî dost! Millî dost!
Yetmiş iki dilli dost!
Yüze güler oynarsın
Kalbi hain yüzü dost!

Amerika ile dostluğumuz, aynen bu halk türküsünde belirtildiği gibi. Amerikalılarla ilk karşılaşmamız 1797 yılında oldu. İzmir limanına Amerikan ticaret gemileri gelmişti. O gelişten 33 yıl sonra yani 1830 yılında ABD ile Osmanlı Devleti arasında bir ticaret antlaşması imzalandı. ABD'ye birtakım imtiyazlar verildi. O münâsebetle ABD bizim yurdumuzdaki Ermeni vatandaşlarımızı kendi himayesi altına aldı. Daha önce Rumlar Yunanistan'ın, Protestanlar İngilizlerin, Katolikler Fransızların, Ortodokslar ise Rusların koruması altındaydılar.

1816 yılında Newyork'ta İncil'i tanıtmak, Hıristiyanlığı yaymak için bir dernek kurulmuştu. Bu dernek 1820 yılında, Beyoğlu'nda, Ermeni vatandaşlarımızı okutmak için okul açtı. 39 yıl sonra, Harput'ta ABD tarafından bir yeni okul daha açıldı (1859).

Dört yıl sonra, Amerika'dan Türkiye'ye misyoner ruhlu iki adam geldi. İsimleri: Or. Cyrus Hamlin ve Chirloper Robert! Bu iki gayretli kişi, Rumeli Hisarı'nda yeni bir okul açtılar. Adını Robert Koleji koydular. Robert Koleji, 1863 yılında, sâdece dört öğrenciyle eğitime başladı. Sonra 1863-1906 yılları arasında yani 43 yıl içinde, Robert Kolejinden 8.582 kişi mezun oldu. Bunlardan 2.729'u Ermeni, 1.972 Bulgar, 2.437'si Rum, 1.427'si ise

Avrupa'dan gelen Hrıstiyan çocuklarıydı. Robert Kolejine 1863-1906 yılları arasında sâdece 17 Türk öğrenci alındı. Bu öğrencilerden de sâdece bir kişi mezun oldu: Şâir Tevfik Fikret'in oğlu Halûk. Halûk'un Amerika'ya gittiğini, orada papaz olduğunu, Türklükle ve Müslümanlıkla hiçbir ilgisinin kalmadığını ve bir papaz olarak öldüğünü bilmeyen kaldı mı acaba?

Amerikalılar, 1845 yılında Osmanlı Türkiye'sinde sâdece yedi olan kolej sayısını 1904 yılında 465'e çıkardılar. Kayseri'de, Sivas'ta, Tarsus'ta, Van'da, İzmir'de, Adana'da, Maraş'ta, Beyrut'ta, Selanik'te de kolejleri vardı. Bu arada belirtmek mecburiyetindeyim: Ruslar da Azerbaycan'da iki yüz elliden fazla okul açmışlardı.

Burada, Atatürk'ün çok doğru bir tespitini hatırlatmak istiyorum. Demişti ki:

"Biz, Balkanları niçin kaybettik biliyor musunuz? Bunun bir tek sebebi vardır: Bu da Slav araştırma cemiyetlerinin kurduğu dil mektepleridir. Yabancılar, bizim içimizdeki insanların millî târihlerini yazıp millî şuurlarını uyandırdıkları zaman biz Balkanlardan Trakya hudutlarına çekildik."

1876 yılında Meşrutiyet idâresine geçtiğimizde ilk Osmanlı Meclisi'mizde 20 civarında Ermeni milletvekilimiz vardı. Devletimiz, Ermeni asıllı 29 kişiye paşalık mevkii vermişti. Hazine-i Hassa, Maliye, PTT, Bayındırlık, Dışişleri bakanlarımız zaman zaman Ermenilerden oldu. Meselâ biz, Balkan Savaşları'na girdiğimizde Dışişleri Bakanımız Gabriyel Noradunoyan isimli bir Ermeniydi (Ayrıca 7 büyükelçimiz, 11 başkonsolosumuz, 11 üniversite öğretim üyemiz, yüksek kademelerde 41 memurumuz Ermeniydi).

1877-1878 yılları arasında Rusya ile savaştık. Mağlup olduk. Ruslar Yeşilyurt önlerine kadar geldiler. Onlarla Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları'nı imzaladık. Ruslar,

doğu ve güneydoğu illerimize Ermenilere yeni imtiyazlar verilmesini istediler. II. Abdülhamid Han, Rusya'nın bu isteğini yerine getirmedi. Ermeniler hem padişahımıza hem de sadrazamımız yani başbakanımız Halil Rifat Paşa'ya suikastlar düzenlediler. İstanbul'da ve Adana'da devletimize karşı ayaklandılar. Doğu Anadolu'da Kürtlerden müteşekkil Hamidiye Alayları kuruldu. O bölgedeki Ermeni ayaklanmalarını Kürtler bastırdılar.

Birinci Dünya Savaşı'na girdiğimiz zaman Doğu Anadolu'da Ruslarla savaşıyorduk. Devletimizin o ölüm kalım günlerinde Rus ve İngiliz silâhlarıyla donanan Ermeni birlikleri ayaklanmaya, Hamidiye Alaylarının hıncını almaya koyuldular. Halkımızı ve ordumuzu arkadan vurmaya başladılar. Kars'ın Kalo köyü'ndeki Ermeni vahşetini, Âşık Kahraman'ın ağıtından okudunuz.

Biz, Birinci Dünyâ Savaşı'na Almanlarla birlikte girmiştik. Acı, çok acı ama gerçek: Genelkurmay Başkanımız Bronzotti isimli bir Alman generaliydi. Çanakkale'de 550.000 kişilik ordumuz Liman von Sanders isimli bir Alman generalinin emrindeydi. Deniz kuvvetlerimize Amiral Suşon kumanda ediyordu. Kara kuvvetlerimizde General Veber söz sâhibiydi.

Ermeni birlikleri cephe gerisinde, köylerimizi, kasabalarımızı, şehirlerimizi dehşet verici bir vahşetle basınca, ordumuzun ikmal yollarını kesince, kadın-erkek, çoluk-çocuk demeden halkımızı boğazlamaya başlayınca Alman Genelkurmayı emretti:

"Bu ayaklanan Ermeni çetelerini ve onlara kol kanat geren Ermeni halkını ordunuzun arkasından çekmezseniz, onları güney bölgenize (Suriye'ye) indirmezseniz bu savaştan zaferle çıkamazsınız. Çekin o Ermenileri arkanızdan!" dedi.

Devletimiz de en zor günlerimizde bir Ermeni ihanetiyle karşılaştığı için 350 bin civarında Ermeni vatandaşımızı araba kiralayarak, sevkiyatlarına asker kata-

rak, para harcayarak tehcir yoluna başvurdu. İşte vakti zamanında anası-babası, bacısı, kardeşi, çoluğu-çocuğu Ermeniler tarafından boğazlanan, vurulan, öldürülen, yakılan, kuyulara atılan Kürt ve Türk mağdurlar Ermeni topluluklarına saldırdılar. Tabiî olarak ölenler oldu. Ne kadar? Elimizde kesin bir rakam yoktur. Ama yüz binlerce kişinin öldüğü doğrudur.

Şimdi, dünkü Ermeni mes'elesinde, başta Ermeni militanları olmak üzere bütün dünyâ bizi suçluyor. Hatta bir kısım Kürt vatandaşlarımız dahi dün yaşamış oldukları topraklarda, bir Ermeni kıyımından geçtikleri halde, bugün Ermeni saflarında yer alıyorlar. Ah katran karası cehâlet! Ah dipsiz kuyular boyunca gaflet!

Bir kısım Ermeniler, savaş döneminde devletimize, milletimize, ordumuza ihanet etmeselerdi, bizi arkadan vurmasalardı 1915 yılında istenilmeyen olaylar meydana gelir miydi? "Gelirdi" diyenler, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan 1878 Türk-Rus Savaşı'na kadar tam 807 yıl, Ermenilerle bizim aramızda neden bir vuruşmanın olmadığını, aksine her iki topluluğun da insan gibi bir arada yaşadığını açıklamak mecburiyetindedirler.

Ve bir soru daha: Dünyâda hangi millet, hangi devlet katılmış olduğu bir savaşın en kanlı, en zor günlerinde bir de berâber yaşadığı azınlıklarla çarpışmak yolunu seçer? Niçin yeni bir cephe daha açar?

Türkiye'de aydın geçinenlerin büyük çoğunluğu geçmişteki *Ermeni Meselesi*ni maalesef bilmiyorlar. Bilmiyorlar; çünkü okumuyorlar. Ben bir insan olarak geçmişte yaşanan ihanetlere, hazin hâdiselere rağmen Ermenilere bir düşmanlık duymuyorum. Sivas'ta, bütün ilkokul yıllarımda sıra arkadaşım bir Ermeni idi: Vahan Seyran. Ermeni komşularla aramızda bir husumetimiz yoktu. Bana, Sivas türkülerini ve halaylarını Ermeni san'atkârlar sevdirmişlerdir. Türk musikisinde Hamparsun isimli bir Ermeni vardır ki, bulduğu bir yeni notalama sistemiyle

birtakım fasılların, bestelerin kaybolup gitmelerine mani olmuştur. Bugün, geçmişteki pek çok bestekârımızın eserlerini Hamparsun sayesinde çalıp söylüyoruz. Ermeni asıllı pek çok bestekârımız var. Onlardan Nikoğos Ağa'yı, Asdik Ağa'yı, Tatyos Efendi'yi Leon Hancıyan'ı, Artaki Candan'ı ve elimizde iki yüz elli bestesi bulunan Bimen Şen'i takdirle, sevgiyle, anmamak mümkün mü?

Bütün bunlara rağmen Türk-Ermeni münâsebetlerindeki dehşet verici gerçekleri de yazmak mecburiyetindeyim. Bir kere şunu bilmeliyiz ki, Türkiye de Azerbaycan da, Ermeni topraklarına, Ermeni yurduna bir saldırıda bulunmadı. Ama Ermeniler hem Türk topraklarına hem de Azerbaycan topraklarına saldırdılar.

Ermeniler, bugün üzerinde yaşadıkları topraklara Batı Ermenistan diyorlar. Peki, Doğu Ermenistan neresi? Doğu Ermenistan, bizim Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarımız. Ermeniler Ağrı Dağı'nı, kendi millî sınırları içinde gösteriyorlar ve bütün dünyâ milletleri önünde bas bas bağırıyorlar. Öyle yuvarlak, üstü örtülü cümlelerle konuşmuyorlar. Açık açık diyorlar ki: *"Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki 12 şehir işgal edilmiş Ermeni topraklarıdır!"*

Ermenilerin bu tepinmeleri bir şey ifâde eder mi? Ermenistan'da dört milyon Ermeni var. Bu nüfusun yarısı da şimdi başka ülkelere göç etti. Biz de Türkiye'de 72 milyonuz. Biz, şöyle gerinerek bir "püfff!" desek o dört milyon Ermeni'yi yaprak gibi savururuz. Bizim iki-üç alayımız, Ermenistan'ın altından girer üstünden çıkar. Ama Ermenistan hiçbir zaman bizim karşımıza tek başına dikilemez. Ermeniler, Ruslardan ve Batılı devletlerden destek alarak ileri geri konuşuyorlar. Ermenilerin başta Amerika olmak üzere Batı dünyâsında taraftarları var. Bizim yoktur. Nitekim Ermeniler 1915 yılında Ruslardan, İngilizlerden, Fransızlardan büyük destek görerek bizi arkamızdan vurdular.

Azerbaycan'da Ermeni Zulmü

Ermeniler, Azerbaycan topraklarına saldırdıkları zaman da, elli bin kişilik Rus ordusunu arkalarında buldular. Nitekim Ermeniler, 25-26 Şubat 1992 gününde Azerbaycan'da, Dağlık Karabağ'ın Hocalı kentine saldırdıkları zaman Albay Zarvigar komutasındaki 366. Motorize Alayından büyük bir güç almışlardı. Rus Motorize Alayı, tank ve top atışlarıyla Hocalı'da büyük bir tahribat meydana getirdi; arkasından Ermeni birlikleri Hocalı'yı âdetâ bir kan gölüne çevirdiler.

Ermeniler, 1915 yılında, Kars'ın Kalo köyü'nde 660 vatandaşımız öldürdüler. 360 kişiyi de yaralı bıraktılar. Ermeniler 1992 yılında da Azerbaycan'ın Hocalı kentine saldırdılar ve 1915 yılındaki vahşetin, canavarlığın aynısıyla Hocalı'da korkunç bir katliama giriştiler.

Resmî kayıtlara göre Hocalı'da 2.605 aileye mensup 11.356 kişi yaşıyordu. Şehirde sâdece 150 silâhlı kişi vardı. 366. Rus Motorize Alayı Hocalı'nın etrafını çevirmişti. Azerbaycan silâhlı kuvvetleri Hocalı'ya giremedi. Rus ve Ermeni kuvvetleri şehri üç yönden kuşatmışlardı. Silâhsız halk dehşetli bir katliamla karşı karşıya kaldı. 613 kişi boğazlandı. Bunlardan 106'sı kadın 83'ü çocuktu. 487 kişi yaralandı. 1.275 kişi rehin alındı. 300 kişi Hocalı'dan kaçarak canını kurtardı. Hocalı katliamında dikkatimizi çeken bir husus var: Ermeniler, Kars'ın Kalo köyü'nde kadınları uzun çivilerle direklere çakmışlardı. Gençleri parça parça etmişlerdi. Esir ettikleri kişilerin derilerini canlı canlı soymuşlardı. Erkeklerin bacaklarını oyarak cep yapmışlar, ellerini, o kanlı ceplerin içine sokmuşlardı. Hamile kadınları parçalamışlardı. Çocukların kafalarını koparıp tekmelemişlerdi. Yani bir kış mevsiminde, dağlarda aç kalan vahşi hayvanlar gördükleri bir insan topluluğuna nasıl saldırırlarsa, Ermeniler de Hocalı'da aynen öyle davranmışlardı.

Bölgede bulunan yabancı basın mensupları, gördükleri dehşetli manzarayı, gazetelerine şöyle bildirdiler:

İzvestiya gazetesi: *"Kamera, kulakları kesilmiş çocukları gösterdi. Bir kadının yüzünün yarısı kesilmişti. Erkeklerin arasında, kafa derileri soyulanlar vardı."* (4 Mart 1992)

Times gazetesi: *"Birçok insan çirkin hale getirilmiş. Mâsum bir kızın sâdece kafası kalmış."* (4 Mart 1992)

Le Monde gazetesi (Paris): *"Ağdam'da bulunan basın mensupları, Hocalı'da öldürülen kadın ve çocukların arasında kafa derisi soyulmuş, tırnakları çekilmiş üç kişi görmüşler. Bu, Azerîlerin propagandası değil; gerçektir!* (4 Mart 1992)

İzvestiya gazetesi (Moskova): Binbaşı Lenoid Kravets: *"Ben kendim bir tepede, yüze yakın ceset gördüm. Bir erkek çocuğun kafası yoktu. Her tarafta işkenceyle öldürülmüş kadın, çocuk ve yaşlılar vardı.* (13 Mart 1992)

Financial Times gazetesi (Londra): *"Lübnanlı kameraman, ülkesinin zengin Ermeni taşnak lobisinin, Karabağ'a silâh ve asker gönderdiğini onaylamıştır."* (9 Mart 1992)

Golos Ukraini gazetesi: *"Hocalı'da bebekleri niçin katlettiler? Ya anneleri? Allah insanı cezâlandırmak isteyince önce aklını alıyor."*

Newsweek gazetesi: *"Geçen hafta Azerbaycan yine bir morgun mahzeni gibiydi. Bir câminin arkasına, geçici olarak kurulmuş olan morga sürüklenerek getirilmiş düzinelerle ceset ve yas tutan mülteciler... Bunlar, 25-26 Şubat târihlerinde Ermeni kuvvetleri tarafından işgal edilen Yukarı Karabağ bölgesindeki Hocalı köyü'nün Azerî sâkinleriydi. Bunların çoğu, kaçmaya çalışırken yakın mesafeden vurulmuştu. Bazılarının yüzleri paramparçaydı. Bazılarının kafa derileri soyulmuştu."*

Hocalı katliamına şahid olan ve daha sonra Beyrut'a yerleşen Ermeni gazeteci *Daud Kheyrivan, Haçın Hatırı İçin* isimli kitabında vahşeti şöyle anlatıyor:

"Gaflan denilen ve ölülerin yakılmasıyla görevli Ermeni grup, Hocalı'nın bir km batısında bir yere, 2 Mart günü, 100 Azerî ölüsünü getirip yığdı. Son kamyonda 10 yaşında bir kız çocuğu gördüm. Başından ve elinden yaralıydı. Yüzü morarmıştı. Soğuğa, açlığa ve yaralarına rağmen hâlâ yaşıyordu. Çok az nefes alabiliyordu. Gözlerini ölüm korkusu sarmıştı. O sırada Tigranyan isimli bir asker onu tuttuğu gibi öteki cesetlerin üstüne fırlattı. Sonra bütün cesetleri yaktılar. Bana, sanki yanmakta olan ölüler arasından bir çığlık işittim gibi geldi. Yapabileceğim bir şey yoktu. Ben Şuşa'ya döndüm. Onlar, haçın hatırı için savaşmaya devam ettiler (s.62-63)."

Yabancı gazetecilerin tespitleri yanında bir de Hocalı'da olaylara şahid olan, sonra kaçıp kurtulan veya Azerbaycan silâhlı kuvvetleri tarafından esir alınan Ermenilerle değiştirilen Hocalı köylülerinin anlattıkları var. Birkaç örnek de onlardan vermek istiyorum:

Seriye Talibova: *"Dört Mesket Türk'ünün, üç komşumuzun başını Ermeni askerlerin mezarları başında kestiler. Ermeniler, anne ve babalarının önünde çocuklara işkence yapıp öldürdüler. Sonra cesetleri buldozerlerle dereye döktüler."*

Cemal Allahverdioğlu: *"16 yaşındaki oğlumu kurşunladılar. 23 yaşındaki kızımı, iki ikiz oğlunu ve 18 yaşındaki hamile kızımı elimden aldılar."*

Mirza Allahverdiyev: *"Ermenilerin saldırısından sonra ormana kaçtık. Orada üç gün aç susuz kaldık. 28 Şubat akşamı bizi kuşattılar. Bizi Askeran'da ölüm hücresine attılar. Her gün birkaç adamı götürüp öldürüyorlardı. Altın dişlerimi kerpetenle çıkardılar. Babamı, iki kardeşimi, kardeşimin oğlunu öldürdüler."*

Nesibe Aliyeva: *"Ormandan çıkar çıkmaz Ermeniler ateş açtılar. Kırk kişiydik. Aralarında oğlumun ve eşimin de bulunduğu 26 kişiyi öldürdüler."*

Hatice Oruçova: *"8 yaşındaydım. Gözümün önünde babamı, annemi, 6 yaşındaki kız kardeşimi Ermeniler kurşunlayıp öldürdüler. Kurşun bana da geldi."*

Muhammed Oruç: *"Ermeniler, esirler arasında 10-13-15 yaşlarında kızları ayırarak götürdüler."*

Cemil Memmed: *"Şehre giren tanklar ve zırhlı taşıyıcılar evleri yıkıyor ve insanları eziyordu."*

Samed Talib: *"Yapılan işkenceler karşısında seslerini çıkaranları hemen öldürüyorlardı. Esirlikte gördüğüm dehşeti hiç unutmayacağım."*

Fransız gazeteci Jean-Yves junet, Hocalı'da bizzat şahid olduğu Ermeni vahşeti üzerine dedi ki: *"Pek çok savaş hikâyesi dinledim. Faşistlerin zulmünü işittim. Ama Hocalı'daki vahşet, hepsinden baskın çıktı. Sanıyorum ki hiç kimse, Hocalı'daki vahşet gibisine şahid olmaz."*

Hocalı'dan sağ salim kaçıp kurtulanların veya esir edilmiş Ermenilerle değiş tokuş edilenlerin anlattıklarına göre Ermeniler, 56 hamile kadını karınlarını deşerek öldürdüler. Yaşlı kadınların ve erkeklerin yüzlerini jiletle doğradılar. Genç kızların kafalarını keserek futbol oynadılar. Önce annelerin ve babaların gözleri önünde çocuklarını kurşunladılar; sonra, annelerinin ve babalarının üzerine kapanan çocukları vurdular. Velhâsıl şurasına burasına kızdırılmış şişler batırılan, kızdırılan en vahşi hayvanlardan farksız olarak silâhsız halkın üzerine saldırdılar. Yaptıklarının insanlıkla, savaş esirleri hukukuyla bağdaşır hiçbir noktası yoktu. Hür dünyâ, bu Ermeni vahşeti karşısında sessizdi. Sonra, katliamların ayyuka çıkması üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 822 sayılı kararıyla Ermenilerin, işgal ettikleri Azerbaycan topraklarından çekilmesini istedi. Fakat Ermeniler işgalde ve vahşette devam ettiler. Azerbaycan topraklarının %20'si hâlâ Ermenilerin işgali altında.

Osmanlı devrinde ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bu Ermeni saldırıları dolayısıyla ortaya çıkan birkaç husus var:

*Ermeniler amansız ölçüler içinde Türk düşmanıdırlar. Ermenilere göre en iyi Türk öldürülmüş bir Türk'tür.

*Ermeniler, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ bölgesini, Türkiye'de de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'muzdan 12 şehrimizi kendi millî sınırları içine katmak istiyorlar. Hem üzerimize saldırmaktan hem de bütün Avrupa devletlerini aleyhimize kışkırtmaktan, başımızı ağrıtmaktan vazgeçmeyeceklerdir.

*30 yıldan beri devam eden ve binlerce insanımızın ölümüne sebep olan PKK terörü, %99 değil, %100 Ermeni tezgâhı ve kışkırtmasıdır.

*Ermenilerle dostluk kurmak, dostça yaşamak imkânsız ötesi imkânsız bir hayaldir. Ermenileri ve milletimizin diğer düşmanlarını ancak çok güçlü, vurucu ve caydırıcı bir orduyla durdurmak mümkündür.

*Doğu Anadolu'daki Türk-Ermeni sınır kapılarını açmak, bindiğimiz dalı kesmek, Azerbaycan'ı ve Türkiye'yi gayya kuyusuna atmak demektir.

*Osmanlı idâresi Ermeni asıllı vatandaşlarımızdan ikisine sadrazamlık yani başbakanlık makamı verdi. Ermeni asıllı 29 paşamız, 12 bakanımız, I. ve II. Meşrutiyet Meclislerimizde 20 civarında Ermeni milletvekillerimiz vardı. Ermenilere bu imkânları sağladığımız halde dostluklarını kazanabildik mi? Cumhuriyet idâresinde, Ermenilere kaç cumhurbaşkanlığı, kaç başbakanlık, kaç milletvekilliği, kaç ordu komutanlığı ve kaç şehir bağışlamalıyız ki, onların dostluğunu kazanabilelim?

*Hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da Ermeni vahşetini önce kendi milletimize sonra bütün dünyâ milletlerine anlatamadığımız için zor durumdayız. Diyeceksiniz ki, şu kadar toprağını, şu kadar insanını Er-

meni vahşeti yüzünden kaybeden Azerbaycan nasıl olur da gaflete kapılabilir? Ermenilerin Azerbaycan'daki soykırımını unutabilir?

Ben de derim ki, Azerbaycan'ın gafleti aynen bizde olduğu gibi zamanla büyüyecektir. Biz de Türkiye Türkleri olarak hem Meşrutiyet dönemimizde hem de 1915'li yıllarda Ermeni vahşetini çok iyi biliyorduk. Çünkü ihanetin ve cinâyetlerin bütün safhalarına şahid olan insanlarımız vardı. Zamanla o insanlar öldüler. Onlardan sonra gelenler de dünyâmızı terk ettiler. Gidenlerin üzerinden bir nesil daha gelip geçti. Yani 1925-2009 yılları arasında, 100 yıllık bir zaman çerçevesinde üç dört nesil gelip geçti. Her yeni nesil eskiyi biraz daha, biraz daha, biraz daha unuttu. 2000'li yıllara girdiğimiz zaman Türkiye'de Ermeni vahşetini bilenler parmakla gösterilecek kadar azaldı. Ama Ermeniler, büyüme, büyük devlet olma ideallerinden hiç kopmadılar. Ve zamanla bütün Batı dünyâsını, Hristiyanlık inancını da kullanarak yanlarına çektiler. Azerbaycan topraklarının %20'si bugün Ermenilerin işgalinde. Yakınlarını kaybedenler hâlâ hayattadırlar. Ve Ermenilerin ele geçirdikleri topraklardan kaçıp Bakû'ye gelen göçkünler aramızdadırlar. Hele orada da üç nesil gelip geçsin bakalım! Eskilerin dediği gibi "hafıza-i beşer nisyanla malûldür." İnsanoğlunun hafızası, aklı, unutmak hastalığıyla karşı karşıyadır. Adım gibi biliyorum: Bundan 100 sene sonra, Ermenilerin kültür ordusuna mensup kişileri Hristiyan Batı dünyâsına koşacaklar ve diyecekler ki: Azerbaycan Türkleri, bizi 1992 yılında Karabağ'da, Hocalı'da, Kelbecer'de, Fuzuli'de, Ağdam'da... katlettiler. Derilerimizi soydular.

Ve 3010 yılında Azerbaycan Türkleri aynen bugün Türkiye'de görüldüğü gibi susup kalacaklardır. Hatta suçlu olduklarına inanacaklardır. Atatürk'ün milyar kere milyar dosdoğru bir tespiti var.

Bir Milletin İki Ordusu Vardır

Atatürk diyor ki:

"Bir milletin iki ordusu vardır: Asker ordusu, kültür ordusu. Asker ordusu, vatanın hayatını kurtaran ordudur. Kültür ordusu ise, vatanın geleceğini karan ordudur. Bu iki ordu çok mühimdir. Ama bana sorarsanız size derim ki, vatanın kültür ordusu, asker ordusundan çok daha önemlidir. Çünkü kültür ordusu, asker ordusuna vatan topraklarını sevdiren ve niçin vatan toprakları için canını ve kanını vermek mecburiyetinde olduğunu anlatan ordudur. Bir ülkenin kültür ordusu kuvvetli olmazsa, asker ordusunun muharebe meydanlarında kazandıklarını, kültür ordusu sulh masalarında kaybeder!"

Bu sözler, bir meydan muharebesi kazanan Mareşal Mustafa Kemal Atatürk'e ait. Atatürk, kültür ordusuyla bir milletin okumuş yazmış takımını, siyasîlerini, devlet adamlarını kast ediyor.

Biz, Türkiye Türkleri olarak Ermeni konusunda %100 haklı olduğumuz halde, Batılı dostlarımız bizi mahkûm ediyorlar. Niçin? Kültür ordumuzun zayıflığından! Okumamamızdan! Bilmememizden! Bizim kültür ordumuzun cahiller kalabalığı, okumadıkları, araştırmadıkları için iki de bir: "Bu Ermeni konusunu tarihçilere bırakalım" diyorlar. Ermeni mes'elesini Türkiye'de ve Azerbaycan'da târihçiler elbette bilmeli. Ama târihçiler kadar kültür ordumuza mensup her kişi de çok iyi bilmeli. Pekâlâ! Türkiye'nin yüksek tahsilden geçirdiği aydın diye alkışladığı, devletin en önemli mevkilere oturttuğu idârecileri Ermeni vahşetinden, emellerinden haberdar mı? Hayır, değil! Çünkü devletimizin tepesine oturan birtakım yetkililer, târihimizi yeteri kadar maalesef bilmiyorlar. İşte hepimizi utandıran bir örnek:

10. Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer, Birleşmiş Milletler Teşkilâtında olan 108 cumhurbaşkanının

katıldığı bir toplantıya Türkiye'mizi temsilen gitti. Orada, Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan kalktı; 108 cumhurbaşkanı önünde tam bir saat konuştu. Ve orada bizim, 1915 yılında, tam 1.5 milyon Ermeni'yi nasıl kestiğimizi kendisine has üslûpla anlatıp durdu. Onun, o ithamlarına, o toplantıda kim cevâp verebilirdi? Bizim Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer. Nitekim Koçaryan'dan sonra kürsüye, onu dâvet ettiler. Üzerimizde oynanan büyük oyunları, ömrü boyunca hiç sezmeyen, bilmeyen, araştırmayan, öğrenmeyen Ahmet Necdet Sezer kürsüye çıktı ve sâdece bir cümle söyledi. İki cümle değil! Dedi ki: "Bu mes'eleyi târihçilere bırakalım!" sonra, kürsüden süklüm püklüm indi.

Çünkü bizim Cumhurbaşkanımız merak edip Ermeni meselesini hiç okumamıştı. Bu konuda hiçbir şey bilmiyordu. Yurt dışına çıkarken de ilgililer kendisini uyarmamışlardı. Eline 10-15 sayfalık bir metin uzatmamışlardı.

Ermeni mes'elesi üzerinde sâdece târihçiler mi durmalı? Bir ülkenin cumhurbaşkanı, bu çok önemli konu üzerinde 5-10 cümle söyleme kabiliyetinde olmamalı mı? Koçaryan târihçi mi? Ahmet Necdet Sezer'in o bilgisizliği, o tavrı yüzünden dünyâlar kadar utandım. Yüzüm yerlere girdi.

Siz, orada, herhangi bir devletin cumhurbaşkanı olarak bulunsaydınız ne hissederdiniz? Koçaryan'ın bir saatlik mugalâtası karşısında apışıp kalan ve hiçbir şey söyleyemeyen Ahmet Necdet Sezer'e bakarak: *"Ermeniler iddialarında haklıdırlar!"* demez miydiniz?

Ben de işte o gün bu gündür, Ahmet Necdet Sezer'i hiç ama hiç sevmiyorum!

NİHAYET KARABAĞ VE AĞDAM

Geçen bölümlerde yazmıştım: Azerbaycan'a ilk defa 1980 yılında gitmiştim. Bakû'de Sinema Bakanı Azad Bey'den, Kültür Bakanı Zakir Bağır'dan, o yıllarda "Çantasız Bakan" olarak bilinen şâir Nebi Hazrî'den, Ağdam'a gidebilmem için bana yardımcı olmalarını ricâ etmiştim. Bütün ısrarlarıma rağmen bir ümit ışığı görememiştim. Bana demişlerdi ki: *"Bu çok çetin bir iştir. Moskova icâze vermeden gidebilmezsin!"*

Moskova'dan izin alınamamıştı. 1982 ve 1984 yıllarında da sırf Ağdam'ı, Karabağ'ı görebilmek için Bakû'ye tekrar gitmiştim. Ruslar yine bana Ağdam yolunu açmamışlardı. 1986 yılında Moskova'da ve Bakû'de Türk Film Haftaları düzenlenmişti. Bana yeniden Azerbaycan yolu gözükmüştü. Rejisör Halid Refiğ ve Aktör Tanju Gürsu ile berâber yüzümü yeniden Moskova'ya ve Bakû'ye çevirmiştim.

Yerimiz yine 5.550 kişilik o meşhur Moskova Otelinde ayrılmıştı. Bu defa rüşvet vermeden odalarımıza yerleşmiştik. Usûl gereğince, önce bir basın toplantısı düzenlememiz gerekiyordu. Basın toplantısına üçümüz birlikte katıldık. Belirtilen günde, büyük bir salonda basın mensuplarının karşısına çıktık. Gazeteciler, tv ve radyo muhabirleri durmadan soruyorlardı. Soruların bir kısmını Halid Refiğ cevâplandırdı. Halid Refiğ, konusuna hâkim, ağır başlı bir rejisör. Soruların bir

kısmına da ben cevâp verdim. Doğrusu, bana Nâzım Hikmet üzerine sorular sorulacağını sanıyordum. Yanılmışım! O konuda bir tek soru bile gelmedi. Yalnız, bir kadın gazeteci, Yılmaz Güney mes'elesini ele aldı. Güya, "Türkiye Cumhuriyeti, Yılmaz Güney'in çalışmalarına engel oluyormuş da, o da böyle bir baskıya dayanamadığı için Fransa'ya sığınmak mecburiyetinde kalmışmış! Ben, bu konuda ne düşünüyormuşum?"

Kadına anlattım ki, duydukları yanlıştır. Yılmaz Güney, Türkiye'de bir hâkimimizi tabancayla vurup öldüren âdi bir kâtildir. Yargılanarak hüküm giymiştir. Ancak, devletimizin sağladığı bir yardımdan istifade ederek ailesini görmek üzere cezâevinden izinli çıkmış, sonra da Fransa'ya kaçmıştır.

Kadın gazeteci kulaklarını iki eliyle kapayarak başını: "Hayır! Olamaz! İnanmıyorum!" kabilinden sağa sola sallamaya başladı.

-Lütfen kulaklarınızı açınız, dedim. Bana bu soruyu siz sordunuz. Cevâbını da dinlemek mecburiyetindesiniz. İşte yanımda bizim sinema dünyâmızdan bir rejisörle, bir aktör oturuyor. Bu konuda onları da dinleyebilirsiniz!

Halid Refiğ de Tanju Gürsu da tamâmen beni destekler mahiyette konuştular. Sonra Türk-Sovyet ilişkileri üzerine sorular soruldu. San'atın, edebiyâtın milletler üzerindeki tesirini ve büyük önemini ortaya koyan açıklamalarda bulundum. Toplantı salonundan çıkarken, Halid Refiğ bana dedi ki:

-Tam bir diplomat gibi konuştunuz. Bu salondan başımız dik olarak ayrılıyoruz. Sizi tebrik ederim!

-Ben de sizi tebrik ederim, dedim. Siz de çok iyi konuştunuz!

Moskova'da muhteşem bir resim heykel müzesi var. Ruslar, basın toplantısından sonra bizi o müzeye götürdüler. Orada gördüm ki Ruslar, Roma'daki bir heykel

müzesinin bire bir benzerini nasıl yapmışlarsa; hangi teknikten istifade etmişlerse alıp Moskova'ya kurmuşlar. Roma'yı, Roma Müzesini, İtalya'da âdetâ birer heykel müzesi olan mezarlıkları gezip gördüğüm için inanıyorum ki dünyâda, heykel san'atında İtalyan heykeltıraşları kadar üstün kabiliyetli kimseler yok. Beni belki abartılı bir ifâde içerisinde sanacaksınız; ama değilim!

Roma'da olduğu gibi, Moskova'daki o muhteşem müzeye de beyaz renk hâkim. O müzeden hiç unutamayacağım bir konuşma da aklımda. Tanju Gürsu, bir ara çırılçıplak bir Apollo heykeli karşısında büyülenmiş gibi kaldı. Sonra elindeki bir deftere, müzede gördüklerini not eden Halid Refiğ'e dönerek sordu:

-Halid ağabey dedi. Bu heykel galiba Venüs'e ait değil mi?

Halid Refiğ'in gür sesi, birdenbire bütün salona yayıldı:

-Ulan koca Laz, dedi. Adamdaki takımları görmüyor musun be? O heykel Venüs'ün olabilir mi?

-Niye olmasın Halid ağabey?

-Çünkü Venüs kadındır oğlum kadın, kadın! O heykel olsa olsa Apollo'nun heykeli olabilir.

Tanju Gürsu, sanıyorum ki o gün Moskova'da, Halid Refiğ'den ciddi bir ders alarak öğrendi ki, Yunan mitolojisindeki Venüs erkek değildir; kadındır!

Ben de o vesileyle sinemamızın jönlerinden Tanju Gürsu'nun genel kültür seviyesini iyice görmüş oldum ve çok şaşırdım.

Moskova'daki resim heykel müzesini de büyük bir hayranlıkla gezdim. Tamâmen Rus ressamlarının kalemlerinden, fırçalarından çıkan tablolar karşısında âdetâ kolsuz kanatsız kaldım. Dikkatimi çektiği için yazıyorum: Evvelâ Moskova Resim Müzesinde gördüğüm resimler, klâsik tarzın ifâdeleri olarak karşımızdaydılar. Modern tarzda yapılan resimler yoktu. Bu durum, acaba

Kruşçev'in modern tarzda çalışan bazı Rus ressamlarını haşlamasından mı ileri geliyordu? Kruşçev'in, modern tarzda çalışan ressamlara söyledikleri basına da yansımıştı. Demişti ki:

"Bir eşek de kuyruğunu birkaç yağlı boya kutusuna batırsa, sonra kuyruğunu bir tuval üzerine rastgele sallayıp dolaştırıp dursa, sizin yaptığınız gibi modern resimler meydana getirebilir. Neye benziyor bu yaptıklarınız?"

Dikkatimi çeken ikinci husus, tabloların çok ama çok büyüklüğü oldu. 15-20 m. genişliğindeki tabloların bir kısmı dışarıda yapılarak salonda çerçevelenmişti. Bir kısmı da, salonun 5-6 metre yüksekliğindeki duvarlarının üzerine yapılmıştı. Biz, Ankara'daki eski Türk Ocakları Genel Merkezini, Resim Heykel Müzesi hâline getirdiğimiz zaman, çok yüksek olan salonların ve odaların tavanlarını, neredeyse kapı hizaları seviyesine indirmiştik. Moskova'daki, Roma'daki, Paris'teki, Londra'daki... müzelerin yüksek tavanlarına imrenerek bakmışımdır.

Resim Heykel Müzesinde dikkatimi çeken en önemli husus şu oldu: Çarlık dönemindeki Rus edebiyâtı, resim san'atı; komünist rejimin edebiyâtından ve resim san'atından daha güçlü! Daha aydınlık! Daha mükemmel! Komünist rejimin bir Dostoyevski'si, bir Çehov'u, bir Turgenyev'i, bir Tolstoy'u... yoktur.

Bu arada Rus metrosunun ihtişamını da belirtmek istiyorum. Otuz civarında Asya-Avrupa ülkelerinin metrolarına indim. Hiçbir ülkenin metro sistemi, Moskova metrosu seviyesinde değildi. İkinci Dünyâ Savaşı'nda, Rus ordularının teslim aldıkları Alman esirlerinin açtıkları Moskova metrosu tek kelime ile muhteşemdi. Muhteşem üstü muhteşem bir metro!

Türk Film Haftası dolayısıyla Moskova'da bir hafta kadar kaldık. Orada yanımızdan yöremizden hiç ayrılmayan Ahıska Türklerinin sızlanmalarını hiç unutmuyorum. Onların şikâyetleri herhâlde sizi de düşündürecektir:

-Biz, bu Moskova'daki Türk Film Haftalarına büyük bir merakla, şevkle, heyecanla geliyoruz. Her defasında bu salonlardan üzülerek, utanarak çıkıyoruz. Biz istiyoruz ki, Türk filmlerinde, Türkiye'den güzel manzaralar görelim. Güzel konularla dolup taşalım. Ama böyle olmuyor. Bizim Türk filmlerinde, Türkiye'nin hep geri kalmışlığı işleniyor. Zengin fakir çekişmesi perdelere yansıyor. Ağaların, patronların, zulmü, baskısı, fakirlerin sâhipsizliği, perişanlığı, çaresizliği gözümüze sokuluyor. Bundan, buradaki Türkler olarak derin bir acı duyuyoruz, utanıyoruz. Ruslar bize: "İşte sizin memleketinizin hali!" diyorlar. Söyleyecek söz bulamıyoruz. Meselâ görsek ki, Türkiye güzel bir ülke. O zaman burada başımız göğe değer. O zaman Rus'un karşısında, başımız önümüzde olmaz. Türkiye hakikaten bu filmlerde gösterildiği gibi geri bir ülke mi? İnsanlar birbirlerine düşman mı yaşıyorlar? Neden buraya böyle filmler getiriyorsunuz?

Ben de yüzde yüz Ahıska Türkleri gibi düşünüyordum. Moskova Film Festivaline katılan devletimiz, görüyordum ki gafletimizin veya oynanan oyunun farkında değildir; o bakımdan biz noksansız olarak Sovyet Rusya siyâsetine hizmet etmekteyiz. İkinci Moskova Film Haftasından döndükten sonra, uzun bir rapor hazırladım. O raporun bir nüshasını bakanlık müsteşarlığına sundum. Bir örnek de bakanlık vasıtasıyla Millî İstihbarat Teşkilâtına (MİT) ulaştırdım.

Moskova'dan Bakû'ye dönmeden önce, kaldığımız otelin lokantasında, hey'et arkadaşlarıma dedim ki:

-Kısmet olursa, bu gece Bakû'de olacağız. Bir hususa özellikle dikkatinizi çekmek istiyorum. Bu, benim Bakû'ye dördüncü gidişim olacak. Benim Bakû'deki dostlarımın Türklük-Türkçülük duyguları çok kuvvetlidir. Şimdi siz, Moskova'da olduğu gibi Bakû'de de Laz şakaları yaparsanız, Laz tabiyetini ortaya sürerseniz; bir kırılmaya, bir üzüntüye sebep olabilirsiniz. Bu

bakımdan özellikle istirham ediyorum. Laz konusu, lütfen burada kalsın, Bakû'ye taşınmasın!

Halid Refiğ tebessümle: "Tamam! Anladım!" dedi. Tanju Gürsu ise, müstehzî bir edâ ile "yok yaaa!" diyerek yüzüme baktı. Ben de: "Evet öyle! Gittiğimiz zaman göreceksiniz!" dedim.

Uçakta, maalesef Tanju Gürsu ile yan yana düştük. Halid Refiğ, başka bir koltuktaydı. Venüs'ü, pazıları adaleli, saçı sakalı gür bir erkek sanan adam, yol boyunca beni hafife alan cümleler söyleyerek güldü. Lokman Hekim'in bir nasihatini hatırlayarak sustum. Lokman Hekim diyor ki: "Cahilin sorusuna verilecek en güzel cevâp, susmaktır!"

Uçağımız, Bakû Havaalanına indiği zaman karanlık çökmüştü. Tanju Gürsu pencere kenarında kendisine yakışır tarzda konuşuyor; aklınca beni hafife alıyordu:

-Hocam, uçağın yanına bir minibüs gelip durdu. Bu minübüs sizin için gelmiş olmalı diyerek kahkahalarla güldü. Sonra tekrar beni hafife alma gayretiyle ha! ha! ha! ha! ha! haa!

-Oooo hocam! Minibüsten birtakım adamlar inerek sağa sola koşuşuyorlar. Bunlar da sizin Türkçülerdir herhalde!

Sonra tekrar, göbeğini hoplata hoplata gülmeye başladı.

Ben, söylenenleri hiç duymamış gibi susuyor ona başımı bile çevirmiyordum. Nihayet uçak durdu. Kimse yerinden kalkmadan hostesin ikazı duyuldu:

-Samalottan (uçaktan) önce, Türkiye'den gelen gonaxlarımız düşecek. Onlardan sonra bizim yolcular düşecekler!

"Düşmek" Azerbaycan Türkçesinde inmek demektir. Kalktık. En önde ben yürüyordum. Uçağın kapısı açıldığında hayretle gördüm ki, Prof. Bahtiyar Vahabzâde merdiven başında, uçak kapısının bize göre hemen solunda beni beklemektedir.

Hasretle kucaklaştık. Ben de hemen oracıkta Halid Refiğ'i ve Tanju Gürsu'yu Vahabzâde'ye takdim ettim. Tanju Gürsu, uçak merdiveni başında yolcu karşılamanın ne demek olduğunu anlayabilmiş midir acaba diye düşünmedim. Alana indiğimiz zaman şaşkınlığım daha çok arttı. Bakû'den, fikir, san'at, siyâset dünyâsından seçkin kişiler, bir minibüse binerek gelmişler ve işin garibi, geldikleri minibüsü uçağın hemen yanı başına çekmişlerdi. Arkadaşlarımı, o yakın dostlarıma da takdim ettim. "Demek ki neymiş efendim?" dercesine Tanju Gürsu'nun yüzüne bile bakmadım.

Bahtiyar Vahabzâde dedi ki:

-Arkadaşlarınız için ayrıca bir otomobil getirdik. Onlar, o otomobile binerek kalacağınız otele gidecekler. Siz, bizim minibüsümüzde bizimle berâber olacaksınız.

Dediği gibi yaptık. Halid Refiğ ve Tanju Gürsu otomobille yola çıktılar. Biz de minibüsle onları tâkip ettik. Otele indiğimiz zaman gördük ki, otelin lokantası kapanmıştır. Komünist ülkelerde, lokantaların aşçıları da, garsonları da, kasiyerleri de devlet memurudurlar. Çalışma saatleri biter bitmez lokantayı kapatarak çıkıp giderler. Peki, şimdi ne olacak? Karnımızı nasıl doyuracağız?

Bahtiyar Vahabzâde, bütün Azerbaycan'da çok sevilen, çok bilinen bir şâir. Vahabzâde, otel görevlilerine ricâ edince aşçılar, garsonlar gecenin bir yarısında evlerinden kalkıp geldiler. Bahtiyar Vahabzâde, bizim masamıza oturdu. Kendisine, arkadaşlarım adına da minnettarlığımı ifâde ettim. Yemekten sonra, güzel bir sohbet faslı başladı. Gecenin yarısından sonra, odalarımıza çekildik. Sabahleyin, beni bir kere daha şaşırtan bir gelişme oldu. Kapımın vurulmasıyla uyandım. Kalkıp, uykulu gözlerle anahtarı çevirdim. Tanju Gürsu karşımda duruyordu. Üstelik elbiseleri de üzerindeydi. Eliyle salonun ortasını işâret ederek dedi ki:

-Bir adam sizi görmek istiyor hocam! Sabahleyin gelip benim kapımı vurdu. Ben de alıp size getirdim.

Başımı uzatarak salona baktığımda gördüm ki, sabahın erken saatlerinde çıkıp gelen kişi, Azerbaycan'ın çok meşhur ilim adamlarından Prof. Dr. Abbas Zaman'dır. Pijamalı olarak gidip Zaman'ın elini öptüm. Yanımda duran Tanju Gürsu'yu da kendisine takdim ettim:

-Hocam dedim, bu beyefendi de bizim meşhur aktörlerimizden Tanju Gürsu'dur!

Abbas Zaman kısa boylu; ama dev yürekli bir kimseydi. Başını kaldırıp malûm kişinin yüzüne şöyle bir baktı; sonra bana dönerek sordu:

-Yavuz! Bunun adı mı Türk; kendi mi Türk?

-Hocam dedim, hem adı Türk hem de kendi Türk!

Tanju Gürsu hiçbir şey söylemedi. Ben de kendisine, uçaktaki sululuklarını hatırlatmadım. Çünkü o, hem Bahtiyar Vahabzâde'den hem de Abbas Zaman'dan sanıyorum ki gereken dersi almıştı.

Bakû'ye inişimizin üçüncü gününde müthiş bir gelişme oldu. Biz, sabah kahvaltısı için otelin lokantasında iken Bahtiyar Bey çıkageldi. Yüzünde âdetâ çiçekler açıyordu:

"*-Yavuz Bey, dedi. Hayırlı bir haberle geliyorum. Sizin Karabağ'a gitmeniz için ben yine gereken yerlere başvurmuştum. Moskova, bu defa ata yurdunuza gitmek için size icâze veriyor. Yalnız bazı şartlar ileri sürüyor. Bana diyorlar ki:*

1. Mutlaka bizim vereceğimiz bir arabayla Ağdam'a gideceksiniz.

2. Bakû'ye gelen Türk hey'etinden sâdece Yavuz Bülent Ağdam'a gidecek.

3. Yavuz Bülent, fotoğraf makinesi kullanmayacak!

4. Türkiye'ye döndükten sonra Azerbaycan aleyhinde yazı yazmayacak.

Bu dört şartı kabul ediyorsanız yarın yola çıkabiliriz."

Bir ara ne söyleyeceğimi bilemedim. Birisi, başımdan aşağıya bir kazan soğuk su mu döktü? Veya birdenbire bir boşluğa mı düştüm bilemiyorum. Önceki, üç gelişimde de Bahtiyar Vahabzâde'nin Moskova nezdinde büyük gayretleri olmuştu. İzin verilmeyince inanıyorum ki benim kadar üzüntü duymuştu. Her defasında, Moskova'nın katı tavrı karşısında çok utandığını söylemişti. Bu defa onu yeniden üzmemek için Karabağ-Ağdam konusunu hiç açmamıştım. Vahabzâde, kendiliğinden ilgililerle görüşmüş, gereken izni almıştı.

Çatal bıçak elimden düşmüştü. Birden ne söyleyeceğimi bilemez oldum. Benden önce yol arkadaşlarım konuşmaya başladılar.

-Tamam! Tamam! dediler. Bizim, Karabağ'a gitme konusunda hiçbir talebimiz yok. Yalnızca Yavuz Bülent Bey'in gitmesi kâfi.

Vahabzâde ile kucaklaştık. Sonra eğilip elini öptüm:

-Aziz hocam, dedim. Dünyâya yeni gelmiş gibi oldum. Sevincimi ifâde edecek kelime bulamıyorum. Size ebediyyen minnettar olacağım.

-Hazırlaşın! Yarın sabah yola çıkacağız. Şahmar ve Xudu bizden önce gidecekler. Onlar, bizi Ağdam'da karşılayacaklar. Yalnız çok dikkat edin; bizi götürecek olan arabanın şoförü Ermeni'dir ve Türkçe bilmektedir. Sonra sağımızda solumuzda mutlaka dinleme aparatları (cihazları) olacaktır. Sakın Rusların ve komünizmin aleyhinde tek kelime söylemeyin!

-Söylemem hocam! Kat'iyyen söylemem! Hatta isterseniz Rusya'yı, Rus devlet adamlarını ve komünizmi öven cümleler de söyleyeyim!

-Yok! Yok! Yok! Böyle bir yola da girmeyin! Rusları, komünizmi öven tek kelime bile söylemeyin! Ruslar bunun doğru olmadığını bilirler. Yol boyunca gördüklerimizden, havadan sudan konuşalım kâfi.

O günün gecesini yine uykusuz geçirdim. Şafak, sökmek bilmedi. Doğrusu, zamân zamân bir vesvese içine girdiğim de oldu. O kalın *KGB* kitabında, Rus Gizli Polis Teşkilâtının nasıl çalıştığına dair yapılan açıklamaları hatırladım. Moskova, 1980-82-84 yıllarında Ağdam'a gitmeme kat'iyyen izin vermediği halde şimdi neden eski kararından dönüyordu? Hangi dağda kurt ölmüştü acaba?

Vakit yaklaşınca kalkıp sabah namazını kıldım. Yola abdestli çıkmaya karar verdim. Saat tam 09.30'da Vahabzâde çıkıp geldi. Otelin önünde, siyah renkli eski model bir devlet arabası duruyordu. Şoförün parmak kalınlığındaki kapkara kaşları yanında göbekli hali dikkatimi çekti. Uzun bir yola çıkacağımız halde kravat takmayı unutmamıştı. Bir devlet memurunun işe gitmesi gibi giyinerek gelmişti. Sağ yanı boştu. Arka koltuğun sağ tarafında Bahtiyar Vahabzâde oturuyordu. Ben tam şoförün arkasındaydım.

Bakû, Hazar Denizi'nin kıyısında bir şehir. Bakû'nün doğu tarafı deniz. Azerbaycan sınırlarının batısında Ermenistan var; Ermenistan'ın batısında da Türkiye. Ermeniler, doğu ve güneydoğu topraklarımızdan "Batı Ermenistan" diye bahsediyorlar. Bizim Iğdır şehrimizden Bakû'ye doğru düz bir çizgi çekseniz göreceksiniz ki, Karabağ-Ağdam o çizginin ortasında bir yerde bulunuyor. Dolayısıyla Bakû'den yola çıkınca, şoför, eski model devlet arabasının yönünü Türkiye'ye doğru çevirdi. Kötü bir devlet yoluna girdik. Tek şeritli bir yoldu. Zaman zaman karşı taraftan üzerimize doğru gelen, sonra bizi geçerek Bakû'ye yönelen Sovyet yapımı kocaman kocaman kamyonlar çoğalmaya başladılar. İşte ben, o zaman sağ tarafımda oturan Bahtiyar Vahabzâde'nin vücut hareketlerinde bazı gariplikler görmeye başladım. Gözümün ucuyla bakınca şaşırdım kaldım. Çünkü onda ilk defa böyle bir hâle şahid oluyordum. Vahabzâde sanki

sol eliyle, havaya birkaç kelimelik bir cümle yazıyor, cümle sonuna şak diye bir nokta koyuyor; yeniden başka cümlelere geçiyordu. Sonra, ayağının altında bir futbol topu varmış gibi heyecanlanıyor; o topu, ayağının ucuyla ileri doğru uzaklaştırıp rahatlıyordu. Anladım ki, benim aklıma gelen bazı sorular onu da endişelendirmektedir. Ve inandım ki, o dev yapılı eski kamyonlar çok yakınımızdan geçip gittikçe, aklından benim de düşündüklerim geçiyordu: *"Acaba KGB, bu dev yapılı kamyon şoförlerinden birine, bizim otomobilimizi ezip geçmesi için emir vermiş midir?"* Çünkü KGB, böyle cinâyetleri gözünü kırpmadan işleyen teşkilâtlardan biridir.

Yolculuk gergin bir hava içinde başladı. Bir süre ne yapacağımı, ne söyleyeceğimi bilemedim. Acaba konuşsam mı? Yüzümü Vahabzâde'ye dönsem mi? Kendisine döndüğüm takdirde, elinde ve ayaklarında meydana gelen titremeleri, küçük çapta çırpınışları görmüş olacağım. Bu durum onu rahatsız eder mi etmez mi? Ben böyle düşünürken Vahabzâde sağ eliyle uzakları göstererek:

-Buralara sulu tepe diyoruz. Eskiden buralarda koyun kışlakları çoktu. Su ve ot zenginliği koyun besiciliğinde çok önemli olduğu için bu tepeler Azerbaycan'ın et ihtiyacını büyük ölçüde karşılardı. Hayvancılığımız eskisi kadar kuvvetli değil. Nitekim işte gördüğün gibi dünün koyun kışlaklarından sonra sanayi bölgemiz başlıyor.

Ben de sırf konuşmuş olmak, onun düşüncelerini başka noktalara çekebilmek için Türkiye'de hayvancılığın gerilediğini, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yetiştirilen büyük ve küçükbaş hayvanların binlercesinin her yıl İran'a, Irak'a, Suriye'ye kaçırıldığını anlatmaya çalıştım. Bizim kaçakçılarımızın hangi yollara başvurduklarını anlattım. Bazı gülünç davranışlardan örnekler verdim. Gülmeye başladı ve rahatladı.

Anlattıklarıma çok güldü. Elerindeki, ayaklarındaki tikler kayboldu. Ben de zaten öyle olsun istiyordum. Bir

süre sonra arabamız çırılçıplak dağların eteklerinden geçti. Vahabzâde 1880-1910 yılları arasında Kaçak Nebi isimli bir halk kahramanının bu çıplak dağlarda yaşadığını anlattı. Bu dağlara, halkın "Ceyran Geçmez" dediğini, biraz sonra Mereze'ye gireceğimizi söyledi.

Yine sırf onun havasını dağıtmak için:

-Mereze'de bir çay içebilir miyiz? dedim.

-Mutlak! Mutlak! diyerek gülümsedi.

Arabamız Mereze'ye girince bir kahvehâne önünde durdu. Kahvehânede oturanlar, Vahabzâde'yi tanıdılar. Koşup etrafında toplandılar. Mültefit cümlelerle şâirlerinin gönüllerini aldılar. Mereze'de bir süre oturduktan ve birkaç bardak çay içtikten sonra kalktık. Ondan çay parası almadılar.

Tekrar yola koyulduk. Acıdere diye bir yerden geçtik. Ona dedim ki: Acıdere, Sivas'taki bir sendikacımızın soyadıdır. Acaba, soyu sopu buralardan gittiği için mi bu soyadını almışlar? Ben de dedi, Azerbaycan'daki bazı yer isimlerinin Türkiye'de de aynen kullanıldığını gördüm.

Vahabzâde'nin eski ürkekliğinden eser kalmadı.

-Biraz sonra Şamahı'da olacağız. Şamahı, eskiden payitaht idi. Azerbaycan'da bir yılda 1.200.000 ton üzüm yetiştiriliyor, bunun en az 130.000 tonu Şamahı'dan elde ediliyor.

Öğlen yemeğini Şamahı'da, Menekşe Lokantasında yedik. Orada da kendisini tanıdılar ve bizi yalnız bırakmadılar. Kalkarken, yemek parasını ödemek istedi. Lokanta sâhibi beni göstererek itiraz etti:

-Bahtiyar muallim, dedi. O gonağ senin değil, bizim gonağımızdır. Gonağdan pul almak nice olar?

Şamahı'dan sonra Aksu Dağı'ndan ve şehrinden geçtik. Aksu Dağı'nın kılık kıyafeti yerindeydi. Yani Aksu, Kaçak Nebi'nin yaşadığı dağlar gibi otsuz, çimensiz, ağaçsız değildi. Aksu şehri ise, bana berrak sular gibi güzel bir şehir olarak gülümsedi. Aksu şehrinden sonra, bi-

zi Pîr Hesenli ve Hünkâr köyleri karşılayıp uğurladılar. Köyler, derli toplu idiler. Derken, Göğçay şehrinin nar bahçeleriyle bir süre berâber yol aldık. Göğçay, narlarıyla meşhur bir şehirmiş. Göğçay narlarına verilen isim hoşuma gitti: Gülöyşe narları! Gerçi nar bahçelerinde gülöyşe narlarını göremedim; ama o narların, bizim Ayşe kadın fasulyelerimizle akraba olduklarını tahmin ettim. Ben diyeyim amca çocukları siz deyin aynı dedenin farklı torunları...

Göğçay'dan sonra Ağdaş şehrine girdik. Vahabzâde, şehri parmağıyla göstererek:

-Burası Ağdaş şeheri! dedi.

Ağdaş, bana Ağdam şehrini hatırlattı:

-Ağdaş'tan sonra, herhalde Ağdam'da olacağız aziz hocam?

-Yok! Arada iki şeherimiz daha var: Yevlak ve Barda. Sonra Ağdam!

Yevlak'ı ve Barda'yı geçtik. Uzaktan Ağdam'ın beyaz badanalı evleri ve bahçeleri görünmeye başladı. Dikkat kesildim. Yüreğimin atışı değişti. Ağdam masmavi bir gökyüzü altında sere serpe uzanmış yatıyordu.

Kazasız belâsız Ağdam'a ulaştığımız için şükrettim. Bizim İslâm inancımıza göre ruh, ebediyyen canlı kaldığı ve dünyâdaki hâdiselerden haberdar olduğu için inandım ki, dedelerimin ruhu da, babamın ve anamın ruhu da benim o ânda Ağdam'a girmekte olduğumdan haberdardırlar. Onların aziz ruhları için Fatihalar okumaya başladım. Şehir, beni bir ana sıcaklığıyla kucaklamaya başladı. Ağdam, Türkiye'deki şehirlerimizden kat'iyyen farklı bir mimarî tarzıyla karşıma çıkmadı. Evleri bizim evlerimiz gibiydi. Çoğu tek katlı, iki katlı bahçeli evler... Yolları bizim yollarımız gibiydi. Ve insanları, bizim insanlarımızdan farksızdı. Yalnız, erkeklerin başlarındaki kasketler daha geniş tepelikliydiler. Kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar

bizimkilerin benzerleriydiler. Diyeceksiniz ki, bunlar önemli mi? Bana göre çok önemli! Hemen hemen görmediğim, gezmediğim bir Avrupa ülkesi kalmadı. Onların evleri var evlerimize benzemez, dilleri var dilimize benzemez; insanları var insanımıza benzemez.

Ağdam'a girdikten bir süre sonra, yolun tam ortasında, 50-60 kişilik bir kalabalık otomobilimizi durdurdu. Ben, "ne oluyor?" diyerek merak ettim. Bahtiyar Vahabzâde gülümsedi ve tek kelime söyledi:

-Bizimkilerdir! Şahmar işte orada!

Otomobilden indik. Kalabalığın içinde sevgili dostum Şahmar'ı gördüm. Kendi yaşlarında genç bir kadınla karşıma gelip durdu:

-Yavuz'um, dedi. Çimnaz Hanım Karabağ'ın Medeniyet Müdürü'dür. Sizi, Ağdam'ın girişinde arkadaşlarıyla birlikte karşılamak istedi. İşte burada bulunanların hepsi senin hemşehrilerindir. Ulu dedelerinin memleketine, ata yurduna hoş geldin, şerefle, şanla geldin!

Şahmar'la kucaklaştık. Sonra, Çimnaz Hanım bana bir adım daha yaklaştı. Bir kucak dolusu çiçekle karşımdaydı. Ben diyeyim kırk, siz deyin elli-altmış kırmızı beyaz karanfillerden ibaret kocaman bir buketle gülümsüyordu. Çimnaz Hanım'ın o gün söylediklerini not defterime geçirdim:

-Biz çok şâdız ki, bugün Ağdam'da, ulu dedelerinizin şeherinde, sizi bir gonağ gibi değil Ağdam'ın ve Azerbaycan'ın bir sevdâlısı olarak karşılıyoruz. Siz, "Azerbaycan Üreyimde Bir Şahdamardır" diyen şâirimizsiniz. Ağdam'a hoş geldiniz. Hoş geldiniz! Hoş geldiniz! Biz de bir söz var. Biz deriz ki: "Bayram ne zamân olar? Bayram dost gelince olar!" Siz, bizim en aziz dostlarımızdansınız. Bugün bizim bayramımızdır. Buraya sizi karşılamaya gelen Ağdamlı hemşehrilerinizin (hem vetenleriniz) her biri, bir karanfille sizi karşılamaya geldi. Onlar bu kırmızı beyaz karanfilleri benim kucağıma

yığdılar. Ben de bu çiçekleri onların adına size veriyorum: Hoş geldiniz Yavuz Bey!

Çimnaz Hanım, kucağındaki kırmızı beyaz karanfilleri bana uzattı. Anladım ki, benim de bu topluluk önünde beş on cümle söylemem lâzım. Fakat kelimeleri bulmakta çok zorluk çektim. Önce çok heyecanlanmıştım; sonra böyle bir topluluk tarafından karşılanacağımı hiç düşünmemiştim. Herhalde heyecandan olsa gerek dilim âdetâ kurumaya başlamıştı. Çarnâçar söze başladım:

-Hörmetli Ağdamlılar! Benim, aziz bacılarım, gardaşlarım! Ben, dedelerimin yurdu olan Azerbaycan'a ilk defa 1980 yılında geldim. İşte burada Bahtiyar Vahabzâde, benim yiğit kardeşim Şahmar Ekberzâde şahittirler. Ben 1980 yılında Ağdam'a gelmek istedim; fakat Moskova icâze vermedi. 1982 yılında tekrar Azerbaycan'a geldim. Sırf Ağdam'ı görmek için yola koyulmuştum. Moskova, bana yine icâze vermedi. 1984 yılında Bakû'ye kadar geldiğim halde yine icâze alamadım. Sevgili dostum, yiğit kardeşim Şahmar, geçen gelişimde bana demişti ki: "Yavuz'um! Sen bir daha Bakû'ye geleceksin. Seninle mutlaka Ağdam'a gideceğiz." Böyle demişti; ama doğrusu ümidim yoktu. Bu sene yolum yine Azerbaycan'a düştü. Moskova'nın bana icâze vereceğini sanmıyordum. Fakat Bahtiyar Vahapzâde, bana ömrümün en güzel müjdelerinden biriyle geldi. Bugün Ağdam'ı onun sayesinde görüyorum. Allah bana, burada Şahmar'la kucaklaşmayı, sizlerle görüşmeyi, tanışmayı nasip etti. Tahmin edemeyeceğiniz kadar bahtiyarım. Sağ olun! Var olun!

Benim ulu dedelerim bu topraklarda yatıyor. Ben Ağdam'dan çıkarak Türkiye'ye göçen bir ailenin ferdiyim. Ama yüreğim, bu toprakların sevgisiyle, hasretiyle dolu. Babam şimdi Sivas toprağında yatıyor. Buradan Türkiye'ye dönünce berâberimde birkaç avuç toprak götüreceğim. O toprağın bir avucunu babamın mezarına serpece-

ğim. İnanıyorum ki ruhu, bundan huzur duyacaktır. Sonra bir iki avuç Ağdam toprağını da kendim için saklayacağım. Çocuklarıma vasiyetim var: Ben de vefat ettiğim zaman, kalan o bir iki avuç toprağı da benim üzerime serpecekler. Böylece ben de babam gibi ebediyyen Sivas toprağında yatacağım. Fakat üzerimizde ebediyyen Karabağ toprağı da olacak. Beni bu çok önemli günümde yalnız bırakmadığınız için hepinize binlerce defa minnettarlığımı ifâde ederim. Var olun! Sağ olun! Ömrünüz uzun olsun kardeşlerim!

Konuşurken, topluluktan zamân zamân inler gibi sesler yükseliyordu. Sonra onlar sıraya girerek bana:

-Hoş gelipsen! Hoş gelipsiz! dediler ve sık sık sordular:

-Türkiye'deki bacılarımız, gardaşlarımız salamattalar mı?

O karşılama noktasından hep birlikte, Azerbaycan'ın meşhur kadın şâirelerinden Natevan'ın büstüne doğru yürüdük. Natevan 1832-1897 yılları arasında yaşamış. Şâirenin büstü, yüksek bir kaide üzerindeydi. Kaidenin ön yüzünde Natevan'dan bir mısra var: *"Gece gündüz ne kadar nâleme efgan ettim!"*

Bakû'de kırk defa şahid oldum: Azerbaycan Türkleri, konserlere birkaç çiçekle, birkaç karanfille gidiyorlar. Beğendikleri ses san'atkarları programını bitirir bitirmez sahneye koşuyor; getirdikleri çiçekleri ona uzatıyorlar. Bazen yüzlerce çiçekle sahneden ayrılan ses san'atkârları oluyor. Yine Azerbaycan Türkleri, mezarlıklara gidince de ölülerine çiçek götürüyorlar. Mezarların üzeri çiçeklerle güzelleşiyor. Büyük şâirlerinin, fikir ve san'at adamlarının büstlerine, heykellerine çiçek koyanlar da var. O gün Ağdam'da, Natevan'ın büstüne yaklaştığımız zaman, Şahmar kulağıma fısıldadı:

-Yavuz'um! Sen de o çiçekleri Natevan'ın büstüne koy!

Şahmar'ın istediğini memnuniyetle yerine getirdim. Kucağım boşaldığı için de çok rahatladım. Karabağ'ın Kültür Müdürü Çimnaz Hanım, Natevan'ı anlatan, öven

cümleler söyledi. Oradan, Ağdam'ın Ekmek Müzesine yürüdük. Ömrümde bir Ekmek Müzesine gideceğimi veya ekmek için de bir müze yapılacağını hiç aklımdan geçirmemiştim. Ağdam'da bir Ekmek Müzesi var. O müzede, Ofelya Hanım Zeynelova, bana Ekmek müzesi hakkında bilgiler verdi:

Efsaneye göre ekmeği ilk yapan Hz. Âdem olmuş. Hz. Âdem ekmeği somun şeklinde yapıyormuş. Bir gün, bir tepe üstünde otururken ekmek elinden düşmüş ve aşağılara doğru yuvarlanmış. Hz. Âdem de o somunu tutabilmek için arkasından koşmaya başlamış. İşte insanoğlunun belki milyon yıldan beri ekmek arkasında koşması, Hz. Âdem'in o hareketiyle birlikte başlamış.

Türk milleti olarak biz, karnımızı ekmekle doyuruyoruz. Ekmek bütün Türk topluluklarında mukaddes ve mübârek bir gıda.

Ekmeği aziz ve mübârek bilen Azerbaycan Türkleri de, belki dünyâda ilk defa bir Ekmek Müzesi düzenlemişler. Müzede önce, buğdayın yetiştirilmesi, öğütülüp un hâline getirilmesi, hamur yapılması, mayalanması ve çeşitli şekillerde pişirilmesi gösteriliyor. Tandırlar ve tandırlarda pişirilen ekmeklere, ocaklarda sac üzerinde yapılan ekmeklere, sonra fırınlarda hazırlanan ekmeklere, ekmek çeşitlerine yeniden dikkatle baktım. Kadınlarımızın ve erkeklerimizin hamura verdikleri şekiller, yâni hamurun zarif şekillerle şiirleştirildikten sonra fırına verilmesi, doğrusu güzel düzenlenmişti. Sonra, buğday ekmeği yanında çavdar ekmekleri, mısır ekmekleri, arpa buğday karışımı ekmekler, kepekli ekmekler, kepeksiz ekmekler, ekmeğin faydalarını ve zararlarını gösteren tablolar, savaş zamanında küçülen ve kararan asık yüzlü ekmekler; refah seviyesiyle birlikte büyüyen, güzelleşen çeşit çeşit ekmekler bize vitrinlerden sessiz sedâsız bakıp duruyorlardı. Ağdam Ekmek Müzesinde, birbirlerine acıyarak bakan ekmekler yanında öfkelenerek, imrenerek bakan ekmek-

Zarif davranışlarıyla da sözlerini pekiştirdiler. Bahtiyar Vahapzâde de: "Tanış olun! Tanış olun!" diyerek beni, Vali Bey'e ve berâberindekilere tanıştırdı. Doğrusu gelenler, bana da çok yakın, çok candan bir ilgi gösterdiler.

Ağdam valisi 49 yaşında. Pedagoji Fakültesinden mezun. Ama her Azerbaycan Türk'ü gibi Azerbaycan şiirini ve edebiyâtını da çok iyi biliyor. Bizi, makam arabasına aldı. Araba hareket eder etmez, şoförün kasetçalara koyduğu kasetten, Barış Manço'nun sesi arabayı doldurmaya başladı:

"Arkadaşım eş
Arkadaşım şek
Arkadaşım eşşeeek!"

Ve sonra Türkiye'den başka parçalar.

Bir ara Sadık Murtaza bana dönerek dedi:

-"Azerbaycan'ın en büyük ses ve saz san'atkârları, en büyük hatipleri ve edipleri, en büyük filozofları, en büyük demogogları Karabağ'dan çıkar. Bizim ses san'atkârlarımızın eşi menendi yoktur. Hatta o kadar ki bizim Karabağ eşekleri bile belirli bir makama göre anırırlar. Öyle ulu orta anıran eşeklerimiz yoktur.

Bizim genç san'atkârlarımız, bugün sizin için güzel bir konser hazırladılar. Şimdi ben sizi, Nur Deresi'ne götürüyorum. Orayı üç yıl içinde yeniden düzenledik. Beğeneceğinize inanıyorum. Sonra Gülalplı Bahçemizde bizim gençlerimizin konserini dinleyeceksiniz. İnanıyorum ki, onları da çok beğeneceksiniz. Dinlemek istediğiniz bir mahnı (şarkı), bir fasıl varsa söyleyin bana."

-Programda herhalde Karabağ şikestesi vardır değil mi?

-"Onsuz olur mu? Onsuz olur mu? Ah bizim çok değerli bir tar üstadımız vardı: Cabbar Karyağdıoğlu! Siz, Karabağ şikestesini ondan dinleyecektiniz. Ben görmedim; ama çok kişiden duydum. Cabbar müellim, bir gün Karabağ'da, böyle büyük ağaçlardan biri altında oturup

tarını konuşturmaya başlamış. Diyorlar ki, bülbüller bile ağaçlarda onun tarına kulak kesilmişler. Derken o bülbüllerden biri, kendini bir gülle gibi kaldırıp Cabbar müellimin tarına vurmuş. Bülbülün öldüğünü söylüyorlar. Bakalım bugün, bizim genç tarcılarımızın tarlarına da bülbüller kendilerini vurup helâk olacaklar mı?"

Nur Deresi, âdetâ bir yeşil cenneti hâline getirilmişti. Vali Bey konuşurken, birdenbire arabamızın önünden al renkleri, güneşin altında daha da güzelleşen dört küheylan, ceylanlar gibi dörtnala geçip gittiler. Atların güzelliğine, süzülür gibi geçip gitmelerine bayıldım, bayıldım, bayıldım! Aradan şu kadar yıl geçmesine rağmen Nur Deresi'nin o zarif atlarını unutamadım (Ve yeminle söylüyorum, Ağdam 23 Eylül 1993'te Ermeni zulmü altına düştüğünde oradaki milletim kadar o atlara da yandım).

Nur Deresi'nden Gülalplı Bahçesi'ne geçtik. Orada, geniş gölgeli ağaçlar altında bir sahne kurulmuştu. Sahnede on beş genç kızla beş delikanlı yerlerini almışlardı. Nağara (davul), garmen (akerdion), klarnet, keman, kemençe, tar, ud üstadları da sahnedeydiler. Vali Bey ile Vahapzâde, beni aralarına aldılar. Şahmar Ekberzâde ise Bahtiyar Bey'in sağındaydı. Gülalplı Bahçesi'ndeki program, benim isteğime uyularak Karabağ şikestesiyle başladı. Karabağ şikestesini ağlamadan dinlediğimi hatırlamıyorum.

Karabağ şikestesini dinlerken, üzerime kocaman bir ay doğar. Gece, lacivert karanlığını usulca başımın üstüne çeker. Binlerce yıldızın yanıp söndüğünü görür gibi olurum. Sonra yüzlerce beyaz güvercinin kanat şakırtılarını duyarım. İçimden dışarıya doğru çemberler genişlemeye başlar. Gittikçe büyüyen çemberler beni o beyaz güvercinlerin uçuştukları yere doğru havalandırırlar. Kendimi, yer çekiminden kurtulmuşum gibi hissederim. Derken gecenin karanlığı biraz açılır. Karşıma yavrulu bir ceylan çıkar. Arkalarında çirkin bir

karaltı vardır. Avcı mıdır nedir o? diye düşünürüm. Ceylânlar âdetâ uçar gibi uzaklara doğru kaçarlar. Birden yavru ceylân vurulup düşer. Ananın, yavrusundan haberi yoktur. Bana göre o güzelim yavru ceylân, Azerbaycan'dır. Sonra mavi, yeşil, kırmızı renkli bayraklar aşağılara doğru çekilirler. Sonra atlar şahlanır, ordular doğrulur, insanlar ayaklanır. Sonra dedem Hacı Ali Murad'ın torunları atlarına binerler. Atlarının başını Türkiye'ye çevirirler. Sonra ikide bir arkalarına bakarak, elleriyle gözyaşlarını silerek doğup büyüdükleri topraklardan ayrılırlar. Dedelerimin mezarları bile yavaş yavaş kaybolmaya başlar. Derken anamın yorgun, yaralı, hüzünlü sesi, birdenbire beni çekip çevirir:

Garabağ'da talan var
Meni derde salan var
Sancaktar aç sancağın
Gözü yolda galan var!

Gözü yolda kalanlar, Karabağ'daki talana, vurguna, kırgına... benim gözlerimle bakmaya başlarlar. Gözyaşlarımı tutamam; ağlamaya başlarım. Benimle birlikte anam da ağlar, babam da, sanırım ki toprakta yatan dedelerim de. Nitekim o gün Ağdam'da, Karabağ şikestesiyle birlikte yeniden iplik iplik ağlamaya başladım. Ben ağlayınca Vali Sadık Murtaza Nebioğlu, solumdan usulca kalkarak bir arka sıraya geçti. Baktım Bahtiyar Vahapzâde de benim gibi gözyaşı döküyor. Nedense, Şahmar oturduğu yerden ayağa kalkmış! Karabağ şikestesinden sonra, birdenbire mükemmel bir genç kız sesi bütün bahçeyi doldurmaya başladı. Cennet ufkundan inen bir ses ancak bu kadar güzel olabilir diye düşündüm:

Göyden gelen beş durnalar
Bizim eller yerinde mi?
Birbirinden hoş durnalar
Bizim eller yerinde mi?

Bana öyle geldi ki, bu türküde, bana dokundurmalar var. İçimden dedim ki: Bizim eller! Ah bizim eller! Türkiye'de de Azerbaycan'da da bizim ellerin (yerlerin, bölgelerin) bir kısmı elimizden çoktan çıktı. İşte Karabağ'daki bizim ellere gelebilmek için benim altı yıldan beri neler çektiğimi Bahtiyar Vahapzâde ile Şahmar'a bir sorun bakalım!

Ben böyle düşünürken bizim en az elli yıldan beri Türkiye'de çalıp söylediğimiz güzelim bir türkü, bir kelime değişikliğiyle beni kaldırıp kaldırıp yere çarpmasın mı? Biz o türküyü, Türkiye'de, Iğdır türküsüymüş gibi söylüyorduk:

Iğdır'ın al alması
Yemeye bal alması
Yar gelene galdı
Yaramın sağalması.

Hâlbuki türkünün aslında Iğdır kelimesi yoktur. Guba vardır. Guba, Azerbaycan'ın kuzeyinde elmasıyla meşhur bir şehir. Peki, biz neden Guba kelimesini çıkararak yerine Iğdır kelimesini koyuyorduk? Çünkü bir zamânlar bizim ellerde dış Türklerden bahsetmek yasaktı, maceraydı hatta vatana ihanet gibi düşünülüyordu. Dış Türklerden bahsedenler, ırkçılık, kafatasçılık, Turancılık yapmış sayılıyorlardı. O bakımdan gitsin Guba, gelsin onun yerine Iğdır.

Ağdam'da, Guba türküsünü dinlerken de çok hüzünlendim.

Guba'nın al alması
Yemeye bal alması
Yar gelene galdı
Yaramın sağalması.

Guba'dan alma aldım
Yârımı yola saldım
Yârım gelene kimi
Heyva kimi saraldım.

Sevirem sevirem yar
Yanıram yanıram yar.

Guba menden aralı
Könlü senden yaralı
Men ki seni sevmişem
Azerbaycan maralı.

Konserde söylenen her türkü yüreğime işledi ve ben kendimi tutamadım. Duygulu bir insan olduğum doğru. Çeşitli vesilelerle ağladığım çok olmuştur. Ben ki, bazı şiirlerini, bazı yazılarını sessiz sedâsız ağlayarak yazanlardanım. Fakat o Ağdam konserinde gözyaşlarım hiç dinmedi. Bir insan, yarım saat hiç durmadan ağlayabilir mi? Ağdam'da yarım saat başımı göğsümden kaldıramadım. İşin garip tarafı Bahtiyar Vahapzâde de benimle birlikte biteviye gözyaşı döktü. Mendilim suya batırılıp çıkarılmış gibi oldu. Şahmar nedense ayaktaydı ve gözü hep benim üzerimdeydi. Bir ara, kendi mendilini cebinden çıkararak bana uzattı. Onun mendili de sırılsıklam oldu. Ben ömrümün hiçbir devresinde öyle yana yakıla ağlamamıştım.

Bir ara sesler ve sazlar sustu. Ağdam valisi elini omzuma koydu. Yeter anlamında:

-Besti! Besti! dedi. Kalkın gedek! Kalkın gedek!

Kalktık. Saz ve ses ustalarına elimi göğsümün üstüne koyarak, başımı eğerek selâm verdim. Onlar da beni aynı şekilde selâmladılar. Baktım hiçbirisinin yüzünde tebessümden bir çizgi yok. Anladım ki, benim ve Bahtiyar Bey'in üzüntüsü onlara da yansımış. Şehir evine doğru yürürken Vali Sadık Murtaza Nebioğlu dedi ki:

-Başka mahnılarımız, başka fasıllarımız da vardı. Baktım ki siz, çok sarsılıyorsunuz, âdetâ helâk oluyorsunuz. Sazlara bitirin! Yeter artık! diye işâret verdim. Gidip biraz dinlenelim.

Şahmar Ekberzâde araya girdi.

-Ay Sadık Murtaza, dedi. Vaktimiz dardır. Hele dinlenmeye ihtiyacımız yoktur. Siz Bahtiyar muallimle konağa geçin ben de Yavuz gardaşımı dışarıda biraz gezdireyim!

Ağdam valisi, Bahtiyar Bey'i alıp vali konağına doğru yürüdü. Biz de Şahmar'la sokağa çıktık. Şahmar dedi ki:

-Ay gardaş, bu sendeki yürek nasıl bir yürektir? Şaşırdım kaldım. Bir insanda bu kadar gözyaşı olur muymuş? Gördüm ki, ikiniz de perişan haldesiniz. Valiyi önce ben ikaz ettim. Yeter artık! Yazıktır bunlara, dedim. Karanlık çökmeden Ağdam'da biraz gezelim istedim. Bak, senin Ağdam'ın işte böyle bir şehir!

Ağdam, bir ova üzerinde bağdaş kurup oturmuş bir şehir. Dedelerim, Ağdam'ı bir köy olarak terk etmişler. Benim gördüğüm Ağdam, büyümüş 55-60.000 nüfuslu, tek katlı, iki katlı evleri beyaz badanalıydı. Acaba evlerinin böyle bembeyaz yüzlü olmasından mı ona Ağdam demişlerdi, bilmiyorum.

Ağdam mescidine Şahmar'la birlikte girdik. Ben orada önce iki rekât şükür namazı kıldım. Sonra vakit namazını edâ ettim. Mescitte benden başka hiç kimse yoktu. Çünkü biz, vakit ezanından sonra mescide gidebilmiştik. Mescid cemaatiyle buluşup konuşmayı, onların mes'elelerini dinlemeyi çok istiyordum; ama olmadı. Dışarı çıktığımda gördüm ki, sevgili kardeşim Şahmar, vilayetten istediği bir otomobille beni beklemektedir.

-Şimdi seninle, Koroğlu Tepesi'ne çıkacağız. Ağdam'ı oradan daha iyi göreceksin. Ben istiyorum ki, buradan Türkiye'ye götüreceğin birkaç avuç toprağı, o tepenin başından alasın.

Koroğlu Tepesi'ne çıktık. Ağdam, Koroğlu Tepesi'nden daha güzel görünüyor. Düz ve bereketli bir toprak üzerine yayılan şehir, sessiz ve hareketsizdi. Gökyüzü, fabrika bacalarıyla delinmemiş, şehrin havası fabrika dumanlarıyla kirlenmemişti.

Yeşil yapraklı ağaçlar altında kalan bacalar, kiremitli evler, bana kırmızı karanfil bahçeleri gibi geliyordu. O tepe üzerinde ikimizden başka hiç kimse yoktu. Fakat nedense sevgili Şahmar, sâdece benim duyabileceğim bir sesle konuşuyordu. Söylediklerini not defterime geçiriyordum:

-"Bak, Yavuz'um! Bir zamânlar senin ulu dedelerinin çıkıp oturdukları bu Koroğlu Tepesi'ne bugün sen de ayak basıyorsun. Yarın sènin oğlun Melikşah da gelip bu tepeye çıkacak. Bu Ruslar bizim gen yerimizi bize dar ettiler. Biz de onların dar yerlerini onlara gen ettik. Bu zulüm böyle sürer mi? Sürmez! Bu büyük millet, bir gün yeniden kendini bilip ayağa kalkacak. O zamân bu topraklar yine bizim olacak!

Memmed Aslan, Türkiye'ye gidip geldikten sonra bir gün bana dedi ki:

Erzurum'da bir dağ var. Adı: Palandöken'dir! Ben de ona dedim ki: Yahşi! Karabağ'da da bir dağ var. Adı: Mıh Töken'dir! Bak, burada Koroğlu Tepesi var, Koroğlu Kal'ası var; Çamlıbel Dağı var, Eyvaz var! Ben biliyorum ki Türkiye'de de Köroğlu tepeleri var, Çamlıbel Dağı var, Ayvaz var, Köroğlu Destanları var. Türkmenistan'da da Goroğlu var, Özbekistan'da, Kazakistan'da da.

Bak, Türkiye'de bir Nasrattin Hoca var. Bizde de Molla Nasrattin yaşamış. Sizde Nasrattin Hoca'nın kabri Sivrihisar'da, bizde Güllüce'de. Sizde onun türbesi bir bahçe içinde. Bahçenin dört duvarından biri yok. Ama bahçe kapısında, kimse içeri girmesin diye kocaman bir kilit var. İnsan, Nasrattin Hoca'nın mezarına baktığı zamân bile gülüyor. Bizde, Güllüce'deki Molla Nasrattin'in mezar taşı, soldan sağa doğru eğilmiş vaziyette. Mezar taşına bir dayak vurmuşlar. Nasıl biliyor musun? Dayak taşı da, Molla'nın baş taşının devrildiği tarafa doğru vurulmuş. Yani dayak taşı da soldan sağa doğru. Hâlbuki

dayak taşını sağdan sola doğru vurmak lâzımdı değil mi? Bizde de Molla Nasrattin'in mezarına bakanlar gülüyorlar. Molla Nasrattin veya Nasreddin Hoca, Türkmenistan'da da, Özbekistan'da da, Kazakistan'da da var.

Sizde de Yunus Emre var; bizde de. Sizde de Tapduk Emre var, bizde de. Tapduk Emre'nin mezarı Şeki şehrimize 50 km uzaklıkta. Yunus Emre de, bizde Gülgaşenk rayonunda yatıyor. Dede Korkud dersen, o da ortak atalarımızdan biri. Bunlar neyi gösteriyor? Bunlar, aynı milletten ve ortak kültür kaynaklarından geldiğimize işâret. Sen geçen gelişinde Bakû'de bize demedin mi: "Millet, ortak kültür kaynaklarına mensup olan kişilerin meydana getirdikleri büyük topluluktur. Târih göstermiştir ki, kültür değerlerine sâhip olan milletler, medeniyette, teknikte ileriye giden milletleri daima yenmişlerdir. Çünkü kültürler birleştirir, medeniyetler ise daima gevşemeye, dağılmaya sebebiyet verirler." Bu Rusya, istediği kadar Ay'a füze göndersin. Kültürümüze bağlı kaldığımız sürece biz bu Rus tekniği karşısında yitip bitmeyiz. Göreceksin ki, bu Rusya böyle gitmeyecek. Bu Rusya'nın garnı cırrılacak. Biz o garından sağ çıkacağız. Şimdi sen, Karabağ bölgesindeki dağlarımızın güzel isimlerine bir bak. Bu isimler bana, oğullarımın isimleri gibi huzur veriyor. Ben söyleyeyim sen yaz: Kırkkız Dağı, Beşikli Dağ, Çamlıbel Dağı, Meydan Dağı, Deli Dağ, Sarı Dağ, Kırs Dağı, Işıklı Dağı, Elekçi Dağı, Çobanbayırı Dağı, Karaman Dağı, Kul Ali Dağı, Mıh Töken Dağı, Çal Bayır, Keçi Beli, Çemenli Dağı, Baharlı Yurdu, Tahta Başı, Hemze Çimenli, Ala Kaya!

Bir de etrafımızdaki köy isimlerine kulak ver: Maksutlu, Çemenli, Baharlı, Bayat, Gıyaslı, Eyvaz Han Beyli, Göktepe, Karbent, Üçoğlan, Karahan Beyli, Afetli, Sarıcalı, Kengerli, Karakaşlı, Seyitli, Şiş Papaklar, Çullu, Güllüce, Ali Medetli... bu isimler bizim Türklüğümüzden geliyor. Kimse bu topraklardan Türklüğümüzü silemez."

Koroğlu Tepesi'nden birkaç avuç toprak alarak vali konağına döndük. Vali konağında tanıştığım bazı kimseler, dedelerimin Rus işgalinden sonra Ağdam'dan çıkıp Türkiye'ye göçtüklerini ve benim Türkiye'den geldiğimi öğrenince, beni ısrarla evlerine akşam yemeği için dâvet ettiler.

Biz eskiden "misafir" diyorduk sonra Arapçadır diyerek misâfir kelimesini atarak yerine *konuk* kelimesini aldık. Azerbaycan Türkleri misâfire *gonağ* diyorlar. Beni akşam yemeğine dâvet edenlerin konuşmalarından güzel atasözleri de öğrendim:

Gonağ bereket getirer.
Gonağ evin gülüdür.
Gonağ göçeri guştur.
Gonağ ev iyesinin (sâhibinin) guzusudur.
Gonağ sevenin sofrası boş galmaz.
Gonağ sufranın yaraşığıdır; uşağ evin.
Gonağa hörmet ederler, eğerçi kâfir ola!
Gonağ umduğunu yox, olduğunu yeyer!
Gonağ geler geder guş kimi, yoxsa oturar bayguş kimi!
Gonağsız ev, susuz değirman...

Doğrusu Ağdamlıların büyük misâfirseverlikleri karşısında şaşırdım kaldım. Onlara Şahmar'ın da yardımıyla ayrı ayrı anlattım ki, Ağdam'da sâdece bir gece kalacağız. Sabahın erken saatlerinde Bakû'ye yollanacağız. Ağdam'a, Vali Sadık Bey Murtaza'nın dâvetlisi olarak geldiğimize göre vilayet konağından ayrılmamız çok yanlış olur.

Gerekçemizi doğru buldular. Şahmar dedi ki:

-"Yavuz'um! Biz burada otuz gün kalsak, her günümüzü bir başka Ağdamlı'nın sofrasında geçiririz. Şimdi seninle bu konağın saunasında güzel bir yorgunluk teri atacağız. Yürü bakalım!"

Bahtiyar Vahapzâde, konserden sonra uyumak için odasına çekilmişti. Ömrümde ilk defa saunaya Ağdam'da girdim. Aradan 23 yıl geçmesine rağmen bir başka sau-

nanın bana göre kolay kolay dayanılmaz sıcaklığını tenimde duymadım.

Akşam yemeğine vali konağının sofrasında oturduk. Çok zengin bir sofra düzenlenmişti. Başka yerlerde de gördüm; Azerî kardeşlerimiz sofralarına misâfirleriyle oturunca masalarında avuç içi kadar olsun bir boş yer bırakmıyorlar. Yemek tabakları arasındaki boşluklara, çay tabaklarıyla yemişler koyuyorlar. Baktım, Ağdam valisinin on kişilik masası da öyle.

Bu kabil dâvetlerde, Azerbaycan'da usûl şöyledir: Önce bir masa beyi seçiliyor. Masa beyinin vazifesi, o masada konuşmak isteyenlere, sırasıyla söz vermek ve yemeği idâre etmektir. Yalnız dâvetliler arasında, yeni bir misâfir varsa masa beyinden izin alarak ayağa kalkan bir kişi misâfiri uzun cümlelerle övmeye başlıyor. Sonra kadehini kaldırarak diyor ki: "Men istiyirem ki kadehlerimizi yeni gelen gonağımızın şerefine galdırarag içeg!"

Azerbaycan Türkçesinde o methiye yağmuruna "terifleme" diyorlar. Sonra bir başka kişi masa beyinden izin alarak elindeki kadehle ayağa kalkıyor. Kadehler yine şerefe dolup boşalıyor. Ben hem bira bile içemeyen hem de övülmekten hoşlanmayan biriyim. Peki, nasıl olacak şimdi bu "terifleme" âdeti? O Ağdam akşamında, daha masa beyi seçilmeden ben ayağa kalkarak Vali Bey'den istirhamda bulundum:

-Hepinizden özür diliyorum. Lütfen benim istirhamımı kabul buyurunuz. Bu güzel sofrada, gelin masa beyi seçmeden yemek yiyelim. Herkes özünün masa beyi olsun. Burada hepimiz zaten on kişiyiz. Hepimiz, söz kesmeden konuşmasını bilen kimseleriz! Bu masada, bu akşam masa beyi olmasın!

Benim isteğimden sonra ilk sözü Ağdam valisi aldı: "Biz çox şâdıx ki..." diye söze başladı. Hakkımda mültefit cümleler söyledi. Beni Karabağ sevdâsıyla yetiştirdiği için babama rahmet diledi. Sonra Şahmar'ın sesi salonu doldurdu:

-Yavuz gardaşımızın "Garabağ Hasreti" diye bir şiiri var. O şiiri, bir de burada, Garabağ'da dinlesek çox yaxşi olar!

Ben de o şiirin önce hikâyesini anlattım. Sonra şiiri sundum. Benden sonra Bahtiyar Bey, "Anadilim" şiirini okudu. Arkasında Şahmar Ekberzâde, postacılar üzerine yazdığı şiirle sofrayı şenlendirdi.

Azerbaycan'da şiirle ilgilenmeyen, şiir yazmayan, ezbere şiir bilmeyen bir kimse âdetâ yok gibidir. O bakımdan o akşam, sofradaki diğer dâvetliler Fuzulî'den, Nesimî'den, Hatayî'den ve yeni Azerbaycan edebiyâtından okudukları şiirlerle geceyi kanatlandırdılar. Ağdam valisi, pedagoji tahsili yanında, sanki dünkü ve bugünkü Azerbaycan edebiyâtı üzerinde ihtisas yapmış gibiydi. Hafızasındaki şiir zenginliğine şaşırdım ve hayran oldum. O gece, o yemek sofrasında galiba kırk elli şiir okundu.

Yemekten kalktıktan sonra içeriye bir adam geldi. Koltuğunun altında bir yer halısı, elinde bir paket vardı. Vali Bey bana dönerek dedi ki:

-İstedik ki, Türkiye'deki evinizde balaca bir Karabağ halısı olsun. İşte bu halı eviniz için bu da sizin için yeni bir papak! Güle güle kullanın efendim!

Doğrusu çok büyük bir mahcubiyet içindeydim. Çünkü 1986 yılında, resmî bir görevle Azerbaycan'a gittiğim zamân, Rusların, beni Karabağ'a göndereceklerine dair hiçbir ümidim yoktu. Karabağ'a gideceğim aklımdan geçmemişti. O bakımdan Ağdam'a eli boş gitmiştim. Önce benim Ağdam valisine bir hediye vermem lâzımdı. Bu mahcubiyetimi kekeleyerek açıkladım sonra dedim ki:

-Bu hediyeleriniz beni, eşimi, çocuklarımı elbette ki çok sevindirecektir. Bu büyük ilginizi yaşadığım müddetçe unutmayacağım. Var olun!.Sağ olun! Yalnız itiraf ederim ki, Ağdam'dan Türkiye'ye değeri ölçülemeyecek, babamın da ruhuna huzur verecek mübârek bir hediyeyle döneceğim. O hediye, bugün Şahmar Ekberzâde kardeşimle birlikte Koroğlu Tepesi'nden aldığım birkaç

avuç topraktır. Acaba bu iki üç avuç Karabağ toprağını Türkiye'ye götürebilir miyim? Geçmişte olduğu gibi Rus polisi gümrükte yine bir aksilik çıkarır mı bana?

-Hörmetli hemvetenimiz! Cenap Yavuz Bey! Bahtiyar muallim bana her şeyi anlattı. Nârahat olmayın. Buradan değil iki üç avuç; iki üç çuval toprak götürmenize bile kimse karışmayacak!

Odalarımıza huzurla çekildik. Sabahleyin erkenden Bakû'ye döneceğimiz için vedalaştık. Doğrusu Ağdam'ı da, Karabağ'ın diğer şehirlerini de yeteri kadar göremedim. Gerçi Ağdam'da bir gün kalmak bile şükretmem için yeter sebepti. Ama keşke orada birkaç gün daha kalabilseydim. Yola çıkmadan önce tekrar Ağdam mescidine gittim. Kapıya yakın bir yerde, orta yaşlı üç kadın konuşuyorlardı. Ben, iki rekât namaz kılıp çıktığımda da oradaydılar. İçlerinden birisi bana dönerek sordu:

-Ay gardaş! Türkiye'den gelen gonağımız senseeen?

-Beli bacım; menem!

-Geldiğin yollara gurban! Geldiğin yollara gurban! Biz de mescide nezir için gelmişik. Türkiye'ye sağ salamat get! Sağ salamat get!

Diğer iki kadın da aynı temenni de bulundular.

-Siz de çok sağ olun! Allah bütün dileklerinizi kabul etsin! diyerek ayrıldım. Bahtiyar Bey arabada beni bekliyordu. Merakımı gidermek için sordum:

-Bu kadınlar beni nereden tanıyorlar Bahtiyar Bey?

-Ağdam o kadar büyük bir şehir değil. Dün sizi karşılamaya gelenler elli altmış kişiydi. Bir o kadar kişi de konserde vardı. Onlar mutlaka evlerinde konuşmuşlardır. Bu kadınlar da size gelenlerden öğrenmişlerdir. Siz, Ağdam'da daha çok konuşulacaksınız.

Devlet arabasında yine ikimiz vardık. Geldiğimiz yoldan Bakû'ye döndük. Yalnız o Ağdam seyahatinin hiç unutamadığım bir sayfası daha var. Şahmar Ekberzâ-

de'nin sevgili oğlu Ekber Ekberzâde, benim oğluma bir mektup gönderdi. Mektubunun bir yerinde diyor ki:

"...Babam Ağdam'dan döndükten sonra cebinden gözyaşlarıyla ıslanmış bir mendil çıkardı. Mendil, senin babanın gözyaşlarıyla ıslanmıştı. Biz, Karabağ hasreti üzerine dökülen o gözyaşlarını kurutmayacağız. Babam, babanın gözyaşlarıyla ıslanan mendilini bir muşambaya sararak kaldırdı."

Aradan yirmi üç sene geçti. Benim sevgili dostum Şahmur Ekberzade, şimdi artık hayatta değil. Mezarı, Bakû toprağına vurulan bir Dedem Korkud mührüdür. Babasının bir benzeri olan Ekber, şimdi Bakû'de diş hekimi. Geçenlerde kendisiyle konuştum ve o mendili sordum:

-O mendili saklıyoruz amca, dedi. Babam kurumasın diye onu bir muşambaya sarmıştı. Öylece duruyor hâlâ!

Moskova'da, Rus gümrüğünden geçerken bavulumdaki o iki üç avuç Karabağ toprağına dokunmadılar. Karabağ toprağının yarısını, 1980 yılında vefat eden ve sonsuzluk uykusuna Sivas'ta uzanan babamın ve annemin üzerine serptim. Babamın ve annemim hemen bitişiğinde benim de mezar yerim var. Şimdi kütüphânemde, zarif bir ceviz kutusu içinde Karabağ toprağının kalanı bulunuyor. Onu da zamânı geldiğinde çocuklarım, benin üzerime serpecekler.

Sanıyorum ki, koca Türkiye'de birkaç avuç Karabağ toprağı ebediyete kadar, sâdece babamın, annemin ve benim üzerimde bulunacak. Şu satırları yazarken sevgili annemin ince, uzun, yanık ve yaralı sesini duyar gibi oluyorum:

Garabağ'da talan var
Meni derde salan var
Sancaktar aç sancağın
Gözü yolda galan var!

Karabağ şimdi Ermeni zulmü altında!
Karabağ için yine gözü yollarda kalanlar var
Ah Karabağ! Ah Ağdam!
Ah benim mazlum milletim!

AĞDAM'DA XÂR-I BÜLBÜL ÇİÇEĞİ*

Ağdam, dedelerimin doğup büyüdüğü, sonsuzluk uykusuna uzandığı şehir. Ağdam, 1986 yılında 55.000 nüfuslu şirin bir şehirdi. Dedelerimin zamanında orta halli bir köy imiş. Zamanla serpilip şehir hâline gelmiş. Ağdam şimdi, Ermenilerin işgali altında. Ah Ağdam! Ah mahkûm ve mahkûr şehir! Şimdi Ağdam deyince, aklıma xâr-ı bülbül geliyor. Xâr-ı bülbül, dünyâda sâdece Karabağ toprağında yetişen çok nadide bir çiçek. Xâr-ı bülbül, bu yaşıma kadar gördüğüm çiçeklerin en dikkat çekeni, en güzeli, en düşündüreni, en hüzün vereni. Dünyânın otuz beş ülkesini gezip gördüm. Gittiğim yerlerde, çiçeklerle de ilgilendim. Doğrusu çok farklı ağaçlara, çok farklı çiçeklere bakakaldım. Ama xâr-ı bülbül çiçeği karşısında olduğu gibi hiçbir çiçek önünde donup kalmadım; mest olmadım!

Ağdam'da, Komünist Partisi Genel Sekreteriyle bahçeler arasında dolaşıp dururken xâr-ı bülbül çiçeğini ilk defa o fark etti. Eğilip yerden kopardıktan sonra, bana doğru uzattı:

-Efendim dedi, *eyleşerek bu çiçeğe dikkatle bakın. Sonra ne görüyorsanız bana söyleyin.*

* X harfi gırtlaktan çıkarılan hırıltılı (H) harfi karşılığında kullanılmaktadır. Öyle okunmalıdır.

Gözlerimin hizasına kadar kaldırdığı çiçeğe, bir süre hiçbir şey söylemeden baktım. Gördüklerime inanamadım. Sonra bir daha, bir daha, bir daha baktım:

-Aman Allah'ım! İnanılacak gibi değil. Bu, çiçek filân değil. Bu, 3-4 santim uzunluğunda tam bir bülbül yavrusu.

-Gördüklerinizi söyleyin efendim!

-Önce, bülbülün küçücük kafası dikkatimi çekiyor. Toplu iğne başı büyüklüğünde siyah gözleri var. Alt ve üst gagaları, sanki şakıyacakmış gibi açık. Sonra bu bülbülün kanatlarını, kuyruğunu, gövdesini ve ayaklarını görüyorum. Bu, noksansız bir küçük bülbül!

-Peki, efendim! Doğru! Bülbülün gagaları açık dediniz. Niçin acaba?

-Şakımak üzere de ondan! Yâni ötmek istiyor herhâlde!

-Değil efendim! Bülbülün göğsüne baktığınızda anlayacaksınız. Şimdi şu bülbülün göğsünü size doğru çeviriyorum. Ne görüyorsunuz göğsünde?

-Aman Allah'ım! Tam bir ateş böceği bülbülün göğsüne saplanmış. Ateş böceği aslına uygun bir renkte. Yâni kırmızı. Üzerinde siyah noktalar var. Başıyla, bacaklarıyla bülbülün göğsüne saplanıp kalmış. Bülbülün, kalbini söküp almak gibi bir gayret içinde!

-İşte bülbülün acısı da bundandır efendim! Bülbül bu ateş böceğinin zulmü yüzünden acılar içinde çırpınıp duruyor. Biliyor musunuz efendim hayvanlara olduğu gibi insanlara da, milletlere de musallat olan, bu ateş böceğine benzer zâlimler var!

Genel sekreterin ne demek istediğini çok iyi anladım. Bir süre göz göze geldik. Azerbaycan hem askerî hem siyâsî, hem iktisadî hem de kültür alanlarında tam bir sömürge toprağıydı. Azerbaycan'ın kanını iliğini emen, Azerbaycan'ın bütün zenginliklerini sömüren Kızıl Ordusu'yla zâlim bir kanlı devlet vardı. O ânda, benim için bülbül, bütün Azerbaycan topraklarıydı. Ateş böceği ise *Kızıl Ordusu'yla Moskova!* O bakımdan...

-Biliyorum! Biliyorum! Çok iyi biliyorum! dedim.

Muhatabım, çok sâkin bir sesle anlatmaya devâm etti:

*-Bülbül, Farsça bir kelimedir efendim. Bülbül, bizim dilimize Farsçadan geldi. Biz, Fars'ın "Bulbul"*unu *"bülbül" yaptık. Hâr da Farsça bir kelime. Hâr, hem eşek demektir hem de değersiz, itibarsız, yiyen veya diken mânâsında bir kelimedir. Yâni xâr-ı bülbül, bülbül yiyen, bülbülü sokan anlamındadır.*

Efendim, burada dikkatimizi çeken bir nokta daha var: Bu xâr-ı bülbül çiçeği, aynı zamanda bize Allah'ın varlığını da, kudretini de ifâde ediyor. Kim, bu çiçeğin tesadüflerle tam bülbül şeklini aldığını iddia edebilir? Haydi diyelim ki, bu çiçeğin gagası tesadüfen bülbülün gagasına benzedi. Peki, başı nasıl, iki nokta hâlinde gözleri nasıl bülbül başı oldu? Haydi diyelim ki, onlar da tesadüfen meydana geldi. Peki, bu bülbülün kanatları, kuyruğu, ayakları nasıl bir uyum içinde oluştu? Ya bu ateş böceğine ne diyeceğiz? Rengi neden beyaz, sarı, yeşil... değil de, tabiattaki benzerleri gibi al ve neden canlı örnekleri gibi üstünde siyah noktaları var? Bu çiçeğin yapısını hiç kimse tesadüflere bağlayarak izah edemez. Bu çiçek, Allah'ın bir mucizesi. Bu çiçeği götürüp, Allah'ı inkâr edenlerin gözlerine sokmalı ve onlara demeli ki: 'İşte size Amerika Devleti'nin bütün bütçesi, işte size Sovyetler Birliği'nin bütün bütçesi. Dünyânın bütün âlimlerini toplayın başınıza ve xâr-ı bülbül'ün noksansız benzerini yetiştirin görelim sizi!' Yetiştiremezler!

Sonra biliyor musunuz efendim, Allah bu xâr-ı bülbül çiçeğini, sâdece Karabağ toprağını süslemek, güzelleştirmek için yaratmış. Xâr-ı bülbül, buradan başka hiçbir yerde yetişmiyor. Meselâ bu xâr-ı bülbül çiçeklerini kökleriyle ve altlarındaki topraklarıyla alıp saksılara koysanız, onları büyük bir dikkatle Karabağ yurdunun dışına çıkarsanız; orada hepsinin boyunlarının büküldüğünü, kuruyup gittiklerini görürsünüz. Bu emsâlsiz çiçek

için bizim diyârda söylenen güzel bir efsane de var. Dinlemek ister misiniz?

-Elbette! Elbette! Buyurun lütfen!

-"Efendim! Eskiden Azerbaycan'da çeşitli hanlıklar vardı. Bu hanlıklar devri, benim bildiğim 1747 yılından 1828 yılına kadar devâm etti. Demek ki Azerbaycan 81 yıl hanlıklarla idâre edildi. 1828'den sonra Azerbaycan tamâmen Rusların eline geçti. Böylece Bakû, Gence, Şeki, Şirvan, Derbent, Karabağ, Lenkeran, Guba, Nahcivan, İrevan gibi hanlıklarımız târihe karıştı. İşte o 1828 Rus istilâsından önce Karabağ'da hüküm süren İbrahim Han'ın bir şâir kızı varmış. Adı: Ağabegüm Ağa. Bu şâire kız, İran hükümdarı Fetali Şah'a gelin gitmiş. Ağabegüm Ağa, bölgenin en güzel şehirlerinden biri olan Tahran Sarayı'na yerleşmiş ama dünyâ cenneti olan Karabağ'ı da bir türlü unutamamış. Karabağ hasretiyle yanıp tutuşmaya başlamış. Bir gün yüreğinin sesini şiire vermiş. Demiş ki:

Men âşıgem Garabağ / Gara salxım Garabağ
Tehran cennete dönse / Yaddan çıxmaz Garabağ

Ağabegüm Ağa'yı çekemeyenler, onun bu mısralarını hemen Fetali Şah'a ulaştırmışlar: 'Şahım demişler, bak bu Garabağlı kız, Tehran Sarayı'nda oturduğu hâlde buraları beğenmiyor. Aklı fikri hep Garabağ'da!"

Şah, karısı Ağabegüm Ağa'yı çağırıp sormuş:

-Doğru mu? Sen Tehran'da oturduğun hâlde buraları sevmiyormuşsun. Tehran cennete dönse bile ben Garabağ'ı unutamam diyormuşsun. Doğru mu duyduklarım?

-Yok, ben öyle söylemedim. Size gelenler, benim mısralarımı değiştirerek okumuşlar. Ben demiştim ki:

Men âşıgem Garabağ / Şeki, Şirvan, Garabağ
Tehran cennete dönür / Yaddan çıxır Garabağ

Şah, karısının cevâbına çok seviniyor ama Ağabegüm Ağa'nın yüzündeki üzüntü de dikkatinden kaçmıyor.

Anlıyor ki sevgili karısı, derin bir Karabağ hasretiyle kıv rulup savrulmaktadır. Onun bu büyük hasretini biraz dindirebilmek için bir gün diyor ki:

-Anlıyorum ki, Karabağ hasretiyle dolup taşıyorsun Oraya dönmemek şartıyla ne arzun varsa söyle bana! Söyle ki yerine getireyim ben!

-Şahım çok sağ olun! Arzumu söyleyemem. Çünkü onu yerine getireceğinizi sanmıyorum. Bu bakımdan söy lemek istemiyorum!

-Bu nasıl cevâp Ağabegüm Ağa? Ben, ne zaman senin isteklerini yerine getiremedim? Ne istiyorsan söyle bana!

-Öyle ise bana izin verin; baba evimden getirdiğim mücevherlerimi satıp paraya çevireyim.

-Yine beni çok şaşırttın Ağabegüm Ağa! Niye mücevherlerini satmak istiyorsun? Benim hazinelerimde para yok mu sanıyorsun? İran topraklarının bütün zenginlikleri senin elinin altında olduğu hâlde baba evinden getirdiğin mücevherleri niçin satmak istiyorsun? Olur mu bu?

-Şahım! Ben sizin sarayınızda yaşıyorum. Sizin ekmeğinizi yiyorum. Sizin aldıklarınızı giyiniyorum. Peki ama takındığım mücevherler neden baba evimden getirdiklerim olsun? Ben sizin aldığınız mücevherleri ne zaman kullanacağım? O birbirinden güzel yüzüklerle, küpelerle, gerdanlıklarla, pırlantalı taçlarla... ne zaman süslenip bezeneceğim?

Sizin bana verdiğiniz mücevherler, babamın aldıklarından hem daha çoktur hem daha kıymetli ve güzeldir. Şimdi ben baba evimden getirdiklerimi kullandıkça, aklıma hep Karabağ geliyor. Zaman zaman hüzünlendiğim bundandır.

Bu sözler Tehran Şahı'nın çok hoşuna gitti ama düşünmeye başladı: 'Ya halk, bu durumdan haberdar olursa, ona ne derdi?' İçinden geçenleri karısına açtı:

-Güzel Ağabegüm Ağa, senin mücevherlerinin satışa çıkarıldığını duyan halk, beni ayıplamaz mı? Beni tefe koyup çalmaz mı?

-Endişe etmeyin şah'ım! Bu güne kadar, ben sizin itibarınız üzerine bir gölge düşürmedim. Hiç kimsenin bu mücevher satışından haberi olmayacak!

-Anlayamıyorum! Parayı ne yapacaksın sen? Para senin neyine gerek? Bütün hazinelerim senin emrindedir. Ne kadar para istiyorsan söyle bana?

-Doğru söylüyorsunuz şah'ım! Siz sabahleyin, Saray'a ve bütün Tehran halkına ilân edin. Hazinelerinizi, tamâmen benim emrime açtığınızı herkese bildirin. Sizin o ilânınızdan sonra, ben de paraya ihtiyaç duymadığım hâlde, baba evimden getirdiğim mücevherlerimi satışa çıkardığımı açıklayayım. Niçin? Halkın parasını harcamadan tamâmen kendi zevkime göre bir bağ yaptırmak istediğim için! Öyle bir bağ ki, orada sâdece ben oturayım; orada sâdece ben gezip tozayım istiyorum! O zaman saray da, halk da, mücevherlerimin satışını yerinde bulur. Sizin itibarınıza da bir gölge düşmez. Bu bağda her çiçek, her ağaç, her bitki sâdece benim zevkime göre dikilsin. Hiç kimsenin müdâhalesi olmasın.

Fetali Şah, karısının teklifini kabul etti. Bir gün sonra, tellâllar halka bildirdiler ki:

-Şah'ın bütün hazineleri Ağabegüm Ağa Sultan'ın tasarrufuna açıktır. Sultan, istediği ölçülerde harcama hakkına sâhiptir. Yalnız Ağabegüm Ağa Sultan'ı sâdece kendi zevkine göre bir bağ yaptıracağı, o bağda sâdece kendisi oturup kalkacağı için devletin parasını harcamayacak, babasının evinden getirdiği mücevherleri satarak bağ inşâ ettirecektir.

Bu açıklamalar yapıldıktan sonra Ağabegüm Ağa Sultan, dünyânın en becerikli bağbanlarını çağırmış onlara demiş ki:

-İşte para! İşte ferman! Siz bu Tehran'da, benim için öyle bir bağ yapacaksınız ki, Karabağ'da biten her bir çiçek, ot, gül, bitki, ağaç... bu bağda da yeşersin!

Bahçıvanlar işe başladılar. Kervanlar, Karabağ'dan Tehran'a günlerce toprak taşımışlar. Sonra Şuşa da, Ağdam da, Şeki de, Şirvan da biten, yeşeren, dal budak salan... ne kadar çiçek, çimen, gül, ağaç varsa hepsini alıp getirmişler. Ağabegüm Ağa'nın, "vatan bağı" dediği bağa dikmişler. Bağın tanzim edilmesi bittikten sonra Ağabegüm Ağa Sultan, bağı görmeye gelmiş. Her şey gerçekten de çok güzelmiş. Çok başarılı bahçıvanlar, sanki Karabağ'ın havasını, suyunu, rengini, kokusunu alıp Tehran'a getirmişler. Ama bu bağda, bir büyük noksanlık varmış. Ağabegüm Ağa Sultan, nereye bakmışsa xâr-ı bülbülü görememiş. Aramadığı yer kalmamış. Bütün bahçıvanları tekrar huzuruna çağırmış. "xâr-ı bülbül neden yok? Xâr-ı bülbülsüz vatan bağı olur mu?" diye sormuş. Bahçıvanlar, tekrar işe koyulmuşlar. Çok çalışmışlar, çok çabalamışlar. Ama bütün gayretlerine rağmen Karabağ toprağından alıp getirdikleri xâr-ı bülbül çiçeklerini Tehran'daki vatan bağında yetiştirememişler.

Bir gün Ağabegüm Ağa Sultan, bin bir ümitle vatan bağına gelmiş. Etrafı araştırıp dururken, bir ağaç dalında, gözüne bir bülbül ilişmiş. Sanki o bülbül, Karabağ toprağından uçarak vatan bağına gelmiş gibiymiş. Ama orada xâr-ı bülbül çiçeğini göremediği için ötmüyormuş, şakımıyormuş.

Ağabegüm Ağa Sultan, derin bir üzüntü duymuş. Gönül sesiyle mırıldanmaya başlamış:

Vatan bağı al elvandı
Yox içinde xâr-ı bülbül
Bu da böyle bir devrandı
Sesin gelsin bari bülbül!

Ağabegüm Ağa Sultan'ın gözünde tüten ve Karabağ toprağından başka yerde açmayan bu xâr-ı xülbül, acaba nasıl bir güldür? Bu gülü görmeyenlere onu anlatmak çok zor bir iş. Onun güzelliğini ve diğer bütün güllerden

anlatılmaz ölçüler içinde bir gül olduğunu, ancak onu görenler kabul edebilirler. Onun üç taç yaprağı vardır. Fakat bir taç yaprağının daha olması lâzım. Rivâyete göre xâr-ı bülbülün dördüncü taç yaprağını göğsüne saplanan ateş böceği yemiş. Bülbülün başı, gözleri, gagaları, kanatları çok zarif şekillerle ve renklerle gözler önünde.

Efendim, bu xâr-ı bülbül çiçeği hakkında çok efsaneler var. O efsanelerden biri de şöyle:

Geçmiş asırlarda, bitkiler de, çiçekler de insanlar gibi hareket eder; birbirleriyle görüşüp konuşurlarmış. Aralarında öfke de, sevgi de, aşk da olurmuş. Bülbül de, çiçekler arasında, bu dört taç yaprağı olan çiçeğe âşık imiş. Her sabah gelip bu güzel gülün bir dalına konar; ona olan aşkını zârif nağmelerle ifâde edermiş. Yalnız ateş böceği, bülbülün şakımasını, çiçeklerin salınışlarını çok kıskanırlarmış. Gülü, bülbülden ayırmaya çalışırmış.

Gül, ateş böceğini, etrafında görmek istemiyormuş. Bir gün, bu hâr yâni ateş böceği, gülün sapından yukarı doğru tırmanmış ve onun taç yapraklarından birini yemiş. Durumdan haberdar olan bülbül, gülün acısı karşısında feryatlar koparmış. Bütün güller, bülbülün feryatları karşısında gözyaşlarını tutamamışlar.

Kıskanç ateş böceği, gördükleri ve duydukları karşısında merhamete gelmemiş; üstelik bülbülün de yüreğini parçalamak istemiş. Başını bülbülün göğsüne doğru gömmüş. Bütün güller, ateş böceğinin saldırması karşısında Allah'a yalvarmaya başlamışlar. Güller, hep bir ağızdan:

-Ey yüceler yücesi Allah! demişler. Sen, bunların canını al ki, bülbül ve gül daha çok acı çekmesinler. Yalnız onları birbirinden de ayırma!

Yüce Allah, onların duâsını kabul etmiş. Gülü, bülbülü ve ateş böceğini birlikte bitki yapmış. Şimdi, asırlardan beri, yalnız Karabağ toprağında gül de, bülbül de, ateş böceği de birlikte açılıyorlar. İşte bu gülün adı, o günden be-

ri xâr-ı bülbül olarak kalmış. Bu efsaneler yanında, bu üçlü çiçek, yüce Allah'ın kudretini göstermesi bakımından bizim için çok önemlidir efendim!"

Ağdam'da Komünist Partisi Genel Sekreterini büyük bir dikkatle dinlerken iki defa şaşırmaktan kendimi alamadım. Önce xâr-ı bülbül, üçlü yapısıyla, rengiyle, aslına uygun şekilleriyle beni çok şaşırttı. Gezdiğim onca ülkede böyle bir gül görmemiştim.

İkinci büyük şaşkınlığım, bu çok dikkat çekici ve şaşırtıcı gül hakkında, bana bilgi veren kişinin, Komünist Partisinin Genel Sekreteri olması idi. Bunda ne var? diyeceksiniz. Daha ne olsun!

Lenin diyor ki:

"Din afyondur. En masum bir Allah fikri, yeryüzünün bütün cinâyetlerinden, bütün yangınlarından, bütün depremlerinden daha tehlikelidir!"

Lenin'in bu dehşetli, Allahsızlık fikrine rağmen, Ağdam'da, Komünist Partisinin Genel Sekreteri, Allah'ın varlığını, Allah'ın kudretini, mucizesini, bana xâr-ı bülbül çiçeğini göstererek anlatmaya çalışıyordu.

Siz de, benim yerimde olsaydınız şaşırmaz mıydınız?

ALIN SİZE KOMÜNİZM!

Bakû'de hangi resmî kuruluşa gittimse hâl hatır faslından sonra o kuruluşun başında bulunan kişiden, kuruluşun faaliyetleri hakkında uzun uzun açıklamalar dinledim. Bakû'de ilk resmî görüşmemiz, Medeniyet Nazırı *Zakir Bağır*'la oldu. O görüşmede, bakanlığın başka temsilcileri de vardı. Medeniyet Nazırlığının bizdeki karşılığı: Kültür Bakanlığıdır. Ben ona, "Hörmetli Nazır!" diye hitap ettim. O da, "Cenap Yavuz!" diye söze başladı. Heyetimiz için Moskova'nın görevlendirdiği bir tercüman vardı. Görüşmelere başlarken Bağır sordu:

-Cenap Yavuz! İndi nece danışag?

-Hörmetli Nazır! Ben istiyorum ki, kendi ana dilimizde konuşalım. Çünkü bizim dilimiz bir, dinimiz bir, medeniyetimiz birdir. Tercümanla konuşmaya ne gerek var? Siz lütfen kendi ana dilinizle düşüncelerinizi ifâde buyurun. Ben de kendi ana dilimle konuşacağım!

Bizden önce, eski başbakanlarımızdan Bülent Ecevit'de Bakû'ye gitmişti. Zakir Bağır, Ecevit'le görüşmelerini de özetleyerek söze şöyle başladı:

-Ben, Cenap Ecevit'e de söyledim. İstiyorum ki, Türkiye ile Azerbaycan arasında iyi dostluk münâsebetleri olsun. Bizim nazırlığımızın bütçesi 26 milyon rubledir. Bütün Azerbaycan'da, nazırlığımıza bağlı 2.990 saray, ev, kulüp var. 73 müzik salonumuz, 24 müzik okulumuz,

14 tiyatromuz, 43 halk tiyatromuz, bir konservatuarımız, bir Güzel Sanatlar Enstitümüz, bir opera ve bale kuruluşumuz, bir senfoni orkestramız faaliyette.

Hükûmetimizin kararıyla Azerbaycan Âşıklar Birliğini kurduk. Birliğe bağlı 500 âşığımız çalıp söylüyor. 500.000 civarında araç gereç sâhibiyiz. Şark âleminin ilk operası 1908 yılında Bakû'de kuruldu. Üzeyir Hacıbeyli, bizim dünyâ çapında opera bestekârımızdır. Azerbaycan Tiyatro Birliğinin de 750'den fazla üyesi var. Biz istiyoruz ki, tiyatro ve opera eserlerimizi, Türkiye'de de sahneye koyalım. Türkiye tiyatrosunu ve operasını da Bakû'de selâmlayalım!"

Petrol ve Kimya Enstitüsünde dinlediklerimde şöyle:

-Bakû ve Hazar Denizi denilince akla petrol geliyor. Çarlık Rusya devrinde meselâ 1913 yılında, bütün Çarlık Rusya'sında bir yılda 8 milyon ton petrol çıkarılıyordu. Bunun 7 milyon tonu Azerbaycan topraklarından elde ediliyordu.

1941 yılında petrol üretimi 22 milyon tona çıktı. Bugün Sovyet ordusunun bütün ihtiyacı Azerbaycan petrollerinden sağlanıyor. 1949 yılında Hazar Denizi'nden de petrol çıkarmaya başladık. Azerbaycan Petrol ve Kimya Enstitüsü, bugüne kadar 45 bin mühendis yetiştirdi. Petrol Enstitümüzde 15 binden fazla talebe okuyor. Yakın ve uzak 60 ülkeden Petrol Enstitümüze talebe geliyor. Gelenler arasında, Türkiye'den maalesef bir tek kişi yok! Şimdi yılda ortalama 20 milyon ton petrol çıkarıyoruz. Ayrıca 13 milyar metreküp de gaz elde ediyoruz. Şehirlerimizde %96, köylerimizde ise %70 oranında gaz kullanılıyor.

Dünyada ilk petrol kuyusu 1848 yılında Bakû'de açıldı. 1859 yılında da Amerika'da petrol çıkarıldı. Karada petrol çıkarmak, denizde petrol çıkarmaktan çok daha zor. Hazar Denizi üzerinde çelik ayaklar ve zeminler üzerinde yeni bir şehir kuruldu. Denize çakılan

kazıklar bazı yerlerde 12, bazı yerlerde 18 metre kadar dibe gömülmektedirler. Hazar Denizi'nin 3.500 metre derinliğinden petrol çıkarıyoruz. Hazar Denizi üzerindeki demir alanlarda, 40 km uzunlukta demir yollarımız vardır.

Azerbaycan tarımında 66 bin adet traktör, biçerdöver ve diğer tarım araçları kullanılmakta. Toprağın 15 km derinliğine inen ve jeoloji çalışmaları yapan mühendislerimiz ülkemizin gururudurlar. Yıllık pamuk üretimimiz yaklaşık olarak 2 milyon tondur. Ayrıca 230 bin ton üzüm, 400 bin ton tahıl, 40 bin ton sebze, 25 bin ton da çay yaprağı üretiyoruz."

Dinlediğim kadarıyla, Azerbaycan'da sağlık alanında da büyük adımlar atılmış. 1918 yılında Azerbaycan'da, sâdece 4 göz doktoru varmış. Başta trahom olmak üzere, göz hastalıkları âdetâ salgın hâlindeymiş. Bugün Azerbaycan'da beş yüz göz doktoru çalışıyormuş. On dört göz hastahânesi hizmetteymiş. Ülkede on bin kişiye, otuz iki doktor düşüyormuş. Azerbaycan'da dünden bugüne, yirmi beş bin tıp doktoru yetiştirilmiş. Sağlık hizmetlerinin iyi yürütülmesi dolayısıyla yüz yaşından büyük kimselere sıkça rastlamak mümkünmüş. Azerbaycan'da, sağlık ocaklarıyla birlikte hastahâne sayısı yüz elliden fazla imiş. Hasta yatağı ise elli beş bin civarında. Peki ya kooperatifler? Azerbaycan'da tarım, kooperatifler yoluyla yapılıyor. Köylülerin kurdukları çiftliklere kolhoz, devletin kurduğu çiftliklere sovhoz deniliyor. Bu çiftlikler dört bin civarında motorlu vasıtaya sâhip. Ayrıca bütün Azerbaycan'da bu çiftliklerde üretilen malları satmak için sekiz bin mağaza ve dükkân, beş bin pastahâne, lokanta ve çayevi varmış. Bana, 1982 yılında demişlerdi ki: "Kooperatiflerimizde bir yılda çeşitli meyvelerden dokuz milyon kavanoz reçel yapıyoruz."

O zaman, bu rakama ben de sevinmiştim. Fakat Sovyet Rusya İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, Azerbay-

can'daki fabrikalar çok büyük çapta üretim kaybına uğradılar. Bâzı fabrikalar %30, bâzı fabrikalar da %10, %15 noktasına gerilediler. Azerbaycan'daki reçel üretimi de çok büyük çapta düştü. Çünkü Moskova, her şeyi önceden çok iyi hesaplamıştı. Tam bir sömürgeci zihniyetle davranarak Azerbaycan'ın her zamân kendisine muhtaç olmasını plânlamış. Reçelin ham maddesi Azerbaycan'da yetişiyor; ama yapılan reçellerin cam kavanozları Moskova'dan geliyordu. Yani Azerbaycan'da kavanoz yapacak bir tek fabrika yoktu. Moskova, Bakû'ye kavanoz göndermeyince Azerbaycan Türk'ünün elleri koynunda kaldı. Diğer fabrikalar da öyle. Azerbaycan'da yapılan her malın tamamlanması, Moskova'dan gönderilecek son parçaya bağlanmış. Al sana komünist Rusya'nın eşitlik, dostluk, barış anlayışı!

Bursa'da, Nebi Hazrî'yle aramızda şiddetli bir münâkaşa olmuştu. Ben ona demiştim ki: "Nebi Bey! Bizim bir atasözümüz var. Biz deriz ki: Rus'tan dost, ayı derisinden post olmaz!"

Nebi Hazrî, öfkeden kıpkırmızı kesilmişti. Avurtlarını doldura doldura sözümü kesmişti: "Bizde de bir söz var. Biz deriz ki: Dostun Urus'du, işin dürüsdü!"

O münâkaşadan 9 yıl sonra, Rus tankları 20 Ocak 1990 târihinde Bakû'ye girip 100'den fazla soydaşımızı şehid edince Nebi Hazrî Ankara'ya gelmişti. Bâzı toplantılarda hüngür hüngür ağlayarak Rus'un kanlı zulmünü anlatmıştı. Ben, onu kendi arabamla çeşitli kuruluşlara götürüp getirdiğim halde "dost bildiğin Rus'un dürüstlüğü işte bu kadar olur!" dememiştim. Nebi Hazrî yaşamış olsaydı, Moskova'nın bu sömürge oyunlarını da, Azerbaycan Türklerinin ekmekleriyle nasıl insafsızca oynandığını da yüzüne karşı söylemezdim.

Ruslar, bütün Türk topluluklarını bir şarap gölü içine çekmek için çok ciddi bir gayretle çalışmışlar. Bu münâsebetle, bütün Türk Cumhuriyetlerine yeni şarap fabri-

kaları kurmuşlar ve kendi içkileri olan votkayı, Türk topluluklarında daha ucuz fiyata satmışlar. Meselâ Moskova'da bir şişe votka 15 ruble ise, Bakû'de 5 rubleye pazarlamışlar. Bunun neden böyle olduğunu açıklamaya gerek var mı? Maksat, Azerbaycan Türklerini kendilerine benzetmekti. Sevgili peygamberimiz boşuna: "İçki bütün kötülüklerin anasıdır!" dememiş.

Ruslar, Azerbaycan'a da beş şarap fabrikası yanına bir de şampanya fabrikası kurmuşlar. Yıllık şampanya üretimi on milyon şişe ile kırk milyon şişe arasında değişiyormuş. Şarap ve şampanya fabrikalarının yöneticileri, bana, sanki marifetmiş gibi şarap ve şampanya üretiminde bâzı Cumhuriyetlerden ileri olduklarını övüne övüne anlattılar. Yılda iki yüz otuz bin ton üzüm yetiştiriyor, onu şaraba çeviriyoruz, dediler. Bu açıklamalar karşısında benim: "Çok yazık! Çok yazık! Çok yazık!" diye hayıflanmamı anlayamadılar.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin güneyinde Lenkeran, Masallı, Astara gibi bölgeler var. Bu topraklarda eskiden pirinç tarımı yapılıyordu. Balıkçılıkla geçinenler vardı. Lenkeran'da pirinç yetiştirildiği için orada bir büyük Kızılağaç Koruğu da vardı. Bu koruğa, dünyânın her tarafından yüz binlerce kuş geliyordu. Kızılağaç Koruğu kelimenin gerçek anlamında bir kuş cenneti idi.

Brejnev zamanında, Lenkeran bölgesinde pirinç ekimi yasaklandı. Hiç kimse bu yasağın karşısında duramadı. Brejnev, Lenkeran topraklarını Rus halkının sebze ihtiyacını karşılamak için kullandı. Pirinç tarlalarının yerini; domates, patates, hıyar, lahana, havuç bostanları aldı. Dolayısıyla kuş cennetinin sesi soluğu kesildi. Çünkü bütün kuşlar, başlarını alıp gittiler. Trenler ve kamyonlar, Lenkeran'dan Moskova'ya sebze taşıyıp durdular.

Moskova, Azerbaycan'daki otlakları da kaldırıp yerlerine üzüm bağları yaptırdı. Üzümü şarap hâline getirip Azerbaycan Türk'ünün düşünce kabiliyetini törpüleme-

ye çalıştı. Otlaklar üzüm bağları hâline getirilince hayvancılık da yavaş yavaş yok olmaya yüz tuttu. Et ve süt ürünleri azalmaya başladı. On üç iklim türünün 11'i Azerbaycan dünyâsındaydı. Bu, dünyâ bitkilerinin %90'ının Azerbaycan'da yetiştiğini gösteriyor. Fakat Moskova'nın keyfî uygulamaları sonucunda, ülkenin bitki zenginliği de fakirleşmeye başladı. Yaşasın komünizmin eşitlik anlayışı!

Azerbaycan topraklarının %5'i ormanlarla kaplı. Ülkede 350 cins kuş, 99 cins memeli hayvan, 90 cins balık var. Bu arada maden yataklarından da kısaca bahsetmem gerekecek. Zengin petrol yatakları dışında, Azerbaycan'da, demir, bakır, kobalt, kurşun, baritin, mermer, naftalan, kalsiyum, magnezyum, molibden... yatakları da işletilmekte. Bütün bu bilgileri verişimin, bu rakamları sıralayışımın bir önemli sebebi var. Pekâlâ netice nedir? Netice? Netice?

Azerbaycan 1920 yılından 1990 yılına kadar sosyalist bir rejimle idâre edildi. Yâni tam 70 yıl Marksizmin veya sosyalizmin rüyâsıyla yatıp kalktı. Lenin ve Stalin, rejimin yerleşmesi için 144.000 Azerbaycan Türk'ünü öldürmekten çekinmedi. Acaba, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının zenginliğiyle bilinen Azerbaycan'da netice ne oldu? Komünizm, ülkeye, insanlara ne dereceye kadar refah getirdi?

1982 yılında, Bakû'ye ikinci gidişimde, bir sabah çok erken saatlerde dışarı çıktım. Şimdi Azatlık Meydanı olarak bilinen, o çok büyük Lenin Meydanı'nda dolaşmaya başladım. Şafak daha yeni sökmüştü. Meydan'ın şurasında burasında 4-5 eski kamyon durdu. Her kamyonun arka bölümünden onar-on beşer kadın süpürgeleriyle birlikte alana indiler. İçlerinde yaşlı kadınlar da vardı; genç kızlar da. Bir havaalanı kadar geniş olan meydanı usul usul süpürmeye başladılar. O manzara karşısında derin bir hüzün duydum. İçlerinden birine yaklaşarak sordum. Adı: Saliha

Aliyeva. 26 yaşındaymış. Evli ve üç çocuk annesiymiş. Her sabah saat 06.00'dan itibâren arkadaşlarıyla birlikte Lenin Meydanı'nı süpürmeye geliyormuş. Çocuklarıyla sabah sofrasına oturması mümkün değilmiş. Çünkü o, evden çıkarken çocukları daha uyuyorlarmış. Almış olduğu maaş sâdece 4 bin manatmış. Kocası da işçi imiş. Onun da maaşı 10.000 manatmış. Kirada oturuyorlarmış. Oturdukları eve 10 bin manat kira veriyorlarmış. Geride 4.000 manat kalıyormuş. Peki, bu parayla geçinebiliyorlar mıymış?

Saliha, soruma nasıl cevâp vereceğini bilemedi. Sonra büyük bir suç işlemiş insanların tavrı içinde, daha uykusu açılmamış gözlerini kaba saba süpürgesine indirerek, adeta inler gibi bir sesle ve bir tek kelimeyle cevâp verdi:

-Bélé!

Bélé, dedi sustu. Bélé: "Eh işte! Gördüğün gibi! Nasıl anlatayım! Ne diyeyim ki!" karşılığında bir kelime. Sorduğuma soracağıma bin pişman oldum.

Saliha'nın yoksulluğu, çaresizliği, çilesi yüreğimi pençeledi. Onun o solgun yüzünü, yorgun ve çaresiz cevâbını hiç unutamadım. Demek komünizmin işçi sınıfına sağladığı refah bu kadarcıkmış!

Yine o 1982 yılında, bir devlet mağazasında un, soğan, patates satan, devlet memuru tezgâhtarlara şaşkınlıkla bakıyordum. Devlet un, soğan, patates satar mı? Satıyordu işte! Yanımda benim gibi un çuvallarına, patates sandıklarına dikkatle bakan genç bir adam vardı. Söze kendisi başladı:

-Bilirsiz mi dedi, men evliyem! İki yaşta bir de gızım var. Tam üç aydan bu yana maaş alabilmirem!

Üç aydan beri maaş alamayan bir teknik elemanına ne söylenebilir? Saliha'yı hatırladım ve yeniden bir hüzün duydum. Un, soğan ve patates satan o devlet mağazasından sür'atle ayrılıp kendimi yollara vurdum. Genç adamın yakarışı kulaklarımdaydı. Birdenbire beynim uyuşmaya başladı. Acaba o genç adam, benden bir yardım

mı istemişti? Veya ben, onun iki yaşındaki yavrusunun durumunu düşünerek, orada o masum çocuk için neden 5-10 kilo un, 5-10 kilo patates alıp babasına bırakmak ferasetini gösterememiştim. Günlerce vicdan azabı çekmekten kurtulamadım. Demek ki komünist sistem, çalıştırdığı bir teknik elemana tam üç ay maaş veremeyecek durumdaydı.

Benim aziz dostum şâir Şahmar Ekberzâde, bir gece beni, kaldığım otelden alarak Bahtiyar Vahabzâde'nin evine götürmüştü. Serin bir hava vardı. Ben biraz yürümek istemiştim. Geçtiğimiz caddeler karanlıktı. Çünkü sokak lambaları yanmıyordu. Kaldırımlar ve asfalt, yol boyunca bozuktu. Düşmemem için Şahmar koluma girdi.

-Yavuz'um dedi, düşersek berâber düşelim. Görüyorsun ki, yüzlerce petrol kuyusunun bulunduğu Bakû'de, efsuz ki bu caddeleri, bu sokakları aydınlatacak durumda değiliz!

Marksist sitem, 1982 yılında, Bakû gecelerini doğru dürüst aydınlatamıyordu. O yıl, Bakû'de 15 gün kaldım. Bazı sokaklar ve caddeler 15 günün gecesinde karanlıklar içindeydi. Bakû, elbette ki bütün gecelerini karanlıklar içinde geçirmiyordu. Bana göre, Bakû'nün bir tek gecesinde bile karanlıklara gömülmesi hayra alâmet değildi. Bir mukâyese için belirtmek istiyorum: Gittiğim Avrupa ülkelerinde, meselâ Almanya'da, Belçika'da, Hollanda'da... işçilerimize soruyordum:

-Burada elektrik ve su kesilmeleri oluyor mu?

İşçilerimizden şöyle cevâplar alıyordum:

-Ben, 15 yıldan beri Almanya'dayım. Elektrik ve su kesilmesine hiç şâhid olmadım.

-Ben, 28 yıldan beri buradayım. Bir defa elektriklerimiz 5-10 dakika kesildi. Bir defa da su borularının değiştirilmesi yüzünden, galiba 2-3 saat kadar su kesilmesi oldu.

Almanya'da, Belçika'da, Hollanda'da komünist bir sistem kurulmamasına rağmen halkın ve işçi sınıfının huzuru çok büyük bir dikkatle ele alınmıştı. Sistem saat gi-

bi muntazam işliyordu. Her evin önünde, garajında, bahçesinde, bir veya iki otomobil duruyordu. Azerbaycan, komünist bir sistemle idâre edilmesine rağmen, Batı'daki toplulukların seviyesine kat'iyyen ulaşamamıştı.

1982 yılında, Azerbaycan'da aylık maaşlar 4.000 manatla, 20-25.000 manat arasında değişiyordu. Not defterime kaydettiğim kadarıyla bazı ihtiyaç mallarının fiyatları da şöyle idi: Bir ekmek 80 manatla 100 manat arasında değişiyordu. Bir kilo peynir 930 manat, bir kilo et 2.600-3.000 manat. Bir kilo salam: 4.200-4.600 manat, bir kilo üzüm: 100 manat. Bir kilo nar: 100 manat, bir kilo soğan: 350 manat, bir kilo patates 400 manat, yarım kilo reçel 500 manat, bir kilo lahana 200 manat, bir kilo salatalık 500 manat, bir gömlek 15.000 manat, bir hırka 25.000 manat, bir metro bileti 20 manat idi.

Şimdi, lütfen alın elinize kâğıdı kalemi, dört kişilik bir ailenin 4.000 manatla, 14 bin manatla nasıl geçindiğini lütfen hesaplamaya çalışın. Yukarıdaki rakamlar üstüne bir de ev kirasını, su, elektrik, telefon masraflarını ilâve edin. Sanıyorum sizi de ter basacaktır.

Acaba, 2009 yılındaki durum nedir?

2009 yılında maaşlar 75 manatla 150 manat arasında değişiyor. Yalnız milletvekilleri 1.500 manat alıyorlar. 2009 yılında, tesbit edebildiğim bazı ihtiyaç maddelerinin fiyatları da şöyle:

Bir manat 100 kopiktir. Ve bir Amerikan doları 80 kopik değerindedir.

1. Bir ailenin aylık doğal gaz gideri: 12 manattır.
2. 6 aylık su gideri : 8 manattır.
3. Elektrik masrafı : 8 manattır.
4. Telefon gideri : 2 manattır.

Demek ki bir aile, elektrik, doğal gaz, telefon, su giderleri olarak her ay 23 manat ödemektedir. 2009 yılında, bir kilo et: 7 manattır. Bir kilo çay 4 manattır. Bir ekmek: 30-40-50 kopiktir. Bir kilo peynir 4 manat,

bir kilo domates: 2 manat 50 kopiktir. Şekerin, soğanın, patatesin kilosu: 80 kopiktir. Bir otobüs bileti 20, bir metro bileti 5 kopiktir.

Şimdi siz, o sokak süpüren Saliha Aliyeva'nın beş kişilik ailesini düşünün; ağızlarına bir lokma tatlı koymadan, bir defacık pirinç veya bulgur pilavına uzanmadan, bir bardak dolusu yağ kullanmadan, bir salkım üzüm tutmadan, bir ayda sâdece 70-80 ekmek yiyerek, bir ayda sâdece bir kilo soğan, bir kilo patates, bir kilo domates, bir kilo şeker ve çay alarak nasıl geçinirler? Sanıyorum ki, böyle bir hesap yapmaya kalktığınızda sizin de eliniz şakağınızda kalacaktır.

Yetmiş yıllık komünist sistem, Azerbaycan Türklüğüne böyle bir hayat mı getirecekti? Ben, aşağı yukarı bütün Avrupa ülkelerini gördüm. Oradaki işçi sınıfının ve halkın yaşayışıyla Azerbaycan'daki işçi sınıfı arasında uçurumlar var.

Zekeriya Sertel'in yazdığına göre, Nâzım Hikmet, Avrupa'da katıldığı bir gençlik toplantısında yüzü kızarmadan şu yalanı haykırmış: "Sovyetlerde, her işçi ailesinin bir arabası var. Önümüzdeki yılda da Sovyetlerde ekmek, parasız verilecektir."

Peki, ne olacak şimdi? Görüldüğü gibi açılan delik büyük, eldeki yama küçüktür. Avuç içi kadar küçük bir yama ile iki karış çapındaki bir açığı, bir eskimiş, yırtılmış, yok olup gitmiş bir alanı nasıl yamayacaksınız?

Böyle durumlarda devlet ve millet hayatına, rüşvet hastalığı bulaşmakta, büyük şâir Fuzulî'nin ifâdesiyle verilen selâmın alınması bile rüşvete bağlanmaktadır. Rüşvet! Rüşvet! Rüşvet!

Azerbaycan'da rüşvete: "Hürmet", rüşvet alanlara da: "Rüşvethor" denilmektedir. Halk da, Azerbaycan'da iş yapan yabancı firmalar da rüşvethorlardan yılgındırlar. Rüşvethorlar, Azerbaycan güzelliği üzerinde kara sülükler gibidirler.

1990 yılından sonra, Bakû'de yeni iş merkezleri, yeni mağazalar, yeni lokantalar... açan bizim iş adamlarımız, bana en çok rüşvethorlardan yaka silktiler. İşte, konunun dehşetini göstermek için birkaç örnek:

Bir mağaza sâhibi dedi ki:

"Azerbaycan halkından hiçbir şikâyetimiz yok. Ama Allah, düşmanlarımızı bile bu rüşvethorların eline düşürmesin! Geçenlerde, dükkâna bir sorgu hâkimi geldi. Evine 600 dolarlık mal göndermemi istedi. Beğendiği malları bir bir işâretledi. Ben de 400 dolarlık mal gönderdim. Adam öfkelenmiş. Bir gün sonra, maliyeden, polisten, savcılıktan gelen kimselerle bana 600 dolarlık cezâ yazdılar.

Bir ikâmet belgesi için 2.000 dolar rüşvet istiyorlar. O belgelerin süresi bir yıldır. Bir yıl sonra yeniden 2.000 dolar rüşvet vermek zorundasınız.

Bakû'den İstanbul'a, bir banka vasıtasıyla 2.000 dolar para havalesi yaptırdım; benden 200 dolar almadan parmaklarını kıpırdatmadılar."

Bir başka iş adamımızdan dinledim:

"İş yerimizde kullanmak üzere Türkiye'deki firmamızdan 3 tv cihazı istedim. Mallar geldi; fakat buradaki gümrük memurları, o üç televizyon için benden 5.000 dolar tutarında hürmet istediler. Vermedim, veremedim. Tv cihazlarını gümrükten çekemedik. Türkiye'ye geri gönderildi."

Bu rüşvet konusunu Bahtiyar Vahabzâde'ye açtım. Dedi ki:

-Utanıyorum. Tahmin edemeyeceğiniz kadar utanıyorum. Duyduklarınız maalesef gerçek! Onlardan birini de ben yaşadım. Bildiğiniz gibi Türkiye Diyanet İşleri Vakfı, burada bir câmi inşâ ettiriyor. Ankara'dan o inşaatta çalışan işçiler için 15-20 kilo kadar süt tozu gönderilmiş. Bizim gümrükçüler, câmi inşaatında çalışan işçilerden 2.000 dolar rüşvet istemişler. Konuyu çözmem için beni araya koydular. Çıkıp bizimkilerin yanına git-

tim. Dedim ki: Yahu bu ne biçim iş? Türkiye, bizim toprağımızda câmi yaptırıyor. Parasını kendisi veriyor. Ayrıca o câmi inşaatında çalışan işçiler için 15-20 kilo süt tozu gönderiyor. Buradaki işçiler, bu süt tozunu satarak para kazanmayacaklar. Kendileri içecekler. Onlardan 2.000 dolar hürmet istemişsiniz. Yapmayın! Etmeyin! Bu işçilerin 2.000 dolarları olsa, o parayla burada kendilerine daha çok taze süt alırlar. Devletimizi küçük düşürmeyin! Verin, o süt tozu paketlerini Türk kardaşlarımıza! Yüzümüzü kara çıkarmayın!

Gümrük memurları benim araya girmemden sonra rüşvetten el çektiler!

Bütün bu rüşvet hikâyelerini dinlerken, Ankara'da bir profesör arkadaşımdan dinlediklerimi hatırlamıştım. Benim sevgili arkadaşım: *"Birtakım namussuz adamlar, ahlâksız adamlar, bize hep yalan söylemişler; bizi hep kandırmışlar. Sovyetler Birliği'nde rüşvet yoktur Bülent! Sosyalist sistem, rüşveti tamâmen ortadan kaldırmıştır. Gittim, gözlerimle gördüm"* demişti.

Konuyu bir de fert başına düşen millî gelir açısından dikkatinize sunmak istiyorum:

Azerbaycan 1920 yılında komünist sisteme çekilmişti. Biz de Birinci Dünyâ Savaşı'ndan mağlup ayrılmış, Millî Mücâdele zaferinden sonra yeni Cumhuriyetimizi 29 Ekim 1923 târihinde kurmuştuk. Bugün biz, 74 milyonuz; Azerbaycan 8 milyon. Bizde kişi başına düşen millî gelir 9.400 dolara yakındır. Komünist sistemle idâre edilmiş ve dünyânın en zengin petrol kuyularına, doğal gaz yataklarına sâhip olan kardeş Azerbaycan'da ise kişi başına düşen millî gelir: 3.663 dolardır.

Yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından dünyânın en zengin topraklarına sâhip olan Rusya'da ise kişi başına düşen millî gelir sâdece 9.075 dolardır. Peki, ne oldu şimdi?

Yüksek tahsilden geçen bazı Rus kadınlarının, karınlarını doyurmak için Türkiye'de ve başka ülkelerde

nasıl çalıştıklarını bilmeyen, anlamayan kimselere basiret dilemekten başka ne yapabiliriz?

Ben, Sovyet İmparatorluğu'na on defa gidip geldim. Oralardaki tatbikatı, insanların yaşayışlarını, mâlî durumlarını çok iyi araştırdım. Türk Cumhuriyetleri üzerine 101 TV programı hazırladım ve sundum. Beri yanda hemen hemen bütün Avrupa ülkelerini de gördüm. Samimi olarak inandım ki, komünizm, insan tab'ına uygun olmayan geri bir sistem. Ülkelerin komünist sistemlerle kalkınması, refah içinde yaşaması mümkün değil. İşte hesap kitap meydanda!

Tekrar yazıyorum: Azerbaycan'da kişi başına düşen millî gelir 3.663 dolar; Rusya'da 9.075 dolar Türkiye'de ise 9.400 dolar civarında. Komünist sistemlerle kalkınmak mümkün olsaydı, önce Sovyetler Birliği kendiliğinden gümbür gümbür yıkılıp gitmezdi. Bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi kişi başına düşen millî gelirleri 35.000-40.000 dolar civarında seyrederdi.

Temel reis hastalanmış. Hastalığına kimseyi inandıramamış. mezar taşına şöyle bir kitabe yazılmasını vasiyet etmiş:

"Hastayum, dedum dedum inanmadun!
Ne oldi?"

RUSLAR BENİ BAKÛ'DE ZEHİRLEYEREK ÖLDÜRMEK İSTEMİŞLER

Doğrusu kimin söylediğini şimdi hâtırlamıyorum. Ama Bakû'de yakın dostlarım arasında şöyle bir kanaat yaygındır: *"Türkiye'den Azerbaycan'a çok kardeşlerimiz gelip gittiler. Ama Yavuz Bülent, Azerbaycan'a kefenini boynuna dolayarak geldi!"*

Şimdi elbette merak edenler olacaktır. Benim için neden böyle söylendi? Ben ne yaptım ki, ne söyledim ki, Bakû'deki yakın dostlarım, insanı ürperten böyle bir iddia ile hüküm yürüttüler? Bu konuyu, kitabımın baş tarafında bir nebze yazmıştım. Şimdi burada daha etraflıca açıklamak istiyorum.

Doç. Dr. Haver Aslan Azerbaycan Türklerindendi. Kuzey Azerbaycan'da yaşayan bir soydaşımızla evlenmişti. Önce Bakû'den Tahran'a taşınmış, Tahran'dan da Ankara'ya gelmişti. Yakın dostlarımdandı. 1982 yılında, Azerbaycan'a gideceğimi öğrenince beni kararımdan vazgeçirmeye çalışmıştı:

-Sakın gitme, demişti. Rus Gizli Polis Teşkilâtı, senin nasıl bir insan olduğunu çok iyi tespit etmiştir. Kitapların, şiirlerin, yazıların kesinlikle onların raporlarındadır. Ruslar, senin antikomünist olmana, Türkçülük-Turancılık düşüncelerine kat'iyyen tahammül edemezler. Hoşgörüyle bakamazlar. Yugoslavya ve Türkistan gezi notlarındaki yürekle Azerbaycan intibalarını

yazacağını da bilirler. Adamların elinde, tesirini aylarca sonra gösteren zehirleri var. Yemeğine o zehirlerden karıştırırlar ve seni öldürürler. Gel bu geziden vazgeç!

Haver Aslan, bunları bana anlattığı zamân ben, Türkiye'de Bütün Dünyâ Yayınları arasında çıkan *KGB* isimli kitabı çoktan okumuştum. Haver Aslan'ın anlattıklarına benzer olaylar, o hacimli eserde de etraflıca açıklanmıştı. Ancak, gitmek hususunda kesin kararlıydım. Kendime göre Rus Gizli Polis Teşkilâtını öyle bir ölüm tezgâhından uzak tutacak ciddi bir gerekçe de bulmuştum. İnanmıştım ki ben, Bakû'de birtakım yetkili kişilere kafamdan geçirdiklerimi söylersem, ölüm konusunda onları ikaz edersem, yakamı ellerinden kurtarmış olurum. KGB, beni öldürmek istese bile benim açıklamalarımı dikkate alarak kararından vazgeçmek mecburiyetinde kalacaktır. Kendimi öyle inandırmıştım. *KGB* kitabını okuyunca anlamıştım ki, Bakû'de bana verilecek bir mihmandar, polisle de mutlaka iş birliği içinde olacaktır. O bakımdan 1982 yılında Moskova'ya ikinci defa gittiğimde, beni havaalanında karşılayan genç rehberim Elçin'e söz arasında şöyle bir açıklamada bulundum:

-Elçin, dedim. Şimdi sen, çok tabiî olarak her gün amirlerine, ilgili kişilere benimle ilgili raporlar yazıp vereceksin değil mi?

-Evet!

-Şimdi beni çok iyi dinle Elçin! Ben, Azerbaycan'a tamâmen dost bir yürekle geldim. Ama Türkiye'de çok Amerikan ajanları var. Bunlar, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin dostâne münâsebetler içinde bulunmasını kat'iyyen istemiyorlar. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında dostâne duygular olmasın diye her türlü yalana, dolana, iftiraya başvuruyorlar. Benim bu Azerbaycan gezim üzerine de bizdeki Amerikan ajanları yine kırk türlü yalana, dolana batıp çıktılar. Etrafta, fısıltı gazete-

siyle yayıp durdular ki: "Yavuz Bülent Azerbaycan'a gittiği takdirde, Rus Gizli Polis Teşkilatı, onu zehirleyip öldürecektir. Rusların elinde, tesirini uzun bir zamân sonra gösteren zehirler vardır."

Amerikan uşaklarının bu iddiaları etrafa yayılınca benim yakın dostlarım da endişeye kapıldılar. Bana: "Aman Azerbaycan'a gitme! Ruslar, seni öldürürler" dediler. İtiraz ettim. Yahu dedim, Ruslar beni niçin öldürsünler? Ben Bakû'ye tamâmen dost duygularla gidiyorum. Üzerimde casusluk gibi bir gizli vazife yok ki! Şimdi devletler, yakaladıkları casusları bile öldürmüyorlar. Ruslar, beni niçin zehirlesinler? Onlara Ankara'da böyle söyledim. Şimdi senden ricâ ediyorum Elçin! Benim için hazırlayacağın ve yetkili kişilere vereceğin raporda, bu hususu mutlaka etraflıca belirt. Belirt ki, yetkililer, Türkiye-Sovyet Rusya yakınlaşmasını, dostluğunu baltalamak için Amerikan ajanlarının hangi yollara başvurduklarını iyi bilsinler! Bir de ben neye üzülüyorum biliyor musun Elçin? Ölüm, hepimiz için kaşla göz arasında bir dâvet. Hiç kimse, bir dakika sonra ne olacağını bilmiyor, bilemez. Şimdi ben burada ve Türkiye'de kendi ecelimle ölsem, Amerikan Devleti'nin ajanları, benim Ruslar tarafından zehirli ilâçlar verilerek öldürüldüğümü etrafa yayacaklardır. Bu haberi tekzip etmek de mümkün değil. Sen bütün bu hususları raporunda belirtmeyi unutma sakın. Gerisi Allah'a kalsın!

Ben, daha Moskova Havaalanında, bu açıklamayı genç rehberime yaptığımda hiçbir itirazla karşılaşmadım. Yani Elçin Şıhlı, bana:

-Ne raporu efendim? Benim gizli polis teşkilâtıyla, şununla bununla hiçbir berâberliğim yoktur. Onlara rapor verme mecburiyetinde değilim. Ben sâdece sizi buradan alıp Bakû'ye götürmekle, orada da yanınızda olmakla, sizi gezdirmekle vazifeliyim! demedi.

Ben de, sözüm ona kendimi güvenlik altına aldığım için rahatladım. İçimden: Bu iş çok iyi oldu. Ruslar artık

bana dokunamazlar diye geçirmeye başladım. Zamân, bana ne kadar yanıldığımı, ne kadar çocuksu düşünceler içinde olduğumu gösterdi. Günün birinde, gerçeği öğrendiğimde gözlerim fal taşı gibi açıldı, ama neden sonra!

Geçen yıl, çok yakın bir arkadaşımla karşılaştım. Uzun yıllardan beri görüşemiyorduk. Kendisi sık sık Azerbaycan'a gidip geliyor. Birkaç konuda Azerbaycan'la çok ciddî iş birliği içinde. O münâsebetle Bakû'de, önemli makamlarda bulunan bazı kişilerle de kuvvetli dostluklar kurmuş. Zaten şeytana pabucunu ters giyindirecek kadar becerikli biri. Benim, Azerbaycan üzerine bir gezi kitabı yazacağımdan haberdar. Birkaç defa: *"Ne oldu senin şu Azerbaycan hâtıraların?"* diye sorduğu oldu. En son karşılaşmamızda, tekrar bu konuyu dile getirdi.

-Eli kulağında! Eli kulağında! diye cevâp verdim. Kitap en kısa zamânda ellerinde olacaktır, dedim.

-Vallahi sen kefeni iyi yırtmışsın. Bir verdiğin karşı gelmiş; yoksa şimdi çoktaaaan öteki dünyâda olurdun!

-Anlayamadım!

-Benim Bakû'de, çok önemli bir mevkide bulunan bir dostum var. İsmini veremem. Benim yüzümden ona, herhangi bir zarar gelmesini istemem de ondan! Bir gün kendisiyle konuşurken, söz senden açıldı. Seni iyi tanıyor. Şiirlerinden, kitaplarından, fikriyatından haberdar. İşte, o adam bana dedi ki: "Biliyor musun? Burada Ruslar, Yavuz Bülent'i zehirleyeceklerdi. Konu, cumhurbaşkanlığı makamında ele alındı. Çok ciddi görüşmeler oldu. Öldürelim diyenler de vardı; öldürmeyelim diyenler de! Ben, ağzımı açarak tek cümle söylemedim. Ben sâdece dinledim. Çünkü itiraz etsem, itirazımın kat'iyyen dikkate alınmayacağını biliyordum. O bakımdan sustum. Uzun münâkaşalardan sonra Ruslar, Yavuz Bülent'i zehirleyerek öldürmekten vazgeçtiler."

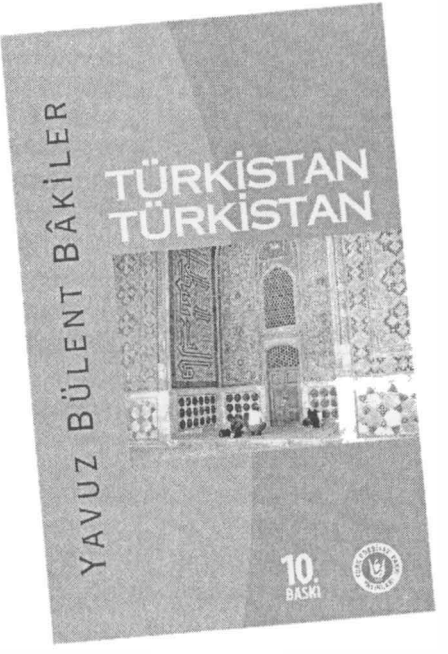
-Azerbaycan'a gitmeden önce de, Türkiye'deki bazı dostlarım bana böyle bir tehlikeden bahsetmişlerdi. Üs-

telik ben, *KGB* teşkilatının gözünü kırpmadan adam öldürdüğünü de biliyordum. Ama her ne pahasına olursa olsun mutlaka Azerbaycan'a gitmek, Karabağ'ı görmek istiyordum. Orada, Rus polisinin beni adım adım tâkip ettiğinin de farkındaydım. Doğrusu zerre kadar korkmadım. Şu senin anlattığın olayda da görüldüğü gibi takdir, daima tedbiri bozuyor.

"Görelim Mevlâm neyler
Neylerse güzel eyler!"

YAVUZ BÜLENT BÂKİLER

Türkistan Türkistan

TÜRK EDEBİYATI VAKFI
1978
YAYINLARI

YAVUZ BÜLENT BÂKİLER

Üsküp'ten Kosova'ya

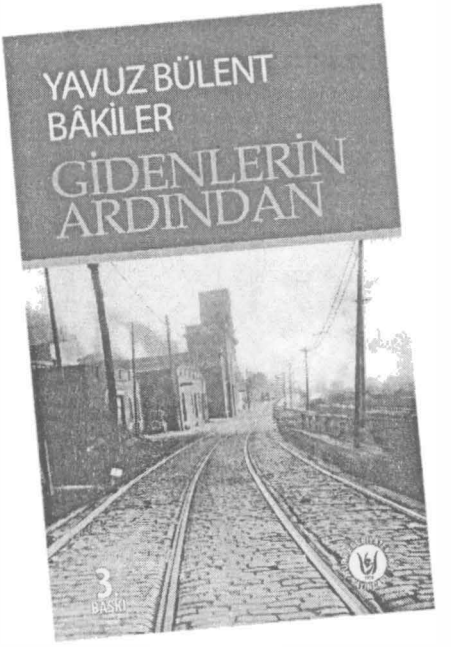

11. BASKI

TÜRK EDEBİYATI VAKFI YAYINLARI
1978

YAVUZ BÜLENT BÂKİLER

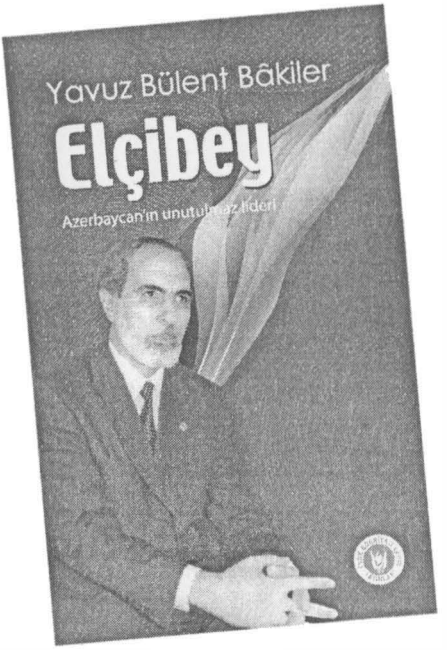
Gidenlerin Ardından

TÜRK EDEBİYATI VAKFI
YAYINLARI

YAVUZ BÜLENT BÂKİLER

Elçibey

TÜRK EDEBİYATI VAKFI YAYINLARI
1978

YAVUZ BÜLENT BÂKİLER

Azerbaycan Yüreğimde BİR ŞAHDAMARDIR

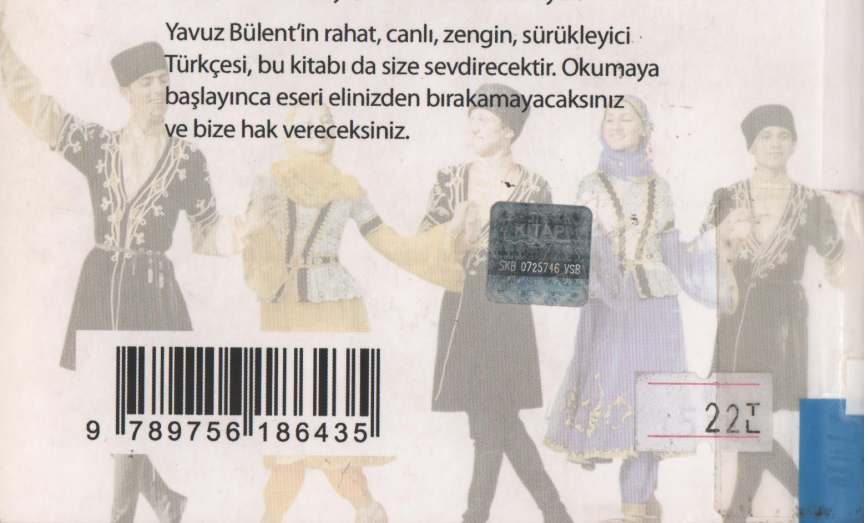
Yavuz Bülent Bâkiler, bu kitaba ismini veren şiirinin bir bölümünde şöyle diyor:

Azerbaycan yüreğimde bir şahdamardır
Ben Yakub gibiyim uzun yıllardır
Onda Yusuf'umun kokusu vardır
Ve hasreti gönlümde, büyük Türkistan kadardır
Âyettir kitabımda, bayrağımda rüzgârdır
Azerbaycan yüreğimde bir şahdamardır.

Yeni Türk edebiyatımızda, Azerbaycan sevgisini böylesine coşkun duygularla ifade eden ikinci bir şairimiz galiba yoktur.

Ve yine bizim gezi edebiyatımızda, Azerbaycan üzerine yazılan en kapsayıcı, en doyurucu eserlerden birini, Türk Edebiyatı Vakfı sizlere sunuyor.

Yavuz Bülent'in rahat, canlı, zengin, sürükleyici Türkçesi, bu kitabı da size sevdirecektir. Okumaya başlayınca eseri elinizden bırakamayacaksınız ve bize hak vereceksiniz.

SKB 0725746 VSB

9 789756 186435

22 TL